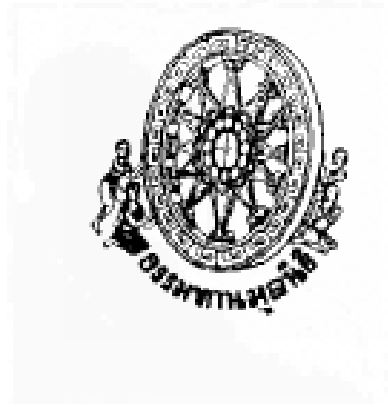

พุทธประวัติ

จาก

พระโอษฐ์

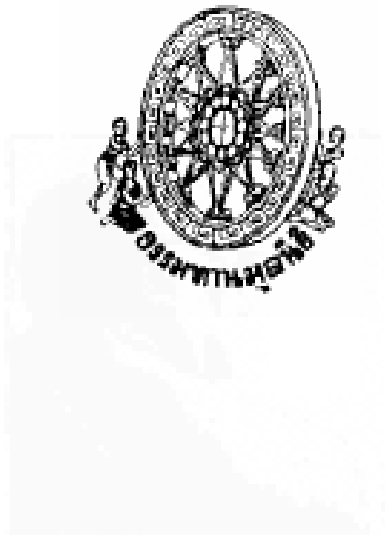

www.buddhadasa.info

พุทธประวัติจากพระโอษฐ์

โดย

อ.ป.

ธรรมทานมูลนิธิ จัดพิมพ์ด้วยดอกผลทุนพระยาเลอจิรัฏฐการบดี
เป็นหนังสืออันดับที่หนึ่ง ในหนังสือชุด “ลัทธิธรรมประคัลอนุสรณ์”

เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๘ ของหนังสือเล่มนี้

จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

(ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย)

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด การพิมพ์พระนคร

๙๒ - ๙๔ ถนนบุญศิริ นครหลวง ฯ โทร. ๒๑๒๓๓๗, ๒๒๑๖๗๔

นายบุญธรรม สุนทรวาที ผู้พิมพ์และโฆษณา ๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๕

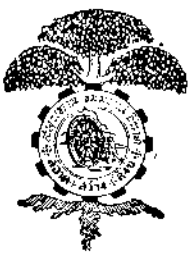
คณะกรรมการชโย

จัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งที่แรก	๑ พฤษภาคม	๒๔๗๗
พิมพ์ครั้งที่สอง	๑ มกราคม	๒๔๗๕
พิมพ์ครั้งที่สาม	๑๔ มกราคม	๒๔๗๘
พิมพ์ครั้งที่สี่	๒๗ ตุลาคม	๒๕๐๓
พิมพ์ครั้งที่ห้า	๑๐ ตุลาคม	๒๕๐๘
พิมพ์ครั้งที่หก	๒๓ มกราคม	๒๕๑๓
พิมพ์ครั้งที่เจ็ด	๓ ธันวาคม	๒๕๑๓
พิมพ์ครั้งที่แปด	๓ พฤศจิกายน	๒๕๑๕

พระยา สัตถ์มนตรี

จดหมายเหตุ

ข้าพเจ้าขอถือโอกาสนี้ ปกรรมาต่อท่านทั้งหลาย ผู้ได้รับประโยชน์จาก
การวัดพิมพ์หนังสือชุด "ลัทธิชาวมงคล" นี้ขึ้น, โดยทั่วกัน.

หนังสือชุดนี้ มีชื่อฉบับนี้ เพราะจัดพิมพ์ขึ้นมาได้ ด้วยเงินดอก
ผล แห่งท่าน "พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" ในรูปหนังสืออนุสรณ์ระยะ
ยาว ดังที่พิมพ์กันทั่วไปในต่างประเทศ ซึ่งลักษณะหนังสือชุด นี้เคย
หยุดยั้งดับ เป็นลำดับไป เพื่อความสะดวก; ฉะนั้นการพิมพ์ โดยรวบรวม
ผูกมือ โขด, เปรอะเรื้อบ ที่ตามธรรมดาแล้ว ไม่สามารถวัดพิมพ์ขึ้นมาได้,
เพราะไม่อยู่ในความต่องานของสามัญชนผู้ล่าช้าไป เพื่อความจำเป็นที่
ลี้ก หรือสิ่ง เกิดไปบ้าง มีความมุ่งหมายในโอกาสเช่นนี้ เกิดไปบ้าง; แล
นอกจากเป็น ๓ ประเภท คือ ประเภทพระไตรปิฎกแปลออกมาโดยตรง, ประ
เภทคัมภีร์บาลีแปล, และประเภทหนังสือต่างประเทศ ที่ท่านผู้สละง
ไปแล้วได้ช่วยส่งให้ขอยกกันแปลออกมา. ทั้งหมดนี้ ล้วนแต่เพื่อ การ
ส่งเสริม หรือเพื่อการศึกษาแก่การศึกษาของชนชาติไทย หรือ
ของชาติอื่น แล้วแต่กรณี.

"คุณพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" นี้ ก็จริงตามคำกล่าวในพิธี
กรรม ของท่านผู้เฝ้า ซึ่งมีความหมายนัยว่า ".... ให้เป็นที่มรดก
อันเป็นสมบัติ แก่ชาติไทยเป็นคุณแก่ชาติไทยและบุคคล แล้วแต่ผู้รับมรดก
จะพึงปฏิบัติต่อกันให้สมควร ไม่ให้เสียหายต่อกัน แต่ให้มั่นคงไม่ในทางเสีย
แพ้พระมหากษัตริย์ ในภายหน้าที่ ให้ท่านผู้ทูลเกล้าฯ ไปนี้... "อัน
นี้. ในที่สุด ฐานะตามแบบของมรดก ได้ตกลงกัน ในครั้งนั้นว่า
"คุณพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" นี้ไว้ใน ธรรมทานผูกมือ โขด. ข้าพเจ้า
ได้แปลออกมาโดยหลักการ แห่งการแปลพระมหากษัตริย์ คือยกขึ้นไว้ ใน
ลักษณะนี้ ซึ่งชื่อว่าเป็นที่พอใจ ของท่านผู้สละงไปแล้ว อย่างมากที่สุด
เท่าที่ควรได้.

ข้าพเจ้าขอกล่าวไว้ในตอนนี้เป็นอันขาดว่า ข้าพเจ้าถือว่า พระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นลัทธิชาวมงคล นามยศขานนี้ กล่าวคือ เป็นบุ
คคลแรก ที่มีความเข้าใจ และพอใจ ในกิจการของส่วนนี้ในกษัตริย์ และ
ท่านชาวมงคล โขด ซึ่งชื่อว่าเป็นที่พอใจ ของท่าน พ.ศ. ๒๔๖๕ และทรงจัด

ออกหนังสือพิมพ์พาณิชย์รายสัปดาห์ ในชื่อ "สยาม" ออกถึงขนาดที่ขอพระ
มหาจักรีโปรดรับใช้ทุกประการ จนถึงกับแม้จะในคราวออกทางพระนครในคราวนั้น มา
ช่วยกันทำหนังสือพิมพ์ "สยาม" ก็ยังไม่ยอม ดึงปากอยู่ภายในจดหมายฉบับหนึ่ง
ส่งไป. ดับสิ้นคณะ "สยาม" นั้นจึงถือว่าทำไม่เป็น "สยาม" ของ "สยาม" ทั้ง
โดยกาลเวลา และโดยที่หน้าหน้าแบบความเรียบร้อย. ข้อนี้ถือโดยแล้ว ที่จำไม่ได้
จะตั้งรับใช้หนังสือพิมพ์ "สยาม" ไว้ในหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ด้วย. อย่างไรก็ตาม
การที่จะให้เลิกไปก็เพื่อมันจะอยู่เป็นอนุสรณ์ในเมื่อไรแล้วกลับกันไม่ยอมเลิก.

ท่านทั้งหลายย่อมทราบได้โดยแล้ว ว่าวัตถุประสงค์ประสงค์ในหนังสือพิมพ์
นี้ ๑. ระเบียบอันดีเยี่ยมก็วัตถุประสงค์ประสงค์ ของกรมการหนังสือพิมพ์
๒. ระเบียบอันดีเยี่ยมก็วัตถุประสงค์ประสงค์ ของกรมการหนังสือพิมพ์
๓. ระเบียบอันดีเยี่ยมก็วัตถุประสงค์ประสงค์ ของกรมการหนังสือพิมพ์
๔. ระเบียบอันดีเยี่ยมก็วัตถุประสงค์ประสงค์ ของกรมการหนังสือพิมพ์
๕. ระเบียบอันดีเยี่ยมก็วัตถุประสงค์ประสงค์ ของกรมการหนังสือพิมพ์
๖. ระเบียบอันดีเยี่ยมก็วัตถุประสงค์ประสงค์ ของกรมการหนังสือพิมพ์
๗. ระเบียบอันดีเยี่ยมก็วัตถุประสงค์ประสงค์ ของกรมการหนังสือพิมพ์
๘. ระเบียบอันดีเยี่ยมก็วัตถุประสงค์ประสงค์ ของกรมการหนังสือพิมพ์
๙. ระเบียบอันดีเยี่ยมก็วัตถุประสงค์ประสงค์ ของกรมการหนังสือพิมพ์
๑๐. ระเบียบอันดีเยี่ยมก็วัตถุประสงค์ประสงค์ ของกรมการหนังสือพิมพ์

หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ ตั้งค่าขึ้น ๑๐๐๐ ฉบับ, ๑๐๐๐
หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ ตั้งค่าขึ้น ๑๐๐๐ ฉบับ, ๑๐๐๐
หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ ตั้งค่าขึ้น ๑๐๐๐ ฉบับ, ๑๐๐๐
หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ ตั้งค่าขึ้น ๑๐๐๐ ฉบับ, ๑๐๐๐
หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ ตั้งค่าขึ้น ๑๐๐๐ ฉบับ, ๑๐๐๐
หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ ตั้งค่าขึ้น ๑๐๐๐ ฉบับ, ๑๐๐๐
หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ ตั้งค่าขึ้น ๑๐๐๐ ฉบับ, ๑๐๐๐
หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ ตั้งค่าขึ้น ๑๐๐๐ ฉบับ, ๑๐๐๐
หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ ตั้งค่าขึ้น ๑๐๐๐ ฉบับ, ๑๐๐๐
หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ ตั้งค่าขึ้น ๑๐๐๐ ฉบับ, ๑๐๐๐

ในที่สุดข้าพเจ้าขอถือโอกาสนี้ ขอรับท่านทั้งหลาย โปรดช่วยใช้หนังสือ
เล่มนี้ ให้ตรงตามความหมายของข้าพเจ้าผู้ส่งไปไว้, ระวังมิให้ด้วยความชอบคุณ
แล้วขอฝากส่งคุณสกลให้ ทุกคราวที่หนังสือฉบับนี้ใช้สรวล, แล้ว ข้าพเจ้าผู้
ในใจ ได้มีส่วนช่วยในการเผยแพร่ธรรมนี้ แพร่หลายทั่วทั้งบ้านเมืองไปแล้วทุกท่าน.

ในกรุงเทพฯ, วันที่
๒๖ มกราคม ๒๕๐๓.

พุทธทาส อินทปัญโญ

การร้อยกรองหนังสือเล่มนี้

อุทิศ

เป็นถามพลีแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า

และ

เพื่อเป็นรอยพระพุทธรูป แต่เพื่อนสัตว์ผู้เดินค้นหาพระองค์

www.buddhadasa.info

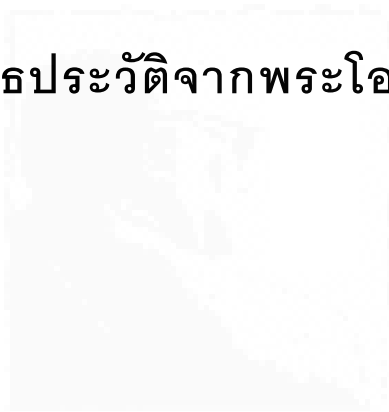
ใจความสำคัญ

เป็นพระประวัติตรัสเล่า ไม่มีคำเรียบเรียงของผู้แต่งคละปน เพราะเป็นที่รวบรวมเฉพาะพระพุทธภาษิตที่ตรัสถึงประวัติของพระองค์เอง, จากคัมภีร์พระไตรปิฎกล้วน เลือกเก็บเอามาร้อยกรองให้เป็นหมวดหมู่ ติดต่อกันเป็นลำดับ, มุ่งแสดงหลักธรรมที่แนบอยู่ในพระชนมชีพของพระองค์ แทนการมุ่งทางตำนานประวัติ หรือนิยายประวัติ เพื่อให้เป็นหนังสือส่งเสริมปฏิบัติธรรมเล่มหนึ่ง เป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งเป็นแก่นแห่งเรื่องพุทธประวัติด้วย, เป็นส่วนพิเศษ.

-ผู้รวบรวม-

มีปทานุกรมคำสำคัญ, , ลำดับหมวดธรรม อยู่ท้ายเล่ม

พุทธประวัติจากพระโอษฐ์

www.buddhadasa.info

อักษรย่อ

(เพื่อความสะดวกแก่ผู้ที่ยังไม่เข้าใจในเรื่องอักษรย่อที่ใช้หมายเลขแทนคัมภีร์ ซึ่งมีอยู่โดยมาก)

มหาวิ.วิ.	มหาวิภังค์	วินัยปิฎก.	ฉก.อ.	ฉกกนิบาต	อังคุตตรนิกาย
ภิกขุณี.วิ.	ภิกขุณีวิภังค์	"	สต.อ.	สัตตกนิบาต	"
มหา.วิ.	มหาวัคค์	"	อภ.อ.	อภัสสกนิบาต	"
จุลล.วิ.	จุลลวัคค์	"	นว.อ.	นวกนิบาต	"
ปริวาร.วิ.	ปริวารวัคค์	"	ทส.อ.	ทสกนิบาต	"
สีล.ที.	สีลขันธวัคค์	ทีฆนิกาย	เอกาทส.อ.	เอกาทสกนิบาต	"
มหา.ที.	มหาวัคค์	"	ชุ.ช.	ชุตทกปาฐ	ชุตทก
นิกาย					
ปา.ที.	ปาฎีกวัคค์	"	ฉ.ช.	ธัมมบท	"
มุ.ม.	มูลป้อนณาสก	มัชฌิมนิกาย	อ.ช.	อูทาน	"
ม.ม.	มัชฌิมป้อนณาสก	"	อิติ.ช.	อิติวุตตก	"
อุปริ.ม.	อุปริป้อนณาสก	"	สุตต.ช.	สุตตนิบาต	"
สคาถ.ส.	สคาถวัคค์	สังยุตตนิกาย	วิมาน.ช.	วิมานวัตถุ	"
นิทาน.ส.	นิทานวัคค์	"	เปต.ช.	เปตวัตถุ	"
ขนฺธ.ส.	ขันธวารวัคค์	"	เถร.ช.	เถรคาถา	"
สพ.ส.	สพายนวัคค์	"	เถรี.ช.	เถรีคาถา	"
มหาวาร.ส.	มหาวัคค์	"	ชา.ช.	ชาดก	"
เอก.อ.	เอกนิบาต	อังคุตตรนิกาย	นิท.ช.	นิทเทศ	"
ทุก.อ.	ทุกนิบาต	"	ปฏิสม.ช.	ปฏิสัมภทา	"
ติก.อ.	ติกนิบาต	"	อปทาน.ช.	อปทาน	"
จตุก.อ.	จตุกนิบาต	"	พุทธว.ช.	พุทธวงศ์	"
ปญจ.อ.	ปญจนนิบาต.	"	จริยา.ช.	จริยาปิฎก	"

ตัวอย่าง: ๑๔/๑๗๑/๒๔๕ ให้อ่านว่า ไตรปิฎก เล่ม ๑๔ หน้า ๑๗๑ ข้อที่ ๒๔๕

(พ.ม.) = เรื่องเพิ่มเติม เมื่อพิมพ์ครั้งที่สอง

(พ.ม.อ.) = เรื่องเพิ่มเติม เมื่อพิมพ์ครั้งที่สาม

ท. = ทั้งหลาย

คำนำ

(เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๑)

พระประวัติตรัสเล่า หรือพุทธประวัติจากพระพุทโธษฐินี เลือกเก็บจากบาลีพระไตรปิฎก รวบรวมเอามาเฉพาะตอนที่พระองค์ตรัสเล่าถึงประวัติของพระองค์เอง.

พระประวัติของพระองค์ทุกๆ ตอน ทั้งที่ทรงเล่าเอง และเป็นคำของพระสังคีติกาจารย์ผู้ร้อยกรองบาลีพระไตรปิฎก ย่อมมีอยู่เป็นแห่งๆ ตอนๆ ไม่ติดต่อกันไปจนตลอดเรื่องเป็นการลำบากแก่ผู้ศึกษา. สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เคยทรงพบเหตุแห่งความไม่สะดวกข้อนี้ ดังที่ตรัสไว้ในตอนคำปรารภ ที่หน้าหนังสือพุทธประวัติเล่ม ๑ ของพระองค์ว่า :-

“...น่าเสียดายว่า เรื่องพุทธพระวัตินั้น ไม่ปรากฏในบาลีที่ชั้นสูงสังคีติจนตลอดเรื่องสักแห่งเดียว มีมาในบาลีประเทศนั้นๆ เพียงเป็นท่อนๆ เช่นเรื่องประสูติมาในมหาปทานสูตรแห่งที่ขนิภายมหาวรรค เรื่องครั้งยังทรงพระเยาว์มาในติกนิบาตอังคุตตรนิกาย เรื่องตั้งแต่ปรารภเหตุที่เสด็จออกบรรพชา จนภิกษุปัญจวัคคีย์สำเร็จพระอรหัตตผล มาในปาสราสิสูตรแห่งมัชฌิมนิกายมูลปิณณาสก์ เรื่องเสด็จออกบรรพชาแล้ว บำเพ็ญทุกกรกิริยาจนได้ตรัสรู้ มาในมหาสัจจกสูตร แห่งมัชฌิมนิกายมูลปิณณาสก์ เรื่องตั้งแต่ตรัสรู้แล้วจนถึงอัครสาวกบรรพชา มาในมหาวรรคแห่งวินัยการทรงบำเพ็ญพุทธกิจนั้นๆ มาในพระสูตรต่างๆ หลายสถาน, ตอนใกล้จะปรินิพพานจนถึงปรินิพพานแล้ว มัลลกษัตริย์ในกุสินาราทำการถวายพระเพลิงพระพุทโธษฐีระแล้วแบ่งพระสารีริกธาตุไว้บ้าง แจกไปในนครอื่นบ้าง มาในมหาปรินิพพานสูตร แห่งที่ขนิภาย มหาวรรคเป็นอย่างนี้ เข้าใจว่าพระคณิศรจนาคารยมุ่งจะกล่าวเทศนาบางอย่าง จึงชักเรื่องมากล่าวพอเป็นเหตุปรารภเทศนา ที่เรียกว่า “อัฐูปปัตติ”.

(๘)

พุทธประวัติจากพระโศขฐ์-คำนำ

อีกอย่างหนึ่ง ได้เรื่องมาเพียงใด ก็รจนาไว้เพียงนั้นเป็นคราวๆ เพราะเหตุนี้
ในปกรณ์เดียวควรจะเรียงเรื่องไว้ในสูตรเดียวกัน ก็ยังเรียงกระจายกันไว้...”

แต่ในหนังสือพุทธประวัติที่พระมหาสมณะเจ้าพระองค์นี้ ทรงเรียบเรียง
นั้นทรงเก็บความในบาลีมาดละปนกันไป ทั้งที่ตรัสเล่าโดยพระโศขฐ์เอง
และที่เป็นคำของสังคีติกาจารย์ บางแห่งก็รวมทั้งอรรถกถา ทั้งไม่ได้ทรงหมาย
เหตุไว้ให้ชัดว่าตอนไหนเป็นคำตรัสเล่า ตอนไหนเป็นคำของรจนา เพราะทรง
แต่งให้เป็นหนังสือเล่มใหม่ขึ้นต่างหาก พร้อมทั้งมีอธิบายและความเห็น
สันนิษฐาน. ส่วนเรื่องจากพระโศขฐ์ ที่ข้าพเจ้ารวบรวมมานี้ เลือกเก็บและแปล
ออกเฉพาะตอนที่พระศาสดาตรัสเล่าเรื่องของพระองค์เอง จากบาลีอย่างเดียว
ไม่มีคำของพระสังคีติกาจารย์หรือคณาจารย์ปนอยู่เลย เพื่อไม่ให้คละกัน
ด้วยหวังว่าจะเป็นการศึกษาแก่ผู้ที่จะศึกษา และสันนิษฐานคัมภีร์พุทธประวัติสืบไป,
แม้เมื่อไปอ่านคัมภีร์พุทธประวัติอื่นๆ ที่ท่านรวบรวมขึ้นใหม่ เช่น ปฐมสมโพธิ
เป็นต้นก็ดี ตลอดจนพุทธประวัติต่างประเทศก็ดี จะเข้าใจได้ง่ายว่า อะไรเป็นแก่น
และอะไรเป็นเกร็ดของเรื่อง.

เพราะฉะนั้น เรื่องพุทธประวัติจากพระโศขฐ์ ก็หมายความว่าเรื่องที่
ทรงเล่าเอง มีน้ำหนักยิ่งกว่าบาลีธรรมดาทัวไป เพื่อให้ได้หลักแห่งพุทธประวัติ
แท้ๆ สำหรับศึกษาในขั้นแรกเสียก่อน. ในลำดับต่อไปจึงจะได้ศึกษาส่วนที่
เป็นคำของพระสังคีติกาจารย์ ตลอดจนมาถึงอรรถกถา และเรื่องเล่ากันปรัมปรา
อันเกี่ยวข้องด้วยพุทธประวัติทุกอย่าง. เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจะรู้เรื่องพุทธประวัติ
ได้อย่างทั่วถึง เป็นหลักฐานมั่นคง, และรู้ว่าไหนเป็นแก่น ไหนเป็นกะพี้
ไหนเป็นเปลือกเพียงไรด้วย, ซึ่งถ้ามีโอกาสก็ควรจะได้ศึกษากันให้ครบทุกชนิด

จากที่เป็นหลักฐานที่สุด ไปหาที่มีหลักฐานเบาบาง. ในบัดนี้ ขอเชิญท่านผู้อ่าน
ศึกษาแก่นแท้ของพุทธประวัติ คือบาลีจากพระพุทโธษฐ์เป็นขั้นแรก.

ขออุทิศกุศลเกิดแต่การเผยแพร่ธรรมอันนี้ เป็นปฏิบัติบูชาแด่พระผู้มี
พระภาคเจ้าใจอภิลักขิตสมัยตรงกับวันประสูติ - ตรัสรู้ - นิพพานนี้ด้วย.

อ.ป. เปรียญ และ น.ธ. เอก

ไชยา ๑ พฤษภาคม ๒๕๗๗

คำนำ

(เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๒)

ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นการสมควรอย่างยิ่ง ที่จะกล่าวไว้เสียในคราวนี้ ถึงมูลเหตุที่จะเกิดหนังสือเล่มนี้ขึ้น. ในชั้นแรกที่สุด เนื่องจากข้าพเจ้ามีความสนใจในการค้นหาร่องรอยแห่งการศึกษาค้นคว้า การปฏิบัติ และการเป็นอยู่ประจำวัน ตลอดจนจนถึงวิธีการอบรมสั่งสอน และการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าต่าง ๆ ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า โดยประสงค์จพนำเอาหลักเกณฑ์เหล่านั้นมาใช้ในการที่จะทำความเข้าใจในพระองค์ และทำตามรอยพระยุคลบาท หรือที่เรียกตามความหมายอันกว้างขวางอย่างหนึ่งว่า **การตามรอยพระอรหันต์** ข้าพเจ้าจึงพยายามเลือกเก็บเรื่องราวต่าง ๆ ที่จะประโยชน์แก่ความมุ่งหมายอันนี้ เสมอมาจากที่ทุกแห่ง. ครั้นได้มีการพยายามลองเก็บเรื่องราวจากพระไตรปิฎกโดยตรง ก็ได้พบเรื่องราวอันมีค่ามาก ในทางที่จะแสดงแนวการปฏิบัติ และยังแถมอยู่ในพระพุทธรักษาโดยตรงด้วย, ข้าพเจ้าจึงได้ตั้งใจใหม่ คือในชั้นนี้จะเลือกเก็บเอาเฉพาะที่เป็นพระพุทธรักษาล้วน ๆ ก่อนพวกหนึ่ง เว้นคำพระสังคีติกาจารย์เสีย. ในที่สุดก็ได้เรื่องราวต่าง ๆ ที่อยู่ในรูปตรัสเองพอแก่ความต้องการจริง ๆ .

สำหรับผู้ที่ยอยู่นอกวัด ไม่คุ้นกับพระไตรปิฎกนั้น ควรจะทราบเสียก่อนว่าพระไตรปิฎกนั้น พระสังคีติกาจารย์ผู้ร้อยกรอง ท่านเรียงเป็นคำสอนของท่านเอง เล่าเรื่องราวต่าง ๆ อันเกี่ยวกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ว่าเมื่อประทับอยู่ที่นั่น ได้มีเหตุการณ์เกิดขึ้นอย่างนั้น ๆ และได้ตรัสถ้อยคำอย่างนั้น ๆ เป็นเรื่อง ๆ ไป เป็นส่วนใหญ่. ที่กล่าวถึงพระสาวกหรือคนสำคัญบางคนโดยเฉพาะนั้น มีเป็นส่วนน้อย และนอกจากนั้นก็ยังมีข้อความพวกที่เป็นคำอธิบายศัพท์ลึกซึ้งต่าง ๆ คือพวกคัมภีร์นิเทศ. ในบรรดาสูตรต่าง ๆ ที่พระสังคีติกาจารย์เล่าเรื่องพระผู้มี

พระภาคเจ้าโดยตรงนั้น ก็มีน้อยสูตรที่ได้เล่าถึงเรื่องที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเล่าถึงพระประวัติ หรือการกระทำของพระองค์เอง โดยพระองค์เอง และยังแถมเป็นการมีที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไป แห่งละเล็กละน้อย ที่นั่นบ้าง ที่นี้บ้าง เลยกลายเป็นของที่ยุ่งเร้นลับ. ฉะนั้นเมื่อใครอยากทราบ ว่า ถ้อยคำเฉพาะที่พระองค์ได้ตรัสเล่าถึงเรื่องราวของพระองค์เอง มีอยู่อย่างไรและเท่าไรแล้ว ผู้นั้นจะต้องทำการสำรวจพระไตรปิฎก ผ่านไปที่ละหน้าทุก ๆ หน้า ด้วยความระมัดระวัง และเลือกเก็บเอาออกมารวบรวมไว้ จนกว่าการสำรวจจะทั่วตลอดพระไตรปิฎก แล้วจึงเอาเรื่องทั้งหมดนั้นมาพิจารณาดูว่า เรื่องอะไรเกิดก่อนเกิดหลัง หรือคาบเกี่ยวกันอย่างไร อีกต่อหนึ่ง จึงจะได้เรื่องราวเหล่านั้นตามความประสงค์. ความยากลำบากอยู่ตรงที่เรื่องราวเหล่านี้มิได้รวมอยู่ที่ตอนใดตอนหนึ่งของพระไตรปิฎกด้วยกันทั้งหมด แต่ไปมีแทรกอยู่ที่นั่นบ้างที่นี้บ้าง และบางแห่งก็มีนิดหน่อยและเร้นลับ ต้องตั้งอกตั้งใจเลือกเก็บกันจริงๆ : เรื่องจึงต้องใช้เวลาแรมปีในการเลือกเก็บ มาร้อยกรองให้ติดต่อกัน.

ในขั้นแรกทีเดียว ข้าพเจ้ามิได้มีความตั้งใจจะรวบรวมพระประวัติตรัสเองเหล่านี้ เพราะไม่ได้นึกคิดว่าจะมีอยู่โดยคิดเสียว่า พระประวัติต่าง ๆ นั้น มีเท่าที่มีผู้นำมาร้อยกรองและศึกษากันอยู่แล้วเท่านั้น, และอีกอย่างหนึ่งในขณะนั้น ข้าพเจ้ามุ่งมาแต่จะค้นหาร่องรอยของการปฏิบัติธรรมที่ยังเร้นลับ เป็นปัญหาอยู่อย่างเดียว, การค้นเรื่องจากพระไตรปิฎก จึงมุ่งเลือกเก็บเฉพาะเรื่องที่แสดงร่องรอยของการปฏิบัติธรรมเรื่อยมา. เรื่องได้เป็นไปเอง ในการที่ได้พบเรื่องการปฏิบัติธรรมที่ประสงค์จะพบ จากบางตอนของคำตรัสเล่าถึงการปฏิบัติของพระองค์เองในระยะต่าง ๆ ทั้งในระยะที่ทรงทำความเพียรเพื่อตรัสรู้ และตรัสรู้แล้วทำการสั่งสอนคนนานาชนิด. เรื่องที่ตรัสเล่าถึงพระองค์เอง ในขณะที่ยังทรงทำความเพียร เพื่อตรัสรู้ นั้น เหนื่อยมีมากมาย เกินกว่าที่

www.buddhadasa.info

ข้าพเจ้าเคยนึกฝัน และได้เกิดเป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง แก่บุคคลที่ประสงค์ จะ “ตามรอยพระยุคลบาท” หรือตาม รอยพระอรหันต์; และได้ทำให้เกิดความอึ้งใจแก่ข้าพเจ้า เป็นล้นพ้นจนหายเหนื่อย. และข้าพเจ้ากล้ายืนยันเฉพาะในส่วนนี้ว่า ยังไม่เคยมีใครที่ได้แต่งหนังสือพุทธประวัติเล่มใด ได้นำเอาเรื่องราวตอนที่ เป็น การค้นคว้าทดลองก่อนการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า มาแสดงไว้อย่างครบถ้วน เหมือนที่ข้าพเจ้านำมาแสดงไว้ในหนังสือเล่มนี้เลย. ทั้งนี้ได้แก่ข้อความ ตั้งแต่หน้า ๔๙ ถึงหน้า ๑๐๔ แห่งหนังสือเล่มนี้, และเป็นข้อความที่ตรัสเองล้วน โดยไม่มีคำของพระสังคีติกาจารย์ และอรธกาเข้าร่วมอยู่ด้วย เหมือนหนังสือ พุทธประวัติทั้งหลาย ที่มีอยู่แต่ก่อนๆ โดยเฉพาะเรื่องราวภายใต้หัวข้อ ว่า “การทรงกำหนดสมาธิ นิमितก่อนตรัสรู้”, “การทรงพยายามในญาณทัสนะ เป็นขั้น ๆ ก่อนการตรัสรู้”, “การทรงทำลายความขลาดก่อนตรัสรู้” ฯลฯ เหล่านี้ ปรากฏว่า เป็นที่สับสนใจละอนุโมทนาแก่เพื่อนนักปฏิบัติด้วยกัน เป็นอย่างสูง ถึงกับใช้เป็นคู่มือ. ถึงแม้เรื่องราวที่กล่าวถึงเหตุการณ์หลังจากการ ตรัสรู้แล้ว เช่นการทรมานเจ้าลัทธิต่าง ๆ ในการสั่งสอน หรืออุบายวิธีแห่งการ สั่งสอน ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องแสดงรอยแห่งการปฏิบัติธรรมอยู่น้อย อย่าง เดียวกัน. และยังมีเรื่องประเภทที่แสดงให้เราทราบถึง “ชีวิตประจำวัน” ของพระองค์ จนถึงกับทำให้เรารู้สึกว่า เราได้อยู่ใกล้ชิดกับพระองค์ ชนิดที่ได้เห็นการเคลื่อนไหวเป็น ประจำวันของพระองค์ด้วย

การที่หนังสือเล่มนี้เต็มไปด้วยข้อธรรมะ มากกว่าเรื่องราวที่เป็น ประวัตินั้น ก็เป็นเพราะมูลเหตุที่มีการค้นเพื่อหาร่องรอยแห่งการปฏิบัติธรรมใน พระชีวประวัติดังกล่าวแล้ว นั่นเอง แลอีกประการหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าเพิ่งจะ ตัดสินใจลงไปภายหลังเมื่อได้พบความจริงอันนี้แล้ว ก็คือ การตั้งใจจะให้

หนังสือเล่มนี้เป็น “พุทธประวัติแห่งการปฏิบัติธรรม” หรือ “พุทธประวัติที่มุ่งแสดงไปในทางธรรม” นั่นเอง.

การร้อยกรองหนังสือพุทธประวัติ เมื่อสังเกตดูเป็นอย่างดีแล้วปรากฏว่า มีทางที่จะร้อยกรองหนังสือพุทธประวัติได้ถึง ๓ แนวด้วยกันเป็นอย่างน้อย. **แนวที่หนึ่ง** เป็นหนังสือมุ่งโดยตรง ในการที่จะชักชวนคนให้เลื่อมใสและโดยเฉพาะคนส่วนใหญ่ที่ไม่ใช่นักศึกษา ได้แก่คนชาวบ้านทั่วไป ซึ่งต้องหนักไปในทางปาฏิหาริย์ เช่นหนังสือปฐมสมโพธิและลลิตวิศตรจะเป็นตัวอย่าง จัดเป็นหนังสือสรรเสริญพระคุณหรือ Gospel ไปพวกหนึ่ง ซึ่งนับว่าเป็นผลดีเลิศไปทางหนึ่ง คือยึดเหนี่ยวน้ำใจคนให้ติดแน่นในศาสนาของตนได้นั่นเอง. แต่เนื่องจากมุ่งหนักไปในทางปาฏิหาริย์เกินไปนั่นเอง ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายขึ้นแก่พวกนักศึกษาหรือนักปฏิบัติธรรมโดยตรง การมีหนังสือพุทธประวัติแต่ประเภทนี้ประเภทเดียวจึงไม่เป็นहारเพียงพอ ทำให้ต้องมีประเภทอื่นด้วย. **แนวที่สอง** มุ่งแสดงไปในทางตำนานหรือประวัติศาสตร์ ซึ่งมุ่งแสดงแต่เรื่องราวที่ทำให้คนทั้งหลายเห็นว่าเป็นความจริง และมีหลักฐานตามกฎเกณฑ์แห่งวิชาประวัติศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์ อันเป็นที่สนใจของนักศึกษาแห่งสมัยปัจจุบันนี้ ซึ่งมีหนังสือพุทธประวัติ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หรือหนังสือ Life of Buddha ของ ดร. E.J. Thomas เป็นตัวอย่าง แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งสองแนวนี้อาจไม่เป็นที่สนใจของคนอีกพวกหนึ่ง คือพวกนักปฏิบัติธรรมที่ใคร่จะทราบว่าจะองค์ทรงมีชีวิตแห่งการปฏิบัติธรรมเป็นมาตั้งแต่ออกผนวช จนถึงตรัสรู้ประกาศพระศาสนาและกระทั่งถึงวาระสุดท้ายคือการปรินิพพาน เป็นอย่างไร โดยไม่มีความสนใจในเรื่องการปาฏิหาริย์ หรือข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เหตุนี้จึงเป็นความจำเป็น ตามธรรมชาติที่จะต้องให้มีหนังสือพุทธประวัติแนวอื่นจาก

สองแนวนี้ต่อไปอีก อันได้แก่ แนวที่สาม. **แนวที่สาม** มุ่งแสดงแต่ในทาง
 ธรรมล้วน ๆ คือแสดงข้อธรรมะให้ปรากฏชัดอยู่ทุก ๆ อากัปภิกิริยาของพระองค์
 เพื่อเป็นหลักการแก่ผู้หวังจะดำเนินตาม เราจะเห็นได้ชัดเจนว่า หนังสือ
 พวกที่มุ่งแสดงทางปาฏิหาริย์ก็แสดงหรือเลือกแสดงให้ละเอียดแต่ตอนที่จะจูงใจคน
 ได้ด้วยปาฏิหาริย์แสดงคร่าว ๆ หรือกระโดดข้ามไปในตอนที่แสดงเป็นธรรม-
 บรรยาย และไม่แสดงส่วนที่เป็นแง่คิดทางตำนานหรือประวัติศาสตร์เลย. และ
 หนังสือพวกที่แสดงทางตำนานหรือประวัติศาสตร์นั้นเล่า ก็วินิจฉัยแต่ในแง่ที่จะเป็น
 ไปได้ในทางตำนานหรือประวัติศาสตร์ ไม่แสดงทางปาฏิหาริย์หรือทางธรรมบรรยายเลย.
 อันนี้เป็นการชี้ชัดถึงความต่างออกไปของหนังสือพุทธประวัติ ประเภทที่มุ่งแสดงใน
 ทางธรรม หรือชี้ร่องรอยแห่งการปฏิบัติธรรมโดยตรง ซึ่งข้าพเจ้าปรารถนาอย่างยิ่ง
 ในระยะที่ทำการค้นคว้า และได้ตัดสินใจทำทันทีในเมื่อได้พบว่ามีอยู่มากพอที่จะทำขึ้น
 เป็นหนังสือพุทธประวัติสักเล่มหนึ่ง และได้ปรากฏขึ้นจริง ๆ ดังที่ท่านได้เห็นอยู่ในบัดนี้.
 ข้าพเจ้ายังไม่อาจยืนยันว่า หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่ควรเชื่อถือได้ว่าเป็นพุทธประวัติ
 ที่มุ่งแสดงในทางธรรมโดยสมบูรณ์ เพราะเหตุว่าข้าพเจ้าทำได้เพียงในวงจำกัด คือ
 เท่าที่มีอยู่ในรูปแห่งคำตรัสเล่าและเท่าที่จะเลือกเก็บเอามาจากพระไตรปิฎก
 โดยเฉพาะเท่านั้น เพราะหลักการในการทำ หนังสือเล่มนี้มีความจำกัดไว้เพียงเท่านี้.
 ถ้าจะให้สมบูรณ์ ก็ต้องไม่จำกัดว่าเท่าที่ตรัสไว้จากพระโอษฐ์ แต่ต้องรวบรวมเอา
 ขึ้นที่เป็นคำสั่งคิติกาศจารย์ทั่วไป และอรรถกถาและฎีกาทั่วไปเข้ามาด้วย ซึ่งจะมี
 เรื่องราวมากกว่าหนังสือเล่มที่ท่านถืออยู่นี้หลายเท่าตัว, แต่อย่างไรก็ตาม
 ข้าพเจ้าพอจะยืนยันได้ว่า ส่วนที่เป็นคำตรัสเล่าไว้ด้วยพระองค์เองนั้น ข้าพเจ้า
 ได้พยายามรวบรวมมาจนหมดสิ้น, และพอใจที่จะยืนยันว่า ด้วยความมุ่งหมาย
 ที่จะให้เป็นหนังสือที่มุ่งแสดงไปในทางธรรม ดังที่กล่าวแล้ว.

แม้ว่าในหนังสือเล่มนี้ มีเรื่องราวบางตอนไปในทำนองปาฏิหาริย์ ติดเจืออยู่บ้าง เช่นตอนอันว่าด้วยการอยู่ในชั้นดุสิต การจุติลงสู่ครรภ์ และการ ประสูติเป็นต้นนั้น ท่านย่อมเห็นได้อยู่เองแล้ว ว่าเป็นจำนวนเพียง ๗-๘ หน้า ในหนังสือ ๓๕๗ หน้า และยิ่งกว่านั้นท่านยังจะเห็นได้สืบไปอีกว่า ข้อความที่เป็น ปาฏิหาริย์ตอนนี้ ถ้าใครพิจารณาดูให้ดีแล้วจะเห็นว่า เป็นสิ่งที่เราไม่จำเป็นต้อง ถือเอาตามตัวหนังสือเหล่านั้น เพราะเป็นสิ่งที่อธิบายให้เห็นเป็นธรรมดาวิเศษฐาน ได้โดยง่าย; เช่นการที่พอประสูติออกมา ก็ดำเนินได้ ๗ ก้าว ไปทางทิศเหนือ แปลงคำยืนยันได้ว่าเป็นผู้ชนะโลกทั้งปวง และไม่มี การเกิดอีก; นี้เราเห็นได้ว่า ผู้กล่าวมุ่งจะกล่าวถึงการที่พระองค์เกิดขึ้นเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นการเกิดทางใจ ต่างหาก หาใช่การเกิดทางเนื้อหนังไม่, จำนวน ก้าว ๗ ก้าว นั้น พระอรุณกถาจารย์ ให้คำอธิบายว่า เป็นการแสดงถึงข้อปฏิบัติ ๗ ขั้นที่ทำคนให้ตรัสรู้ (เช่นโพชฌงค์ ๗) ก็มี, หรือนักวินิจฉัยบางท่าน ว่าหมายถึงชนบทใหญ่ ๗ ชนบท ที่พระองค์ทรง จาริกไปทำการประกาศคำสั่งสอนของพระองค์ก็มี, ที่ว่าเดินไปทางทิศเหนือ ย่อมหมายถึงการกล้ามุ่งหน้าเข้าไปประกาศตามกลุ่มศาสนาต่าง ๆ ที่มีคนนับถือ อยู่ก่อนแล้วในสมัยนั้น, ที่ว่าเป็นผู้ชนะโลกทั้งหมด นี้เป็นการยืนยันถึงข้อที่ คำสอนนี้ เป็นคำสอนสุดท้ายของโลก ที่ใคร ๆ ไม่อาจขัดคั้นคำสอนอันใด มาสอนโลกให้สูงยิ่งขึ้นกว่านี้ได้อีกต่อไป, และที่ว่าพระองค์ไม่มีการเกิดอีก นั้น ย่อมหมายถึงข้อที่พระองค์ได้ทรงพบความจริงข้อที่ว่า ที่แท้ไม่มีคนเกิดคนตาย เพราะ ไม่มีคน, มีแต่สังขารที่เกิดดับอยู่ตามธรรมดาเท่านั้น. (สำหรับผู้ที่สนใจและวินิจฉัย เรื่องปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ทำนองนี้ ข้าพเจ้าขอแนะนำให้อ่านหนังสือพุทธประวัติเล่มหนึ่งของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. สำหรับข้าพเจ้าเองเห็นว่า ปาฏิหาริย์นั้น เป็นสิ่งที่จำเป็นจะต้องวินิจฉัย เพราะท่านผู้ร้อยกรองท่านมุ่งหมาย จะจูงใจคนด้วยอุบายวิธีเช่นนั้น ท่านจึงได้ดัดแปลง หรือร้อยกรองขึ้นเช่นนั้น

ผู้ที่ต้องการจะปฏิบัติธรรม ไม่ต้องเอาใจใส่ก็ได้ โดยเข้าไปเอาใจใส่ในเรื่องการปฏิบัติธรรมเสียทีเดียว. เรื่องปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ก็เพื่อจูงคนเข้ามาหาการปฏิบัติธรรมนี้เอง ก็เมื่อเราเข้าถึงตัวการปฏิบัติธรรมเสียทีเดียวแล้ว จะมีปัญหาอะไรด้วยเรื่องอันเกี่ยวกับปาฏิหาริย์. ขึ้นไปวินิจฉัย ก็มีแต่จะเสียเวลาจนหมดอายุแล้วมิหนำยังจะมีทางวินิจฉัยผิดมากกว่าถูก เพราะเป็นเรื่องที่ท่านมีความมุ่งหมายอีกอย่างหนึ่งดังกล่าวแล้ว. ฉะนั้น หนังสือพุทธประวัติเล่มใด มุ่งแสดงไปในทางปาฏิหาริย์ ก็ขอให้ได้ทำหน้าที่ของหนังสือเล่มนั้น ให้อย่างยิ่ง ๆ ขึ้นไปก็แล้วกัน).

แต่ยังมีข้อพิเศษอยู่ข้อหนึ่ง สำหรับข้อความที่เป็นทำนองปาฏิหาริย์ ๗ - ๘ หน้าทีพลัดเข้ามาอยู่ในหนังสือเล่มที่ข้าพเจ้ารวบรวมขึ้นมา ซึ่งท่านผู้อ่านควรจะสังเกตไว้ด้วย. ความแปลกอยู่ที่ว่า ข้อความอันว่าด้วยเรื่องการอยู่ในสวรรค์ การจุติ และการประสูติ อย่างมีปาฏิหาริย์นี้ มีรวมอยู่ในบาลีอัศจรรย์ภูตธัมมสูตร มัชฌิมนิคาย, แต่เป็นถ้อยคำของพระอนนทีกถาว่า ท่านกล่าวว่าได้ฟังข้อความเช่นนี้มาจากพระพุทโธษฐีเอง แล้วนำมาเล่าอีกต่อหนึ่ง, ไม่เหมือนกับเรื่องราวตอนอื่น ๆ จากนี้ ซึ่งเป็นถ้อยคำที่พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย ระบุลงไปว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเล่าเองโดยตรง. ทำไมพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงร้อยกรองให้เรื่องที่มีปาฏิหาริย์รุนแรงเช่นนั้น อยู่ในถ้อยคำของพระอนนทีกถาเสียชั้นหนึ่งก่อน (ซึ่งตามธรรมดาเราก็ทราบกันอยู่แล้วว่าในจำนวนพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายนั้น ก็มีพระอนนทีกถาอยู่ด้วยองค์หนึ่ง) แทนที่จะกล่าวให้เป็นคำที่พระองค์ตรัสโดยตรงเหมือนสูตรอื่น ๆ , หรือยิ่งขึ้นไปกว่านั้น เมื่อท่านลองอ่านบาลีอัศจรรย์ภูตธัมมสูตรตอนนี้ดู ท่านจะสงสัยต่อไปว่า ทำไมเรื่องจึงต้องถูกจัดให้เป็นว่าให้พระอนนทีกถาทราบเรื่องที่ท่านได้ฟังมาจากพระองค์ต่อหน้าภิกษุทั้งหลาย และต่อพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยพร้อมกันอีกครั้งหนึ่ง. ปัญหาข้อนี้ ได้เกิดแก่ข้าพเจ้าแล้ว

ในเมื่อได้พบเรื่องราวตอนนี้ และจะนำมารวมไว้ในหนังสือเล่มนี้. เมื่อข้าพเจ้า
ยังคิดไม่ตกและเห็นว่าเป็นเรื่องไม่มากมาย ก็ตัดสินใจในการที่จะรวบรวมเอา
มาแต่ก็ได้บันทึกไว้ให้ท่านผู้อ่านได้ตั้งข้อสังเกตไว้เป็นพิเศษ เฉพาะตอนนี้แล้ว
ดังปรากฏอยู่เชิงอรรถแห่งเรื่องนั่นเอง. และให้สังเกตไว้ด้วยว่า เรื่องตอนนี้
จัดเป็นเรื่องจากพระโอษฐ์โดยอ้อม ดังที่ถ้อยคำในตัวเรื่องตอนนั้น ก็บ่งให้เห็นชัด
อยู่แล้ว. รวมความว่าในหนังสือเล่มนี้ซึ่งมี ๓๕๗ หน้า^๑ มีเรื่องจากพระพุทธรูปโอษฐ์
โดยอ้อมเสีย ๗ หน้าเศษ

ที่นี้ก็มาถึงเรื่องบางเรื่อง ที่ควรผนวกเข้าไว้ในพุทธประวัติจากพระโอษฐ์
คือเรื่องต่างๆ ที่คนภายนอกศาสนาเป็นผู้กล่าว. ข้าพเจ้าถือว่าเรื่องที่คนนอก
หรือคนที่ปฏิบัติต่อกัน กล่าวนั้น เป็นเรื่องที่มีความจริงอันจะพึงเชื่อถือได้
ไม่น้อยกว่าที่พระองค์ตรัสเอง. ข้อนี้โดยเหตุที่ว่า คนภายนอกที่เป็นปฏิบัติ
ต่อกัน ย่อมลำเอียงเพื่อละโอกาสแต่ในทางที่จะสรรเสริญ ย่อมไม่ลำเอียงในทางที่จะ
ตำหนิ. เมื่อมีความจำเป็นที่จะกล่าวออกมา ย่อมไม่ลำเอียงไปในทางที่จะยกยอ
ให้เลิศลอย มีแต่จะเพ่งตำหนิ เมื่อหาช่องตำหนิไม่ได้ ก็ได้แต่กล่าวตามตรง. เราพอ
ที่จะถือเป็นหลักได้ว่า เสียงสรรเสริญลับหลังของศัตรุนั้น มีความจริงอย่างน้อย
๑๐๐ เปอร์เซนต์. ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงถือว่าเสียงจากคนนอกที่กล่าวถึงพระองค์นั้น
มีน้ำหนักพอที่จะเชื่อถือได้เท่ากับที่พระองค์ตรัสเอง จึงได้นำมารวมไว้ในหนังสือ
เล่มนี้ แต่เพราะมิใช่เป็นเรื่องออกจากพระโอษฐ์ จึงจัดไว้ในฐานะเป็นเรื่องผนวก
ของพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ดังที่กล่าวแล้ว. ทั้งหมดมีอยู่ ๒๗ หน้าด้วยกัน.
เฉพาะตอนนี้ มีเรื่องที่แสดงถึงพุทธอิริยาบถต่าง ๆ อย่างน่าสนใจที่สุด และบาง
เรื่องจะหาไม่ได้จากผู้อื่น, จึงขอให้นักศึกษาทำการศึกษาด้วยความสนใจเป็นพิเศษ.

๑. ในการพิมพ์ครั้งที่สาม หนังสือเพิ่มขึ้นเป็น ๓๙๖ หน้า

รวมความว่า หนังสือเล่มนี้ เกิดขึ้นเพราะมุ่งหมายจะรวบรวม **หลักแห่งการปฏิบัติ อันจะพึงหาได้จากตัวอย่างที่แสดงอยู่ที่พระวรกายของพระพุทธองค์**, และถือเอาเฉพาะที่พระพุทธภาสิตตรัสเล่าถึงพระองค์เอง เท่าที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก, มีเรื่องปาฏิหาริย์แทรกอยู่เพียง ๗ ส่วน ในเรื่องราว ๓๕๗ ส่วน, มีเรื่องราวที่เป็นคำกล่าวของคนนอก ซึ่งมีน้ำหนักควรเชื่อถือได้ไม่น้อยไปกว่าที่พระองค์ตรัสเองรวมอยู่ด้วย ๒๗ ส่วน ใน ๓๕๗ ส่วนนั้น.

หนังสือเรื่องนี้ พิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ มีเรื่องรวมทั้งหมด ๑๕๑ เรื่อง, ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้เพิ่มใหม่อีก ๔๘ เรื่อง รวมทั้งหมดเป็น ๒๓๖ เรื่อง, เรื่องที่นำมาเพิ่มเติมเข้ามาใหม่ในการพิมพ์ครั้งนี้ เป็นเรื่องที่เพิ่งค้นพบหลังจากการพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ บ้าง, เป็น เรื่องปลุกย่อย ซึ่งในการพิมพ์ครั้งแรกเห็นว่ายังไม่จำเป็นจะต้องนำมาใส่ไว้ แต่ในครั้งนี้นำมาใส่ไว้ทั้งหมด เพื่อความสมบูรณ์ของเรื่องบ้าง, รวมทั้งเรื่องซึ่งเป็นพุทธประวัติจากพระโอษฐ์โดยอ้อม คือบาลีอัศจรรย์ภูตธัมมสูตรที่กล่าวข้างต้นนั้นด้วย. เรื่องใดเพิ่มเข้าใหม่ในการพิมพ์คราวนี้ ได้ทำเครื่องหมาย (พ.ม.) ไว้ที่สารบาญท้ายชื่อเรื่องนั้น ๆ แล้ว.

ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้ทำปทานุกรมท้ายเรื่องอย่างละเอียดทั่วถึงยิ่งกว่าครั้งก่อน จึงมีทั้งหมดด้วยกันถึง ๑๘๘๘ คำ มีลักษณะแยกเป็นพวก ๆ ในตัว คือ คำที่เป็นชื่อของบุคคลและสถานที่ นี้พวกหนึ่ง. คำที่เป็นชื่อของเหตุการณ์ตอนที่สำคัญ ๆ ในพระชนมชีพ พวกหนึ่ง, ศัพท์ธรรมะตามปรกติพวกหนึ่ง, ศัพท์ธรรมะพิเศษ โดยเฉพาะคือคำบัญญัติของการปฏิบัติธรรมทางจิต ส่วนมากเกี่ยวกับสมาธิ และวิปัสสนา อีกพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นที่สนใจของนักปฏิบัติธรรมทั้งหลาย.

จากข้อสังเกตที่ได้จากการพิมพ์ครั้งที่หนึ่งนั่นเอง ทำให้ข้าพเจ้าได้ทราบความสำคัญ
ของลำดับคำ หรือปทานุกรมท้ายเล่ม ว่ามีอยู่มากเพียงไร ในการพิมพ์ครั้งนี้
จึงได้จัดให้ช่วยกันทำอย่างละเอียด เท่าที่จะทำได้ ซึ่งหวังว่านักศึกษา จะได้พยายาม
ใช้ปทานุกรมท้ายเล่มนี้ให้เป็นประโยชน์มาก เท่ากับความยากลำบากของผู้ทำ. ในการ
พิมพ์ครั้งแรก มีเพียง ๖๕๓ คำ

สำหรับหมวดธรรม ที่เป็นพวก ๆ ได้เพิ่มขึ้นจากที่เคยมีในการพิมพ์
ครั้งแรกเพียง ๖๙ หมวด เป็น ๑๕๗ หมวด, ทั้งนี้เนื่องจากการเพิ่มเนื้อเรื่อง
มากขึ้น และสำรวจเก็บเอามาอย่างทั่วถึงยิ่งกว่าในการพิมพ์คราวก่อนด้วย.

สารบัญเรื่อง ได้จัดตามลำดับภาค และเรื่องในภาค ที่จัดเปลี่ยนแปลง
และเพิ่มเติมเข้ามาใหม่ เพื่อความสมบูรณ์ และสะดวกแก่การศึกษา. ในการ
พิมพ์คราวนี้ ได้เพิ่มภาคนำขึ้นอีกภาคหนึ่ง เป็นภาคพิเศษ, และในตัวเรื่อง
ก็ได้เพิ่มภาคขึ้นอีกภาคหนึ่ง จากที่เคยมีเพียง ๕ ภาค เป็นมีขึ้น ๖ ภาค, โดยที่
จัดเรื่องอันเกี่ยวกับการปรินิพพานแยกออกไปเป็นอีกภาคหนึ่ง เพราะรวบรวมเรื่อง
มาได้มากขึ้น. และในภาคต่าง ๆ ก็ได้โยกย้ายเรื่องบางเรื่อง ให้ไปอยู่ในภาคซึ่งควร
จะรวมอยู่, และเรื่องภาคผนวกอันว่าด้วยเรื่องตามเสียงคนภายนอกนั้น ก็ได้ยกเอามา
ไว้ก่อนหน้าภาคอันว่าด้วยปรินิพพาน. ผู้ศึกษาจะต้องทำความเข้าใจเสียใหม่
กันความสับสน.

ในการจัดทำต้นฉบับพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมนี้
ข้าพเจ้ารู้สึกว่าเป็นการสมควรที่จะต้องกล่าวถึงความเหน็ดเหนื่อย ของเพื่อน
สหธรรมิก ๒-๓ รูปที่อาศัยอยู่ด้วยกัน ในการช่วยคัดลอกต้นฉบับ, การทำ
ปทานุกรมท้ายเล่ม, การจัดลำดับหมวดธรรมและอื่น ๆ ไว้ในที่นี้ด้วย. ขอให้
กำลังศรัทธาปสาทะ และความเสียสละเหน็ดเหนื่อยร่วมแรงกันในคราวนี้, จงเป็น

(๒๐)

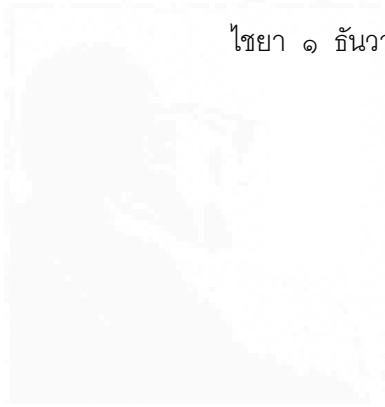
พุทธประวัติจากพระโอษฐ์ - คำนำ

อุปนิสัยแห่งความเป็น “สหายธรรมทาน” อันยิ่งขึ้นไปในอนาคตกาลนานไกล และอุปนิสัยแห่งความเสียสละเพื่องานเผยแผ่พระศาสนา ยิ่งขึ้นในอนาคตอันใกล้ นี้ด้วย.

ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนกุศลอันเกิดแต่ความตรากตรำในงานชิ้นนี้เป็นถามพินิจบูชาพระคุณแห่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ดงที่เคยตั้งเป็นปณิธานไว้แล้ว แต่หนหลัง ทุกประการ.

อ.ป. เบริยญ และ น.ธ. เอก.

ไชยา ๑ ธันวาคม ๒๕๕๙

www.buddhadasa.info

คำนำ

(เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๓)

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๓ นี้ ไม่มีอะไรที่จะต้องบอกกล่าวเป็นพิเศษ นอกจากการเพิ่มเรื่องเข้ามาใหม่อีก ๑๒ เรื่อง เท่าที่เพิ่งค้นพบในระยะสุดท้าย. ด้วยเหตุนี้ ปทานุกรมและหมวดธรรมท้ายเล่ม จึงเพิ่มขึ้นตามส่วน ตามหน้าหนังสือที่เพิ่มขึ้นจาก ๓๕๗ หน้า เป็น ๓๙๖ หน้า โดยไม่นับรวมปทานุกรมและอื่น ๆ .

ข้าพเจ้ามีความสนใจที่จะกล่าวว่า พุทธประวัติจากพระโอษฐ์ เท่าที่จะเลือกเก็บขึ้นมาได้ จากพระไตรปิฎกฝ่ายเถรวาทเรานั้น มีความสมบูรณ์เพียงเท่านั้น, เป็นอันยุติการทำหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ ซึ่งทำมาเรื่อย ๆ เท่าที่เวลาว่างจะอำนวยให้ เป็นเวลานานถึง ๒๒ ปี กันเสียที.

คำปรารภความสำคัญอย่างอื่น ๆ ปรากฏชัดเจนอยู่แล้วในคำนำแห่งการพิมพ์ครั้งที่หนึ่ง และครั้งที่สอง, ขอให้นำมาใช้ในโอกาสนี้ด้วยโดยครบถ้วน. ข้าพเจ้าขอโอกาสปิดฉากแห่งการทำหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ลง ด้วยการขอรับรองต่อผู้ศึกษาทั้งหลาย ให้ช่วยกันทำการค้นหอรอยพระพุทธรูป สำหรับสัตว์ผู้ปรารถนาจะเดินตามรอยพระพุทธรองค์ โดยวิธีที่ได้กล่าวมาแล้วในที่นั้น ๆ ให้เต็มตามความปรารถนาของตน ๆ สืบไป โดยเฉพาะในสมัยที่เราสมมติกันว่า เป็นยุคกิ่งพุทธกาลนี้เป็นพิเศษ.

อ.ป.

๑ เมษายน ๒๔๙๘

คำนำ
(เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๖)

การพิมพ์หนังสือพุทธประวัติจากพระโษษฐุ์เป็นครั้งที่หกนี้ ได้เปลี่ยนไปเป็นการพิมพ์ด้วย “ทุนพระยาลัดพลีธรรมประคัลภ์” เป็นเรื่องอันดับที่หนึ่งของหนังสือชุด “ลัดพลีธรรมประคัลภ์อนุสรณ์” มีรายละเอียดดังกล่าวไว้ในคำปรารภตอนต้นของหนังสือนี้แล้ว.

ในการพิมพ์ครั้งนี้ มิได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมแต่ประการใด เพียงแต่มีการตรวจสอบการพิมพ์ผิดพลาดตกหล่น ของตัวเลขที่บอกหน้าแห่งที่มาในพระไตรปิฎก อย่างทั่วถึงอีกครั้งหนึ่ง เท่านั้น. ดังนั้น ถ้าท่านผู้ใดสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงอันนี้ อย่าได้เข้าใจเป็นอย่างอื่น ขอให้ถือเอาการแก้ไขใหม่ในครั้งนี้ว่าเป็นการถูกต้อง.

กองตำราคณะธรรมทาน, ไชยา

๒๓ มกราคม ๒๕๑๓

สารบัญ

พุทธประวัติจากพระโอษฐ์

วิธีใช้หนังสือเล่มนี้	๑
ภาคนำ	๗
ข้อความให้เกิดความสนใจในพระพุทธประวัติ	๗
โลกธาตุหนึ่ง มีพระพุทธเจ้าเพียงองค์เดียว	๗
การปรากฏของพระตถาคต มีได้ยากในโลก	๘
โลกที่กำลังมัวเมา ก็ยังสนใจในธรรมของพระตถาคต	๘
การมีธรรมของพระตถาคตอยู่ในโลก คือความสุขของโลก	๙
พระตถาคตเกิดขึ้นเพื่อความสุขของโลก	๑๐
พระตถาคตเกิดขึ้นในโลกเพื่อแสดงแบบแห่งการครองชีวิต	
อันประเสริฐแก่โลก	๑๑
พระตถาคตเกิดขึ้น แสดงธรรมเพื่อความรำบ, ดับ, ฐิ	๑๒
ผู้เชื่อฟังพระตถาคต จะได้รับประโยชน์สุขสิ้นกาลนาน	๑๒
ทรงขนานนามพระองค์เองว่า “พุทธะ	๑๓
เรื่องย่อ ที่ควรทราบก่อน	๑๔
เรื่องสั้น ๆ ที่ควรทราบก่อน (อีกหมวดหนึ่ง)	๑๕

ภาค ๑

เริ่มแต่การเกิดแห่งสากยวงศ์เรื่องก่อนประสูติ จนถึงออกผนวช.	๑๙
การเกิดแห่งวงศ์สากยะ	๑๙
พวกสากยะอยู่ใต้อำนาจพระเจ้าโกศล	๒๐
แดนสากยะขึ้นอยู่ในแคว้นโกศล	๒๑
แดนสากยะขึ้นอยู่ในแคว้นโกศล	๒๑
การจตุตจากดุสิตลงสู่ครรภ์	๒๒
เกิดแสงสว่างเนื่องด้วย การจตุตจากดุสิต	๒๓
แผ่นดินไหว เนื่องด้วยการจตุต	๒๔
การลงสู่ครรภ์	๒๔
การอยู่ในครรภ์	๒๔
การประสูติ	๒๖
เกิดแสงสว่าง เนื่องด้วยการประสูติ	๒๘
แผ่นดินไหว เนื่องด้วยการประสูติ	๒๘
ประกอบด้วยมหาบุริสลักษณะ ๓๒	๒๙
บุรพกรรมของการได้มหาบุริสลักษณะ	๓๑
ประสูติได้ ๗ วัน พระชนนีทิวงคต	๓๘
ทรงได้รับการบำเรอ	๓๘
กามสุขกับความหน่าย	๔๐
ทรงหลงกามและหลุดจากกาม	๔๒
ความรู้สึทที่ถึงกับทำให้ออกผนวช	๔๒
การออกผนวช	๔๕
ออกผนวชเมื่อพระชนม์ ๒๙	๔๕

ภาค ๒

เริ่มแต่อกผนวชแล้วเที่ยวเสาะแสวงหาความรู้ ทรมานพระองค์ จนได้ตรัสรู้.	๔๙
เสด็จสำนักอาฬารดาบส	๔๙
เสด็จสำนักอุทกดาบส	๕๑
เสด็จไปอุรุเวลาเสนานิคม	๕๓
ทรงประพาศิวัตตกิลมณัญโยค (วัตรของเดียรถีย์)	๕๔
อุปมาปรากฏแจ่มแจ้ง	๕๙
ทุกรกิริยา	๖๑
ทรงกลับพระทนต์ฉันอาหารหยาบ	๖๕
ภิกษุปัญจวัคคีย์หลัก	๖๖
ทรงตรัสตรีกเพื่อตรัสรู้	๖๗
ทรงเที่ยวแสวงเพื่อความตรัสรู้	๖๘
ทรงคอยควบคุมวิตก ก่อนตรัสรู้	๖๙
ทรงกำหนดสมาธินิมิต ก่อนตรัสรู้	๗๓
ทรงกั้นจิตจากกามคุณในอดีต ก่อนตรัสรู้	๗๗
ทรงค้นวิธีแห่งอิทธิบาท ก่อนตรัสรู้	๗๘
ทรงคิดค้นเรื่องเบญจขันธ์ ก่อนตรัสรู้	๗๙
ทรงแสวงเนื่องด้วยเบญจขันธ์ ก่อนตรัสรู้	๘๐
ทรงค้นลูกโซ่แห่งทุกข์ ก่อนตรัสรู้	๘๑
ทรงพยายามในญาณทัสนะเป็นขั้นๆ ก่อนตรัสรู้	๘๔
ทรงทำลายความขลาด ก่อนตรัสรู้	๘๖
ธรรมที่ทรงอบรมอย่างมาก ก่อนตรัสรู้	๘๙
วิหารธรรมที่ทรงอยู่มากที่สุด ก่อนตรัสรู้	๙๐
ทรงพยายามในเนกขัมมจิตและอนุบุพพิหารสมาบัติ ก่อนตรัสรู้	๙๔
ทรงอธิษฐานความเพียร	๑๐๔

ความฝันครั้งสำคัญ ก่อนตรัสรู้	๑๐๔
อาการแห่งการตรัสรู้	๑๐๖
สิ่งที่ตรัสรู้	๑๐๙
เกิดแสงสว่างเนื่องด้วยการตรัสรู้	๑๑๒
แผ่นดินไหว เนื่องด้วยการตรัสรู้	๑๑๓
การรู้สึกพระองค์ว่าได้ตรัสรู้แล้ว	๑๑๔

ภาค ๓

เริ่มแต่ตรัสรู้แล้วทรงประกอบด้วยพระคุณธรรมต่าง ๆ จนเสด็จไปโปรด ปัญจวัคคีย์บรรลุมผล.	๑๑๗
ทรงเป็นลูกไก่ตัวพีที่สุด	๑๑๗
ทรงเป็นผู้ข่มอินทรีได้	๑๑๘
ทรงมีตภาคตพลาณสืบอย่าง	๑๑๙
ทรงมีเวสัชชญาณสืบอย่าง	๑๒๑
ทรงมีวิธี "รุก" เข้าศึกให้แพภัยตัว	๑๒๒
ทรงมีธรรมสีหนาทที่ทำเทวโลกให้สิ้นสะเทือน	๑๒๔
ทรงมีธรรมสีหนาทอย่างองอาจ	๑๒๕
สิ่งที่ใคร ๆ ไม่อาจท้วงติงได้	๑๒๖
ไม่ทรงมีความลับ ที่ต้องให้ใครช่วยปกปิด	๑๒๘
ทรงเป็นอัจฉริยมุนษย์ในโลก	๑๒๙
ทรงต่างจากมนุษย์ธรรมดา	๑๒๙
ทรงบังคับใจได้เด็ดขาด	๑๓๑
ไม่ทรงติดแม้ในนิพพาน	๑๓๑
ทรงมีความคงที่ต่อวิสัยโลก ไม่มีใครยิ่งกว่า	๑๓๒
ทรงยืนยันในคุณธรรมของพระองค์เองได้	๑๓๓
ทรงยืนยันพรหมจรรย์ของพระองค์ว่าบริสุทธิ์เต็มที	๑๓๔
สิ่งที่ไม่ต้องทรงรักษาอีกต่อไป	๑๓๘

ทรงฉลาดในเรื่องซึ่งพันวิสัยโลก	๑๓๙
ทรงทราบทิวัญญิวัตถุที่ลึกซึ้ง (ทิวัญญิว ๖๒)	๑๔๐
ทรงทราบส่วนสุดและมัชฌิมา	๑๔๔
ทรงทราบปราหมณส์ัจจ	๑๔๕
ทรงทราบพรหมโลก	๑๔๗
ทรงทราบคติห้า และนิพพาน	๑๔๙
ทรงแสดงฤทธิ์ได้ เพราะอิทธิบาทสี่	๑๕๐
ทรงมีอิทธิบาทเพื่ออยู่ได้ถึงกัปปี	๑๕๑
ทรงเปล่งเสียงคราวเดียว ได้ยินตลอดทุกโลกธาตุ	๑๕๒
ทรงมีปาฏิหาริย์สามอย่าง	๑๕๓
เหตุที่ทำให้ได้ทรงพระนามว่า ตถาคต	๑๕๕
ทรงเป็นสัมมาสัมพุทธะ เมื่อทรงคล่องแคล่วใน อนุปปวิหารสมาบัติ	๑๕๖
ทรงปฏิญญาเป็นอภิสัมพุทธะ เมื่อทรงทราบอริยส์ัจจหมดจดสิ้นเชิง	๑๕๗
ไม่ทรงเป็นสัพพัญญูทุกอริยาบถ	๑๕๗
ทรงยืนยันความเป็นมหาบุรุษ	๑๕๘
ไม่มีใครเปรียบเสมอ	๑๖๐
ไม่ทรงอภิวาทผู้ใด	๑๖๑
ทรงเป็นธรรมราชา	๑๖๑
ทรงเป็นธรรมราชาที่เคารพธรรม	๑๖๒
ทรงคิดหาที่พึ่งสำหรับพระองค์เอง	๑๖๓
ทรงถูกพวกปราหมณส์ัตถ์พ้อ	๑๖๕
มารทูลให้นิพพาน	๑๖๖
ทรงท้อพระทัยในการแสดงธรรม	๑๖๖
พรหมอาราธนา	๑๖๗
ทรงเห็นสัตว์ดุจดอกบัว ๓ เหล่า	๑๖๙
ทรงแสดงธรรมเพราะเห็นความจำเป็นของสัตว์บางพวก	๑๗๐
ทรงเห็นลู่ทางที่จะช่วยปวงสัตว์	๑๗๐

ทรงระลึกหาผู้รับปฐมเทศนา	๑๗๑
เสด็จพาราณสี – พบอุปกาศีวก	๑๗๓
การโปรดปัญจวัคคีย์หรือการแสดงปฐมเทศนา	๑๗๔
ทรงประกาศธรรมจักรที่อิสิปตนมฤคทายวัน	๑๗๘
แผ่นดินไหวเนื่องด้วยการแสดงธรรมจักร	๑๗๙
เกิดแสงสว่างเนื่องด้วยการแสดงธรรมจักร	๑๗๙
จักรของพระองค์ไม่มีใครต้านทานได้	๑๘๐
ทรงหมุนแต่จักรที่มีธรรมราชา (เป็นเจ้าของ)	๑๘๑
การปรากฏของพระองค์คือการปรากฏแห่งดวงตาอันใหญ่หลวงของโลก	๑๘๒

ภาค ๔

เรื่องเบ็ดเตล็ดใหญ่น้อยต่าง ๆ ตั้งแต่โปรดปัญจวัคคีย์แล้ว ไปจนถึง จวนจะปรินิพพาน.	๑๘๗
(ก. เกี่ยวกับการประกาศพระศาสนา ๒๓ เรื่อง)	๑๘๗
การประกาศพระศาสนา	๑๘๗
หลักที่ทรงใช้ในการตรัส (๖ อย่าง)	๑๘๘
อาการที่ทรงแสดงธรรม	๑๘๙
ทรงแสดงธรรมด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง	๑๘๙
อาการที่ทรงบัญญัติวินัย	๑๙๐
หัวใจพระธรรมในคำ “ปริภาส” ของพระองค์	๑๙๒
ทรงเป็นยามเฝ้าตลิ่งให้ปวงสัตว์	๑๙๔
ทรงสอนเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าทั้งปวง	๑๙๕
ทรงสามารถในการสอน	๑๙๖
ทรงสามารถยิ่ง ในการสอน	๑๙๗
สิ่งที่ตรัสรู้แต่ไม่ทรงนำมาสอนมีมากกว่าที่ทรงนำมาสอนนัก	๑๙๙
คำของพระองค์ ตรงเป็นอันเดียวกันหมด	๒๐๑
ทรงสอนเฉพาะแต่เรื่องทุกข์กับความดับสนิทของทุกข์	๒๐๑

ทรงมีหลักเกณฑ์การฝึกตามลำดับ (อย่างย่อ)	๒๐๒
ทรงฝึกสาวกเป็นลำดับ ๆ	๒๐๖
เรื่องที่ไม่ทรงพยากรณ์	๒๑๑
เรื่องที่ทรงพยากรณ์	๒๑๓
ผู้ฟังพอใจคำพยากรณ์ของพระองค์	๒๑๔
ไม่ได้ทรงพยากรณ์เพื่อให้ชอบใจผู้ฟัง	๒๑๔
คำพยากรณ์นั้น ไม่ต้องทรงคิดไว้ก่อน	๒๑๕
ทรงฆ่าผู้ที่ไม่รับการฝึก	๒๑๖
เหตุที่สาวกบางคนไม่ได้บรรลุ	๒๑๘
ทรงบัญญัติโลกุตตรธรรมสำหรับคนทั่วไป	๒๒๐
(ข. เกี่ยวกับสาวกของพระองค์ ๑๕ เรื่อง)	
ทรงบริหารสงฆ์ จำนวนร้อย	๒๒๓
ทรงรับรองภิกษุแต่บางรูป ว่าเป็นคนของพระองค์	๒๒๔
ทรงมีศิษย์ทั้งที่ดี และไม่ดี	๒๒๕
สาวกของพระองค์หลุดพ้นเพราะพิจารณาความเป็นอนัตตาในเบญจขันธ์	๒๒๖
สาวกของพระองค์เสียชีพไม่เสียศील	๒๒๖
ทรงขอให้สาวกเป็นธรรมทายาทอย่าเป็นอามิสทายาท	๒๒๗
ทรงถือว่า ภิกษุสาวกทุกรรณะ เป็นสมณสาकยบุตรโดยเสมอกัน	๒๒๘
ทรงมีคณะสาวกซึ่งมีปาฏิหาริย์	๒๒๙
ทรงเป็นที่เลี้ยงให้แก่สาวก ชั่วระยะจำเป็น	๒๓๐
ทรงมีพระสารีบุตรเป็นผู้รองลำดับ	๒๓๑
ทรงมีพระสารีบุตรเป็นผู้ประกาศธรรมจักรเสมอด้วยพระองค์	๒๓๒
มหาเถระผู้มีสมบัติและอภิญาเทียมพระองค์	๒๓๓
ส่วนที่สาวกเข้มงวดกว่าพระองค์	๒๓๔
เหตุที่ทำให้มีผู้มาเป็นสาวกของพระองค์	๒๓๖
ไม่ทรงทำอุโบสถกับสาวกอีกต่อไป	๒๓๗

(ค. เกี่ยวกับความเป็นอยู่ส่วนพระองค์ ๑๖ เรื่อง)

ไม่ทรงติดทายก	๒๓๘
ทรงเสพเสนาสนะป่าเรื่องไป เพื่อให้เป็นตัวอย่าง	๒๓๙
ทรงพอพระทัยความสามัคคีเป็นอย่างยิ่ง	๒๔๐
ทรงมีความสุขยิ่งกว่ามหาราช	๒๔๑
ทรงฉันอาหารวันหนึ่งหนเดียว	๒๔๒
ทรงฉันอาหารหมดบาตรก็มี	๒๔๒
ทรงมีการประทม อย่างตถาคต	๒๔๓
ตัวอย่างเพียงส่วนน้อย ของความสุข	๒๔๔
ทรงนับพระองค์ว่าเป็นผู้หนึ่งในบรรดา	๒๔๕
ที่ประทับนั่งนอนของพระองค์	๒๔๗
ทรงเป็นสมณะสุขุมลในบรรดาสมณะ	๒๔๙
ทรงทำนาที่มีอมตะเป็นผล	๒๕๐
การทรงหลีกเร้นเป็นพิเศษบางคราว	๒๕๒
การเสด็จสุทธาวาส	๒๕๒
ทรงมีมานแนวแน่ขั้นพิเศษ	๒๕๓
กัลยาณมิตรของพระองค์เอง	๒๕๔

(ง. เกี่ยวกับลัทธิอื่นๆ ๑๖ เรื่อง)

พอดวงอาทิตย์ขึ้น หิ่งห้อยก็อับแสง	๒๕๕
ลัทธิของพระองค์กับของผู้อื่น	๒๕๖
ไม่ได้ทรงติการบำเพ็ญตบะ ไปเสียตะพิด	๒๕๗
ไม่ทรงตำหนิการบูชาัญญไปเสียทั้งหมด	๒๕๘
บางกฎที่ทรงยกเว้นแก่บางคน	๒๕๙
ทรง “ เยะาะ ” ลัทธิที่ว่าสุขทุกข์เพราะกรรมเก่าอย่างเดียว	๒๕๙
ทรง “ เยะาะ ” ลัทธิที่ว่าสุขทุกข์เพราะการบันดาลของเจ้านาย	๒๖๑
ทรง “ เยะาะ ” ลัทธิที่ว่า สุขทุกข์ไม่มีอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย	๒๖๒

ทรงระบุนุ้ลัทธิมักขลิวาท ว่าเป็นลัทธิทำลายโลก ๒๖๒

(จ. เกี่ยวกับการที่มีผู้อื่นเข้าใจผิด ๑๔ เรื่อง)

ทรงทำผู้มุ่งร้ายให้แพ้ภัยตัวเอง ๒๖๔

ไม่เคยทรงพรันพริงในท่ามกลางบริษัท ๒๖๕

ทรงสมาคมได้อย่างสนิทสนม ทุกบริษัท ๒๖๖

ทรงทำให้ใครปฏิเสธรรรมะที่พระองค์รับรอง ๒๖๗

ทรงทำว่า ธรรมที่ทรงแสดงไม่มีใครค้านได้ ๒๖๘

ทรงยืนยันเอง และทรงให้สาวกยืนยันว่ามีสมณะในธรรมวินัยนี้ ๒๗๒

โพชนงค์ปรากฏ เพราะพระองค์ปรากฏ ๒๗๓

ไม่ได้ทรงประพฤติพรมจรรยเพื่อให้นับถือ ๒๗๔

พรมจรรยนี้ มิใช่มีลาภเป็นอนิสงส์ ๒๗๕

ทรงแก้ข้อที่เขาหาว่าเกียดกันทาน ๒๗๕

ทรงแก้ข้อที่ถูเขาหาว่า ทรงหลง ๒๗๖

ทรงถูกตู่เรื่องฉนปลาฉนเนื้อ ๒๗๗

แง่ที่เขากล่าวหาพระองค์อย่างผิด ๆ ๒๗๘

มนุขย์บุฤชน รู้จักพระองค์น้อยเกินไป ๒๘๐

(ฉ. เกี่ยวกับการเหตุการณพิเศษบางเรื่อง ๑๖ เรื่อง)

การทรงแสดงความพัน เพราะสิ้นตัณหา ๒๘๖

การเกิดของพระองค์ ไม่กระทบกระเทือนถึงกฎธรรมชาติ

(การทรงแสดงไตรลักษณ) ๒๘๗

การทรงแสดงเหตุของความเจริญ ๒๘๘

การตรัสเรื่อง “ทุกขนี้ใครทำให้ ?” ๒๘๙

การสนทนากับ “พระเหม็นคาว” ๒๙๑

การตอบคำถามของทัณฑปาณิสักกะ ๒๙๒

การสนทนากับ นิครนถ์ ๒๙๓

ทรงสนทนากะเทวดา เรื่องวิมุตติของภิกษุณี	๒๙๕
การสนทนาเรื่องที่สุดโลก	๒๙๕
การตรัสเรื่อง “มหาภูต” ไม่หยั่งลงในที่ไหน	๒๙๗
การมาเฝ้าของตายนเทพบุตร	๒๙๙
การมาของอนาถปิณฑิกเทพบุตร	๓๐๐
การมาเฝ้าของจาตุम्मหาราช	๓๐๑
การข่มลิจฉวี ผู้มัวเมาในปาฏิหาริย์	๓๐๓

ผนวกภาค ๔

ตามเสียงคนนอกที่กล่าวถึงพระองค์	๓๐๘
ตามเสียงกระช่อนทั่ว ๆ ไป	
: ทรงเป็นสัมมาสัมพุทธะประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิ์	๓๑๐
ตามเสียงของผู้สรรเสริญธรรมเทศนา: ทรงมีธรรมเทศนาเป็นแสงสว่าง	๓๑๑
ตามเสียงของบริพาทชกวัจฉโคตร : ทรงมีคำสอนที่เป็นแก่นแท้ล้วน	๓๑๑
ตามเสียงของคณกะโมคคัลลานพราหมณ์ “โอวาทของพระโคตมเป็นยอด”	๓๑๒
ตามเสียงของสังกัจจันนิครนถ์ “เจอะพระโคตมแล้ว ไม่มีรอดไปได้”	๓๑๓
ตามเสียงของเจ้าลิจฉวี ทูมมุขะ : ทรงหักล้างถ้อยคำของปรปักษ์ได้	
เหมือนเด็ก ๆ รุมกันต่ออยก้ามปู	๓๑๔
ตามเสียงของบริพาทชกคณะแม่น้ำสปีปนี : ไม่มีช่องทางที่ใครจะขันธ์ผู้	
พระผู้มีพระภาคเจ้า	๓๑๔
ตามเสียงของปีโลติกะบริพาทชก : ทรงมีคุณธรรมลึกจนผู้อื่นได้แต่เพียง	
อนุมานเอา	๓๑๕
ตามเสียงสังสการพราหมณ์ : ทรงมีคุณธรรมสูง ๔ ประการ	๓๑๘
ตามเสียงของหัตถกเทวบุตร : ทรงแอดอดอยู่ด้วยบริษัทนานาชาติ	๓๑๙
ตามเสียงของโลหิจจพราหมณ์ : ทรงมีอนามัยเป็นอย่างดี	๓๒๐
ตามเสียงของโสณทัณฑพราหมณ์ : ทรงมีคุณสมบัติสูงทุกประการ	๓๒๑
ตามเสียงของอุตตรมาณพ : ทรงประกอบด้วยมหาปุริสลักขณะ ๓๒	๓๒๔

: ทรงมีลีลาสง่างาม	๓๒๕
: ทรงมีมรรยาทเป็นสง่า น่าเลื่อมใส	๓๒๕
: ไม่ทรงตื่นเต้นพระทัย ในบ้าน	๓๒๖
: ทรงฉันภัตตาหารในหมู่บ้านเรียบร้อยนัก	๓๒๖
: ไม่ทรงติดในรสอาหาร	๓๒๗
: ทรงมีวัตรในบาตร	๓๒๗
: การเสด็จกลับจากฉันในหมู่บ้าน	๓๒๗
: ทรงนุ่งห่มกะทัดรัด	๓๒๘
: ทรงมุ่งแต่ความเกื้อกูลสัตว์	๓๒๘
: การแสดงธรรมด้วยพระสำเนียงมีองค์ ๘	๓๒๘
ตามเสียงของพระเจ้าปเสนทิโกศล : ทรงมีคณะสงฆ์ที่	
ประพฤติพรหมจรรย์ตลอดชีวิต	๓๒๙
: ทรงมีคณะสงฆ์ที่พร้อมเพรียง	๓๓๐
: ทรงมีคณะสงฆ์ที่ชุ่มชื่นผ่องใส	๓๓๑
: ทรงมีสังฆบริษัทที่เจียบเสียง	๓๓๑
: ทรงชนะคนมุ่งร้ายที่เข้าเฝ้า	๓๓๒
: ทรงชนะน้ำใจคน โดยทางธรรม	๓๓๓
: ทรงเสมอกับพระเจ้าโกศลโดยวัย	๓๓๔
ตามเสียงของคณกะโมคคัลลานพราหมณ์	
: ทรงคบและไม่ทรงคบบุคคลเช่นไร	๓๓๔

ภาค ๕

การปรินิพพาน	๓๓๙
แปดสิบปียังไม่พ้นเพื่อน	๓๓๙
ทรงทำหน้าที่พระพุทธรูปเจ้าบริบูรณ์แล้ว	๓๔๐
เรื่องเบ็ดเตล็ดก่อนหน้าปรินิพพาน : การตรัสภิกษุอธิษฐานธรรม	๓๔๑
เสด็จสวนอัมพลัญจิกา	๓๔๒
เสด็จเมืองนาลันทา	๓๔๒

เสด็จบ้านปาฎลีคาม	๓๔๓
เสด็จบ้านโกฏีคาม	๓๔๔
เสด็จหมู่บ้านนาทิกะ	๓๔๔
เสด็จเมืองเวสาลี	๓๔๕
เสด็จบ้านเวฬุคาม	๓๔๖
เสด็จทิวาวิหาร ที่ป่าवालเจตีย์	๓๔๖
ทรงปลงอายุสังขาร	๓๔๗
เสด็จป่ามหาวัน	๓๔๘
เสด็จบ้านภันฑคาม	๓๕๐
เสด็จบ้านหัตถคาม โดยลำดับ	๓๕๐
เสด็จเมืองปาวา	๓๕๑
เสด็จเมืองกุสินารา	๓๕๑
การปรินิพพาน หรือ การประทับสรีระเสวยยา ครั้งสุดท้าย	๓๕๓
แผ่นดินไหว เนื่องด้วยการปรินิพพาน	๓๕๔
เราเห็นพระองค์ได้ชั่วเวลาที่ยังปรากฏพระกาย	๓๕๔
การปรินิพพานของพระองค์คือความทุกข์ร้อนของมหาชน	๓๕๙
สังเวชนียสถานภายหลังพุทธปรินิพพาน	๓๖๐

ภาค ๖

เรื่องการทำเพ็ญบารมีในอดีตชาติ	
ซึ่งเต็มไปด้วยทิวฐานุคติอันสาวกในภายหลังพึงดำเนินตาม.	๓๖๕
ต้องท่องเที่ยวมาแล้ว, เพราะไม่รู้อรियสัจจ์	๓๖๖
ตลอดวัฏฏสงสารของพระองค์ไม่เคยทรงบังเกิด ในชั้นสุทธาวาส	๓๖๖
ในวัฏฏสงสารที่ล่วงมาแล้วเคยทรงบูชาัญญูและบำเรอไฟแล้วอย่างมาก	๓๖๗
ทิวฐานุคติแห่งความดีที่ทรงสั่งสมไว้แต่ภพก่อน ๆ	๓๖๘
เคยทรงบังเกิดเป็นมหาพรหม สักกะ ฯลฯ	๓๗๑
ครั้งมีพระชาติเป็นโชติपालมาณพ	๓๗๒

ครั้งมีพระชาติเป็นพระเจ้ามหาสุทศน์	๓๗๕
ครั้งมีพระชาติเป็นปุโรหิตสอนการบูชาญญ์	๓๗๗
ครั้งมีพระชาติเป็นพระเจ้ามณฑลราช	๓๗๙
ครั้งมีพระชาติเป็นมหาโควินทพราหมณ์	๓๘๒
ครั้งมีพระชาติเป็นรถการ ช่างทำรถ	๓๘๓
ครั้งมีพระชาติเป็นอกิตติดาบส	๓๘๕
ครั้งมีพระชาติเป็นพระจันทกุมาร	๓๘๗
ครั้งมีพระชาติเป็นสังขพราหมณ์	๓๘๗
ครั้งมีพระชาติเป็นเวลามพราหมณ์	๓๘๘
ครั้งมีพระชาติเป็นพระเวสสันดร	๓๘๙
ครั้งมีพระชาติเป็นมาตังคชภูติ	๓๙๓
ครั้งมีพระชาติเป็นจุฬโพิธิ	๓๙๔
ครั้งมีพระชาติเป็นเจ้าชายยุดัญชยะ	๓๙๕
ที่สุดแห่งการท่องเที่ยวของพระองค์	๓๙๕
เรื่องเพิ่มเติมใหม่ ๑ เรื่อง	๓๙๖
การสนทนากับปริพาชกชื่อมณฑลทิเกะ และชาลิกะ	๓๙๖

ปทานุกรม

ของพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ ๒, ๑๙๙ คำ (เรียงลำดับตามหลักอักษรไทย) ๓๙๗

ลำดับหมวดธรรม

ในหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ (เรียงลำดับจากน้อยไปหามากและตามลำดับอักษร) ๔๔๗

วิธีใช้หนังสือเล่มนี้

(ก) มีวิธีลัดและไม่ชวนเบื่อสำหรับผู้ที่เป็นนักธรรม หรือนักเทศน์ อยู่ก่อนแล้ว ในการที่จะให้ได้รับประโยชน์จากหนังสือเล่มนี้ ให้ยิ่งขึ้น ไป คือ:-

- (๑) อ่านเรื่องที่มีอยู่ในเล่ม เฉพาะตอนที่รู้สึกว่าจะไม่เคยได้ยินมาก่อน อย่างสนใจ ให้ตลอดเสียเที่ยวหนึ่งก่อน.
- (๒) แล้วใช้เวลาครั้งต่อ ๆ ไป เพียงแต่เปิดดูเฉพาะปทานุกรมท้ายเล่ม ไปทีละคำตามลำดับของปทานุกรม เมื่อดูถึงคำใด ต้องให้เนื้อความ หรือความหมายของคำ ๆ นั้นปรากฏแจ่มแจ้งแก่ท่านทั้งหลาย อย่างทั่วถึงและถูกต้องทันที, เพราะท่านเคยศึกษาธรรมะมามากแล้ว. ถ้าเนื้อความไม่ปรากฏแจ่มแจ้งออกมาได้ ซึ่งจะเป็นในตอนแรก ๆ ก็หมายความว่าท่าน ยังไม่คุ้นเคยกับหนังสือเล่มนี้ก็ได้ หรือเพราะ ท่านยังไม่รู้ความหมายแห่งคำ ๆ นั้นก็ได้ ท่านต้องเปิดดูเนื้อเรื่อง ในเล่ม ตามตัวเลขซึ่งบอกหน้าหนังสืออยู่ท้ายคำนั้นแล้ว. บางคำ จะถึงกับทำให้ท่านฉงน คิดไม่ออก เช่นคำว่า การไถนา, เครื่อง ดักปลา, ความมีขนตกราบแล้ว, ปู่, ปู่ก้ามหัก, ร้องเจี๊ยะบ ๆ, ดังนี้ เป็นต้น, ท่านไม่ควรคิดเสียว่าเป็นเรื่องไม่สำคัญสำหรับท่าน. ท่านจะต้องศึกษาจนทราบความหมายอันเร้นลับของคำให้จนได้, เช่นคำว่า ปู่ หมายถึงคนเจ้าทิวฐิวอดดีด้วยลักษณะของตน ได้แก่ เดียรถียอื่นบางคนที่มีทิวฐิวัยกัไปยกมา เหมือนปู่ชุก้าม ดังนี้ เป็นต้น. ซึ่งสรุปความได้ว่า คำว่า ปู่ นั้น พระองค์ตรัสใช้เป็นคำเปรียบ เรียกคนเจ้าทิวฐิวอดดี. ถ้าท่านดูปทานุกรมไปตามลำดับ แล้วไม่มี

อะไรที่รบกวนประสาทหรือรบกวนความสงสัยของท่านเลย ก็แปลว่าท่านมีความรู้ธรรมะในแนวนี้อย่างลึกซึ้งและทั่วถึง ชนิดที่ผู้รวบรวมขอยอมเป็นศิษย์.

- (๓) เมื่อท่านจะเทศน์ หรือจะเขียนบทความบรรยายธรรมะ ท่านอาจจะไปติดอยู่ที่ความหมายของคำบางคำ ซึ่งไม่แน่ใจว่าจะมีความหมายอันแท้จริงอย่างไร ท่านอาจใช้การค้นดูได้ง่าย ๆ จากปทานุกรมนี้, หรือเมื่อท่านสงสัยว่าคำ ๆ นั้น หรือเรื่องเรื่อง ๆ นั้น มีที่มาในเรื่องอะไร หรือสูตรใดกันแน่ ทั้งที่ท่านเข้าใจความหมายดีแล้ว แต่อยากจะได้ที่มาอันเป็นหลักฐาน หรืออยากทราบว่าพระองค์ได้ตรัสไว้เองอย่างไร ท่านสมควรที่จะเปิดดูจนพบที่มา หรือพบพระพุทธรูปภาพเรื่องนั้น ๆ, ไม่นานเท่าใด ท่านจะมีความคล่องแคล่ว ต่อการเทศน์ หรือการเขียนที่มีหลักฐาน.

(๔) สำหรับผู้ที่ป็นนักปฏิบัติธรรมทางใจโดยเฉพาะ ท่านมีวิธีใช้หนังสือเล่มนี้ ชนิดที่เพื่อนฝูงของท่านได้เคยใช้เป็นประโยชน์มาแล้ว ดังนี้คือ:-

- (๑) เลือกอ่านเฉพาะเรื่องที่ท่านเห็นว่าเป็นเรื่องการปฏิบัติธรรม ตามรอยพระยุคลบาทโดยตรง ให้ทั่วถึงทุกเรื่อง ด้วยความสนใจเป็นพิเศษเสียเที่ยวหนึ่งก่อน เพราะอย่างน้อย จะต้องเป็นเรื่องที่ท่านไม่เคยได้ยินได้ฟังอยู่บางเรื่อง
- (๒) ใช้เวลาเป็นประจำวัน ทบทวนความจำและความเข้าใจของท่าน โดยใช้คำในปทานุกรมเป็นหลัก แต่ต้องเป็นคำเฉพาะของเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเจริญภาวนาโดยตรง. ซึ่งอาจจะจัดทำในรูปการ

สักัจฉา หรือให้ผู้อื่นช่วยตั้งคำถาม แล้วให้ท่านตอบ. เช่นเขาจะเปิดปทานุกรมแล้วเลือกคำขึ้นถามท่านว่า คำเหล่านี้หมายความว่าอย่างไร : การกำหนดรู้กามสัญญา, ข้อปฏิบัติเพื่อความเจริญแห่งอิทธิบาท, ความปรากฏแห่งแสงสว่างอันใหญ่หลวง, ความเพ่งรูปจนเกินไป, ความมีอำนาจเหนือจิตในคลองแห่งวิตกทั้งหลาย, จงกรมแก้ความขลาด, จำแสงสว่างได้แต่ไม่เห็นรูป, จับนกกะจาบหลวมมือเกิน, ตรีกตามตรงตามนานเกินไปนัก, “จับนกตายในมือ”, สมานิเคลื่อน, สมานิน้อย, อุพพิละ, ฉัมภิตตตะ, ฯลฯ.

- (๓) เลือกอ่านเฉพาะเรื่อง ที่อาจตอบปัญหา ทางภาวณาได้เป็นอย่างดี อยู่เสมอ ๆ โดยเฉพาะคือเรื่องต่าง ๆ ที่ทรงชวนชวายเป็นหน้าการตรัสรู้ และเรื่องคุณธรรมต่าง ๆ ที่เกิดมีในพระองค์. คำบัญญัติบางคำ เช่นคำว่า ปฐมณาน เป็นต้น ต้องอ่านคำที่เป็นคำอธิบายด้วยการขบคิดไปอย่างละเอียดทีละคำ ๆ ทุก ๆ คำ จนกว่าจะหมดคำอธิบายของคำบัญญัติคำเดียนั้น. มีผู้อ่านหนังสือเล่มนี้ ตามป่าตามเขา ได้ผลดีกว่าการอ่านตามบ้านเมือง

(ค) สำหรับนักศึกษาทั่วไป โดยเฉพาะพวกที่ไม่คุ้นกับวัด หรือไม่เคยบวชเรียน จะต้องศึกษาด้วยวิธีดังนี้คือ:-

- (๑) ศึกษาเล่าความเรื่องราวแห่งพุทธประวัติทั่ว ๆ ไป จากหนังสือขั้นต้น ๆ เล่มอื่นเสียก่อนพอสมควร, เพราะในหนังสือเล่มนี้ เรียงไว้แต่เรื่องที่เป็นการตรัสเล่าประเภทเดียวเท่านั้น ถ้าท่านไม่เคยศึกษาพุทธประวัติมาก่อนเลย ท่านอาจจะงไปบ้างในที่บางแห่ง. แต่ก็ไม่ใช่วิสัย

๔ พุทธประวัติจากพระโอษฐ์ – วิธีใช้หนังสือเล่มนี้

ที่ท่านจะเข้าใจ ถ้าพยายามต่อไปอีกเพียงเล็กน้อย ในการสังเกตข้อความที่เนื่องกันอยู่, หรือไต่ถามผู้ที่เคยเรียนพุทธประวัติขั้นต้น ๆ มาแล้วก็ได้.

(๒) อ่านหนังสือเล่มนี้อย่างคร่าว ๆ เสียขั้นหนึ่งก่อน เพื่อให้รู้แนวความของเรื่อง เฉพาะส่วนที่เป็นท้องเรื่อง หรือประวัติ ว่ามีอยู่อย่างไร วิธีที่สะดวกก็คือ อ่านสารบาญเรื่องดูหลาย ๆ เทียบก่อน แล้วจึงเปิดอ่านเรื่องบางเรื่องที่ชวนสงสัย ดูเรื่อย ๆ ไป.

(๓) ใช้ปทานุกรมท้ายเล่ม เป็นการออกปัญหาถามตนเองอยู่เสมอ คำใดสงสัย หรือชวนคิด ก็เปิดดูบ่อย ๆ จนไม่มีคำที่ชวนสงสัยมากเกินไป.

(๔) สำหรับอุบาสกอุบาสิกา ที่เคยชินกับการฟังเรื่องปฐมสมโพธิ มามากแล้ว จะต้องอ่านด้วยใจที่เป็นอิสระพอที่จะฟังเรื่องที่แปลกไปจากที่ตนเคยได้ยินได้ฟัง ไม่ปิดประตูขังตัวเองอยู่แต่ในห้องที่มีอะไรซ้ำซากเพียงอย่างเดียว.

(๕) สำหรับนักประพันธ์ ที่จะต้องบรรยายชีวิตคนในแง่ต่าง ๆ จะต้องอ่านด้วยความระมัดระวัง เพื่อจะได้ไม่ระบายสีที่ผิดพลาดลงไปในชีวิตประวัติของพระพุทธองค์ ในเมื่อจะมีการเปรียบเทียบหรืออ้างถึง เมื่อทำได้ดีที่สุดในเรื่องนี้แล้ว นักประพันธ์จะเป็นพวกที่ทำคำสอนหรือเรื่องราวของพระองค์ให้แพร่หลายได้ดีที่สุดกว่าพวกอื่น.

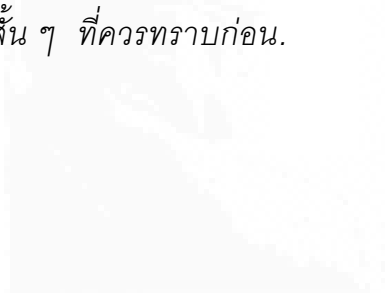
ภาคหน้า

ข้อความให้เกิดความสนใจในพุทธประวัติ.

www.buddhadasa.info

ภาคหน้า

มีเรื่อง:- โลกธาตุหนึ่งมีพระพุทธเจ้าเพียงองค์เดียว - -การปรากฏของพระตถาคตมีได้ยาก -- โลกที่กำลังมัวเมา ก็ยังสนใจในธรรมของพระตถาคต -- การมีธรรมของพระตถาคตอยู่ในโลกคือความสุขของโลก -- พระตถาคตเกิดขึ้นเพื่อความสุขของโลก -- พระตถาคตเกิดขึ้นในโลก เพื่อแสดงแบบแห่งการครองชีวิตอันประเสริฐแก่โลก - - พระตถาคตเกิดขึ้นแสดงธรรมเพื่อความรำงับดับ, รู้ -- ผู้เชื่อฟังพระตถาคตจะได้รับประโยชน์สุขสิ้นกาลนาน -- ทรงขนานนามพระองค์เองว่า “พุทธะ” --เรื่องย่อ ๆ ที่ควรทราบก่อน - - เรื่องสั้น ๆ ที่ควรทราบก่อน.

www.buddhadasa.info

พุทธประวัติจากพระโศภณ

ภาคนำ

ข้อความให้เกิดความสนใจในพระพุทธประวัติ.

โลกธาตุหนึ่ง มีพระพุทธเจ้าเพียงองค์เดียว°

อานนท์! ภิกษุผู้ฉลาดในฐานะและอฐานะนั้น ย่อมรู้ว่า ข้อนี้มิใช่ฐานะ ข้อนี้มิใช่โอกาสที่จะมี คือข้อที่ในโลกธาตุอันเดียว จะมีพระตถาคต ผู้รหันตสัมมาสัมพุทธะ สององค์ เกิดขึ้นพร้อมกัน ไม่ก่อน ไม่หลังกัน. นั้นมิใช่ฐานะที่จะมีได้.

ส่วนฐานะ อันมีได้นั้น คือใน โลกธาตุอันเดียว มีพระตถาคต ผู้รหันตสัมมาสัมพุทธะองค์เดียว เกิดขึ้น. นั้นเป็นฐานะที่จะมีได้.

๑. บาลี พุทธาตุกสูตร อภิ. ม. ๑๔/๑๗๑/๒๔๕.

การปรากฏของพระตถาคต มีได้ยากในโลก^๑

ภิกษุ ท.! การมาปรากฏของ บุคคลเอก (ไม่มีใครซ้ำสอง) มีได้ยากในโลก. ใครเล่า เป็นบุคคลเอก? ตถาคต ผู้เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบเอง เป็นบุคคลเอก (ไม่มีใครซ้ำสอง). การปรากฏของบุคคลเอกนี้แล มีได้ยากในโลก.

โลกที่กำลังมัวเมา ก็ยังสนใจในธรรมของพระตถาคต^๒

ภิกษุ ท.! เพราะเหตุที่ตถาคต ผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะเกิดขึ้น จึงเกิดมีของ นานาสัจจรรยไม่เคยมี สี่อย่างนี้ปรากฏขึ้น. สี่อย่างอะไรเล่า?

๑. ภิกษุ ท.! ประชาชนทั้งหลาย พอใจในกามคุณ ยินดีในกามคุณ บันเทิงอยู่ในกามคุณ, ครั้นตถาคตแสดง ธรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับกามคุณ ประชาชนเหล่านั้นก็ฟัง เจริญหูฟัง ตั้งใจฟัง เพื่อให้เข้าใจทั่วถึง. ภิกษุ ท.! นี่คือนานาสัจจรรย ไม่เคยมี อย่างที่หนึ่ง, มีขึ้นมา เพราะการบังเกิดของตถาคต ผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ.

๒. ภิกษุ ท.! ประชาชนทั้งหลาย พอใจในการถือตัว ยินดีในการถือตัว บันเทิงอยู่ในการถือตัว, ครั้นตถาคตแสดง ธรรมที่กำจัดการถือตัว ประชาชนเหล่านั้นก็ฟัง เจริญหูฟัง ตั้งใจฟัง เพื่อให้เข้าใจทั่วถึง. ภิกษุ ท.! นี่คือนานาสัจจรรย ไม่เคยมี อย่างที่สอง, มีขึ้นมา เพราะการบังเกิดของตถาคต ผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ.

๑. บาลี เอก, อ. ๒๐/๒๙/๑๔๐. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

๒. บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑๗๗/๑๒๘. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

๓. ภิกษุ ท.! ประชาชนทั้งหลาย พอใจในความวุ่นวายไม่สงบ ยินดีในความวุ่นวายไม่สงบ บันเทิงอยู่ในความวุ่นวายไม่สงบ, ครั้นตถาคตแสดง ธรรมที่เป็นไปเพื่อความสงบ ประชาชนเหล่านั้นก็ฟัง เจียหูฟัง ตั้งใจฟัง เพื่อให้เข้าใจทั่วถึง. ภิกษุ ท.! นี่คือของน่าอัศจรรย์ ไม่เคยมี อย่างที่สาม, มีขึ้นมา เพราะการบังเกิดของตถาคต ผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ.

๔. ภิกษุ ท.! ประชาชนทั้งหลาย ประกอบอยู่ด้วยอวิชชา เป็น คนบอด ถูกความมืดครอบงำเอาแล้ว, ครั้นตถาคตแสดง ธรรมที่กำจัดอวิชชา ประชาชนเหล่านั้นก็ฟัง เจียหูฟัง ตั้งใจฟัง เพื่อให้เข้าใจทั่วถึง. ภิกษุ ท.! นี่คือของน่าอัศจรรย์ ไม่เคยมี อย่างที่สี่, มีขึ้นมา เพราะการบังเกิดของตถาคต ผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ.

การมีธรรมของพระตถาคตอยู่ในโลก คือความสุขของโลก^๑

ภิกษุ ท.! เมื่อพระสุคตก็ดี ระเบียบวินัยของพระสุคตก็ดี ยังคงมีอยู่ในโลกเพียงใด อันนั้นก็ยังเป็นไปเพื่อความเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขของชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่โลก, เพื่อประโยชน์ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย, อยู่เพียงนั้น.

ภิกษุ ท.! พระสุคตนั้นคือใครเล่า? คือตถาคต บังเกิดขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันตผู้ตรัสรู้ชอบเอง ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เป็นผู้ไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกคนควรฝึกไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้เบิกบานแล้ว จำแนกธรรมออกสอนสัตว์. นี่คือ พระสุคต.

ภิกษุ ท.! ระเบียบวินัยของพระสุคตนั้นคืออะไรเล่า? คือตถาคตนั้น แสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่ที่สุด, ประกาศพรหมจรรย์

๑. บาลี จตุกถ. อ. ๒๑/๑๙๗/๑๖๐.

พร้อมทั้งอรรถะ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธ์บริบูรณ์สิ้นเชิง. ธรรมที่ตถาคตแสดง พรหมจรรย์ที่ตถาคตประกาศ นี้แล คือ ระเบียบวินัยของพระสุคต.

ภิกษุ ท.! เมื่อพระสุคตก็ดี ระเบียบวินัยของพระสุคตก็ดี ยังคงมีอยู่ในโลกเพียงใด อันนั้น ก็ยังเป็นไปเพื่อความเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขของชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่โลก, เพื่อประโยชน์ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย, อยู่เพียงนั้น.

พระตถาคตเกิดขึ้นเพื่อความสุขของโลก^๑

พราหมณ์เอ๋ย! มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง กลางคืนแท้ ๆ ก็เข้าใจไปว่ากลางวัน^๒ กลางวันแท้ ๆ ก็เข้าใจไปว่ากลางคืน. ข้อนี้ เรากล่าวว่าเป็นเพราะสมณพราหมณ์เหล่านั้น เป็น ผู้อยู่ด้วยความหลง.

พราหมณ์เอ๋ย! ส่วนเราตถาคต ย่อมเข้าใจกลางคืนเป็นกลางคืน กลางวันเป็นกลางวัน.

พราหมณ์เอ๋ย! เมื่อใครจะเรียกผู้ใดให้เป็นการถูกต้องว่า เป็นสัตว์ผู้มีความไม่หลงอยู่เป็นปกติ และเกิดขึ้นเพื่อความเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก, เพื่อประโยชน์ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุข ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายแล้ว; เขาเมื่อจะเรียกให้ถูกต้องเช่นนั้น พึงเรียกเราตถาคตนี้แล ว่าเป็นสัตว์ผู้มีความไม่หลงอยู่เป็นปกติ เกิดขึ้นเพื่อความเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก. เพื่อประโยชน์ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุข ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

๑. บาลี ภัยภรวสูตร ม.ม. ๑๒/๓๗/๔๖. ตรัสแก่ชาณุสโสถ์พราหมณ์ ที่เชตวัน.

๒. คำว่า กลางคืน กลางวัน ในที่นี้ มิได้มีความหมายตามตัวหนังสือ.

พระตถาคตเกิดขึ้นในโลก เพื่อแสดงแบบแห่งการครองชีวิตอันประเสริฐแก่โลก^๑

ภิกษุ ท.! ตถาคตเกิดขึ้นในโลก นี้ เป็นพระอรหันต์ ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยตนเอง สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ ดำเนินไปได้ รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกคนควรฝึกไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้เบิกบานแล้ว จ्ञาแนกธรรมออกสั่งสอนสัตว์.

ภิกษุ ท.! ตถาคตนั้น ได้ทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้ กับทั้งเทวดา มาร พรหม ซึ่งหมู่สัตว์กับทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ผู้อื่นรู้แจ้งตาม.

ตถาคตนั้น แสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถะ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง.

คฤหบดี หรือลูกคฤหบดี หรือคนที่เกิดในตระกูลอื่นใดในภายหลัง ย่อมพึงธรรมนั้น. ครั้นพึงแล้ว ย่อมเกิดศรัทธาในตถาคต. กุลบุตรนั้น ผู้ประกอบอยู่ด้วยศรัทธา ย่อมพิจารณาเห็นว่า เพศฆราวาสนี้ เป็นทางมาแห่งธุลี; ส่วน การ**บรรพชา** เป็นโอกาสว่าง. มันไม่เป็นไปได้โดยง่ายที่เรา ผู้อยู่ครองเรือนเช่นนี้ จะประพฤติพรหมจรรย์นั้น ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์โดยส่วนเดียว เหมือนสังข์ที่เขาขัดสะอาดดีแล้ว. ถ้ากระไร เราพึงปลงผมและหนวด ครองผ้าย้อมผาด ออกจากเรือนไป, บวชเป็นผู้ไม่มีเรือนเถิด....

๑. บาลี ม.ม. ๑๒/๔๘๙/๔๕๔. ตรัสแก่ภิกษุ ท. ที่เชตวัน, และบาลีอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก.

พระตถาคตเกิดขึ้น แสดงธรรมเพื่อความรำงับ, ดับ, รู้.^๑

ภิกษุ ท.! ตถาคต เกิดขึ้นแล้ว ในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยตนเอง สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ ดำเนินไปได้ รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกคนควรฝึก ไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้เบิกบานแล้ว จำแนกธรรมออกสั่งสอนสัตว์.

ธรรมที่ตถาคตแสดง นั้น เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความสงบ รำงับ, เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความดับเย็นสนิท, เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความรู้ครบถ้วน, เป็นธรรมที่ประกาศไว้โดยพระสุคต.

ผู้เชื่อฟังพระตถาคต จะได้รับประโยชน์สุขสิ้นกาลนาน^๒

ภิกษุ ท.! เราแล เป็นผู้ฉลาดในเรื่องโลกนี้ ฉลาดในเรื่อง โลกอื่น, เป็นผู้ฉลาดต่อ วิภวภูมิจนเป็นที่อยู่ของมาร ฉลาดต่อ วิภวภูมิจนไม่เป็นที่อยู่ของมาร, เป็นผู้ฉลาดต่อ วิภวภูมิจนเป็นที่อยู่ของมฤตยู ฉลาดต่อ วิภวภูมิจนไม่เป็นที่อยู่ของมฤตยู. ชนเหล่าใดถือเอาเรื่องนี้ควรฟังควรเชื่อ ชื่อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ชนทั้งหลายเหล่านั้นสิ้นกาลนาน.

(ครั้นพระผู้มีพระภาคได้ตรัสคำนี้แล้ว พระสุคตได้ตรัสคำอื่นอีกดังนี้ว่า :-)

ทั้งโลกนี้แลโลกอื่น ตถาคตผู้ทราบดีอยู่ ได้ประกาศไว้ชัดแจ้งแล้ว. ทั้งที่ที่มารไปไม่ถึง และที่ที่มฤตยูไปไม่ถึง ตถาคตผู้รู้ชัดเข้าใจชัด ได้ประกาศไว้ชัดแจ้ง

๑. บาลี อังกุฏก. อ. ๒๓/๒๒๙/๑๑๙. ตรัสแก่ภิกษุ ท. ที่ปามะม่วงของหมอชิวก ใกล้กรุงราชคฤห์.

๒. บาลี จุฬโคบาลสูตร ม.ม ๑๒/๔๒๑/๓๙๑. ตรัสแก่ภิกษุ ท. ที่ฝั่งแม่น้ำคงคาใกล้เมืองอุกกุณฑล.

แล้ว เพราะความรู้โลกทั้งปวง. ประตูนครแห่งความ
ไม่ตาย ตถาคตเปิดโล่งไว้แล้ว เพื่อสัตว์ทั้งหลาย
เข้าถึงถิ่นอันเกษม. กระแสแห่งมารผู้มีบาป ตถาคต
ปิดกั้นเสียแล้ว กำจัดเสียแล้ว ทำให้หมดพิษสงแล้ว.
ภิกษุ ท.! เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มากมุนด้วยปราโมทย์
ปรารถนาธรรมอันเกษมจากโยคะเถิด.

ทรงขนานนามพระองค์เองว่า “พุทธะ”^๑

(การสนทนาดับโทณพราหมณ์, เริ่มในที่นี้ด้วยพราหมณ์ทูลถาม)

“ท่านผู้เจริญของเรา ! ท่านเป็นเทวดาหรือ ?”

“พราหมณ์เอ๋ย ! เราไม่ได้เป็นเทวดาดอก”.

“ท่านผู้เจริญของเรา ! ท่านเป็นคนธรรพ์หรือ ?”

“พราหมณ์เอ๋ย ! เราไม่ได้เป็นคนธรรพ์ดอก”.

“ท่านผู้เจริญของเรา ! ท่านเป็นยักษ์หรือ ?”

“พราหมณ์เอ๋ย ! เราไม่ได้เป็นยักษ์ดอก”.

“ท่านผู้เจริญของเรา ! ท่านเป็นมนุษย์หรือ ?”

“พราหมณ์เอ๋ย ! เราไม่ได้เป็นมนุษย์ดอก”.

“ท่านผู้เจริญของเรา ! เราถามอย่างไร ๆ ท่านก็ตอบว่ามีได้เป็นอย่างนั้น ,ถ้าเช่นนั้น
ท่านเป็นอะไรเล่า?”

“พราหมณ์เอ๋ย ! อาสวะ เหล่าใด ที่จะทำให้เราเป็น เทวดา
เพราะยังละมันไม่ได้, อาสวะเหล่านั้นเราจะได้ขาด ถอนขึ้นทิ้งรากลแล้ว
ทำให้เหมือนตาลยอดด้วน ไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้น อีกต่อไปแล้ว, พราหมณ์เอ๋ย

๑. ปาลี จตุกก. อ. ๒๑/๔๙/๓๖. ตรัสแก่โทณพราหมณ์ ที่โคนไม้ระหว่างทางแห่งหนึ่ง.

อัสวะเหล่าใดที่จะทำให้เราเป็น คนธรรพ์ เป็น ยักษ์ เป็น มนุษย์ เพราะยัง
ละมันไม่ได้, อัสวะเหล่านั้น เราจะได้ขาด ถอนขึ้นทั้งรากแล้ว ทำให้เหมือน
ตาลยอดด้วน ไม่ให้มีไม่ให้เกิดขึ้น อีกต่อไปแล้ว.

พราหมณ์! เปรียบเหมือนดอกบัวเขียว บัวหลวง หรือบัวขาว,
มันเกิดในน้ำเจริญในน้ำไหลขึ้นพ้นน้ำตั้งอยู่ น้ำไม่เปียกติดมันได้ ฉันทก็ฉันทนั้น
นะพราหมณ์ ! เราเกิดในโลก เจริญในโลก ก็จริง แต่เราครอบงำโลกเสีย
ได้แล้ว และอยู่ในโลก โลกไม่ฉาบทาแปดเปื้อน เราได้.

พราหมณ์ ! ท่านจงจำเราไว้ว่า เป็น “พุทธะ” ดังนี้เถิด.

เรื่องย่อ ที่ควรทราบก่อน^๑

“บัดนี้ เราผู้ โคตมโคตร เจริญแล้วใน สากยตระกูล เคยตั้งความ
เพียรไว้ได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณอันสูงสุด เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

นครของเราชื่อ กบิลพัสดุ์, บิดาของเราเป็นราชาชื่อ สุทโธทนะ,
มารดาผู้ให้กำเนิดเราชื่อ มายาเทวี, เราอยู่ครองเรือน ๒๙ ปี มี ปราสาท
สูงสุด ๓ หลัง ชื่อ สุจันทะ โภกนุทะ และโกญจะ มีหญิงประดับดีแล้ว
สี่หมื่นนาง, นารีผู้เป็นชายาชื่อ ยโสธรา, ลูกเราชื่อ ราहुล.

เพราะได้เห็น นิमितทั้งสี่ เราจึงออกด้วยม้าเป็นพาหนะ ทำ ความ
เพียรถึงหกปี, เราได้ทำสิ่งที่ใคร ๆ ทำได้โดยยาก. เราเป็น ชินะ (ผู้ชนะ)
ประกาศ ธรรมจักร ที่ป่า อสิปตนะ เมือง พาราณสี, เป็นสัมมาสัมพุทธเจ้า
ชื่อ โคตมะเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย.

๑. บาลี พุทธว. ชุ. ๓๓/๕๔๓/๒๖.

ภิกษุผู้เป็นอัครสาวกสองรูป ชื่อ โกลิตะ และ อุปติสสะ, อุปัฏฐากผู้ใกล้ชิดของเราชื่อ อานนท์, ภิกษุณีผู้เป็นอัครสาวิกาสองรูป ชื่อ เขมา และ อุบลวัณณา, อุบาสกผู้เป็นอัครอุปัฏฐากสองคน ชื่อ จิตตะ และ หัตถาฬกะ, อุบาสิกาผู้เป็นอัครอุปัฏฐายิกาสองคนชื่อ นันทมาตา และ อุตตรา. เราได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณอันสูงสุด ณ ควางแห่งไม้อัสน์ตะ....”

เรื่องสั้น ๆ ที่ควรทราบก่อน (อีกหมวดหนึ่ง) °

ภิกษุ ท.! ในภัททกัปนี้ ในบัดนี้ เราผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ได้บังเกิดขึ้นแล้วในโลก.

ภิกษุ ท.! ในบัดนี้ เราผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ เป็นกษัตริย์โดยชาติบังเกิดแล้วในชาติตติยสกุล.

ภิกษุ ท.! ในบัดนี้ เราผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ โดยโคตร เป็นโคตมโคตร.

ภิกษุ ท.! ในบัดนี้ ประมาณอายุขัย (แห่งสัตว์ในยุค) ของเราสั้นมาก : ผู้ที่เป็นอยู่ได้นาน ก็เพียงร้อยปีเป็นอย่างยิ่ง, ที่เกินร้อยปีขึ้นไปมีน้อยนัก.

ภิกษุ ท.! ในบัดนี้ เราผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะได้ตรัสรู้ ณ ควางแห่งไม้ อัสน์ตะ.^๑

๑ . บาลี มหาปทานสูตร มหา. ที. ๑๐/๒/๑ ตรัสแก่ภิกษุ ท. ณ กุฎีใกล้ไม้กุ่ม ในอารามเซตวัน เป็นข้อความที่ตรัสเปรียบเทียบเรื่องราวของพระองค์เอง กับ พระพุทธเจ้าองค์อื่นบางองค์

๒. คือ ไม้ Ficus religiosa ซึ่งเรียกกันในบัดนี้ ตามมูลเหตุที่พุทธองค์ได้ตรัสรู้ใต้โคนของมัน ว่า “ต้นโพธิ์” ในที่นี้ ที่ทรงเรียกว่าไม้อัสน์ตะนั้น เรียกชื่อพื้นเมืองเดิม. ต้นไม้จะเป็นไม้ประเภทใดก็ตาม หากมีพระพุทธเจ้าองค์ใด ใช้เป็นต้นตรัสรู้แล้ว ไม้ประเภคนั้นพลอยได้ เกียรตินามใหม่ในพุทธกาลของพระพุทธเจ้าองค์นั้น ว่า “ไม้โพธิ์” ทั้งสิ้น. ในพุทธกาลนี้ ไม้อัสน์ตะซึ่งเป็นไม้ตระกูลมะเดื่อชนิดหนึ่ง, มีเกียรติได้นามใหม่ว่า “ไม้โพธิ์” มาจนบัดนี้.

ภิกษุ ท.! ในบัดนี้ สวากสองรูปมีนามว่า สารีบุตร และ โมคคัลลานะ เป็นอัครสาวกคู่เลิศของเรา.

ภิกษุ ท.! ในบัดนี้ สวากสันนิบาตของเรา มีเพียงครั้งเดียว และมีภิกษุถึง ๑๒๕๐ รูป.สังฆสันนิบาตแห่งสาวกของเราในครั้งนี้ ผู้เข้าประชุม ล้วนแต่เป็นพระขีณาสพทั้งสิ้น.

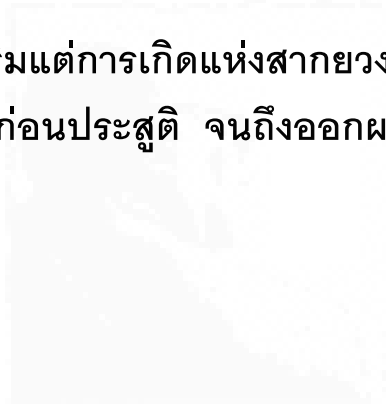
ภิกษุ ท.! ในบัดนี้ ภิกษุผู้เป็นอุปัฏฐากใกล้ชิดของเรา คือ อานนท์ จัดเป็นอุปัฏฐากอันเลิศ.

ภิกษุ ท.! ในบัดนี้ พระราชานามว่า สุทโธทนะ เป็นบิดาของเรา, พระเทวีนามว่า มายาเป็นมารดาผู้ให้กำเนิดแก่เรา, นครชื่อ กบิลพัสดุ์ เป็นราชธานี (แห่งบิดาของเรา).

จบภาคหน้า.

ภาค ๑

เริ่มแต่การเกิดแห่งสากยวงศ์
เรื่องก่อนประสูติ จนถึงออกผนวช.

www.buddhadasa.info

ภาค ๑

มีเรื่อง :- การเกิดแห่งวงศ์สากยะ - - พวกสากยะอยู่ใต้อำนาจ
พระเจ้าโกศล - - แคนสากยะขึ้นอยู่ในแคว้นโกศล - - การอยู่ในดุสิต
- - การจุติจากดุสิต - - เกิดแสงสว่างเนื่องด้วยการจุติ - - แผ่นดิน
ไหวเนื่องด้วยจุติ - - การลงสู่ครรภ์ - - การอยู่ในครรภ์ - - การ
ประสูติ - - เกิดแสงสว่างเนื่องด้วยการประสูติ - - แผ่นดินไหว
เนื่องด้วยการประสูติ - - ทรงประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะสาม
สิบสอง - - บุรพกรรมของการได้มหาปุริสลักษณะ - - ประสูติ
ได้เจ็ดวันพระชนนีทิวงคต - - ทรงได้รับการบำเรอในราชสำนัก
- - กามสุขกับความหน่าย - - หลงกามและหลุดกาม - - ความรู้สึก
ที่ถึงกับทำให้ออกผนวช - - การออกผนวช - - ออกผนวช เมื่อ
พระชนมายุยี่สิบเก้า.

พุทธประวัติจากพระโอษฐ์

ภาค ๑

เริ่มแต่การเกิดแห่งวงศ์สาकยะ,
เรื่องก่อนประสูติ, จนถึงออกผนวช.

การเกิดแห่งวงศ์สาकยะ^๑

อัมพภูริ! เรื่องดีกดำบรรพ, พระเจ้า อุกการาช ปราภณนาจะยก
ราชสมบัติประทานแก่โอรสของพระมเหสีที่โปรดปรานต้องพระทัย จึงได้ทรง
ขับราชกุมารผู้มีชนมายุแก่กว่า คือเจ้า อุกกามุข, กรกัณทุ, หัตถินีกะ,
สินีปุระ, ออกจากราชอาณาจักร ไปตั้งสำนักอยู่ ณ ป่าสากใหญ่ ไกลสระ
โบกขรณีข้างภูเขาคิมพานต์. เธอเหล่านั้น กลัวชาติจะระคนกัน จึงสมสู่กับ
พี่น้องหญิงของเธอเอง. ต่อมาพระเจ้าอุกการาชตรัสถามอำมาตย์ว่า “บัดนี้
กุมารเหล่านั้นอยู่ที่ไหน?” กราบทูลว่า บัดนี้กุมารเหล่านั้นเสด็จอยู่ ณ ป่าสากใหญ่
ซึ่งอยู่ไกลสระโบกขรณีข้างภูเขาคิมพานต์พระกุมารทั้งหลายกลัวชาติระคนกัน
จึงสมสู่กับภคินีของตนเอง.

๑. ความตอนนี้ ตรัสแก่อัมพภูริมาณพ ศิษย์พราหมณ์ไปกขรชาติ ที่ปาอิจฉานังคละ. บาลี
อัมพภูริสูตรที่ ๓ ส. ที. ๙/๑๒๐/๑๔๙

ขณะนั้น พระเจ้าอุกกาภราชทรงเปล่งพระอุทานว่า “กุมารผู้อาจหาญ
หนอ, กุมารผู้อาจหาญอย่างยิ่งหนอ”. เพราะเหตุนั้นเป็นเดิม จึงเป็นพวก
ที่ได้ชื่อว่า “สากยะ”^๑ สืบมา.... .

พวกสากยะอยู่ใต้อำนาจพระเจ้าโกศล^๒

“...วาเสฏฐะ! พระราชา ปเสนทิโกศล ย่อมทราบว่ “พระสมณ
โคดมผู้ยอดเยี่ยม บวชแล้วจากสากยตระกูล”. วาเสฏฐะ! ก็แหละพวกสากยะ ท.
เป็นผู้ อยู่ใกล้ชิด และอยู่ในอำนาจของพระราชาปเสนทิโกศล. วาเสฏฐะ! ก็พวก
สากยะ ท. ย่อมทำการต้อนรับ, ทำการอภิวัต ลูกขึ้นยืนรับทำอาถรรพ์กรรม
และสามีจิกรรม ในพระราชาปเสนทิโกศล. วาเสฏฐะ! พวกสากยะกระทำการ
ต้อนรับเป็นต้น แก่พระราชาปเสนทิโกศลอย่างไร, พระราชาปเสนทิโกศล
ย่อมกระทำการต้อนรับเป็นต้นแก่ตถาคต (เมื่อออกบวชแล้ว) อย่างนั้น”^๓

๑. ชื่อนี้มีมูลมาจากต้นสากก็ได้, แห่งคำว่ากล้าหาญก็ได้, เพราะสักก-กล้าหาญ, สักกเราเรียกใน
เสียงภาษาไทยกันว่า สากยะ, เรื่องเกิดวงศ์สากยะมีกล่าวไว้อย่างพิสดารในอรรถกถาของอัมพัฏฐสูตรนี้เอง
เช่นเรื่องไม้กะเบาเป็นต้น จะกล่าวในโอกาสหลัง.

๒. บาลี อัครัญญสูตร ปา. ที. ๑๑/๙๑/๕๔. ตรัสแก่วาเสฏฐะ.

๓. ความข้อนี้เราไม่อยากจะเชื่อกันโดยมากว่าจะเป็นอย่างนี้โดยที่เราไม่อยากจะให้ตระกูลของพระองค์
เป็นเมืองขึ้นของใคร แต่พระองค์เองกลับตรัสตรงไปทีเดียวว่าเป็นเมืองขึ้นของโกศล, ต้องนอนบ้น้อมต่อ
พระเจ้าปเสนทิ. แต่เมื่อพระองค์ออกบวชเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว. พระเจ้าปเสนทิโกศลกลับทำตรงกันข้าม
คือนอนบ้น้อมต่อพระองค์ เช่นเดียวกับที่พวกสากยะเคยนอนบ้น้อมต่อพระเจ้าปเสนทิ. บาลีตรงนี้ คือ ระบุ
ปเสนทิสฺส โกศลสฺส อนนฺตรํ อนุนฺตา. คำว่า อนุนฺตา อรรถกถาแก้ดังนี้ อนุนฺตาติ วสฺวตฺติโน.
(สุ่มัง. ๑, ๖๒), แปลว่าอยู่ในอำนาจ.

แดนสากยะขึ้นอยู่ในแคว้นโกศล^๑

ตรัสตอบแก่พระเจ้าพิมพิสารว่า :-

“ราชะ! ชนบทตรงข้างภูเข่าหิมพานต์ สมบูรณ์ด้วยความเพียรเครื่องหาทรัพย์ เป็นเมืองขึ้น^๒ แห่งโกศล มีพวกชื่อ อาทิตยโคตร ชื่อ สากยะ โดยชาติ. อาตมาภาพออกบวชจากตระกูล นั้น จะปรารถนากามก็หาไม่ได้...ฯ...”

การอยู่ในหมู่เทพชั้นดุสิต^๓

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้อนี้ ข้าพระองค์ได้ฟังมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าได้จามาแต่ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ดูก่อนอานนท์! โภทิสต์ว์ มีสติ รู้ตัวทั่วพร้อม บังเกิดขึ้นในหมู่ เทพชั้นดุสิต” ดังนี้, ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้อที่พระโภทิสต์ว์ มีสติ รู้ตัวทั่วพร้อม

๑. บาลี ปัพพชาสูตร มหาวัคค์ ส.ช. ๒๕/๔๐๗/๓๕๔.

๒. ศัพท์นี้ว่า นิเกิดโน, พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เคยทรงแปลไว้ในพุทธประวัติ เล่ม ๑ ว่า “เป็นถิ่น”, ในอรรถกถาแก้ศัพท์นี้ไว้ ส่อความเป็นเมืองขึ้นนั่นเอง. คำว่าถิ่นก็คือเมืองขึ้นเหมือน

๓. บาลี อัชฌริยอัฏฐมัสมสูตร อุปริ. ม. ๑๔/๒๔๗/๓๖๐-๑-๒, เป็นคำที่พระอานนท์เล่าแก่ภิกษุทั้งหลาย ต่อพระพักตร์พระผู้มีพระภาคถึงเรื่องที่เคยได้ฟังมาจากพระผู้มีพระภาคเอง, นับว่าเป็นข้อความจากพระโอษฐ์ เฉพาะตอนที่อยู่ในอัญญูประกาศ.

บาลีอัชฌริยอัฏฐมัสมสูตรอันว่าด้วยเรื่องอยู่ในดุสิต เรื่องจติ เรื่องประสูติ เหล่านี้ ล้วนแต่เป็นปาฏิหาริย์, จะเป็นเรื่องที่ควรถือเอาตามนั้นตรงตามตัวอักษรไปทั้งหมด หรือว่าเป็นเรื่องที่ท่านแปลไว้ในบุคคลาธิษฐานจะต้องถอดให้เป็นธรรมาธิษฐานเสียก่อนแล้วจึงถือเอาเป็นเรื่องที่ต้องวินิจฉัยกันอีกต่อหนึ่ง, ข้าพเจ้าผู้รวบรวมสังเกตเห็นความแปลกประหลาดของเรื่องเหล่านี้ ตอนที่ไม่วรรณเสียเอง ยกให้เป็นหน้าที่ของพระอานนท์ เป็นผู้เล่ายืนยันอีกต่อหนึ่ง ขอให้วินิจฉัยกันดูเถิด. ที่นำมารวมไว้ในที่นี้ด้วย ก็เพราะมีอยู่ในบาลี เป็นพุทธภาษิตเหมือนกัน แม้จะโดยอ้อม โดยผ่านทางปากของพระอานนท์อีกต่อหนึ่ง ซึ่งลักษณะ เช่นนี้มีแต่เรื่องตอนนี้นี่เท่านั้น.

บังเกิดขึ้นในหมู่เทพชั้นดุสิตนี้ ข้าพระองค์ยอมถือไว้ว่า เป็นของนำอัศจรรย์ ไม่เคยมี เกี่ยวกับพระผู้มีพระภาค.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้อนี้ ข้าพระองค์ได้ฟังมาเฉพาะพระพักตร์ พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้จามาแต่ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ดูก่อน อานนท์! โภธิสัตว์มีสติ รู้ตัวทั่วพร้อม ดำรงอยู่ในหมู่เทพชั้นดุสิต” ดังนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้อที่พระโภธิสัตว์ มีสติ รู้ตัวทั่วพร้อม ดำรงอยู่ในหมู่ เทพชั้นดุสิต นี้ ข้าพระองค์ยอมถือไว้ว่า เป็นของนำอัศจรรย์ ไม่เคยมี เกี่ยวกับ พระผู้มีพระภาค.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้อนี้ ข้าพระองค์ได้ฟังมาเฉพาะพระพักตร์ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้จามาแต่ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ดูก่อน อานนท์! โภธิสัตว์มีสติ รู้ตัวทั่วพร้อม ดำรงอยู่ในหมู่เทพชั้นดุสิต จนกระทั่ง ตลอดกาลแห่งอายุ” ดังนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้อที่พระโภธิสัตว์ มีสติ รู้ตัวทั่วพร้อม ดำรงอยู่ในหมู่เทพ ชั้นดุสิต จนกระทั่งตลอดกาลแห่งอายุนี้ ข้าพระองค์ยอมถือไว้ว่า เป็นของนำอัศจรรย์ ไม่ เคยมีเกี่ยวกับพระผู้มีพระภาค.

การจุติจากดุสิตลงสู่ครรภ์^๑

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้อนี้ ข้าพระองค์ได้ฟังมาเฉพาะพระพักตร์ พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้จามากแต่ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ดูก่อน อานนท์! โภธิสัตว์ มีสติ รู้ตัวทั่วพร้อม จุติจากหมู่เทพชั้นดุสิต ก้าวลงสู่ครรภ์ แห่งมารดา” ดังนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! แม้ข้อนี้ ข้าพระองค์ยอมถือไว้ว่า เป็นของนำอัศจรรย์ ไม่เคยมี เกี่ยวกับพระผู้มีพระภาค.

๑. บาลี อัจฉริยอัปภูตธัมมสูตร อุปริ. ม. ๑๔/๒๔๘/๓๖๓.

เกิดแสงสว่างเนื่องด้วย การจตุจากดุษิต^๑

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์ได้ฟังมาเฉพาะพระพักตร์ พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้จามาแต่ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ดูก่อน อานนท์! โภทิสัตว์ มีสติ รู้ตัวทั่วพร้อม จตุจากหมู่เทพชั้นดุสิตแล้ว ก้าวลงสู่ วรรคแห่งมารดา ในขณะนั้น แสงสว่างอันโอฬารจนหาประมาณมิได้ ยิ่งใหญ่ กว่าอนุภาพของเทวดาทั้งหลายจะบันดาลได้, ได้ปรากฏขึ้นในโลกพร้อมทั้ง เทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์พร้อมทั้งเทวดา แลมนุษย์ ถึงแม้ใน โลกันตริกนรก อันโล่งโล่งไม่มีอะไรปิดกั้น แต่มีตมม หากการ เกิดแห่งจักขุวิญญาณมิได้ อันแสงสว่างแห่งพระจันทร์และพระอาทิตย์ อันมี ฤทธิอนุภาพอย่างนี้ ส่องไปไม่ถึงนั้น แม้ในเวลานั้น แสงสว่างอันโอฬารจนหา ประมาณมิได้ ยิ่งใหญ่กว่าอนุภาพของเทวดาทั้งหลายจะบันดาลได้ ก็ได้ปรากฏ ขึ้นเหมือนกันสัตว์ที่เกิดอยู่ ณ ที่นั้น รู้จักกันได้ด้วยแสงสว่างนั้น พวกเขาร้องว่า ‘ท่านผู้เจริญทั้งหลายเอ๋ย ผู้อื่นอันเกิดอยู่ในที่นี่ นอกจากเรา ก็มีอยู่เหมือนกัน’ ดังนี้ และ همینโลกธาตุนี้ ก็ห้วนไหว สั่นสะเทือนสะท้าน. แสงสว่างอันโอฬาร จนหาประมาณมิได้ ได้ปรากฏขึ้นในโลก เกินกว่าอนุภาพของเทวดาทั้งหลาย จะบันดาลได้”. ดังนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! แม้ข้อนี้ ข้าพระองค์ยอมถือไว้ว่า เป็นของน่าอัศจรรย์ไม่เคยมี เกี่ยวกับพระผู้มีพระภาค.

(ข้อความเช่นนี้ ที่อยู่ในรูปพุทธภาษิตล้วนๆ ก็มี คือ บาลีสัตตมสูตร ภยัคค์ จตุกก. อ. ๒๑/๑๗๖/๑๒๗, เป็นอัศจรรย์ครั้งที่ ๑ (จตุ), ครั้งที่ ๒ (ประสูติ), ครั้งที่ ๓ (ตรัสรู้), ฯลฯ ไปตามลำดับ, สังเกตดูได้ที่ตอนตรัสรู้เป็นต้นไป, ในที่นี้ไม่นำมาใส่ไว้ เพราะใจความซ้ำกัน ทุกตัวอักษร)

๑. บาลี อัศจรรย์อัภุตรัมมสูตร อุปริ. ม. ๑๔/๒๔๘/๓๖๔, และ จตุกก. อ. ๒๑/๑๗๖/๑๒๗.

แผ่นดินไหว เนื่องด้วยการจตุ^๑

ดูก่อนอานนท์! เหตุปัจจัยที่ทำให้ปรากฏการไหวแห่งแผ่นดินอันใหญ่หลวง มีอยู่แปดประการ.

ดูก่อนอานนท์! เมื่อใดโพธิสัตว์ จุตติจากหมู่เทพชั้นดุสิต มีสติสัมปชัญญะ ก้าวลงสู่ครรภ์แห่งมารดา , เมื่อนั้น แผ่นดินย่อมไหวไหว ย่อมสั่นสะเทือน ย่อมสั่นสะท้าน. อานนท์! นี่เป็นเหตุปัจจัยคำรบสามแห่งการปรากฏการไหวของแผ่นดินอันใหญ่หลวง.

การลงสู่ครรภ์^๒

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้อนี้ ข้าพระองค์ได้ฟังมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าได้จำมาแต่ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ดูก่อนอานนท์! ในกาลใด โพธิสัตว์กำลังก้าวลงสู่ครรภ์แห่งมารดา ในกาลนั้นเทพบุตรทั้งหลาย ย่อมทำการอารักขาในทิศทั้งสี่ แก่โพธิสัตว์ โดยประสงค์ว่ามนุษย์หรืออมนุษย์ หรือใครๆ ก็ตาม อย่าได้เบียดเบียนโพธิสัตว์ หรือมารดาแห่งโพธิสัตว์เลย” ดังนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! แม้ข้อนี้ ข้าพระองค์ยอมถือไว้ว่าเป็นของนำอัศจรรย์ ไม่เคยมีเกี่ยวกับพระผู้มีพระภาค.

การอยู่ในครรภ์^๓

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้อนี้ ข้าพระองค์ได้ฟังมาเฉพาะพระพักตร์

๑. บาลี อังกุฎก. อ. ๒๓/๓๒๒, ๓๒๓/๑๖๗. ตริสแก่พระอานนท์ ที่ป่าวาลเจตีย์ เมืองเวสาลี.

๒. บาลี อัจฉริยอัพภูตัมมสูตร อุนริ. ม. ๑๔/๒๔๙/๓๖๕.

๓. บาลี อัจฉริยอัพภูตัมมสูตร อุนริ. ม. ๑๔/๒๔๙/๓๖๖-๗-๘-๙, ๓๗๑.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้จำมาแต่ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ว่า “ดูก่อนอานนท์! ในกาลใด โภธิสัตว์ก้าวลงสู่ครรภ์แห่งมารดา ในกาลนั้นมารดาแห่งโภธิสัตว์ ย่อมเป็นผู้ มีศีลอยู่โดยปกติ เป็นผู้เว้นจากปาณาติบาตเว้นจากอกุศลนาทาน เว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร เว้นจากมุสาวาท เว้นจากสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งของความประมาท” ดังนี้.

๗๗ “ดูก่อนอานนท์! ในกาลใด โภธิสัตว์ก้าวลงสู่ครรภ์แห่งมารดา ในกาลนั้น มารดาแห่งโภธิสัตว์ ย่อมไม่มีความคิดอันเจือด้วยกามคุณ ในบุรุษทั้งหลาย, อนึ่ง มารดาแห่งโภธิสัตว์ ย่อมเป็นผู้ที่บุรุษใดๆ ไม่คิดจะล่วงเกินด้วยจิตอันกำหนัด” ดังนี้.

๗๘ “ดูก่อนอานนท์! ในกาลใด โภธิสัตว์ก้าวลงสู่ครรภ์แห่งมารดา ในกาลนั้น มารดาแห่งโภธิสัตว์ เป็นผู้มิลาภ ด้วยกามคุณทั้งห้า,^๑ มารดาแห่งโภธิสัตว์นั้น อิมเอบด้วยกามคุณทั้งห้า เพียบพร้อมด้วยกามคุณทั้งห้า ให้เขาประคบประหม่อมอยู่” ดังนี้.

๗๙ “ดูก่อนอานนท์! ในกาลใด โภธิสัตว์ก้าวลงสู่ครรภ์แห่งมารดา ในกาลนั้น มารดาแห่งโภธิสัตว์ ย่อมไม่มีอาพาธไร ๆ มีความสุข ไม่อ่อนเพลีย, อนึ่ง มารดาแห่งโภธิสัตว์ ย่อม แลเห็นโภธิสัตว์ ผู้อยู่ในครรภ์มารดา มีอวัยวะน้อยใหญ่สมบูรณ์ มีอินทรีย์ไม่ทราม. เหมือนอย่างว่า แก้วไพฑูรย์อันงดงามโชติช่วงสาดไสเจียรระไนดีแล้ว มีด้ายร้อยอยู่ในแก้วนั้น สีเขียวเหลืองแกมเขียวแดง ขาว หรือเหลือง ก็ตาม บุรุษที่ตายังดี เอาแก้วนั้นวางบนฝ่ามือแล้วย่อมมองเห็นชัดเจนว่า นี่แก้วไพฑูรย์ อันงดงามโชติช่วงสาดไสเจียรระไนดีแล้ว, นี่ด้าย ซึ่งร้อยอยู่ในแก้วนั้น จะเป็นสีเขียว เหลืองแกมเขียวแดง ขาวหรือเหลืองก็ตาม, ฉนั้นใดก็ฉนั้นนั้น ที่มารดาแห่งโภธิสัตว์ เป็นผู้

๑. กามคุณห้า ในที่นี้ หมายถึงเครื่องบำรุงตามธรรมดา มิได้หมายถึงที่เกี่ยวกับกามารมณ์โดยตรง เพราะมีปฏิเสธรอยู่ในข้อต้นจากนี้ไปแล้ว.

ไม่มีอาหารมีความสบายไม่อ่อนเพลีย แลเห็นโพธิสัตว์ผู้นั่งอยู่ในครรภ์ มีอวัยวะ
น้อยใหญ่สมบูรณ์ มีอินทรีย์ไม่ทราม” ดังนี้.

ฯลฯ “ดูก่อนอานนท์! หญิงอื่น ๆ อุ้มครรภ์ไว้เก้าเดือนบ้าง สิบเดือน
บ้าง จึงจะคลอด, ส่วนมารดาแห่งโพธิสัตว์ ไม่เป็นเช่นนั้น, ย่อมอุ้มครรภ์
ไว้สิบเดือนเต็ม ที่เดียว แล้วจึงคลอด” ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! แม้ข้อนี้ ๆ ข้าพระองค์ย่อมถือไว้ว่า เป็นของ
น่าอัศจรรย์ ไม่เคยมี, เกี่ยวกับพระผู้มีพระภาค.

การประสูติ^๑

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้อนี้ ข้าพระองค์ได้ฟังมาเฉพาะพระพักตร์
พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้จำเอามาแต่ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ว่า
“ดูก่อนอานนท์! หญิงอื่น ๆ ย่อมนั่งคลอดบ้าง นอนคลอดบ้าง. ส่วนมารดา
แห่งโพธิสัตว์ หาเป็นอย่างนั้นไม่, มารดาแห่งโพธิสัตว์ ย่อม ยืนคลอด
โพธิสัตว์” ดังนี้.

ฯลฯ “ดูก่อนอานนท์! ในกาลใด โพธิสัตว์ออกมาจากท้องแห่ง
มารดา ในกาลนั้นเทวดาย่อมเข้ารับก่อนส่วนมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมเข้ารับต่อ
ภายหลัง” ดังนี้.

ฯลฯ “ดูก่อนอานนท์! ในกาลใด โพธิสัตว์ออกมาจากท้องแห่ง
มารดา ยังไม่ทันถึงแผ่นดินเทพบุตรทั้งสี่ ย่อม รับเอามาวางตรงหน้าแห่งมารดา
ทูลว่าแม่เจ้าจงพอพระทัยเถิด บุตรอันมีศักดิ์ใหญ่ของแม่เจ้า เกิดแล้ว” ดังนี้.

ฯลฯ “ดูก่อนอานนท์! ในกาลใด โพธิสัตว์ออกมาจากท้องแห่งมารดา
ในกาลนั้นเป็นผู้สะอาดหมดจด ไม่เปื้อนด้วยเมือก ไม่เปื้อนด้วยเสมหะ ไม่เปื้อน

๑. บาลี อัจฉริยอัฏฐกัมมสูตร อุนริ. ม. ๑๔/๒๕๑/๓๗๒-๓-๔-๕-๖-๗.

ด้วยเลือด ไม่เปื้อนด้วยหนอง ไม่เปื้อนด้วยของไม่สะอาดอย่างใด ๆ เป็นผู้บริสุทธิ์สะอาดหมดจดมาที่เดียว. เหมือนอย่างว่า แก้วมณีที่วางอยู่บนผ้าเนื้อเกลี้ยง อันมาแต่แคว้นกาสิ, แก้วก็ไม่เปื้อนผ้า ผ้าก็ไม่เปื้อนแก้ว, เพราะเหตุใด, เพราะเหตุว่ามันเป็นของสะอาดหมดจดทั้งสองอย่าง; ฉนั้นใดก็ฉนั้น ที่โพธิสัตว์ ออกมาจากห้องแห่งมารดา เป็นผู้สะอาดหมดจด ไม่เปื้อนด้วยเมือก ไม่เปื้อนด้วยเสมหะ ไม่เปื้อนด้วยเลือด ไม่เปื้อนด้วยหนอง ไม่เปื้อนด้วยของไม่สะอาดอย่างใด ๆ เป็นผู้บริสุทธิ์สะอาดหมดจดมาที่เดียว” ดังนี้.

ฯลฯ “ดูก่อนอานนท์! ในกาลใด โพธิสัตว์ออกจากห้องแห่งมารดา ในกาลนั้น ท่อธารแห่งน้ำสองท่อ ปรากฏจากอากาศ เย็นท่อนึ่งร้อนท่อนึ่ง, อันเขาใช้ในกิจอันเนื่องด้วยน้ำ แก้วโพธิสัตว์ และแก้วมารดา”. ดังนี้.

ฯลฯ “ดูก่อนอานนท์! โพธิสัตว์ผู้คลอดแล้วเช่นนี้ เหยียบพื้นดิน ด้วยฝ่าเท้าอันสม่าเสมอ มีพระพักตร์ทางทิศเหนือ ก้าวไป ๗ ก้าว, มีฉัตรสีขาวกั้นอยู่ ณ เบื้องบน, ย่อมเหลือวดุติศทั้งหลาย และกล่าว อาสภิวาจา^๑ ว่า “เราเป็นผู้เลิศแห่งโลก, เราเป็นผู้เจริญที่สุดแห่งโลก, เราเป็นผู้ประเสริฐสุดแห่งโลก. ชาตินี้ เป็นชาติสุดท้าย. บัดนี้ ภพใหม่ย่อมไม่มี”. ดังนี้.

๑. อาสภิวาจา คือวาจาอันประกาศความสูงสุด

ภาษาบาลีมีว่า อตุโคหมสมิ โลกสุส เสฏโฐหมสมิ โลกสุส เสฏโฐหมสมิ โลกสุส. อยมนุติมาชาติ. นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว. อตุโค หมายถึงเป็นยอดคน. เสฏโฐ หมายถึงพีใหญ่ กว่าเขาทั้งหมด. เสฏโฐ หมายถึงสูงด้วยคุณธรรม กว่าเขาทั้งหมด. คำทั้งสามนี้ น่าคิดดู.

เกิดแสงสว่าง เนื่องด้วยการประสูติ^๑

ชลช “ดูก่อนอานนท์! ในกาลใด โภธิสัตว์คลอดจากท้องแห่งมารดา ในกาลนั้นแสงสว่างอันโอฬาร จนหาประมาณมิได้ ยิ่งใหญ่กว่าอาณาภาพของ เทวดาทั้งหลายจะบันดาลได้ ได้ปรากฏขึ้นในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์. ถึงแม้ในโลกกันทริกนรก อันโล่งโถงไม่มีอะไรปิดกั้น แต่มีดมมนาการเกิดแห่งจักขุวิญญาณ มิได้ อันแสงสว่างแห่งพระจันทร์ แลพระอาทิตย์ อันมีฤทธิ์อาณาภาพอย่างนี้ ส่องไปไม่ถึงนั้น แม้ในเวลานั้น แสงสว่างอันโอฬาร จนหาประมาณมิได้ ยิ่งใหญ่กว่าอาณาภาพของเทวดาทั้งหลายจะบันดาลได้ ก็ได้ปรากฏขึ้นเหมือนกัน. สัตว์ที่เกิดอยู่ในเวลานั้น รู้จักกันได้ด้วยแสงสว่างนั้น พวกเขาร้องว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลายเอ๋ย ผู้อื่นอันเกิดอยู่ในที่นั้นนอกจากเราก็มียู่เหมือนกัน” ดังนี้. และ همینโลกธาตุนี้ ก็ในวันไหว้สังเวยเทือนสะท้าน. แสงสว่างอันโอฬารจนหาประมาณมิได้ ได้ปรากฏขึ้นในโลก เกินกว่าอาณาภาพของเทวดาทั้งหลายจะบันดาลได้” ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! แม้ข้อนี้ ๆ ข้าพระองค์ย่อมถือไว้ว่า เป็นของน่าอัศจรรย์ ไม่เคยมี, เกี่ยวกับพระผู้มีพระภาค.

แผ่นดินไหว เนื่องด้วยการประสูติ^๒

ดูก่อนอานนท์! เหตุปัจจัยที่ทำให้ปรากฏการไหวแห่งแผ่นดินอันใหญ่หลวง มีอยู่แปดประการ.

๑. บาลี อัจฉริยอัฏฐกัมมสูตร อูปริ. ม. ๑๔/๒๕๓/๓๗๘, และ จตุกก. อ. ๒๑/๑๗๖/๑๒๗.

๒. บาลี อัมมฏิก. อ. ๒๓/๓๒๒, ๓๒๓/๑๖๗. ตรัสแก่พระอานนท์ ที่ป่าวาลเจดีย์ เมืองเวสาลี.

ดูก่อนอานนท์! เมื่อใด โภธิสัตว์ มีสติสัมปชัญญะ ออกจากห้องแห่งมารดา; เมื่อนั้น แผ่นดินยอมหวั่นไหว ย่อมสั่นสะเทือน ย่อมสั่นสะท้าน. อานนท์! นี่เป็นเหตุปัจจัยจำเป็นที่แห่งการปรากฏการไหวแห่งแผ่นดินอันใหญ่หลวง.

ประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ °

“...ภิกษุ ท. ! มหาบุรุษ (คือพระองค์เองก่อนผนวช) ผู้ประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ย่อมมีคติเป็นสอง หาเป็นอย่างอื่นไม่ คือ:-

ถ้าเป็นฆราวาส ย่อมเป็นจักรพรรดิผู้ประกอบด้วยธรรม เป็นพระราชาโดยธรรม มีแว่นแคว้นจคมหาสมุทรทั้งสี่เป็นที่ที่สุด มีชนบทอันบริบูรณ์ ประกอบด้วยแก้ว ๗ ประการ. แก้ว ๗ ประการ ย่อมเกิดแก่มหาบุรุษนั้นคือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว คหบดีแก้ว และบริณายกแก้ว เป็นที่ ๗. มีบุตรผู้กล้าหาญ มีแควแห่งคนกล้าอันใคร ๆ จะยำยมิได้ ตามเสด็จกว่า ๑๐๐๐. หนึ่งมหาบุรุษนั้นขณะแล้วครอบครองแผ่นดินมีสาครเป็นที่ที่สุดโดยรอบ, ไม่มีหลักต่อเสี้ยนหนาม มั่งคั่ง เบิกบาน เกษม ร่มเย็น ปราศจากเสนียดคือโจร, ทรงครอบครองโดยธรรมอันสม่าเสมอ มิใช่โดยอาญาและศาสตรา.

ถ้า ออกบวชจากเรือน เป็นผู้ไม่มีประโยชน์เกื้อกูลด้วยเรือน ย่อมเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีกิเลสเครื่องปกปิดอันเปิดแล้ว ในโลก.

ภิกษุ ท.! มหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการนั้น เหล่าไหนเล่า? คือ:-

๑. มหาบุรุษ มีพื้นเท้าสม่าเสมอ.
๒. มหาบุรุษ ที่ฝ่าเท้ามีจักรเกิดแล้ว, มีซี่ตั้งพื้น พร้อมทั้งกงและดุม.

๑. บาลี ลักษณะสูตร ปา. ที. ๑๑/๑๕๗/๑๓๐. ตรัสแก่ภิกษุ ที่เชตวัน.

๓. มหาบุรุษ มีสันเท้ายาว.
๔. มหาบุรุษ มีข้อนิ้วยาว.
๕. มหาบุรุษ มีฝ่ามือฝ่าเท้าอ่อนละมุน.
๖. มหาบุรุษ มีลายฝ่ามือฝ่าเท้าดุจตาข่าย.
๗. มหาบุรุษ มีข้อเท้าอยู่สูง.
๘. มหาบุรุษ มีแข้งดุจแข้งเนื้อทราย.
๙. มหาบุรุษ ยืนไม่ย่อตัวลง แต่จะเข้าได้ด้วยมือทั้งสอง.
๑๐. มหาบุรุษ มีองคชาตตั้งอยู่ในฝัก.
๑๑. มหาบุรุษ มีสีกายดุจทอง คือมีผิวหนังดุจทอง.
๑๒. มหาบุรุษ มีผิวหนังละเอียด ละอองจับไม่ได้.
๑๓. มหาบุรุษ มีขนขุมละเส้น เส้นหนึ่ง ๆ อยู่ขุมหนึ่ง ๆ.
๑๔. มหาบุรุษ มีปลายขนซ้อนขึ้น สีดุจดอกอัญชัน ขึ้นเวียนขวา
๑๕. มหาบุรุษ มีกายตรงดุจกายพรหม.
๑๖. มหาบุรุษ มีเนื้อนูนหนาในที่ ๗ แห่ง (คือหลังมือหลังเท้าบ่าคอ).
๑๗. มหาบุรุษ มีกายข้างหน้า ดุจราชสีห์.
๑๘. มหาบุรุษ มีหลังเต็ม (ไม่มีร่องหลัง).
๑๙. มหาบุรุษ มีทรวดทรงดุจต้นไม้ไทย กายกับวาเท่ากัน.
๒๐. มหาบุรุษ มีคอกลมเกลี้ยง.
๒๑. มหาบุรุษ มีประสาทรับรสอันเลิศ.
๒๒. มหาบุรุษ มีคางดุจคางราชสีห์.
๒๓. มหาบุรุษ มีฟัน ๔๐ ซี่บริบูรณ์.
๒๔. มหาบุรุษ มีฟันเรียบเสมอก.
๒๕. มหาบุรุษ มีฟันสนิท (ชิด).
๒๖. มหาบุรุษ มีเขี้ยวสีขาวงาม.
๒๗. มหาบุรุษ มีลิ้น (ใหญ่และยาว) เพียงพอ.

๒๘. มหาบุรุษ มีเสียงดุจเสียงพรม พุดเหมือน นกการวิก.
 ๒๙. มหาบุรุษ มีตาเขียวสนิท (สีนิล).
 ๓๐. มหาบุรุษ มีตาดุจดาวว.
 ๓๑. มหาบุรุษ มีอุณาโลมหว่างคิ้ว ขาวอ่อนเหมือนสำลี.
 ๓๒. มหาบุรุษ มีศีรษะรับกับกรองหน้า.

ภิกษุ ท. ! นี่เป็นมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ของมหาบุรุษ.

บุรพกรรมของการได้มหาปุริสลักษณะ^๑

.....“ภิกษุ ท.! พวกฤาษีภายนอก จำนตัมหาปุริสลักษณะได้ก็จริง แต่หารู้ไม่ว่า การที่มหาบุรุษได้ลักษณะอันนี้ ๆ เพราะทำกรรมเช่นนี้ ๆ :

ก. ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ในภพที่อยู่ อาศัยก่อน ได้เป็นผู้บากบั่นในกุศล ถือนั่นในการสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริต, ในการบริจาคทาน การสมาทานศีล การรักษาอุโบสถการปฏิบัติมารดา บิดา การปฏิบัติสมณพราหมณ์ การอ่อนน้อมต่อผู้เจริญในตระกูล และในอริกุศลธรรมอื่น. เพราะได้กระทำ ได้สร้างสม ได้พอกพูน ได้มั่วสมกรรมนั้น ๆ ไว้, ภายหลังแต่การตาย เพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์. ตถาคตนั้นถือเอาใน เทพเหล่าอื่นโดย สุานะ ๑๐ คือ อายุทิพย์ วรรณะทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อริบตีทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ สัมผัสทิพย์; ครั้นจุติจากภพนั้น มาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะข้อนี้คือ มีฝ่าเท้าเสมอ จดลง ก็เสมอ ยกขึ้นก็เสมอฝ่าเท้าถูกต้องพื้นพร้อมกัน...ลักษณะที่๑, ย่อมเป็น

๑. บาลี ลักษณะสูตร ปา. ที. ๑๑/๑๕๙-๑๙๓/๑๓๐,๑๗๑.

ผู้ไม่หวาดหวั่นต่อข้าศึกทั้งภายในและภายนอก คือราคะ โทสะ โมหะ ก็ตาม สมณะ พราหมณ์ เทวดามาร พรหม หรือใคร ๆ ก็ตาม ในโลก ที่เป็นศัตรู.

ข. ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน...^๑ ได้เป็นผู้นำ สุขมาให้แก่มหาชนเป็นผู้บรรเทาภัยคือความสะดุ้งหวาดเสียว จัดการคุ้มครอง รักษาโดยธรรม ได้ถวายทานมีเครื่องบริวาร.เพราะได้กระทำ....กรรม นั้น ๆ ไว้..ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะข้อนี้คือ ภายใตฝ่าเท้ามีจักรทั้งหลายเกิดขึ้น มีซี่ตั้งพัน พร้อมด้วยกงและดุม บริบูรณ์ ด้วยอาการทั้งปวง มีระยะอันจัดไว้ด้วยดี....(ลักษณะที่ ๒), ย่อมเป็นผู้มีบริวาร มาก, ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกา เทวดามนุษย์ อสุร นาค คนธรรพ์ ย่อมเป็น บริวารของตถาคต.

ค. ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน..ได้เป็นผู้เว้น จากปาณาติบาต วางแล้วซึ่งศาสตราและอาชญา มีความละอาย เอ็นดู กรุณา เกื้อกูลแก่สัตว์มีชีวิตทั้งปวง. เพราะ...กรรมนั้น ๆ ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์ อย่างนี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะทั้ง ๓ ข้อนี้ คือ มีสันยาว มีข้อนิ้วยาว มีกาย ตรงดุจกายพรหม.... ลักษณะที่ ๓,๔,๑๕, ย่อมเป็นผู้มีชนมาอายุยืนยาวตลอด กาลนาน;สมณะหรือพราหมณ์เทวดา มาร พรหม ก็ตาม หรือใคร ๆ ที่เป็นศัตรู ไม่สามารถปลงชีวิตตถาคตเสียในระหว่างได้.

ง. ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ได้เป็นผู้ให้ทาน ของควรเคี้ยวควรบริโภค ควรดื่ม ควรจับ ควรตีมี มีรสอันประณีต. เพราะ ...กรรมนั้น ๆ..ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้แล้ว จึงได้มหาปุริสลักษณะ ข้อนี้คือ มีเนื่อหนูหนาในที่ ๗ แห่ง คือที่มือทั้งสอง ที่เท้าทั้งสอง ที่ป่าทั้งสอง และที่คอ...ลักษณะที่ ๑๖, ย่อมได้ของควรเคี้ยว ควรบริโภค ควรดื่ม ควรจับ ควรตีมี อันมีรสประณีต.

๑. ที่ละไว้ด้วยจุด...ดังนี้ ทุกแห่งหมายความว่า คำที่ละไว้ที่นั้นซ้ำกันเหมือนในข้อ (ก) ข้างบน. เดิมเขาเองก็ได้ แม้ไม่เดิมก็ได้ความเท่ากัน.

จ. ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน...ได้สงเคราะห์ผู้อื่นด้วย สังคหวัตถุทั้งสี่ คือ การให้สิ่งของ วาจาที่ไพเราะ การประพฤติประโยชน์ผู้อื่น และความมีตนเสมอกัน. เพราะ..กรรม นั้น ๆ...ครั้งมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้แล้ว จึงได้มหาปุริสลักษณะ ๒ ข้อนี้คือ มีมือและเท้าอ่อนนุ่ม มีลายฝ่ามือฝ่าเท้าดุจตาข่าย....(ลักษณะที่ ๕,๖), ย่อมเป็นผู้สงเคราะห์บริษัท คือภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกา เทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ ย่อมได้รับความสงเคราะห์จากตถาคต.

ฉ. ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน...ได้เป็นผู้กล่าววาจาประกอบด้วยอรรถด้วยธรรม แนะนำชนเป็นอันมาก เป็นผู้นำประโยชน์สุขมาให้แก่ชนทั้งหลาย ตนเองก็เป็นผู้บูชาธรรม. เพราะ....กรรมนั้น ๆ...ครั้งมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะ ๒ ข้อนี้ คือ มีข้อเท้าสูง มีปลายขนขึ้นขึ้น....ลักษณะที่ ๗,๑๔, ย่อมเป็นผู้เลิศประเสริฐเยี่ยมสูงกว่าสัตว์ทั้งหลาย.

ช. ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน...ได้เป็นผู้บอกศิลปวิทยา ข้อประพฤติ ด้วยความเคปร ด้วยหวังว่าสัตว์เหล่านั้นพึงรู้ได้รวดเร็วพึงปฏิบัติได้รวดเร็ว ไม่พึงเศร้าหมองสิ้นกาลนาน. เพราะ....กรรมนั้น ๆครั้งมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะข้อนี้คือ มีแข้งตั้งแข็งเนื้อ...ลักษณะที่ ๘, ย่อมได้วัตถุอันควรแก่สมณะ เป็นองค์แห่งสมณะ เป็นเครื่องอุปโภคแก่สมณะ โดยเร็ว.

ซ. ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน.. ได้เป็นผู้เข้าไปหาสมณพราหมณ์แล้วสอบถามว่า “ท่านผู้เจริญ! อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ ทำอะไรไม่มีประโยชน์ เป็นทุกข์ไปนาน ทำอะไรมีประโยชน์ เป็นสุขไปนาน.

เพราะ....กรรมนั้น ๆ.... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาบุรุษลักษณะ
ข้อนี้คือมีผิวละเอียดอ่อน รุขไม่ติดอยู่ได้....ลักษณะที่ ๑๒, ย่อมเป็นผู้มีปัญญา
ใหญ่ มีปัญญาหนาแน่น มีปัญญาเครื่องปลื้มใจ ปัญญาแล่นปัญญาแหลม ปัญญา
แทงตลอด,ไม่มีสัตว์อื่นเสมอ หรือยิ่งไปกว่า.

ณ. ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน....ได้เป็นผู้ไม่
มักโกรธ ไม่มากไปด้วยความแค้น แม้ชนเป็นอันมาก ว่ากล่าวเอา ก็ไม่เอาใจใส่
ไม่โกรธ ไม่พยายาม ไม่คุมแค้น ไม่แสดงความโกรธ ความร้ายกาจ ความเสีย
ใจให้ปรากฏ. ทั้งเป็นผู้ให้ทานผ้าเปลือกไม้ ผ้าด้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ สำหรับ
ลาดและนุ่งห่ม อันมีเนื้อละเอียดอ่อน. เพราะ....กรรมนั้น ๆ.... ครั้นมาสู่ความ
เป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาบุรุษลักษณะข้อนี้คือ มีกายดุจทอง มีผิวดุจทอง.
ลักษณะที่ ๑๑, ย่อมเป็นผู้ได้ผ้าเปลือกไม้ ผ้าด้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์
สำหรับลาดและนุ่งห่ม มีเนื้อละเอียดอ่อน.

ณ. ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน....ได้เป็นผู้สมาน
ญาติมิตร สหายชาวเกลล ผู้เห็นห่างแยกกันไปนาน, ได้สมานมิตรมารดา
กับบุตร บุตรกับมารดา บิดากับบุตร บุตรกับบิดา พี่น้องชายกับพี่น้องหญิง
พี่น้องหญิงกับพี่น้องชาย, ครั้นทำความสามัคคีแล้ว พลอยชื่นชมยินดีด้วย.
เพราะ....กรรมนั้น ๆ.... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาบุรุษลักษณะ
ข้อนี้คือ มีคุยฐาน(อวัยวะที่ลับ)ซ่อนอยู่ในฝัก.... (ลักษณะที่ ๑๐), ย่อมเป็น
ผู้มีบุตร (สาวก) มากมีบุตรกล้าหาญ มีแวงแห่งคนกล้าอันเสนาแห่งบุคคลอื่น
จะยำยมิได้ หลายพัน.

ณ. ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ได้เป็นผู้สังเกต
ชั้นเชิงของมหาชน รู้ได้สม่าเสมอ รู้ได้เอง รู้จักบุรุษธรรมดา และบุรุษพิเศษ
ว่าผู้นี้ ควรแกสิ่งนี้ ๆ, ได้เป็นผู้ทำประโยชน์อย่างวิเศษในชนชั้นนั้น. เพราะ....
กรรมนั้น ๆ.... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาบุรุษลักษณะ ๒ ข้อนี้

คือมีทรวดทรงดูต้นไทร, ยืนตรงไม่ย่อกาย ลูบถึงเข้าได้ด้วยมือทั้งสอง...
ลักษณะที่ ๑๙-๙, ย่อมมั่งคั่งมีทรัพย์มาก มีโภคะมาก. ทรัพย์ของตถาคต
เหล่านี้คือ ทรัพย์คือศรัทธา ทรัพย์คือศีล ทรัพย์คือหิริทรัพย์คือโอตตปปะ
ทรัพย์คือการศึกษา (สุตะ) ทรัพย์คือจาคะ ทรัพย์คือปัญญา.

ฐ. ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน...ได้เป็นผู้ใคร่
ต่อประโยชน์ ใคร่ต่อความเกื้อกูล ใคร่ต่อความผาสุก ใคร่ต่อความเกษมจากโยคะ
แก่ชนเป็นอันมาก ว่า “इनชนเหล่านี้พึงเป็นผู้เจริญด้วยศรัทธา ด้วยศีล ด้วยการ
ศึกษา ด้วยความรู้ ด้วยการเผื่อแผ่ ด้วยธรรม ด้วยปัญญา ด้วยทรัพย์ และ
ข้าวเปลือก ด้วยนาและสวน ด้วยสัตว์สองเท้าสี่เท้า ด้วยบุตรภรรยา ด้วยทาส
กรรมกรและบุรุษ ด้วยญาติมิตรและพวกพ้อง”. เพราะ...กรรมนั้น ๆ...ครั้งมาสู่
ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะ ๓ ข้อนี้ คือมีกึ่งกายเบื้องหน้า
ดูสีเขียว, มีหลังเต็ม, มีคอกกลม.. ลักษณะที่ ๑๗-๑๘-๒๐, ย่อมเป็นผู้
ไม่เสื่อมเป็นธรรมดาคือไม่เสื่อมจากศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา, ไม่เสื่อม
จากสมบัติทั้งปวง.

ฑ. ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเป็นมนุษย์ในชาติก่อน... ได้เป็นผู้ไม่เบียด
เบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยฝ่ามือก็ตาม ก้อนดินก็ตาม ท่อนไม้ก็ตาม ศาสดราก็ตาม.
เพราะ...กรรมนั้น ๆ...ครั้งมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหา-
ปุริสลักษณะข้อนี้คือมีประสาทรับรสอันเลิศ มีปลายขึ้นเบื้องบน เกิดแล้วที่คอ
รับรสโดยสม่ำเสมอ....ลักษณะที่ ๒๑, ย่อมเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคน้อย
มีวิบากอันสม่ำเสมอ ไม่เย็นเกินร้อนเกิน พอควรแก่ความเพียร.

ฒ. ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อนได้เป็นผู้
ไม่ถลึงตา ไม่ค้อนควักไม่จ้องลับหลัง, เป็นผู้เข้มข้มมองดูตรง ๆ มองดูผู้อื่น
ด้วยสายตาค้นแสดงความรัก. เพราะ...กรรมนั้น ๆ...ครั้งมาสู่ความเป็นมนุษย์
อย่างนี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะ ๒ ข้อนี้ คือมีตาเขียวสนิท, มีตาดูจตาโค....

จึงได้มหาปุริสลักษณะ ๒ อย่างนี้ คือมีพินครบ ๔๐ ซึ่งมีพินสนิท ไม่ห่างกัน ...ลักษณะที่ ๒๓-๒๕, ย่อมเป็นผู้มีบริษัทไม่กระจัดกระจาย คือภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์

ถ. ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน...ได้เป็นผู้ละเว้น การกล่าวคำหยาบ, กล่าวแต่วาจาที่ไม่มีโทษ เป็นสุขแก่หู เป็นที่ตั้งแห่งความรัก ซึมซาบถึงใจ เป็นคำพูดของชาวเมือง เป็นที่พอใจและชอบใจของชนเป็นอันมาก. เพราะ...กรรมนั้น ๆ.... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ ย่อมได้มหาปุริสลักษณะ๒ ข้อนี้ คือมีลิ้นอันเพียงพอ, มีเสียงเหมือนพรหมพูดเหมือนนกการวิก...ลักษณะที่ ๒๗-๒๘, ย่อมเป็นผู้มีวาจาที่ผู้อื่นเอื้อเพื่อเชื่อฟัง, คือ ภิกษุ ภิกษุณีอุบาสก อุบาสิกา เทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ เอื้อเพื่อเชื่อฟัง.

ฉ. ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน...ได้เป็นผู้ละเว้น การพูดเพื่อเจ้า,เป็นผู้กล่าวควรแก่เวลา กล่าวคำจริง กล่าวเป็นธรรม กล่าวมีอรรถ กล่าวเป็นวินัย กล่าวมีที่ตั้ง มีหลักฐาน มีที่สุด ประกอบด้วยประโยชน์. เพราะ...กรรมนั้น ๆ.... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้แล้ว ย่อมได้มหาปุริสลักษณะข้อนี้ คือมีคางคุดคางราชสีห์...ลักษณะที่ ๒๒, ย่อมเป็นผู้ที่ ศัตรูทั้งภายในและภายนอกกำจัดไม่ได้ : ศัตรู คือ รากะ โทสะ โมหะ หรือ สมณะ พราหมณ์เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก กำจัดไม่ได้.

ณ. ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน...ได้เป็นผู้ละมิจฉาชีพ มีการเลี้ยงชีพชอบ เว้นจากการฉ้อโกงด้วยตาชั่ง ด้วยของปลอม ด้วยเครื่องตวงเครื่องวัด จากการโกงการลวง เว้นจากการตัด การฆ่า การผูกมัด การร่วมทำร้าย การปล้น การกรรโชก. เพราะ.กรรมนั้น ๆ. ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะ ๒ ข้อนั้น คือมีพินอันเรียบเสมอ,

มีเขี้ยวขวางาม...ลักษณะที่ ๒๔-๒๖, ย่อมเป็นผู้มีบริวารเป็นคนสะอาด คือมีภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ เป็นบริวาร อันสะอาด.

ประสูติได้ ๗ วัน พระชนนีทิวงคต^๑

“...ถูกแล้วอานนท์! ถูกแล้วอานนท์! จริงเทียว มารดาแห่งโพธิสัตว์ มีชนมาขุน้อย.เมื่อประสูติพระโพธิสัตว์แล้วได้ ๗ วัน มารดาแห่งโพธิสัตว์ ย่อมสวรรคต, ย่อมเข้าถึงเทวนิกาย ชั้นดุสิต”ฯ..

ทรงได้รับการบำเรอ^๒

ภิกษุ ท.! เราเป็นผู้ละเอียดอ่อน ละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง ละเอียดอ่อน อย่างที่สุด ดังเราจะเล่าให้ฟัง, ภิกษุ ท.! เขาชุดสระ ๓ สระในวังแห่งบิดาของเรา, ในสระหนึ่งปลูกอุบล (บัวเขียว), สระหนึ่งปลูกปทุม (บัวหลวง) สระหนึ่งปลูกบุณฑริก (บัวขาว), เพื่อประโยชน์แก่เรา.

ภิกษุ ท.! มิใช่ว่าจันทน์ที่เราใช้ข้อย่างเดียว ที่มาแต่เมืองกาสี, ถึงผ้าโพก, เสื้อ, ผ้านุ่งผ้าห่ม, ก็ล้วนมาแต่เมืองกาสี. ภิกษุ ท.! เขาคอย กั้นเสวตฉัตรให้เรา ด้วยหวังว่าความหนาว, ความร้อน, ละออง, หนุ่, หรือน้ำค้าง อย่าได้ถูกต้องเรา ทั้งกลางวันและกลางคืน.

ภิกษุ ท.! มีปราสาทสำหรับเรา ๓ หลัง; หลังหนึ่งสำหรับฤดูหนาว

๑. ความตอนนี ตริสแก่พระอานนท์. บาลี อปฺปายุกสูตร โสณัตถะวรรค อ.ช.๒๕/๑๔๕/๑๑๑.

๒. บาลี นามสูตร เทวทูตวรรค ป.๑ ติก. อ. ๒๐/๑๘๓/๔๗๘.

หลังหนึ่งสำหรับฤดูร้อน, และหลังหนึ่งสำหรับฤดูฝน. เราอยู่บนปราสาทสำหรับฤดูฝน ตลอดสี่เดือนฤดูฝนให้เขาบำเรออยู่ด้วยดนตรีอันปราศจากบุรุษ, ไม่ลงจากปราสาท.

ภิกษุ ท.! ในวังของบิดาเรา, เขาให้ข้าวสุกแห่งข้าวสาลีเจือด้วยเนื้อแกะทาสและคนงาน(ดาษตี) เช่นเดียวกับที่ที่อื่นเขาให้ข้าวปลายเปรียบกับน้ำส้มแก่พวกทาสและคนใช้^๑ ฯ

ภิกษุ ท.! เมื่อเราเพียบพร้อมไปด้วยการได้ตามใจตัวถึงเพียงนี้ มีการได้รับความประคบประหงมถึงเพียงนี้ ความคิดก็ยังบังเกิดแก่เราว่า “บุดูชนที่ไม่ได้ยินได้ฟัง ทั้งที่ตัวเองจะต้องแก่ ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้, แต่ครั้นเห็นคนอื่นแก่ ก็นึกอดทนระอาใจสะอิดสะเอียน ไม่นึกถึงตัวเสียเลย. ถึงเราเองก็เหมือนกัน จะต้องแก่ ไม่ข้ามพ้นความแก่ไปได้, แต่ว่าเมื่อจะต้องแก่ไม่พ้นความแก่ไปได้แล้ว จะมาลืมหัด อดทนระอาใจ สะอิดสะเอียนเมื่อเห็นคนอื่นแก่นั้น ไม่เป็นการสมควรแก่เรา.” ภิกษุ ท.! เมื่อเราพิจารณาได้เช่นนี้ ความมัวเมาในความหนุ่ม ของเรา ได้หายไปหมดสิ้น.

ภิกษุ ท.! บุดูชนที่ไม่ได้ยินได้ฟัง ทั้งที่ตัวเองจะต้องเจ็บไข้ ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้, ครั้นเห็นคนอื่นเจ็บไข้ ก็นึกอดทนระอาใจสะอิดสะเอียน ไม่นึกถึงตัวเสียเลย. ถึงเราเองก็เหมือนกัน จะต้องเจ็บไข้ ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้, แต่ว่าเมื่อจะต้องเจ็บไข้ ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้แล้ว จะมาลืมหัด อดทนระอาใจ สะอิดสะเอียนเมื่อเห็นคนอื่นเจ็บไข้นั้น ไม่การสมควรแก่เรา. ภิกษุ ท.! เมื่อเราพิจารณาได้เช่นนี้ ความมัวเมาในความไม่มีโรค ของเราก็หายไปหมดสิ้น

ภิกษุ ท.! บุดูชนที่ไม่ได้ยินได้ฟัง ทั้งที่ตัวเองจะต้องตาย ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้, ครั้นเห็นคนอื่นตาย ก็อดทนระอาใจสะอิดสะเอียน ไม่นึกถึง

๑. สำนวนเช่นนี้ เป็นการแสดงความบริบูรณ์ด้วยอาหาร ในภาษาบาลี

ตัวเสียเลย. ถึงเราเองก็เหมือนกัน จะต้องตาย ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้, แต่ว่าเมื่อจะต้องตาย ไม่ล่วงพ้นความตายไปแล้ว จะมาลืมหัด อิดหนาระอาใจ สะอิดสะเอียนเมื่อเห็นคนอื่นตายนั้น ไม่เป็นการสมควรแก่เรา. ภิกษุ ท.! เมื่อเราพิจารณาได้เช่นนี้ ความมัวเมาในชีวิตความเป็นอยู่ ของเรา ได้หายไปหมดสิ้น.

กามสุขกับความหน่าย^๑

“...มาคณฺทียะ! ครั้งเมื่อเรายังเป็นคฤหัสถ์ ประกอบการครองเรือน ได้อิมพร้อมไปด้วยกามคุณทั้งห้า ให้เขาบำเรอตนด้วยรูปที่เห็นได้ด้วยจักขุ, ด้วยเสียงที่ฟังได้ด้วยหู, ด้วยกลิ่นอันดมได้ด้วยจมูก, ด้วยรสอันลิ้มได้ด้วยลิ้น, ด้วยโณภูฏัพพะอันสัมผัสได้ด้วยกาย ล้วนแต่ที่สัตว์ร่อยซากได้ รักใคร่พอใจ ยวนใจ เข้าไปตั้งไว้ซึ่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งราคะ.

มาคณฺทียะ! ปราสาทของเรานั้น มีแล้ว ๓ แห่ง ปราสาทหนึ่งเป็นที่อยู่ในฤดูฝน, ปราสาทหนึ่งเป็นที่อยู่ในฤดูหนาว, ปราสาทหนึ่งสำหรับฤดูร้อน. มาคณฺทียะ! เราให้บำเรอตนอยู่ด้วยดนตรี ล้วนแต่สตรี ไม่มีบุรุษเจือปน ณ ปราสาทที่เป็นที่อยู่ในฤดูฝนสี่เดือน ไม่ลงจากปราสาท. ครั้นล่วงไปถึงสมัยอื่นมามองเห็น เหตุเป็นที่บังเกิด, และ ความที่ตั้งอยู่ไม่ได้, และ ความอโรย, และ โทษอันต่ำทราม, และอุปายเป็นเครื่องออกไปพ้น,

๑. บาลี มาคณฺทียสูตร ปริพพาชกวรรค ม.ม. ๑๓/๒๗๔/๒๘๑. ครั้งหนึ่งประทับอยู่ ณ บ้านกัมมาธัมมะ ในหมู่ชนชาวกุรุ พักอยู่กะพรหมณฺ์ภวาชโคตร ที่โรงบูชาไฟ มีเครื่องลาด ล้วนไปด้วยหญ้า. มาคณฺทียปริพพาชกเพื่อนของภวาชพรหมณฺ์ได้มาเยี่ยม ในที่สุดได้เฝ้าพระผู้มีพระภาค เมื่อได้ตรัสความที่พระองค์ทำลายความยินดีใน รูป เสียง กลิ่น รส โณภูฏัพพะ ให้ปริพพาชกนั้นเลื่อมใสแล้ว ได้ตรัสเล่าพระประวัติตอนนี้เพื่อแสดงความที่ได้เคยเสวยกามสุขมาแล้วอย่างมาก และความรู้จักหน่ายในกามนั้น.

แห่งกาม ท. ตามเป็นจริง, จึงละความอยากในกามเสีย บรรเทาความเดือดร้อน เพราะกาม ปราศจากความกระหายในกาม มีจิตสงบ ณ ภายใน. เรายัง เห็น สัตว์เหล่าอื่น ยังไม่ปราศจากความกำหนัดในกาม ถูกตัณหาในกามเคี้ยวกินอยู่ ถูกความกระวนกระวายในกามรุมเผาเอาอยู่ แต่ก็ยังขึ้นเสพกาม, เรามีได้ ทะเยอทะยานตามสัตว์เหล่านั้น ไม่ยินดีในการเสพกามนั้นเลย. ชื่อนั้นเป็นเพราะ เหตุใด? มาคณทียะ! เพราะว่าคนเรา ถึงแม้ยินดีด้วยความยินดี ที่ปราศจากกาม หรือปราศจากอกุศลแล้ว^๑ ก็ยังจัดเป็นสัตว์ที่เลวทรามอยู่, เราจึงไม่ทะเยอทะยาน ตามสัตว์เหล่านั้น ขึ้นเสพกามอีกเลย.

มาคณทียะ! คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์สมบัติมาก พร้อมเปรียบด้วยกามคุณห้า ให้เขาบำเรอตนด้วย รูป, เสียง, กลิ่น, รส, และโณภูมิจึงพะ อันสัตว์ปรารถนารักใคร่ชอบใจ ยั่วยวน, เข้าไปตั้งอยู่ด้วยความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งราคะ. ถ้าหากเขานั้นประพฤติสุจริตด้วยกาย วาจา ใจ เบื้องหน้า แต่กายแตกตายเป็น ฟังเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เป็นสหayaกับเหล่าเทพในดาวดึงส์, เทพบุตรนั้น มีนางอัปสรแวดล้อมอยู่ในนันทวัน อิมหน้า เพียบพร้อมด้วยกาม ให้นางอัปสรบำเรอตนด้วยกามคุณห้าอันเป็นทิพย์ในดาวดึงส์นั้น. เทพบุตรนั้น หากได้เห็นคฤหบดี หรือบุตรของคฤหบดี (ในมนุษย์โลกนี้) อิมหน้าเพียบพร้อม ด้วยกาม ให้เขาบำเรอตนด้วยกามอยู่. มาคณทียะ! ท่านจะเข้าใจว่าอย่างไร, เทพบุตรนั้นจะทะเยอทะยานต่อกามคุณของคฤหบดี หรือบุตรของคฤหบดีนั้น บ้างหรือ หรือจะเวียนมาเพื่อกามอันเป็นของมนุษย์นี้บ้าง?

“พระโคตม ! หามีได้เลย เพราะว่ากามที่เป็นทิพย์ น่ารักใคร่กว่า ประณีตกว่า กว่ากามของมนุษย์.”

๑. เช่นยินดีในรูปโฉม อันจัดเป็นภวตัณหาเป็นต้น.

ทรงหลงกามและหลุดจากกาม ^๑

ดูก่อนมหานาม ! ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโภทิสต์อยู่ แม้เป็นผู้มีสติระลึกได้ว่า “กามทั้งหลาย มีรสที่น่ายินดีน้อย มีทุกข์มาก, มีความคับแค้นมาก, โทษอันแรงร้ายมีอยู่ในกามนั้นอย่างยิ่ง” ก็ดี แต่เรานั้นยังไม่ได้บรรลุสุขอันเกิดแต่ปีติ หรือธรรมอื่นที่สงบยิ่งไปกว่าปีติสุขนั้น, นอกจากได้เสวยแต่กาม และอกุศลธรรมอย่างเดียว; เราจึงเป็นผู้หมกมุ่นกับจาก กามไม่ได้, ไม่รู้อย่างแจ่มแจ้งในกามทั้งหลาย อยู่เพียงนั้น.

ดูก่อนมหานาม ! เมื่อใด เป็นอันว่าเราได้เห็นข้อนี้อย่างดี ด้วย ปัญญาอันชอบตามเป็นจริงว่า “กามทั้งหลาย มีรสที่น่ายินดีน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก, โทษอันแรงร้าย มีอยู่ในกามนั้นอย่างยิ่ง” แล้ว; เมื่อนั้น เราก็เป็นผู้ไม่หมกมุ่นกลับมาสู่กามทั้งหลาย รู้จักกามทั้งหลายอย่างแจ่มแจ้งได้.

ความรู้สึก ที่ถึงกับทำให้ออกผนวช ^๒

ภิกษุ ท. ! ในโลกนี้ ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโภทิสต์อยู่ ตนเองมีความเกิด เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังมีหวังแสวงหาสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง, ตนเองมีความแก่ เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังมีหวังแสวงหาสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง, ตนเองมีความเจ็บไข้ เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังมีหวังแสวงหาสิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง, ตนเองมีความตาย เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังมีหวังแสวงหาสิ่งที่มีความตาย

๑. บาลี จุฬทุกขกัณฐสูตร สีหนาทวรรค ม.ม. ๑๒/๑๙๐/๔๑๑ ตรัสแก่ทำวมหานาม ที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์

๒. บาลี ปาสวาสสิสูตร โอบัมมวรรค ม.ม. ๑๒/๓๑๖/๓๑๖ ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่อาศรมของ รัมมกพรหมณ์ ใกล้เมืองสาวัตถี.

เป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง, ตนเองมีความโคก เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังมีหลง
แสวงหาสิ่งที่มีความโคกเป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง, ตนเองมีความเศร้าหมองโดย
รอบด้าน เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังมีหลงแสวงหาสิ่งที่มีความเศร้าหมอง
โดยรอบด้านเป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง อีก.

“ภิกษุ ท. ! ก็อะไรเล่า เป็นสิ่งที่มีความเกิด (เป็นต้น) ฯลฯ มีความ
เศร้าหมองโดยรอบด้าน (เป็นที่สุด) เป็นธรรมดา?

“ภิกษุ ท. ! บุตรและภรรยา มีความเกิดเป็นธรรมดา ฯลฯ มีความ
เศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดา ทาสหญิงทาสชาย มีความเกิดเป็น
ธรรมดา ฯลฯ มีความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดา. แพะ แกะ มี
ความเกิดเป็นธรรมดา ฯลฯ มีความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดา. ไก่
สุกร มีความเกิดเป็นธรรมดา ฯลฯ มีความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดา.
ช้าง โค ม้า ลา มีความเกิดเป็นธรรมดา ฯลฯ มีความเศร้าหมองโดยรอบด้าน
เป็นธรรมดา. ทองและเงิน เป็นสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดา ฯลฯ มีความ
เศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดา. สิ่งที่มีมนุษย์เข้าไปเทิดทูนเอาไว้ เหล่านี้แล
ที่ชื่อว่าสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดา ฯลฯ มีความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็น
ธรรมดา ซึ่งคนในโลกนี้ พากันจมติดอยู่ พากันมัวเมาอยู่ พากันสยบอยู่
ในสิ่งเหล่านี้ จึงทำให้ตนทั้งที่มีความเกิดเป็นธรรมดา ฯลฯ มีความเศร้าหมอง
โดยรอบด้านเป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังมีหลงแสวงหาสิ่งที่มีความเกิดเป็น
ธรรมดา ฯลฯ ที่มีความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดา อยู่นั่นเอง อีก.”

๑. การจำแนกว่าอะไรบางอย่างเป็นสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดานี้ อยู่ก่อนตรัสปรารถพระองค์เอง แต่ในที่นี้
เรียงไว้หลัง เพื่อเข้าใจง่าย. ของเดิมก็อยู่ติดกันเช่นนี้. สำหรับในสมัยพุทธกาลทรงจำแนกสิ่งที่คน
ในโลกพากัน “เทิดทูน” ไว้เช่นนี้. แต่สำหรับสมัยนี้จะจำแนกเป็นอะไรก็ได้ บ้างนั้น ผู้อ่านทุกคน
นึกเอาได้เอง.

“ภิกษุ ท. ! ความคิดอันนี้ ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “ทำไมหนอ เราซึ่งมีความเกิด ฯลฯ ความเศร้าหมองโดยรอบด้าน เป็นธรรมดาอยู่เองแล้ว จะต้องไปมัวแสวงหาสิ่งที่มีความเกิด ฯลฯ ความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดาอยู่อีก. ไฉนหนอ เราผู้มีความเกิด ฯลฯ ความเศร้าหมองโดยรอบด้าน เป็น ธรรมดาอยู่เองแล้ว ครั้นได้รู้สึกถึงโทษอันต่ำทรามของการมีความเกิด ฯลฯ ความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดาแล้ว เราพึงแสวงหา นิพพาน อันไม่มีความเกิด อันเป็นธรรมที่เกษมจากเครื่องร้อยรัด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่าเกิด.

ภิกษุ ท. ! เรานั้นโดยสมัยอื่นอีก ยังหนุ่มเที่ยว เกสายังดำจัด บริบูรณ์ด้วยความหนุ่มที่กำลังเจริญ ยังอยู่ในปฐมวัย, เมื่อมารดาบิดาไม่ปรารถนาด้วยกำลังพากันร้องให้น้ำตานองหน้าอยู่, เราได้ปลงผมและหนวด ครองผ้าย้อมฝาดออกจากเรือน บวชเป็นผู้ไม่มีเรือนแล้ว.

(ในบาลี สคารวสูตร^๑ มีที่ตรัสไว้สรุปแต่สั้น ๆ ว่า :-

ภราทวาชะ ! ในโลกนี้ ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่, ความคิดนี้เกิดมีแก่เรา ว่า “ฆราวาสคับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลี, ส่วนบรรพชาเป็นโอกาสว่าง; ผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ด้วยดี เหมือนสังข์ที่เขาขัดดีแล้วนั้นใช้ไม่ได้. ถ้าไฉนเราพึงปลงผมและหนวด ครองผ้าย้อมฝาดออกจากเรือน บวชเป็นผู้ไม่มีประโยชน์เกี่ยวข้องด้วยเรือน เกิด” ดังนี้ ภราทวาชะ ! เรานั้นโดยสมัยอื่นอีก ยังหนุ่มเที่ยว....

๑. บาลี สคารวสูตร พราหมณวรรค ม.ม. ๑๓/๖๖๙/๗๓๘. ตรัสแก่พราหมณ์หนุ่ม ชื่อสคารวะ, ที่หมู่บ้านปัจจลกับปี.

การออกผนวช^๑

“...ราชกุมาร ! ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็น โภธิสัตว์อยู่, ได้เกิดความรู้สึกขึ้นภายในใจว่า “ชื่อว่าความสุขแล้ว ใคร ๆ จะบรรลุได้โดยง่ายเป็นไม่มี” ดังนี้ ราชกุมาร ! ครั้นสมัยอื่นอีก เรายัง ยังหนุ่มเที่ยว เกสายังดำจัด บริบูรณ์ด้วยเยาว์อันเจริญในปฐมวัย, เมื่อมารดา บิดาไม่ปรารถนาด้วย, กำลังพากันร้องไห้ น้ำตานองหน้าอยู่, เราได้ปลงผม และหนวด ครองผ้าข้อมผาด ออกจากเรือน บวชเป็นผู้ไม่มีเรือนแล้ว....”

ออกผนวชเมื่อพระชนม์ ๒๙ ^๒

“...ดูก่อนสุภัททะ ! เรามีอายุได้ สามสิบหย่อนหนึ่งโดยวัย, ได้ ออก บรพชา แสงหาว่า “อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นกุศล” ^๓ ดังนี้”

จบภาค ๑.

๑. บาลี โภธิราชกุมารสูตร ราชวรรค ม.ม. ๑๓/๔๔๓/๔๘๙

๒. ตรัสแก่สุภัททะ ในมหาปริณิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๑๗๖/๑๓๘.

๓. ออกผนวชในเพศแห่งนักจาริกแสวงบุญ ซึ่งเป็นธรรมเนียมอยู่ในครั้งนั้น.

ภาค ๒

เริ่มแต่อกพนวชแล้ว

เที่ยวเสาะแสวงหาความรู้ ทรมานพระองค์ จนได้ตรัสรู้

www.buddhadasa.info

มีเรื่อง:- เสด็จสำนักอาฬารดาบส -- เสด็จสำนักอุทกดาบส -- เสด็จจรุเวลาเสนาณิคม -- ทรงประพาศิตัดตกลมธานุโยค -- อุปมาปรากฏ -- ทุกรกิริยา -- กลับพระทัยฉันอาหารหยาบปัญจวัคคีย์หลัก -- ทรงตริตริกเพื่อตรัสรู้ ก่อนตรัสรู้ -- ทรงเที่ยวแสวงเพื่อตรัสรู้ ก่อนตรัสรู้ -- ทรงคอยควบคุมวิตก ก่อนตรัสรู้ -- ทรงกำหนดสมาธินิมิต ก่อนตรัสรู้ -- ทรงคอยกั้นจิตจากกามคุณ ก่อนตรัสรู้ -- ทรงคิดค้นในอิทธิบาท ก่อนตรัสรู้ -- ทรงคิดเรื่องเบญจขันธ์ ก่อนตรัสรู้ -- ทรงแสวงเนื่องด้วยเบญจขันธ์ ก่อนตรัสรู้ -- ทรงค้นลูกโซ่แห่งทุกข์ ก่อนตรัสรู้ -- ทรงพยายามในญาณทัสนะ ก่อนตรัสรู้ -- ทรงทำลายความขลาด ก่อนตรัสรู้ -- ธรรมที่ทรงอบรมมาก ก่อนตรัสรู้ -- วิหารธรรมที่ทรงอยู่มากที่สุด ก่อนตรัสรู้ -- ทรงพยายามในเนกขัมมจิต และปณุปพวิหารสมาบัติ ก่อนตรัสรู้ -- ทรงอธิษฐานความเพียร ก่อนตรัสรู้ -- ความฝันครั้งสำคัญก่อนตรัสรู้ -- อากาธแห่งการตรัสรู้ -- สิ่งที่ตรัสรู้ เกิดแสงสว่างเนื่องด้วยการตรัสรู้ -- แผ่นดินไหวเนื่องด้วยการตรัสรู้ -- รู้สึกพระองค์ว่าได้ตรัสรู้แล้ว.

พุทธประวัติจากพระโอษฐ์

ภาค ๒

เริ่มแต่ออกผนวชแล้ว

เที่ยวเสาะแสวงหาความรู้ ทรมานพระองค์ จนได้ตรัสรู้.

เสด็จสำนักอาฬารดาบส^๑

“เรานั้น ครั้นบวชอย่างนี้แล้ว แสวงหาอยู่ว่าจะอะไรเป็นกุศล ค้นหาแต่สิ่งทีประเสริฐสันติชนิดที่ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่า; ได้เข้าไปหาอาฬารดาบสผู้กาลามโคตร ถึงที่สำนักแล้วกล่าวว่า “ท่านกาลามะ! เราอยากประพฤติพรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้ด้วย”. ราชกุมาร! ครั้นเรากล่าวดังนี้แล้ว อาฬารดาบสผู้กาลามโคตรได้ตอบว่า “อยู่เถิดท่านผู้มีอายุ! ธรรมนี้เป็นเช่นนี้ ๆ. ถ้าบุรุษเข้าใจความแล้ว ไม่นานเลยคงทำให้แจ้ง บรรลุได้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ทัวถึงลัทธิของอาจารย์ตน.”

๑. ตรัสแก่ โพธิราชกุมาร, บาลี โพธิราชกุมารสูตร ราชวรรค ม.ม. ๑๓/๔๔๓/๔๘๙, และใน สคารวสูตร พรหมมถวรรค ม.ม. ๑๓/๖๗๐/๗๓๘, ปาสราสีสูตร โอบัมมวรรค ม.ม. มียอมมาก, มหาสังจกสูตร มหามกวรรค ม.ม.

ราชกุมาร ! เราเล่าเรียนธรรมนั้นได้ฉับไวไม่นานเลย. ราชกุมาร ! เรา นั้นกล่าวได้ทั้ง ญาณวาท และ เถรวาท ด้วยอาการมาตรวาท่องด้วยปาก และ ด้วยเวลาชั่วที่เจรจาตลอดกาลเท่านั้น.อนึ่ง เราและศิษย์อื่น ๆ ปฏิญาณ ได้ว่าเรารู้เราเห็น ดังนี้. ราชกุมาร ! ความรู้สึกเกิดขึ้นแก่เราว่า “อาพาร์ ผู้กาลามโคตรประกาศให้ผู้อื่นทราบ ว่า “เราทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่ง เองแล้วแลอยู่” ด้วยคุณส์กว่าศรัทธาอย่างเดียวก็น่ามิได้”, ที่แท้อาพาร์ผู้ กาลามโคตรคงรู้ที่อยู่เห็นอยู่ซึ่งธรรมนี้เป็นแน่”ราชกุมาร ! ครั้งนั้นเราเข้าไป หาอาพาร์ผู้กาลามโคตรถึงที่อยู่ แล้วกล่าวว่า “ท่านกาลามะ ! ท่านทำให้ แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศได้เพียงเท่าไรหนอ?” ครั้นเรา กล่าวอย่างนี้ อาพาร์ผู้กาลามโคตรได้ประกาศให้รู้ถึง อากิญจัญญายตนะ แล้ว.

ราชกุมาร ! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “ศรัทธา, วิริยะ, สติ, สมานิ, ปัญญา จักมีแต่ของอาพาร์ผู้กาลามโคตรผู้เดียวก็น่าไม่. ศรัทธา, วิริยะ, สติ,สมานิ, ปัญญา ของเราก็มีอยู่ ;อย่างไรก็ตาม เราจักตั้งความเพียรทำให้ แจ้งธรรมที่ท่านกาลามะประกาศแล้ว จนกล่าวได้ว่าเราบรรลุถึง ทำให้แจ้งด้วย ปัญญาอันยิ่งเองแล้วแลอยู่ให้จงได้” ราชกุมาร ! เราได้บรรลุ ทำให้แจ้ง ธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองไม่นานเลย. ราชกุมาร ! ครั้งนั้นเราเข้าไป หาอาพาร์ผู้กาลามโคตร ถึงที่อยู่ แล้วกล่าวว่า “มีเท่านี้หรือที่ท่านบรรลุถึง ทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศแก่ผู้อื่นอยู่?”. “เท่านี้ เองผู้มีอายุ ที่เราบรรลุถึง ทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แลประกาศแก่ผู้อื่นอยู่”. “ท่านกาลามะ ! แม้เราทำให้แจ้งถึงเพียงนั้นเหมือนกัน”.

ราชกุมาร ! อาพาร์ผู้กาลามโคตรได้กล่าวกะเราว่า “ลาภของเราแล้ว ท่านผู้มีอายุ ! เราได้ดีแล้ว, ท่านผู้มีอายุ ! มิเสียแรงที่ได้พบเพื่อนร่วมพรหมจรรย์

เช่นกับท่านผู้ทำให้แจ้งธรรมที่เรารู้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง. แม้เราก็ทำให้แจ้งธรรมที่ท่านทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองนั้นอย่างเดียวกัน. เรารู้ธรรมใด ท่านรู้ธรรมนั้น, ท่านรู้ธรรมใด เรารู้ธรรมนั้น, เราเป็นเช่นใด ท่านเป็นเช่นนั้น, ท่านเป็นเช่นใด เราเป็นเช่นนั้น, มาเถิดท่านผู้มีอายุ ! เราสองคนด้วยกันจักช่วยกันปกครองคณะนี้ต่อไป.

ราชกุมาร ! อาพารกาลามโคตรผู้เป็นอาจารย์ของเรา ได้ตั้งเราผู้เป็นศิษย์ให้เสมอด้วยตนแล้ว, ได้บูชาเราด้วยการบูชาอย่างยิ่ง. ราชกุมาร ! (เมื่อเราได้เสมอด้วยอาจารย์ ได้การบูชาที่ยิ่งดั่งนั้น) ได้เกิดความรู้สึกนี้ว่า “ก็ธรรมนี้จะได้เป็นไปพร้อมเพื่อเบือนหน้า เพื่อคลายกำหนด เพื่อรำงับเพื่อสงบเพื่อรู้ยิ่ง เพื่อรู้พร้อม เพื่อนิพพาน ก็หาไม่, แต่เป็นไปพร้อม เพียงเพื่อการบังเกิดใน อากิญจัญญายตนภพ^๑ เท่านั้นเอง”. ราชกุมาร ! ตถาคต(เมื่อเห็นโทษในสมามบัติทั้งเจ็ด) จึงไม่พอใจ เบื่อจากธรรมนั้น หลีกไปเสีย”. ๗

เสด็จสำนักอุทกดาบส ^๒

“ราชกุมาร ! เรานั้นแสวงหาอยู่ว่าอะไรเป็นกุศล ค้นหาแต่สิ่งทีประเสริฐชนิดที่ไม่มีอะไรยิ่งกว่า ; ได้เข้าไปหาอุทกดาบสผู้รามบุตร ถึงที่สำนักแล้วกล่าวว่า “ท่านรามะ ! เราอยากประพฤติพรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้ด้วย”. ราชกุมาร ! ครั้นเรากล่าวดั่งนี้ ท่านอุทกผู้รามบุตรได้กล่าวตอบว่า “อยู่เถิดท่านผู้มีอายุ ! ธรรมนี้เป็นเช่นนั้น ๆ ; ถ้าบุรุษเข้าใจความแล้ว ไม่นานเลยคงทำให้แจ้ง บรรลุได้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ทัวถึงลัทธิของอาจารย์ตน”.

๑. อรูปพรหมชั้นที่ ๓; สมามบัติทั้งเจ็ดในที่นี้ คือรูปมาน ๔ และอรูปมาน ๓.

๒. ที่มาเหมือนกันกับอาพารดาบส. บาลี โพธิราชกุมารสูตร ๑๓/๔๔๖/๔๙๐.

ราชกุมาร ! เราเล่าเรียนธรรมนั้นได้ฉับไวไม่นานเลย. ราชกุมาร ! เรากล่าวได้ทั้งญาณวาท และเถรวาท ด้วยอาการมาตรวาท่องด้วยปาก ด้วยเวลาชั่วที่เจรจาตลอดกาลเท่านั้น. อนึ่ง เราและศิษย์อื่นปฎิญาได้ว่าเรารู้เราเห็น ดังนี้. ราชกุมาร ! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “อุทกผู้รามบุตรได้ประกาศว่าเราทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วแลอยู่” ด้วยสักว่าศรัทธาอย่างเดียวกันก็หาไม่ได้, ที่แท้อุทกผู้รามบุตรคงรู้ที่อยู่เห็นอยู่ ซึ่งธรรมนี้เป็นแน่”. ราชกุมาร ! ครั้งนั้นเราเข้าไปหาอุทกผู้รามบุตรถึงที่อยู่แล้วกล่าวว่า “ท่านรามะ ! ท่านทำธรรมนี้ให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วและประกาศได้เพียงเท่าไรหนอ?” ครั้นเรากล่าวอย่างนี้ อุทกรามบุตรได้ประกาศให้รู้ถึงเนวส์ัญญานาสิญญาตนะ แล้ว.

ราชกุมาร ! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “ศรัทธา, วิริยะ, สติ, สมာธิ, ปัญญา จักมีแต่ของอุทกรามบุตรผู้เดียวก็หาไม่. ศรัทธา, วิริยะ, สติ, สมာธิ, ปัญญา ของเราก็มีอยู่ อย่างไรก็ตาม เราจักตั้งความเพียรทำให้แจ้งธรรมที่ท่านอุทกประกาศแล้วว่า จนกล่าวได้ว่า - เราบรรลุถึง ทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วแลอยู่ให้จงได้”. ราชกุมาร ! เราได้บรรลุทำให้แจ้งซึ่งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองไม่นานเลย. ราชกุมาร ! ครั้งนั้น เราเข้าไปหาอุทกผู้รามบุตรถึงที่อยู่แล้วกล่าวว่า “มีเท่านี้หรือ ที่ท่านบรรลุถึง ทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งแล้วประกาศแก่ผู้อื่นอยู่?” “เท่านี้เองผู้มีอายุ ! ที่รามะบรรลุถึง ทำให้แจ้งแล้วประกาศแก่ผู้อื่น”. “ท่านรามะ ! ถึงเราก็ได้บรรลุทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองเท่านั้นเหมือนกัน”.

ราชกุมาร ! อุทกผู้รามบุตรได้กล่าวกะเราว่า “ลาภของเราแล้วท่านผู้มีอายุ ! เราได้ดีแล้ว, ท่านผู้มีอายุ ! มิเสียแรงที่ได้พบเพื่อนร่วมพรหมจรรย์ เช่นกับท่านผู้ทำให้แจ้งธรรมที่รามะรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง, แม้รามะก็ทำให้แจ้งธรรมที่ท่านทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองนั้น อย่างเดียวกัน. รามะรู้ทั่วถึงธรรมใด

ท่านผู้ธรรมนั้น, ท่านผู้ธรรมใด รามะรู้ทั่วถึงธรรมนั้น, รามะเป็นเช่นใด
ท่านเป็นเช่นนั้น, ท่านเป็นเช่นใด รามะเป็นเช่นนั้น, มาเถิดท่านผู้มีอายุ!
เราสองคนด้วยกัน จักช่วยกันปกครองคณะนี้ต่อไป”

ราชกุมาร! อุทกกรมบุตรเมื่อเป็นอาจารย์ของเราก็ได้ตั้งเราผู้เป็นศิษย์
ให้เสมอด้วยตนเสียแล้ว. ให้นุชาเราด้วยการบูชาอันยิ่ง. ราชกุมาร! (เมื่อเรา
ได้เสมอด้วยอาจารย์ ได้การบูชาที่ยิ่งดั่งนั้น) ได้เกิดความรู้สึกนี้ว่า “ธรรมนี้
จะได้เป็นไปพร้อมเพื่อเบื้อหน้าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อรำงับ เพื่อสงบ
เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อรู้พร้อม เพื่อนิพพาน ก็หาไม่, แต่เป็นไปพร้อม เพียงเพื่อการ
บังเกิดใน เนวส์ัญญานาสัญญาตนภพ^๑ เท่านั้นเอง”. ราชกุมาร! ตถาคต
(เมื่อเห็นโทษในสมาบัติทั้งแปด) จึงไม่พอใจในธรรมนั้น เบื้อหน้าย
จากธรรมนั้น หลีกไปเสีย”. ๔

เสด็จไปอุรุเวลาเสนานิคม ^๒

ราชกุมาร! เรานั้นเมื่อหลีกไปจากสำนักอุทกผู้รามบุตรแล้ว แสวงหา
อยู่ว่าจะอะไรเป็นกุศล ค้นหาแต่สิ่งที่ประเสริฐผ่านสันตอันไม่มีอื่นยิ่งกว่า, เทียวจาริกไป
ตามลำดับหลายตำบลในมคธรัฐ จนบรรลุ ถึงตำบล อุรุเวลาเสนานิคม พักแรม
อยู่ ณ ตำบลนั้น. ณ ที่นั้น เราได้พบภาคพื้นรมณีสถาน มีชฎุป่าเยือกเย็น
แม่น้ำไหลใสเย็นจิตสนิท มีทำนน้ำราบเรียบเป็นอันดีน่าเพลินใจ มีบ้านสำหรับ
โคจรตั้งอยู่โดยรอบ. ราชกุมาร! เราได้เห็นแล้ว เกิดความรู้สึกว่า

๑. อรูปพรหมชั้นที่ ๔; สมาบัติแปด คือ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔.

๒. บาลี โภธิราชกุมารสูตร ราชวรรค ม.ม. ๑๓/๔๔๘/๔๙๑, และสคารวสูตร พราหมณวรรค ม.ม.,
ปาสราสีสูตร, มหาสังกตสูตร ม.ม.

ภูมิภาคนี้ น้ำร้อนรมย์จริง ช้างป่าเย็นเยือก แม่น้ำไหลใสเย็นจิตสนิท มีทำนน้ำราบเรียบ เป็นอันดีน่าเพลินใจ ทั้งที่โคจรที่ตั้งอยู่โดยรอบ, ที่นี้สมควรเพื่อจะตั้งความเพียร ของกุลบุตรผู้ต้องการด้วยความเพียร” ดังนี้. ราชกุมาร! เรานั่งพักอยู่ ณ ตำบล นั้นเองด้วยคิดว่าที่นี้สมควรแล้วเพื่อการตั้งความเพียร ดังนี้.

ทรงประพาศัตตกิลมถานุโยค (วัตรของเตียรถีย์)^๑

สารีบุตร! เราตถาคตรู้เฉพาะซึ่ง พรหมจรรย์อันประกอบด้วยองค์ ๔ ที่ได้ประพาศแล้ว ตบสสิวัตร เราก็ได้ประพาศอย่างยิ่ง, ฐชวัตร เราก็ได้ประพาศอย่างยิ่ง, เซคุจฉวัตร เราก็ได้ประพาศอย่างยิ่ง, ปวีตตวัตร เราก็ได้ประพาศอย่างยิ่ง.

ในวัตร ๔ อย่างนั้น นี้เป็น ตบสสิวัตร (วัตรเพื่อมีตบะ) ของเรา คือเรา ได้ประพาศเปลื้องกาย มีมรรยาทอันปล่อยทิ้งเสียแล้ว เป็นผู้ประพาศเห็นตุจจาละ ของตนด้วยมือ ถือเป็นผู้ไม่รับอาหารที่เขาร้องเชิญว่าท่านผู้เจริญจงมา ไม่รับอาหารที่เขาร้องนิมนต์ว่าท่านผู้เจริญจงหยุดก่อน ไม่ยินดีในอาหารที่เขานำมา จำเพาะ ไม่ยินดีในอาหารที่เขาทำอุทิศเจาะจง ไม่ยินดีในอาหารที่เขาร้องนิมนต์ เราไม่รับอาหารจากปากหม้อ ไม่รับอาหารจากปากภาชนะ ไม่รับอาหารคร่อม ธรณีประตุ ไม่รับอาหารคร่อมท่อนไม้ ไม่รับอาหารคร่อมสาก ไม่รับอาหาร

๑. ตรัสเล่าแก่พระสารีบุตร, บาลี มหาสีหนาทสูตร สีหนาทวรรค ม.ม.๑๓. ๑๒/๑๕๕/๑๗๗ วัตร เหล่านี้ในบาลีไม่แสดงไว้ชัดว่า ทรงทำก่อนหรือหลังการ ไปสำนัก ๒ ดาบส หรือคราวเดียวกับทวารกิจริยา อดอาหาร.

ของชนสองคนผู้บริโภคอยู่ ไม่รับอาหารของหญิงมีครรภ์ ไม่รับอาหารของหญิงที่กำลังให้บุตรดื่มนมอยู่ ไม่รับอาหารของหญิงผู้ไปในระหว่างแห่งบุรุษ ไม่รับอาหารในอาหารที่มนุษย์ชักชวนร่วมกันทำ ไม่รับอาหารในที่ที่มีสุนัขเข้าไปยืนเฝ้าอยู่ ไม่รับอาหารในที่ที่เห็นแมลงวันบินไปเป็นหมู่ ๆ ไม่รับปลา ไม่รับเนื้อ ไม่รับสุรา ไม่รับเมรัย ไม่ดื่มน้ำอันดองด้วยเกลือ เราบริโภคแต่ยวฉันทาคาเดียวบ้าง รับสองเรือกฉันทาคาบ้างรับสามเรือกฉันทาคาบ้าง ฯลฯ รับเจ็ดเรือกฉันทาคาบ้าง, เราเลี้ยงร่างกายด้วยอาหารในภวชนะน้อย ๆ ภวชนะเดียวบ้าง เลี้ยงร่างกายด้วยอาหารในภวชนะน้อย ๆ สองภวชนะบ้าง ฯลฯ... เลี้ยงร่างกายด้วยอาหารในภวชนะน้อย ๆ เจ็ดภวชนะบ้าง เราฉันทาคาที่เก็บไว้วันเดียวบ้าง ฉันทาคาที่เก็บไว้สองวันบ้าง ฯลฯ ฉันทาคาที่เก็บไว้เจ็ดวันบ้าง, เราประกอบความเพียรในภัตตรและโภชนะมีปริยายอย่างนี้ จนถึงกึ่งเดือนด้วยอาการอย่างนี้. เรานั้น มีผักเป็นภักษาบ้าง มีสารแห่งหญ้ากับแก่นเป็นภักษาบ้าง มีลูกเต๋อยเป็นภักษาบ้าง มีเปลือกไม้เป็นภักษาบ้าง มีสาหร่ายเป็นภักษาบ้าง มีรำข้าวเป็นภักษาบ้าง มีข้าวตังเป็นภักษาบ้าง มีข้าวสารหักเป็นภักษาบ้าง มีหญ้าเป็นภักษาบ้าง มีโคมัย (ซีวัว) เป็นภักษาบ้าง มีผลไม้และรากไม้ในป่าเป็นอาหารบ้าง บริโภคผลไม้อันเป็นไป (หล่นเอง) ยังชีวิตให้เป็นไปบ้าง. เรานั้นนุ่งห่มด้วยผ้าปานบ้าง นุ่งห่มผ้าเจือกันบ้าง นุ่งห่มผ้าที่เขาทิ้งไว้กับซากศพบ้าง นุ่งห่มผ้าคดลูกฝุ่นบ้าง นุ่งห่มเปลือกไม้บ้าง นุ่งห่มหนังสัตว์บ้าง นุ่งห่มหนังสัตว์ทิ้งเล็บบ้าง นุ่งห่มแผ่นหญ้าคากรอบบ้าง นุ่งห่มแผ่นปอกรอบบ้าง นุ่งห่มแผ่นกระดานกรอบบ้าง นุ่งห่มผ้ากัมพลผมนคนบ้าง นุ่งห่มผ้ากัมพลทำด้วยขนหางสัตว์บ้าง นุ่งห่มปีกนกเค้าบ้าง (ศัพท์นี้แปลกที่ไม่มีคำว่ากัมพล) เราตัดผมและหนวด ประกอบตามซึ่งความเพียรในการตัดผมและหนวด, เราเป็นผู้ยืนกระหย่งห้ามเสียดซึ่งการนั่ง, เป็นผู้เดินกระหย่งประกอบตามซึ่งความเพียรในการเดินกระหย่งบ้าง, เราประกอบกรยีนการเดินบนหนาม สำเร็จการนอนบนที่นอนทำด้วยหนาม, เราประกอบตาม

ซึ่งความเพียรในการลงสู่น้ำ เวลาเย็นเป็นครั้งที่สามบ้าง, เราประกอบตาม
ซึ่งความเพียรในการทำ (กิเลสใน) ภายในเหือดแห้งด้วยวิธีต่าง ๆ เช่นนี้ ด้วย
อาการอย่างนี้.สารีบุตร! นี่และป็นวัตรเพื่อความเป็นผู้มีตบะ ของเรา.

สารีบุตร! ในวัตรสี่อย่างนั้น นี่เป็น ภูษวัตร (วัตรในการเศร้าหมอง)
ของเรา คือธูลีเกราะกระ้งแล้วที่กาย ลึนปี่เป็นอันมากเกิดเป็นสะเก็ดขึ้น. สารีบุตร!
เปรียบเหมือนตอตะโกนานปีมีสะเก็ดขึ้นแล้ว ฉันใดก็ฉันนั้น ธูลีเกราะกระ้งแล้ว
ที่กาย ลึนปี่เป็นอันมากจนเกิดเป็นสะเก็ดขึ้น. สารีบุตร! ความคิดนี้กว่า
โหนอเราพึงลูปธูลีนี้ออกเสียด้วยฝ่ามือเถิด ดังนี้ ไม่มีแก่เรา, แม้ความคิดนี้กว่า
ก็หรือชนเหล่าอื่นพึงลูปธูลีนี้ออกเสียด้วยฝ่ามือเถิด ดังนี้ ก็มีได้มีแก่เรา. ดูก่อน
สารีบุตร! นี้แล เป็นวัตรในความเป็นผู้เศร้าหมองของเรา. ๑

สารีบุตร! ในวัตรสี่อย่างนั้น นี่เป็น เขคฺฉฉวัตร (วัตรในความเป็น
ผู้รังเกียจ) ของเราคือ ดูก่อนสารีบุตร! เรานั้นมีสติก้าวขาไป มีสติก้าวขากลับ
โดยอาการเท่าที่ความเอ็นดูอ่อนโยนของเราพึงบังเกิดขึ้น แม้ในหยาดแห่งน้ำ
ว่าเราอย่างทำสัตว์น้อย ๆ ทั้งหลายที่มีคติไม่เสมอกันให้ลำบากเลย.สารีบุตร! นี้แล
เป็นวัตรในความเป็นผู้รังเกียจของเรา.

สารีบุตร! ในวัตรสี่อย่างนั้น นี่เป็น ปวิวิตตวัตร (วัตรในความเป็น
ผู้สัจด์ทั่วแล้ว) ของเราคือ ดูก่อนสารีบุตร! เรานั้นเข้าสู่ราวป่าแห่งใดแห่งหนึ่ง
แล้วแลอยู่ เมื่อเห็นคนเลี้ยงโค หรือคนเลี้ยงปศุสัตว์ หรือคนเกี่ยวหญ้า หรือ
คนหาไม้ หรือคนทำงานในป่ามา เราก็รีบลัดเลาะจากป่านี้ไปป่าโน้น จาก
รอกษ์นี้สู่รอกษ์โน้น จากลุ่มนี้สู่ลุ่มโน้น จากดอนนี้สู่ดอนโน้น เพราะเหตุคิดว่า
ขอคนพวกนั้นอย่าเห็นเราเลยและเราก็อย่าได้เห็นชนพวกนั้น. สารีบุตร!
เปรียบเหมือนเนื้ออันอยู่ในป่า เห็นมนุษย์แล้วยอมเลาะลัดจากป่านี้สู่ป่าโน้น จาก

รกชัฏนี้สู่รกชัฏโน้น จากลุ่มนี้สู่ลุ่มโน้น จากดอนนี้สู่ดอนโน้น, ฉันทก็ฉันท
นั้น ที่เราเมื่อเห็นคนเลี้ยงโคหรือคนเลี้ยงปลูสัตว์หรือคนเกี่ยวหญ้า คนหาไม้
คนทำงานในป่ามาก็รีบเลาะลัดจากป่านี้สู่ป่าโน้น จากรกชัฏนี้สู่รกชัฏโน้น จาก
ลุ่มนี้สู่ลุ่มโน้น จากดอนนี้สู่ดอนโน้น ด้วยหวังว่าคนพวกนี้อ่าเห็นเราเลย
และเราก็อย่าได้เห็นคนพวกนั้น. สารีบุตร! นี่แล เป็นวัตรในความเป็นผู้สังัด
ตัวของเรา.

สารีบุตร! เรานั้น โคเหล่าใดออกจากคอกหาคนเลี้ยงมิได้, เรา
ก็คลานเข้าไปในคอกนั้น ถือเอาโคมัยของลูกโคน้อย ๆ ที่ยังดีมีนมแม่ เป็นอาหาร.
สารีบุตร! มูตรและกฤษ (ปัสสาวะและอุจจาระ) ของตนเอง ยังไม่หมดเพียงใด
เราก็ถือนูตรและกฤษนั้นเป็นอาหารตลอดกาลเพียงนั้น. ดูก่อน สารีบุตร! นี่แล
เป็นวัตรใน มหาวิภวโกชนวัตร ของเรา.๖

สารีบุตร! เราแลเข้าไปสู่ชัฏแห่งป่าน่าฟังกลัวแห่งใดแห่งหนึ่งแล้ว
แลอยู่. เพราะชัฏแห่งป่านั้นกระทำซึ่งความกลัวเป็นเหตุ ผู้ที่มีสันดานยังไม่
ปราศจากราคะ เข้าไปสู่ชัฏป่านั้นแล้ว โลมชาติย่อมชู้ช้นโดยมาก. สารีบุตร!
เรานั้นในราตรีทั้งหลายอันมีในฤดูหนาวระหว่างแปดวัน เป็นสมัยที่ตกแห่งหิมะ
อันเย็นเยือก กลางคืนเราอยู่ที่กลางแจ้ง กลางวันเราอยู่ในชัฏแห่งป่า. ครั้น
ถึงเดือนสุดท้ายแห่งฤดูร้อน กลางวันเราอยู่ในที่แจ้ง กลางคืนเราอยู่ในป่า.
สารีบุตร! คาถาน่าอัศจรรย์นี้ อันเราไม่เคยฟังมาแต่ก่อน มาแจ้งแก่เราว่า :-

“เรานั้นแห่ง (ร้อน) แล้วผู้เดียว, เปียกแล้วผู้เดียว, อยู่ในป่า
น่าฟังกลัวแต่ผู้เดียว, เป็นผู้ที่มีกายอันเปลือยเปล่า ไม่ผิงไฟ,
เป็นมุนีชวนชวายเป็นแสวงหาความบริสุทธิ์.” ดังนี้.

สารีบุตร! เรานั้นนอนในป่าช้า ทับกระดูกแห่งซากศพทั้งหลาย
ฝูงเด็กเลี้ยงโคเข้ามาใกล้เรา โห่ร้องใส่หูเราบ้าง ถ่ามูตรรดบ้าง ชัดฝุ่นใส่บ้าง
เอาไม้แหลม ๆ ทิ่มช่องหูบ้าง. สารีบุตร! เราไม่รู้สึกรังเกียจอันเป็นบาปต่อเด็ก

เลี้ยงโคทั้งหลายเหล่านั้นแม้ด้วยการทำความคิดนึกให้เกิดขึ้น. สารีบุตร! นี่เป็นวัตรในการอยู่อุเบกขาของเรา. ๔

สารีบุตร! สมณพราหมณ์บางพวกมักกล่าวมักเห็นอย่างนี้ว่า “ความบริสุทธิ์มีได้เพราะอาหาร”, สมณพราหมณ์พวกนั้นกล่าวกันว่า พวกเราจึงเลี้ยงชีวิตให้เป็นไปด้วยผลกะเบา^๑ ทั้งหลายเกิด. สมณพราหมณ์เหล่านั้นจึงเคี้ยวกินผลกะเบาบ้าง เคี้ยวกินกะเบาตำผงบ้าง ตีมน้ำคั้นจากผลกะเบาบ้าง ย่อมบริโภคผลกะเบาอันทำให้แปลก ๆ มีอย่างต่าง ๆ บ้าง. สารีบุตร! เราได้ใช้กะเบาผลหนึ่งเป็นอาหารสารีบุตร! คำเล่าลืออาจมีแก่เธอว่า ผลกะเบาในครั้งนั้น ใหญ่มาก ข้อนี้อะไรเห็นอย่างนั้น ผลกะเบาในครั้งนั้น ก็โตเท่านี้ เป็นอย่างยิ่งเหมือนในครั้งนี้เหมือนกัน. สารีบุตร! เมื่อเราฉันกะเบาผลเดียวเป็นอาหาร ร่างกายได้ถึงความชุ่มฉ่ำอย่างยิ่ง. เถาวัลย์อาสีติภรรพและเถากาฬภรรพมีสัณฐานเช่นไรอวัยวะน้อยใหญ่ของเรา ก็เป็นเหมือนเช่นนั้น เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย. รอยเท้าอุฐมีสัณฐานเช่นไร รอยตะโพกนั่งทับของเราก็มีสัณฐานเช่นนั้น เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย. เถาวัลย์ภูพานาวพีมีสัณฐานเช่นใด กระดุกสันหลังของเราก็เป็นข้อ ๆ มีสัณฐานเช่นนั้น เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย. กลอน(หรือจันทน์) แห่งศาลาที่คร่ำคร่าเกะกะมีสัณฐานเช่นไร ซี่โครงของเราก็เกะกะมีสัณฐานเช่นนั้น เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย. ดวงดาวที่ปรากฏในน้ำในบ่อน้ำอันลึก ปรากฏอยู่ลึกชั้นใด ดวงดาวคือลูกตาของเรา ปรากฏอยู่ลึกในเบ้าตาชั้นนั้น เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย. น้ำเต้าที่เขาตัดแต่ยังอ่อน ครั้นถูกลมและแดดย่อมเหี่ยวยุ่ย มีสัณฐานเป็นเช่นไร หนังศีรษะแห่งเราก็เหี่ยวยุ่ยมีสัณฐานเช่นนั้น เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย. สารีบุตร! เราตั้งใจว่าลูบท้อง ก็ลูบถูกระดุกสันหลังด้วย, ตั้งใจว่าลูบกระดุกสันหลังก็ลูบถูท้องด้วย. สารีบุตร! หนังท้องกับกระดุกสันหลังของเราชิดกันสนิท เพราะความเป็นผู้

๑. ศัพท์ โกล นี้ แปลว่า พุทราก็ได้, โกลเหตี พทเรหิ, ปปญ. ๒/๖๕.

มีอาหารน้อย. สารีบุตร! เรา เมื่อคิดว่าจักถ่ายอุจจาระปัสสาวะก็ล้มพับอยู่ตรงนั้น เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย. สารีบุตร! เรา เมื่อจะบรรเทาซึ่งกายนั้นให้มีความสุขบ้าง จึงลูบตัวด้วยฝ่ามือ,เมื่อเราลูบตัวด้วยฝ่ามือ คนที่มีรากเน่าแล้ว ได้หลุดออกจากกายร่วงไป เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย.

(ต่อจากนี้ มีเรื่องการบริสุทธ์เพราะอาหารอย่างเดียวกับการบริโภคผลกะเบา ต่างกันแต่แทนผลกะเบา กลายเป็น ถั่วเขียว, งา, ข้าวสาร เท่านั้น. พระองค์ได้ทดลองเปลี่ยนทุก ๆ อย่าง. เรื่องตั้งแต่ต้นมา แสดงว่าพระองค์ได้ทรงเคยประพฤติวัตรของเดียรถีย์ที่เรียกว่าอัสติกิลมถานุโยคแล้ว ทุก ๆ อย่าง สรุปเรียกได้ว่าส่วนสุดฝ่ายข้างตั้ง ที่พระองค์สอนให้เว้น ในยุคหลัง. วัตรเหล่านี้สันนิษฐานว่า ทำทีหลังการไปสำนัก ๒ ดาบส. ถ้าทีหลังก็ต้องก่อนเบญจวัคคีย์ไปอยู่ด้วย ยุติเป็นอย่างไรแล้วแต่จะวินิจฉัย เพราะระยะเวลาทำความเพียรนานถึง ๖ ปี ได้เหตุผลเป็นอย่างไรโปรดเผยแพร่กันฟังด้วย).

อุปมาปรากฏแจ่มแจ้ง °

ราชกุมาร! เรื่องประหลาดเกิดมีแก่เรา : อุปมาสามข้อ เป็นอัศจรรย์ ที่ไม่เคยได้ยินมาแล้ว มาแจ่มแจ้งแก่เรา.

(๑) ราชกุมาร! อุปมาข้อหนึ่ง ว่า เหมือนไม้สดชุ่มด้วยยาง ทั้งเขา ตัดลงแช่น้ำไว้, ถ้าบุรุษตั้งใจว่าจะนำไม้สีไฟอันบน มาสีกับไม้นั้นให้ไฟเกิด ปรากฏดังนี้, ราชกุมาร! ท่านจะเข้าใจว่าอย่างไร บุรุษนั้นจักถือไม้สีไฟอันบน มาสีไฟให้เกิดปรากฏขึ้นได้หรือไม่? “พระองค์ผู้เจริญ! ไม่ได้เลย, เพราะเหตุว่านั่นเป็น ไม้สดชุ่มด้วยยาง ทั้งยังแช่อยู่ในน้ำ เขาสีตลอดกาลเพียงใด จักต้องเหน็ดเหนื่อยค้ำคั้นเปล่าเพียงนั้น”. ราชกุมาร! ฉันทิดก็ฉันทันนั้น สมณะหรือพราหมณ์พวกใด กายยังไม่หลีกออกจาก

๑. บาลี โภธิราชกุมารสูตร ราชวรรค ม.ม. ๑๓/๔๔๘/๔๙๒. และ ศคารวสูตร พราหมณวรรค ม.ม. มหาสังจจกสูตร มหยมกวรรค ม.ม

วัตตุคาม ใจก็ยังระคนด้วยกิเลสกำอันทำความพอใจ ความเยื่อใยความเมวมก ความกระหาย ความรุ่มร้อน ในวัตตุคามทั้งหลาย, เขายังละไม่ได้ยังรำบไม่ได้ ซึ่งกิเลสกำเหล่านั้น, ท่านสมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ถึงจะได้เสวยทุกขเวทนา อันกล้าแข็งเผ็ดร้อน เพราะการทำความเพียรก็ดี หรือไม่ได้เสวยก็ดี ย่อมไม่ควร เพื่อเกิดปัญญารู้เห็นอันไม่มีปัญญาอื่นยิ่งไปกว่าได้เลย.ราชกุมาร ! นี่เป็นอุปมา ที่แรกที่เป็นอัศจรรย์ที่เราไม่เคยได้ยินมาแล้วแต่ก่อน ได้มาแจ่มแจ้งแก่เราแล้ว.

(๒) อุปมาข้อสอง เป็นอัศจรรย์ที่เราไม่เคยได้ยินมาแล้ว ได้มาแจ่มแจ้งแก่เรา. ราชกุมาร ! อุปมาว่าไม้สดชุ่มด้วยยาง วางอยู่บนบก หากบุรุษตั้งใจว่า เราจักนำไม้สีไฟอันบนมาสีกับไม้นั้นให้ไฟเกิดปรากฏดังนี้, ท่านจักเข้าใจว่าอย่างไร บุรุษนั้นจักถือเอาไม้สีไฟอันบนมาสีให้เกิดไฟปรากฏขึ้นได้หรือไม่? “พระองค์ผู้เจริญ! ไม่ได้เลย, เพราะเหตุว่าไม้เป็นไม้สดชุ่มด้วยยาง แม้วางอยู่บนบก ก็จริง เขาจะสีไปตลอดกาลเพียงใด ก็จะเหน็ดเหนื่อยคืบคั้นเปล่า ตลอดกาลเพียงนั้น” ราชกุมาร ! ฉันทิดก็ฉันทันนั้น สมณะหรือพราหมณ์พวกใด มีกายหลีกออกจากวัตตุคามแล้ว แต่ใจยังระคนด้วยกิเลสกำอันทำความพอใจ ความเยื่อใย ความเมวมก ความกระหายความรุ่มร้อน ในวัตตุคามทั้งหลาย, เขายังละไม่ได้ ระบับไม่ได้ ซึ่งกิเลสกำนั้น, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นจะได้เสวยทุกขเวทนาอันกล้าแข็งเผ็ดร้อน เพราะทำความเพียรก็ดี หรือไม่ได้เสวยก็ดี ก็ไม่ควรเพื่อจะเกิดปัญญารู้เห็นอันไม่มีปัญญาอื่นยิ่งไปกว่าได้เลย. ราชกุมาร ! นี่เป็นอุปมาที่สอง ที่เป็นอัศจรรย์ อันเราไม่เคยได้ยินมาแล้วแต่ก่อน ได้มาแจ่มแจ้งแก่เราแล้ว.

(๓) ราชกุมาร ! อุปมาข้อสาม ที่เป็นอัศจรรย์อันเราไม่เคยได้ยินมาแล้ว มาแจ่มแจ้งแก่เรา. ราชกุมาร ! อุปมาว่าไม้แห้งสนิท ทั้งวางไว้บนบก

ไกลจากน้ำ, หากบุรุษตั้งใจว่าเราจักนำไม้สีไฟอันบนมาสีกับไม้นั้น ให้ไฟเกิดปรากฏขึ้น ดังนี้, ราชกุมาร! ท่านจะเข้าใจว่าอย่างไร บุรุษนั้นจักนำไม้สีไฟอันบนมาสีกับไม้นั้นให้ไฟเกิดปรากฏขึ้นได้หรือไม่? “พระองค์ผู้เจริญ! ได้โดยแท้, เพราะเหตุว่านั่นเป็นไม้แห้งเกราะ ทั้งอยู่บนบกไกลจากน้ำด้วย”.ราชกุมาร! ฉันใดก็ฉันนั้น สมณะหรือพราหมณ์พวกใด มีกายละจากวัฏฏคามแล้ว ทั้งใจก็ไม่ระคนอยู่ด้วยกิเลสตาม อันทำความพอใจ ความเยอใย ความเมาหมก ความกระหาย ความรุ่มร้อน ในวัฏฏคามทั้งหลาย, เขาเป็นผู้ละได้ ระงับได้ซึ่งกิเลสคามนั้น. สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น จะได้เสวยทุกขเวทนาอันกล้าแข็งเผ็ดร้อนเพราะทำความเพียรที่ดีหรือไม่ได้เสวยก็ดี ย่อมควรเพื่อเกิดปัญญาให้เห็นอันไม่มีปัญญาอื่นยิ่งไปกว่า ได้. ราชกุมาร! นี่เป็นอุปมาที่สาม ที่เป็นอัศจรรย์อันเราไม่เคยได้ยินมาแล้วแต่ก่อน ได้มาแจ่มแจ้งกะเราแล้ว.

ทุกรกิริยา^๑

(วาระที่ ๑) ราชกุมาร! ความคิดข้อนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ถ้ากระไร เราพึงขบฟันด้วยฟันอัดเพดานด้วยลิ้น ชมจิตด้วยจิต บีบให้แน่นจนร้อนจัดดูที. ราชกุมาร! ครั้นเราคิดดังนั้นแล้ว จึงขบฟันด้วยฟัน อัดเพดานด้วยลิ้น ชมจิตด้วยจิต บีบให้แน่นจนร้อนจัดแล้ว เหนือไหลออกจากกรักแร้ทั้งสอง, ราชกุมาร! เปรียบเหมือนคนที่แข็งแรงจับคนกำลังน้อยที่ศีรษะหรือที่คอ บีบให้แน่นจนร้อนจัดฉะนั้น.ราชกุมาร! แต่ความเพียรที่เราปรารถนาแล้ว จะได้ย่อหย่อนก็หาไม่ สติจะพ้นเพื่อนไปก็หาไม่,เป็นแต่กายกระสับกระส่ายไม่สงบ เพราะกำลังความเพียรที่ทนได้ยากเสียดแทงเอา.

๑. บาลี โภธิราชกุมารสูตร ราช. ม.ม. ๑๓/๔๕๒/๔๙๕; สคาวสุตต ม.ม. ความตอนนี้ ปาสวาสสุตต ไม่มี.

(วาระที่ ๒) ราชกุมาร! ความคิดข้อนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ถ้ากระไร เราพึงเพ่งฌานเอาการไม่หายใจเป็นอารมณ์เกิด. ราชกุมาร! ครั้นคิดดังนั้นแล้ว เราจึงกลั้นลมหายใจออกเข้าทั้งทางจมูกและทางปาก. ครั้นเรากลั้นลมหายใจ ทั้งทางจมูกและทางปาก เสียงลมออกทางช่องหูทั้งสองดังเหลือประมาณ เหมือน เสียงลมในสุบแห่งนายช่องทองที่สุบไปสุบมาฉะนั้น. ราชกุมาร! แต่ความเพียร ที่เราปรารภแล้ว จะได้อย่หย่อนก็หาไม่ สติจะพ้นเพื่อนไปก็หาไม่ เป็นแต่กาย กระสับกระส่ายไม่สงบ เพราะกำลังแห่งความเพียรที่ทนได้ยากเสียดแทงเอา.

(วาระที่ ๓) ราชกุมาร! ความคิดข้อนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ถ้ากระไร เราพึงเพ่งฌาน มีการไม่หายใจนั้นแหละ (ให้ยิ่งขึ้น)^๑ เป็นอารมณ์เกิด. ราชกุมาร! ครั้นคิดดังนั้นแล้ว เราจึงกลั้นลมหายใจออกเข้า ทั้งทางจมูกทางปาก และทางช่องหูทั้งสองแล้ว. ราชกุมาร! ครั้นเรากลั้นลมหายใจออกเข้าทั้งทางจมูก ทางปากและทางช่องหูทั้งสองแล้ว ลมกล้าเหลือประมาณ แทะเขาขึ้นไปทางบน กระหม่อมเหมือนถูกนุรุษแข็งแรง เชือดเอาที่แฉกกระหม่อมด้วยมีดโกนอันคม ฉะนั้น. ราชกุมาร! แต่ความเพียรที่เราปรารภแล้วจะได้อย่หย่อนก็หาไม่ สติจะได้พ้นเพื่อนไปก็หาไม่ เป็นแต่กายกระสับกระส่ายไม่สงบ เพราะความเพียร ที่ทนได้แสนยากเสียดแทงเอา.

(วาระที่ ๔) ราชกุมาร! ความคิดข้อนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ถ้ากระไร เราพึงเพ่งฌาน มีการไม่หายใจนั้นแหละ (ให้ยิ่งขึ้นไปอีก) เป็นอารมณ์เกิด. ราชกุมาร! ครั้นคิดดังนั้นแล้ว เราได้กลั้นลมหายใจออกเข้า ทั้งทางจมูก ทางปากและทางช่องหูทั้งสองแล้ว. ราชกุมาร! ครั้นเรากลั้นลมหายใจออกเข้า ทั้งทางจมูกทางปากและทางช่องหูทั้งสองแล้ว รู้สึกปวดศีรษะทั่วไปทั้งศีรษะ

๑. แปลกจากวาระที่สองด้วย เอว ศัพท์ ๆ ที่เดียว.

เหลือประมาณเปรียบปานอุกบุรุษแข็งแรง รัตติระชะเข้าทั้งศรีชะด้วยเชือก มีเกลียวอันเขม็งฉะนั้น.ราชกุมาร ! แต่ความเพียรที่เราปรารภแล้ว จะได้ย่อหย่อนก็หาไม่ สติจะพินเพื่อนไปก็หาไม่ เป็นแต่กายกระสับกระส่ายไม่สงบ เพราะความเพียรที่ทนได้แสนยากเสียดแทงเอา.

(วาระที่ ๕) ราชกุมาร ! ความคิดข้อนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ถ้ากระไร เราพึงเพ่งฌานมีการไม่หายใจนั้นแหละ (ให้ยิ่งขึ้นไปอีก) เป็นอารมณ์เกิด. ราชกุมาร ! ครั้นคิดดังนั้นแล้ว เราได้กั้นลมหายใจออกเข้า ทั้งทางจมูกและทางปาก และทางช่องหูทั้งสอง. ราชกุมาร ! ครั้นเรากั้นลมหายใจออกเข้าทั้งทางจมูก และทางปากและทางช่องหูทั้งสองแล้ว ลมกล้าเหลือประมาณหวนกลับลงแทงเอา ฟันท้อง ดุจถูกคนฆ่าโคหรือถูกมือตัวขยันของเขา ฉะนั้นเนื้อฟันท้องด้วยมีดี สำหรับเนื้อโคอันคมฉะนั้น.ราชกุมาร ! แต่ความเพียรของเราจะได้ย่อหย่อนก็หาไม่ สติจะได้พินเพื่อนไปก็หาไม่ เป็นแต่กายกระสับกระส่ายไม่สงบ เพราะกำลังแห่งความเพียรที่ทนได้แสนยากเสียดแทงเอา.

(วาระที่ ๖) ราชกุมาร ! ความคิดอันนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ถ้ากระไร เราพึงเพ่งฌานมีการไม่หายใจนั้นแหละ (ให้ยิ่งขึ้นไปอีก) เป็นอารมณ์เกิด. ราชกุมาร ! ครั้นคิดดังนั้นแล้ว เราได้กั้นลมหายใจออกเข้าไว้ทั้งทางจมูกและทางปากและทางช่องหูทั้งสอง. ราชกุมาร ! ครั้นเรากั้นลมหายใจออกเข้าไว้ ทั้งทางจมูกทางปากและทางช่องหูทั้งสอง ก็เกิดความร้อนกล้าขึ้นทั่วกาย ดุจถูก คนแข็งแรงสองคนช่วยกันจับคนที่กำลังน้อยที่แขนข้างละคนแล้ว ย่างรมไว้ เหนือหลุมถ่านเพลิงอันระอุฉะนั้น. ราชกุมาร ! แต่ความเพียรที่เราปรารภแล้ว จะได้ย่อหย่อนก็หาไม่ สติจะพินเพื่อนไปก็หาไม่ เป็นแต่กายกระวนกระวายไม่สงบ เพราะกำลังแห่งความเพียรที่ทนได้แสนยากเสียดแทงเอา.

โอ ราชกุมาร ! พวกเทวดาเห็นเราแล้วพากันกล่าวว่า พระสมณโคดม ทำกาละเสียแล้ว,บางพวกกล่าวว่า พระสมณโคดมไม่ใช่ทำกาละแล้ว เป็นแต่

กำลังทำกาละอยู่, บางพวกกล่าวว่า ไม่ใช่เช่นนั้น จะว่าพระสมณโคดม ทำกาละแล้วหรือกำลังทำกาละอยู่ ก็ไม่ชอบทั้งสองสถาน พระสมณโคดมเป็นพระอรหันต์ นั่นเป็นการอยู่ของท่าน, การอยู่เช่นนั้นเป็นการอยู่ของพระอรหันต์ดังนี้.

(วาระที่ ๗) ราชกุมาร! ความคิดอันนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ถ้ากระไรเราพึงปฏิบัติการอดอาหารโดยประการทั้งปวงเสีย. ราชกุมาร! ครั้งนั้นพวกเทวดาเข้ามาหาเราแล้วกล่าวว่า “ท่านผู้นิรทุกข์! ท่านอย่าปฏิบัติการอดอาหารโดยประการทั้งปวงเลย ถ้าท่านจักปฏิบัติการอดอาหารโดยประการทั้งปวงไซ้ร พวกข้าพเจ้าจักแทรกโอชาอันเป็นทิพย์ลงตามขุมขนของท่าน ท่านจักมีชีวิตอยู่ได้ด้วยโอชาทิพย์นั้น”. ราชกุมาร! ความคิดนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เราปฏิญญาการไม่บริโภคอาหารด้วยประการทั้งปวงด้วยตนเอง ถ้าเทวดาเหล่านี้แทรกโอชาอันเป็นทิพย์ลงตามขุมขนแห่งเราแล้ว ถ้าเราจะมีชีวิตอยู่ด้วยโอชานั้น ชื่อนั้นจักเป็นมุสาแก่เราไปดังนี้. ราชกุมาร! เราบอกห้ามกะเทวดาเหล่านั้นว่าอย่าเลย.

ราชกุมาร! ความคิดอันนี้ได้เกิดมีแก่เราว่า ถ้ากระไรเราบริโภคอาหารผ่อนให้น้อยลงวันละฟายมือบ้าง เท้าเยื่อถั่วเขียวบ้าง เท้าเยื่อถั่วพูบ้าง เท้าเยื่อถั่วดำบ้าง เท้าเยื่อในเมล็ดบัวบ้างดังนี้. ราชกุมาร! เราได้บริโภคอาหารผ่อนน้อยลง วันละฟายมือบ้าง เท้าเยื่อถั่วเขียวบ้าง เท้าเยื่อถั่วพูบ้าง เท้าเยื่อถั่วดำบ้าง เท้าเยื่อในเมล็ดบัวบ้าง แล้ว. ราชกุมาร! เมื่อเป็นเช่นนั้นร่างกายของเราได้ถึงการชุ่มผอมลงยิ่งนัก. เพราะโทษที่เรามีอาหารน้อย อวัยวะใหญ่ของเรานี้เป็นเหมือนเถาวัลย์อาศัยติ๊กบรรพ หรือเถากาฬบรรพ, เนื้อที่ตะโพกที่นึ่งทับของเรา มีสัณฐานดังเท้าคูดู, ข้อกระดูกสันหลังของเรา

ผู้ขึ้นระกะราวกะเถาว์ลัษณ์วัฏฏนาวลี. ที่โครงของเราโทรงเหมือนกลอน
ศาลาอันเก่าคร่ำคร่า. ดาวคือดวงตาของเรา ถล่มลี้กอยู่ในกระบอกตา ดุจเงา
แห่งดวงดาวที่ปรากฏอยู่ในบ่อน้ำอันลึกฉะนั้น, ผิวหนังศีรษะของเรา เหี่ยวย่น
เหมือนน้ำเต้าอ่อนที่ตัดมาแต่ยังสด ถูกแดดเผาเหี่ยวย่นเช่นเดียวกัน. ราชกุมาร!
เราคิดว่าจะจับพื้นท้องครั้นจับเข้าก็ถูกกิ่งกระดูกสันหลังตลอดไป, คิดว่าจะจับ
กระดูกสันหลัง ครั้นจับเข้าก็ถูกถึงพื้นท้องด้วย. ราชกุมาร! ตถาคตคิดจะถ่าย
ปัสสาวะหรืออุจจาระ ก็เซล้มราบอยู่ ณ ที่นั่นเอง. ราชกุมาร! ตถาคตหวังจะ
ให้กายมีความสุขบ้าง จึงลู่ไปตามตัวด้วยฝ่ามือ ขนมีรากอันเน่าหลุดตกลง
จากกาย.

โอ ราชกุมาร! มนุษย์ทั้งหลายเห็นเราแล้วกล่าวว่า พระสมณโคดม
ดูดำไป, บางพวกกล่าวว่า พระสมณโคดมไม่ดำ เป็นแต่คล้ำไป, บางพวก
กล่าวว่า จะดำก็ไม่เชิง จะคล้ำก็ไม่เชิง พระสมณโคดมมีผิวเผือดไปเท่านั้น.
ราชกุมาร! ผิวพรรณที่เคยบริสุทธิ์ผุดผ่องของตถาคต มากลายเป็นถูกทำลาย
ลงแล้ว เพราะความที่ตนมีอาหารน้อยนั้น.

ทรงกลับพระทัยฉันอาหารหยาบ^๑

ราชกุมาร! ความคิดอันนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ในอดีตกาลอันยาวยี่ดก็ดี
...ในอนาคตกาลอันยาวยี่ดก็ดี...แม้ในปัจจุบันนี้ก็ดี, สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด
ที่ได้เสวยทุกขเวทนา苦辣แข็งเผ็ดร้อนอันเกิดจากการทำความเพียร อย่างสูงสุด
ก็เท่าที่เราได้เสวยอยู่นี้ ไม่ยิ่งไปกว่านี้ได้, ก็แต่ที่เราหาอาจบรรลุธรรมอันยิ่ง
ของมนุษย์ หรือออลมรียฎาณทัศนวิเศษ ด้วยทุกขเวทนาอัน苦辣แข็งแสบเผ็ดนี้ไม่.
ชะรอยหนทางแห่งการตรัสรู้จักพึงมีโดยประการอื่น.

๑. โปธิราชกุมารสูตร ราช ม.ม. ๑๓/๔๕๘/๕๐๔, และสคารวสูตร พราหมณวรรค ม.ม. มหาสังกาสสูตร
มหายมกวรรค ม.ม.; ปาสวาสสูตร ไม่มี.

ราชกุมาร ! ความระลึกอันนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เขาก็เรายังจำได้อยู่
เมื่องานแรกนาแห่งบิดา เรานั่ง ณ รั้วหว่ามีเงาเย็นสนิท มีใจสงบแล้ว
จากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานมีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุข
อันเกิดแต่วิเวกแล้วแลอยู่ ชะรอยนั่นจักเป็นทางแห่งการตรัสรู้บ้าง ดังนี้.
ราชกุมาร ! วิญญาณอันแล่นไปตามความระลึก ได้มีแล้วแก่เราว่า นี่แล แน่แล้ว
หนทางแห่งการตรัสรู้ดังนี้.

ราชกุมาร ! ความสงสัยอันนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เราควรจะกลัวต่อ
ความสุขชนิดที่เว้นจากกามและอกุศลธรรมหรือไม่หนอ? ราชกุมาร ! ความแน่ใจ
อันนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เราไม่ควรกลัวต่อสุขอันเว้นจากกามและอกุศลทั้งหลาย.
ราชกุมาร ! ความคิดได้มีแก่เราสืบไปว่า ก็ความสุขชนิดนั้น คนที่มีร่างกาย
หิวโหยเกินกว่าเหตุเช่นนี้ จะบรรลุได้โดยง่ายไม่ได้เลย ถ้าใครเราพึงกลืนกิน
อาหารหยาบคือข้าวสุกและขนมสดเกิด. ราชกุมาร ! เราได้กลืนกินอาหารหยาบ
คือข้าวสุกและขนมสดแล้ว.

ภิกษุปัจฉัจจวัคคีย์หลีก ๑

ราชกุมาร ! เรานั้นได้กลืนกินอาหารหยาบ คือข้าวสุกและขนมสดแล้ว.
ราชกุมาร ! ก็ครั้งนั้นมีภิกษุผู้เป็นพวกกัน ๕ รูป (ปัจฉัจจวัคคีย์) เป็นผู้คอยบำรุงเรา
ด้วยหวังอยู่ว่า พระสมณโคดมได้บรรลุธรรมใด จักบอกธรรมนั้นแก่เราทั้งหลาย.
ราชกุมาร ! ครั้นตถาคตกลืนกินอาหารหยาบ คือข้าวสุกและขนมสดแล้ว
ภิกษุผู้เป็นพวกกัน ๕ รูปนั้น พากันหน่ายในเรา หลีกไปเสีย ด้วยคิดว่า

๑. โปธิราชกุมารสูตร ราช. ม.ม. ๑๓/๔๕๗/๕๐๕, และสคารวรรคสูตร พราหมณวรรค ม.ม. มหาสังคจกสูตร
มหายมกวรรค ม.ม. ปาสราสีสูตรไม่มี.

พระสมณโคดมเป็นคนมักมาก คลายความเพียรเวียนมาเป็นคนมักมากเสียแล้ว
ดังนี้.

ทรงตรัสรู้เพื่อตรัสรู้^๑

ภิกษุ ท. ! ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังเป็น โภทิสต์^๑ ยังไม่ได้
ตรัสรู้นั้นเทียว ได้เกิดความปริวิตกขึ้นว่า อะไรหนอเป็นรสอร่อยในโลก?
อะไรเป็นโทษในโลก? อะไรเป็นอุบายเครื่องออกไปจากโลก?

ภิกษุ ท. ! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า สุขโสมนัสที่ปรารถนาโลกเกิด
ขึ้นนี้เอง เป็นรสอร่อยในโลก. โลกที่ไม่เที่ยง ทรมาน มีการเปลี่ยนแปลง
เป็นธรรมดาเป็นโทษในโลก. การนำออกเสียสิ้นเชิงซึ่งความกำหนัด
ด้วยอำนาจความเพลินในโลกนี้เอง เป็นอุบายเครื่องออกไปจากโลกได้.

ภิกษุ ท. ! ตลอดเวลาเพียงไร ที่เรายังไม่รู้จักรสอร่อยของโลกว่าเป็น
รสอร่อย, ยังไม่รู้จักโทษของโลกว่าเป็นโทษ, ยังไม่รู้จักอุบายเครื่องออกว่า
เป็นอุบายเครื่องออก ตามที่เป็นจริง, ตลอดเวลาเพียงนั้น เรายังไม่รู้สึกรู้ว่าได้ตรัสรู้
พร้อมเฉพาะซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลก พร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม
หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา พร้อมทั้งมนุษย์.

ภิกษุ ท. ! เมื่อใดแล เราได้รู้จักรสอร่อยของโลกว่าเป็นรสอร่อย
รู้จักโทษของโลกว่าเป็นโทษ รู้จักอุบายเครื่องออกว่าเป็นอุบายเครื่องออก
ตามที่เป็นจริงด้วยอาการอย่างนี้แล้ว เมื่อนั้นเรารู้สึกรู้ว่าได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะ ซึ่งอนุตตร
สัมมาสัมโพธิญาณ ในโลก พร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม หมู่สัตว์ พร้อมทั้ง
สมณพราหมณ์ เทวดา พร้อมทั้งมนุษย์.

๑. ปฐมสูตร สัมโพธิวรรค ตติยปัณณาสก์ ดิก. อ. ๒๐/๓๓๒/๕๔๓.

ก็แห่ละญาณทัสนะเครื่องรู้เครื่องเห็นเกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า ความหลุดพ้นของเราไม่กลับกำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพเป็นที่เกิดใหม่มิได้มีอีก ดังนี้.

ทรงเที่ยวแสวงเพื่อความตรัสรู้^๑

ภิกษุ ท. ! เราได้เที่ยวไปแล้วเพื่อแสวงหา รสอร่อย (คือเครื่องล่อใจสัตว์) ของโลก. เราได้พบรสอร่อยนั้นแล้ว. รสอร่อยในโลกมีประมาณเท่าใด, เราเห็นมันอย่างดีด้วยปัญญาของเรา เท่านั้น.

ภิกษุ ท. ! เราได้เที่ยวไปแล้วเพื่อแสวงหา (ให้พบ) โทษ (คือความร้ายกาจ) ของโลก. เราได้พบโทษของโลกนั้นแล้ว. โทษในโลกมีเท่าใด, เราเห็นมันอย่างดีด้วยปัญญาของเรา เท่านั้น.

ภิกษุ ท. ! เราได้เที่ยวไปแล้วเพื่อแสวงหาอุบายเครื่องออกจากโลกของโลก. เราได้พบอุบายเครื่องออกนั้นแล้ว. อุบายเครื่องออกจากโลกมีอยู่เท่าใด, เราเห็นมันอย่างดีด้วยปัญญาของเรา เท่านั้น.

ภิกษุ ท. ! ตลอดเวลาเพียงไร ที่เรายังไม่รู้เท่ารสอร่อยของโลกว่าเป็นรสอร่อย (เครื่องล่อใจสัตว์), ไม่รู้จักโทษของโลกโดยความเป็นโทษ, ไม่รู้จักอุบายเครื่องออกว่าเป็นอุบายเครื่องออกตามที่เป็นจริง, ตลอดเวลาเพียงนั้นแหละ เรายังไม่เป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะ ซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในโลกพร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา พร้อมทั้งมนุษย์.

๑. บาลี ทุติยสูตร สัมโพธิวรรค ป.๓ ติก. อ. ๒๐/๓๓๓/๕๕๔, บาลีนี้และบาลีต่อไปที่ทรงเล่านี้เอง แสดงชัดเจนว่าทำไมจึงออกผนวช. คือทรงเห็นว่าถ้าไม่ออก ก็ไม่มีโอกาสแสวงสิ่งที่ยิ่งใหญ่จะรู้.

ภิกษุ ท ! เมื่อใดแล เราได้รู้ยิ่งซึ่งรสอร่อยของโลกว่าเป็นรสอร่อย, รู้โทษของโลกโดยความเป็นโทษ, รู้อุบายเครื่องออกของโลก ว่าเป็นอุบายเครื่องออก ตามที่เป็นจริง, เมื่อนั้นแหละ เราารู้สึกว่าเป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลกพร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา พร้อมทั้งมนุษย์.

ก็แหละญาณทัสนะเครื่องรู้เครื่องเห็นเกิดขึ้นแก่เราว่า ความหลุดพ้นของเราไม่กลับกำเริบ,ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย, บัดนี้ภพเป็นที่เกิดใหม่ไม่มีอีก, ดังนี้. ๔

ทรงคอยควบคุมวิตก ก่อนตรัสรู้^๑

ภิกษุ ท. ! ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโภภิสัตว์อยู่, ได้เกิดความรู้สึกอันนี้ขึ้นว่า เราพึงทำวิตกทั้งหลายให้เป็นสองส่วนเกิด. ภิกษุ ท. ! เราได้ทำ กามวิตก พยาปาทวิตก วิหิงสาวิตก สามอย่างนี้ให้เป็นส่วนหนึ่ง, ได้ทำ เนกขัมมวิตก อัพยาปาทวิตก อวิหิงสาวิตก สามอย่างนี้ให้เป็นอีกส่วนหนึ่งแล้ว.

ภิกษุ ท. ! เมื่อเราเป็นผู้ไม่ประมาท มีเพียร มีตนส่งไปอยู่อย่างนี้ กามวิตกเกิดขึ้น เราก็อู้ชดอย่างนี้ว่า กามวิตกเกิดแก่เราแล้ว, กามวิตกนั้นย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เบียดเบียนทั้งสองฝ่าย (คือทั้งตนและผู้อื่น) บ้าง, เป็นไปเพื่อความดับแห่งปัญญา เป็นฝักฝ่ายแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปพร้อมเพื่อนิพพาน. ภิกษุ ท. ! เมื่อเราพิจารณาเห็นอยู่ ฯลฯ^๒ อย่างนี้ กามวิตกย่อมถึงซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้. ภิกษุ ท. ! เราได้ละและบรรเทา กามวิตกอันบังเกิดขึ้นแล้วและบังเกิดแล้ว กระทำให้สิ้นสุดได้แล้ว.

๑. เทวธาวิติกกสูตร สีหนาทวรรค ม.ม. ๑๒/๒๓๒/๒๕๒, ตรัสที่เชตวัน.

๒. เห็นอย่างนี้ คือเห็นอย่างว่ามาแล้ว เช่นมีการเบียดเบียนตนเป็นต้น.

ภิกษุ ท. ! เมื่อเราเป็นผู้ไม่ประมาท มีเพียร มีตนส่งไปอยู่อย่างนี้ พยาบาทวิตก เกิดขึ้น เราก็อู้ซัดอย่างนี้ว่า พยาบาทวิตกเกิดแก่เราแล้ว, ก็พยาบาทวิตกนั้นยอมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เบียดเบียน ทั้งสองฝ่ายบ้าง, เป็นไปเพื่อความดับแห่งปัญญา เป็นฝักฝ่ายแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปพร้อมเพื่อนิพพาน. ภิกษุ ท. ! เมื่อเราพิจารณาเห็นอยู่ ฯลฯ อย่าง นี้พยาบาทวิตกยอมถึงซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้. ภิกษุ ท. ! เราได้ละและบรรเทาพยาบาท วิตก อันบังเกิดขึ้นแล้วและบังเกิดแล้ว กระทำให้สิ้นสุดได้แล้ว.

ภิกษุ ท. ! เมื่อเราเป็นผู้ไม่ประมาท มีเพียร มีตนส่งไปอยู่อย่างนี้ วิหิงสาวิตกเกิดขึ้น เราก็อู้ซัดอย่างนี้ว่า วิหิงสาวิตกเกิดขึ้นแก่เราแล้ว, ก็วิหิงสาวิตกนั้นยอมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เบียดเบียน ทั้งสองฝ่ายบ้าง, เป็นไปเพื่อความดับแห่งปัญญา เป็นฝักฝ่ายแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปพร้อมเพื่อนิพพาน. ภิกษุ ท. ! เมื่อเราพิจารณาเห็นอยู่ ฯลฯ อย่างนี้ วิหิงสาวิตกยอมถึงซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้. ภิกษุ ท. ! เราได้ละและบรรเทาวิหิงสาวิตก อันบังเกิดขึ้นแล้วและบังเกิดแล้วกระทำให้สิ้นสุดได้แล้ว.

ภิกษุ ท. ! ภิกษุตรึกตามตรองตามถึงอารมณ์ใด ๆ มาก จิตยอมอ่อนม ไปโดยอาการอย่างนั้น ๆ ถ้าภิกษุตรึกตามตรองตามถึงกามวิตกมาก ก็เป็น อันว่าละเนกขัมมวิตกเสีย กระทำแล้วอย่างมากซึ่งกามวิตก; จิตของเธอนั้น ย่อมอ่อนมไปเพื่อความตรึกในกาม. ถ้าภิกษุตรึกตรองตามถึงพยาบาทวิตกมาก ก็เป็นอันว่าละอัพยาบาทวิตกเสีย กระทำแล้วอย่างมากซึ่งพยาบาทวิตก, จิตของ เธอนั้นยอมอ่อนมไปเพื่อความตรึกในการพยาบาท. ถ้าภิกษุตรึกตามตรองตามถึง วิหิงสาวิตกมาก ก็เป็นอันว่าละวิหิงสาวิตกเสีย กระทำแล้วอย่างมากซึ่งวิหิงสาวิตก, จิตของเธอนั้นยอมอ่อนมไปเพื่อความตรึกในการทำสัตวิให้ลำบาก.

ภิกษุ ท. ! เปรียบเหมือนในคราวฤดูสารท คือเดือนสุดท้ายแห่งฤดูฝน คนเลี้ยงโคต้องเลี้ยงฝูงโคในที่แคบเพราะเต็มไปด้วยข้าวกล้า เขาต้องตีต้อนห้ามกันฝูงโคจากข้าวกล้านั้นด้วยท่อนไม้ เพราะเขาเห็นโทษคือการถูกประหาร การถูกจับกุม การถูกปรับไหม การตีเตียน เพราะมีข้าวกล้านั้นเป็นเหตุ ข้อนี้ฉันใด, ภิกษุ ท. ! ถึงเราก็ค้นนั้น ได้เห็นแล้วซึ่งโทษความเลวทรามเศร้าหมองแห่งอกุศลธรรมทั้งหลาย, เห็นอนิสงส์ในการออกจากกาม ความเป็นฝักฝ่ายของความผ่องแผ้วแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย.

ภิกษุ ท. ! เมื่อเราเป็นผู้ไม่ประมาท มีเพียร มีตนส่งไปอยู่อย่างนี้ เนกขัมมวิตกย่อมเกิดขึ้น.^๑ อภัยปาทวิตกย่อมเกิดขึ้น... อวิหิงสาวิตกย่อมเกิดขึ้น. เราย่อมรู้แจ้งชัดว่า อวิหิงสาวิตกเกิดขึ้นแก่เราแล้ว, ก็อวิหิงสาวิตกนั้นไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น หรือเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย, แต่เป็นไปพร้อมเพื่อความเจริญแห่งปัญญา ไม่เป็นฝักฝ่ายแห่งความคับแค้น เป็นไปพร้อมเพื่อนิพพาน. แม้เราจะตรึกตามตรองตามถึงอวิหิงสาวิตกนั้นตลอดคืน ก็มองไม่เห็นภัยที่จะเกิดขึ้นเพราะอวิหิงสาวิตกนั้นเป็นเหตุ. แม้เราจะตรึกตามตรองตามถึงอวิหิงสาวิตกนั้นตลอดวัน, หรือตลอดทั้งกลางคืนกลางวัน ก็มองไม่เห็นภัยอันจะเกิดขึ้นเพราะอวิหิงสาวิตกนั้นเป็นเหตุ.

ภิกษุ ท. ! เพราะเราคิดเห็นว่า เมื่อเราตรึกตามตรองตามนานเกินไปนัก กายจะเมื่อยล้า, เมื่อกายเมื่อยล้า จิตก็อ่อนเพลีย, เมื่อจิตอ่อนเพลีย จิตก็ห่างจากสมาธิ, เราจึงได้ดำรงจิตให้หยุดอยู่ในภายใน กระทำให้มีอารมณ์อันเดียวตั้งมั่นไว้ ด้วยหวังอยู่ว่า จิตของเราอย่าฟุ้งขึ้นเลย ดังนี้.

๑. ที่ละด้วยจุดนี้ หมายความว่าตรัสที่ละวิตก แต่คำตรัสเหมือนกันหมด ผิดแต่ชื่อเท่านั้น, ทุก ๆ วิตก มีเนื้อความอย่างเดียวกัน.

ภิกษุ ท. ! ภิกษุตรีก็ตามตรงตามถึงอารมณ์ใด ๆ มาก จิตย่อมโน้มไปโดยอาการอย่างนั้น ๆ. ถ้าภิกษุตรีก็ตามตรงตามถึงเนกขัมมวิตกมาก ก็เป็นอันว่าละกามวิตกเสีย กระทำแล้วอย่างมากซึ่งเนกขัมมวิตก ; จิตของเธอนั้นย่อมโน้มไปเพื่อความตริ่ในการออกจากกาม. ๕ ถ้าภิกษุตรีก็ตามตรงตามถึงอัพยาปาทวิตกมาก ก็เป็นอันว่าละพยาปาทวิตกเสีย กระทำแล้วอย่างมากในอัพยาปาทวิตก จิตของเธอนั้นย่อมโน้มไปเพื่อความตริ่ในการไม่พยาบาท. ถ้าภิกษุตรีก็ตามตรงตามถึงอวิหิงสาวิตกมาก ก็เป็นอันว่าละวิหิงสาวิตกเสีย กระทำแล้วอย่างมากในอวิหิงสาวิตก. จิตของเธอนั้นย่อมโน้มไปเพื่อความตริ่ในการไม่ยังสัตว์ให้ลำบาก.

ภิกษุ ท. ! เปรียบเหมือนในเดือนสุดท้ายแห่งฤดูร้อน ข้าวกล้าทั้งหมดเขาขนนำไปในบ้านเสร็จแล้ว^๑ คนเลี้ยงโคพึงเลี้ยงโคได้. เมื่อเขาไปพักไต้ร่มไม้หรือไปกลางทุ่งแจ้ง ๆ พึงทำแต่ความกำหนดว่า นั้นฝูงโคดังนี้ (ก็พอแล้ว) ฉนใด, ภิกษุ ท. ! ถึงภิกษุก็เพียงแต่ทำความระลึกว่า นั้นธรรมทั้งหลายดังนี้ (ก็พอแล้ว) ฉนนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุ ท. ! ความเพียรเราได้ปรารภแล้วไม่ย่อหย่อน สติเราได้ดำรงไว้แล้วไม่พินเพื่อนกายสงบระงับไม่กระสับกระส่าย จิตตั้งมั่นมีอารมณ์อันเดียวแล้ว. ภิกษุ ท. ! เรานั้น เพราะสังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายได้เข้าถึงปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกแล้ว แลอยู่. (คำต่อไปนี้เป็นเหมือนในตอนที่กล่าวด้วยการตรัสรู้ ช้างหน้า). ๕

๑. คำแปลตรงนี้ ข้าพเจ้าถือเอาตามที่ได้สอบสวนสันนิษฐานแล้ว คือฉบับบาลีเป็น สพุพสุเสสุ ความนุตสมภเวสุ มีผู้แปลกันต่าง ๆ ตามแต่จะให้คล้ายรูปศัพท์เพียงใด. ข้าพเจ้าเห็นว่าต้องแก้บาลีนั้นเป็น สพุพสุเสสุ จึงจะได้ความ เพราะอรรถกถาแก้คำหลังไว้ดังนี้ ความนุตสมภเวสติ ความนุตอาภเวสุ ๕ ปปัญจ. ๒/๑๑๑. ขอบใจใคร่ครวญด้วย. บาลีคือพระไตรปิฎกเล่ม ๑๒ หน้า ๒๓๖ บรรทัด ๖ นับลง.

ทรงกำหนดสมาธินิมิต ก่อนตรัสรู้^๑

อนรุทระ ท. ! นิมิตนั้นแหละ เธอพึงแทงตลอดเถิด. แม้เราเมื่อครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ ก็จำแสงสว่างและการเห็นรูปทั้งหลายได้. ต่อมาไม่นาน แสงสว่างและการเห็นรูปของเรานั้น ๆ ได้หายไป. เกิดความสงสัยแก่เราว่า อะไรเป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัย ที่ทำให้แสงสว่างและการเห็นรูปนั้นหายไป? อนรุทระ ท. ! เมื่อคิดอยู่ ก็เกิดความรู้ (ดังต่อไปนี้) ว่า :-

วิจิกิจฉา (ความลังเล) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมาธิของเราเคลื่อนแล้ว, ก็เพราะมีวิจิกิจฉาเป็นต้นเหตุ. ครั้นสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เราจักกระทำโดยประการที่วิจิกิจฉาจะไม่บังเกิดขึ้นแก่เราได้อีก... ฯลฯ. (มีคำระหว่างนี้เหมือนท่อนต้น ไม่มีผิด ทุกตอน ตั้งแต่คำว่าอนรุทระ ท ! มา)

อมนสิการ (ความไม่ทำไว้ในใจ คือไม่ใส่ใจ) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมาธิของเราเคลื่อนแล้ว ก็เพราะมีอมนสิการเป็นต้นเหตุ. ครั้นสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูป ย่อมหายไป. เราจักกระทำโดยประการที่วิจิกิจฉาและอมนสิการจะไม่เกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

ถีนมิทระ (ความเคลิ้มและง่วงงุน) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมาธิของเราเคลื่อนแล้วเพราะมีถีนมิทระเป็นต้นเหตุ. ครั้นสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เราจักกระทำโดยประการที่วิจิกิจฉาและอมนสิการ, และถีนมิทระ จะไม่บังเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

๑. บาลี อุกัปกิเลสสูตร สุนฺยญตวรรค อภิ. ม. ๑๔/๓๐๒/๔๕๒. ตรัสแก่พระเถระ ๓ รูป คืออนรุทระ นันทิยะ กิมพิละ, ทรงอาลปนะว่า อนรุทระทั้งหลาย ! พระบาลีตอนนี้ผู้ศึกษาควรใคร่ครวญเป็นพิเศษ, เฉพาะอย่างยิ่งสำหรับนักศึกษาสมาธิภาวนา.

ฉัมภิตตตะ (ความสะดุ้งหวาดเสียว) แล บังเกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมานิของเราเคลื่อนแล้วเพราะมีฉัมภิตตตะเป็นต้นเหตุ. ครั้นสมานิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เหมือนนบุรุษเดินทางไกล เกิดผู้มุ่งหมาย เอาชีวิตขึ้นทั้งสองข้างทาง ความหวาดเสียวย่อมหายเกิดแก่เขาเพราะช้อนั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น. เราจักกระทำโดยประการที่วิจิตรจกฉา, อมนสิการ, ถินมิทชะ, และ ฉัมภิตตตะ จะไม่เกิดแก่เราได้อีก.

อุพพิละ (ความตื่นเต้น) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมานิของเรา เคลื่อนแล้ว เพราะมีอุพพิละนั้นเป็นต้นเหตุ. เมื่อสมานิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เหมือนนบุรุษแสวงหาอยู่ซึ่งชุมทรัพย์ชุมเดียว เขาพบ พร้อมกันคราวเดียวตั้งห้าชุม ความตื่นเต้นเกิดขึ้นเพราะการพบนั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น เราจักกระทำโดยประการที่วิจิตรจกฉา, อมนสิการ, ถินมิทชะ, ฉัมภิตตตะ และ อุพพิละ จะไม่เกิดแก่เราได้อีก.

ทฎฐุลละ (ความคะนองหยาบ) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมานิของเรา เคลื่อนแล้ว เพราะมีทฎฐุลละนั้นเป็นต้นเหตุ. เมื่อสมานิเคลื่อนแล้ว แสงสว่าง และการเห็นรูปย่อมหายไป. เราจักกระทำโดยประการที่วิจิตรจกฉา, อมนสิการ, ถินมิทชะ, ฉัมภิตตตะ, อุพพิละ, และทฎฐุลละ จะไม่เกิดแก่เราได้อีก.

อัจจาร์ทวิริยะ (ความเพียรที่ปรารภจกฉาจนเกินไป) แล เกิดขึ้น แก่เราแล้ว, สมานิของเราเคลื่อนแล้ว เพราะมีอัจจาร์ทวิริยะนั้นเป็นต้นเหตุ. เมื่อ สมานิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เปรียบเหมือนนบุรุษจับน กกระจาบด้วยมือทั้งสองหนักเกินไป นกนั้นย่อมหายในมือ ฉะนั้น. เราจักกระทำ โดยประการที่วิจิตรจกฉา, อมนสิการ, ถินมิทชะ, ฉัมภิตตตะ, อุพพิละ, ทฎฐุลละ, และอัจจาร์ทวิริยะ จะไม่เกิดแก่เราได้อีก.

อดีตสินวิริยะ (ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมมติของเราเคลื่อนแล้ว เพราะมีอดีตสินวิริยะนั้นเป็นต้นเหตุ. เมื่อสมมติเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เปรียบเหมือนบุรุษจับนกกระจาบหลวมมือเกินไป นกหลุดขึ้นจากมือบินหนีเสียได้ ฉะนั้น. เราจักกระทำโดยประการที่ วิจิกิจฉา, อมนสิการ, ถีนมิทระ, ฉัมภิตตตะ, อุพพิละ, ทุฏฐุลละ, อัจจาร์ทวิริยะ และอดีตสินวิริยะ จะไม่เกิดแก่เราได้อีก.

อภิขัปปา (ความกระสันอยาก) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมมติของเราเคลื่อนแล้ว เพราะมีอภิขัปปาเป็นต้นเหตุ. เมื่อสมมติเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เราจักกระทำโดยประการที่ วิจิกิจฉา, อมนสิการ, ถีนมิทระ, ฉัมภิตตตะ, อุพพิละ, ทุฏฐุลละ, อัจจาร์ทวิริยะ, อดีตสินวิริยะและอภิขัปปาจะไม่เกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

นानัตตัสัญญา (ความใส่ใจไปในสิ่งต่าง ๆ) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมมติของเราเคลื่อนแล้ว เพราะมีนानัตตัสัญญานั้นเป็นต้นเหตุ. เมื่อสมมติเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เราจักกระทำโดยประการที่ วิจิกิจฉา, อมนสิการ, ถีนมิทระ, ฉัมภิตตตะ, อุพพิละ, ทุฏฐุลละ, อัจจาร์ทวิริยะ, อดีตสินวิริยะ, อภิขัปปา, และนानัตตัสัญญา จะไม่เกิดแก่เราได้อีก.

รูปานํ อตินิขฌายิตตตะ (ความเพ่งต่อรูปทั้งหลายจนเกินไป) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมมติของเราเคลื่อนแล้ว เพราะมีอตินิขฌายิตตตะเป็นต้นเหตุ. เมื่อสมมติเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เราจักกระทำโดยประการที่ วิจิกิจฉา, อมนสิการ, ถีนมิทระ, ฉัมภิตตตะ, อุพพิละ, ทุฏฐุลละ, อัจจาร์ทวิริยะ, อดีตสินวิริยะ, อภิขัปปา, นานัตตัสัญญา, และ รูปานํ อตินิขฌายิตตตะ จะไม่เกิดแก่เราได้อีก.

ดูก่อนอนุรุธะ ท. ! เราสู้แจ้งชัดวิจิตรจก (เป็นต้นเหล่านั้น) ว่าเป็นอุปกิเลสแห่งจิตแล้ว จังละแล้วซึ่งวิจิตรจก (เป็นต้นเหล่านั้น) อันเป็นอุปกิเลสแห่งจิต เสีย.

ดูก่อนอนุรุธะ ท. ! เรานั้นเมื่อไม่ประมาท มีเพียร มีตนส่งไปอยู่ ย่อมจำแสงสว่างได้ แต่ไม่เห็นรูป (หรือ) ย่อมเห็นรูป แต่จำแสงสว่างไม่ได้ เป็นดังนี้ทั้งคืนบ้าง ทั้งวันบ้าง ทั้งคืนและทั้งวันบ้าง. ความสงสัยเกิดแก่เราว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่เราจำแสงสว่างได้ แต่ไม่เห็นรูป (หรือ) เห็นรูป แต่จำแสงสว่างไม่ได้ ทั้งคืนบ้าง ทั้งวันบ้าง ทั้งคืนและทั้งวันบ้าง?

ดูก่อนอนุรุธะ ท. ! ความรู้ได้เกิดแก่เราว่า สมัยใดเราไม่ทำ รูปนิมิตไว้ในใจ แต่ทำโอภาสนิมิตไว้ในใจ สมัยนั้นเราจำแสงสว่างได้ แต่ไม่เห็นรูป. สมัยใดเราไม่ทำโอภาสนิมิตไว้ในใจ แต่ทำรูปนิมิตไว้ในใจ, สมัยนั้นเราจำแสงสว่างได้แต่จำแสงสว่างไม่ได้ ตลอดทั้งคืนบ้าง ตลอดทั้งวันบ้างตลอดทั้งคืนและทั้งวันบ้าง.

ดูก่อนอนุรุธะ ท. ! เราเป็นผู้ไม่ประมาท มีเพียร มีตนส่งไปอยู่ ย่อมจำแสงสว่างได้นิดเดียวเห็นรูปก็นิดเดียวบ้าง, จำแสงสว่างมากไม่มีประมาทเห็นรูปก็มากไม่มีประมาทบ้าง ความสงสัยเกิดแก่เราว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่เราจำแสงสว่างได้นิดเดียวเห็นรูปก็นิดเดียวบ้าง, จำแสงสว่างได้มากไม่มีประมาทเห็นรูปก็มากไม่มีประมาทตลอดทั้งคืนบ้างตลอดทั้งวันบ้าง ตลอดทั้งคืนและทั้งวันบ้าง?

ดูก่อนอนุรุธะ ท. ! ความรู้ได้เกิดแก่เราว่า สมัยใดสมาธิของเราน้อย สมัยนั้นจักขุก็มีน้อย, ด้วยจักขุน้อย เราจึงจำแสงสว่างได้น้อย เห็นรูปก็น้อย. สมัยใดสมาธิของเรามากไม่มีประมาท สมัยนั้นจักขุของเราก็มาก ไม่มีประมาท, ด้วยจักขุน้อยมากไม่มีประมาทนั้น เราจึงจำแสงสว่างได้มากไม่มีประมาท เห็นรูปได้มากไม่มีประมาท, ตลอดคืนบ้าง ตลอดวันบ้าง ตลอดทั้งคืนทั้งวันบ้าง.

ดูก่อนอนุรุธะ ท. ! ในกาลที่เราู้แจ้่งว่า (ธรรมมี) วิจิจิจฉา (เป็นต้นเหล่านั้) เป็นอุปกิเลสแห่งจิตแล้ว และละมันเสียได้แล้ว กาลนั้นยอมเกิดความรู้สึกขึ้นแก่เราว่า อุปกิเลสแห่งจิตของเราเหล่าใด อุปกิเลสนั้น ๆ เราละได้แล้ว, เตี้ยวนี้ เราเจริญแล้วซึ่ง สมภาโดยวิธีสามอย่าง.

ดูก่อนอนุรุธะ ท. ! เราเจริญแล้ว ซึ่งสมภาอันมีวิตกจิจาร, ซึ่งสมภาอันไม่มีวิตก แต่มีจิจารพอประมาณ, ซึ่งสมภาอันไม่มีวิตกไม่มีจิจาร, ซึ่งสมภาอันมีปีติ, ซึ่งสมภาอันหาปีติมิได้, ซึ่งสมภาอันเป็นไปกับด้วยความยินดี, และสมภาอันเป็นไปกับด้วยอุเบกขา. ดูก่อนอนุรุธะ ท. ! กาลใดสมภาอันมีวิตกมีจิจาร (เป็นต้นเหล่านั้ทั้ง ๗ อย่าง) เป็นธรรมชาติอันเราเจริญแล้ว, กาลนั้นญาณเป็นเครื่องรู้เครื่องเห็นเกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า “วิมุติของเราไม่กลับกำเริบ, ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย, บัดนี้ภพเป็นที่เกิดใหม่ไม่มีอีก” ดังนี้.^๑ ๕

ทรงกันจิตจากกามคุณในอดีต ก่อนตรัสรู้^๒

ภิกษุ ท. ! ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ มีความรู้สึกเกิดขึ้นว่า กามคุณห้าที่เป็นอดีต ที่เราเคยสัมผัสมาแล้วแต่ก่อน

๑. สมภาเจิตอย่างในที่นี่ คงเป็นของแปลกและยากที่จะเข้าใจสำหรับนักศึกษาทั่ว ๆ ไป เพราะแม้แต่ในอรรถกถาของพระบาลีนี้ ก็แก้ไ้ไม่ละเอียด ท่านแก้ไ้ดังนี้ :- (สมภาที่มีทั้งวิตกและจิจารท่านไม่แก้ไ้ เพราะได้แก่ปฐมฌานนั้นเอง จะโดยจตุกกนัยหรือปัญจกนัยก็ตาม). สมภา ที่ไม่มีวิตก แต่มีจิจารพอประมาณได้แก่ ทุติยฌาน สมภาในปัญจกนัย. สมภาที่ไม่มีวิตกไม่มีจิจาร ได้แก่ฌานทั้งสามเบื้องปลายทั้งในจตุกกนัยและปัญจกนัย. สมภาที่มีปีติ ได้แก่ทุกติกฌานสมภา. สมภาไม่มีปีติ ได้แก่ทุกทุกฌานสมภา. สมภาเป็นไปกับด้วยความยินดีได้แก่ตักกฌานสมภา. สมภาเป็นไปกับด้วยอุเบกขา ได้แก่จตุตถฌานแห่งจตุกกนัย หรือปัญจฌานแห่งปัญจกนัย. --ปปัญจ. ภ. ๓. น. ๖๑๔.

ผู้ปรารถนาทราบรายละเอียด ฟังศึกษาจากตำราหรือผู้รู้สืบไป. สมภาเหล่านั้ตามอรรถกถากล่าวว่าทรงเจริญในคืนวันตรัสรู้ที่มหาโพธิ.

๒. บาลี จตุตถสูตร โลกกามคุณวรรค สฬา, สั. ๑๘/๑๒๑/๑๗๓.

ได้ดับไปแล้วเพราะความแปรปรวนก็จริงแต่โดยมากจิตของเราเมื่อจะแล่น ก็แล่นไปสู่กามคุณเป็นอดีตนั้น, น้อยนักที่จะแล่นไปสู่กามคุณในปัจจุบันหรืออนาคต ดังนี้. ภิกษุ ท. ! ความตกลงใจได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า ความไม่ประมาทและสติ เป็นสิ่งซึ่งเราผู้หวังประโยชน์แก่ตนเองพึงกระทำให้เป็น เครื่องป้องกันจิต ในเพราะกามคุณห้าอันเป็นอดีต ที่เราเคยสัมผัสมาและดับไปแล้วเพราะความแปรปรวนนั้น.

ภิกษุ ท. ! เพราะเหตุนั้น ในเรื่องนี้, แม้จิตของพวกเขาทั้งหลายเมื่อจะแล่น ก็คงแล่นไปในกามคุณห้าอันเป็นอดีต ที่พวกเขาเคยสัมผัสมาและดับไปแล้วเพราะความแปรปรวน (เหมือนกัน)โดยมาก, น้อยนักที่จะแล่นไปสู่กามคุณในปัจจุบันหรืออนาคต. ภิกษุ ท. ! เพราะเหตุนั้น ในเรื่องนี้ ความไม่ประมาทและสติ จึงเป็นสิ่งที่พวกเขาผู้หวังประโยชน์แก่ตัวเอง พึงกระทำให้เป็นเครื่องป้องกันจิต ในเพราะเหตุกามคุณห้าอันเป็นอดีต ที่พวกเขาเคยสัมผัสมาและดับไปแล้ว เพราะความแปรปรวนนั้น.

ทรงค้นวิธีแห่งอิทธิบาท ก่อนตรัสรู้^๑

ภิกษุ ท. ! ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ มีความสงสัยเกิดขึ้นว่า อะไรหนอ เป็นหนทาง เป็นข้อปฏิบัติ เพื่อความเจริญแห่งอิทธิบาท?

ภิกษุ ท. ! ความรู้^๒เกิดขึ้นแก่เราว่า ภิกษุ^๓ นั้น ๆ ย่อมเจริญ

๑. ปฐมสูตร อโยคุพวรรค มหาวาร. ส.๑๙/๓๖๒/๑๒๐๕.

๒. นักบวชชนิดภิกษุนั้น มีอยู่ก่อนพระองค์อุบัติ.

อิทธิบาท อันประกอบพร้อมด้วยธรรมเครื่องปรุงแต่งอันมี สมภาติสัมประยุตต์ด้วย
 ฉันทะเป็นประธาน ว่า ด้วยอาการอย่างนี้ ๆ ฉันทะของเราย่อมมี ความ
 หดเหี่ยวจักไม่มี ความหยุดนิ่ง, ความหุดอยู่ในภายใน และความฟุ้งไปในภายนอก
 ก็จักไม่มี, และเราเป็นผู้มีสัญญาในกาลก่อนและเบื้องหน้าอยู่ด้วย ก่อนนี้
 เป็นเช่นใด ต่อไปก็เช่นนั้น, ต่อไปเป็นเช่นใด ก่อนนี้ก็เช่นนั้น เบื้องล่าง
 เช่นใด เบื้องบนก็เช่นนั้น, เบื้องบนเช่นใด เบื้องล่างเช่นนั้น. กลางคืนเหมือน
 กลางวัน กลางวันเหมือนกลางคืน: เธอย่อมอบรมจิตอันมีแสงสว่างด้วยทั้งจิต
 อันเปิดแล้ว ไม่มีอะไรพัวพัน ให้เจริญอยู่ด้วยอาการอย่างนี้.

(ข้อต่อไปอีก ๓ ข้อก็เหมือนกัน แปลกแต่ชื่อแห่งอิทธิบาท เป็นวิริยะ
 จิตตะ วิมังสา, เท่านั้น พระองค์ทรงพบการเจริญอิทธิบาท ด้วยวิธีคิดค้น
 อย่างนี้).

ทรงคิดค้นเรื่องเบญจขันธ์ ก่อนตรัสรู้

ภิกษุ ท. ! ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็น
 โภติสัตว์อยู่ ความสงสัยได้เกิดขึ้นแก่เราว่า อะไรหนอ เป็นรสอร่อยของรูป,
 อะไรเป็นโทษของรูป, อะไรเป็นอุบายเครื่องพ้นไปได้จากรูป? อะไรหนอเป็น
 รสอร่อยของเวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาน, อะไรเป็นโทษของเวทนา
 สัญญา...สังขาร...วิญญาน, อะไรเป็นอุบายเครื่องพ้นไปได้จากเวทนา...
 สัญญา...สังขาร...วิญญาน?

ภิกษุ ท. ! ความรู้ข้อนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า สุขโสมนัสใด ๆ ที่อาศัย
 รูปแล้วเกิดขึ้น สุขและโสมนัสนั้นแลเป็น รสอร่อยของรูป; รูปไม่เพียงเป็น

ทุกข์ มีการแปรปรวนเป็นธรรมดา ด้วยอาการใด อาการนั้นเป็นโทษของรูป, การนำออกเสียได้ ซึ่งความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ การละความกำหนด ด้วยอำนาจความพอใจ ในรูปเสียได้ นั้นเป็น อุบายเครื่องออกไปพ้นจากรูปได้.

(ในเวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ ก็นัยเดียวกัน).

ภิกษุ ท. ! ตลอดเวลาเพียงไร ที่เรายังไม่รู้จักรสอร่อยของอุปาทาน-
 ันธ์ทั้งห้าว่าเป็นรสอร่อย ไม่รู้จักโทษว่าเป็นโทษ ไม่รู้จักอุบายเครื่องออกว่า
 เป็นอุบายเครื่องออก ตามที่เป็นจริง, ตลอดเวลาเพียงนั้น เรายังไม่รู้สีกว่าได้ตรัสรู้
 พร้อมเฉพาะซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลกนี้พร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม
 หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา พร้อมทั้งมนุษย์.

ภิกษุ ท. ! เมื่อใดแล เราจักรสอร่อยของอุปาทานันธ์ทั้งห้าว่าเป็น
 รสอร่อย รู้จักโทษว่าเป็นโทษ รู้จักอุบายเครื่องออกว่าเป็นอุบายเครื่องออก
 ตามเป็นจริง, เมื่อนั้น เราก็ได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ
 ในโลกพร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา
 พร้อมทั้งมนุษย์.

ก็แหละญาณทัสนะเครื่องรู้เครื่องเห็น เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า ความ
 หลุดพ้นของเราไม่กลับกำเริบ, ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย, บัดนี้ภพเป็นที่เกิดใหม่
 มิได้มีอีก, ดังนี้.

ทรงแสวงเนืองด้วยเบญจขันธ์ ก่อนตรัสรู้^๑

ภิกษุ ท. ! เราได้เที่ยวแสวงหาแล้วซึ่ง รสอร่อยของรูป, เราได้พบ
 รสอร่อยของรูปนั้นแล้ว, รสอร่อยของรูปมีประมาณเท่าใด เราเห็นมันแล้ว
 เป็นอย่างดี ด้วยปัญญาของเรา มีประมาณเท่านั้น.

๑. บาลี จัมมสุตต ภาววรรค ชนฺธ. ส.๑๗/๓๖/๖๑.

ภิกษุ ท. ! เราได้เที่ยวแสวงหาให้พบ โทษของรูป, เราได้พบโทษของรูปนั้นแล้ว. โทษของรูปมีประมาณเท่าใด เราเห็นมันแล้วเป็นอย่างดีด้วยปัญญาของเรา เท่านั้น.

ภิกษุ ท. ! เราได้เที่ยวแสวงหาแล้ว ซึ่งอุบายเป็นเครื่องออกจากรูป, เราได้พบอุบายเครื่องออกจากรูปนั้นแล้ว. อุบายเครื่องออกจากรูปมีประมาณเท่าใด เราเห็นมันแล้วเป็นอย่างดี ด้วยปัญญาของเรา เท่านั้น.

(ในเวทนาและสัญญา สังขาร วิญญาณ ก็มีน้อยอย่างเดียวกัน. และตอนทำยก็มีว่า ยังไม่พบโทษของรูปเป็นต้นเพียงใด ยังไม่ชื่อว่าได้ตรัสรู้เพียงนั้น. ต่อเมื่อทรงพบแล้วจึงชื่อว่าตรัสรู้ และมีชาติสิ้นแล้ว ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป เหมือนกันทุก ๆ สิ่งทีพระองค์ทรงค้น ซึ่งยังมีอีก ๓ อย่างคือเรื่องธาตุ ๔, เรื่อง อายตนะ ๖, เห็นว่าอาการเหมือนกันหมดต่างกันแต่เพียงชื่อจึงไม่นำมาใส่ไว้ในที่นี้ด้วย).

ทรงค้นลูกโซ่แห่งทุกข์ ก่อนตรัสรู้ °

ภิกษุ ท. ! ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็น โภธิสัตว์อยู่, ได้เกิดความรู้สึกลึกลับขึ้นว่า “สัตว์โลกนี้หนอ ถึงทั่วแล้วซึ่งความยากเข็ญ ย่อมเกิด แก่ ตาย จูติ และบังเกิดอีก, ก็เมื่อสัตว์โลกไม่รู้จักอุบายเครื่องออกไปพ้นจากทุกข์คือชรามรณะแล้ว การออกจากทุกข์ คือชรามรณะนี้จักปรากฏขึ้นได้อย่างไร”.

ภิกษุ ท. ! ความฉงนนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “เมื่ออะไรมีอยู่หนอ ชรามรณะจึงได้มี : ชรามรณะมีเพราะปัจจัยอะไรหนอ”.

๑. ทสมสูตร พุทธวรรค อภิสมยสังยุตต์ นิทาน. ส. ๑๖/๑๑/๒๖.

ภิกษุ ท. ! ได้เกิดความรู้สึกร่วมด้วยปัญญา, เพราะการคิดโดยแยบคาย, แก่เราว่า “เพราะชาติ นี้เองมีอยู่ ชรามรณะจึงได้มี : ชรามรณะมีเพราะชาติ เป็นปัจจัย ;

- เพราะ ภพ นี้เองมีอยู่ ชาติจึงได้มี : ชาติมีเพราะภพเป็นปัจจัย;

- เพราะ อุปาทาน นี้เอง มีอยู่ ภพจึงได้มี : ภพมีเพราะอุปาทาน เป็นปัจจัย ,

- เพราะ ตัณหา นี้เองมีอยู่ อุปาทานจึงได้มี : อุปาทานมีเพราะตัณหา เป็นปัจจัย ,

- เพราะ เวทนา นี้เองมีอยู่ ตัณหาจึงได้มี : ตัณหาเพราะเวทนา เป็นปัจจัย ,

- เพราะ ผัสสะ นี้เองมีอยู่ เวทนาจึงได้มี : เวทนามีเพราะผัสสะ เป็นปัจจัย ,

- เพราะ สพายตนะ นี้เองมีอยู่ ผัสสะจึงได้มี : ผัสสะมีเพราะสภาพตนะ เป็นปัจจัย ,

- เพราะ นามรูป นี้เองมีอยู่ สภาพตนะจึงได้มี : สภาพตนะมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัย ,

- เพราะ วิญญาณ นี้เองมีอยู่ นามรูปจึงได้มี : นามรูปมีเพราะ วิญญาณเป็นปัจจัย ,

- เพราะ สังขาร นี้เองมีอยู่ วิญญาณจึงได้มี : วิญญาณมีเพราะ สังขารเป็นปัจจัย ,

- เพราะ อวิชชา นี้เองมีอยู่ สังขารจึงได้มี : สังขารมีเพราะอวิชชา เป็นปัจจัย; ดังนี้ : เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงเกิดสังขาร , เพราะสังขาร เป็นปัจจัย จึงเกิดวิญญาณ, เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงเกิดนามรูป, เพราะ นามรูปเป็นปัจจัย จึงเกิดสภาพตนะ. เพราะสภาพตนะเป็นปัจจัย จึงเกิดผัสสะ,

เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา, เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงเกิดตัณหา.
 เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงเกิดอุปาทาน, เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงเกิดภพ,
 เพราะภพเป็นปัจจัย จึงเกิดชาติ, เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรา มรณะ
 โสภกปริเวททุกขโทมนัสอุปายาส. ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่
 ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุ ท. ! ดวงตา ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ในสิ่งที่เรา
 ไม่เคยฟังมาแต่ก่อน ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งทุกข์ !
 ความเกิดขึ้นพร้อม ! ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

....

ภิกษุ ท. ! ความฉงนได้มีแก่เราอีกว่า “เมื่ออะไรไม่มีหนอ ชรามรณะ
 จึงไม่มี : เพราะอะไรดับไปหนอ ชรามรณะจึงดับไป”.

ภิกษุ ท. ! เพราะการคิดโดยแยบคาย, ได้เกิดความรู้สึกรู้ด้วยปัญญา
 แก่เราว่า “เพราะชาตินี้เองไม่มี ชรามรณะจึงไม่มี : ชรามรณะดับ เพราะ
 ชาติดับ,

- เพราะภพ นี้เองไม่มี ชาติจึงไม่มี : ชาติดับเพราะภพดับ,
- เพราะอุปาทาน นี้เองไม่มี ภพจึงไม่มี : ภพดับเพราะอุปาทานดับ,
- เพราะตัณหา นี้เองไม่มี อุปาทานจึงไม่มี : อุปาทานดับ เพราะ
 ตัณหาดับ,
- เพราะเวทนา นี้เองไม่มี ตัณหาจึงไม่มี : ตัณหาดับเพราะเวทนาดับ,
- เพราะผัสสะ นี้เองไม่มี เวทนาจึงไม่มี : เวทนาดับเพราะผัสสะดับ,
- เพราะสพายตนะ นี้เองไม่มี ผัสสะจึงไม่มี : ผัสสะดับ เพราะ
 สพายตนะดับ,
- เพราะนามรูป นี้เองไม่มี สพายตนะจึงไม่มี : สพายตนะดับ เพราะ
 นามรูปดับ,

- เพราะวิญญาน นี้เองไม่มี นามรูปจึงไม่มี : นามรูปดับ เพราะวิญญานดับ ,
- เพราะสังขาร นี้เองไม่มี วิญญานจึงไม่มี : วิญญานดับ เพราะสังขารดับ,
- เพราะอริชชา นี้เองไม่มี สังขาร ท. จึงไม่มี : สังขารดับเพราะอริชชาดับ; ดังนี้ :เพราะอริชชาดับ สังขารจึงดับ, เพราะสังขารดับ วิญญานจึงดับ, เพราะวิญญานดับ นามรูปจึงดับ, เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ, เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ, เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ, เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ, เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ, เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ, เพราะภพดับ ชาติจึงดับ, เพราะชาติดับ ชรามรณะ โสภปริเทวทุกขโทมนัสอุปายาสจึงดับ, ความดับไม่เหลือแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุ ท. ! ดวงตา ญาณ ปัญญา วิชา แสงสว่าง ในสิ่งที่เราไม่เคยฟังมาแต่ก่อน ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ! ความดับไม่เหลือ !ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ทรงพยายามในญาณทัศนะเป็นชั้น ๆ ก่อนตรัสรู้^๑

ภิกษุ ท ! ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์ เราย่อมจำแสงสว่างได้ แต่ไม่เห็นรูปทั้งหลาย

๑. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่ตำบลคยาสีสะ, บาฬิฉาลวรรค อฎ.อ. ๒๓/๓๑๑/๑๖๑

ภิกษุ ท. ! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ถ้าเราจะจำแสงสว่างได้ด้วย เห็นรูปได้ด้วย ข้อนั้นจักเป็นญาณทัสนะที่บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น ของเรา. ภิกษุ ท. ! โดยสมัยอื่นอีก เราเป็นผู้ไม่ประมาท มีเพียร มีตนส่งไปอยู่ ก็จำแสงสว่างได้ด้วย เห็นรูป ท. ได้ด้วย, แต่ไม่ได้ตั้งอยู่ร่วม ไม่ได้เจรจาพร้อม ไม่ได้โต้ตอบร่วมกับเทวดาทั้งหลายเหล่านั้น ๆ.

ภิกษุ ท. ! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ถ้าเราจะจำแสงสว่างเป็นต้น ก็ได้ด้วย ตลอดถึงการโต้ตอบร่วมกับเทวดา ท. เหล่านี้ ๆ ก็ได้ด้วย. ข้อนั้น จักเป็นญาณทัสนะที่บริสุทธิ์ยิ่งของเรา. ภิกษุ ท. ! โดยสมัยอื่นอีก เราเป็นผู้ไม่ประมาท มีเพียร มีตนส่งไปอยู่ ก็...โต้ตอบกับเทวดา ท. เหล่านี้ ๆ ได้ด้วย แต่ไม่รู้ได้ว่า เทวดาเหล่านี้ ๆ มาจากเทพนิกายไหน ๆ.

ภิกษุ ท. ! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ถ้าเราจะจำแสงสว่างเป็นต้น ก็ได้ด้วย ตลอดถึงการรู้ได้ว่า เทวดาเหล่านี้ ๆ มาจากเทพนิกายนั้น ๆ ด้วยแล้ว ข้อนั้นจักเป็นญาณทัสนะที่บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น ของเราภิกษุ ท. ! โดยสมัยอื่นอีก เราเป็นผู้ไม่ประมาท มีเพียร มีตนส่งไปอยู่ ก็...รู้ได้ว่าเทวดาเหล่านี้ มาจาก เทพนิกายนั้น ๆ แต่ไม่รู้ได้ว่า เทวดาเหล่านี้ ๆ เคลื่อนจากโลกนี้ไปอุบัติในโลก นั้น ๆ ด้วยวิบากแห่งกรรมอย่างไร.

ภิกษุ ท. ! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ถ้าเราจะจำแสงสว่างเป็นต้น ก็ได้ด้วย ตลอดจนถึงรู้ได้ด้วยว่า เทวดาเหล่านี้ ๆ เคลื่อนจากโลกนี้ไปอุบัติ ในโลกนั้นได้ด้วยวิบากของกรรมอย่างนี้ ๆ แล้ว ข้อนั้น จักเป็นญาณทัสนะ ที่บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น ของเรา. ภิกษุ ท. ! โดยสมัยอื่นอีก เราเป็นผู้ไม่ประมาท มีเพียร มีตนส่งไปแล้วแลอยู่ ก็...รู้ได้ว่า เทวดาเหล่านี้ ๆ เคลื่อนจากโลกนี้ ไปอุบัติในโลกนั้นได้ด้วยวิบากของกรรมอย่างนี้ ๆ แต่ไม่รู้ได้ว่า เทวดาเหล่านี้ ๆ มีอาหารอย่างนี้ ๆ มีปรกติเสวยสุขและทุกข์อย่างนี้ ๆ ...เทวดาเหล่านี้ ๆ มีอายุยืนเท่านี้ ๆ ตั้งอยู่ได้นานเท่านี้ ๆ ...เราเองเคยอยู่ร่วมกับเทวดา ท.

เหล่านี้ หรือไม่เคยอยู่ร่วมหนอ. ภิกษุ ท. ! โดยสมัยอื่นอีก เราเป็นผู้ไม่ประมาท มีเพียร มีตนส่งไปแล้วแลอยู่ก็...รู้ได้ตลอดถึงชื่อว่า เราเคยอยู่ร่วมกับเทวดา ท.เหล่านี้ ๆ หรือไม่ แล้ว.

ภิกษุ ท. ! ตลอดเวลาเพียงไร ที่ ญาณทัศนะที่เป็นไปทับซึ่งเทวดา อันมีปรีชาญาณแปดอย่างของเรา ยังไม่บริสุทธิตมดจด้วยดีแล้ว; ตลอดเวลาเพียงนั้น เรายังไม่ปฏิญาณว่า ตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งอนุตรตรัสมาสัมโพธิญาณ ในโลกพร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา พร้อมทั้งมนุษย์.

ภิกษุ ท. ! เมื่อใดแล ญาณทัศนะที่เป็นไปทับซึ่งเทวดา อันมีปรีชาญาณแปดอย่างของเรา บริสุทธิตมดจด้วยดีแล้ว, เมื่อนั้น เราก็กฎีกาว่า ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้วซึ่งอนุตรตรัสมาสัมโพธิญาณ ในโลกพร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาพร้อมทั้งมนุษย์.

ก็แหละ ปัญญาเครื่องรู้เครื่องเห็นเกิดขึ้นแก่เราว่า ความหลุดพ้นของเราไม่กลับกำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพเป็นที่เกิดใหม่ไม่มีอีกต่อไป ดังนี้.

ทรงทำลายความขลาด ก่อนตรัสรู้

พราหมณ์ ! ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ มีความรู้สึกว่า เสนาสนะอันสงัด คือป่าและป่าเบญจกวาง เป็นเสนาสนะยากที่จะเสพได้ ความสงัดยากที่จะทำได้ ยากที่จะยินดีในการอยู่ผู้เดียว ป่าทั้งหลาย เป็นประหนึ่งว่านำไปเสียแล้วซึ่งใจแห่งภิกษุผู้ยังไม่ได้สมาธิ.

๑. ภัยภควสุตต มุลปริยายวรรค ม.ม. ๑๒/๒๙/๓๐. ทรงเล่าแก่ชาณุสโถณพราหมณ์ที่เชตวัน.

พราหมณ์! สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด มี กรรมทางกายไม่บริสุทธิ์
 เสพเสนาสนะสังัดคือป่าและป่าเปลี่ยวอยู่, เพราะโทษคือกรรมทางกาย อันไม่
 บริสุทธิ์ของตนแล สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้นย่อมเรียกร้องมาซึ่งความขลาด
 และความกลัวอย่างอกุศล. ส่วนเราเอง หาได้เป็นผู้มีกรรมทางกายอันไม่บริสุทธิ์
 แล้วเสพเสนาสนะสังัดคือป่าและป่าเปลี่ยวไม่ : เราเป็นผู้มีกรรมทางกายอันบริสุทธิ์.
 ในบรรดาพระอริยเจ้าทั้งหลายผู้มีกรรมทางกายอันบริสุทธิ์ และเสพเสนาสนะ
 อันสังัดคือป่าและป่าเปลี่ยว เราเป็นอริยเจ้าองค์หนึ่งในพระอริยเจ้าเหล่านั้น.
 พราหมณ์! เรามองเห็นความเป็นผู้มีกรรมทางกายอันบริสุทธิ์ในตนอยู่ จึงถึง
 ความมีชนอันตกสนิทแล้ว (ไม่ชนพอง) อยู่ในป่าได้.

พราหมณ์! สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด มี วิจกรรม ไม่บริสุทธิ์,
 ...มีมโนกรรม ไม่บริสุทธิ์, ...มี อาชีวะ ไม่บริสุทธิ์, ...มี อภิชฌามาก มีความ
 กำหนดแก่กล้าในกามทั้งหลาย, ...มีจิตพยาบาท มีดำริชั่วในใจ, ...มีถิ่นมิตตะ
 กลุ่มรุมจิต, ...มีจิตฟุ้งขึ้นไม่สงบ, ...มีความระแวงมีความสงสัย,
 ...เป็นผู้ยกตนข่มท่าน, ...เป็นผู้มักหวาดเสียว มีชาติแห่งคนขลาด,
 ...มีความปรารถนาเต็มทีในลาภสักการะและสรรเสริญ, ...เป็นคน
 เกียจคร้าน มีความเพียรเลวทราม, ...เป็นผู้ละสติปราศจาก สัมปชัญญะ,
 ...มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตหุนไปผิด, ...มี ปัญญาเสื่อมทรามเป็นคน
 พุดบ้ำน้ำลาย, (อย่างหนึ่ง ๆ)^๑ ...เสพเสนาสนะสังัดคือป่าและป่าเปลี่ยวอยู่
 เพราะโทษ (อย่างหนึ่ง ๆ) นั้นของตนแล สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น
 ย่อมเรียกร้องมาซึ่งความขลาด และความกลัวอย่างอกุศล. ส่วนเราเอง
 หาได้เป็นผู้ (ประกอบด้วยโทษนั้น ๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง) มีวิจกรรมไม่บริสุทธิ์
 (เป็นต้น) ไม่ : เราเป็นผู้มีวิจกรรมอันบริสุทธิ์ (และปราศจากโทษเหล่านั้น

๑. บาลีกล่าวทีละอย่าง ๆ ซ้ำกันถึง ๑๖ ครั้ง ในที่นี้ใช้ละ คราวเดียวกัน.

ทุกอย่าง). ในบรรดาพระอริยเจ้าทั้งหลายผู้มีวัชรธรรมอันบริสุทธิ์ (เป็นต้น) และ
 เสนาสนะสงัดคือป่าและป่าเปลี่ยวเราเป็นอริยเจ้าองค์หนึ่ง ในพระอริยเจ้า
 เหล่านั้น. พราหมณ์! เรามองเห็นความเป็นผู้มีวัชรธรรมอันบริสุทธิ์ (เป็นต้น)
 ในตนอยู่จึงถึงความเป็นผู้มีชนตกสนิทแล้ว แลอยู่ในป่าได้.

พราหมณ์! ความตกลงใจอันนี้ได้มีแก่เราว่า ถ้ากระไรในราตรี
 อันกำหนดได้แล้วว่า เป็นวัน ๑๔, ๑๕ และ ๘ ค่ำ แห่งปักข์ สวณอันถือกันว่า
 ศักดิ์สิทธิ์ ป่าอันถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ต้นไม้อันถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ เหล่าใดเป็น
 ที่น่าพึงกลัว เป็นที่ชุมชนแห่งโลมชาติ เราพึงอยู่ในเสนาสนะเช่นนั้นเกิด บางที
 เราอาจเห็นตัวความขลาดและความกลัวได้. พราหมณ์! เราได้อยู่ในเสนาสนะ
 เช่นนั้น ในวันอันกำหนดนั้นแล้ว.

พราหมณ์! เมื่อเราอยู่ในเสนาสนะเช่นนั้น สัตว์ป่าแอบเข้ามา
 หรือว่านกยูงทำกิ่งไม้แห้งให้ตกลงมา หรือว่าลมพัดหยากเยื่อใบไม้ให้ตกลงมา :
 ความตกใจกลัวได้เกิดแก่เราว่า นั่นความกลัวและความขลาดมาหาเราเป็นแน่.
 ความคิดค้นได้มีแก่เราว่า ทำไมหนอ เราจึงเป็นผู้พะวงแต่ในความหวาดกลัว
 ถ้าอย่างไร เราจะหักห้ามความขลาดกลัวนั้น ๆ เสีย โดยอิริยาบถที่ความขลาด
 กลัวนั้น ๆ มาสู่เรา.

พราหมณ์! เมื่อเราจงกรมอยู่ ความกลัวเกิดมีมา เราก็ขึ้น จงกรม
 แก่ความขลาด นั้น,ตลอดเวลานั้น เราไม่ยืน ไม่นั่ง ไม่นอน. เมื่อเรายืนอยู่
 ความกลัวเกิดมีมา เราก็ขึ้น ยืนแก่ความขลาดนั้น, ตลอดเวลานั้น เราไม่จงกรม
 ไม่นั่ง ไม่นอน. เมื่อเรานั่งอยู่ ความกลัวเกิดมีมา เราก็ขึ้น นั่งแก่ความขลาด นั้น,
 ตลอดเวลานั้น เราไม่จงกรม ไม่ยืน ไม่นอน. พราหมณ์! เมื่อเรานอนอยู่
 ความขลาดเกิดมีมา เราก็ขึ้น นอนแก่ความขลาดนั้น. ตลอดเวลานั้น
 เราไม่จงกรม ไม่ยืน ไม่นั่งเลย.

ธรรมที่ทรงอบรมอย่างมาก ก่อนตรัสรู้^๑

ภิกษุ ท. ! ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็น โภธิสัตว์อยู่, เราได้อบรมทำให้มากแล้วซึ่งธรรมห้าอย่าง. ธรรมห้าอย่าง ะไรบ้าง ธรรมห้าอย่างคือ เราได้อบรม อิทธิบาทอันประกอบพร้อมด้วยธรรม เครื่องปรุงแต่ง ซึ่งได้แก่ธรรมที่มี สมภาวิสัมปยุตต์ด้วย ฉันทะ...วิริยะ... จิตตะ...วิมังสา...เป็นประธาน และความเพียรมีประมาณโดยยิ่งเป็นที่ห้า.

ภิกษุ ท. ! เพราะความที่เราได้อบรมทำให้มากในธรรม มีความเพียร มีประมาณโดยยิ่งเป็นที่ห้า, เราได้น้อมจิตไปเฉพาะต่อธรรมใด ๆ ซึ่งควรทำให้แจ้งโดยปัญญาอันยิ่ง เพื่อทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว, ในธรรมนั้น ๆ เราได้ถึงแล้วซึ่งความสามารถทำได้จนเป็นสักขีพยาน ในขณะที่อายุตนะยังมีอยู่.

ภิกษุ ท. ! ถ้าเราหวังว่า เราพึงมี อิทธิวิธีมีประการต่าง ๆ : ผู้เดียว แปลงลงรูปเป็นหลายคน, หลายคนเป็นคนเดียว, ทำที่กำบังให้เป็นที่แจ้ง, ทำที่แจ้ง, ให้เป็นที่กำบัง, ไปได้ไม่ขัดข้อง ผ่านทะลุฝาทะลุกำแพง ทะลุภูเขา ดุจไปในอากาศว่าง ๆ, ผุดขึ้นและต่ำลงในแผ่นดินได้ เหมือนในน้ำ, เดินได้ เหนือน้ำเหมือนเดินบนดิน, ไปได้ในอากาศเหมือนนกมีปีก ทั้งที่ยัง นั่งขัดสมาธิคู้บัลลังก์. ลูบคลำพระจันทร์และพระอาทิตย์ อันมีฤทธิ์อำนาจมาก อย่างนี้ได้ ด้วยฝ่ามือ, และแสดงอำนาจทางกายเป็นไปตลอดถึงพรหมโลกได้ ดังนี้ก็ตาม, ในอิทธิวิธีนั้น ๆ เราก็ตั้งแล้วซึ่งความสามารถทำได้จนเป็นสักขีพยาน ในขณะที่อายุตนะยังมีอยู่.

๑. บาลี อภิธรรมสูตร สัมมุตตวรรค ปญจ. อ. ๒๒/๙๔/๖๘.

ภิกษุ ท. ! หรือถ้าเราหวังว่า เราพึงทำให้แจ้งซึ่ง... ฯลฯ... เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะหมดอาสวะ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในทิวสนธรรมนี้ เข้าถึงแล้วแลอยู่ ดังนี้ก็ตาม. ในวิชชา นั้น ๆ เราก็ถึงแล้วซึ่งความสามารถทำได้ จนเป็นสักขีพยาน ในขณะที่อายุตนะยังมีอยู่.

วิหารธรรมที่ทรงอยู่มากที่สุด ก่อนตรัสรู้^๑

ภิกษุ ท. ! ความหวั่นไหวโยกโคลงของกาย หรือความหวั่นไหวโยกโคลงของจิตก็ตาม ย่อมมีขึ้นไม่ได้ด้วยอำนาจแห่งการเจริญทำให้มากซึ่งสมาธิใดสมาธินั้น ภิกษุย่อมจะได้โดยไม่หนักใจ ได้โดยไม่ยาก โดยไม่ลำบากเลย.

ภิกษุ ท. ! ความหวั่นไหวโยกโคลงของกาย หรือความหวั่นไหวโยกโคลงของจิต ก็ตาม ย่อมมีขึ้นไม่ได้ ด้วยอำนาจแห่งการเจริญทำให้มากซึ่งสมาธิไหนกันเล่า? ภิกษุ ท. ! ความหวั่นไหวโยกโคลงของกาย หรือความหวั่นไหวโยกโคลงของจิตก็ตาม ย่อมมีขึ้นไม่ได้ ด้วยอำนาจแห่ง การเจริญทำให้มากซึ่งอานาปานสติสมาธิ.

ภิกษุ ท. ! เมื่อบุคคลเจริญอานาปานสติสมาธิอยู่อย่างไรเล่า ความหวั่นไหวโยกโคลงของกาย หรือความหวั่นไหวโยกโคลงของจิตก็ตาม ย่อมมีขึ้นไม่ได้?

ภิกษุ ท. ! ภิกษุในกรณีนี้ ไปสู่ป่า หรือโคนไม้ หรือเรือนว่างก็ตาม แล้วนั่งคู้ขาเข้ามาโดยรอบ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า. ภิกษุนั้นหายใจออกเข้าก็มีสติ หายใจออก ก็มีสติ.

๑. บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๓๙๙, /๑๓๒๔. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน ปราภพระมหาภิเนษกเข้าสมาธิ นั่งนิ่งไม่ไหวติงจนเป็นปรกตินิสัย.

เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกยาว, เมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้ายาว.

เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกสั้น, เมื่อหายใจเข้าสั้นก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้าสั้น.

เธอย่อมทำการสำเหนียกฝึกฝน โดยหลักว่า “เราจักเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกายทั้งปวง หายใจออกอยู่”, ว่า “เราจักเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกายทั้งปวงหายใจเข้าอยู่”.

เธอย่อมทำการสำเหนียกฝึกฝน โดยหลักว่า “เราจักเป็นผู้ทำกายสังขารให้สงบรำงับอยู่ หายใจออกอยู่”, ว่า “เราจักเป็นผู้ทำกายสังขารให้สงบรำงับอยู่ หายใจเข้าอยู่”.

เธอย่อมทำการสำเหนียกฝึกฝน โดยหลักว่า “เราจักเป็นผู้รู้สี่พร้อมเฉพาะซึ่งปิติ หายใจออกอยู่”, ว่า “เราจักเป็นผู้รู้สี่พร้อมเฉพาะซึ่งปิตินหายใจเข้าอยู่”.

เธอย่อมทำการสำเหนียกฝึกฝน โดยหลักว่า “เราจักเป็นผู้รู้สี่พร้อมเฉพาะซึ่งสุข หายใจออกอยู่”, ว่า “เราจักเป็นผู้รู้สี่พร้อมเฉพาะซึ่งสุข หายใจเข้าอยู่”.

เธอย่อมทำการสำเหนียกฝึกฝน โดยหลักว่า “เราจักเป็นผู้รู้สี่พร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร หายใจออกอยู่”, ว่า “เราจักเป็นผู้รู้สี่พร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร หายใจเข้าอยู่”.

เธอย่อมทำการสำเหนียกฝึกฝน โดยหลักว่า “เราจักเป็นผู้ทำจิตตสังขารให้สงบรำงับอยู่หายใจเข้าอยู่”, ว่า “เราจักเป็นผู้ทำจิตตสังขาร ให้สงบรำงับอยู่ หายใจเข้าอยู่”.

เธอยอมทำการสำเหนียกฝึกฝน โดยหลักว่า “เราจักเป็นผู้รู้สึกร่วมเฉพาะซึ่งจิต หายใจออกอยู่”, ว่า “เราจักเป็นผู้รู้สึกร่วมเฉพาะซึ่งจิต หายใจเข้าอยู่”.

เธอยอมทำการสำเหนียกฝึกฝน โดยหลักว่า “เราจักเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์บันเทิงอยู่ หายใจออกอยู่”, ว่า “เราจักเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์บันเทิงอยู่ หายใจเข้าอยู่”.

เธอยอมทำการสำเหนียกฝึกฝน โดยหลักว่า “เราจักเป็นผู้ดำรงจิตให้ตั้งมั่นอยู่ หายใจออกอยู่”, ว่า “เราจักเป็นผู้ดำรงจิตให้ตั้งมั่นอยู่ หายใจเข้าอยู่”.

เธอยอมทำการสำเหนียกฝึกฝน โดยหลักว่า “เราจักเป็นผู้ทำจิตให้ปลดปล่อยอยู่ หายใจออกอยู่”, ว่า “เราจักเป็นผู้ทำจิตให้ปลดปล่อยอยู่ หายใจเข้าอยู่”.

เธอยอมทำการสำเหนียกฝึกฝน โดยหลักว่า “เราจักเป็นผู้มองเห็นความไม่เที่ยง หายใจออกอยู่”, ว่า “เราจักเป็นผู้มองเห็นความไม่เที่ยง หายใจเข้าอยู่”.

เธอยอมทำการสำเหนียกฝึกฝน โดยหลักว่า “เราจักเป็นผู้มองเห็นธรรมเป็นความจางคลาย หายใจออกอยู่”, ว่า “เราจักเป็นผู้มองเห็นธรรมเป็นเครื่องจางคลาย หายใจเข้าอยู่”.

เธอยอมทำการสำเหนียกฝึกฝน โดยหลักว่า “เราจักเป็นผู้มองเห็นธรรมเป็นความดับสนิท หายใจออกอยู่”, ว่า “เราจักเป็นผู้มองเห็นธรรมเป็นเครื่องดับสนิท หายใจเข้าอยู่”.

เธอยอมทำการสำเหนียกฝึกฝน โดยหลักว่า “เราจักเป็นผู้มองเห็นธรรมเป็นเครื่องสลัดกลับหลัง หายใจออกอยู่”, ว่า “เราจักเป็นผู้มองเห็นธรรมเป็นเครื่องสลัดกลับหลัง หายใจเข้าอยู่”. ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! เมื่อบุคคลเจริญทำให้มากซึ่งอานาปานสติสมาธิ อยู่อย่าง
นี้แล ความหวั่นไหวโยกโคลงแห่งกาย หรือความหวั่นไหวโยกโคลงแห่งจิตก็ตาม
ย่อมมีขึ้นไม่ได้. ฯลฯ

ภิกษุ ท. ! แม้เราเองก็เหมือนกัน ในกาลก่อนแต่การ
ตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ ย่อมอยู่ด้วยวิหาร-
ธรรม คืออานาปานสติสมาธินี้ เป็นส่วนมาก. เมื่อเราอยู่ด้วย
วิหารธรรมนี้เป็นส่วนมาก กายก็ไม่ลำบาก ตาก็ไม่ลำบาก
และจิตของเราก็หลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่มีอุปาทาน.

ภิกษุ ท. ! เพราะฉะนั้นในเรื่องนี้ ถ้าภิกษุหวังว่า กายของเรา
ก็อย่าลำบาก ตาของเราก็อย่าลำบาก และจิตของเราก็จงหลุดพ้นจากอาสวะเพราะ
ไม่มีอุปาทานเกิด ดังนี้แล้ว; ภิกษุนั้นจงทำในใจ ในอานาปานสติสมาธินี้
ให้เป็นอย่างดี.

ภิกษุ ท. ! ในเรื่องนี้ ถ้าภิกษุหวังว่า ความครุ่นคิดอันเกี่ยวข้องไป
ทางเหย้าเรือนของเรา จงหายไปอย่างหมดสิ้น ดังนี้แล้ว; ภิกษุนั้นจงทำในใจ
ในอานาปานสติสมาธินี้ ให้เป็นอย่างดี.

ภิกษุ ท. ! ในเรื่องนี้ ถ้าภิกษุหวังว่า เราพึงเป็นผู้อยู่ด้วยความรู้สึก
ว่าปฏิกูล ต่อสิ่งที่ไม่ปฏิกูล ดังนี้แล้ว; ภิกษุนั้นจงทำในใจ ในอานาปานสติ-
สมาธินี้ ให้เป็นอย่างดี.

ภิกษุ ท. ! ในเรื่องนี้ ถ้าภิกษุหวังว่า เราพึงเป็นผู้อยู่ด้วยความรู้สึก
ว่าไม่ปฏิกูล ต่อสิ่งที่ปฏิกูล ดังนี้แล้ว; ภิกษุนั้นจงทำในใจ ในอานาปานสติ-
สมาธินี้ ให้เป็นอย่างดี.

ภิกษุ ท. ! ในเรื่องนี้ ถ้าภิกษุหวังว่า เราพึงเป็นผู้อยู่ด้วยความรู้สึก
ว่าปฏิกูล ทั้งต่อสิ่งที่ปฏิกูล และต่อสิ่งที่ไม่ปฏิกูล ดังนี้แล้ว; ภิกษุนั้น
จงทำในใจ ในอานาปานสติสมาธินี้ ให้เป็นอย่างดี.

ภิกษุ ท. ! ในเรื่องนี้ ถ้าภิกษุหวังว่า เราพึงเป็นผู้อยู่ด้วยความรู้สึก
ว่าไม่ปฏิกฎ ทั้งต่อสิ่งที่ปฏิกฎ และต่อสิ่งที่ไม่ปฏิกฎ ดังนี้แล้ว; ภิกษุนั้น
จงทำในใจ ในอานาปานสติสมาธินี้ ให้เป็นอย่างดี.

ภิกษุ ท. ! ในเรื่องนี้ ถ้าภิกษุหวังว่า เราพึงเป็นผู้ไม่ใส่ใจเสียเลย
ทั้งต่อสิ่งที่ไม่ปฏิกฎและต่อสิ่งที่ปฏิกฎ ทั้งสองอย่าง แล้วเป็นผู้อยู่อุเบกขามีสติ
สัมปชัญญะเถิด ดังนี้แล้ว; ภิกษุนั้น จงทำในใจ ในอานาปานสติสมาธินี้
ให้เป็นอย่างดี.

(ต่อแต่นี้ มีตรัสทำนองนี้เรื่อยไปจนถึง ความหวังจะได้ ปฐมฌาน ทุตติฌาน คตติฌาน
จตุตถฌาน อากาสนัญญายตนะ วิญญาณัญญายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ
และสัญญาเวทิตนโรหเป็นที่สุด ว่าผู้ต้องการพึงทำในใจ ในอานาปานสติสมาธินี้ให้เป็นอย่างดี).

ทรงพยายามในเนกขัมมจิต

และอนุพัพวิหารสมบัติ ก่อนตรัสรู้^๑

อานนท์ ! ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็น
โพรธสัตว์อยู่, ความรู้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เนกขัมมะ (ความหลีกออกจากกาม)
เป็นทางแห่งความสำเร็จ, ปวิเวก (ความอยู่สงัดจากกาม) เป็นทางแห่ง
ความสำเร็จ ดังนี้, แต่แม้กระนั้น จิตของเราก็กังวลไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส
ไม่ตั้งอยู่ได้ ไม่หลุดออกไป ในเนกขัมมะ ทั้งที่เราเห็นอยู่ ว่านั่นสงบ.

๑. บาลี นวก. อ. ๒๓/๔๕๗/๒๔๕. ตรัสแก่พระอานนท์ ที่อุรุเวลกัสสปนิคม ของชาวมัลละ
ในมัลลครรัฐ. เนื่องจาก ตปุสสคหบดี ได้เข้าเฝ้าและกราบทูลถึงข้อที่พวกฆราวาสยอมมัวเมาติดในกาม
อยู่เป็นปรกติ, เนกขัมมะคือการหลีกออกมาเสียจากกามนั้น ปราภฏแก่พวกเขาดุจถ้าหรือเหวลึก
ที่มีเตียง เป็นที่น่าหวาดกลัวยิ่ง.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า อะไรรหนอ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ที่ทำให้จิตของเรา เป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความรู้สึกได้เกิดขึ้น แก่เราว่า เพราะว่าโทษในกามทั้งหลาย เป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น ยังไม่ได้นำมา ทำการคิดนึกให้มาก และทั้งอานิสงส์แห่งการออกจากกาม เราก็กังเวยม์ไม่เคยได้รับเลย ยังไม่เคยรู้รสเลย; จิตของเราจึงเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้น แก่เราสืบไปว่า ถ้ากระไร เราได้เห็นโทษในกามทั้งหลาย แล้วนำมาทำการคิดนึก ในข้อนั้นให้มาก ได้รับอานิสงส์ในการหลีกออกจากกามแล้ว ฟังเสพอานิสงส์ นั้นอย่างทั่วถึงไซ้, ข้อนั้นแหละ จะเป็นฐานะที่จะทำให้จิตของเราฟังแล่นไป ฟังเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในเนกขัมมะ โดยที่เห็นอยู่ว่านั่น สงบ. อานนท์! โดยกาลต่อมา เราได้ทำเช่นนั้นแล้วอย่างทั่วถึง จิตของเราจึงแล่นไป จังเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในเนกขัมมะ โดยที่เห็นอยู่ว่านั่น สงบ. อานนท์! เมื่อเป็นเช่นนั้น, เราแล เพราะสังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย จึง

บรรลุมานที่ ๑ อันมีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกแล้วแลอยู่. อานนท์! แม้เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรม คือมานที่ ๑ นี้ การทำในใจตามอำนาจ แห่งสัญญาที่เป็นไปในทางกามก็ยังคงแทรกแซงอยู่. ข้อนั้นยังเป็นอาพาธ (ในทางจิต) แก่เรา, เหมือนผู้มีสุข แล้วยังมีทุกข์เกิดขึ้นขัดขวาง เพราะ อาพาธฉันใดก็ฉันนั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า เพื่อกำจัดอาพาธ ข้อนั้นเสีย ถ้ากระไรเรา เพราะสงบวิตกวิจารณ์เสียได้ ฟังบรรลุมานที่ ๒ เป็นเครื่องฟ่องใสแห่งจิตในภายใน นำให้เกิดสมาธิมีอารมณ์อันเดียว ไม่มีวิตกวิจารณ์มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิแล้วแลอยู่เถิด ดังนี้.

อานนท์! แม้กระนั้น จิตของเราก็กังขังไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ได้ ไม่หลุดออกไป ในอวิตกกรรม (คือฌานที่ ๒) นั้น ทั้งที่เราเห็นอยู่ ว่านั่น สงบ.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า อะไรหนอ เป็นเหตุ เป็นจัจฉัย ที่ทำให้จิตของเราเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความรู้สึกได้เกิดขึ้น แก่เราว่า เพราะว่าโทษในอวิตกกรรม เป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น ยังไม่ได้นำมาทำการคิดนึกให้มาก และทั้งอานิสงส์แห่งอวิตกกรรม เราก็กังขังไม่เคยได้รับเลย ยังไม่เคยรู้รสเลย; จิตของเราจึงเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้น แก่เราสืบไปว่า ถ้าหากเราได้เห็นโทษในอวิตก แล้วนำมาทำการคิดนึกในขั้นนั้น ให้มาก ได้รับอานิสงส์ในอวิตกกรรมแล้ว พึงเสพในอานิสงส์นั้นอย่างทั่วถึงไซ้, ขั้นนั้นแหละ จะเป็นฐานะที่จะทำให้จิตของเราพึงแล่นไป พึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในอวิตกกรรม โดยที่เห็นอยู่ว่านั่น สงบ. อานนท์! โดยกาลต่อมา เราได้ทำเช่นนั้นแล้วอย่างทั่วถึง จิตของเราจึงแล่นไป จึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในอวิตกกรรม (คือฌานที่ ๒) นั้น โดยที่เห็นอยู่ว่านั่น สงบ. อานนท์! เมื่อเป็นเช่นนั้น, เราแล เพราะสงบวิตกพิจารณาเสียได้ จึง **บรรลุฌานที่ ๒** เป็นเครื่องผ่องใสแห่งจิตในภายใน นำให้เกิดสมาธิมีอารมณ์อันเดียว ไม่มีวิตกพิจารณา มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิแล้วแลอยู่. อานนท์! แม้เมื่อเรา อยู่ด้วยวิหารธรรม คือ ฌานที่ ๒ นี้ การทำในใจตามอำนาจแห่งสัญญาที่เป็นไป ในอวิตกก็ยังเกิดแทรกแซงอยู่. ขั้นนั้น ยังเป็นอาพาธ (ในทางจิต) แก่เรา, เหมือน ผู้มีสุข แล้วยังมีทุกข์เกิดขึ้นขัดขวาง เพราะอาพาธ ฉันทกัมมัตถ์นั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า เพื่อกำจัดอาพาธขั้นนั้นเสีย ถ้ากระไรเรา เพราะความจางไปแห่งปีติ พึงอยู่อุเบกขา มีสติแล สัมปชัญญะ และพึงเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุฌานที่ ๓ อันเป็นฌานที่ พระอริยเจ้ากล่าววว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุขแล้วแล

อยู่เกิด ดังนี้. อานนท์! แม้กระนั้น จิตของเราก็ยังไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ได้ ไม่หลุดออกไปในนิปปีติกถมาน(คือฌานที่ ๓)นั้น ทั้งที่เราเห็นอยู่ ว่านั่น สงบ.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า อะไรหนอ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ที่ทำให้จิตของเราเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความรู้สึกได้เกิดขึ้น แก่เราว่า เพราะว่าโทษในปิติเป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น ยังไม่ได้นำมาทำการคิดนึก ให้มาก และทั้งอานิสงส์แห่งนิปปีติกถมาน เรายังไม่เคยได้รับเลย ยังไม่เคยรู้รสเลย; จิตของเราจึงเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า ถ้าหาก เราได้เห็นโทษในปิติ แล้วนำมาทำการคิดนึกในข้อนั้นให้มาก ได้รับอานิสงส์ ในนิปปีติกถมานแล้ว พึงเสพในอานิสงส์นั้นอย่างทั่วถึงไซ้, ข้อนั้นแหละ จะเป็นฐานที่จะทำให้จิตของเราพึงแล่นไป พึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในนิปปีติกถมาน โดยที่เห็นอยู่ว่านั่น สงบ. อานนท์! โดยกาลต่อมาเราได้ทำ เช่นนั้นแล้วอย่างทั่วถึง จิตของเราจึงแล่นไป จึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในนิปปีติกถมาน (คือฌานที่ ๓) นั้น โดยที่เห็นอยู่ว่านั่น สงบ. อานนท์! เมื่อเป็นเช่นนั้น, เราแล เพราะความจางไปแห่งปิติ จึงเกิดอุเบกขา มีสติแล สัมปชัญญะ และย่อมเสวยสุขด้วยนามกาย **บรรลุมานที่ ๓** อันเป็นฌานที่ พระอริยเจ้ากล่าววว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุขแล้วแลอยู่. อานนท์! แม้เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมคือฌานที่ ๓ การทำในใจตามอำนาจแห่ง สัจญญา ที่เป็นไปในปิตีก็ยังไม่เกิดแทรกแซงอยู่. ข้อนั้นยังเป็นอาพาธ (ในทางจิต) แก่เรา, เหมือนผู้มีสุขแล้วยังมีทุกข์เกิดขึ้นขัดขวาง เพราะอาพาธ ฉันทกัมมัตถ์นั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า เพื่อกำจัดอาพาธข้อนั้น เสีย ถ้ากระไรเรา เพราะละสุขและทุกข์เสียได้ เพราะความดับหายไป

แห่งโสมนัสแลโทมณัสในกาลก่อน ฟังบรรลุมานที่ ๔ อันไม่มีทุกข์และสุข มีแต่ความที่สติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา แล้วแลอยู่เถิด ดังนี้. อานนท์! แม้กระนั้น จิตของเราก็คงไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ ไม่หลุดพ้น ออกไป ในอทุกขมสุข (คือญาณที่ ๔) นั้น ทั้งที่เราเห็นอยู่ว่านั่น สงบ.

อานนท์! ความคิดได้เกิดแก่เราสืบไปว่า อะไรหนอ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ที่ทำให้จิตของเราเป็นเช่นนั้น อานนท์! ความรู้สึกได้เกิดแก่เราว่า เพราะว่าโทษในอุเบกขาสุข เป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น ยังไม่ได้นำมาทำการ คตินึกให้มาก และอานิสงส์แห่งอทุกขมสุข เรายังไม่เคยได้รับเลย ยังไม่เคย รู้รสเลย; จิตของเราจึงเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เรา สืบไปว่า ถ้าหากเราได้เห็นโทษในอุเบกขาสุข แล้วนำมาทำการคตินึกในข้อนั้น ให้มาก ได้รับอานิสงส์ในอทุกขมสุขแล้ว ฟังเสพในอานิสงส์นั้นอย่างทั่วถึงไซ้, ข้อนั้นแหละ จะเป็นฐานะที่จะทำให้จิตของเราฟังแล่นไป ฟังเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในอทุกขมสุขโดยที่เห็นอยู่ว่านั่น สงบ. อานนท์! โดยกาลต่อมา เราได้ทำเช่นนั้นแล้วอย่างทั่วถึง จิตของเราก็คงแล่นไป จึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในอทุกขมสุข (คือญาณที่ ๔) นั้น โดยที่เห็นอยู่ว่านั่น สงบ. อานนท์! เมื่อเป็นเช่นนั้น, เราแล เพราะละสุขและทุกข์เสียได้ เพราะความ ดับหายไปแห่งโสมนัสและโทมณัสในกาลก่อน จึง บรรลุมานที่ ๔ อันไม่มีทุกข์ ไม่สุข มีแต่ความที่สติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา แล้วแลอยู่. อานนท์! แม้เมื่อ เราอยู่ด้วยวิหรรธรรมคือญาณที่ ๔ นี้ การทำในใจตามอำนาจแห่งสัญญา ที่เป็นไปในอุเบกขา ก็ยังเกิดแทรกแซงอยู่. ข้อนั้น ยังเป็นการอาพาธ (ในทางจิต) แก่เรา, เหมือนผู้มีสุขแล้วยังมีทุกข์เกิดขึ้นขัดขวาง เพราะอาพาธ ฉันทกัมมัตถ์นั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า เพื่อกำจัดอาพาธข้อนั้นเสีย ถ้ากระไรเรา เพราะผ่านพ้นรูปสัญญา (ความกำหนดหมายในรูป) โดยประการที่พึงพอใจ, เพราะความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งปฏิขสัญญา (ความกำหนดหมายอารมณ์ที่กระทบใจ), เพราะไม่ได้ทำในใจซึ่งความกำหนดหมายในภาวะต่าง ๆ (นันทตสัญญา) พึงบรรลุอากาศนัญญาตนะ อันมีการทำในใจว่า “อากาศไม่มีที่สิ้นสุด” แล้วแลอยู่เถิด ดังนี้. อานนท์! แม้กระนั้น จิตของเราก็ยังไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ได้ ไม่หลุดออกไปในอากาศนัญญาตนะนั้น ทั้งที่เรารู้ว่านั่น สงบ.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่ทำให้จิตของเราเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เพราะวาทะในรูปทั้งหลาย เป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น ยังไม่ได้นำมาทำการคิดนึกให้มาก และทั้งอานิสงส์แห่งอากาศนัญญาตนะ เราก็ยังไม่เคยได้รับเลย ยังไม่เคยรู้รสเลย; จิตของเราจึงเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า ถ้าหากเราได้เห็นโทษในรูปทั้งหลาย แล้วนำมาทำการคิดนึกในข้อนั้นให้มาก ได้รับอานิสงส์ในอากาศนัญญาตนะแล้ว พึงเสพในอานิสงส์นั้นอย่างทั่วถึงไซ้, ข้อนั้นแหละ จะเป็นฐานะที่จะทำให้จิตของเราพึงแล่นไป พึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในอากาศนัญญาตนะ โดยที่เห็นอยู่ว่านั่น สงบ. อานนท์! โดยกาลต่อมา เราได้ทำเช่นนั้นแล้วอย่างทั่วถึง จิตของเราจึงแล่นไป จึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในอากาศนัญญาตนะนั้น โดยที่เห็นอยู่ว่านั่น สงบ. อานนท์! เมื่อเป็นเช่นนั้น เราแล เพราะผ่านพ้นรูปสัญญาโดยประการที่พึงพอใจเสียได้ เพราะความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งปฏิขสัญญา เพราะไม่ได้ทำในใจซึ่งนันทตสัญญา จึง **บรรลุอากาศนัญญาตนะ** อันมีการทำในใจว่า “อากาศไม่มีที่สิ้นสุด” แล้วแลอยู่. อานนท์! แม้เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรม คืออากาศนัญญาตนะนี้ การทำในใจตามอำนาจแห่งสัญญา

ที่เป็นไปในรูปทั้งหลายก็ยังคงเกิดแทรกแซงอยู่. ^{ข้อ}นั้น ยังเป็นการอาพาธ (ในทางจิต) แก่เรา, เหมือนผู้มีสุข แล้วยังมีทุกข์เกิดขึ้นขัดขวาง เพราะอาพาธ ฉนั้นได้ก็ฉนั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เพื่อกำจัดอาพาธ^{ข้อ}นั้นเสีย ถ้ากระไรเรา เพราะผ่านพ้นอากาศานัญจายตนะโดยประการทั้งปวงเสียแล้ว พึ่งบรรลุวิญญาณ์ญจายตนะ อันมีการทำในใจว่า “วิญญาณ์ไม่มีที่สิ้นสุด” แล้วแลอยู่เถิดดังนี้. อานนท์! แม้กระนั้นจิตของเราก็ยังไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ได้ไม่หลุดออกไป ในวิญญาณ์ญจายตนะนั้น ทั้งที่เราเห็นอยู่ว่านั้น สงบ.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า อะไรหนอ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ที่ทำให้จิตของเราเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เพราะว่าโทษในอากาศานัญจายตนะ เป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น ยังไม่ได้นำมาทำการคิดนึกให้มาก และทั้งอานิสงส์แห่งวิญญาณ์ญจายตนะ เราก็ยังไม่เคย ได้รับเลย ยังไม่เคยรู้รสเลย; จิตของเราจึงเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า ถ้าหากเราได้เห็นโทษในอากาศานัญจายตนะ แล้ว นำมาทำการคิดนึกใน^{ข้อ}นั้นให้มาก ได้รับอานิสงส์ในวิญญาณ์ญจายตนะแล้ว พึ่งเสพในอานิสงส์นั้นอย่างทั่วถึงไซ้, ^{ข้อ}นั้นแหละ จะเป็นฐานะที่จะทำให้จิตของเราพึ่งแล่นไป พึ่งเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในวิญญาณ์ญจายตนะ โดยที่เห็นอยู่ว่านั้น สงบ. อานนท์! โดยกาลต่อมา เราได้ทำเช่นนั้นแล้ว อย่างทั่วถึง จิตของเราจึงแล่นไป จึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในวิญญาณ์ญจายตนะนั้น โดยที่เห็นอยู่ว่านั้น สงบ. อานนท์! เราแล ผ่านพ้น อากาศานัญจายตนะโดยประการทั้งปวงเสียแล้ว จึง **บรรลุวิญญาณ์ญจายตนะ** อันมีการทำในใจว่า “วิญญาณ์ไม่มีที่สิ้นสุด” แล้วแลอยู่. อานนท์! แม้เมื่อเรา

อยู่ด้วยวิหการธรรมคือวิญญาณัญญาตนะนี้ การทำในใจตามอำนาจ แห่งสัญญา ที่เป็นไปในอากาสนัญญาตนะ ก็ยังเกิดแทรกแซงอยู่. ข้อนั้นยังเป็นการอาพาธ (ในทางจิต) แก่เรา, เหมือนผู้มีสุข แล้วยังมีทุกข์เกิดขึ้นขัดขวาง เพราะอาพาธฉันใดก็ฉันนั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า เพื่อกำจัดอาพาธข้อ นั้นเสีย ถ้ากระไร เพราะผ่านพ้นวิญญาณัญญาตนะโดยประการทั้งปวง เสียแล้ว ฟังบรรลุกาภิญาญญาตนะ อันมีการทำในใจว่า “อะไร ๆ ไม่มี” แล้วแลอยู่เถิด ดังนี้. อานนท์! แม้กระนั้นจิตของเราก็ยังไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ได้ ไม่หลุดออกไป ในอากาภิญาญญาตนะนั้น ทั้งที่เราเห็นอยู่ว่านั่น สงบ.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า อะไรหนอ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ที่ทำให้จิตของเราเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เพราะอะไรในวิญญาณัญญาตนะ เป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น ยังไม่ได้นำมา ทำการคิดนึกให้มาก และทั้งอานิสงส์แห่งอากาภิญาญญาตนะ เราก็ยังไม่เคยได้รับเลย ยังไม่เคยรู้รสเลย; จิตของเราจึงเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้น แก่เราสืบไปว่า ถ้าหากเราได้เห็นโทษในวิญญาณัญญาตนะ แล้วนำมาทำการคิดนึก ในข้อนั้นให้มาก ได้รับอานิสงส์ในอากาภิญาญญาตนะแล้ว ฟังเสพในอานิสงส์นั้น อย่างทั่วถึงไซ้, ข้อนั้นแหละ จะเป็นฐานะที่จะทำให้จิตของเราฟังแล่นไป ฟังเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในอากาภิญาญญาตนะ โดยที่เห็นอยู่ว่านั่น สงบ. อานนท์! โดยกาลต่อมา เราได้ทำเช่นนั้นแล้วอย่างทั่วถึง จิตของเราจึงแล่นไป จึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในอากาภิญาญญาตนะนั้น โดยที่เห็นอยู่ว่านั่น สงบ. อานนท์! เราแล ผ่านพ้นวิญญาณัญญาตนะโดยประการทั้งปวงเสียแล้ว จึง บรรลุกาภิญาญญาตนะ อันมีการทำในใจว่า “อะไร ๆ ไม่มี” แล้วแลอยู่.

อานนท์! แม้เมื่อเราอยู่ด้วยวิหการธรรมอาภิกษุญญาตนะนี้ การทำในใจตามอำนาจแห่งสัญญาที่เป็นไปในวิญญาตนะก็ยังคงแทรกแซงอยู่. ชื่อนั้นยังเป็นการอาพาธ (ในทางจิต) แก่เรา, เหมือนผู้มีสุข แล้วยังมีทุกข์เกิดขึ้นชัดเจนเพราะอาพาธ ฉันทก็ฉันทนั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า เพื่อกำจัดอาพาธชื่อนั้นเสีย ถ้ากระไรเรา เพราะผ่านพ้นอาภิกษุญญาตนะโดยประการทั้งปวงเสียแล้ว พึงบรรลุนิวาสัญญาตนะ^๑ แล้วแลอยู่เถิด ดังนี้. อานนท์! แม้กระนั้นจิตของเราก็ไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ได้ ไม่หลุดออกไปในนิวาสัญญาตนะนั้น ทั้งที่เราเห็นอยู่ว่านั่น สงบ.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่ทำให้จิตของเราเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เพราะอะไรในอาภิกษุญญาตนะ เป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น ยังไม่ได้นำมาทำการคิดนึกให้มาก และทั้งอานิสงส์แห่งนิวาสัญญาตนะ เราก็ยังไม่เคยได้รับเลย ยังไม่เคยรู้รสเลย; จิตของเราจึงเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า ถ้าหากเราได้เห็นโทษในอาภิกษุญญาตนะ แล้วนำมาทำการคิดนึกในชื่อนั้นให้มาก ได้รับอานิสงส์ในนิวาสัญญาตนะแล้ว พึงเสพในอานิสงส์นั้นอย่างทั่วถึงไซ้, ชื่อนั้นแหละ จะเป็นฐานะที่จะทำให้จิตของเราพึงแล่นไป พึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไปในนิวาสัญญาตนะ โดยที่เห็นอยู่ว่านั่น สงบ. อานนท์! โดยกาลต่อมา

๑. นิวาสัญญาตนะ คืออรูปฌานชั้นที่สงบ ถึงขนาดที่เรียกว่า มีความรู้สึก ก็ไม่ใช่ไม่มีความรู้สึก ก็ไม่ใช่ เป็นความสงบในขั้นที่ยากที่คนธรรมดาจะเข้าใจได้ขึ้นไปแล้ว.

เราทำได้ทำเช่นนั้นแล้วอย่างทั่วถึง จิตของเราจึงแล่นไป จึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในแนวสัญญาหาสัญญาตนะนั้น โดยที่เห็นอยู่ว่านั่น สงบ. อานนท์! เราแล ผ่านพ้นอากิญจัญญายตนะโดยประการทั้งปวงเสียแล้ว จึง **บรรลุนิวาสสัญญาหาสัญญาตนะ** แล้วแลอยู่. อานนท์! แม้เมื่อเราอยู่ด้วยวิหการธรรมคือแนวสัญญาหาสัญญาตนะนี้ การทำในใจตามอำนาจแห่งสัญญาที่เป็นไปในอากิญจัญญายตนะก็ยังคงแทรกแซงอยู่. ข้อนั้นยังเป็นการอาพาธ (ในทางจิต) แก่เรา, เหมือนผู้มีสุข แล้วยังมีทุกข์เกิดขึ้นขัดขวาง เพราะอาพาธ ฉนใดก็ฉนนั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า เพื่อกำจัดอาพาธข้อนั้นเสีย ถ้ากระไรเรา ผ่านพ้นแนวสัญญาหาสัญญาตนะโดยประการทั้งปวงเสียแล้ว พึงบรรลุนิวาสสัญญาเวทิตนโรธ แล้วแลอยู่เถิด ดังนี้. อานนท์! แม้กระนั้นจิตของเราก็ยังไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ได้ ไม่หลุดออกไปในสัญญาเวทิตนโรธนั้น ทั้งที่เรารู้ว่านั่น สงบ.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่ทำให้จิตของเราเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เพราะว่าโทษในแนวสัญญาหาสัญญาตนะ เป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น ยังไม่ได้นำมาทำการคิดนึกให้มาก และทั้งอานิสงส์แห่งสัญญาเวทิตนโรธ เราก็ยังไม่เคยได้รับเลย ยังไม่เคยรู้รสเลย; จิตของเราจึงเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า ถ้าหากเราได้เห็นโทษในแนวสัญญาหาสัญญาตนะ แล้วนำมาทำการคิดนึกในข้อนั้นให้มาก ได้รับอานิสงส์ในสัญญาเวทิตนโรธแล้ว พึงเสพในอานิสงส์นั้นอย่างทั่วถึงไซ้, ข้อนั้นแหละ จะเป็นฐานะที่จะทำให้จิตของเราพึงแล่นไป พึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในสัญญาเวทิตนโรธ โดยที่เห็นอยู่ว่านั่น สงบ. อานนท์! โดยกาลต่อมา เราได้ทำเช่นนั้นแล้ว

อย่างทั่วถึง จิตของเราจึงแล่นไป จิ่งเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไปใน
สัญญาเวทิตนโรธนั้น โดยที่เห็นอยู่ว่านั่น สงบ. อานนท์ เราแล ผ่านพื้น
แนวสัญญานาสัญญาตนะโดยประการทั้งปวงเสียแล้ว **จึง บรรลุสัญญาเวท-**
ิตนโรธ แล้วแลอยู่ (ไม่มีอาพาธอะไร ๆ อีกต่อไป). อนึ่ง อาสวะทั้งหลาย
ได้ถึงกลิ่นไปรอบ เพราะเราเห็น (อริยสังขย) ได้ด้วยปัญญา.

ทรงอธิษฐานความเพียร °

ภิกษุ ท. ! เราได้รู้ถึงธรรมสองอย่าง คือ ความไม่รู้จักพอ ในกุศลธรรม
ทั้งหลาย และความเป็นผู้ไม่ถอยหลัง ในการตั้งความเพียร.

เราตั้งความเพียรคือความไม่ถอยหลังว่า "หลัง เอ็น กระดูก จักเหลืออยู่
เนื้อและเลือดในสรีระจักเหือดแห้งไปก็ตามที่ เมื่อยังไม่ลุถึงประโยชน์อันบุคคล
จะลุได้ด้วยกำลังบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว
จักหยุดความเพียรนั้นเสีย เป็นไม่มีเลย" ดังนี้. ภิกษุ ท. ! เรานั้นได้บรรลุ
ความตรัสรู้เพราะความไม่ประมาท ได้บรรลุโยคักเขมธรรมอันไม่มีอื่นยิ่งไปกว่า
เพราะความไม่ประมาทแล้ว.

ความฝันครั้งสำคัญ ก่อนตรัสรู้^๒

ภิกษุ ท. ! ความฝันครั้งสำคัญ (มหาสุบิน) ๕ อย่างได้ปรากฏแก่
ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าครั้งเมื่อก่อนแต่การตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็น
โพธิสัตว์อยู่. ๕ อย่าง คืออะไรบ้างเล่า? คือ:-

๑. บาลี ปัญจมสูตร กัมมกรณวรรค ทุก. อ. ๒๐/๖๔/๒๕๑..

๒. บาลี ฌกสูตร พราหมณวรรค ปญจก. อ. ๒๒/๒๖๗/๑๙๖.

มหาปฐพีนี้เป็นที่นอนอันใหญ่ของตถาคต จอมเขานิมนต์เป็นหมอน มือข้างซ้ายพาดลงที่สมุทรด้านตะวันออก มือข้างขวาพาดลงที่สมุทรด้านตะวันตก ทำทั้งสองหย่อนลงที่สมุทรด้านทักษิณ. ภิกษุ ท. ! นี่เป็นมหาสุบินข้อที่ ๑ ได้มีแล้วแก่ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้งเมื่อก่อนแต่การตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่.

ข้ออื่นอีก. ภูเขา^๑ งอกขึ้นจากสะดือ ขึ้นไปสูงจดฟ้า. ภิกษุ ท. ! นี่เป็นมหาสุบินข้อที่ ๒ ได้มีแล้วแก่ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้งเมื่อก่อนแต่การตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่.

ข้ออื่นอีก. หนอนทั้งหลาย มีสีเขียวหัวดำ คลานขึ้นมาตามเท้า จนถึงเข่า. ภิกษุ ท. ! นี่เป็นมหาสุบินข้อที่ ๓ ได้มีแล้วแก่ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่.

ข้ออื่นอีก. นกทั้งหลาย สีจําพวก มีสีต่างๆ กัน มาแล้วจากทิศทั้งสี่ หมอบลงที่ใกล้เท้าแล้วกลายเป็นสีเขียวหมด. ภิกษุ ท. ! นี่เป็นมหาสุบินข้อที่ ๔ ได้มีแล้วแก่ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่.

ข้ออื่นอีก. ตถาคตได้ เดินไปบนอุจจาระกองใหญ่ เหมือนภูเขา อุจจาระมิได้เปื้อนเลย. ภิกษุ ท. ! นี่เป็นมหาสุบินข้อที่ ๕ ได้มีแล้วแก่ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่.

ภิกษุ ท. ! ข้อว่ามหาปฐพีนี้เป็นที่นอนใหญ่ของตถาคต จอมเขานิมนต์เป็นหมอน มือข้างซ้ายพาดลงที่สมุทรด้านตะวันออก มือข้างขวาพาด

๑. ศัพท์นี้ บาลีเป็น ติริยา นาม ตินชาติ แปลว่าภูเขาแพรงก็เคยแปลกัน.

ลงที่สมุทรด้านตะวันตก ทั้งสองหย่อนลงในสมุทรด้านทักษิณนั้น เป็นมหาสุบิน
 ข้อที่ ๑ เพื่อให้รู้ข้อที่ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมา
 สัมโพธิญาณ. ข้อว่าหญ้าคางออกจากสะดือ ขึ้นไปสูงจดฟ้า เป็น มหาสุบินข้อที่ ๒
 เพื่อให้รู้ข้อที่ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งอริยอัฏฐัง-
 กิกรมรรค แล้วประกาศเพียงไร แก่มนุษย์และเทวดา (ขึ้นไปถึงพรหม). ข้อว่า
 หนอนทั้งหลายมีสีเขียวหัวดำกลานขึ้นมาตามเท้าจนถึงเข่า เป็น มหาสุบินข้อที่ ๓
 เพื่อให้รู้ข้อที่คฤหัสถ์ผู้นั่งชาวเป็นอันมาก ถึงตถาคตเป็นที่พึงตลอดชีวิต. ข้อว่า
 นกสีจําพวกมีสีต่าง ๆ กัน มาจากทิศทั้งสี่ หมอบลงที่เท้าแล้วกลายเป็นสีขาวหมด
 นั้น เป็นมหาสุบินข้อที่ ๔ เพื่อให้รู้ข้อที่ วรรณะสีจําพวก เหล่านี้คือ กษัตริย์
 พราหมณ์ เวสส์ ศูทร ได้ออกจากเรือนมาบวชในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว
 อย่างไม่เกี่ยวข้องด้วยเรือน ย่อมทำให้แจ้งซึ่งวิมุตติอันไม่มีอันยิ่งไปกว่า ได้. ข้อว่า
 ตถาคตเดินไปบนกองอุจจาระใหญ่เหมือนนภูเขา อุจจาระไม่เปื้อนเลยนั้น เป็น
 มหาสุบินข้อที่ ๕ เพื่อให้รู้ข้อที่ตถาคตเป็นผู้มีลาภในบริวาร คือจิวรภิณฑบาท
 เสนาสนะ และคิลานปัจฉยเภสัชทั้งหลาย แต่ตถาคตไม่ติดจมนุ่มกมลในลาภนั้น,
 เมื่อบริโภค ก็บริโภคด้วยความเห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องออกไปพ้นจากทุกขได้ ฯ

อาการแห่งการตรัสรู้^๑

ราชกุมาร ! ครั้นเรากลืนกินอาหารหยาบ ทำกายให้มีกำลังได้แล้ว,
 เพราะสังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย จึงบรรลุนานที่ ๑ มีวิตกวิจาร

๑. โปธิราชกุมารสูตร ราชวรรค ม.ม.๑๓/๔๕๗/๕๐๕, สคารวสูตร พราหมณวรรค ม.ม.๑๓/๖๘๕๖/
 ๗๕๔. ตอนนีปาสราสีสูตร ไม่มี, ต่อไปในสคารวสูตรก็ไม่มี.

มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกแล้วแลอยู่. เพราะสงบวิตกพิจารณาเสียได้ จึงบรรลุ
 ฌานที่ ๒ เป็นเครื่องส่องใสในภายใน เป็นที่เกิดสมาธิแห่งใจ ไม่มีวิตกพิจารณา
 มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิแล้วแลอยู่. เพราะความจางไปแห่งปีติ ย่อมอยู่
 อุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุฌานที่ ๓ อันเป็นฌาน
 ที่พระอรหันต์เจ้ากล่าวว่ามีผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข. และเพราะ
 ละสุขและทุกข์เสียได้เพราะความดับหายไปแห่งโสมนัสและโทมนัสในกาลก่อน
 จึงได้บรรลุ ฌานที่ ๔ อันไม่ทุกข์ไม่สุข มีแต่ความที่สติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์
 เพราะอุเบกขาแล้วแลอยู่.

เรานั้น ครั้นเมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ส่องใสไม่มีกิเลส ปราศจากกิเลสเป็น
 ธรรมชาติอันโยนควรแก่การงาน ถึงความไม่หวั่นไหวตั้งอยู่เช่นนี้แล้ว ได้น้อมจิต
 ไปเฉพาะต่อ**บุพเพสิवासานุสสติญาณ**. เรานั้นระลึกถึงขั้นที่ที่เคยอยู่อาศัยใน
 ภพก่อนได้หลายประการ คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติ สามชาติ สี่ชาติ ห้าชาติ,
 สิบชาติ ยี่สิบชาติ สามสิบชาติ สี่สิบชาติ ห้าสิบชาติ, ร้อยชาติ พันชาติ แสน
 ชาติบ้าง, ตลอดหลายสังวัฏฏ์กับปี หลายวิวัฏฏ์กับปี หลายสังวัฏฏ์กับปีและวิวัฏฏ์กับปี
 บ้าง, ว่าเมื่อเราอยู่ในภพโน้น มีชื่ออย่างนั้น มีโคตร มีวรรณะ มีอาหาร อย่างนั้น, ๆ
 เสวยสุขและทุกข์เช่นนั้น ๆ มีอายุสุดลงเท่านั้น; ครั้นจติจากภพนั้นแล้ว
 ได้เกิดในภพโน้น มีชื่อ โคตร วรรณะ อาหาร อย่างนั้น ๆ, ได้เสวยสุข
 และทุกข์เช่นนั้น ๆ มีอายุสุดลงเท่านั้น; ครั้นจติจากภพนั้น ๆ ๆ แล้ว มาเกิด
 ในภพนี้. ๆ เรานั้นระลึกถึงขั้นที่ที่เคยอยู่อาศัยในภพก่อนได้หลายประการ พร้อมทั้ง
 ทั้งอาการและลักษณะดังนี้. ราชกุมาร! นี่เป็น วิชชาที่ ๑ ที่เราได้บรรลุแล้ว
 ในยามแรกแห่งราตรี. อวิชชาถูกทำลายแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว, ความมืด
 ถูกทำลายแล้ว ความสว่างเกิดขึ้นแทนแล้ว, เช่นเดียวกับที่เกิดแก่ผู้ไม่ประมาท
 มีเพียรเผาบาป มีตนส่งไปแล้วแลอยู่, โดยควร. ๕

เรานั้น ครั้นเมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิผ่องใสไม่มีกิเลส ปราศจากกิเลส เป็นธรรมชาติอ่อนโยนควรแก่การงาน ถึงความไม่หวั่นไหวตั้งอยู่เช่นนี้แล้ว ได้น้อมจิตไปเฉพาะต่อ **จุดปปาตญาณ**. เรามีจักขุทิพย์ บริสุทธิกว่าจักขุของสามัญมนุษย์, ย่อมแลเห็นสัตว์ทั้งหลายจืดอยู่ บังเกิดอยู่, เลวทรามประณีต, มีวรรณะดี มีวรรณะเลว, มีทุกข์ มีสุข. เราผู้แจ้งชัด หมู่สัตว์ผู้เข้าถึงตามกรรมว่า “ผู้เจริญทั้งหลาย! สัตว์เหล่านี้หนอ ประกอบกายทุจริต วิจิตทุจริต มโนทุจริต พุคฺติเตียนพระอริยเจ้าทั้งหลาย เป็นมิจฉาทิฏฐิ ประกอบการงานด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ, เบื้องหน้าแต่กายแตกตายไป ล้วนพากันเข้าสู่อบายทุกคติวินิบาตนรก. ฯ ท่านผู้เจริญทั้งหลาย! ส่วนสัตว์เหล่านี้หนอ ประกอบกายสุจริต วิจิตสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยเจ้า, เป็นสัมมาทิฏฐิ ประกอบการงานด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ, เบื้องหน้าแต่กายแตกตายไป ย่อมพากันเข้าสู่สุคติโลกสวรรค์. เรามีจักขุทิพย์ บริสุทธิล่วงจักขุสามัญมนุษย์ เห็นเหล่าสัตว์ผู้จืดอยู่ บังเกิดอยู่ เลว ประณีต มีวรรณะดี วรรณะทราม มีทุกข์ มีสุข. รู้ชัดหมู่สัตว์ผู้เข้าถึงตามกรรมได้ดังนี้. ฯ ราชกุมาร! นี่เป็น วิชชาที่ ๒ ที่เราได้บรรลุแล้วในยามกลางแห่งราตรี. อวิชชา ถูกทำลายแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว, ความมืดถูกทำลายแล้ว ความสว่างเกิดขึ้นแทนแล้ว, เช่นเดียวกับที่เกิดแก่ผู้ไม่ประมาท มีเพียรเผาบาป มีตนส่งไปแล้วแลอยู่, โดยควร.

เรานั้น ครั้นจิตตั้งมั่นบริสุทธิผ่องใสไม่มีกิเลส ปราศจากกิเลสเป็นธรรมชาติอ่อนโยนควรแก่การงาน ถึงความไม่หวั่นไหวตั้งอยู่เช่นนี้แล้ว ก็น้อมจิตไปเฉพาะต่อ **อาสวักขยญาณ**, เราย่อมรู้ชัดตามเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์, นี่เหตุแห่งทุกข์, นี่ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์, นี่ทางให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์; และเหล่านี้เป็นอัสวะทั้งหลาย, นี่เหตุแห่งอัสวะทั้งหลาย, นี่ความดับไม่เหลือแห่งอัสวะทั้งหลาย, นี่เป็นทางให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งอัสวะ

ทั้งหลาย. เมื่อเรารู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จิตก็พ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ. ครั้นจิตพ้นวิเศษแล้วก็เกิดญาณหยั่งรู้ว่า จิตพ้นแล้ว, วิชาเกิดขึ้นแล้ว, ความมืดถูกทำลายแล้ว ความสว่างเกิดขึ้นแทนแล้ว, เรา รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์จบแล้ว กิจที่ต้องทำได้ทำสำเร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความ(หลุดพ้น)เป็นอย่างนี้ มิได้มีอีก. ราชกุมาร! นี่เป็น วิชาที่ ๓ ที่เราได้บรรลุแล้วในยามปลายแห่งราตรี. อวิชชาถูกทำลายแล้ว เช่นเดียวกับที่เกิดแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มีเพียรเผาบาป มีตนส่งไปแล้วแลอยู่, โดยควร. ๫

สิ่งที่ตรัสรู้

ภิกษุ ท. ! มีสิ่งที่แล่นดังไปสุดโต่งอยู่สองอย่าง ที่บรรพชิตไม่ควรข้องแวะด้วย. สิ่งที่แล่นดังไปสุดโต่งนั้นคืออะไร? คือ การประกอบตนพัวพันอยู่ด้วยความใคร่ในกามทั้งหลาย อันเป็นการกระทำที่ยังต่ำ เป็นของชาวบ้าน เป็นของคนชั้นบุดูชน ไม่ใช่ของพระอริยเจ้า ไม่ประกอบด้วยประโยชน์, และการประกอบความเพียรในการทรมานตนให้ลำบาก อันนำมาซึ่งความทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยเจ้า ไม่ประกอบด้วยประโยชน์, สองอย่างนี้แล.

ภิกษุ ท. ! ข้อปฏิบัติเป็นทางสายกลาง ที่ไม่ไปหาสิ่งสุดโต่งสองอย่างนั้น เป็นข้อปฏิบัติที่ตถาคตได้ตรัสรู้เฉพาะแล้ว เป็นข้อปฏิบัติทำให้เกิดจักขุ เป็นข้อปฏิบัติทำให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้อันยิ่ง เพื่อความตรัสรู้พร้อม เพื่อนิพพาน.

ภิกษุ ท. ! ข้อปฏิบัติที่เป็นทางสายกลาง ที่ไม่ดิ่งไปหาที่ สุดโต่ง สองอย่างนั้น เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท. ! ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลางนั้น คือข้อปฏิบัติอันเสมือนหนทางอันประเสริฐ ประกอบด้วยองค์แปดประการนี้เอง. แปดประการคืออะไรเล่า? คือความเห็นที่ถูกต้อง ความดำริที่ถูกต้อง การพูดจาที่ถูกต้อง การทำกรณงานที่ถูกต้อง การอาชีพที่ถูกต้อง ความพากเพียรที่ถูกต้อง ความรำลึกที่ถูกต้องความตั้งใจมั่นคงที่ถูกต้อง ภิกษุ ท. ! นี้แลคือข้อปฏิบัติที่เป็นทางสายกลาง ที่ตถาคตได้ตรัสรู้เฉพาะแล้วเป็นข้อปฏิบัติทำให้เกิดจักขุ ทำให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้อันยิ่ง เพื่อความตรัสรู้พร้อม เพื่อนิพพาน.

ภิกษุ ท. ! นี้แลคือความจริงอันประเสริฐ เรื่องความทุกข์ คือความเกิดก็เป็นทุกข์ ความแก่ก็เป็นทุกข์ ความเจ็บไข้ก็เป็นทุกข์^๑ ความตายก็เป็นทุกข์, ความประจวบกับสิ่งที่ไม่รัก เป็นทุกข์ ความพรากจากสิ่งที่รัก เป็นทุกข์ ความปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่ได้สิ่งนั้น เป็นทุกข์,กล่าวโดยย่อ ชันถ์ห้าที่ประกอบด้วยอุปาทาน เป็นทุกข์.

ภิกษุ ท. ! นี้แลคือความจริงอันประเสริฐ เรื่องแดนเกิดของความทุกข์ คือตัณหา อันเป็นเครื่องทำให้มีการเกิดอีก อันประกอบด้วยองค์สามด้วยความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลิน อันเป็นเครื่องให้เปล็ดเพลินอย่างยิ่งในอารมณ์นั้น ๆ, ได้แก่ ตัณหาในกาม ตัณหาในความมีความเป็น ตัณหาในความไม่มีไม่เป็น.

ภิกษุ ท. ! นี้แลคือความจริงอันประเสริฐ เรื่องความดับไม่เหลือของความทุกข์ คือ ความดับสนิทเพราะจางไปโดยไม่มีเหลือของตัณหา^๑นั้นนั่นเอง

๑. ในบาลีพระไตรปิฎกสยามรัฐ มีคำว่า พุยาธิปี ทุกฺขา ด้วย, ซึ่งฉบับสวดมนต์ไม่มี, แต่ไปมีบทว่า โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาปี ทุกฺขา, ซึ่งในพระไตรปิฎกไม่มี.

คือความสลัดทิ้ง ความสละคืน ความปล่อย ความทำไม่ให้มีที่อาศัย ซึ่งตั้งหนานั้น.

ภิกษุ ท. ! นี่แลคือความจริงอันประเสริฐ เรื่องข้อปฏิบัติอันทำสัตว์ให้ลุถึงความดับไม่เหลือของความทุกข์ คือข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางอันประเสริฐ อันประกอบด้วยองค์แปดประการนี้ ได้แก่ความเห็นที่ถูกต้อง ความดำริที่ถูกต้อง การพูดจาที่ถูกต้อง การทำการงานที่ถูกต้อง การอาชีพที่ถูกต้อง ความพากเพียรที่ถูกต้อง ความรำลึกที่ถูกต้อง ความตั้งใจมั่นคงที่ถูกต้อง.

ภิกษุ ท. ! จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว เกิดขึ้นในสิ่งที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟัง มาแต่ก่อน เกิดขึ้นแก่เราว่า นี่คือความจริงอันประเสริฐคือความทุกข์, เกิดขึ้นแก่เราว่า ก็ความจริงอันประเสริฐคือความทุกข์นี้ เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้, เกิดขึ้นแก่เราว่า ก็ความจริงอันประเสริฐคือความทุกข์นี้ เราตถาคตกำหนดรู้รอบแล้ว.

ภิกษุ ท. ! จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว เกิดขึ้นในสิ่งที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟัง มาแต่ก่อน เกิดขึ้นแก่เราว่า นี่คือความจริงอันประเสริฐ คือแดนเกิดของทุกข์, เกิดขึ้นแก่เราว่า ก็ความจริงอันประเสริฐ คือแดนเกิดของทุกข์นี้ เป็นสิ่งที่ควรละเสีย, เกิดขึ้นแก่เราว่า ก็ความจริงอันประเสริฐ คือแดนเกิดของความทุกข์นี้ เราตถาคตละได้แล้ว.

ภิกษุ ท. ! จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว เกิดขึ้นในสิ่งที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟัง มาแต่ก่อน เกิดขึ้นแก่เราว่า นี่คือความจริงอันประเสริฐ คือความดับไม่เหลือของความทุกข์, เกิดขึ้นแก่เราว่า ก็ความจริงอันประเสริฐคือความดับไม่เหลือของความทุกข์นี้ เป็นสิ่งที่ควรทำให้แจ้ง, เกิดขึ้นแก่เรา ก็ความจริงอันประเสริฐคือความดับไม่เหลือของความทุกข์นี้ เราตถาคตได้ทำให้แจ้งแล้ว.

ภิกษุ ท. ! จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว
 วิชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว เกิดขึ้นในสิ่งที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมา
 แต่ก่อน เกิดขึ้นแก่เราว่า นี่คือความจริงอันประเสริฐคือข้อปฏิบัติที่ทำสัตว์
 ให้ถึงความดับไม่เหลือของความทุกข์, เกิดขึ้นแก่เราว่า ก็ความจริงอันประเสริฐ
 คือข้อปฏิบัติที่ทำสัตว์ให้ถึงความดับไม่เหลือของความทุกข์นี้ เป็นสิ่งที่ควรทำให้
 เกิดมี, เกิดขึ้นแก่เราว่า ก็ความจริงอันประเสริฐ คือข้อปฏิบัติที่ทำสัตว์ให้ถึงความ
 ดับไม่เหลือของความทุกข์นี้ เราตถาคตได้ทำให้เกิดมีแล้ว.

ภิกษุ ท. ! ตลอดกาลเพียงไร ที่ญาณทัศนะเครื่องรู้เห็นตามเป็นจริง
 ของเรา อันมีปริวัฏฏ์สาม มีอาการสิบสอง ในอริยสัจจทั้งสี่ เหล่านี้ยังไม่เป็น
 ญาณทัศนะที่บริสุทธิ์สะอาดด้วยดี; ตลอดกาลเพียงนั้น เรายังไม่ปฏิญาณว่า
 ได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้วซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก
 มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาแลมนุษย์.

ภิกษุ ท. ! เมื่อใด ญาณทัศนะเครื่องรู้เห็นตามเป็นจริงของเรา อันมี
 ปริวัฏฏ์สาม มีอาการสิบสอง ในอริยสัจจทั้งสี่ เหล่านี้เป็นญาณทัศนะที่บริสุทธิ์
 สะอาดด้วยดี; เมื่อนั้น เราก็ปฏิญาณว่าเป็นผู้ได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ซึ่งอนุตตร
 สัมมาสัมโพธิญาณ ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์
 พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาแลมนุษย์.

เกิดแสงสว่างเนื่องด้วยการตรัสรู้^๑

ภิกษุ ท. ! เมื่อใด ตถาคตได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ, ใน

๑. ปาลี สัตตมสูตร ภยวรรค จตุกก. อ. ๒๑/๑๗๗/๑๒๗.

ขณะนั้น แสงสว่างอันโอฬารจนหาประมาณมิได้ ยิ่งใหญ่กว่าอาณาภาพของเทวดาทั้งหลายจะบันดาลได้, ได้ปรากฏขึ้นในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์. ถึงแม้ใน โลกกันตริกนรก อันโล่งโถงไม่มีอะไรปิดกั้น แต่มีดมณฑการเกิดแห่ง จักขุวิญญานมิได้ อันแสงสว่างแห่งพระจันทร์และพระอาทิตย์ อันมีฤทธิ์อาณาภาพ อย่างนี้ ส่องไปไม่ถึงนั้น แม้ในเวลานั้น แสงสว่างอันโอฬารหาประมาณมิได้ ยิ่งใหญ่กว่าอาณาภาพของเทวดาทั้งหลายจะบันดาลได้ ก็ได้ปรากฏขึ้นเหมือนกัน. สัตว์ที่เกิดอยู่ ณ ที่นั้น รู้จักกันได้ด้วยแสงสว่างนั้น พวกเขาร้องว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลายเอ๋ย! ผู้อื่นอันเกิดอยู่ในที่นั้นนอกจากเราก็มีอยู่เหมือนกัน” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! นี่แลเป็น อัศจรรย์ครั้งที่สาม ที่ยังไม่เคยมี ได้บังเกิดมีขึ้น เพราะการบังเกิดแห่ง ตถาคต ผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า.

แผ่นดินไหว เนื่องด้วยการตรัสรู้^๑

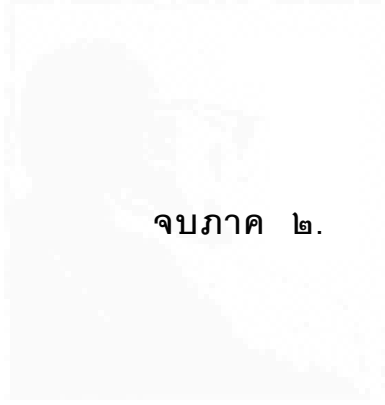
ดูก่อนอานนท์! เหตุปัจจัยที่ทำให้ปรากฏการไหวแห่งแผ่นดินอันใหญ่หลวง มีอยู่แปดประการ.

ดูก่อนอานนท์! เมื่อใด ตถาคตได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะ ซึ่งอนุตตร-สัมมาสัมโพธิญาณ; เมื่อนั้น แผ่นดินย่อมหวั่นไหว ย่อมสั่นสะเทือน ย่อมสั่นสะท้าน. อานนท์! นี่เป็นเหตุปัจจัยที่คำรบห้า แห่งการปรากฏการไหวของแผ่นดินอันใหญ่หลวง.

๑. บาลี อัญ. อ. ๒๓/๓๒๓/๑๖๗. ตรัสแก่พระอานนท์ ที่ป่าवालเจตีย์ เมืองเวสาลี.

การรู้สึกพระองค์ว่าได้ตรัสรู้แล้ว^๑

ภิกษุ ท. ! ก็เมื่อเราเป็นผู้มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นธรรมดา มีความโศกเป็นธรรมดา มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ด้วยตน, ก็รู้จักสิ่งที่มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย โศก เศร้าหมองเป็นธรรมดา. ครั้นรู้แล้ว จึงได้แสวงหานิพพาน อันไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ไม่โศก ไม่เศร้าหมอง เป็นธรรมดา อันไม่มีสิ่งอื่นยิ่งไปกว่า อันเกษมจากโยคธรรม. เราก็ได้บรรลุ พระนิพพานนั้น. อนึ่ง ปัญญาเครื่องรู้เครื่องเห็นได้เกิดแก่เราว่า “ความหลุดพ้นของเราไม่กลับกำเริบ การเกิดครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้าย ภาพเป็นที่เกิดใหม่มิได้มีอีก” ดังนี้. ๫

จบภาค ๒.

๑. ปาสวาสีสสูตร โอบัสมวารวค ม.ม. ๑๒/๓๒๓/๓๒๐.

ภาค ๓

เริ่มแต่ตรัสรู้แล้วทรงประกอบด้วยพระคุณธรรมต่าง ๆ
จนเสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์บรรลุผล.

www.buddhadasa.info

ภาค ๓

มีเรื่อง :- ทรงเป็นลูกไก่ตัวพีที่ที่สุด - ทรงเป็นผู้ข่มอินทรีได้- ทรงมี
ตถาคตพลญาณสืบ --ทรงมีเวสารัชชญาณ-ทรงมีวิธี “รุก” ข้าศึกให้แพ้ภัยตัว
-ทรงมีธรรมสีหนาทที่ทำเทวโลกให้สิ้นสะเทือน - ทรงมีธรรมสีหนาทอย่างองอาจ
-สิ่งที่ใคร ๆ ไม่อาจท้วงติงได้ -ไม่ทรงมีความลับที่ต้องช่วยกันปกปิด-ทรงเป็น
อัจฉริยะ-มนุษย์ในโลก -ทรงต่างจากมนุษย์ธรรมดา - ทรงบังคับใจได้เด็ดขาด
-ไม่ทรงติด แม้ในนิพพาน - ทรงมีความคงที่ ไม่มีใครยิ่งกว่า --ทรงยืนย่น
ในคุณธรรมของพระองค์ได้ -ทรงยืนย่นพรหมจรรย์ของพระองค์ว่าบริสุทธิ์เต็มที
-สิ่งที่ไม่ต้องทรงรักษาอีกต่อไป -ทรงฉลาดในเรื่องที่พันวิสัยโลก -ทรงทราบทิวฐิ
วัตถุอันลึกซึ้งหกสิบสอง -ทรงทราบส่วนสุดและมัชฌิมาปฏิบัติ - ทรงทราบ
พราหมณ์สัจจ์ -ทรงทราบพรหมโลก -ทรงทราบคติห้า และนิพพาน - ทรง
แสดงฤทธิ์ได้เพราะอิทธิบาท -ทรงมีอิทธิบาทเพื่อยู่ได้ถึงกัปปี - ทรงแปลงเสียง
คราวเดียวได้ตลอดทุกโลกธาตุ - ทรงมีปาฏิหาริย์สาม - เหตุที่ให้ได้นามว่า ตถาคต
-เป็นสัมมาสัมพุทธะเมื่อคลองแควในอนุปปพวิหารสมบัติ - เป็นสัมมา
สัมมาสัมพุทธะเมื่อทราบอริยสัจจ์สิ้นเชิง - ไม่ทรงเป็นสัพพัญญูทุกอริยาบถ - ทรงยืนย่น
ความเป็นมหาบุรุษ - ไม่มีใครเปรียบเสมอ - ไม่ทรงอภิวัตใคร - ทรงเป็น
ธรรมราชา - ทรงเป็นธรรมราชาที่เคารพธรรม - ทรงคิดหาที่พึ่งสำหรับ
พระองค์เอง - ถูกพวกพราหมณ์ตัดพ้อ - มารทูลให้นิพพาน - ทรงท้อพระทัย
ในการแสดงธรรม - พรหมอาราธนา - ทรงเห็นปวงสัตว์เปรียบด้วยบัวสามเหล่า
- ทรงแสดงธรรมเพราะเห็นความจำเป็นของสัตว์บางพวก - ทรงเห็นลู่ทางที่จะ
ช่วยเหลือปวงสัตว์-ทรงระลึกหาผู้ควรรับปฐมเทศนา -เสด็จพาราณสี
พบอุปกาศีวก-การแสดงปฐมเทศนา - การประกาศธรรมจักรที่อิสิปตนมฤคทายวัน
-แผ่นดินไหวเนื่องด้วยการแสดงธรรมจักร -เกิดแสงสว่างเนื่องด้วยการ
แสดงธรรมจักร -จักรของพระองค์ไม่มีใครต่อต้านได้ -ทรงหมั่นแต่จักรที่มี
ธรรมราชา (เป็นเจ้าของ) - การปรากฏของพระองค์คือการปรากฏแห่งดวงตา
ของโลกอันใหญ่หลวง

พุทธประวัติจากพระโอษฐ์

ภาค ๓

เริ่มแต่ตรัสรู้แล้วทรงประกอบด้วยพระคุณธรรมต่าง ๆ

จนเสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์บรรลุลผล.

ทรงเป็นลูกไก่ตัวพีที่สุด °

พราหมณ์! เปรียบเหมือนฟองไข่ของแม่ไก่อันมีอยู่ ๘ ฟอง หรือ ๑๐ ฟอง หรือ ๑๒ ฟอง, เมื่อไม่ไถ่ถอนทับ กก พักด้วยดีแล้ว, บรรดาลูกไก่ในไข่เหล่านั้น ตัวใดเจาะแทงทำลายเปลือกไข่ด้วยจะงอยเล็บเท้า หรือจะงอยปาก ออกมาได้ก่อนตัวอื่นโดยปลอดภัย เราควรเรียกลูกไก่ตัวนั้นว่าอย่างไร คือจะเรียกว่าตัวพีผู้แก่ที่สุด หรือตัวน้องผู้น้อยที่สุด ?

"พระโคตมผู้เจริญ! ใคร ๆ ก็ควรเรียกมันว่า ตัวพีผู้เจริญที่สุด เพราะมันเป็นตัวที่แก่ที่สุดในบรรดาลูกไก่เหล่านั้น" พราหมณ์ทูลตอบ.

พราหมณ์! ฉันทใดก็ฉันทนั้น : เรายนี้, ขณะเมื่อหมู่มสัตว์กำลังถูก อวิชาซึ่งเป็นประดุจเปลือกฟองไข่ห่อหุ้มอยู่แล้ว, ก็ทำลายเปลือกหุ้ม คือ

๑. บาลี มหาวิงค์ วินัยปิฎก ๑/๕/๓ . ตรัสแก่เวรัญชพราหมณ์.

อวิชาออกมาได้ก่อนใคร ๆ เป็นบุคคลแต่ผู้เดียวในโลกได้รู้พร้อมเฉพาะแล้ว ซึ่งสัมผัสโพธิญาณ อันไม่มีญาณอะไรยิ่งไปกว่า. พราหมณ์! เรานั้น, เป็นผู้เจริญที่สุดประเสริฐที่สุดของโลก. ความเพียรเราได้ปรารถนาแล้ว ไม่ย่อหย่อน, สติเราได้กำหนดมั่นแล้วไม่เสื่อมลง, กายก็รับแล้วไม่กระสับกระส่าย, จิตตั้งมั่นแล้วเป็นหนึ่ง, เราได้บรรลุปฐมฌาน ฯลฯ^๑ ทุตติยฌาน ฯลฯ ตติยฌาน ฯลฯ จตุตถฌานแล้ว ก็น้อมจิตไปเฉพาะต่อบุพเพนิวาสานุสสติ - ญาณ ฯลฯ เป็นการทำลายเปลือกฟองไข่ของลูกไก่ออกจากฟองไข่ ครั้งแรก, ก็น้อมจิตไปเฉพาะต่อจตุปาทญาณ ฯลฯ เป็นการทำลายเปลือกฟองไข่ของลูกไก่ออกจากฟองไข่ครั้งที่สอง, ก็น้อมจิตไปเฉพาะต่ออาสวักขยญาณ ฯลฯ เป็นการทำลายเปลือกฟองไข่ของลูกไก่ออกจากฟองไข่ครั้งที่สาม, ดังนี้.

ทรงเป็นผู้ข่มอินทรีย์ได้ ^๒

มาคัณทียะ ! จักขุเป็นสิ่งที่รูปร่างเป็นที่ยินดี กำหนดแล้วในรูป อันรูป ทำให้บันเทิงพร้อมแล้ว, จักขุนั้น อันตถาคตทรมาน ควบคุม รักษา สำรวมไว้ได้แล้ว และตถาคตย่อมแสดงธรรมเพื่อการสำรวมจักขุนั้นด้วย.

มาคัณทียะ ! โสตะเป็นสิ่งที่เสียงเป็นที่ยินดี ฯลฯ^๓, ฆานะ เป็นสิ่งที่กลิ่นเป็นที่ยินดี ฯลฯ, ชิวหาเป็นสิ่งที่รสเป็นที่ยินดี ฯลฯ, กายะเป็นสิ่งที่

๑. คำที่ละด้วย ฯลฯ ดังนี้ ดูเนื้อความเต็มที่ได้จากในภาค ๒ ตอนว่าด้วยการตรัสรู้ คือฌาน ๔ และวิชา ๓ เหมือนกันไม่มีแปลก, ในที่นี้จึงยกมาแต่ชื่อ ให้สะดวกแก่ผู้ศึกษา, ไม่ต้องอ่านคำซ้ำ ๆ กันอีกตั้งยาว ๆ ให้ยืดยาด.

๒. บาลี มาคัณทียสูตร ม.ม. ๑๓/๒๗๒/๒๗๙. ตรัสแก่มาคัณทียบริพาทก ที่โรงบูชาไฟแห่งหนึ่ง.

๓. ที่ละ ฯลฯ เช่นนี้ เติมให้เต็มเหมือนในข้อจักขุเองได้.

มีโณภูริัพพะเป็นที่ยินดี ฯลฯ, ใจเป็นสิ่งที่ซึ่งมีธรรมารมณเป็นที่ยินดี กำหนดแล้ว
ในธรรมารมณ อังธรรมารมณทำให้บันเทิงพร้อมแล้ว, ใจนั้นอันตถาคต
ทรมาน ควบคุม รักษา สำรวม ไว้ได้แล้ว และ ตถาคตย่อมแสดงธรรมเพื่อ
สำรวมใจนั้นด้วย.

ทรงมีตถาคตผลญาณสิบอย่าง

ภิกษุ ท.! ตถาคตเป็นผู้ประกอบด้วยผลญาณ ๑๐ อย่าง และ
ประกอบด้วยเวสารัชชญาณ ๔ อย่าง จึง ปฏิญญาตำแหน่งจอมโลก บันลือสีหนาท
ประกาศพรหมจักร ในท่ามกลางบริษัททั้งหลาย.^๑

สารีบุตร! เหล่านี้เป็นตถาคตผล ๑๐ อย่าง ของตถาคต ที่ตถาคต
ประกอบพร้อมแล้วปฏิญญาตำแหน่งจอมโลก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักร
ในท่ามกลางบริษัททั้งหลายได้, สิบอย่างคือ:-^๒

(๑) ตถาคต ย่อมรู้ตามเป็นจริง ซึ่งสิ่งเป็นฐานะ (คือมีได้เป็นได้)
โดยความเป็นสิ่งมีฐานะ,ซึ่งสิ่งไม่มีฐานะ (คือไม่มีได้ไม่เป็นได้) โดยความ
เป็นสิ่งที่ใช้ฐานะ : นี่เป็นตถาคตผลของตถาคต.

(๒) ตถาคต ย่อมรู้ตามเป็นจริง ซึ่งวิบาก (คือผล) ของการทำความ
ที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ได้ทั้งโดยฐานะและโดยเหตุ : นี่ก็เป็นตถาคตผล
ของตถาคต.

(๓) ตถาคต ย่อมรู้ตามเป็นจริง ซึ่งปฏิบัติเครื่องทำผู้ปฏิบัติให้ไปสู
ภูมิทั้งปวงได้ : นี่ก็เป็นตถาคตผลของตถาคต.

๑ บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๓๓/๖๕. ตถาคตผลสิบ เรียกว่า ทสพผลญาณ.

๒ บาลี มหาสีหนาทสูตร ม.ม. ๑๒/๑๔๐/๑๖๖. ตรัสแก่พระสารีบุตร ที่ชฎุปา นกนครเวสาลี.

(๔) ตถาคต ย่อมรู้ตามเป็นจริง ซึ่งโลกนี้อันประกอบด้วยธาตุมิใช่ อย่างเดียว ด้วยธาตุต่าง ๆ กัน^๑ : นี้ก็เป็นตถาคตผลของตถาคต.

(๕) ตถาคต ย่อมรู้ตามเป็นจริง ซึ่งอริมุตี (คือฉันทะและอัชยาศัย) อันต่าง ๆ กัน ของสัตว์ทั้งหลาย : นี้ก็เป็นตถาคตผลของตถาคต.

(๖) ตถาคต ย่อมรู้ตามเป็นจริง ซึ่งความยิ่งและหย่อน แห่งอินทรีย์ ของสัตว์เหล่าอื่น ของบุคคลเหล่าอื่น : นี้ก็เป็นตถาคตผลของตถาคต.

(๗) ตถาคต ย่อมรู้ตามเป็นจริง ซึ่งความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว ความออก แห่งฉานวิโมกข์ สมภาติ และสมาบัติทั้งหลาย : นี้ก็เป็นตถาคตผลของตถาคต.

(๘) ตถาคต ย่อมระลึกได้ ซึ่งชั้นธอันตนเคยอยู่อาศัยในภพก่อน มีชนิดต่าง ๆ กัน คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง^๒... ฯลฯ, : นี้ก็เป็น ตถาคตผลของตถาคต.

(๙) ตถาคต ย่อมเห็นสัตว์ ท. ด้วยทิพยจักขุอันหมดจด ก้าวล่วง จักขุมนุษย์ : เห็นสัตว์ทั้งหลายผู้เคลื่อนอยู่บังเกิดอยู่^๓... ฯลฯ, : นี้ก็เป็น ตถาคตผลของตถาคต.

(๑๐) ตถาคต ย่อมทำให้แจ้ง เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะ ท. ได้^๔... ฯลฯ : นี้ก็เป็นตถาคตผลของตถาคต.

สารีบุตร! เหล่านี้แล เป็นตถาคตผลสืบอย่าง ของตถาคต ที่ตถาคต ประกอบแล้ว ย่อมปฏิบัติญาณตำแหน่งจอมโลก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรให้ เป็นไปในท่ามกลางบริษัททั้งหลาย.

๑ เช่นรูปธาตุ นามธาตุ เป็นต้น ซึ่งแยกกระจายออกได้อีกมาก.

๒ ดูที่จำแนกพิสดารในภาค ๒ ตอนการตรัสรู้ ว่าด้วยวิชาที่หนึ่ง.

๓ ดูที่จำแนกพิสดารในภาค ๒ ตอนการตรัสรู้ ว่าด้วยวิชาที่สอง.

๔ ดูที่จำแนกพิสดารในภาค ๒ ตอนการตรัสรู้ ว่าด้วยวิชาที่สาม.

ทรงมีเวสารัชชญาณสี่อย่าง^๑

ภิกษุ ท. ! เหล่านี้เป็นเวสารัชชญาณสี่อย่างของตถาคต ที่ตถาคตประกอบพร้อมแล้ว ปฏิญาณตำแหน่งจอมโลก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในท่ามกลางบริษัท ท.ได้, สี่อย่างคือ :-

(๑). ตถาคตไม่มองเห็นวีแววช่องทางที่จะมีว่า สมณะหรือพราหมณ์, เทพ, มาร, พรหม, หรือใคร ๆ ในโลก จักโจมตีวงเราได้ด้วยทั้งหมดผลว่า “ธรรมเหล่านี้ ๆ อันท่านผู้ปฏิญาณตนเป็นสัมมาสัมพุทธะอยู่ ไม่ได้รู้พร้อมเฉพาะแล้ว” ดังนี้. ภิกษุ ท. ! ตถาคตเมื่อมองหาไม่เห็นวีแววอันนั้น จึงเป็นผู้ถึงความเกษม ถึงความไม่กลัว ถึงความเป็นผู้กล้าหาญอยู่ได้.

(๒). ตถาคต ไม่มองเห็นวีแววช่องทางที่จะมีว่า สมณะหรือพราหมณ์, เทพ, มาร, พรหม, หรือใคร ๆ ในโลก จักโจมตีวงเราได้ด้วยทั้งหมดผลว่า “อาสวะเหล่านี้ ๆ อันท่านผู้ปฏิญาณตนเป็นขีณาสพผู้สิ้นอาสวะอยู่ ยังไม่สิ้นรอบแล้ว” ดังนี้. ภิกษุ ท. ! ตถาคต เมื่อมองหาไม่เห็นวีแววอันนั้น จึงเป็นผู้ถึงความเกษม ถึงความไม่กลัว ถึงความเป็นผู้กล้าหาญอยู่ได้.

(๓). ตถาคตไม่มองเห็นวีแววช่องทางที่จะมีว่า สมณะหรือพราหมณ์, เทพ, มาร, พรหม, หรือใคร ๆ ในโลก จักโจมตีวงเราได้ด้วยทั้งหมดผลว่า “ธรรมเหล่าใด ที่ท่านกล่าวว่า เป็นธรรมทำอันตรายแก่ผู้เสพ, ธรรมเหล่านั้นถึงเมื่อบุคคลเสพอยู่ ก็หาอาจทำอันตรายไม่” ดังนี้. ภิกษุ ท. ! ตถาคตเมื่อมองหาไม่เห็นวีแววอันนั้น จึงเป็นผู้ถึงความเกษม ถึงความไม่กลัว ถึงความเป็นผู้กล้าหาญอยู่ได้.

(๔). ตถาคตไม่มองเห็นวีแววช่องทางที่จะมีว่า สมณะหรือพราหมณ์, เทพ, มาร, พรหม, หรือใคร ๆ ในโลก จักโจมตีวงเราได้ด้วยทั้งหมดผลว่า

๑. บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑๐/๘ และ มหาสีหนาทสูตร ม.ม. ๑๒/๑๔๔/๑๖๗.

“ท่านแสดงธรรมเพื่อประโยชน์อย่างใด ประโยชน์นั้นไม่เป็นทางสิ้นทุกข์ โดยชอบแก่ทำอันตรายแก่ผู้ประพฤติกรรมเหล่านั้น” “ดังนี้. ภิกษุ ท. ! ตถาคตเมื่อมองหาไม่เห็นวีแววอันนั้น จึงเป็นผู้ถึงความเกษม ถึงความไม่กลัว ถึงความเป็นผู้กล้าหาญอยู่ได้.

ภิกษุ ท. ! เหล่านี้แล เป็นเวสัชชญาณสี่อย่างของตถาคต อันตถาคตประกอบพร้อมแล้ว ปฏิญญาตำแหน่งจอมโลก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรให้เป็นไปในท่ามกลางบริษัททั้งหลาย.

ทรงมีวิธี "รุก" ขำศึกให้แพภัยตัว^๑

(เรื่องในชั้นแรกมีอยู่ว่า บริพพาชกชื่อสรวะ เคยบวชอยู่ในธรรมวินัยนี้ แล้วละทิ้งไปบวชเป็นบริพพาชก เทียบร้องประกาศอยู่ว่า คนรู้ถึงธรรมวินัยของพวกสมณสากยบุตรทั่วถึงแล้ว ไม่เห็นดีอะไร จึงหลีกมาเสีย. ครั้นความนี้ทราบถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้เสด็จไปสู่อารามของบริพพาชกพวกนั้น และสนทนากันในกลางที่ประชุมบริพพาชก. ทรงถามเฉพาะสรวะบริพพาชก ให้บรรยายออกไปว่า ธรรมวินัยของพวกสมณสากยบุตรนั้นเป็นอย่างไร). ตรัสว่า:-

ดูก่อนสรวะ ! ได้ยินว่าท่านกล่าวดังนี้จริงหรือ ว่า “ธรรมของพวกสมณสากยบุตรนั้น ท่านรู้ทั่วถึงแล้ว เพราะรู้ทั่วถึงนั่นเอง จึงหลีกมาเสียจากธรรมวินัยนั้น” ดังนี้. (ไม่มีคำตอบ, จึงตรัสถามเป็นครั้งที่สอง :-)

ดูก่อนสรวะ ! ท่านจงพูดไปเถิดว่า เรารู้ทั่วถึงธรรม – วินัยของพวกสมณสากยบุตรอย่างไร. ถ้าท่านพูดได้ครบถ้วน เราจะช่วยพูดเต็มให้ครบถ้วน. ถ้าคำของท่านครบถ้วนถูกต้องดีแล้ว เราจักอนุโมทนา (นี้ไม่มีคำตอบอีก จึงตรัสถามเป็นครั้งที่สาม :-)

ดูก่อนสรวะ ! ท่านจงพูดเถิด. ธรรมวินัยของพวกสมณสากยบุตรนั้น เราเป็นผู้บัญญัติเอง เราย่อมรู้ดี. ถ้าท่านพูดไม่บริบูรณ์ เราจะช่วยพูดเต็ม

๑. บาลี ดิก. อ. ๒๐/๒๓๘/๕๐๔. ตรัสแก่บริพพาชกทั้งหลาย ริมฝั่งแม่น้ำสัพปีนิ.

ให้บริบูรณ์, ถ้าท่านพูดได้บริบูรณ์ เราก็จักอนุโมทนา. (นิ่งไม่มีคำตอบ, ในที่สุดพวกปริพพาชกด้วยกัน ช่วยกันรุมขอร้องให้สรวะปริพพาชกพูด. สรวะก็ยังนิ่งตามเดิม. พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสข้อความนี้ :-)

ดูก่อนปริพพาชกทั้งหลาย ! ถ้าผู้ใดกล่าวหาเราว่า "ท่านอวดว่าท่านเป็นสัมมาสัมพุทธะ แต่ธรรมเหล่านั้น ท่านยังไม่รู้เลย" ดังนี้. เราก็จักชักใช้สอบถามไล่เลียงเขาให้เป็นอย่างดี (ถึงข้อธรรมที่เขาว่าเราไม่รู้ แต่เรารู้). เขานั้น ครั้นถูกเราชักใช้สอบถามไล่เลียงเป็นอย่างดีแล้ว ย่อมหมดหนทาง ย่อมเป็นอย่างอื่นไม่ได้ นอกจากจะตกอยู่ในฐานะลำบาก ๓ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ตอบถลากไถลนอกกลุ่มนอกทางบ้าง, แสดงความขุ่นเคืองโกรธแค้น น้อยอกน้อยใจ ออกมาให้ปรากฏบ้าง, หรือต้องนิ่งอั้น หมดเสียง ก่อเขิน คอดก ก้มหน้า ชบเซา ไม่มีคำพูดหลุดออกมาได้ เหมือนอย่างสรวะปริพพาชกนี้บ้าง.

ดูก่อนปริพพาชกทั้งหลาย ! ถ้าผู้ใดกล่าวหาเราว่า "ท่านอวดว่าท่านสิ้นอาสวะ.แต่อาสวะเหล่านี้ ๆ ของท่านยังมีอยู่" ดังนี้. เราก็จักชักใช้สอบถามไล่เลียงเขาให้เป็นอย่างดี (ถึงอาสวะที่เขาว่ายังไม่สิ้น). เขานั้น ครั้นถูกเราชักใช้สอบถามไล่เลียงเป็นอย่างดีแล้ว ย่อมหมดหนทาง ย่อมเป็นอย่างอื่นไม่ได้ นอกจากจะตกอยู่ในฐานะลำบาก ๓ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือตอบถลากไถลนอกกลุ่มนอกทางบ้าง, แสดงความขุ่นเคือง โกรธแค้น น้อยอกน้อยใจ ออกมาให้ปรากฏบ้าง, หรือต้องนิ่งอั้น หมดเสียง ก่อเขิน คอดก ก้มหน้า ชบเซา ไม่มีคำพูดหลุดออกมาได้ เหมือนอย่างสรวะปริพพาชกนี้บ้าง.

ดูก่อนปริพพาชกทั้งหลาย ! ถ้าผู้ใดกล่าวหาเราว่า "ท่านแสดงธรรมเพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์อันนั้น ไม่เป็นทางสิ้นทุกข์โดยชอบแก่บุคคลผู้ประพฤติตาม" ดังนี้. เราก็จักชักใช้สอบถามไล่เลียงเขาให้เป็นอย่างดี (ถึงประโยชน์ที่เขาว่าเป็นทางสิ้นทุกข์โดยชอบแก่บุคคลผู้ประพฤติตาม). เขานั้น ครั้นถูกเราชักใช้

สอบถามไล่เสียงเป็นอย่างดีแล้ว ย่อมหมดหนทาง ย่อมเป็นอย่างอื่นไม่ได้ นอกจากจะตกอยู่ในฐานะลำบาก ๓ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือตอบถลากไกล นอกถ่วงอกทางบ้าง, แสดงความขุ่นเคือง โกรธแค้น น้อยอกน้อยใจ ออกมาให้ปรากฏบ้าง, หรือต้องนั่งอัน หมดเสียง เก้อเขิน คอตก ก้มหน้า ซบเซาไม่มีคำพูดหลุดออกมาได้ เหมือนอย่างสรวะบริพพาชกนี้บ้าง.

ทรงมีธรรมสีหนาทที่ทำเทวโลกให้สิ้นสะเทือน^๑

ภิกษุ ท. ! พญาสัตว์ชื่อสีหะ ออกจากถ้ำที่อาศัยในเวลาเย็น เหยียดกายแล้วเหยียดอุทิสั่งโดยรอบ บันลือสีหนาทสามครั้งแล้วก็เที่ยวไปเพื่อหาอาหาร. บรรดาสัตว์เดรัจฉานเหล่าใดที่ได้ยินสีหนาท สัตว์เหล่านั้นก็สะดุ้งกลัวเหียวแห้งใจ, พวกที่อาศัยโพรงก็เข้าโพรง ที่อาศัยน้ำก็ลงน้ำ พวกอยู่ป่าก็เข้าป่า ผุ่งนกกก็โผขึ้นสู่อากาศ, เหล่าช้างของพระราชาในหมู่บ้าน นิคมและเมืองหลวง ที่เขาผูกล่ามไว้ด้วยเชือกอันเหนียว ก็พากันกลัว กระซอกเชือกให้ขาด แล้วถ่ายมูตรและกรีสพลางแล่นหนีไปพลางทั้งข้างโน้นและข้างนี้. ภิกษุ ท. ! พญาสัตว์ชื่อสีหะ เป็นสัตว์มีฤทธิ์มาก มีศักดิ์มาก มีอำนาจมากกว่าบรรดาสัตว์เดรัจฉาน ด้วยอาการอย่างนี้แล.

ภิกษุ ท. ! ฉันทใดกัฉนนั้น : ในกาลใดตถาคตอุบัติขึ้นในโลก เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบโดยตนเอง สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ ไปดี รู้แจ้งโลกเป็นผู้ฝึกบุรุษที่พอฝึกได้ไม่มีใครยิ่งไปกว่า เป็นครูสอนเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้ปลุกสัตว์ให้ตื่น เป็นผู้จำแนกธรรม. ตถาคตนั้นแสดงธรรมว่า สักกายะ (คือทุกข์) เป็นเช่นนี้ เหตุให้เกิดสักกายะเป็นเช่นนี้ ความดับไม่เหลือแห่งสักกายะเป็นเช่นนี้ ทางให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสักกายะเป็นเช่นนี้. พวกเทพ

๑. บาลี จุตทุก. อ. ๒๑/๔๒/๓๓.

เหล่าใดเป็นผู้มีอายุยืนนาน มีวรรณะ มากไปด้วยความสุข ดำรงอยู่นานมาแล้ว
 ในวิมานชั้นสูง, พวกเทพนั้น ๆ โดยมาก ได้ฟังธรรมเทศนาของตถาคตแล้ว
 ก็สะดุ้งกลัว เหี่ยวแห้งใจ สำนึกได้ว่า “ท่านผู้เจริญเอ๋ย! พวกเราเมื่อเป็นผู้
 ไม่เที่ยง ก็มาสำคัญว่าเป็นผู้เที่ยง เมื่อไม่ยั่งยืน ก็มาสำคัญว่ายั่งยืน เมื่อไม่มั่นคง
 ก็มาสำคัญว่าเราเป็นผู้มั่นคง. พวกเราทั้งหลายเป็นผู้ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืนไม่มั่นคง
 และถึงทั่วแล้วซึ่งสักกายะ คือความทุกข์” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! ตถาคตเป็นผู้มีฤทธิ์มาก ศักดิ์มาก อานุภาพมาก กว่า
 สัตว์โลก พร้อมทั้งเทวโลก ด้วยอาการอย่างนี้แล.

ทรงมีธรรมสีหนาทอย่างองอาจ^๑

กัสสปะ ! นี่เป็นเรื่องที่อาจมิได้เป็นได้ คือเหล่าบริพาทชกผู้เป็น
 เดียรถีย์เหล่าอื่นจะฟังกล่าวว่า “พระสมณโคดม บันลือสีหนาทก็จริงแล แต่บันลือ
 ในที่ว่างเปล่า หาใช่บันลือในท่ามกลางบริษัทไม่” ดังนี้ส่วนท่านอย่าฟังกล่าว
 เช่นนั้นแต่ฟังกล่าว (ตามที่เป็นจริง) อย่างนี้ว่า “พระสมณโคดมยอมบันลือสีหนาท
 ในท่ามกลางบริษัท ท. หาใช่บันลือในที่ว่างเปล่าไม่”.

กัสสปะ ! นี้ก็เป็นเรื่องที่อาจมิได้ เป็นได้ คือเหล่าบริพาทชกผู้เป็น
 เดียรถีย์เหล่าอื่นจะฟังกล่าวว่า “พระสมณโคดม บันลือสีหนาทในท่ามกลางบริษัท
 ก็จริง แต่หาได้บันลืออย่างองอาจไม่” ดังนี้. ส่วนท่านอย่าฟังกล่าวเช่นนั้น
 แต่ฟังกล่าว(ตามที่เป็นจริง) อย่างนี้ว่า “พระสมณโคดมยอมบันลือสีหนาทใน
 ท่ามกลางบริษัท และบันลืออย่างองอาจด้วย”.

๑. บาลี สී.ที. ๙/๒๑๙/๒๓๒. ตรัสแก่อเจลกัสสปะ ที่อุชุกกุญฺจา. เรื่องตอนที่จริงควรนำไป
 จัดไว้ ในตอนที่ได้ประกาศพระศาสนาแล้ว, แต่เป็นเพราะเห็นว่า เป็นจำพวกคุณสมบัติของพระ
 พุทธเจ้าส่วนหนึ่ง จึงกล่าวเสียในตอนนี้ด้วยกัน ทั้งมีเนื้อความเนื่องกันอยู่ด้วย.... -

กัศสปะ ! นี่ก็เป็นเรื่องนี้อาจมีได้เป็นได้ คือ เหล่าบริพาทผู้เป็น
 เตียรถีย์เหล่าอื่นจะฟังกล่าวว่า “พระสมณโคดม บันลือสีหนาทในท่ามกลางบริษัท
 อย่างองอาจก็จริงแล แต่ว่าหาได้มีใครถามปัญหาอะไรกะเธอ (ในทีนั้น) ไม่, และ
 ถึงจะถูกถาม เธอก็หาพยากรณ์ได้ไม่, และถึงจะพยากรณ์ก็ไม่ทำความชอบใจ
 ให้แก่ผู้ฟังได้, และถึงจะทำความชอบใจให้แก่ผู้ฟังได้ เขาก็ไม่สำคัญถ้อยคำนั้น ๆ
 ว่าเป็นสิ่งควรฟัง, และถึงจะสำคัญว่าเป็นสิ่งควรฟัง ก็ไม่เลื่อมใส, และถึงจะ
 เลื่อมใส ก็ไม่แสดงอาการของผู้เลื่อมใส, และถึงจะแสดงอาการของผู้เลื่อมใส
 ก็ไม่ปฏิบัติตามคำสอนนั้น, และถึงจะปฏิบัติตามคำสอนนั้น ก็ไม่ปฏิบัติอย่าง
 อิมอกอิมใจ” ดังนี้. ส่วนท่านอย่าฟังกล่าวเช่นนั้น แต่ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า
 “พระสมณโคดมบันลือสีหนาทท่ามกลางบริษัทอย่างแจ่มแจ้ง มีผู้ถามปัญหา, ถูกถาม
 แล้วก็พยากรณ์, ด้วยการพยากรณ์ ย่อมทำจิตของผู้ฟังให้ชอบใจ, ผู้ฟัง
 ย่อมสำคัญถ้อยคำนั้น ๆ ว่าเป็นสิ่งควรฟัง ฟังแล้วก็เลื่อมใส, เลื่อมใสแล้ว
 ก็แสดงอาการของผู้เลื่อมใส, และปฏิบัติตามคำสอนนั้น, ปฏิบัติแล้ว ก็เป็นผู้อิมอกอิม
 ใจได้” ดังนี้.

กัศสปะ ! ครั้งหนึ่งเราอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏใกล้กรุงราชคฤห์. บริพาท
 ผู้เป็นสหพรหมจารีของท่านคนหนึ่ง ชื่อว่า นิโครธะ ได้ถามปัญหาเรื่องการเกิดกัน
 บาปอย่างยิงกะเรา ณ ที่นั้น. เราได้พยากรณ์แก่เขา. ในการพยากรณ์นั้น
 เขาได้รับความพอใจยิ่งกว่าประมาณ (คือยิ่งกว่าที่เขาคาดไว้ก่อน).

สิ่งที่ใคร ๆ ไม่อาจท้วงติงได้^๑

ภิกษุ ท. ! ตถาคตเป็นผู้ที่ใคร ๆ ไม่อาจท้วงติงได้ด้วยธรรม ๓ อย่างคือ :-

๑. บาลี สตุตทก. อ. ๒๓/๘๔/๕๕.

ภิกษุ ท. ! (๑) ตถาคตมีธรรมอันตนกล่าวไว้ดีแล้ว, ในธรรมนั้น ๆ ตถาคตไม่มองเห็นวิเวกช่องทางที่จะมีว่า สมณะหรือพราหมณ์, เทพ, มาร, พรหม, หรือใคร ๆ ในโลก จักท้วงติงเราได้ด้วยทั้งเหตุผลว่า “ท่านไม่ใช่เป็นผู้มีธรรมอันตนกล่าวไว้ดีแล้ว เพราะเหตุเช่นนี้ ๆ” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! (๒) ปฏิบัติการเครื่องทำผู้ปฏิบัติให้ถึงพระนิพพาน เป็นสิ่งที่เราบัญญัติไว้ดีแล้ว แก่สาวกทั้งหลาย, -โดยอาการที่สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติแล้วย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะ ท. ได้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในธรรมอันตนเห็นแล้วนี้เอง เข้าถึงวิมุตตินั้นแล้วแลอยู่. ในปฏิปทานั้น ๆ ตถาคตไม่มองเห็นวิเวกช่องทางที่จะมีว่าสมณะหรือพราหมณ์, เทพ, มาร, พรหม, หรือใคร ๆ ในโลก จักท้วงติงเราได้ด้วยทั้งเหตุผลว่า “ปฏิบัติการเครื่องทำผู้ปฏิบัติให้ถึงพระนิพพาน เป็นสิ่งที่ท่านบัญญัติไว้ดีแล้ว แก่สาวกทั้งหลาย, โดยอาการที่ ฯลฯ แล้วแลอยู่ ก็หาไม่” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! (๓) สาวกบริษัทของเรา นับด้วยร้อยเป็นอนก ที่ได้ทำให้แจ้ง เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ^๑ ฯลฯ. ในข้อนั้น เราไม่มองเห็นวิเวกช่องทางที่จะมีว่า สมณะหรือพราหมณ์, เทพ, มาร, พรหม, หรือใคร ๆ ในโลก จักท้วงติงเราได้ด้วยทั้งเหตุผลว่า “สาวกบริษัทของท่าน มีนับด้วยร้อยเป็นอนก ก็หาไม่ได้ ที่ได้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ฯลฯ” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! เมื่อเรามองไม่เห็นวิเวกช่องทางนั้น ๆ ก็เป็นผู้ถึงความเกษมถึงความไม่กัฬ ถึงความเป็นผู้กล้าหาญอยู่ได้. นี้แล เป็นสิ่งที่ใครไม่ท้วงติงตถาคตได้ ๓ อย่าง.

๑. คือเป็นพระอรหันต์.

ไม่ทรงมีความลับ ที่ต้องให้ใครช่วยปกปิด^๑

โมคคัลลานะ ! ตถาคตเป็นผู้ที่มี ศิลบริสุทธิ อยู่เสมอ จึงปฏิญาณว่า เราเป็นผู้มีศิลปบริสุทธิแล้ว. ศิลของเรา บริสุทธิ ชาวฝั่ง ไม่เศร้าหมองเลย, สาวกทั้งหลาย จึงไม่ต้องช่วยกันทำการป้องกันให้ตถาคต ในเรื่องอันเกี่ยวกับศิลปะ, ทั้งตถาคตก็ไม่หวังการป้องกันจากสาวกทั้งหลาย ในเรื่องอันเกี่ยวกับศิลปะเลย.

โมคคัลลานะ ! ตถาคตเป็นผู้ที่มี อาชีวะบริสุทธิ ดีอยู่เสมอ จึงปฏิญาณว่า เราเป็นผู้มีอาชีวะบริสุทธิแล้ว. อาชีวะของเรา บริสุทธิ ชาวฝั่ง ไม่เศร้าหมองเลย, สาวกทั้งหลาย จึงไม่ต้องช่วยการทำการป้องกันให้ตถาคต ในเรื่องอันเกี่ยวกับอาชีวะ, ทั้งตถาคตก็ไม่หวังการป้องกันจากสาวกทั้งหลาย ในเรื่องอันเกี่ยวกับอาชีวะเลย.

โมคคัลลานะ ! ตถาคตเป็นผู้ที่มี การแสดงธรรมบริสุทธิ ดีอยู่เสมอ จึงปฏิญาณว่า เราเป็นผู้มีการแสดงธรรมบริสุทธิ. การแสดงธรรมของเรา บริสุทธิ ชาวฝั่ง ไม่เศร้าหมองเลย, สาวกทั้งหลายจึงไม่ต้องช่วยการทำการป้องกันให้ตถาคต ในเรื่องอันเกี่ยวกับการแสดงธรรม, ทั้งตถาคตก็ไม่หวังการป้องกันจากสาวกทั้งหลาย ในเรื่องอันเกี่ยวกับการแสดงธรรมเลย.

โมคคัลลานะ ! ตถาคตเป็นผู้ที่มี การตอบคำถามบริสุทธิ ดีอยู่เสมอ จึงปฏิญาณว่า เราเป็นผู้มีการตอบคำถามบริสุทธิ. การตอบคำถามของเรา บริสุทธิ ชาวฝั่ง ไม่เศร้าหมองเลย, สาวกทั้งหลายจึงไม่ต้องช่วยการทำการป้องกันให้ตถาคต ในเรื่องอันเกี่ยวกับการตอบคำถาม, ทั้งตถาคตก็ไม่หวังการป้องกันจากสาวกทั้งหลาย ในเรื่องอันเกี่ยวกับการตอบคำถามเลย.

๑ บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๑๔๒/๑๐๐. ตรัสแก่พระมหาโมคคัลลานะ ที่โฆสิตาราม ใกล้เมืองโกสัมพี

โมคคัลลานะ ! ตถาคตเป็นผู้มี ญาณทัสสนะบริสุทธิ คืออยู่เสมอ จึง
 ปฏิญาณว่า เราเป็นผู้มีญาณทัสสนะบริสุทธิแล้ว. ญาณทัสสนะของเราบริสุทธิ
 ชาวฝูง ไม่เศร้าหมองเลย, สวาททั้งหลายจึงไม่ต้องช่วยการทำการป้องกันให้แก่ตถาคต
 ในเรื่องอันเกี่ยวกับญาณทัสสนะ, ทั้งตถาคตก็ไม่หวังการป้องกันจากสวาททั้งหลาย
 ในเรื่องอันเกี่ยวกับญาณทัสสนะเลย, ดังนี้.

ทรงเป็นอัจฉริยมนุษย์ในโลก^๑

ภิกษุ ท. ! บุคคลเอก เมื่อเกิดขึ้นมาในโลก ย่อมเกิดขึ้น เป็นอัจฉริย-
 มนุษย์. ใครกันเล่าเป็นบุคคลเอก? ตถาคต ผู้เป็นอรหันต์ตรัสรู้ชอบเอง
 นี้แลเป็นบุคคลเอก.

ภิกษุ ท. ! นี้แล บุคคลเอก ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นมาในโลก ย่อมเกิดขึ้น
 เป็นอัจฉริยมนุษย์ ดังนี้.

ทรงต่างจากมนุษย์ธรรมดา^๒

ภิกษุ ท. ! เทวดาแลมนุษย์ทั้งหลาย มีรูปเป็นที่ยินดี กำหนดแล้ว
 ในรูป บันเทิงด้วยรูป. เทวดาแลมนุษย์ ท. ย่อมทนทุกข์อยู่ เพราะความแปรปรวน
 ความกระจัดกระจาย ความแตกทำลาย ของรูป. ภิกษุ ท. ! เทวดาแลมนุษย์
 ทั้งหมด มีเสียง^๓ ฯลฯ, มีกลิ่น ฯลฯ, มีรส ฯลฯ, มีโผฏฐัพพะ ฯลฯ,
 มีธรรมารมณเป็นที่ยินดี กำหนดแล้วในธรรมารมณ บันเทิงด้วยธรรมารมณ.
 เทวดาแลมนุษย์ ท. ย่อมทนทุกข์อยู่ เพราะความแปรปรวน ความกระจัดกระจาย
 ความแตกทำลาย ของธรรมารมณ.

๑. บาลี เอก. อ. ๒๐/๒๙/๑๔๑. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

๒. บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๕๙/๒๑๖.

๓. มีข้อความเต็มเหมือนในข้อต้นที่ว่าด้วยรูปเป็นที่ยินดีจนตลอด, แต่ในที่นี้ย่อไว้ให้สะดวกแก่การอ่าน
 ไม่รกตา.

ภิกษุ ท. ! ส่วนตถาคตผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธะ รู้แจ้งตามเป็นจริง ซึ่งเหตุเป็นเครื่องเกิดขึ้น ซึ่งความตั้งอยู่ไม่ได้ ซึ่งรสอร่อย ซึ่งโทษคือความต่ำทราม และอุบายเครื่องหลุดพ้นออกไปได้ แห่งรูปทั้งหลายแล้ว ; ไม่เป็นผู้มีรูปเป็นที่ยินดี ไม่กำหนดในรูป ไม่บันเทิงด้วยรูป. ภิกษุ ท. ! ตถาคตย่อมอยู่เป็นสุข เพราะความแปรปรวน ความกระจัดกระจาย ความแตกทำลาย ของรูป, ภิกษุ ท. ! ตถาคตรู้แจ้งตามเป็นจริง ซึ่งเหตุเป็นเครื่องเกิดขึ้น ซึ่งความตั้งอยู่ไม่ได้ ซึ่งรสอร่อย ซึ่งโทษคือความต่ำทราม และอุบายเครื่องหลุดพ้นออกไปได้แห่งเสียง ท. แห่งกลิ่น ท. แห่งรส ท. แห่งโณภูมิจุฬะ ท. และแห่งธรรมารมณฺ์ ท. แล้ว; ไม่เป็นผู้มีเสียง กลิ่น รส โณภูมิจุฬะ ธรรมารมณฺ์เป็นที่ยินดี ไม่กำหนดไม่บันเทิงด้วยเสียงเป็นต้นภิกษุ ท. ! ตถาคตย่อมอยู่เป็นสุข เพราะความแปรปรวน ความกระจัดกระจาย ความแตกทำลาย แห่งธรรมมีเสียงเป็นต้นนั้น. (พระผู้มีพระภาคได้ทรงกล่าวคำนี้แล้ว, พระสุคตครั้นตรัสคำนี้แล้ว พระศาสดาได้ภาษิต่าอื่นอีกที่ผูกเป็นคาถาดังนี้ว่า :-)

รูป ท. เสียง ท. กลิ่น ท. รส ท. ผัสสะ ท. ธรรม ท. ทั้งสิ้น
อันน่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าชอบใจ ยังเป็นสิ่งกล่าวได้ว่ามีอยู่เพียงใด
มนุษย์โลกพร้อมด้วยเทวดา ก็ยังสมมติว่า “นั่นสุข”อยู่เพียงนั้น. ถ้าเมื่อ
สิ่งเหล่านั้นแตกดับลงในที่ใด, สัตว์เหล่านั้น ก็สมมติว่า “นั่นทุกข์”
ในที่นั้น. สิ่งที่พระอริยเจ้า ท. เห็นว่าเป็นความสุข ก็คือความดับสนิทแห่ง
สักกายะทั้งหลาย, แต่สิ่งนี้กลับปรากฏเป็นข้าศึกตัวร้ายกาจ แก่สัตว์ ท.
ผู้เห็นอยู่โดยความเป็นโลกทั้งปวง. สิ่งใด ที่สัตว์อื่นกล่าวแล้วโดยความ
เป็นสุข, พระอริยเจ้า ท. กล่าวสิ่งนั้น โดยความเป็นทุกข์. สิ่งใดที่สัตว์อื่น
กล่าวแล้ว โดยความเป็นทุกข์, พระอริยเจ้าผู้รู้ กล่าวสิ่งนั้นโดยความเป็น
สุข, ดังนี้.

ทรงบังคับใจได้เด็ดขาด^๑

พราหมณ์ ! เราเป็นผู้ปฏิบัติแล้วเพื่อความเกื้อกูลแก่ชนมาก เพื่อความสุขแก่ชนมาก. เราได้ประดิษฐานมหาชนไว้แล้วในอริยวินัยธรรม คือในความเป็นผู้มีธรรมอันงดงาม มีธรรมเป็นกุศล. พราหมณ์ ! เราอยากตริตริก (วิตก) ไปในวิตกเรื่องใด ก็ตริตริกในวิตกนั้นได้, เราไม่อยากตริตริกไปในวิตกเรื่องใด ก็ไม่ตริตริกไปในวิตกนั้นได้^๒. เราอยากดำริ (สังกัปปะ) ไปในความดำริอย่างใด ก็ดำริในความดำรินั้นได้, เราไม่อยากดำริในความดำริอย่างใด ก็ไม่ดำริไปในความดำริอย่างนั้นได้. พราหมณ์ ! เราเป็นผู้บรรลุแล้วซึ่งความมีอำนาจเหนือจิตในคลองแห่งวิตกทั้งหลาย, เราจึงมีธรรมตาได้ฉานทั้งสิ้น อันเป็นการอยู่อย่างผาสุกยิ่ง ในชาตินี้, เราได้โดยง่ายตาย ไม่ยาก ไม่ลำบาก. พราหมณ์ ! เราแล, เพราะความสิ้นอาสวะ ท., ได้ทำให้แจ้งแล้วซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันปราศจากอาสวะเข้าถึงวิมุตตินั้นแล้ว แลอยู่.

ไม่ทรงติดแม้ในนิพพาน^๓

ภิกษุ ท. ! แมตถาคต ผู้เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบเอง ก็รู้ชัดซึ่งนิพพานตามความเป็นนิพพาน. ครั้นรู้นิพพานตามความเป็นนิพพานชัดเจนแล้ว

๑. บาลี จุตทก. อ. ๒๑/๔๗/๓๕. ตรัสแก่วัสสการพราหมณ์ สวณโฬ, ราชคฤห์.

๒. คือทรงบังคับจิตให้คิดหรือไม่ให้คิดก็ได้ หรือให้คิดเฉพาะเรื่องใดก็ได้.

๓. บาลี มุลปริยายสูตร ม.ม. ๑๒/๑๐/๘๘. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่โคนต้นสาละ ในป่าสุภวัน ใกล้เมืองอุกกัฏฐะ.

ก็ไม่ทำความมั่นหมายซึ่งนิพพาน ไม่ทำความมั่นหมายในนิพพาน ไม่ทำความมั่นหมายโดยความเป็นนิพพาน ไม่ทำความมั่นหมายว่า **“นิพพานเป็นของเรา”**, ไม่เพลิดเพลिनลุ่มหลงในนิพพาน. ข้อนี้เพราะเหตุไรเล่า ? เพราะเหตุว่า นิพพานนั้นเป็นสิ่งที่ตถาคตกำหนดรู้ทั่วถึงแล้ว.

ภิกษุ ท. ! แม้ตถาคต ผู้เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบเอง ก็รู้ชัดซึ่งนิพพานตามความเป็นนิพพาน. ครั้นรู้นิพพานตามความเป็นนิพพานชัดแจ้งแล้ว ก็ไม่ทำความมั่นหมายซึ่งนิพพาน ไม่ทำความมั่นหมายในนิพพาน ไม่ทำความมั่นหมายโดยความเป็นนิพพาน ไม่ทำความมั่นหมายว่า **“นิพพานเป็นของเรา”**, ไม่เพลิดเพลिनลุ่มหลงในนิพพาน. ข้อนี้เพราะเหตุไรเล่า ? เรากล่าวว่า เพราะรู้ว่าความเพลิดเพลिनเป็นมูลแห่งทุกข์และเพราะมีภพจึงมีชาติ, เมื่อเกิดเป็นสัตว์แล้วต้องมีแก่และตาย. เพราะเหตุนี้ตถาคตจึงตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เพราะค้นหาทั้งหลายสิ้นไป ปราศไป ดับไป สละไป ไถ่ถอนไป โดยประการทั้งปวงดังนี้.

ทรงมีความคงที่ต่อวิสัยโลก

ไม่มีใครยิ่งกว่า^๑

ภิกษุ ท. ! สิ่งใด ๆ ที่ชาวโลกรวมทั้งเทวดา มาร พรหม หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดารวมกับมนุษย์ ได้พากันเห็นแล้ว ได้ยินแล้ว รู้รสแล้ว รู้สีกแล้ว รู้แจ้งแล้ว พบปะแล้ว แสวงหากันแล้ว คิดค้นกันแล้ว, สิ่งนั้น ๆ เราก็รู้จัก.

๑. บาลี จตุกก.อ.๒๑/๓๑/๒๔. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่กาฬาราม ใกล้เมืองสาเกต.

ภิกษุ ท. ! สิ่งใด ๆ ที่ชาวโลกธรรมทั้งเทวดา มาร พรหม หมู่สัตว์
พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาร่วมกับมนุษย์ ได้พากันเห็นแล้ว ได้ยินแล้ว
รู้รสแล้ว รู้สีกแล้ว รู้แจ้งแล้ว พบปะแล้ว แสวงหากันแล้ว คิดค้นกันแล้ว, สิ่งนั้น ๆ
เราได้รู้แจ้งแล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง. สิ่งนั้น ๆ เป็นที่แจ่มแจ้งแก่ตถาคต,
สิ่งนั้น ๆ ไม่อาจเข้าไป (ติดอยู่ในใจของ) ตถาคต.

ภิกษุ ท. ! สิ่งอันเป็นวิสัยโลกต่างๆ ที่ชาวโลกธรรมทั้งเทวดา มาร
พรหม หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาร่วมกับมนุษย์ ได้พากันเห็นแล้ว
ได้ยินแล้ว รู้รสแล้ว รู้สีกแล้ว รู้แจ้งแล้ว พบปะแล้ว แสวงหากันแล้ว คิดค้นกันแล้ว
นั้น ๆ เราฟังกล่าวได้ว่า เรา รู้จักมันดี. มันจะเป็นการมูสาแก่เรา ถ้าเราจะฟัง
กล่าวว่า เรา รู้จักบ้าง ไม่รู้จักบ้าง. และมันจะเป็นการมูสาแก่เราเหมือนกัน
ถ้าเราจะฟังกล่าวว่า เรา รู้จักก็หาไม่ได้, ไม่รู้จักก็หาไม่ได้, ข้อนั้นมันเป็นความ
เสียหายแก่เรา,

ภิกษุ ท. ! เพราะเหตุนี้แล ตถาคตเห็นสิ่งที่ต้องเห็นแล้ว ก็ไม่ทำ
ความมั่นหมายว่า เห็นแล้ว, ไม่ทำความมั่นหมายว่า ไม่ได้เห็น, ไม่ทำความ
มั่นหมายว่า เป็นสิ่งที่ต้องเห็น, ไม่ทำความมั่นหมายว่า ตนเป็นผู้หนึ่งที่ได้เห็น,
(ในสิ่งที่ได้ฟัง, ได้รู้สึก, ได้รู้แจ้ง ก็มีนัยอย่างเดียวกัน).

ภิกษุ ท. ! ด้วยเหตุนี้แล ตถาคตชื่อว่า เป็นผู้คงที่เป็นปรกติอยู่เช่นนั้น
ได้ในสิ่งทั้งหลาย ที่ได้เห็น ได้ยิน ได้รู้รส และได้รู้สึกแล้ว, และเรายัง
กล่าวว่า จะหาบุคคลอื่นที่เป็นผู้คงที่ ซึ่งยิ่งไปกว่าประณีตกว่าตถาคตผู้คงที่นั้น
เป็นไม่มีเลย.

ทรงยืนยันในคุณธรรมของพระองค์เองได้^๑

(๑) กัสสปะ ! สมณพราหมณ์บางพวกเป็น สิวาทิ, เขากล่าว

๑. บาลี สී. ที. ๙/๒๑๘/๒๗๑. ตรัสแก่กัจจกัสนิมิต ที่สวนกัณณมถล อชุตตยา

พรรณาคุณแห่งศีลโดยอเนกปริยาย. กัสสปะ ! ปรมศีลอันประเสริฐ (อริยะ) มีได้ด้วยเหตุมีประมาณเท่าใด เราไม่มองเห็นใครจะเสมอด้วยเรา ในส่วนปรมศีลอันประเสริฐนั้น : ผู้ที่ยิ่งไปกว่าเรา จะมีมาแต่ไหนเล่า. เราแล, ที่แท้เป็นผู้ยิ่งใน อธิศีล.

(๒) กัสสปะ ! สมณพราหมณ์บางพวกเป็น ตโปชิตุจฉวาทิ, เขากล่าวพรรณาคุณแห่งการเกลียดกันกิเลสด้วยตบะโดยอเนกปริยาย. กัสสปะ ! การเกลียดกันกิเลสด้วยตบะ อันอย่างยิ่งและประเสริฐมีได้ด้วยเหตุมีประมาณเท่าใด เราไม่มองเห็นใครจะเสมอด้วยเรา ในส่วนการเกลียดกันกิเลสด้วยตบะอันอย่างยิ่งและประเสริฐนั้น : ผู้ที่ยิ่งไปกว่าเรา จะมีมาแต่ไหนเล่า. เราแล, ที่แท้เป็นผู้ยิ่งใน อธิเชคุจฉะ (คืออธิจิต).

(๓) กัสสปะ ! สมณพราหมณ์บางพวกเป็น ปัญญาวาทิ, เขากล่าวพรรณาคุณแห่งปัญญาโดยอเนกปริยาย. กัสสปะ ! ปรมปัญญาอันประเสริฐ มีได้ด้วยเหตุมีประมาณเท่าใด เราไม่มองเห็นใครจะเสมอด้วยเรา ในส่วนปรมปัญญาอันประเสริฐนั้น : ผู้ที่ยิ่งไปกว่าเรา จะมีมาแต่ไหนเล่า. เราแล, ที่แท้เป็นผู้ยิ่งใน อธิปัญญา.

(๔) กัสสปะ ! สมณพราหมณ์บางพวกเป็น วิมุตติวาทิ, เขากล่าวพรรณาคุณแห่งวิมุตติโดยอเนกปริยาย. กัสสปะ ! ปรมวิมุตติอันประเสริฐ มีได้ด้วยเหตุมีประมาณเท่าใด เราไม่มองเห็นใครจะเสมอด้วยเรา ในส่วนปรมวิมุตติอันประเสริฐนั้น : ผู้ที่ยิ่งไปกว่าเรา จะมีมาแต่ไหน ? . เราแล, ที่แท้เป็นผู้ยิ่งใน อธิวิมุตติ.

ทรงยืนยันพรหมจรรย์ของพระองค์ว่าบริสุทธิ์เต็มที^๑

พราหมณ์ ! เมื่อผู้ใดจะกล่าวให้ถูกต้อง ว่าใครประพฤติพรหมจรรย์บริสุทธิ์ บริบูรณ์ ไม่ขาดไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อยแล้ว เขาควรกล่าวเจาะ

๑. บาลี สัตตัพพิณเมถุนสโยคสูตร สุตตก. อ. ๒๓/๕๕/๔๗. ตริสแก่ขานุสโสณีพราหมณ์.

จงเอาเราตถาคต. พราหมณ์! เราทั้งหลาย ย่อมประพาศิพรหมจรรย์บริสุทธิ
บริบูรณ์ ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อยแล้ว.

“ข้าแต่พระโคตม ! ความขาด ความทะลุ ความต่าง ความพร้อย ของพรหมจรรย์ นั้น
เป็นอย่างไรเล่า?”

พราหมณ์! มีสมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ ปฏิญาณตัวว่าเป็น
พรหมจรรย์โดยชอบ เขาไม่เสพเมถุนธรรมกับด้วยมาตุคามก็จริงแล แต่
**เขายินดีการลูบคลำ การประคบ การอาบ การนวดพั้น ที่ได้รับ
จากมาตุคาม.** เขาปลาทปลั้มยินดีด้วยการบำเรอเช่นนั้นจากมาตุคาม.
ดูก่อนพราหมณ์! นี่แล คือความขาด ความทะลุ ความต่าง ความพร้อยของ
พรหมจรรย์ เรากล่าวว่าผู้นี้ประพาศิพรหมจรรย์ไม่บริสุทธิยังประกอบด้วย
การเกี่ยวพันด้วยเมถุน, ไม่พ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขโทมนัส
และอุปายาส ไปได้, ยังไม่พ้นจากทุกข์.

พราหมณ์! สมณะหรือพราหมณ์บางพวกในโลกนี้ ปฏิญาณตัวว่า เป็น
พรหมจรรย์โดยชอบ ไม่เสพเมถุนธรรมกับมาตุคาม และไม่ยินดีการลูบคลำ การ
ประคบ การอาบ การนวดพั้น จากมาตุคามก็จริงแต่**เขายังพูดจาซิกซี้
เล่นหัวสัพยอกกับมาตุคาม,** เขาปลาทปลั้มยินดี ด้วยการบำเรอเช่นนั้น
จากมาตุคาม.ดูก่อนพราหมณ์! นี่แลคือความขาด ความทะลุ ความต่าง
ความพร้อย ของพรหมจรรย์. เรากล่าวว่าผู้นี้ประพาศิพรหมจรรย์ไม่บริสุทธิ
ยังประกอบด้วยการเกี่ยวพันด้วยเมถุน, ไม่พ้นจากชาติ ชรา มรณะโสกะปริเทวะ
ทุกขโทมนัสและอุปายาส ไปได้, ยังไม่พ้นจากทุกข์.

พราหมณ์! สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ ปฏิญาณตัวว่า
เป็นพรหมจรรย์โดยชอบ ไม่เสพเมถุนธรรมกับด้วยมาตุคาม ไม่ยินดีการลูบคลำ

การประคบ การอาบ การนวดพั้น จากมาตุคาม ทั้งไม่ยินดีในการพูดจาซิกซี้เล่น หัวสัพยอกกับมาตุคามก็จริง แต่**เขายังชอบสบตาด้วยตาของมาตุคาม**, แล้วปลาบปลื้มยินดีด้วยการทำเช่นนั้น. ดูก่อนพราหมณ์! นี่ก็คือ ความขาด ความทะเล ความต่าง ความพริ้ว ของพรหมจรรย์. เรากล่าวว่า ผู้นี้ประพฤติพรหมจรรย์ไม่บริสุทธิ์ ยังประกอบกรเกี่ยวพันด้วยเมถุน, ยังไม่พ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขโทมนัส และอุปายาส ไปได้, ยังไม่พ้นจากทุกข์.

พราหมณ์! สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ ปฏิญาณตัวว่าเป็นพรหมจรรย์โดยชอบ แล้วไม่เสพเมถุนธรรมกับด้วยมาตุคาม ไม่ยินดีการลูบคลำ การประคบ การอาบ การนวดพั้น จากมาตุคาม ไม่ยินดีในการพูดจาซิกซี้เล่น หัวสัพยอกกับมาตุคาม ทั้งไม่ยินดีในการสบตาต่อตากับมาตุคามก็จริง แต่**เขายังชอบฟังเสียงของมาตุคาม ที่หัวเราะอยู่ก็ดี พูดจาอยู่ก็ดี ขับร้องอยู่ก็ดี ร้องไห้อยู่ก็ดี ข้างนอกฝากก็ตาม นอกกำแพงก็ตาม**, แล้วปลาบปลื้มยินดีด้วยการได้ฟังเสียงนั้น. ดูก่อนพราหมณ์! นี่ก็คือความขาด ความทะเล ความต่าง ความพริ้ว ของพรหมจรรย์. เรากล่าวว่าผู้นี้ประพฤติพรหมจรรย์ไม่บริสุทธิ์ ยังประกอบกรเกี่ยวพันด้วยเมถุน, เขายังไม่พ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะทุกขโทมนัส และอุปายาส ไปได้, ยังไม่พ้นจากทุกข์.

พราหมณ์! สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ ปฏิญาณตัวว่าเป็นพรหมจรรย์โดยชอบ แล้วไม่เสพเมถุนธรรมกับด้วยมาตุคาม ไม่ยินดีการลูบคลำ การประคบ การอาบ การนวดพั้น จากมาตุคาม ไม่ยินดีในการพูดจาซิกซี้เล่น หัวสัพยอกกับมาตุคาม ไม่ยินดีในการสบตาต่อตากับมาตุคาม ทั้งไม่ยินดีในการฟังเสียงมาตุคามก็จริง แต่**เขาชอบตามระลึกถึงเรื่องเก่า ที่เคย**

หัวเราะเล่าโลมเล่นหัวกันกับมาตุคาม แล้วก็ปลาบปล้ำมยินดีด้วยการ
เฝ้าระลึกเช่นนั้น. ดูก่อนพราหมณ์! นี่แล คือความขาด ความทะลุ ความต่าง
ความพร้อย ของพรหมจรรย์. เรากล่าวว่าผู้นี้ประพฤติพรหมจรรย์ไม่บริสุทธิ์
ยังประกอบด้วยการเกี่ยวพันด้วยเมถุน, ยังไม่พ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ
ปริเทวะ ทุกขโทมนัส และอุปายาส ไปได้, ยังไม่พ้นจากทุกข์.

พราหมณ์! สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ ปฏิญาณตัวว่า
เป็นพรหมจรรย์ โดยชอบ แล้วไม่เสพเมถุนธรรมกับด้วยมาตุคาม ไม่ยินดีการ
ลูบคลำ การประคบ การอาบ การนวดพั้น จากมาตุคาม ไม่ยินดีการ
พุดจาซิกข์ี่เล่นหัวสัพยอกกับมาตุคาม ไม่ยินดีการสบตาต่อตากับมาตุคาม ไม่ยินดีการฟัง
เสียงมาตุคาม และทั้งไม่ชอบตามระลึกถึงเรื่องเก่าที่เคยหัวเราะเล่าโลมเล่นหัว
กับมาตุคามก็จริง แต่ **เขาเพียงแต่เห็นพวกคฤหบดี หรือลูกคฤหบดี
อิมเอบด้วยกามคุณได้รับการบำเรออยู่ด้วยกามคุณ ก็ปลาบปล้ำ
ยินดีด้วยการได้เห็นการกระทำเช่นนั้น.** ดูก่อนพราหมณ์! นี่แล
คือความขาด ความทะลุ ความต่าง ความพร้อย ของพรหมจรรย์. เรากล่าวว่า
ผู้นี้ประพฤติพรหมจรรย์ไม่บริสุทธิ์ ยังประกอบด้วยการเกี่ยวพันด้วยเมถุน,
ยังไม่พ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขโทมนัสและอุปายาส ไปได้, ยังไม่
พ้นจากทุกข์.

พราหมณ์! สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ ปฏิญาณตัวว่า
เป็นพรหมจรรย์ โดยชอบ แล้วไม่เสพเมถุนธรรมกับด้วยมาตุคาม ไม่ยินดีการลูบคลำ
การประคบ การอาบ การนวดพั้น จากมาตุคาม ไม่ยินดีการฟังการพุดจาซิกข์ี่เล่นหัว
สัพยอกกับมาตุคาม ไม่ยินดีการสบตา ต่อตากับมาตุคาม ไม่ยินดีการฟังเสียงมาตุคาม
ไม่ยินดีตามระลึกถึงเรื่องเก่าที่ตนเคยหัวเราะเล่าโลมเล่นหัวกับมาตุคาม และทั้งไม่

ยินดีที่จะเห็นพวกคฤหบดีหรือบุตรคฤหบดี อิ่มเอิบด้วยกามคุณ แล้วตนพลอยนึกปลื้มใจด้วยก็ตาม แต่ **เขาประพฤติพรหมจรรย์โดยตั้งความปรารถนาเพื่อไปเป็นเทพยดาพวกใดพวกหนึ่ง.** ดูก่อนพราหมณ์! นี่แล คือ ความขาด ความทะเล ความต่าง ความพ้อย ของพรหมจรรย์. เรากล่าวว่า ผู้นี้ประพฤติพรหมจรรย์ไม่บริสุทธิ์ ยังประกอบด้วยการเกี่ยวพันด้วยเมถุน, ยังไม่พ้นจากชาติ ชรา มรณะโสภะปริเทวะ ทุกขโทมนัสและอุปายาส ไปได้, ยังไม่พ้นจากทุกข์.

พราหมณ์เอ๋ย! ตลอดกาลเพียงใด ที่เรายังเห็นการเกี่ยวพันด้วยเมถุนอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๗ อย่างนั้น ที่เรายังละมันไม่ได้, ตลอดกาลเพียงนั้น เรายังไม่ปฏิญญาตัวเอง ว่าเป็นผู้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลกพร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณะและพราหมณ์ เทวดาแลมนุษย์

พราหมณ์เอ๋ย! เมื่อใด เราไม่มองเห็นการเกี่ยวพันด้วยเมถุนอย่างใดอย่างหนึ่ง ใน ๗ อย่างนั้น ที่เรายังละมันไม่ได้, เมื่อนั้น เราย่อมปฏิญญาตัวเอง ว่าเป็นผู้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลกพร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณะและพราหมณ์ เทวดาแลมนุษย์, ญาณและทัสสนะได้เกิดขึ้นแก่เราแล้ว. ความหลุดพ้นของเรา ไม่กลับกำเริบ. ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย. บัดนี้การเกิดใหม่ไม่มีอีกอีกต่อไป.

สิ่งที่ไม่ต้องทรงรักษาอีกต่อไป^๑

ภิกษุ ท. ! ธรรมสี่อย่างเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ตถาคตไม่ต้องสำรวจรักษา (ด้วยเจตนางดเว้นอีกต่อไป). สี่อย่างเหล่าไหนเล่า ?

๑. บาลี สตุตถก. อ. ๒๓/๘๔/๕๕.

(๑) ภิกษุ ท. ! ตถาคต มีมรรยาททางกาย บริสุทธิ์สะอาด, กาย - ทุจริตที่ตถาคตต้องรักษา(คือปิดบัง) ว่า “ใคร ๆ อื่น อย่าล่วงรู้ถึงกายทุจริตข้อนี้ของเรา” ดังนี้ ย่อมไม่มีแก้ตถาคต.

(๒) ภิกษุ ท. ! ตถาคต มีมรรยาททางวาจา บริสุทธิ์สะอาด, วจีทุจริตที่ตถาคตต้องรักษาว่า “ใคร ๆ อื่นอย่าล่วงรู้ถึงวจีทุจริตข้อนี้ของเรา” ดังนี้ ย่อมไม่มีแก้ตถาคต.

(๓) ภิกษุ ท. ! ตถาคต มีมรรยาททางใจ บริสุทธิ์สะอาด, มโน - ทุจริตที่ตถาคตต้องรักษาว่า “ใคร ๆ อื่นอย่าล่วงรู้ถึงมโนทุจริตข้อนี้ของเรา” ดังนี้ ย่อมไม่มีแก้ตถาคต.

(๔) ภิกษุ ท. ! ตถาคต มีการเลี้ยงชีพ บริสุทธิ์สะอาด, มิจจาชีพที่ตถาคตต้องรักษาว่า “ใคร ๆ อื่น อย่าล่วงรู้ถึงมิจจาชีพข้อนี้ของเรา” ดังนี้ ย่อมไม่มีแก้ตถาคตเลย.

ทรงฉลาดในเรื่องซึ่งพ้นวิสัยโลก^๑

ภิกษุ ท. ! เราแล เป็นผู้ฉลาดในเรื่อง โลกนี้ ฉลาดในเรื่อง โลกอื่น, เป็นผู้ฉลาดต่อวิภวัญอันเป็นที่อยู่ของมาร ฉลาดต่อ วิภวัญอันไม่เป็นที่อยู่ของมาร. เป็นผู้ฉลาดต่อวิภวัญอันเป็นที่อยู่ของมฤตยูฉลาดต่อ วิภวัญอันไม่เป็นที่อยู่ของมฤตยู.ชนเหล่าใดถือว่าเรื่องนี้ควรฟังควรเชื่อ ข้อนั้น จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุข แก่ชนทั้งหลายเหล่านั้นสิ้นกาลนาน.

ทั้งโลกนี้และโลกอื่น ตถาคตผู้ทราบดีอยู่ ได้ประกาศไว้ชัดแจ้งแล้ว

ทั้งที่ที่มารไปไม่ถึง และที่ที่มฤตยูไปไม่ถึง ตถาคตผู้รู้ชัดเข้าใจชัด

๑. บาลี จุฬโคธปาฬสูตร ม.ม. ๑๒/๔๒๑/๓๘๑. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่ฝั่งน้ำคงคา ไกลฝั่งออกเวลา (เฉพาะสูตรนี้ มีอยู่ในภาคนำด้วยแล้ว).

ได้ประกาศไว้ชัดแจ้งแล้ว เพราะความรู้โลกทั้งปวง. ประตูนครแห่งความไม่ตาย ตถาคตเปิดโล่งไว้แล้ว เพื่อสัตว์ทั้งหลายเข้าถึงถิ่นอันเกษม. กระแสแห่งมารผู้มีบาป ตถาคตปิดกั้นเสียแล้ว กำจัดเสียแล้ว ทำให้หมดพิษสงแล้ว. ภิกษุ ท.! เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มากมุนด้วยปราโมทย์ ปรรณานาธรรมอันเกษมจากโยคะเถิด.

ทรงทราบทิวฏฐิตถุที่ลิกซึ่ง^๑

(ทิวฏฐิตถุ ๖๒)^๒

ภิกษุ ท.! มีธรรมที่ลิก ที่สัตว์อื่นเห็นได้ยาก ยากที่สัตว์อื่นจะรู้ตาม เป็นธรรมเจียบสงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยที่จะหยั่งลงง่ายแห่งความตริภิก เป็นของละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิตวิสัย, ซึ่งเราตถาคตได้ทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง, เป็นคุณวุฒิเครื่องนำไปสรรเสริญ ของผู้ที่เมื่อจะพูดสรรเสริญเราตถาคตให้ถูกต้องตรงตามที่เป็นจริง. ภิกษุ ท.! ธรรมเหล่านั้นเป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุ ท.! ฯลฯ สมณะหรือพราหมณ์บางพวกในโลกนี้ ฯลฯ (ต่างก็บัญญัติ):

๑. เพราะระลึกชาติของตนเองได้หลายแสนชาติ จึงบัญญัติตนและโลกว่า เทียงทุกอย่าง.
 ๒. เพราะ ,, ,, ๑๐ สังวัฏฏกัปป์-วิวัฏฏกัปป์ (เป็นอย่างสูง) ,, ,, เทียงทุกอย่าง.
 ๓. เพราะ ,, ,, ๔๐ ,, ,, (,,) ,, ,, เทียงทุกอย่าง.
 ๔. เพราะอาศัยความตริภิกเสมอแล้วคะเนเอา ,, ,, เทียงทุกอย่าง
- (๔ อย่างข้างบนนี้ เป็น พวกสัสสตวาม - เทียงทุกอย่าง)

๑. บาลี สී.ที. ๙/๑๖/๒๖. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่สวนอัมพลฐิติกา.

๒. ทิวฏฐิตถุ คือต้นเหตุเดิมอันจะทำให้เกิดทิวฏฐิต่าง ๆ ขึ้น มีอยู่ ๖๒ วัตถุประสงค์. แต่เราเรียกกันว่าทิวฏฐิตถุ ๖๒ เฉย ๆ. ในที่นี้ย่อเอามาแต่ใจความ จากพรมชาลสูตร สී.ที.

๕. เพราะระลึกได้เพียงชาติที่ตนเคยจุติไปจากหัวหน้า จึงบัญญัติตนและโลกว่า เทียงแต่บางอย่าง.

๖. เพราะ “ “ เคยเป็นเทพพวกชิตทาปโทธิกา “ “ เทียงแต่บางอย่าง.

๗. เพราะ “ “ มโนปโทธิกา “ “ เทียงแต่บางอย่าง.

๘. เพราะอาศัยความตริตรึกอยู่เสมอ แล้วคะเนเอาเอง “ “ เทียงแต่บางอย่าง.

(๔ อย่างข้างบนนี้ เป็น พวกเอกัจฉัสสสวาท - เทียงแต่บางอย่าง)

๙. เพราะอาศัยความเทียบบางอย่างบรรลุเจตสมภาิ ทำความมั่นใจแล้วบัญญัติตนและโลกว่ามีที่สุด.

๑๐. เพราะ “ “ “ ไม่มีที่สุด.

๑๑. เพราะ “ “ “ มีที่สุดบางด้าน, ไม่มีบางด้าน.

๑๒. เพราะอาศัยความหลงไหลของตนเองแล้วบัญญัติส่ายวาทว่า โลกมีที่สุดก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่เชิง.

(๔ อย่างข้างบนนี้ เป็น พวกอันทานันตีกวาท - เกี่ยวด้วยมีที่สุดและไม่มีที่สุด)

๑๓. เพราะกลัวมุสาวาท จึงส่ายวาท พุดคำที่ไม่ตายตัว แล้วบัญญัติว่า ข้าพเจ้าเห็นอย่างนั้นก็ไม่ใช่,

--อย่างนี้ก็ไม่ใช่ ฯลฯ (เกี่ยวข้องยกุลล, อกุลล).

๑๔. เพราะกลัวอุปาทาน “ “ ฯลฯ “ “ “

๑๕. เพราะกลัวการถูกชักใช้ “ “ ฯลฯ “ “ “

๑๖. เพราะหลงไหลพันเพื่อนในใจเอง จึงส่ายวาทไม่ให้ตายตัว (เกี่ยวกับโลกียทฎฐิ เช่น

--โลกหน้ามี ฯลฯ ผลกรรมมี เป็นต้น).

(๔ อย่างข้างบนนี้ เป็น พวกอมราวิกเขปิกวาท - พุดไม่ให้ตายตัว)

๑๗. เพราะระลึกได้เพียงชาติที่ตนเคยเป็นอัสถุญีสัตว์ แล้วต่องจุดเพราะสญญาเกิดขึ้น--

--จึงบัญญัติตนและโลกว่า เกิดเองลอย ๆ.

๑๘. เพราะอาศัยการตริตรึกอยู่เสมอ แล้วคาดคะเนเอา “ “ เกิดเองลอย ๆ.

(๒ อย่างข้างบนนี้ เป็น พวกอริจสมุปันนิกวาท - เกิดเองลอย ๆ)

(ทั้ง ๕ หมวด มีรวมทั้งหมด ๑๘ ทฎฐิ ข้างบนนี้ จัดเป็นพวกปรารภขันธในอดีตกาล)

๑๙. บัญญัติอิตตว่า อิตตที่มีรูป, เป็นอิตตตาที่ไม่มีโรค ตายแล้ว เป็นสัตว์มีสญญา.

๒๐. “ “ ที่ไม่มีรูป “ “ “ มีสญญา.

๒๑. “ “ ที่มีรูปและไม่มีรูป “ “ “ มีสญญา.

๒๒. “ “ ที่มีรูปก็มิใช่ ไม่มีก็มิใช่ “ “ “ มีสญญา.

๒๓. “ “ ที่มีที่สุด “ “ “ มีสญญา.

๒๔. “ “ ที่ไม่มีที่สุด “ “ “ มีสญญา.

๒๕. “ “ ที่มีที่สุดและที่ไม่มีที่สุด “ “ “ มีสญญา.

๒๖. “ “ ที่มีที่สุดก็มิใช่ไม่มีก็มิใช่ “ “ “ มีสญญา.

๒๗. บัญญัติอัตตาวา อัตตามีสัญญาเดียวกัน, เป็นอัตตาไม่มีโรค หลังจากตายแล้ว เป็นสัตว์มีสัญญา.
๒๘. “ “ ที่มีสัญญาต่างกัน “ “ “ มีสัญญา.
๒๙. “ “ ที่มีสัญญาน้อย “ “ “ มีสัญญา.
๓๐. “ “ ที่มีสัญญามากไม่มีประมาณ “ “ “ มีสัญญา.
๓๑. “ “ ที่มีสุขอย่างเดียว “ “ “ มีสัญญา.
๓๒. “ “ ที่มีทุกข์อย่างเดียว “ “ “ มีสัญญา.
๓๓. “ “ ที่ทั้งมีสุขและทุกข์ “ “ “ มีสัญญา.
๓๔. “ “ ที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข “ “ “ มีสัญญา.

(๑๖ อย่างข้างบนนี้ เป็นพวกสัญญาวิเวท - มีสัญญา)

๓๕. บัญญัติอัตตาวา อัตตาที่ มีรูป, เป็นอัตตาไม่มีโรค ตายแล้ว เป็นสัตว์ ไม่มีสัญญา.
๓๖. “ “ ไม่มีรูป “ “ “ ไม่มีสัญญา.
๓๗. “ “ มีรูปและไม่มีรูป “ “ “ ไม่มีสัญญา.
๓๘. “ “ มีรูปก็มีไซ่ ไม่มีก็มีไซ่ “ “ “ ไม่มีสัญญา.
๓๙. “ “ มีที่สุด “ “ “ ไม่มีสัญญา.
๔๐. “ “ ไม่มีที่สุด. “ “ “ ไม่มีสัญญา.
๔๑. “ “ มีที่สุดและไม่มีที่สุด “ “ “ ไม่มีสัญญา.
๔๒. “ “ มีที่สุดก็มีไซ่ ไม่มีก็มีไซ่ “ “ “ ไม่มีสัญญา.

(๘ อย่างข้างบนนี้ เป็น พวกอสัญญาวิเวท - ไม่มีสัญญา)

๔๓. ๗๗ อัตตาที่มีรูป เป็นอัตตาไม่มีโรค ตายแล้ว เป็นสัตว์มีสัญญาก็มีไซ่ ไม่มีก็มีไซ่.
๔๔. “ ไม่มีรูป “ “ มีสัญญาก็มีไซ่ ไม่มีก็มีไซ่.
๔๕. “ มีรูปและไม่มีรูป “ “ มีสัญญาก็มีไซ่ ไม่มีก็มีไซ่.
๔๖. “ มีรูปก็มีไซ่ ไม่มีก็มีไซ่ “ “ มีสัญญาก็มีไซ่ ไม่มีก็มีไซ่.
๔๗. “ มีที่สุด “ “ มีสัญญาก็มีไซ่ ไม่มีก็มีไซ่.
๔๘. “ ไม่มีที่สุด “ “ มีสัญญาก็มีไซ่ ไม่มีก็มีไซ่.
๔๙. “ มีที่สุดและไม่มีที่สุด “ “ มีสัญญาก็มีไซ่ ไม่มีก็มีไซ่.
๕๐. “ มีที่สุดก็มีไซ่ไม่มีก็มีไซ่ “ “ มีสัญญาก็มีไซ่ ไม่มีก็มีไซ่.

(๘ อย่างข้างบนนี้ เป็น พวกเนวสัญญาวิเวท - มีสัญญาก็ไม่เชิง)

๕๑. บัญญัติว่า กายที่เกิดด้วยมหาภูตรูป ตายแล้วขาดสูญ.
๕๒. “ กายทิพย์ พวกกามาวจร ตายแล้วขาดสูญ.
๕๓. “ “ พวกสำเร็จด้วยใจคิด ตายแล้วขาดสูญ.
๕๔. “ สัตว์พวก อากาสนัญญายตนะ ตายแล้วขาดสูญ.
๕๕. “ “ วิญญาณัญญายตนะ ตายแล้วขาดสูญ.

๕๖. บัญญัติว่า สัตว์พวก อากิญจัญญายตนะ ตายแล้วขาดสูญ.
๕๗. “ “ เนวสัณฺญานาสนัญญายตนะ ตายแล้วขาดสูญ.
- (๗ อย่างข้างบนนี้ เป็น พวกอุจเฉทวาท - ตายแล้วสูญ)
๕๘. บัญญัติว่า ความอิมเอบด้วยกามคุณห้า เป็น นิพพานในปัจจุบัน.ชาติ
๕๙. “ ความสุขของ ปฐมฌาน เป็น นิพพานในปัจจุบัน.ชาติ.
๖๐. “ “ ทุตติยฌาน เป็น นิพพานในปัจจุบัน.ชาติ.
๖๑. “ “ ตติยฌาน เป็น นิพพานในปัจจุบัน.ชาติ.
๖๒. “ “ จตุตถฌาน เป็น นิพพานในปัจจุบัน.ชาติ.

(๕ อย่างข้างบนนี้ เป็น พวกทิวฐัมมนิพพานวาท - นิพพานในปัจจุบัน)

[ทั้ง ๕ หมวดมีรวมทั้งหมดอีก ๔๔ ทิวฐัมมข้างบนนี้ เป็นพวกปรารภขันธในอนาคตกาล]

ภิกษุ ท.! สมณะหรือพราหมณ์ก็ดี เหล่าใด กำหนดขันธส่วนอดีตก็ดี ส่วนอนาคตกดี หรือทั้งอดีตอนาคตกดี มีความเห็นดังเป็นส่วนหนึ่งแล้ว กล่าวคำแสดงทิวฐัมมต่าง ๆ ประการ, ทั้งหมดทุกเหล่า ย่อมกล่าวเพราะอาศัยวัตถุใด วัตถุหนึ่ง ในวัตถุ ๖๒ อย่างนี้ ไม่นอกจากนี้ไปได้เลย--- เขาเหล่านั้น ถูกรัดถู ๖๒ อย่างนี้ครอบทับทำให้เป็นเหมือนปลาติดอยู่ในอวน ถูกวอดล้อมให้อยู่ได้เฉพาะภายในวงนี้ เมื่อผูก ก็ผูกได้ในวงนี้ เช่นเดียวกับนายประมง หรือลูกมีอนายประมง ผู้ฉลาด ทอดครอบห้วงน้ำน้อยทั้งหมดด้วยอวนโดยตั้งใจว่า สัตว์ตัวใหญ่ทุก ๆ ตัว ในห้วงน้ำนี้ เราจักทำให้อยู่ภายในอวนทุกตัว ฯลฯ ฉะนั้น.

ภิกษุ ท.! เราตถาคตรู้ชัดวัตถุ ๖๒ อย่างนี้ชัดเจนว่า มันเป็นฐานที่ตั้งของทิวฐัมม, ซึ่งเมื่อใครจับไว้ ถือไว้อย่างนั้น ๆ แล้ว, ย่อมมีคติ มีภพเบื้องหน้าเป็นอย่างนั้น ๆ ตถาคตรู้เห็นเหตุนี้ชัดจนยิ่งกว่าชัด, เพราะรู้ชัดจึงไม่ยึดมั่น, เพราะไม่ยึดมั่นย่อมสงบเยือกเย็นในภายในเฉพาะตน, เพราะเป็นผู้รู้แจ้งความเกิดความตั้งอยู่ไม่ได้ ความเป็นสิ่งยั่วใจ ความต่ำทราม และอุปายเครื่องหลุดพ้นไปได้แห่งเวทนาทั้งหลาย ตถาคตจึงเป็นผู้หลุดพ้น ไม่ถือนั่นด้วยอุปาทาน.

ทรงทราบส่วนสุดและมัชฌิมา^๑

---บุคคล^๒ ไม่พึงประกอบตนด้วยความมัวเมาในกามสุข อันเป็นสุขที่ต่ำทราม เป็นของชาวบ้าน บุญชน มิใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์, และบุคคลไม่พึงประกอบตนในความเพียรเครื่องยังตนให้ลำบาก อันเป็นไปเพื่อทุกข์ มิใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ข้อปฏิบัติที่เป็นมัชฌิมาปฏิบัติ ไม่เอียงไปหาส่วนสุดทั้งสอง (ดังกล่าวมาแล้ว) นี้ เป็นสิ่งที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว ได้เห็นแจ้งกระทำให้เป็นจักขุแล้ว ได้รู้แจ้งกระทำให้เป็นญาณแล้ว เป็นไปพร้อมเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้พร้อมเพื่อนิพพาน.

ภิกษุ ท.! ธรรมใดไม่เป็นเครื่องประกอบตามซึ่งความโลภมัวของผู้มีสุขแบบเนืองอยู่ในกามอันเป็นสุขต่ำทราม เป็นของชาวบ้าน บุญชน มิใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์, ธรรมนั้นไม่เป็นทุกข์ ไม่ทำความคับแค้น ไม่ทำความแห้งผากในใจ ไม่เผาผลาญ แต่เป็นสัมมาปฏิบัติ, เพราะเหตุนั้นธรรมนั้นชื่อว่า ไม่เป็นข้าศึก.

ภิกษุ ท.! ธรรมใดไม่เป็นเครื่องประกอบตามซึ่งความประกอบที่ยังตนให้ลำบาก อันเป็นทุกข์มิใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์, ธรรมนั้นไม่เป็นทุกข์ ไม่ทำความคับแค้น ไม่ทำความแห้งผากในใจ ไม่เผาผลาญ แต่เป็นสัมมาปฏิบัติ; เพราะเหตุนั้น ธรรมนั้น ชื่อว่า ไม่เป็นข้าศึก.

ภิกษุ ท.! ในบรรดาธรรมเหล่านั้น ธรรมใดเป็นมัชฌิมาปฏิบัติที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว ได้เห็นแจ้งกระทำให้เป็นจักขุแล้ว ได้รู้แจ้งกระทำให้เป็น

๑. บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๔๒๓/๖๕๔ และ ๖๖๓, ๖๖๔, ๖๕๖. ตรัสแก่ภิกษุ ท. ที่เชตวันและ ๑๙/๕๒๙/๑๖๖๖.

๒. บุคคลในที่นี้ คือบุคคลผู้มุ่งนิพพาน.

ญาณแล้ว ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อความสงบ ความรู้ยิ่ง ความรู้พร้อม และเพื่อ
นิพพาน, ธรรมนั้น ไม่เป็นทุกข์ ไม่ทำความคับแค้น ไม่ทำความแห้งผากใน
ใจไม่เผาผลาญ แต่เป็นสัมมาปฏิบัติ; เพราะเหตุนี้ ธรรมนั้น ชื่อว่า ไม่เป็นข้าศึก.

ก็คำที่ตถาคตกล่าวแล้วว่า มิชฌิมาปฏิบัติ ไม่เอียงไปหาส่วนสุดทั้งสอง
ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว ฯลฯ นั้น หมายถึงอะไรเล่า? นี่หมายถึงอริยมรรค
ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา
สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ.

ภิกษุ ท.! จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ของเราได้เกิด
ขึ้นแล้วในธรรมที่เราไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า “นี่เป็นความจริงอันประเสริฐ
คือทุกข์, ...ความจริงอันประเสริฐคือทุกข์นี่นั้นเป็นสิ่งที่ควรกำหนดรอบรู้,
...ความจริงอันประเสริฐคือทุกข์นี่นั้น เราได้กำหนดรอบรู้แล้ว”, และว่า
“นี่เป็นความจริงอันประเสริฐ คือเหตุให้เกิดทุกข์, ...ความจริงคือเหตุให้
เกิดทุกข์นี่นั้น ควรละเสีย, ...ความจริงอันประเสริฐ คือเหตุให้เกิดทุกข์นี่นั้น
เราละเสียได้แล้ว”, และว่า “นี่เป็นความจริงอันประเสริฐ คือความดับทุกข์,
...ความดับทุกข์นี้ควรทำให้แจ้ง, ...ความดับทุกข์นี้ เราทำให้แจ้งได้แล้ว”,
และว่า “นี่เป็นความจริงอันประเสริฐ คือทางให้ถึงความดับทุกข์, ...ทางให้ถึง
ความดับทุกข์นี้ ควรทำให้เจริญ, ---ทางให้ถึงความดับทุกข์นี้ เราทำให้เจริญได้
แล้ว” ดังนี้.

ทรงทราบพรหมณส์จัจ^๒

ปริพพาชกทั้งหลาย! พรหมณส์จัจ ๔ อย่างนี้ เราทำให้แจ้งด้วย

๑. ต่อไปนี้เป็นบาลี มหาวาร.ส. ๑๙/๕๒๙/๑๖๖. ตรัสแก่ปัญญาวัคคีย์ภิกษุ ที่มฤคทายวัน พาราณสี.

๒. บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๒๓๙/๑๔๕. ตรัสแก่ที่ประชุมปริพพาชกซึ่งกำลังสนทนากันอยู่ด้วยเรื่อง
พรหมณส์จัจ ที่ปริพพาชการาม ริมฝั่งแม่น้ำสัพปีนิ, แต่ที่พรหมณส์จัจอย่างพุทธศาสนา

ปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ทั่วกัน. พราหมณ์สี่จ้ง ๔ คืออะไรเล่า

ปริพพาชก ท.! ในธรรมวินัยนี้ พราหมณ์ได้พูดกันอย่างนี้ว่า “สัตว์ทั้งปวง ไม่ควรฆ่า” พราหมณ์ที่พูดอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าพูดคำสี่จ้ง ไม่ใช่กล่าวมุสา. และพราหมณ์นั้น ไม่ถือเอาการที่พูดคำสี่จ้งนั้นเป็นเหตุสำคัญตัวว่า “เราเป็นสมณะ, เราเป็นพราหมณ์, เราดีกว่าเขา, เราเสมอกับเขา, เราเลวกว่าเขา”. เป็นแต่ว่าความจริงอันใดมีอยู่ในข้อนั้น ครั้นรู้ความจริงนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ก็เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเอ็นดูสงสารสัตว์ทั้งหลาย เท่านั้นเอง.

ปริพพาชก ท.! อีกข้อหนึ่ง พราหมณ์ได้พูดกันอย่างนี้ว่า “กามทุกชนิด ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีอันแปรปรวนเป็นธรรมดา”. พราหมณ์ที่พูดอยู่อย่างนี้ชื่อว่าพูดคำสี่จ้ง ไม่ใช่กล่าวมุสา. และพราหมณ์นั้นไม่ถือเอาการที่พูดคำสี่จ้งนั้นขึ้นเป็นเหตุสำคัญตัวว่า “เราเป็นสมณะ, เราเป็นพราหมณ์, เราดีกว่าเขา, เราเสมอกับเขา, เราเลวกว่าเขา”. เป็นแต่ว่าความจริงอันใดมีอยู่ในข้อนั้น ครั้นรู้ความจริงนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ก็เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อหน่ายกาม เพื่อคลายกำหนดในกาม เพื่อดับกามทั้งหลายเสียเท่านั้นเอง.

ปริพพาชก ท.! อีกข้อหนึ่ง พราหมณ์ได้พูดกันอย่างนี้ว่า “ภพทุกภพ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีอันแปรปรวนเป็นธรรมดา”. พราหมณ์ที่กล่าวอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าพูดคำสี่จ้ง ไม่ใช่กล่าวมุสา. และพราหมณ์นั้น ไม่ถือเอาการที่พูดคำสี่จ้งนั้นขึ้นเป็นเหตุสำคัญตัว ว่า “เราเป็นสมณะ, เราเป็นพราหมณ์, เราดีกว่าเขา, เราเสมอกับเขา, เราเลวกว่าเขา”. เป็นแต่ว่าความจริงอันใด

มีอยู่ในข้อนั้น ครั้นรู้ความจริงนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ก็เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อ
หน่ายภพ เพื่อคลายกำหนดในภพ เพื่อดับภพเสียเท่านั้นเอง.

ปริพพาชก ท.! อีกข้อหนึ่ง พราหมณ์ได้พูดกันอย่างนี้ว่า “เราไม่
เป็นความกังวลแก่สิ่งใดๆ แก่ใครๆ. และความกังวลของเราในสิ่งไหน
ๆ ในใครๆ ก็ไม่มี.” พราหมณ์ที่พูดอย่างนี้ ชื่อว่าพูดคำสัจจ์ ไม่ใช่กล่าวมุสา.
และพราหมณ์นั้น ก็ไม่ถือเอาการที่พูดคำสัจจ์นั้น ขึ้นเป็นเหตุสำคัญตัวว่า
“เราเป็นสมณะ, เราเป็นพราหมณ์, เราดีกว่าเขา, เราเสมอกับเขา, เราเลว
กว่าเขา”. เป็นแต่ว่าความจริงอันใดมีอยู่ในข้อนั้น ครั้นรู้ความจริงนั้นด้วยปัญญา
อันยิ่งเองแล้ว ก็เป็นผู้ปฏิบัติให้เข้าแนวทางที่ไม่มีกังวลใดๆ เท่านั้นเอง

ปริพพาชก ! นี่แล พราหมณ์สัจจ์ ๔ ประการ ที่ทำให้แจ้ง
ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้รู้ทันกัน.

ทรงทราบพรหมโลก^๑

วาเสฏฐะ ! บุรุษผู้ที่เกิดแล้วและเจริญแล้วในบ้านมนสาคตคามนี้
เมื่อถูกถามถึงหนทางของบ้านมนสาคตคาม บางคราวอาการอีกอักตอบได้ซ้ำ หรือ
ตอบไม่รู้เรื่อง ; ก็ยังมีได้บ้าง ; ส่วนเรา, เมื่อถูกใครถามถึงพรหมโลก หรือ
ปฏิบัติเครื่องทำผู้ปฏิบัติให้ถึงพรหมโลก ก็ไม่มีอาการอีกอัก หรือตอบไม่ได้เรื่อง
เช่นนั้นเลย. วาเสฏฐะ ! เรา รู้จักพวกพรหม รู้จักพรหมโลก และรู้จักปฏิบัติ
ทำบุคคลผู้ปฏิบัติตาม ให้เข้าถึงพรหมโลกนั้น.

๑. บาลี สී. ที. ๙/๓๐๙/๓๘๒. ตรัสแก่วาเสฏฐะมาณพ ที่บ้านมนสาคตคาม

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ข้าพเจ้าได้ฟังแล้วว่า พระสมณโคตม แสดงหนทางเพื่อ
 ความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกพรหม ท. ได้. ดังข้าพเจ้าขอโอกาส, ขอพระโคตมผู้เจริญจงแสดงทาง
 เพื่อความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกพรหม ท. นั้น. ขอพระโคตมผู้เจริญจงช่วยยกฐานะชนชาติพราหมณ์”
 วาเสฏฐมาณพ ทูลขอ.

วาเสฏฐะ ! ถ้าเช่นนั้น ท่านจงฟัง จงทำในใจให้ดี เราจักกล่าว.
 วาเสฏฐะ ! ตถาคตเกิดขึ้นในโลก เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ฯลฯ^๑ แสดงธรรม
 ไพเราะในเบื้องต้น - ท่ามกลาง - เบื้องปลาย, ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้ง
 อรรถะพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง. คฤหบดี หรือบุตรคฤหบดี ฯลฯ
 ได้ฟังธรรมนั้นแล้ว ฯลฯ ออกจากเรือนบวชเป็นคนไม่มีเรือน ฯลฯ เขาถึงพร้อม
 ด้วยศีล ฯลฯ มีทวารอันสำรวมแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย ฯลฯ มีสติสัมปชัญญะ ฯลฯ
 เป็นผู้สิ้นโทษ ฯลฯ เสพเสนาสนะอันสงบ ละนิวรณ์เมื่อเธอพิจารณาเห็นนิวรณ์
 ทั้งห้าอันตนละได้แล้วในตน ก็เกิดปราโมทย์, เมื่อปราโมทย์ย่อมเกิดปีติ, เมื่อใจ
 ปีติ กายก็สงบ, ผู้มีกายสงบ ย่อมเสวยสุขเวทนา, ผู้เสวยสุขเวทนา ย่อมยัง
 จิตให้ตั้งมั่นได้. เธอนั่นด้วยจิตอันเป็นไปกับด้วยเมตตา ย่อมแผ่ไปสู่ทิศ
 (ที่) หนึ่ง และทิศที่สอง ที่สาม ที่สี่ ก็เหมือนอย่างนั้น, เธอแผ่ไปตลอดโลก
 ทั้งสิ้น ในที่ทั้งปวง ทั้งเบื้องบนเบื้องต่ำและเบื้องขวาง ด้วยจิตอันเป็นไปกับด้วย
 เมตตา เป็นจิตไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท กว้างขวาง ประกอบด้วยคุณอันใหญ่หลวง
 ไม่มีขีดจำกัดแล้วแลอยู่. วาเสฏฐะ ! คนเป่าสังข์ที่แข็งแรง อาจเป่าสังข์
 ให้ได้ยินได้ทั้งสี่ทิศโดยไม่ยาก ฉนฺใด; ในเมตตาเจโตวิมุตติ^๒ ที่เจริญแล้วอย่าง

๑. ที่ละ ฯลฯ เช่นนี้ คือมีเนื้อความพิสดารกว่านี้ แต่ได้ตัดมาแต่พอสมควร เพราะไม่ใช่ตอนสำคัญ
 ของในที่นี้. ผู้ปรารถนาดูพิสดาร ดูได้ในสามัญญผลสูตร, หนังสือพิมพ์พุทธศาสนเล่ม ๑
 ปีที่ ๑. ภาคส่งเสริม (บุรพภาคของการตามรอยพระอรหันต์)

๒. เมตตาเจโตวิมุตติ คืออัปนาสมาธิ ที่ประกอบด้วยเมตตา.

(ข้างบน) นี้ กรรมชนิดที่ทำอย่างมีขีดจำกัด^๑ ย่อมไม่มีเหลืออยู่ ไม่ตั้งอยู่ใน(เมตตา เจโตวิมุตติอันเป็นกรรมที่ไม่มีขีดจำกัด) นั้น, ก็ฉันนั้น. วาเสฏฐะ! นี้แล เป็นทาง เพื่อความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพรหม ท.

(ต่อไปนี้ ทรงแสดง ข้อ กรุณา, มุทิตา, อุเบกขา, อิก โดยเนื้อความ อย่างเดียวกัน. ทุก ๆ ข้อเป็นหนทางเหมือนกัน โดยพระบาลีว่า แม้นี้ ๆ ก็เป็น หนทางเพื่อความอยู่ร่วมกับพรหม ท.)

ทรงทราบคติห้า และนิพพาน^๒

สารีบุตร! เหล่านี้เป็นคติ (คือที่เป็นที่ไป) ห้าอย่าง. คือ นรก กำเนิดเดรัจฉาน เปרטวิสัยมนุษย์ เทพ.

สารีบุตร! เราอย่ามรรู้จักนรก รู้จักทางไปสู่ นรก^๓ รู้จักข้อปฏิบัติที่ทำ บุคคลให้ไปสู่ นรก และรู้จักบุคคลผู้ปฏิบัติแล้วอย่างไรใด จึงเมื่อสมัยอื่นจากการตาย เพราะการแตกทำลายแห่งกาย ย่อมเข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก.

สารีบุตร! เราอย่ามรรู้จักกำเนิดเดรัจฉาน รู้จักทางไปสู่กำเนิดเดรัจฉาน รู้จักข้อปฏิบัติที่ทำบุคคลให้ไปสู่กำเนิดเดรัจฉาน และรู้จักบุคคลผู้ปฏิบัติแล้วอย่างไรใด จึงเมื่อสมัยอื่นจากการตาย เพราะการแตกทำลายแห่งกาย ย่อมเข้าถึงกำเนิด เดรัจฉาน.

สารีบุตร! เราอย่ามรรู้จักเปרטวิสัย รู้จักทางไปสู่เปิร์ตวิสัย รู้จัก ข้อปฏิบัติที่ทำบุคคลให้ไปสู่เปิร์ตวิสัย และรู้จักบุคคลผู้ปฏิบัติแล้วอย่างไรใด จึงเมื่อ สมัยอื่นจากการตาย เพราะการแตกทำลายแห่งกายย่อมเข้าถึงเปิร์ตวิสัย.

๑. ที่มีขีดจำกัด หมายถึงเมตตา ที่จำกัดที่, และยังเป็นกามาวจรกุศล, ยังไม่เป็นรูปาวจรกุศล

เหมือนที่กล่าวมา. สุมง. ๑/๔๖๓.

๒. บาลี มหาสิหนาทสูตร ม.ม. ๑๒/๑๔๘/๑๗๐. ตรัสแก่พระสารีบุตร ที่ราวปานอกเมืองเวสาลี.

๓. นรก หรือเปิร์ตเป็นต้นนั้น จะเป็นโลกอื่นจากโลกมนุษย์ หรือเป็นแต่ชั้นเชิงหรือสถานะ

(condition) พวกหนึ่ง ๆ ในโลกมนุษย์เท่านั้น น่าคิดอยู่.

สารีบุตร ! เรายอมรู้จักมนุษย์ รู้จักทางไปสู่มนุษยโลก รู้จักข้อปฏิบัติที่ทำให้บุคคลให้ไปสู่มนุษยโลก รู้จักบุคคลผู้ปฏิบัติแล้วอย่างใด จึงเมื่อสมัยอื่นจากการตาย เพราะการแตกทำลายแห่งกาย ย่อมเข้าถึงมนุษยโลก.

สารีบุตร ! เรายอมรู้จักพวกเทพ, รู้จักทางไปสู่เทวโลก รู้จักข้อปฏิบัติที่ทำให้บุคคลให้ไปสู่เทวโลก และรู้จักบุคคลผู้ปฏิบัติแล้วอย่างใด จึงเมื่อสมัยอื่นจากการตาย เพราะการแตกทำลายแห่งกายยอมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์.

สารีบุตร ! เรายอมรู้จักนิพพาน รู้จักทางไปนิพพาน และข้อปฏิบัติที่ทำให้บุคคลให้ไปนิพพานและรู้จักตัวบุคคลผู้ปฏิบัติแล้วอย่างใด จึงทำให้แจ้งได้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะความสิ้นไปแห่งสวะทั้งหลาย, ในธรรมอันตนเห็นแล้ว (คือปัจจุบันนี้) เข้าถึงแล้วแลอยู่.

ทรงแสดงฤทธิ์ได้ เพราะอิทธิบาทสี่^๑

ภิกษุ ท. ! พวกเขาจะสำคัญความข้อนี้อะไร คือ เพราะได้เจริญหรือทำให้มากซึ่งธรรมเหล่าไหนเล่า ตถาคตจึงเป็นผู้มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีอานุภาพมากอย่างนี้ ?

“พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์ทั้งหลายมีพระผู้มีพระภาคเป็นมุล มีพระผู้มีพระภาคเป็นผู้นำ ขอพระผู้มีพระภาคจงแสดงเนื้อความนั้นเถิด, ภิกษุทั้งหลาย จักได้ทรงจำไว้”
ภิกษุทั้งหลาย ทูลตอบ

ภิกษุ ท ! เพราะได้เจริญ และทำให้มากซึ่งอิทธิบาทสี่ประการ, ตถาคตจึงเป็นผู้มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีอานุภาพมากอย่างนี้. อิทธิบาทสี่ประการ

๑. บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๓๗๒/๑๒๔๕. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

อย่างไรหนเล่า ? ภิกษุ ท. ! ในเรื่องนี้ตถาคต ย่อมเจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วยธรรมเครื่องปรุงแต่ง ซึ่งสมาธิสัมปยุตต์ด้วย ฉันทะเป็นประธานว่า ; ด้วยอาการอย่างนี้, ฉันทะของเราย่อมได้, ความแห้งเหี่ยวจักไม่มีขึ้นได้ ความกวัดข้นเกินขีดก็จักไม่มี, ความกวัดแกว่งในภายในก็จักไม่มี, ความฟุ้งซ่านไปในภายนอก ก็จักไม่มี, ตถาคตย่อมเป็นผู้มีความรู้สึกทั้งในส่วนที่จะมีมา และส่วนที่ล่วงมาแล้วแต่กาลก่อน : กาลก่อนก็เหมือนภายหลัง ภายหลังก็เหมือนกาลก่อน, เบื้องล่างก็เหมือนเบื้องบน เบื้องบนก็เหมือนเบื้องล่าง, กลางวันเหมือนกลางคืน กลางคืนเหมือนกลางวัน: ย่อมเจริญจิตอันประกอบด้วยแสงสว่าง ด้วยจิตอันตนเปิดแล้ว ด้วยอาการอย่างนี้ ไม่มีอะไรหุ้มห่อ.

(ต่อไปนี้ทรงแสดงด้วยสมาธิอันอาศัย วิริยะ...จิตตะ...วิมังสา เป็นประธานกิจ โดยเนื้อความอย่างเดียวกัน แปรลกกันแต่ชื่อของอิทธิบาท, จนครบทั้ง ๔ อย่าง)

ภิกษุ ท. ! เพราะเจริญทำให้มากซึ่งอิทธิบาทสี่อย่างเหล่านี้แล ตถาคต จึงเป็นผู้มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีอำนาจมากอย่างนี้. ตถาคตย่อมแสดงอิทธิวิธี มีอย่างต่าง ๆ ได้ : ผู้เดียวแปลงรูปเป็นหลายคน หลายคนเป็นคนเดียว, ทำที่กำบังให้เป็นที่แจ้ง ทำที่แจ้งให้เป็นที่กำบัง, ไปได้ไม่ขัดข้อง ผ่านทะลุฝา ทะลุกำแพง ทะลุภูเขา ดุจไปในอากาศว่าง ๆ, ผุดขึ้นและดำลงในแผ่นดิน ได้เหมือนในน้ำ, เดินได้เหนือน้ำ เหมือนเดินบนแผ่นดิน, ไปได้ในอากาศ เหมือนนกมีปีก ทั้งที่ยังนั่งขัดสมาธิคู้บัลลังก์, ลูบคลำดวงจันทร์และพระอาทิตย์ อันมีฤทธิ์อำนาจมาก ได้ด้วยฝ่ามือ และแสดงอำนาจด้วยกาย เป็นไปตลอดถึงพรหมโลกได้.

ทรงมีอิทธิบาทเพื่ออยู่ได้ถึงกัปปี^๑

อานนท์! อิทธิบาทสี่ประการ อันบุคคลใดเจริญ ทำให้มาก ทำให้

๑. บาลี อายุสมโสดขชสูตร อ.ช. ๒๕/๑๗๐/๑๒๗. ตรัสแก่พระอานนท์ ที่ป่าवालเจดีย์ เมืองเวสาลี.

เป็นดูจยาน ทำให้เป็นดูจที่รองรับ ให้เกิดขึ้นมั่นคงแล้ว อบรมทั่วถึงดีแล้ว
 ปรรากหนักแน่นแล้ว. เมื่อบุคคลนั้นปรารถนา เขาก็พึงตั้งอยู่ได้กับปีหนึ่ง หรือ
 ยิ่งขึ้นไปกว่ากับปี.

อานนท์! อิทธิบาทสี่ประการนั้น อันตถาคตนี้แล ได้เจริญ ทำให้
 มากแล้ว ทำให้เป็นดูจยานทำให้เป็นดูจที่รองรับ ให้เกิดขึ้นมั่นคงแล้ว อบรม
 ทั่วถึงดีแล้ว ปรรากหนักแน่นแล้ว, ถ้าตถาคตปรารถนา ตถาคตก็พึงตั้งอยู่ได้
 กับปีหนึ่ง หรือยิ่งขึ้นไปกว่ากับปี ดังนี้.

ทรงเปล่งเสียงคราวเดียว ได้ยินตลอด

ทุกโลกธาตุ^๑

อานนท์! ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์แผ่รัศมีส่องแสงให้สว่างไปทั่วทิศ
 กินเนื้อที่ประมาณเท่าใด โลกมีเนื้อที่เท่านั้น มีจำนวนพันหนึ่ง. ในพันโลกนั้น
 มีดวงจันทร์พันดวง ดวงอาทิตย์พันดวง ภูเขาสิเนรุพันลูก ชมพูทวีปพันทวีป
 อมรโคยานพันทวีป อุตระกูรุษพันทวีป ปุพพิเทหะพันทวีป มหาสมุทรสี่พัน
 มหาราชสี่พัน จาตุมหาราชพันหนึ่ง ดาวดึงส์พันหนึ่ง ยามะพันหนึ่ง ดุสิตพันหนึ่ง
 นิมมานรดีพันหนึ่ง ปรนิมมิตวสวัตตีพันหนึ่ง พรหมพันหนึ่ง นี้เรียกว่า สหัสสิ
 จูพนิกาโลกธาตุ.

สหัสสิจูพนิกาโลกธาตุมีขนาดเท่าใด โลกธาตุขนาดเท่านั้น คำนวณทวี
 ขึ้นโดยส่วนพัน นั้นเรียกว่า ทวิสหัสสิมัชฌิมิกาโลกธาตุ.

ทวิสหัสสิมัชฌิมิกาโลกธาตุมีขนาดเท่าใด โลกธาตุขนาดเท่านั้น คำนวณ
 ทวีขึ้นโดยส่วนพัน นั้นเรียกว่า ติสหัสสิมหาสหัสสิโลกธาตุ.

๑. บาลี ดิก. อ. ๒๐/๒๙๒/๕๒๐. ตรัสแก่พระอานนท์.

อานนท์! ตถาคต เมื่อมีความจำนง ก็ยอมพุดให้ติสหัสสัมมาสัมมาโลกธาตุ ได้ยินเสียงทั่วกันได้, หรือว่าจำนงให้ได้ยินเพียงเท่าใด ก็ได้.

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า! เป็นไปได้ด้วยวิธีอย่างไร พระเจ้าข้า?"

อานนท์! ตถาคตอยู่ที่นี้ จะพึงแผ่รัศมี มีโอกาสสว่างไปทั่วติสหัสสัมมาสัมมาโลกธาตุ เสียก่อน, เมื่อสัตว์เหล่านั้น รู้สึกต่อแสงสว่างอันนั้นแล้ว ตถาคตก็จะบังลือเสียง ให้สัตว์เหล่านั้นได้ยิน. อย่างนี้แลอานนท์! ตถาคตจะพุดให้ติสหัสสัมมาสัมมาโลกธาตุ ได้ยินเสียงทั่วกันได้, หรือจำนงให้ได้ยินเพียงเท่าใด ก็ได้

ทรงมีปาฏิหาริย์สามอย่าง^๑

แก้วกฐะ ! นี่ปาฏิหาริย์สามอย่าง ที่เราได้ทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ผู้รู้ได้. สามอย่างอะไรเล่า? สามอย่างคือ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ และ อนุศาสน์ปาฏิหาริย์.

(๑) แก้วกฐะ ! อิทธิปาฏิหาริย์ นั้นเป็นอย่างไรเล่า? แก้วกฐะ ! ภิกษุในศาสนาี้ กระทำอิทธิวิธีมีอย่างต่าง ๆ : ผู้เดียวแปลงรูปเป็นหลายคน, หลายคนเป็นคนเดียว, ทำที่กำบังให้เป็นที่แจ้ง ทำที่แจ้งให้เป็นที่กำบัง, ไปได้ไม่ขัดข้อง ผ่านทะลุฝา ทะลุกำแพง ทะลุภูเขา ดุจไปในอากาศว่าง ๆ, ผุดขึ้นและดำลงในแผ่นดินได้เหมือนในน้ำ, เดินไปได้เหนือน้ำ เหมือนเดินบนแผ่นดิน, ไปได้ในอากาศเหมือนนกมีปีก ทั้งที่ยังนั่งสมาธิคู้บัลลังก์. ลูกค้ำพระจันทร์และพระอาทิตย์อันมีฤทธิ์อันภาพมาก ได้ด้วยฝ่ามือ. และแสดงอำนาจทางกายเป็นไปตลอดถึงพรหมโลกได้. แก้วกฐะ ! กุลบุตรผู้มีศรัทธาเลื่อมใสได้เห็นการแสดงนั้นแล้ว เขาบอกเล่าแก่กุลบุตรอื่นบางคน ที่ไม่ศรัทธาเลื่อมใส ว่าน่า

๑. บาลี สී. ที. ๙/๒๗๓/๓๓๙. ตรัสแก่แก้วกฐะที่ป่าวาริภิมพวัน

อัศจรรย์นัก. กุลบุตรผู้ไม่มีศรัทธาเลื่อมใสนั้น ก็คงฟังตอบว่า วิชชาชื่อคันธารี^๑ มีอยู่ ภิกษุนั้นก็แสดงอิทธิวิธีด้วยวิชานั้นเท่านั้น (หาใช่มีปาฏิหาริย์ไม่), เกวัฏฐะ ! ท่านจะเข้าใจว่าอย่างไร : ก็คนไม่เชื่อ ไม่เลื่อมใส ย่อมกล่าวตอบผู้เชื่อผู้เลื่อมใส ได้อย่างนั้น มิใช่หรือ ?

“ฟังตอบได้, พระองค์!”

เกวัฏฐะ ! เราเห็นโทษในการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ดังนี้แล จึงอึดอัดขะเขยง เกลียดชังต่ออิทธิปาฏิหาริย์

(๒) เกวัฏฐะ ! อาเทศนาปาฏิหาริย์ นั้น เป็นอย่างไรเล่า? เกวัฏฐะ ! ภิกษุในศาสนาที่ย่อมทลายจิต ทายความรู้สึกของจิต ทายความตริก ทายความตรอง ของสัตว์เหล่าอื่น ของบุคคลเหล่าอื่นได้ ว่า ใจของท่านเช่นนั้น ใจของท่านมีประการนี้ ใจของท่านมีด้วยอาการอย่างนี้. ฯลฯ กุลบุตรผู้ไม่เชื่อ ไม่เลื่อมใส ย่อมค้านกุลบุตรผู้เชื่อผู้เลื่อมใส ว่า วิชชา ชื่อ มณิกา มีอยู่ ภิกษุนั้นก็กล่าวทายใจได้เช่นนั้น ๆ ก็ด้วยวิชานั้น (หาใช่มีปาฏิหาริย์ไม่), เกวัฏฐะ ! ท่านจะเข้าใจว่าอย่างไร : ก็คนไม่เชื่อไม่เลื่อมใส ย่อมกล่าวตอบผู้เชื่อผู้เลื่อมใส ได้อย่างนั้น มิใช่หรือ ?

“ฟังตอบได้, พระองค์!”

เกวัฏฐะ ! เราเห็นโทษในการแสดงอาเทศนาปาฏิหาริย์ดังนี้แล จึงอึดอัด ขะเขยง เกลียดชัง ต่ออาเทศนาปาฏิหาริย์.

(๓) เกวัฏฐะ ! อนุศาสนียปาฏิหาริย์ นั้น เป็นอย่างไรเล่า? เกวัฏฐะ ! ภิกษุในศาสนาที่ย่อมสั่งสอนว่า ท่านจงตริกอย่างนี้ ๆ อย่าตริกอย่างนั้น ๆ, จงทำไว้ในใจอย่างนี้ ๆ อย่าทำไว้ในใจอย่างนั้น ๆ จงละสิ่งนี้ ๆ เสีย, จงเข้าถึงสิ่งนี้ ๆ แล้วแลอยู่ ดังนี้ นี้เราเรียกว่า อนุศาสนียปาฏิหาริย์.

๑. คันธารี ชื่อมนต์ แต่งโดยฤๅษี นามคันธาระ, อีกอย่างหนึ่งในแคว้นคันธาระ

แก้วกฐะ ! ฯลฯ^๑ เหล่านี้แล เป็นปาฏิหาริย์ ๓ อย่าง ที่เราได้ทำให้แจ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ตามด้วย.

เหตุที่ทำให้ได้ทรงพระนามว่า ตถาคต^๒

ภิกษุ ท.! โลก^๓ เป็นสภาพที่ตถาคตได้รู้พร้อมเฉพาะแล้ว ตถาคต จึงเป็นผู้ถอนตนจากโลกได้แล้ว. เหตุให้เกิดโลก เป็นสภาพที่ตถาคตได้รู้พร้อม เฉพาะแล้ว ตถาคตจึงละเหตุให้เกิดโลกได้แล้ว. ความดับไม่เหลือของโลกเป็น สภาพที่ตถาคตรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ตถาคตจึงทำให้แจ้งความดับไม่เหลือของโลก ได้แล้ว. ทางให้ถึงความดับไม่เหลือของโลกเป็นสิ่งที่ตถาคตรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ตถาคตจึงทำให้เกิดมีขึ้นได้แล้ว ซึ่งทางให้ถึงความดับไม่เหลือของโลกนั้น.

ภิกษุ ท. ! อายตนะอันใด ที่พวกมนุษย์โลก พร้อมทั้งเทวโลก มาร, พรหม, ที่หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ เห็นได้ ฟัง ได้ดม-ลิ้ม-สัมผัส ได้รู้แจ้ง ได้บรรลุ ได้แสงได้เทียวผูกพันติด ตามโดยน้ำใจ, อายตนะนั้น ตถาคตได้รู้พร้อมเฉพาะแล้วทั้งสิ้น เพราะเหตุนั้นจึงได้ นามว่า “ตถาคต”.

ภิกษุ ท.! ในราตรีใด ตถาคตได้ตรัสรู้ และในราตรีใด ตถาคต ปรีนิพพาน, ในระหว่างนั้นตถาคตได้กล่าวสอน พร่ำสอน แสดงออก ซึ่งคำใด, คำนั้นทั้งหมด ย่อมมีโดยประการเดียวกันทั้งสิ้น ไม่แปลกกัน โดยประการอื่น เพราะเหตุนั้น จึงได้นามว่า “ตถาคต”.

๑. ระหว่างนี้ ทรงแสดงข้อปฏิบัติ เรื่องศีล สันโดษ สติสัมปชัญญะ ฯลฯ ว่าเป็นอนุศาสน์ปาฏิหาริย์ ของพระองค์ อันหนึ่ง ๆ ทุกอัน.

๒. บาลี. อิติวุ. ขุ. ๒๕/๓๒๑/๒๙๓, และ จตุกก. อ. ๒๑/๓๐/๒๓. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

๓. โลก ในที่นี้ คือทุกข์.

ภิกษุ ท. ! ตถาคต กล่าวอย่างใด ทำอย่างนั้น ทำอย่างใด กล่าวอย่างนั้น, เพราะเหตุอย่างนั้น จึงได้นามว่า “ตถาคต”

ภิกษุ ท. ! ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มาร, พรหม, ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ตถาคตเป็นผู้เป็นยิ่ง ไม่มีใครครอบงำ เป็นผู้เห็นสิ่งทั้งปวงโดยเด็ดขาด เป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุด (โดยธรรม) แต่ผู้เดียว, เพราะเหตุนั้น จึงได้นามว่า “ตถาคต”.

ทรงเป็นสัมมาสัมพุทธะ เมื่อทรงคล่องแคล่ว ใน อนุปปพวิหารสมาบัติ^๑

อานนท์! ตลอดกาลเพียงใด ที่เรายังไม่อาจเข้าออกอย่างคล่องแคล่ว ซึ่งอนุปปพวิหารสมาบัติ^๒ ทั้งโดยอนุโลมและปฏิโลมแล้ว, ตลอดกาลเพียงนั้น เรายังไม่ปฏิญาณว่าได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์.

อานนท์! ก็แต่ว่าในกาลใดแล เราได้เข้า-ได้ออก อย่างคล่องแคล่ว ซึ่งอนุปปพวิหารสมาบัติ^๒ ทั้งโดยอนุโลมและปฏิโลมแล้ว, ในกาลนั้น เราจึงปฏิญาณว่าเป็นผู้ได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์. อนึ่ง ปัญญาเครื่องรู้และปัญญาเครื่องเห็น ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา

๑. บาลี นวก. อ. ๒๓/๔๖๙/๒๔๕. ตรัสแก่พระอานนท์.

๒. อนุปปพวิหาร^๒ มีอะไรบ้าง ดูตอนที่ว่าด้วย “การทรงพยายามในแนกขัมมจิตและอนุปปพวิหารสมาบัติ ก่อนตรัสรู้” ภาค ๒ หน้า ๙๔

ว่า “ความหลุดพ้นแห่งใจของเราไม่กลับกำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย, บัดนี้
ภพใหม่มิได้มีอีกต่อไป” ดังนี้.

ทรงปฏิญาณเป็นอภิธรรมทูต เมื่อทรงทราบอริยสัจ หมดจดสิ้นเชิง^๑

ภิกษุ ท. ! ตลอดกาลเพียงไร ที่ญาณทัสสนะ (เครื่องรู้เห็น) ตาม
เป็นจริงของเรา อันมีปรีชาญาณ มีอาการสิบสอง ในอริยสัจทั้งสิ้น ยังไม่เป็นญาณ -
ทัสสนะที่บริสุทธิ์สะอาดด้วยดี, ตลอดกาลเพียงนั้น เรายังไม่ปฏิญาณว่าเป็นผู้ตรัสรู้
พร้อมเฉพาะแล้ว ซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลกกับทั้งเทวโลก มารโลก
พรหมโลก หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์.

ภิกษุ ท. ! เมื่อใด ญาณทัสสนะตามเป็นจริงของเรา อันมีปรีชาญาณ
มีอาการสิบสอง ในอริยสัจทั้งสิ้น เป็นญาณทัสสนะที่บริสุทธิ์สะอาดด้วยดี, เมื่อนั้น
เราก็ปฏิญาณว่าเป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้วซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในโลก
กับทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้ง
เทวดาและมนุษย์.

ไม่ทรงเป็นสัมพัชฌ์ทุกอิริยาบถ^๒

ว่าจะ ! พวกชนเหล่าใด ที่กล่าวว่า "พระสมณโคดม เป็นผู้สัมพัชฌ์

๑. บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๕๓๐/๑๖๗๐. ตรัสแก่ปัญจวัคคีย์ภิกษุ ที่พาราณสี.

๒. บาลี ม.ม. ๑๓/๒๓๗/๒๔๑. ตรัสแก่วัจฉโคตตปริพาชก ที่อารามเอกนุณฑริก.

รู้สิ่งทั้งปวงอยู่เสมอเป็นธรรมดา เป็นผู้สัมพัทธ์สาวิ เห็นสิ่งทั้งปวงอยู่เสมอ เป็นธรรมดา และปัญญาความรู้ความเห็นทั่วทุกกาลไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเรา เทียบไป ๆ ก็ดี หยุดอยู่ก็ดี หลับอยู่ก็ดี ตื่นอยู่ก็ดี ความรู้ ความเห็นนั้น ย่อม ปรากฏแก่เราติดต่อกันอยู่เสมอ" ดังนี้ ชนพวกนั้นไม่ได้กล่าวตรงตามที่ เรากล่าว, แต่เขากล่าวตู่เราด้วยคำอันไม่มีจริง ไม่เป็นจริง.

วัจฉะ! ต่อเราต้องการจะน้อมจิตไปเฉพาะเพื่อบุพเพนิวาสานุสติญาณ เราจึงตามระลึกถึงขั้นที่ที่เคยอยู่อาศัยในภพก่อน ฯลฯ^๑ ต่อเราต้องการจะน้อมจิต ไปเฉพาะเพื่อทิพพจักขุญาณ เราจึงน้อมจิตไปเพื่อทิพพจักขุญาณ ฯลฯ เราทำให้ แจ่มเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ฯลฯ แล้วแลอยู่.

วัจฉะ! เมื่อผู้ใดกล่าวให้ชัดว่า “พระสมณโคดม มีวิชาสาม” ดังนี้ จึงจะชื่อว่า ไม่กล่าวตู่เราด้วยคำไม่จริง, เป็นการกล่าวถูกต้องตามธรรม และผู้ ที่กล่าวตามเขาต่อ ๆ ไป ก็จะไม่ตกไปในฐานะอันใครจะพึงติเตียนได้.

ทรงยืนยันความเป็นมหาบุรุษ ^๒

วัสสการพราหมณ์ ได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทูลว่า :-

พระโคดมผู้เจริญ! พวกข้าพเจ้าย่อมบัญญัติบุคคลที่มีธรรม ๔ ประการ ว่าเป็นมหาบุรุษมหาปราชญ์. ธรรม ๔ ประการเหล่าไหนเล่า?

พระโคดมผู้เจริญ! คือคนในโลกนี้ เป็นพหูสูต มีเรื่องที่ควรสดับอัน ตนได้สดับแล้วมาก. เป็นคนรู้เนื้อความแห่งข้อความที่มีผู้กล่าวแล้วนั้น ๆ ว่านี่เป็น

๑. คำที่ละด้วย ... ฯลฯ... ดูเต็มที่ได้ในตอนตรัสรู้ วิชาสาม, ในภาค ๒.

๒. บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๔๕/๓๕. ตรัสแก่วัสสการพราหมณ์ที่เวฬุวัน ใกล้เมืองราชคฤห์.

ความหมายแห่งภาษิตนี้, เป็นคนมีสติระลึกลึบสาวการที่ทำคำที่พูดแล้วแม่นานได้, และเป็นคนฉลาดในกิจการของคฤหัสถ์ที่ต้องจัดต้องทำ ชยันไม่เกียจคร้านในกิจการเหล่านั้น มีปัญญาพิจารณาสอบสวนอันเป็นอุบายวิธีที่จะให้กิจการนั้นสำเร็จได้ด้วยดี สามารถทำเอง และสามารถที่จะจัดให้ผู้อื่นทำ ในกิจการเหล่านั้น, พระโคตมผู้เจริญ ! พวกข้าพเจ้าบัญญัติบุคคลผู้มีธรรม ๔ ประการเหล่านี้แล ว่าเป็นมหาบุรุษ มหาปราชญ์. ถ้าคำของข้าพเจ้าควรอนุโมทนา ก็ขอจงอนุโมทนา, ถ้าควรคัดค้าน ก็ขอจงคัดค้านเถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า :-

พราหมณ์ ! เราไม่อนุโมทนาของท่าน, เราไม่คัดค้านของท่าน. เราเอง ก็บัญญัติบุคคลที่มีธรรม ๔ ประการ ว่าเป็นมหาบุรุษ มหาปราชญ์. ธรรม ๔ ประการเหล่านี้เหล่า ?

พราหมณ์ ! คือคนในโลกนี้ เป็นผู้ปฏิบัติเกื้อกูลแก่มหาชน เพื่อความสุขของมหาชน ยังประชุมชนเป็นอันมากให้ประดิษฐานอยู่ในอริยวินัยธรรม คือความเป็นผู้มีธรรมงาม มีธรรมเป็นกุศล.

อนึ่ง เขาเป็นผู้จ้านงจะตรีกเรื่องใด ก็ตรีกเรื่องนั้นได้, ไม่จ้านงจะตรีกเรื่องใด ก็ไม่ตรีกเรื่องนั้นได้, จ้านงจะดำริเรื่องใด ก็ดำริเรื่องนั้นได้, ไม่จ้านงจะดำริเรื่องใด ก็ไม่ดำริเรื่องนั้นได้เพราะเขาเป็นผู้มีอำนาจเหนือจิต ในคลองแห่งความตรีกทั้งหลาย.

อนึ่ง เขาเป็นผู้ได้ตามต้องการได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบากซึ่งฉนวนทั้ง ๔ อันเป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในภพปัจจุบันนี้ อันเป็นธรรมเป็นไปในทางจิตขั้นสูง.

อนึ่ง เขานั้นย่อมกระทำให้แจ้งได้ ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะเพราะสิ้นอาสวะแล้ว ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงแล้วและอยู่ในวิหารธรรมนั้นในภพอันเป็นปัจจุบันนี้.

พราหมณ์! เราไม่อนุโมทนาของท่าน, เราไม่คัดค้านของท่าน, แต่เราบัญญัติบุคคลที่มีธรรม ๔ ประการนี้แล ว่าเป็นมหาบุรุษ มหาปราชญ์.

วัสสการพราหมณ์ ได้อนุโมทนาสรรเสริญคำของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นอันมาก ในที่สุดพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคำนี้ว่า :-

พราหมณ์! ท่านกล่าวคำพาดพิงถึงเรา. เอาเถิดเราจะพูดให้แจ้งชัดทีเดียวว่า เราและเป็นผู้ปฏิบัติเกื้อกูลแก่มหาชน เพื่อความสุขของมหาชน ยังประชุมชนให้ตั้งอยู่ในอริยญายธรรม กล่าวคือความเป็นผู้มีธรรมงาม เป็นผู้มีธรรมเป็นกุศล. เราแล เป็นผู้จำนงจะตรีกในเรื่องใด ก็ตรีกในเรื่องนั้นได้ ไม่จำนงจะตรีกในเรื่องใด ก็ไม่ตรีกในเรื่องนั้นได้, จำนงจะดำริในเรื่องใดก็ดำริในเรื่องนั้นได้ ไม่จำนงจะดำริในเรื่องใด ก็ไม่ดำริในเรื่องนั้นได้ เพราะเราเป็นผู้มีอำนาจเหนือจิต ในคลองแห่งความตรีกทั้งหลาย. เราแล เป็นผู้ได้ตามต้องการ ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก วังผานทั้ง ๔ อันเป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในภพเป็นปัจจุบันนี้ อันเป็นธรรมเป็นไปในทางจิตชั้นสูง. เราแล เป็นผู้ทำให้แจ้งได้ ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะแล้ว ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงแล้วและอยู่ในวิหารธรรมนั้น ในภพอันเป็นปัจจุบันนี้ ดังนี้.

ไม่มีใครเปรียบเสมอ^๑

ภิกษุ ท. ! บุคคลเอก เมื่อเกิดขึ้นมาในโลก ย่อมเกิดขึ้น เป็นผู้ซึ่งไม่มีใครซ้ำสอง ไม่มีใครร่วมเป็นสหายด้วยได้ ไม่มีคู่เปรียบ ไม่มีผู้เท่าทัน ไม่มีผู้คล้ายด้วย ไม่มีคนเทียบได้ ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีใครที่จะเปรียบให้เหมือนได้

๑. บาลี เอก. อ. ๒๐/๒๙/๑๔๓. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

และเป็นผู้เลิศกว่าบรรดาสัตว์ ๒ เท้าทั้งหลายแล. ใครกันเล่าเป็นบุคคลเอก ? ตถาคต ผู้เป็นอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง นี้แลเป็นบุคคลเอก.

ภิกษุ ท. ! นี้แล บุคคลเอก ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นมาในโลก ย่อมเกิดขึ้น เป็นผู้ซึ่งไม่มีใครซ้ำสองไม่มีใครร่วมเป็นสหายด้วยได้ ไม่มีคู่เปรียบ ไม่มีผู้เท่าทัน ไม่มีผู้คล้ายด้วย ไม่มีคนเทียบได้ ไม่มีผู้เสมอไม่มีใครที่จะเปรียบให้เหมือนได้ และเป็นผู้เลิศกว่าบรรดาสัตว์ ๒ เท้าทั้งหลายแล.

ไม่ทรงอภิวัตผู้ใด °

พราหมณ์ ! ในโลกนี้ กับทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก, ใน หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์พร้อมทั้งเทวดาแลมนุษย์, เราไม่มองเห็นใคร ที่เราพึงอภิวัต พึงลุกขึ้นยืนรับ พึงต้อนรับด้วยตั้งอาสนะให้เพราะว่าตถาคต อภิวัต ลุกรับ ตั้งอาสนะให้ผู้ใด ศีรษะของผู้นั้นจะพึงแตกกระจายออก.^๒

ทรงเป็นธรรมราชา °

เสลละ ! เราเป็นธรรมราชา ไม่มีราชาอื่นยิ่งไปกว่า. เราหมุนจักร โดยธรรมให้เป็นไป. เป็นจักรซึ่งใครๆ จะต้านทางให้หมุนกลับมิได้เลย.

๑. บาลี อัญญก. อ. ๒๓/๑๗๔/๑๐๑. ตรัสแก่เวรัญชพราหมณ์ เมืองเวรัญชา.

๒. คำนี้เป็นโวหารพูด เช่น เมื่อครูบาอาจารย์ของเรา มาไหว้เรา ๆ รู้สึกเป็นทุกขีร้อน, หรือว่าเป็นตรงตามอักษร แล้วแต่จะสันนิษฐาน.

๓. บาลี เสลสูตร ม.ม. ๑๓/๕๕๔/๖๐๙. ตรัสแก่เสลพราหมณ์ ที่อาปนนิคมแคว้นอังคตตราปะ.

ข้าแต่พระโคตม! พระองค์ทรงปฏิญญาว่าเป็นสัมพุทธะ เป็นธรรมราชาที่ไม่มีราชาอื่นยิ่งกว่า, และหมุนจักรโดยธรรมให้เป็นไป. แล้วก็ไหนเล่า เสนาบดีของพระองค์, ในบรรดาสาวกของพระองค์นั้น ใครเล่าสามารถหมุนจักรที่พระองค์ให้เป็นไปแล้ว ให้เป็นไปตามได้?

เสละ! จักรที่เราให้เป็นไปแล้ว เป็นธรรมจักรไม่มีจักรอื่นยิ่งไปกว่า. สารีบุตรเป็นผู้เกิดตามตถาคต ย่อมหมุนจักรนั้นให้เป็นไปตามเราได้. เสละ ! สิ่งควรรู้ เราก็รู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง. สิ่งควรทำให้เกิดมี เราก็ได้ทำให้เกิดมีแล้ว. สิ่งควรละ เราก็ละเสร็จแล้ว. เพราะเหตุนั้นแหละพราหมณ์ เราจึงเป็นสัมพุทธะ.

ทรงเป็นธรรมราชาที่เคารพธรรม °

ดูก่อนภิกษุ! จักรพรรดิราชผู้ประกอบในธรรม เป็นธรรมราชา อาศัยธรรมอย่างเดียว สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นอธิบดี ย่อมจัดการอารักขาป้องกัน และคุ้มครองโดยชอบธรรม ในหมู่ชน ในราชสำนัก ในกษัตริย์ที่เป็นเมืองนอกในหมู่พล ในพราหมณ์และคฤหบดี ในราษฎรชาวนิคม และชนบท ในสมณะและพราหมณ์ และในเนื้อและนก,ทั้งหลาย; ชื่อว่าเป็นผู้ยังจักรให้เป็นไปโดยธรรม และเป็นจักรที่มนุษย์ใด ๆ ผู้เป็นข้าศึก ไม่อาจให้หมุนกลับได้ด้วยมือ ; นี้ฉันใด ;

ดูก่อนภิกษุ ! ตถาคตก็ฉันนั้นเหมือนกัน : ตถาคตเป็นอรหันตสัมมา - สัมพุทธะ เป็นธรรมราชาผู้ประกอบด้วยธรรม อาศัยธรรมอย่างเดียว สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด

มีธรรมเป็นอธิบดี ย่อมจัดการอาชญา ป้องกัน และคุ้มครอง โดยธรรม ในกายกรรม, วาจากรรม, และมโนกรรม ว่า อย่างนี้ๆ ควรเสพ อย่างนี้ๆ ไม่ควรเสพ ดังนี้, ได้ยังธรรมจักรอันไม่มีจักรอื่นยิ่งไปกว่า ให้เป็นไปโดยธรรมนั้นเทียว.และเป็น จักรที่สมณะหรือพราหมณ์, เทพ, มาร, พรหม, หรือใครๆ ในโลกไม่อาจต้าน ให้หมุนกลับได้, ฉะนั้น.

เมื่อได้ประมวลข้อความอันเป็นเรื่องแวดล้อมภาวะของการตรัสรู้ เป็นพระสัมมา - สัมพุทธเจ้าของพระองค์มาจนหมดจดแล้ว จะได้เริ่มเนื้อความที่เป็นท้องเรื่อง ติดต่อกันลำดับกัน สืบไปอีก ดังนี้ :-

ทรงคิดหาที่พึ่งสำหรับพระองค์เอง^๑

ภิกษุ ท.! เมื่อเราอยู่ที่ตำบลอุรุเวลา ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา, ที่ ต้นไทรเป็นที่พักร้อนของเด็กเลี้ยงแพะ คราวเมื่อตรัสรู้ใหม่ๆ, ภิกษุ ท.! เมื่อ เราเร้นอยู่ ณ ที่สงัด เกิดปริวิตกขึ้นในใจว่า “ผู้อยู่ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่พึ่งพำนัก ย่อมเป็นทุกข์, เราจะพึงสักการะเคารพสมณะหรือพราหมณ์คนไหนหนอแล้ว แลอยู่?”

ภิกษุ ท. ! ความรู้สึกอันนี้ได้เกิดแก่เราว่า “เรามองไม่เห็น สมณ - พราหมณ์อื่นที่ไหนในโลกนี้และเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์, เทวดาพร้อมทั้งมนุษย์ ซึ่งสมบุรณ์ด้วยศีล ด้วยสมาธิ ด้วยปัญญา ด้วยวิมุติ ยิ่งกว่าเรา ซึ่งเราควรสักการะเคารพ แล้วเข้าไปอาศัยอยู่”.

ภิกษุ ท. ! ความคิดอันนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “ถ้าไหน ธรรมอันใด ที่เราได้ตรัสรู้แล้ว. เราพึงสักการะเคารพธรรมนั้น เข้าไปอาศัยแล้วแลอยู่เถิด”.

๑. บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๒๕/๒๑. ตรัสแก่ภิกษุสงฆ์ ที่เชตวัน.

สัทม์บดีพรหม รู้ความคิดในใจของเรา อันตรธานจากพรหมโลก มาปรากฏอยู่ เฉพาะหน้าเรา ในชั่วเวลาที่คนแข็งแรง เหยียดแขนออก แล้วคู้เข้า เท่านั้น. ภิกษุ ท. ! สัทม์บดีพรหม ทำผ้าห่มเฉียงป่าข้างหนึ่ง จดเข้าข้างขวาที่พื้นดิน^๑ น้อมอัญชลีเข้ามาหาเราแล้วกล่าวกะเราว่า “อย่างนั้นแหละ พระผู้มีพระภาค ! อย่างนั้นแหละ พระสุคต ! ข้าแต่พระองค์! แม้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ล่วงไปแล้วในอดีต ก็ได้สักการะเคารพธรรมนั่นเอง เข้าไปอาศัยแล้วแลอยู่, แม้ที่จักมาตรัสรู้ข้างหน้า ก็จักสักการะเคารพธรรมนั่นเอง จักเข้าไปอาศัยแล้วแลอยู่. ข้าแต่พระองค์ ! แม้พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในบัดนี้ ก็ขอจงสักการะเคารพธรรมนั้นแหละเข้าไปอาศัยแล้วแลอยู่เถิด”. สัทม์บดีพรหม ได้กล่าวคำนี้แล้ว; ได้กล่าวคำอื่นอีก(ซึ่งผูกเป็นกาพย์) ว่า :-

“พระสัมพุทธเจ้าเหล่าใดในอดีตด้วย พระสัมพุทธเจ้า
เหล่าใดในอนาคตด้วย และพระสัมพุทธเจ้าผู้ทำความโคกแห่งสัตว์โลก
เป็นอันมากให้ฉิบหายไปด้วย, พระสัมพุทธเจ้าทั้งหมดนั้นล้วน
แล้วแต่เคารพพระสัทธรรมแล้วแลอยู่แล้ว, อยู่อยู่, และจักอยู่ ; ข้อนี้
เป็นธรรมดาแห่งพระพุทธรูปทั้งหลาย, เพราะเหตุนั้นแล คนผู้รักตน
หวังอยู่ต่อคุณอันใหญ่ ระลึกถึงซึ่งพระพุทธรูปศาสนาอยู่ จงเคารพ
พระสัทธรรมเถิด”

ภิกษุ ท. ! สัทม์บดีพรหมได้กล่าวคำนี้แล้ว, อภิวาทเราแล้วกระทำ
ประทักษิณหายไปในที่นั้น.ภิกษุ ท.! เราเข้าใจในการเชื่อเชิญของพรหม และ
การกระทำที่สมควรแก่ตน : เราได้ตรัสรู้ธรรมใดก็ สักการะเคารพธรรมนั้น เข้าไป
อาศัยธรรมนั้น อยู่แล้ว.

๑. ขอให้สังเกตบาลีตอนนี้ อันแสดงให้เห็นว่าการนั่งท่าพรหมนั้นเป็นอย่างไร.

ภิกษุ ท. ! อนึ่ง ในกาลใดแล หมู่สงฆ์ประกอบพร้อมด้วยคุณอันใหญ่, ในกาลนั้น เรามีความเคารพ แม้นในสงฆ์, ดังนี้.

ทรงถูกพวกพราหมณ์ตัดพ้อ^๑

ภิกษุ ท.! เมื่อเราอยู่ที่ตำบลอุรุเวลา ที่ต้นไทรเป็นที่พักร้อนของ พวกคนเลี้ยงแพะ(อชปาลนิโครธ) ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา คราวแรกตรัสรู้ใหม่ ๆ. ภิกษุ ท. ! พราหมณ์เป็นอันมาก ล้วนแก่เป็นคนแก่ คนเฒ่า เป็นผู้ใหญ่ เกิดนาน ถึงวัยแล้ว เข้าไปหาเราถึงที่ที่เราพักอยู่ ทำความปราศรัยพอคุ่นเคยแล้ว. ภิกษุ ท. ! พราหมณ์เหล่านั้นได้กล่าวคำนี้กะเราว่า “พระโคตมผู้เจริญ ! ข้อนี้ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้ว ว่า “พระสมณโคตม ไม่อภิวัต ไม่ลูกรับ ไม่เชื่อ เชิญด้วยอาสนะ กะพราหมณ์ผู้แก่ ผู้เฒ่า เป็นผู้ใหญ่เกิดนาน ถึงวัย แล้ว. ข้อนี้จริงอย่างนั้นหรือพระโคตม? ข้อนี้ไม่สมควรมิใช่หรือ?” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “พราหมณ์มีอายุพวกนี้ ไม่ รู้จักเถระ (ผู้แก่จริง),หรือธรรมที่ทำให้คนเราให้เป็นเถระ”. ภิกษุ ท.! คนเราแม้ เป็นผู้เฒ่า มีอายุ ๘๐,๙๐,๑๐๐ ปี โดยกำเนิดก็ดี, แต่เขามีคำพูดไม่เหมาะ แก่กาล, พูดไม่จริง, พูดไม่มีประโยชน์, พูดไม่เป็นธรรม, ไม่เป็นวินัย, กล่าว วาจาไม่มีที่ตั้ง ไม่มีที่อิง ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์, คนผู้นั้น ถึงการนับว่าเป็น “เถระผู้พาล” โดยแท้.

ภิกษุ ท. ! คนผู้ใดแม้ยังอ่อน ยังหนุ่ม ยังรุ่น มีผมยังดำ ประกอบด้วย วัยกำลังเจริญอยู่ในปฐมวัย, แต่เขาเป็นผู้มีคำพูดเหมาะแก่กาล, พูดจริง, พูดมี

๑. พระสงฆ์ โปรดระลึกถึงพระพุทธรูปนี้ ให้จงหนัก. ... ผู้แปล.

๒. บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๒๘/๒๒. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ประโยชน์, พุศเป็นธรรม, เป็นวินัย, กล่าววามีที่ตั้ง มีหลักฐาน มีที่สิ้นสุด ประกอบด้วยประโยชน์แล้ว, คนนั้น ถึงการควรนับว่าเป็น “เถระผู้บัณฑิต” นั้นเทียว.๔

มารทูลให้นิพพาน ^๑

อานนท์! ครั้งหนึ่งเมื่อเราอยู่ที่ตำบลอุรุเวลา ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา, ที่ต้นไทรเป็นที่พักนอนของเด็กเลี้ยงแพะ เมื่อได้ตรัสรู้ใหม่ๆ, มารผู้มีบาปได้เข้ามาหาเราถึงที่นั่น ยืนอยู่ในที่ควรแล้วกล่าวกะเราว่า “ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงปรินิพพานเถิด ขอพระสุคตจงปรินิพพานเถิด, บัดนี้เป็นเวลาสมควรปรินิพพานของพระผู้มีพระภาคแล้ว”. เราได้กล่าวกะมารนั้นว่า :-

“ท่านผู้มีบาป! เราจักไม่ปรินิพพานก่อน, ตลอดกาลที่ ภิกษุ... ภิกษุณี...อุบาสก..อุบาสิกาผู้เป็นสาวก (และสาวิกา) ของเรา ยังไม่เป็นผู้ฉลาด ยังไม่ได้รับคำแนะนำ ยังไม่แก่ล้าวกล้า ยังไม่เป็นผู้หลุด ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมควรแก่ธรรม ปฏิบัติถูกต้อง ปฏิบัติตามธรรม, ยังต้องเรียนความรู้ของอาจารย์ตนต่อไปก่อน จึงจักบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนกกระทำให้ตื่นซึ่งพระสัทธรรม จนข่มขีปรวิบาทที่เกิดขึ้น ให้ราบเรียบโดยธรรมแล้วแสดงธรรมประกอบด้วยความน่าอัศจรรย์ได้.

ทรงท้อพระทัยในการแสดงธรรม ^๒

ราชกุมาร! ความคิดข้อนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “ธรรมที่เราบรรลุล้วนนี้เป็นธรรมอันลึก สัตว์อื่นเห็นได้ยาก ยากที่สัตว์อื่นจะรู้ตาม, เป็นธรรมระงับ

๑. บาลี มหา.ที่ ๑๐/๑๓๑/๑๐๒, ตรัสแก่พระอานนท์ ที่ป่าवालเจตีย์

๒. บาลี ม.ม. ๑๓/๔๖๑/๕๐๙. ตรัสแก่โพธิราชกุมาร.

และประณีต ไม่เป็นวิสัยที่จะหยั่งลงง่าย ๆ แห่งความตรึก เป็นของละเอียด เป็นวิสัยรู้ได้เฉพาะบัณฑิต, ก็สัตว์เหล่านี้ มีอาลัยเป็นที่ยินดี ยินดีแล้วในอาลัย เพลิดเพลินแล้วในอาลัย, สำหรับสัตว์ผู้มีอาลัยเป็นที่ยินดี ยินดีเพลิดเพลิน ในอาลัยนั้น, ยากนักที่จะเป็นปฏิจักษุมุขบาทอันมีสิ่งนี้ (คือมีอาลัย) เป็นปัจจัย, ยากนักที่จะเห็นธรรมเป็นที่สงบระงับแห่งสังขารทั้งปวง, คือ ธรรมอันถอนอุปธิ ทั้งสิ้น ความสิ้นตัณหา ความคลายกำหนด ความดับโดยไม่เหลือ และนิพพาน. หากเราพึงแสดงธรรมแล้วสัตว์อื่นไม่พึงรู้ทั่วถึง ข้อนั้นจักเป็นความเหน้อยเปล่าแก่เรา, เป็นความลำบากแก่เรา.” โอ, ราชกุมาร! คาถาอันอัศจรรย์เหล่านี้ ที่เราไม่เคยฟังมาแต่ก่อน ได้ปรากฏแจ่มแจ้งแก่เราว่า :-

“กาลนี้ ไม่ควรประกาศธรรมที่เราบรรลุได้แล้วโดยยาก. ธรรมนี้, สัตว์ที่ถูกราคะโทสะรวรัดแล้ว ไม่รู้ได้โดยง่ายเลย. สัตว์ที่กำหนด ด้วยราคะ ถูกกลุ่มมืดห่อหุ้มแล้ว จักไม่เห็นธรรมอันให้ถึงที่ทวน กระแส, อันเป็นธรรมละเอียดลึกซึ้ง เห็นได้ยากเป็นอณู”. ดังนี้.

ราชกุมาร! เมื่อเราพิจารณาเห็นดังนี้, จิตก็น้อมไปเพื่อความ ขวนขวายน้อย ไม่น้อมไปเพื่อการแสดงธรรม.

พรหมอาราธนา^๑

ราชกุมาร! ครั้งนั้น ความรู้สึกข้อนี ได้บังเกิดขึ้นแก่สหัมบดีพรหม เพราะเธอรู้ความปริวิตกในใจของเราด้วยใจ. ความรู้สึกนั้นว่า “ผู้เจริญ!

๑. บาลี ม.ม. ๑๓/๔๖๒/๕๑๐. ตรัสแก่โพธิราชกุมาร.

โลกจักฉิบหายเสียแล้วหนอ ผู้เจริญ! โลกจักพินาศเสียแล้วหนอ, เพราะเหตุที่จิตแห่งพระตถาคต ผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า น้อมไปเพื่อความชวนชวายน้อย, ไม่น้อมไปเพื่อแสดงธรรม” ดังนี้. ลำดับนั้น สหัมบดีพรหมได้อันตรธานจากพรหมโลก มาปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเรา รวดเร็วเท่าเวลาที่บุรุษแข็งแรงเหยียดแขนออกแล้วงอเข้าเท่านั้น.

ราชกุมาร! ครั้งนั้น สหัมบดีพรหม ห่มผ้าเฉวียงป่า ประคองอัญชลีเข้ามาหาเราถึงที่อยู่แล้วกล่าวคำนี้กะเราว่า “พระองค์ผู้เจริญ! ขอพระองค์ผู้มีพระภาคจงแสดงธรรมเพื่อเห็นแก่ข้าพระองค์เกิด,ขอพระสุคตจงแสดงธรรมเกิด, สัตว์ที่มีอสุติในดวงตาแต่เล็กน้อย ก็มีอยู่, เขาจักเสื่อมเสียเพราะไม่ได้ฟังธรรม. สัตว์ผู้รู้ทั่วถึงธรรม จักมีโดยแท้” ดังนี้. ราชกุมาร! สหัมบดีพรหมได้กล่าวคำนี้แล้ว ยังได้กล่าวคำอื่นสืบไปอีก (เป็นคาถา) ว่า:-

“ธรรมไม่บริสุทธิ ที่คนมีมลทิน ได้คิดขึ้น, ได้มีปรากฏอยู่ใน
 ควันมคธแล้ว, สืบมาแต่ก่อน; ขอพระองค์จงเปิดประตูนิพพานอัน
 ไม่ตาย. สัตว์ทั้งหลายจงฟังธรรมที่พระองค์ผู้ปราศจากมลทินได้ตรัสรู้
 แล้วเกิด. คนยืนบนยอดชะง่อนเขา เห็นประชุมชนได้โดยรอบ ฉันทิด;
 ข้าแต่พระผู้มีเมธาดี! ผู้มีจักขุเห็นโดยรอบ! ขอพระองค์จงขึ้นสู่
 ปราสาท อันสำเร็จด้วยธรรม, จักเห็นหมู่สัตว์ผู้เกลื่อนกล่นด้วยโศก
 ไม่ห่างจากความโศก ถูกชาติชราครอบงำ, ได้ฉันทัน. จงลุกขึ้นเกิด
 พระองค์ผู้วิระ! ผู้ชนะสงครามแล้ว! ผู้ชนสัตว์ด้วยยานคือเกวียน!
 ผู้ไม่มีหนี้สิน! ขอพระองค์จงเที่ยวไปในโลกเกิด. ขอพระผู้มีพระ
 ภาคทรงแสดงธรรม สัตว์ผู้รู้ทั่วถึงธรรม จักมีเป็นแน่” ดังนี้.

ทรงเห็นสัตว์จุดดอกบัว ๓ เหล่า^๑

ราชกุมาร ! ครั้งนั้น เราจำแนกคำเชื้อเชิญของสัทัมบดีพรหมแล้ว, และเพราะอาศัยความกรุณาในสัตว์ ท. เราตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุแล้ว. เมื่อเราตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุอยู่, เราได้เห็นสัตว์ ท. ผู้มีธุลีในดวงตาเล็กน้อยบ้าง, มีมากบ้าง, ผู้มีอินทรีย์แก่กล้าบ้าง อ่อนบ้าง, มีอาการดีบ้าง เลวบ้าง, อาจสอนให้รู้ได้ง่ายบ้าง ยากบ้าง; และบางพวกเห็นโทษในปรโลก โดยความเป็นภัยอยู่ก็มี; เปรียบเหมือนในหนองบัวอุบล บัวปทุม บัวบุณยพริก, ดอกบัวบางเหล่าเกิดแล้วในน้ำ เจริญในน้ำ อันน้ำพยุงไว้ยังจมอยู่ในน้ำ, บางเหล่าเกิดแล้วในน้ำ เจริญในน้ำ อันน้ำพยุงไว้ ตั้งอยู่เสมอฟันน้ำ, บางเหล่าเกิดแล้วในน้ำ เจริญในน้ำ อันน้ำพยุงไว้ ไหลขึ้นฟันน้ำ อันน้ำไม่ถูกแล้ว, มีฉันใด, ราชกุมาร ! เราได้เห็นสัตว์ทั้งหลายเป็นต่างๆ กันฉันนั้น. ราชกุมาร! ครั้งนั้น เราได้รับรองกะสัทัมบดีพรหมด้วยคำ (ที่ผูกเป็นกาพย์) ว่า:-

“ประตุแห่งนิพพานอันเป็นอมตะ เราเปิดไว้แล้วแก่สัตว์เหล่านั้น, สัตว์เหล่าใดมีโสตประสาท สัตว์เหล่านั้น จงปลงศรัทธาลงไปเกิด, ดูก่อนพรหม! เราสู้สึกว่ายาก จึงไม่กล่าวธรรมอันประณีตที่เราคล่องแคล่วชำนาญ ในหมู่มนุษย์ ท.” ดังนี้.

ราชกุมาร ! ครั้งนั้น สัทัมบดีพรหม รู้ว่า ตนเป็นผู้ได้โอกาสอันพระผู้มีพระภาค ทรงกระทำแล้วเพื่อแสดงธรรม, จึงให้เรากระทำอันประทักษณแล้ว อันตรธานไปในที่นั้น นั่นเอง.

๑. บาลี. ม.ม. ๑๓/๔๖๓/๕๑๑. ตรัสแก่โพธิราชกุมาร.

ทรงแสดงธรรมเพราะเห็นความจำเป็น ของสัตว์บางพวก^๑

ภิกษุ ท. ! บุคคลบางคนในโลกนี้ ได้เห็นหรือไม่ได้เห็นตถาคตก็ตาม ได้ฟังหรือไม่ได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วก็ตาม ก็หาเข้ามาสู่คลองแห่งกุศลธรรมได้ไม่. แต่บุคคลบางคนในโลกนี้ ได้เห็นหรือไม่ได้เห็นตถาคตก็ตาม ได้ฟังหรือไม่ได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วก็ตาม ย่อมเข้ามาสู่คลองแห่งกุศลธรรมทั้งหลายได้โดยแท้. ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ ต่อเมื่อได้เห็นตถาคตหรือได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว จึงเข้ามาสู่คลองแห่งกุศลธรรมทั้งหลายได้ ถ้าไม่ได้เห็นตถาคต หรือไม่ได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมไม่เข้ามาสู่คลองแห่งกุศลธรรมทั้งหลายได้เลย.

ภิกษุ ท. ! ในบุคคล ๓ ประเภทนั้น มีบุคคลอยู่ประเภทหนึ่ง ซึ่งต่อเมื่อได้เห็นตถาคตหรือได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว จึงจะเข้ามาสู่คลองแห่งกุศลธรรมทั้งหลายได้, ถ้าไม่ได้เห็นตถาคตหรือไม่ได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมไม่เข้ามาสู่คลองแห่งกุศลธรรมทั้งหลายได้เลย. เราเพราะเห็นแก่บุคคลประเภทนี้แหละ จึงอนุญาตให้มีการแสดงธรรม. และเพราะอาศัยบุคคลประเภทนี้เป็นหลักอีกเหมือนกัน จึงจำต้องแสดงธรรมแก่บุคคลประเภทอื่นด้วย.

ทรงเห็นช่องทางที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์^๒

ภิกษุ ท. ! ครั้งหนึ่ง ที่ตำบลอุรุเวลา ใกล้เคียงแม่น้ำเนรัญชรา,

๑. บาลี ติก. อ. ๒๐/๑๕๒/๔๖๑. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

๒. บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๒๒๒ - ๒๒๔/๗๕๔ - ๗๕๗. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ที่ต้นไทรเป็นที่พักร้อนของเด็กเลี้ยงแพะ เมื่อเราแรกตรัสรู้ได้ใหม่ ๆ, ความปริวิตก
 แห่งใจได้เกิดขึ้นแก่เรา ขณะเข้าสู่ที่พักกำบังหลีกเร้นอยู่, ว่า “นี่เป็นหนทาง
 เครื่องไปทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์หมดจดของสัตว์ทั้งหลาย, เพื่อก้าวล่วงเสีย
 ซึ่งความโศกและปริเทวะ เพื่อความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรล
 ุญายธรรม เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง ทางนี้ คือ สติปัญญาอันดี. สีเหล่าไหนเล่า ?
 คือ ภิกษุเป็นผู้มีธรรมตามเห็นกายในกาย, เห็นเวทนาในเวทนา ท., เห็นจิตในจิต,
 เห็นธรรมในธรรม ท. อยู่, เป็นผู้ไม่มีเพียรเผาบาป มีสติสัมปชัญญะ นำอภิขมาและ
 โทมนัสในโลก ออกได้ : นี้แหละทางทางเดียว” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! ลำดับนั้น สหัมบดีพรหมรู้ปริวิตกในใจของเราจึงอันตรธาน
 จากพรหมโลก มาปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเรา รวดเร็วเท่าเวลาที่บุรุษแข็งแรง
 เขี่ยดแกนออกแล้วงอเข้า เท่านั้น. ครั้งนั้นสหัมบดีพรหมทำผ้าห่มเฉียงบ่า
 น้อมอัญชลีเข้ามาหาเรา แล้วกล่าวกะเราว่า “อย่างนั้นแล พระผู้มีพระภาค !
 อย่างนั้นแล พระสุคต ! ฯลฯ นั้นเป็นทาง ๆ เดียว เพื่อความบริสุทธิ์หมดจด
 ของสัตว์ทั้งหลาย, เพื่อก้าวล่วงเสียได้ซึ่งความโศกและปริเทวะ ฯลฯ เพื่อทำ
 นิพพานให้แจ้ง”, แล้วและได้กล่าวคำ(อันผูกเป็นกาพย์) ว่า:-

“พระสุค ต ผู้มีธรรมดาเห็นที่สุดคือความสิ้นไปแห่งชาติ. ผู้มี
 พระทัยอนุเคราะห์สัตว์ด้วยความเกื้อกูล ย่อมทรงทราบทางเอก
 ซึ่งเหล่าพระอรหันต์ได้อาศัยข้ามแล้วในกาลก่อน และกำลังข้ามอยู่
 และจักข้าม ซึ่งโสมพะได้”, ดังนี้.

ทรงระลึกหาผู้รับปฐมเทศนา^๑

ราชกุมาร ! ความคิดซึ้งนี้ได้มีแก่เราว่า “เราควรแสดงธรรมแก่ใคร

๑. บาลี ม.ม. ๑๓/๔๖๔/๕๑๒. ตรัสแก่โพธิราชกุมาร.

ก่อนหนอ? ใครจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้โดยพลันหนอ?” ความรู้สึกได้เกิดแก่เราว่า “อาพาร์ผู้กาลามโคตรนี้แล เป็นบัณฑิต ผู้ฉลาด มีเมธา มีชาติแห่งสัตว์ผู้มีฤดี ในดวงตาแต่เล็กน้อย มานานแล้ว, ถ้ากระไร เราควรแสดงธรรมแก่อาพาร์ผู้กาลามโคตร นี้ก่อนเถิด, เธอจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้เป็นแน่”. ราชกุมาร ! ครั้งนั้น เทวดาได้เข้ามากล่าวคำนี้กะเราว่า “พระองค์ผู้เจริญ ! อาพาร์ผู้กาลามโคตร ได้กระทำกาละ ๗ วันมาแล้ว”. และความรู้สึกก็ได้เกิดแก่เราว่า “อาพาร์ผู้กาลามโคตรได้กระทำกาละเสีย ๗ วันแล้ว อาพาร์ผู้กาลามโคตรได้เสื่อมจากคุณอันใหญ่เสียแล้ว, เพราะหากว่า ถ้าเธอได้ฟังธรรมนี้ไซ้รู้ จักรู้ทั่วถึงธรรมนี้ได้โดยพลัน” ดังนี้.

ราชกุมาร ! ความคิดข้อนี้ได้เกิดมีแก่เราว่า “อุทกผู้รามบุตรนี้แล, เป็นบัณฑิตผู้ฉลาด มีเมธา มีชาติแห่งสัตว์ผู้มีฤดีในดวงตาแต่เล็กน้อยมานานแล้ว, ถ้ากระไรเราควรแสดงธรรมแก่อุทกผู้รามบุตรนั้นก่อน, เธอจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้เป็นแน่”. ราชกุมาร ! เทวดาได้เข้ามากล่าวคำนี้กะเราว่า “พระองค์ผู้เจริญ ! อุทกผู้รามบุตร ได้กระทำกาละเสียเมื่อตอนดึกคืนนี้แล้ว”. และความรู้สึกอันนี้ได้เกิดแก่เราว่า “อุทก ผู้รามบุตร ได้กระทำกาละเสียเมื่อตอนดึกคืนนี้แล้ว อุทกผู้รามบุตรได้เสื่อมจากคุณอันใหญ่ เสียแล้ว, เพราะหากว่า ถ้าเธอได้ฟังธรรมนี้ไซ้รู้ เธอจักรู้ทั่วถึงธรรมโดยพลันทีเดียว ! เราจักแสดงธรรมแก่ใครก่อนเล่าหนอ? ใครจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้โดยพลัน?” ดังนี้.

ราชกุมาร ! ความคิดอันนี้ได้เกิดแก่เราว่า “ภิกษุปัญจวัคคีย์ได้อุปัฏฐากเรา เมื่อบำเพ็ญความเพียร, เป็นผู้มึอุปการะมากแก่เรา, ถ้ากระไรเราควรแสดงธรรมแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ก่อนเถิด”. ราชกุมาร ! ความสงสัยเกิดแก่เราว่า “บัดนี้ ภิกษุปัญจวัคคีย์อยู่ที่ไหนหนอ?” ด้วยจักขุเป็นทิพย์หมดจดล่วงจักขุสามัญมนุษย์ เราได้เห็นภิกษุปัญจวัคคีย์ ผู้อยู่แล้วที่เมือง

พาราณสีณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน. ราชกุมาร ! ครั้งนั้น ครั้งเราอยู่ที่ตำบล
อุรุเวลาตามพอใจแล้ว, ได้หนีไปโดยทางแห่งเมืองพาราณสี.

เสด็จพาราณสี - พบอุปกาศิวก^๑

ราชกุมาร ! เรา, ครั้งอยู่ที่ตำบลอุรุเวลาตามพอใจแล้ว, ได้หนีไป
โดยทางแห่งเมืองพาราณสี. ราชกุมาร ! อาชีวกชื่ออุปกะ ได้พบกะเราที่ระหว่าง
ตำบลคยาและโพธิ. เขาได้กล่าวคำนี้กะเราผู้เดินทางไกลมาแล้วว่า “ผู้มีอายุ !
อินทรีย์ของท่านผ่องใสนัก, ผิวพรรณของท่านหมดจดขาวผ่อง, ผู้มีอายุ !
ท่านบวชเจาะจงกะใคร, หรือว่าใครเป็นครูของท่าน, หรือว่าท่านชอบใจ
ธรรมของใคร? ดังนี้.

ราชกุมาร ! เมื่ออุปกาศิวกถามแล้วอย่างนี้ เราได้ตอบอุปกาศิวกด้วย
คำ (ที่ผูกเป็นกาพย์ ท.) ว่า:-

“เราเป็นผู้ครอบงำได้หมด, เป็นผู้รู้จบหมด,
ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องในสิ่งทั้งหลาย, ละได้แล้วซึ่ง
สิ่งทั้งปวง, หลุดพ้นแล้วเพราะธรรมเป็นที่สิ้น
ตัณหา, รู้ยิ่งเองแล้ว จะต้องเจาะจงเอาใครเล่า!

อาจารย์ของเราไม่มี, ผู้ที่เป็นเหมือนเราก็มไม่มี, ผู้จะเปรียบ
กับเราก็มไม่มี ในโลกและทั้งเทวโลก. เราเป็นอรหันต์ในโลก,
เราเป็นครูไม่มีใครยิ่งไปกว่า. เราผู้เดียวเป็นสัมมาสัมพุทธะ,
เราเป็นผู้ดับแล้วเย็นสนิท, จะไปสู่เมืองแห่งชาวกาสิเพื่อแม่

ธรรมจักร. ในเมื่อโลกเป็นราวกะตาบอด เราได้กระหน่ำตีกลอง
แห่งอมตธรรมแล้ว." ดังนี้.

อุปกะ :- "ผู้มีอายุ ! ท่านเป็นพระอรหันต์ ผู้ชนะไม่มีที่สุด เหมือนอย่างที่ท่านปฏิญาณนั้น เขียวหรือ ? "

เรา :- "ผู้ที่เป็นผู้ชนะเช่นเดียวกับเรา ก็คือผู้ที่ถึงความสิ้น
อาสวะแล้ว, เราชนะธรรมอันลามกแล้ว. แน่ะอุปกะ !
เหตุนั้นเราจึงเป็นผู้ชนะ", ดังนี้.

ราชกุมาร ! ครั้นเรากล่าวดังนี้ อุปกาชีวกได้กล่าวว่า "เห็นจะเป็นได้"
ผู้มีอายุ!" ดังนี้แล้ว สายศิระชะไปมา แลบลิ้น ถือเอาทางสูง^๒ หลีกไปแล้ว.

การโปรดปัญจวัคคีย์^๓

หรือ

การแสดงปฐมเทศนา

ราชกุมาร ! ลำดับนั้น เราจาริกไปโดยลำดับ ไปสู่เมืองพาราณสี
ถึงที่อยู่แห่งภิกษุปัญจวัคคีย์ ณ อสิปัตตมฤคทายวัน แล้ว. ภิกษุปัญจวัคคีย์
เห็นเรามาแต่ไกล ได้ตั้งกติกากันและกันว่า "ผู้มีอายุ! พระสมณโคดมนี้

๑. คำนี้เห็นจะเป็นคำเยาะ บาลีตอนนี้มีแต่ "หุเวยฺยารุโส" เท่านั้น ไม่ได้ใส่ประธานอะไรไว้
คงหมายว่าประธานของประโยคนี้ คือคำที่พระองค์ตรัสนั่นเอง อรรถกถาแก้ว่า "ชื่อแม่เช่นนั้นพึงมีได้"

๒. บาลีเป็น อุมมคโค. ตามตัวว่า ทางขึ้น. มีบางท่านแปลว่า ทางผิด, ที่จริงเขาน่าจะเดิน สอน
ทางขึ้นไปทางเหนือ ส่วนพระองค์ลงไปพาราณสี เป็นทางใต้, ถ้าเรามัวมุ่งแต่จะติดคนภายนอกอย่าง
เดียว คำแปลต่างๆ อาจค่อนข้างไปข้างแรงก็ได้กระมัง? ...ผู้แปล

๓. บาลี ม.ม. ๑๓/๔๖๗/๕๑๔. ตรัสแก่โพธิราชกุมาร.

กำลังมาอยู่, เธอเป็นผู้มักมาก สลัดความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นคนต่ำ
เสียแล้ว. เช่นนั้นเราอย่าไหว้, อย่าลูกรับ, อย่าพึงรับบาตร จีวรของเธอ
เป็นอันขาด แต่จักตั้งอาสนะไว้ "ถ้าเธอปรารถนา จักนั่งได้" ดังนี้.

ราชกุมาร! เราเข้าไปใกล้ภิกษุปัญญาวัคคีย์ด้วยอาการอย่างใด, เธอไม่
อาจถือตามกติกาของตนได้ด้วยอาการอย่างนั้น, บางพวกลูกรับและรับบาตรจีวร
แล้ว, บางพวกปูอาสนะแล้ว, บางพวกตั้งน้ำล้างเท้าแล้ว แต่เธอร้องเรียกเรา
โดยชื่อ (ว่าโคดม) ด้วย และโดยคำว่า ท่านผู้มีอายุ ด้วย. ครั้นเธอกล่าวอย่างนั้น
เราได้กล่าวคำนี้กะภิกษุปัญญาวัคคีย์นั้นว่า "ภิกษุ ท. ! เธออย่างเรียกร้องเราโดยชื่อ
และโดยคำว่า "ผู้มีอายุ!" ภิกษุ ท. ! เราเป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า, ท่านจง
เงี้ยโสตกลง เราจักสอนอมตธรรมที่เราได้บรรลุแล้ว, เราจักแสดงธรรม, เมื่อ
ท่านปฏิบัติอยู่ตามที่เราสอน, ในไม่นานเทียวจักกระทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อัน
ยอดเยี่ยม อันเป็นยอดแห่งพรหมจรรย์ ได้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในทิฏฐธรรมนี้
เข้าถึงแล้วแลอยู่, อันเป็นประโยชน์ที่ปรารถนาของกุลบุตรผู้ออกจากเรือน
บวชเป็นผู้ไม่มีเรือนโดยชอบ" ดังนี้.

ราชกุมาร! ครั้นเรากล่าวดังนี้แล้ว, ภิกษุปัญญาวัคคีย์ก็กล่าวคำนี้กะเรา
ว่า "ผู้มีอายุ โคดม! แม้ด้วยทุกกริยา ปฏิบัติอันประเสริฐนั้น ท่านยังไม่อาจ
บรรลุอุตตริมนุสสสัมมอลมรียญาณทัสสนวิเศษได้เลย ก็บัดนี้ ท่านเป็นคน
มักมาก สลัดความเพียรเวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมากแล้ว ทำไมจะบรรลุ -
อุตตริมนุสสสัมมอลมรียญาณทัสสนวิเศษได้แล้ว?"

"ภิกษุ ท. ! ตถาคตไม่ได้เป็นคนมักมาก สลัดความเพียร เวียนมา
เพื่อความเป็นคนมักมากดอก, ภิกษุ ท. ! ตถาคตเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้
ชอบด้วยเอง. ภิกษุ ท. ! พวกเธอจงเงี้ยโสตกลง เราจะสอนอมตธรรม

ที่เราได้บรรลุแล้ว เราจักแสดงธรรม. เมื่อเธอปฏิบัติตามที่เราสอน,

www.buddhadasa.info

ในไม่นานเทียว, จักกระทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยมอันเป็นยอดแห่งพรหมจรรย์ได้ด้วยปัญญาอันยิ่งใหญ่ในทิวภูมิธรรมนี้ เข้าถึงแล้วแลอยู่, อันเป็นประโยชน์ที่ปรารถนาของเหล่ากุกุบุตรผู้ออกจากเรือนบวช เป็นผู้ไม่มีเรือนโดยชอบ". ดังนี้

ราชกุมาร ! ภิกษุปัญจวัคคีย์ ได้กล่าวคำนี้ กะเราอีก แม้ครั้งที่สอง (อย่างเดียวกับครั้งแรก)

ราชกุมาร ! เราก็ได้กล่าวคำนี้กะภิกษุปัญจวัคคีย์แม้ครั้งที่สาม (ว่าอย่างเดียวกับครั้งแรก).

ราชกุมาร ! ภิกษุปัญจวัคคีย์ ได้กล่าวคำนี้ กะเราอีก แม้ครั้งที่สาม (อย่างเดียวกับครั้งแรก)

ราชกุมาร ! ครั้นภิกษุปัญจวัคคีย์กล่าวอย่างนี้แล้ว, เราได้กล่าวคำนี้กะพวกเธอว่า "ภิกษุ ท. ! เธอจำได้หรือ? คำอย่างนี้เราได้เคยกล่าวกะเธอ ท. ในกาลก่อนแต่นี้บ้างหรือ? เธอตอบว่า "หาไม่ท่านผู้เจริญ !"° เรากล่าวอีกว่า ภิกษุ ท. ! คฤกาคือพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบด้วยตนเอง. พวกเธอจงเงี้ยวเสดลง ว่าจะสอน อมตธรรมที่เราได้บรรลุแล้ว, เราจักแสดงธรรม, เมื่อเธอปฏิบัติอยู่ตามที่เราสอน, ในไม่นานเทียว จักกระทำให้แจ้ง ซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยมอันเป็นยอดแห่งพรหมจรรย์ได้ ด้วยปัญญาอันยิ่งใหญ่ ในทิวภูมิธรรมนี้ เข้าถึงแล้วแลอยู่, อันเป็นประโยชน์ที่ปรารถนาของเหล่ากุกุบุตรผู้ออกจากเรือน บวชเป็นผู้ไม่มีเรือนโดยชอบ" ดังนี้.

ราชกุมาร ! เราได้สามารถ เพื่อให้ ภิกษุปัญจวัคคีย์ เชื่อแล้วแล. ราชกุมาร ! เรากล่าวสอนภิกษุ ๒ รูปอยู่. ภิกษุ ๓ รูปเทียวบิณฑบาต เราหกคนด้วยกันเลี้ยงชีวิตให้เป็นไป ด้วยอาหารที่ภิกษุ ๓ รูปนำมา. บางคราว

๑. เปลียน อาวุโส เป็น ภูนเต ตรงนี้.

เรากล่าวสอนภิกษุ ๓ รูปอยู่ ภิกษุ ๒ รูป เทียบวิณฑบาต เราหกคนเลี้ยงชีวิตให้เป็นไปด้วยอาหารที่ภิกษุ ๒ รูปนำมา^๑

ราชกุมาร! ครั้งนั้น, เมื่อเรากล่าวสอน พร้าสอนภิกษุปัญจวัคคีย์ อยู่ด้วยอาการอย่างนี้^๑ เธอกระทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยม อันเป็นยอดแห่งพรหมจรรย์ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในทิฏฐธรรมนี้ เข้าถึงแล้วแลอยู่ อันเป็นประโยชน์ที่ปรารถนาของเหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวช เป็นผู้ไม่มีเรือน โดยชอบ ได้แล้ว.๕

ข้อความในบาลี ปาสราสีสูตร ม.ม. ๑๒/๓๓๒/๓๒๖, มีแปลออกไปบ้างเล็กน้อย ในตอนนี ดังนี้ :-

ภิกษุ ท. ! ครั้งนั้น เมื่อเรากล่าวสอน พร้าสอนภิกษุปัญจวัคคีย์ อยู่ด้วยอาการอย่างนี้ เธอนั้น ทั้งที่เป็นผู้มีการเกิดเป็นธรรมดาอยู่ด้วยตน ก็รู้แจ้งแล้ว ซึ่งโทษอันต่ำทรามในความเป็นผู้มีการเกิดเป็นธรรมดา. เธอแสวงหาอยู่ ซึ่งนิพพานอันเป็นธรรมที่ปลอดภัยจากเครื่องผูกมัด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็น ธรรมที่ไม่มีมีการเกิด, ก็ได้เข้าถึงแล้วซึ่งนิพพานอันเป็นธรรมที่ปลอดภัยจากเครื่องผูกมัด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็นธรรมไม่มีมีการเกิด.

เธอนั้น ทั้งที่เป็นผู้มีความแก่เป็นธรรมดาอยู่ด้วยตน ก็รู้แจ้งชัดแล้ว ซึ่งโทษอันต่ำทรามในความเป็นผู้มีความชราเป็นธรรมดา. เธอแสวงหาอยู่ซึ่งนิพพานอันเป็นธรรมที่ปลอดภัยจากเครื่องผูกมัด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็น ธรรมที่ไม่มีมีความชรา, ก็ได้เข้าถึงแล้วซึ่งนิพพาน อันเป็นธรรมที่ปลอดภัยจากเครื่องผูกมัด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็นธรรมไม่มีมีความชรา.

๑.ในที่นี้ ได้แก่การตรัสธรรมจักกับปวัตตนสูตร และเบ็ดเตล็ด และอนัตตลักขณสูตรเป็นครั้งสุดท้าย, แต่สำหรับคำตรัสเล่า ไม่มีที่ระบุชื่อชัด จึงไม่นำมาใส่ไว้ในที่นี้. ทั้งทราบกันดีอยู่แล้ว ในบาลีแห่งอื่น ๆ ก็มีเพียงทรงเล่าว่าได้แสดงอริยสัจจ์, ดังได้ยกมาเรียงต่อท้ายบทนี้ไว้เป็นตัวอย่างแล้ว

เธอนั้น ทั้งที่ เป็นผู้มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาอยู่ด้วยตน ก็รู้แจ้งชัดแล้ว ซึ่งโทษอันต่ำทรามในความเป็นผู้มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา. เธอแสวงหาอยู่ ซึ่งนิพพาน อันเป็นธรรมที่ปลอดภัยจากเครื่องผูกมัดไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็นธรรมไม่มีความเจ็บไข้, ก็ได้เข้าถึงแล้วซึ่งนิพพาน อันเป็นธรรมที่ปลอดภัยจากเครื่องผูกมัด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็นธรรมไม่มีความเจ็บไข้.

เธอนั้น ทั้งที่ เป็นผู้มีความตายเป็นธรรมดาอยู่ด้วยตน ก็รู้แจ้งชัดแล้ว ซึ่งโทษอันต่ำทรามในความเป็นผู้มีความตายเป็นธรรมดา. เธอแสวงหาอยู่ซึ่ง นิพพาน อันเป็นธรรมที่ปลอดภัยจากเครื่องผูกมัดไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็น ธรรมที่ไม่ตาย, ก็ได้เข้าถึงแล้วซึ่งนิพพาน อันเป็นธรรมที่ปลอดภัยจากเครื่องผูกมัด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็นธรรมไม่ตาย.

เธอนั้น ทั้งที่ เป็นผู้มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดาอยู่ด้วยตน ก็รู้แจ้ง ชัดแล้วซึ่งโทษอันต่ำทราม ในความเป็นผู้มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา. เธอ แสวงหาอยู่ซึ่งนิพพานอันเป็นธรรมที่ปลอดภัยจากเครื่องผูกมัดไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็น ธรรมที่ไม่มีความเศร้าหมอง, ก็ได้เข้าถึงแล้วซึ่งนิพพาน อันเป็นธรรม ที่ปลอดภัยจากเครื่องผูกมัด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็นธรรมไม่เศร้าหมอง.

ญาณ และ ทักษณะ ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เธอเหล่านั้นว่า ความหลุดพ้น ของเราไม่กลับกำเริบชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป ดังนี้.

ทรงประกาศธรรมจักรที่อิสิปตนมฤคทายวัน^๑

ภิกษุ ท. ! ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประกาศอนุตตรธรรม - จักรให้เป็นไปแล้ว ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้นครพาราณสี, เป็นธรรมจักร

๑. บาลี อุนิ. ม. ๑๔/๔๔๙/๖๙๙. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่อิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี

ที่สมณะหรือพราหมณ์, เทพ มาร พรหม หรือใครๆในโลก จะต้านทานให้หมุนกลับมิได้^๑ ข้อนี้คือ การบอก การแสดง การบัญญัติ การแต่งตั้ง การเปิดเผยการจำแนก และการทำให้ตื่น ซึ่งความจริงอันประเสริฐสี่ประการ : สี่ประการได้แก่ ความจริงอันประเสริฐคือความทุกข์, ความจริงอันประเสริฐคือเหตุให้เกิดทุกข์, ความจริงอันประเสริฐ คือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์, และความจริงอันประเสริฐคือทางทำผู้ปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์.

แผ่นดินไหวเนื่องด้วยการแสดงธรรมจักร^๒

ดูก่อนอานนท์ ! เหตุปัจจัยที่ทำให้ปรากฏการไหว แห่งแผ่นดินอันใหญ่หลวง มีอยู่แปดประการ.

ดูก่อนอานนท์ ! เมื่อใด ตถาคตยอมยังธรรมจักร อันไม่มีจักรอื่นยิ่งกว่าให้เป็นไป, เมื่อนั้นแผ่นดินย่อมหวั่นไหว ย่อมสั่นสะเทือน ย่อมสั่นสะท้าน. อานนท์ ! นี้แล เป็นเหตุปัจจัยค้ำรับก แห่งการปรากฏการไหวของแผ่นดินอันใหญ่หลวง.

เกิดแสงสว่างเนื่องด้วยการแสดงธรรมจักร^๓

ภิกษุ ท. ! เมื่อใดตถาคตประกาศอนุตตรธรรมจักร, เมื่อนั้นในโลกนี้ และเทวโลก มารโลกพรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา

๑ . คำนี้ แปลกันโดยมากกว่า "ที่ใคร ๆ ประกาศให้เป็นไปมิได้, แต่ตามรูปศัพท์แปลเช่นข้างบนนี้ก็ได้ ขอท่านผู้รู้พิจารณาด้วย.

๒ . บาลี อัญญก. อ. ๒๓/๓๒๒, ๑๖๗. ตรัสแก่พระอานนท์ ที่ป่าवालเจดีย์ เมืองเวสาลี.

๓ . บาลี สัตตมสูตร ภยวรรค ตติยปิณฑนาสกั จตุกก. อ. ๒๑/๑๗๗/๑๒๗.

พร้อมทั้งมนุษย์ ย่อมเกิดแสงสว่างอันยิ่ง หาประมาณมิได้ยิ่งกว่าเทวณูภาพของเทวดา. ในโลกันตริกนรกอันเปิดโล่งเป็นนิจ แต่มีดมืดอันหาจักขุวิญญาณมิได้อันแสงแห่งพระจันทร์และพระอาทิตย์ที่มีฤทธิ์อานุภาพอย่างนี้ส่องไปไม่ถึง ณ ที่นั้น แสงสว่างอันยิ่งจนประมาณมิได้ ยิ่งกว่าเทวณูภาพ ย่อมบังเกิดขึ้น. สัตว์ที่เกิดอยู่ ณ ที่นั้น จะรู้จักกันได้ด้วยแสงสว่างนั้นร้องขึ้นว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ! ได้ยินว่าสัตว์อื่นอันเกิดอยู่ในที่นี้ นอกจากเราก็มีอยู่” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! นี่เป็นอัศจรรย์ครั้งที่สี่ ที่ยังไม่เคยมี ได้บังเกิดมีขึ้น เพราะการบังเกิดแห่งตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า.

จักรของพระองค์ไม่มีใครต้านทานได้ °

ภิกษุ ท. ! จักรพรรดิราชที่ประกอบไปด้วยองค์ ๕ ประการ ย่อมอาจหมุนจักร^๑ โดยธรรมให้เป็นไปได้. และจักรนั้น เป็นจักรที่มนุษย์ใดๆ ผู้เป็นข้าศึกไม่อาจต้านทานให้หมุนกลับได้ด้วยมือ. องค์ ๕ ประการ คืออะไรบ้างเล่า ? องค์ ๕ ประการ คือจักรพรรดิราชนั้น เป็นคนผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักประมาณที่พอเหมาะ รู้จักกาละ รู้จักบริษัท. ภิกษุ ท. ! จักรพรรดิที่ประกอบด้วยองค์ห้าเหล่านี้แล ที่สามารถหมุนจักรโดยธรรมให้เป็นไปได้ และเป็นจักรที่ใคร ๆ ผู้เป็นข้าศึก ไม่อาจต้านทานให้หมุนกลับได้ด้วยมือ, ข้อนี้ฉันใด.

๑. บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๑๖๖/๑๓๑. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

๒. คำว่าจักร ย่อมหมายถึงอำนาจครอบงำ ซึ่งจะเป็นทางกายหรือทางจิต ย่อมแล้วแต่กรณี.

ภิกษุ ท. ! ตถาคตผู้เป็นอรหันต์ตรัสรู้ชอบเอง ก็เป็นฉันนั้น. ตถาคตประกอบด้วยธรรม ๕ ประการแล้ว ย่อมหมั่น **ธรรมจักรอันไม่มีจักรอื่นยิ่งไปกว่า** ให้เป็นไปได้โดยธรรม. และจักรนั้น เป็นจักรที่สมณะหรือพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ไม่สามารถต้านทานให้หมุนกลับได้. ธรรม ๕ ประการนั้นเป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! ตถาคตผู้อรหันต์ตรัสรู้ชอบเอง ย่อมเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักประมาณที่พอเหมาะ รู้จักกาละ รู้จักบริษัฑ. ตถาคตประกอบด้วยธรรม ๕ ประการเหล่านี้แล จึงหมั่น **ธรรมจักรอันไม่มีจักรอื่นยิ่งกว่า** ให้เป็นไปได้โดยธรรม, และจักรนั้นเป็นจักรที่สมณะ หรือพราหมณ์ เทวดา มารพรหม หรือใคร ๆ ในโลกไม่สามารถต้านทานให้หมุนกลับได้ ดังนี้.

ทรงหมั่นแต่จักรที่มีธรรมราชา (เป็นเจ้าของ)^๑

ดูก่อนภิกษุ ท. ! แม้พระเจ้าจักรพรรดิราชผู้ทรงธรรมเป็นธรรมราชา อยู่แล้ว พระองค์ก็ยังไม่ทรงหมั่น จักรอันไม่มีพระราชา ให้เป็นไป.

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้ ภิกษุรูปหนึ่งได้ทูลถามขึ้นว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ก็ใครเล่าจะมาเป็นพระราชาให้แก่พระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ทรงธรรมเป็นธรรมราชาอยู่เองแล้ว”. ตรัสตอบว่า :-

ภิกษุ ! ธรรมนะชิ เป็นพระราชาให้แก่พระเจ้าจักรพรรดิราช ผู้ทรงธรรมเป็นธรรมราชาอยู่เองแล้ว.

ดูก่อนภิกษุ ! จักรพรรดิราชผู้ประกอบในธรรม เป็นธรรมราชา ย่อมอาศัยธรรมอย่างเดียวสักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นอธิปไตย ย่อมจัดการอารักขาป้องกัน และคุ้มครองโดยชอบธรรม ในหมู่ชนในราชสำนัก ในกษัตริย์ที่เป็นเมืองออก

๑. บาลี ปญจ. อ. ๒๒/๑๖๘/๑๓๓. ตรัสแก่ภิกษุรูปหนึ่ง.

ในหมู่พล ในพราหมณ์และคฤหบดี ในราชภูวชาวนิคมและชนบท ในสมณะและพราหมณ์ ทั้งในเนื้อและนก, ทั้งหลาย. ดูก่อนภิกษุ ! จักรพรรดิราชผู้ประกอบในธรรม เป็นธรรมราชา ผู้เป็นเช่นนี้แลชื่อว่าเป็นผู้หมุนจักรให้เป็นไปโดยธรรม จักรนั้น เป็นจักรที่มนุษย์ใดๆ ผู้เป็นข้าศึก ไม่อาจต้านทานให้หมุนกลับได้ด้วยมือ, ใช้นี้ฉันท.

ดูก่อนภิกษุ ! ตถาคตก็ฉันทนั้นเหมือนกัน, ตถาคตเป็นอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง เป็นธรรมราชาผู้ประกอบด้วยธรรม อาศัยธรรมอย่างเดียว สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอดธง มีธรรมเป็นอธิปไตย ย่อมจัดการอารักขาป้องกันและคุ้มครองโดยธรรม ในหมู่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาโดยการให้โอวาทว่า กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อย่างนี้ ๆ ควรประพฤติ, อย่างนี้ ๆ ไม่ควรประพฤติ; ว่า อาชีวะ อย่างนี้ ๆ ควรดำเนิน, อย่างนี้ ๆ ไม่ควรดำเนิน; และว่า ความนิคมเช่นนี้ ๆ ควรอยู่อาศัย, เช่นนี้ ๆ ไม่ควรอยู่อาศัย ดังนี้. ดูก่อนภิกษุ! ตถาคตผู้เป็นอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง เป็นธรรมราชาผู้ประกอบในธรรม ผู้เป็นเช่นนี้แล ชื่อว่าย่อมยังธรรมจักรอันไม่มีจักรอื่นยิ่งไปกว่าให้เป็นไปโดยธรรมนั้นเทียว. จักรนั้นเป็นจักรที่สมณะหรือพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกไม่อาจต้านทานให้หมุนกลับได้ฉันทนั้น.

การปรากฏของพระองค์คือการปรากฏ แห่งดวงตาอันใหญ่หลวงของโลก°

ภิกษุ ท. ! ความปรากฏแห่งบุคคลเอก ย่อมเป็นความปรากฏแห่งดวงตาอันใหญ่หลวง เป็นความปรากฏแห่งความสว่างอันใหญ่หลวง เป็นความได้ตรัสรู้แล้ว - โปรดปัญจวัคคีย์ ๑๘๓

ปรากฏแห่งความสุขไสอันใหญ่หลวง เป็นความปรากฏแห่งอนุตตรियธรรม ๖ เป็นการทำให้แจ้งซึ่งปฏิสัมภทา ๔ เป็นการแทงตลอดอเนกธาตุ เป็นการแทงตลอดนानาธาตุ เป็นการทำให้แจ้งซึ่งธรรมมีวิชาและวิมุติเป็นผล เป็นการทำให้แจ้งซึ่งไสดาปัตติผล เป็นการทำให้แจ้งซึ่งสกทาคามิผล เป็นการทำให้แจ้งซึ่งอนาคามิผล เป็นการทำให้แจ้งซึ่งอรหัตตผล. ใครกันเล่าเป็นบุคคลเอก? ตถาคตผู้เป็นอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง นี้แล เป็นบุคคลเอก.

ภิกษุ ท.! นี้แล ความปรากฏแห่งบุคคลเอก อันเป็นความปรากฏแห่งดวงตาอันใหญ่หลวง เป็นความปรากฏแห่งความสว่างอันใหญ่หลวง เป็นความปรากฏแห่งความสุขไสอันใหญ่หลวง เป็นความปรากฏแห่งอนุตตรियธรรม ๖ เป็นการทำให้แจ้งซึ่งปฏิสัมภทา ๔ เป็นการแทงตลอดอเนกธาตุ เป็นการแทงตลอดนานาธาตุ เป็นการทำให้แจ้งซึ่งธรรมมีวิชาและวิมุติเป็นผล เป็นการทำให้แจ้งซึ่งไสดาปัตติผล เป็นการทำให้แจ้งซึ่งสกทาคามิผล เป็นการทำให้แจ้งซึ่งอนาคามิผล เป็นการทำให้แจ้งซึ่งอรหัตตผล แล.

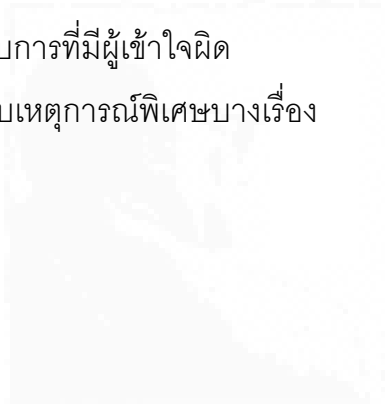
ภาค ๔

เรื่องเบ็ดเตล็ดใหญ่ๆ
ตั้งแต่โปรดปัญจวัคคีย์แล้ว ไปจนถึงจนจะ
ปรินิพพาน.

www.buddhadasa.info

ภาค ๔

มีเรื่อง:-	ก. เกี่ยวกับการประกาศศาสนา	๔๘	เรื่อง
	ข. เกี่ยวกับคณะสาวกของพระองค์	๓๐	เรื่อง
	ค. เกี่ยวกับความเป็นอยู่ส่วนพระองค์เอง	๓๑	เรื่อง
	ง. เกี่ยวกับลัทธิอื่น	๑๖	เรื่อง
	จ. เกี่ยวกับการที่มีผู้เข้าใจผิด	๒๓	เรื่อง
	ฉ. เกี่ยวกับเหตุการณ์พิเศษบางเรื่อง	๒๒	เรื่อง

www.buddhadasa.info

พุทธประวัติจากพระโอษฐ์

เรื่องเบ็ดเตล็ดใหญ่น้อยต่าง ๆ
ตั้งแต่โปรดบัญญัติศีลแล้ว ไปจนถึงจนจะเสด็จปรินิพพาน
และ
เรื่องบางเรื่องที่ควรผนวกเข้าไว้ในภาคนี้.

(ก. เกี่ยวกับการประกาศพระศาสนา ๒๓ เรื่อง)

การประกาศพระศาสนา^๑

ภิกษุ ท. ! เราเป็นผู้พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์และเป็นของมนุษย์, แม้พวกเธอทั้งหลาย ก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์. ภิกษุ ท.! พวกเธอ ท. จงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่มหาชน เพื่อความเอ็นดูแก่โลก ; เพื่อประโยชน์ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ ท., อย่าไปทางเดียวกันถึงสองรูป.

๑. บาลี มหาวรรค วิ. ๔/๓๙/๓๒. ตรัสแก่พระอรหันต์ ๖๐ รูป ชุดแรกที่อธิปตนมิคทายวัน.

ภิกษุ ท. ! พวกเธอจงแสดงธรรมให้ดังงามในเบื้องต้น ให้ดังงามในท่ามกลาง ให้ดังงามในที่สุดลงรอบ, จงประกาศพรหมจรรย์ให้เป็นที่พร้อมทั้งอรรถะทั้งพยัญชนะ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง : สัตว์ทั้งหลายที่เป็นพวกมีภูลีในดวงตาแต่เล็กน้อยก็มีอยู่. สัตว์พวกนี้ ย่อมเสื่อมจากคุณที่ควรได้ เพราะไม่ได้ฟังธรรม, สัตว์ผู้รู้ทั่วถึงธรรม จักมีเป็นแน่.

ภิกษุ ท. ! แม้เราเอง ก็จักไปสู่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม.

หลักที่ทรงใช้ในการตรัส^๑

(๖ อย่าง)

ราชกุมาร ! (๑) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันไม่จริงแท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์และไม่เป็นที่รัก ที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อมไม่กล่าว วาจานั้น.

(๒) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันจริงแท้ แต่ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์และไม่เป็นที่รักที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อมไม่กล่าว วาจานั้น.

(๓) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันจริงแท้ ประกอบด้วยประโยชน์ แต่ ไม่เป็นที่รักที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อมเลือกให้เหมาะกาล เพื่อกล่าวาจานั้น.

(๔) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันไม่จริงแท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่เป็นที่รักที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อมไม่กล่าว วาจานั้น.

(๕) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันจริงอันแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่ก็เป็นที่รักที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อมไม่กล่าว วาจานั้น.

๑. บาลี ม.ม. ๑๓/๙๑/๙๔, ตรัสแก่ภยราชกุมาร ที่เวฬุวัน.

(๖) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันจริงแท้ และประกอบด้วยประโยชน์ และเป็นที่รัก ที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อมเป็นผู้ รู้จักกาละที่เหมาะสม เพื่อกล่าววาจา นั้น.

ข้อนี้เพราะเหตุไรเล่า? ราชกุมาร ! เพราะตถาคตมีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งหลาย.

อาการที่ทรงแสดงธรรม °

ภิกษุ ท. ! เราย่อมแสดงธรรมเพื่อความรู้ยิ่ง มิใช่เพื่อไม่รู้ยิ่ง, เราย่อมแสดงธรรมมีเหตุผลพร้อม มิใช่ไม่มีเหตุผลพร้อม, เราย่อมแสดงธรรมมีความน่าอัศจรรย์ (น่าทึ่ง) มิใช่ไม่มีอัศจรรย์.

ภิกษุ ท. ! เมื่อเราแสดงธรรมเพื่อความรู้ยิ่ง มีเหตุผลพร้อม มีความน่าอัศจรรย์, มิใช่แสดงเพื่อความรู้ยิ่ง ไม่มีเหตุผล ไม่มีมีความน่าอัศจรรย์ อยู่ดังนี้ โอวาท ก็เป็นสิ่งที่ใคร ๆ ควรทำตาม, อนุสาสนี ก็เป็นสิ่งที่ใคร ๆ ควรทำตาม.

ภิกษุ ท. ! พอละ เพื่อความยินดี ความอิมเอิบใจ ความโสมนัสแก่พวกเธอทั้งหลาย ว่า “พระผู้มีพระภาค เป็นองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า, พระธรรม เป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาค ตรัสดีแล้ว, พระสงฆ์คือผู้ปฏิบัติดีแล้ว” ดังนี้.

ทรงแสดงธรรมด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง^๑

ภิกษุ ท. ! พญาสัตว์ชื่อ สีหะ ออกจากถ้ำที่อาศัยในเวลาเย็น เหยียด

๑. บาลี ดิก. อ. ๒๐/๓๕๖/๕๖๕. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่โคตมกเจดีย์ เวสาลี.

๒. บาลี ปญจ. อ. ๒๒/๑๓๗/๙๙. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย

ยึดกาย แล้วเหยียดอุทิศทั้งสี่โดยรอบ บันลือสีหน้าทสามครั้งแล้ว ก็เที่ยวไปเพื่อหาอาหาร. ราชสีห์นั้น เมื่อตะครุบช้าง ก็ตะครุบด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่งไม่หละหลวม. เมื่อตะครุบควายป่า ก็ตะครุบด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่งไม่หละหลวม. เมื่อตะครุบวัว ก็ตะครุบด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่งไม่หละหลวม. เมื่อตะครุบเสือดาวก็ตะครุบด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่งไม่หละหลวม. แม้ที่สุดแต่เมื่อตะครุบสัตว์เล็ก ๆ เช่นกระต่ายและแมว ก็ตะครุบด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวม. เพราะเหตุไรเล่า ? เพราะราชสีห์นั้นคิดว่า เหยื่อยมคฺขของราชสีห์ห้อย่าได้เสื่อมเสียไปเสียเลย ดังนี้. ภิกษุ ท. ! ก็ คำว่า ราชสีห์ ๆ นี้เป็นคำแทนชื่อตถาคตผู้อรหันต์ตรัสรู้ชอบด้วยตนเองด้วยเหมือนกัน การแสดงธรรมแก่บริษัทนั้นแหละ คือการบันลือสีหน้าของตถาคต.

ภิกษุ ท. ! เมื่อตถาคตแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย ก็แสดงด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวม. เมื่อแสดงแก่ภิกษุณีทั้งหลาย ก็แสดงด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวม. เมื่อแสดงแก่อุบาสกทั้งหลาย ก็แสดงด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวม. เมื่อแสดงแก่อุบาสิกาทั้งหลาย ก็แสดงด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวม. แม้ที่สุดแต่เมื่อแสดงแก่ปุถุชนชั้นต่ำทั่วไปเช่นแก่คนขอทานหรือพวกพรานทั้งหลาย ก็ยอมแสดงด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่งไม่หละหลวมเลย. เพราะเหตุไรเล่า ? ภิกษุ ท. ! เพราะเหตุว่าตถาคตเป็นผู้หนักในธรรม เป็นผู้เคารพต่อธรรม ดังนี้.

อาการที่ทรงบัญญัติวินัย^๑

สารีบุตร : ! เธอจงรอก่อน, ตถาคตเอง จักเป็นผู้รู้เวลาที่ควรบัญญัติวินัย.

๑. บาลี มหาวิ. วิ. ๑/๑๕/๘. ตรัสแก่พระสารีบุตร ที่เมืองเวรัญชา.

สารีบุตร ! ศาสดาเย่อมบัญญัติสิกขาบท แสดงขึ้นซึ่งปาติโมกข์แก่สาวกทั้งหลาย ตลอดเวลาที่ยังไม่มีอาสวฐานิยะธรรม^๑ เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์. สารีบุตร! เมื่อใด อาสวฐานิยะธรรมบางเหล่าปรากฏขึ้นในหมู่สงฆ์ เมื่อนั้น ศาสดาเย่อมบัญญัติสิกขาบทแสดงปาติโมกข์แก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัดเสียซึ่งอาสวฐานิยะธรรมเหล่านั้น.

สารีบุตร ! อาสวฐานิยะธรรม จะยังไม่ปรากฏขึ้นในหมู่สงฆ์ตลอดเวลาที่หมู่สงฆ์ยังไม่ใหญ่โตเพราะตั้งมานาน. สารีบุตร! เมื่อใด สงฆ์เป็นหมู่ใหญ่โตเพราะตั้งมานาน เมื่อนั้นอาสวฐานิยะธรรมบางเหล่าย่อมปรากฏขึ้นในหมู่สงฆ์, เมื่อนั้น ศาสดาเย่อมบัญญัติสิกขาบทแสดงปาติโมกข์แก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัดเสียซึ่งอาสวฐานิยะธรรมเหล่านั้น.

สารีบุตร ! อาสวฐานิยะธรรม จะยังไม่ปรากฏขึ้นในหมู่สงฆ์ตลอดเวลาที่หมู่สงฆ์ยังไม่ใหญ่โตเพราะแผ่ไปเต็มที. สารีบุตร! เมื่อใด สงฆ์เป็นหมู่ใหญ่โตเพราะแผ่ไปเต็มที เมื่อนั้นอาสวฐานิยะธรรมบางเหล่าย่อมปรากฏขึ้นในหมู่สงฆ์, เมื่อนั้น ศาสดาเย่อมบัญญัติสิกขาบทแสดงปาติโมกข์แก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัดเสียซึ่งอาสวฐานิยะธรรมเหล่านั้น.

สารีบุตร ! อาสวฐานิยะธรรม จะยังไม่ปรากฏขึ้นในหมู่สงฆ์ตลอดเวลาที่หมู่สงฆ์ยังไม่ใหญ่โตเพราะเจริญด้วยลาภ. สารีบุตร! เมื่อใด สงฆ์เป็นหมู่ใหญ่โตเพราะเจริญด้วยลาภเมื่อนั้นอาสวฐานิยะธรรมบางเหล่าย่อมปรากฏขึ้นในหมู่สงฆ์, เมื่อนั้น ศาสดาเย่อมบัญญัติสิกขาบทแสดงปาติโมกข์แก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัดเสียซึ่งอาสวฐานิยะธรรมเหล่านั้น.

สารีบุตร ! ก็สงฆ์หมู่นี้ ยังประกอบด้วยคุณอันสูง ไม่มีความต่ำทราม ไม่มีจุดดำ ยังบริสุทธิ์ ชาวฟอง ตั้งมั่นอยู่ในสภาวะ. สารีบุตร เอย !

๑. อาสวฐานิยะธรรม คือความเสื่อมเสีย, หรือการกระทำอันเป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อมเสีย.

ในบรรดาภิกษุห้าร้อยรูปเหล่านี้ รูปที่ล้ำหลังเขาที่สุด ก็ยังเป็นโสดาบัน เพียงแต่ต่อการตรัสรู้ มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา, ดังนี้.

หัวใจพระธรรมในคำ “บริภาส” ของพระองค์ °

“สุทินน์! จริงหรือ ได้ยินว่าเธอเสพเมถุนธรรมด้วยภรรยาเก่า?”

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า! เป็นความจริงพระเจ้าข้า”

โมฆบุรุษ ! นั้นไม่สมควร ไม่เหมาะสม ไม่เข้ารูป ไม่ใช่เรื่อง
ของสมณะ ไม่สำเร็จประโยชน์ไม่น่าทำเลย.

โมฆบุรุษ ! อย่างไรก็ตามแล้ว ที่เธอบวชเข้ามาในธรรมวินัยอันเรา
กล่าวดีแล้วเช่นนี้ ไม่สามารถประพฤติพหุมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์จนตลอดชีวิต.

โมฆบุรุษ ! เราแสดงธรรมแล้วโดยหลายแง่หลายมุม เพื่อความ
หน่าย หาใช่เพื่อความกำหนัดไม่เลย, เราแสดงธรรมแล้ว โดยหลายแง่
หลายมุมเพื่อความคลาย หาใช่เพื่อความรัดรั้งไม่เลย, เราแสดงธรรมแล้ว
โดยหลายแง่หลายมุม เพื่อความไม่ยึดถือ หาใช่เพื่อความยึดถือไม่เลย,
มิใช่หรือ. โมฆบุรุษ! ในธรรมนี้เอง เมื่อเราแสดงธรรมเพื่อหน่าย เธอก็กลับ
คิดไปในทางกำหนัด, เมื่อเราแสดงธรรมเพื่อความคลาย เธอกลับคิดไปในทาง
ที่รัดรั้ง, เมื่อเราแสดงธรรมเพื่อไม่ยึดถือ เธอกลับคิดไปในทางยึดถือ.

โมฆบุรุษ ! เราได้แสดงธรรมแล้ว โดยหลายแง่หลายมุม
เพื่อความหน่ายแห่งราคะ เพื่อความสร้างจากเมาของความเมา
เพื่อดับเสียซึ่งความกระหาย เพื่อถอนเสียซึ่งความอาลัย เพื่อ

๑. บาลี มหาวิ. วิ. ๑/๓๕/๒๐, ตรัสแก่ภิกษุชื่อสุทินน์ ผู้ทำผิดเป็นคนแรกในปฐมปาฐก ลิกขาบท,
ที่ป่ามหาวัน ใกล้เมืองเวสาลี.

ตัดเสียซึ่งวงกลมคือวัฏฏะ เพื่อความหมดค้นหา เพื่อความจาง เพื่อความดับ เพื่อนิพพาน มิใช่หรือ.

โมฆบุรุษ ! อุบายเครื่องละกาม โดยวิธีหลายแง่หลายมุม เราได้บอกแล้วมิใช่หรือ. การกำหนดรู้กามสัญญา โดยวิธีหลายแง่หลายมุม เราได้บอกแล้วมิใช่หรือ. อุบายเครื่องดับเสียซึ่งความกระหายในกาม โดยวิธีหลายแง่หลายมุม เราได้บอกแล้ว มิใช่หรือ. อุบายเครื่องถอนเสียซึ่งกามวิตก โดยวิธีหลายแง่หลายมุม เราได้บอกแล้วมิใช่หรือ. อุบายเครื่องสงบรำงับความแผดเผาของกาม โดยวิธีหลายแง่หลายมุม เราได้บอกแล้วมิใช่หรือ ?.

โมฆบุรุษ! มันเป็นการดีสำหรับเธอ ที่จะใส่องคชาตของเธอเข้าไปในปากของงูที่มีพิษร้ายดีกว่าที่จะใส่เข้าไปในองคชาตแห่งมาตุคาม. โมฆบุรุษ ! มันเป็นการดีสำหรับเธอ ที่จะใส่องคชาตของเธอเข้าไปในปากของงูเห่าดำ ดีกว่าที่จะใส่เข้าไปในองคชาตของมาตุคาม. โมฆบุรุษ! มันเป็นการดีสำหรับเธอในการที่จะหย่อนองคชาตของเธอลงในหลุมถ่านเพลิงที่กำลังลุกโชติช่วง ดีกว่าที่จะใส่เข้าไปในองคชาตแห่งมาตุคาม. เพราะเหตุไรเล่า? เพราะการตายเสียด้วยเหตุนั้น ก็ยังไม่เข้าถึงอุบายทุกติวินิบาตนรก. โมฆบุรุษ! ข้อที่เธอพึงเข้าถึงอุบายทุกติวินิบาตนรกภายหลังแต่การตายนั้น ย่อมมาจากการที่เธอเสพสัทธิธรรมอันเป็นการกระทำสำหรับคนชาวบ้าน เป็นการกระทำชั้นต่ำทราม หยาบคายลึกลับ เพราะต้องปกปิดเป็นการกระทำของสัตว์ที่ยังต้องอยู่กันเป็นคู่ ๆ.

โมฆบุรุษ ! เธอเป็นผู้ริเริ่มการประกอบอกุศลมากหลาย. โมฆบุรุษ ! การทำเช่นนี้ ไม่ทำให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส ไม่ทำผู้ที่เลื่อมใสแล้ว ให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นไป; มีแต่จะทำผู้ไม่เลื่อมใสไม่ให้เลื่อมใส และทำผู้ที่เคยเลื่อมใสบางคน ให้เปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่นเท่านั้น.

(พระผู้มีพระภาคตรัสดำหนิภิกษุที่อสูทินันท์ โดยประการต่าง ๆ แล้ว ได้ตรัสชี้โทษของความ
เป็นคนเลี้ยงยาก ความเป็นคนเอาใจยาก ความมักใหญ่ ความไม่สันโดษ ความคลุกคลีกันเป็นหมู่
ความเกียจคร้าน แล้วตรัสชี้คุณของความเป็นคนเลี้ยงง่าย ความปรารถนาล้น ความสันโดษความขัดเกลา
เป็นต้นแล้ว ได้ตรัสธรรมิกถาโดยสมควรแก่เหตุการณ์ แล้วตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย:-)

ภิกษุ ท. ! เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจักบัญญัติสิกขาบท เพราะอาศัยอำนาจ
แห่งประโยชน์ ๑๐ประการคือ เพื่อความตั้งอยู่ดีของหมู่สงฆ์ เพื่อความ
อยู่เป็นผาสุกของหมู่สงฆ์ เพื่อช่มคนดีอด้าน เพื่อความอยู่ผาสุกของ
ภิกษุที่รักศีล เพื่อปิดกั้นอาสวะในชาตินี้ เพื่อกำจัดอาสวะในชาติต่อไป
เพื่อให้เป็นที่เลื่อมใสแก่ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อให้คนที่เลื่อมใสอยู่แล้ว
เลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรมเพื่ออนุเคราะห์
วินัยอันเป็นระเบียบสำหรับหมู่....ดังนี้.

ทรงเป็นยามเฝ้าตลิ่งให้ปวงสัตว์^๑

ภิกษุ ท. ! เปรียบเหมือนมีบุรุษผู้หนึ่ง วายล่องกระแสน้ำลงไป
เพราะเหตุจะได้สิ่งน่ารักน่าเพลินใจ.

มีบุรุษบัณฑิตผู้หนึ่ง ยืนอยู่บนฝั่ง เห็นบุรุษผู้ว่ายนํ้านั้นแล้ว ร้องบอก
ไปว่า “ท่านผู้เจริญ! ท่านยอมม้วยล่องตามกระแสน้ำ เพราะเหตุจะได้สิ่งน่ารัก
น่าเพลินใจโดยแท้. แต่ว่า ทางเบื้องล่างนั้นมีห้วงน้ำลึก มีคลื่น มีนํ้าวน มียักษ์
มีรากษส ซึ่งเมื่อท่านไปถึงที่นั่นแล้ว จักต้องตาย หรือได้รับทุกข์เจียนตาย”.

ภิกษุ ท. ! บุรุษผู้ว่ายนํ้าล่องตามกระแสน้ำ นั้น ครั้นได้ฟังดังนั้นแล้ว
ก็พยายามว่ายทวนกระแสน้ำกลับมา ด้วยกำลังมือและเท้าทั้งหมดของเขา.

๑. บาลี อิติวุ. ชุ. ๒๕/๓๑๖/๒๘๙. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ ท. ! คำอุปมานี้ ตถาคตผู้ขึ้น เพื่อให้รู้เนื้อความ. เนื้อความในเรื่อนั้น ดังนี้ : คำว่า 'กระแสน้ำ' เป็นชื่อแห่งตถาคต. คำว่า 'สิ่งนำรักนำเพลินใจ' เป็นชื่อแห่งอายตนะภายในหก. คำว่า 'ห้วงน้ำลึก' เป็นชื่อแห่งสัญญาชนเบื้องต่ำห้าอย่าง. คำว่า 'คลื่น' เป็นชื่อแห่งความโกรธ และความคับแค้น. คำว่า 'น้ำวน' เป็นชื่อแห่งกามคุณห้า. คำว่า 'ยักษ์' และ 'รากษส' เป็นชื่อแห่งเพศตรงข้าม. คำว่า 'ว้ายทวนกระแสน้ำกลับมา' เป็นชื่อแห่งเนกขัมมะ. คำว่า 'พยายามด้วยกำลังมือและเท้าทั้งหมด' เป็นชื่อแห่งการปรารถนาความเพียร. คำว่า 'บุรุษบัณฑิต ผู้ยืนอยู่บนฝั่ง' เป็นชื่อแห่งตถาคต ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า นี้แล.

ทรงสอนเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าทั้งปวง^๑

กันทรกะ ! บรรดาพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ได้มีแล้วในกาลที่ยาวส่วนอดีต, พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น ล้วนแต่ได้สอนให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบแล้ว มีอย่างนี้เป็นอย่างยิ่ง คือเหมือนอย่างที่เราสอนให้แก่ภิกษุสงฆ์ในบัดนี้ให้ปฏิบัติชอบอยู่.

กันทรกะ ! บรรดาพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จักมีมาในกาลที่ยาวส่วนอนาคต, พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น ก็ล้วนแต่จักได้สอนให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบ มีอย่างนี้เป็นอย่างยิ่ง คือเหมือนอย่างที่เราสอนให้ภิกษุสงฆ์ในบัดนี้ให้ปฏิบัติชอบอยู่.

๑. บาลี ม.ม. ๑๓/๒๒. ตรัสแก่กันทรกปริพาชก, ที่สระคัคควา นครจำปา.

กันทรกะ ! เหล่าภิกษุผู้เป็นอรหันต์ สิ้นอาสวะ จบพรหมจรรย์
หมดกิจควรทำ ปลงภาระลงได้ผู้มีประโยชน์ของตัวเองอันตามบรรลุได้แล้ว
มีสติปัญญาในภพสิ้นรอบแล้ว พันวิเศษแล้วเพราะรู้ทั่วถึงโดยชอบมีอยู่ในภิกษุ
สงฆ์หมู่นี้; และเหล่าภิกษุผู้เป็นเสขะ (คือพระโสดา สกิทาคา อนาคา) ผู้มีศีล
ทุกเมื่อ มีวัตรทุกเมื่อ มีปัญญา มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญาเครื่องรักษาตน ก็มีอยู่
ในภิกษุสงฆ์ หมู่นี้.

ทรงสามารถในการสอน^๑

นิโครธะ ! เรากล่าวอยู่อย่างนี้ว่า จงมาเถิด บุรุษผู้เป็นวิญญูชน
ไม่โง่โงด ไม่มีมารยา **มีสัญชาติแห่งคนตรง,** เราพร่ำสอนอยู่ แสดง
ธรรมอยู่เธอปฏิบัติตามอยู่อย่างที่เราสอน ก็จักทำให้แจ้ง ซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์
(คืออรหัตตผล)อันไม่มีอะไรยิ่งไปกว่า อันเป็นสิ่งที่กุลบุตร ท. ผู้ออกจากเรือนบวช
เป็นผู้ไม่เกี่ยวข้อด้วยเรือนโดยชอบ บรรารณาอยู่, ได้อยู่ในภพอันตนเห็นแล้วนี้
ด้วยปัญญาอันยิ่งของตนเอง เข้าถึงแล้วแลอยู่ได้, ในชั่วเวลา ๗ ปี.

นิโครธะ ! ๗ ปียกไว้ก็ได้ ... ฯลฯ^๒ ได้, ในชั่วเวลา ๖ ปี.

นิโครธะ ! ๖ ปี, -๕ ปี, -๔ ปี, -๓ ปี, -๒ ปี, -๑ ปี, ยกไว้ก็ได้.
ฯลฯ...

นิโครธะ ! ๗ เดือน, -๖ เดือน, -๕ เดือน, -๔ เดือน, -๓ เดือน
-๒ เดือน, -๑ เดือน, -กึ่งเดือน ยกไว้ก็ได้.

นิโครธะ ! จงมาเถิด บุรุษผู้เป็นวิญญูชน ไม่โง่โงด ไม่มีมารยา
มีสัญชาติแห่งคนตรง, เราพร่ำสอนอยู่, แสดงธรรมอยู่, เธอปฏิบัติ

๑. บาลี อุทุมพริกสูตร ปา.ที. ๑๑/๕๘/๓๑. ตรัสแก่นิโครธปริพาชก ที่ฝั่งแม่น้ำสุมาลลิกา
ใกล้กรุงราชคฤห์.

๒. ตามสำนวนภาษาบาลีเต็ม: ตรัสทีละอย่างซ้ำกัน ต่างกันแต่ลดจำนวนเวลาลงมาเท่านั้น.

ตามอยู่อย่างที่เราสอน ก็จักทำให้แจ้ง ซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์(คืออรหัตตผล) อันไม่มีอะไรอื่นยิ่งไปกว่า อันเป็นสิ่งที่ปรารถนาของกุลบุตร ท. ผู้ออกจากเรือน บวชไม่เกี่ยวข้องกับด้วยเรือนโดยชอบ, ได้อยู่ในภพอันตนเห็นแล้วนี้ ด้วยปัญญา อันยิ่งของตนเอง เข้าถึงแล้วแลอยู่ได้ ชั่วเวลา ๗ วัน.

ทรงสามารถยิ่ง ในการสอน^๑

ราชกุมาร! องค์อันควรแก่การประกอบความเพียร ๕ องค์ คืออะไร บ้างเล่า? ๕ องค์คือราชกุมาร! ภิกษุในธรรมวินัยนี้,

(๑) เป็น ผู้มีศรัทธา ย่อมเชื่อความตรัสรู้ของตถาคต ว่า “แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง สมบูรณ์ ด้วยวิชาและจรณะ ดำเนินไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกคนควรฝึก อย่างไม่มีใครยิ่งไปกว่า เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้เบิกบานแล้ว จำแนก ธรรมออกสอนสัตว์” ดังนี้.

(๒) เป็น ผู้มีอาพาธน้อย มีโรคน้อย มีไฟธาตุสำหรับย่อยอาหาร ที่ย่อยได้สม่ำเสมอ ปานกลาง ไม่ร้อนเกิน ไม่เย็นเกิน พอดีควรแก่การบำเพ็ญ เพียร.

(๓) เป็น ผู้ไม่ใ้อวด ไม่มารยา เป็นผู้เปิดเผยตนเองตามที่เป็นจริง ในพระศาสนา, ในท่านผู้รู้, หรือในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ก็ตาม.

(๔) เป็น ผู้ปรารถนาความเพียร เพื่อการละสิ่งอันเป็นอกุศล เพื่อถึงพร้อมด้วยสิ่งอันเป็นกุศลมีกำลัง มีความบากบั่น หนักแน่น ไม่ทอดทิ้งธุระ ในสิ่งทั้งหลายอันเป็นกุศล.

๑. บาลี โภธิราชกุมารสูตร ม.ม. ๑๓/๔๗๒/๕๑๘. ตรัสแก่โพธิราชกุมาร ที่ป่าเกสภพาวาน, แคว้นมคธ.

(๕) เป็นผู้ที่มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาซึ่งสามารถกำหนดความเกิดขึ้นและความดับหายไปเป็นปัญญาอันประเสริฐ เป็นเครื่องเจาะแทงกิเลส เป็นเครื่องให้ถึงความสิ้นทุกข์ได้โดยชอบ. ราชกุมาร! เหล่านี้แล เป็นองค์อันควรแก่การประกอบความเพียร ๕ องค์.

ราชกุมาร! ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ องค์เหล่านี้, เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้นำ ก็พึงทำให้ลูบแจ้ง ซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันเป็นสิ่งไม่มีอะไรอื่นยิ่งไปกว่า อันเป็นที่ปรารถนาของกุลบุตรทั้งหลาย ผู้ออกจากเรือนบวช เป็นผู้ไม่เกี่ยวข้องด้วยเรือนโดยชอบ, ได้ในภพอันตรเห็นแล้วนี้ ด้วยปัญญาอันยิ่งของตนเอง เข้าถึงแล้วแลอยู่ได้, ชั่วเวลา ๗ ปี.

ราชกุมาร ! ๗ ปีจงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชกุมาร ! ๖ ปีจงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชกุมาร ! ๕ ปีจงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชกุมาร ! ๔ ปีจงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชกุมาร ! ๓ ปีจงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชกุมาร ! ๒ ปีจงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชกุมาร ! ๑ ปีจงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชกุมาร ! ๗ เดือนจงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชกุมาร ! ๖ เดือนจงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชกุมาร ! ๕ เดือนจงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชกุมาร ! ๔ เดือนจงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชกุมาร ! ๓ เดือนจงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชกุมาร ! ๒ เดือนจงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชกุมาร ! ๑ เดือนจงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชกุมาร ! กิ่งเดือนจงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชากุมาร! ๗ วัน ๗ ค่ำ จงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชากุมาร! ๖ วัน ๖ ค่ำ จงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชากุมาร! ๕ วัน ๕ ค่ำ จงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชากุมาร! ๔ วัน ๔ ค่ำ จงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชากุมาร! ๓ วัน ๓ ค่ำ จงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชากุมาร! ๒ วัน ๒ ค่ำ จงยกไว้ก็ได้ ...ฯลฯ...

ราชากุมาร! ๑ วัน ๑ ค่ำ จงยกไว้, ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์
ควรแก่การประกอบความเพียร ๕ องค์เหล่านี้แล้ว ได้ตถาคตเป็นผู้นำ,
อันเรากล่าวสอนแล้วในตอนเย็น รุ่งเช้า ก็จักบรรลुकุณวิเศษ, อัน
เรากล่าวสอนแล้วในตอนเช้าเย็นลง ก็จักได้บรรลुकุณวิเศษ.

“อโห! พุทโธ, อโห! รัมมิ, อโห! ความที่พระธรรมเป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้
อย่างดีแล้ว, ในเพราะเหตุที่กุณบุตร ซึ่งเมื่อพระผู้มีพระภาคกล่าวสอนในตอนเย็น เข้าขึ้นก็จักบรรลुकุณวิเศษ, พระผู้มีพระภาคกล่าวสอนในตอนเช้า เย็นลงก็จักบรรลुकุณวิเศษ” โภทราชากุมาร ทูลสนอง
ด้วยความอัศจรรย์ใจตนเอง.

สิ่งที่ตรัสรู้แต่ไม่ทรงนำมาสอน มีมากกว่าที่ทรงนำมาสอนมากนัก^๑

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกำไ้ไม้สีสปา ที่ร่วงอยู่ตามพื้นดินขึ้นมาหน่อยหนึ่งแล้ว ตรัสแก่
ภิกษุทั้งหลายว่า:-

๑. บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๕๔๘/๑๗๑๒. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่ป่าไม้สีสปา ใกล้เมืองโกสัมพี.
ไม้สีสปานี้แปลกันมาว่าไม้ประดูลาย. ปทานุกรมสันสกฤตแปลว่าไม้โอศก, และบางฉบับให้คำแปล
ไว้ว่า Dalbergia Sissoo

ภิกษุ ท. ! เธอทั้งหลายเข้าใจว่าอย่างไร : ไบไม้สี่สปาที่เราทำขึ้น
น้อยหนึ่งนี้มาก หรือว่าไบไม้สี่สปาที่ยังอยู่บนต้นเหล่านั้นมาก?

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ไบไม้ที่พระผู้มีพระภาคทรงทำขึ้นด้วยฝ่ามือนั้นเป็นของ
น้อย ส่วนไบไม้ที่ยังอยู่บนต้นสี่สปาเหล่านั้นย่อมมีมาก.”

ภิกษุ ท. ! ฉันใดก็ฉันนั้น ธรรมะส่วนที่เรารู้อย่างด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว
ไม่กล่าวสอน นั้น มีมากกว่าส่วนที่นำมากล่าวสอน. ภิกษุ ท. ! เหตุไรเล่า
เราจึงไม่กล่าวสอนธรรมะส่วนนั้น ๆ? ภิกษุ ท.! เพราะเหตุว่า ธรรมะส่วนนั้น ๆ
ไม่ประกอบอยู่ด้วยประโยชน์ ที่เป็นเงื่อนไขแห่งพรหมจรรย์, ไม่เป็นไป
เพื่อความหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อความคลายกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อความดับ
ไม่เป็นไปเพื่อความสงบ ไม่เป็นไปเพื่อความรู้อยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อความรู้อพร้อม
ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน, ฉะนั้น เราจึงไม่กล่าวสอน.

ภิกษุ ท.! ธรรมะอะไรเล่า เป็นธรรมะที่เรากล่าวสอน? ภิกษุ ท. !
ธรรมะที่เรากล่าวสอนคือข้อที่ว่า ความทุกข์เป็นอย่างนี้ ๆ, เหตุเป็นที่เกิด
ข้อปฏิบัติเพื่อถึงความดับสนิทของความทุกข์ เป็นอย่างนี้ ๆ. ภิกษุ ท. !
เพราะเหตุไรเล่า ธรรมะส่วนนี้เราจึงนำมากล่าวสอน? ภิกษุ ท.! เพราะว่าธรรมะ
ส่วนนี้ ประกอบอยู่ด้วยประโยชน์ เป็นเงื่อนไขแห่งพรหมจรรย์
เป็นไปเพื่อความหน่าย เป็นไปเพื่อความคลายกำหนด เป็นไป
เพื่อความดับ เป็นไปเพื่อความสงบเป็นไปเพื่อความรู้อยิ่ง เป็นไป
เพื่อความรู้อพร้อม เป็นไปเพื่อนิพพาน, เพราะเหตุนี้แล เราจึงนำมา
กล่าวสอน.

คำของพระองค์ ตรงเป็นอันเดียวกันหมด^๑

ภิกษุ ท.! นับตั้งแต่ราตรี ที่ตถาคตได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ จนกระทั่งถึงราตรี ที่ตถาคตปรินิพพาน ด้วยอนุปาทิสเสนิพพานธาตุ, ตลอดเวลาระหว่างนั้น ตถาคตได้กล่าวสอน พร่ำสอน แสดงออก ซึ่งถ้อยคำใด ถ้อยคำเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเข้ากันได้โดยประการเดียวทั้งสิ้น ไม่แย้งกันเป็นประการอื่นเลย.

ภิกษุ ท. ! (อนึ่ง) ตถาคตกล่าวอย่างใด ทำอย่างนั้น, ทำอย่างใด กล่าวอย่างนั้น.

**ทรงสอนเฉพาะแต่เรื่องทุกข์
กับความดับสนิทของทุกข์^๒**

ภิกษุ ท.! ทั้งที่เรามีถ้อยคำอย่างนี้ มีการกล่าวอย่างนี้ สมณะและพราหมณ์บางพวก ยังกล่าวตู่เราด้วยคำเท็จเปล่า ๆ ปลื้ ๆ ไม่มีจริงเป็นจริงว่า “พระสมณโคดมซึ่งเป็นคนจุงคนให้เดินผิดทางไปสู่ความฉิบหาย; ย่อมบัญญัติลัทธิความสูญเปล่า ความวินาศ ความไม่มี ของสัตว์ คน ตัวตนเราเขา ขึ้นสั่งสอน” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! สมณะและพราหมณ์บางพวกเหล่านั้น กล่าวตู่เราด้วยคำเท็จเปล่า ๆ ปลื้ ๆ ไม่มีจริงเป็นจริง โดยประการที่เรามีได้กล่าว หรือจะกล่าวอย่างนั้น ก็หามิได้.

๑. บาลี อิติวุ. ชุ. ๒๕/๓๒๑/๒๙๓. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

๒. บาลี อลคัททูปมสูตร ม.ม. ๑๒/๒๗๘/๒๘๖. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

ภิกษุ ท. ! ในกาลก่อนก็ตาม ในบัดนี้ก็ตาม เราบัญญัติขึ้นสอนแต่เรื่องความทุกข์ และความดับสนิทไม่มีเหลือของความทุกข์ เท่านั้น.

ภิกษุ ท. ! ในการกล่าวแต่เรื่องความทุกข์และความดับสนิทของความทุกข์เช่นนี้ แม้จะมีใครมาตำว่าถากถางกระทบกระทั่งเสียดสี ตถาคตก็ไม่มีโกรธแค้นขุ่นเคืองเดือดร้อนใจเพราะเหตุนั้นแต่ประการใด. ภิกษุ ท. ! ในเรื่องเดียวกันนั่นเอง แม้จะมีใครมาสักการะเคารพสรรเสริญบูชา, ตถาคตก็ไม่มีความรู้สึกเพลิดเพลินชื่นชม หรือเคลิ้มใจไปตาม. ถ้ามีใครมาสักการะเคารพสรรเสริญบูชา ตถาคตย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า ก่อนหน้านี้เรามีความรู้สึกตัวทั่วถึงอย่างไร บัดนี้เราก็ต้องทำความรู้สึกตัวทั่วถึงอย่างนั้น, ดังนี้.

ทรงมีหลักเกณฑ์การฝึกตามลำดับ (อย่างย่อ)^๑

ดูก่อนพราหมณ์! ในธรรมวินัยนี้ เราสามารถบัญญัติกฎเกณฑ์แห่งการศึกษาตามลำดับ การกระทำตามลำดับ และการปฏิบัติตามลำดับ ได้เหมือนกัน (กับที่ท่านวิธีฝึกสอนศิษย์ของท่านให้นับตามลำดับ)

ดูก่อนพราหมณ์! เปรียบเหมือนผู้ชำนาญการฝึกม้า ได้ม้าชนิดที่อาจฝึกได้มาแล้ว ในขั้นแรกย่อมฝึกให้รู้จักการรับสวมบังเหียนก่อน แล้วจึงฝึกอย่างอื่น ๆ ให้ยิ่งขึ้นไป ฉันทใด; พราหมณ์เอ๋ย! ตถาคตครั้งได้บุรุษที่พอฝึกได้มาแล้ว ในขั้นแรกย่อมแนะนำอย่างนี้ก่อนว่า “มาเถิดภิกษุ ! ท่านจงเป็น

๑. บาลี คณกโมคคัลลานสูตร อุปปริ. ม. ๑๔/๘๒/๙๔. ตรัสแก่พราหมณ์ ชื่อคณกโมคคัลลานะ ที่บุพพาราม ใกล้กรุงสาวัตถี.

ผู้มีศีล สำรวมด้วยดีในปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมรรยาทและโคจร มีปรกติเห็นเป็นภัยแม้ในโทษที่เล็กน้อย จงสมทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลายเถิด” ดังนี้.

พราหมณ์! ในกาลใด ภิกษุ^๑นั้นเป็นผู้มีศีล (เช่นที่กล่าวแล้ว) ดีแล้ว ตถาคตย่อมแนะนำให้ยิ่งขึ้นไปว่า “มาเถิดภิกษุ! **ท่านจงเป็นผู้สำรวมในอินทรีย์ทั้งหลาย** : ได้เห็นรูปด้วยตาแล้ว จักไม่ถือเอาโดยนิमित (คือรวบถือทั้งหมดว่างามหรือไม่งามแล้วแต่กรณี), จักไม่ถือเอาโดยอนุพยัญชนะ (คือแยกถือเอาแต่บางส่วนของส่วนใดงามหรือไม่งามแล้วแต่กรณี), บำปอกุศลกล่าวคืออภิขมาและโทมนัส มักไหลไปตามอารมณ์เพราะการไม่สำรวมจักขุอินทรีย์ใดเป็นเหตุ เราจักสำรวมอินทรีย์นั้นไว้เป็นผู้รักษาสำรวมจักขุอินทรีย์. (ในโสตินทรีย์คือหู ฆานินทรีย์คือจมูก ชิวหาอินทรีย์คือลิ้น กายินทรีย์คือกาย และมโนอินทรีย์คือใจ ก็มีข้อความนัยเดียวกัน).

พราหมณ์! ในกาลใด ภิกษุ^๒นั้นเป็นผู้สำรวมอินทรีย์ (เช่นที่กล่าวแล้ว) ดีแล้ว ตถาคตย่อมแนะนำให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า “มาเถิดภิกษุ! **ท่านจงเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะอยู่เสมอ** จงพิจารณาโดยแยกกายแล้วจึงฉัน ไม่ฉันเพื่อเล่นเพื่อมัวเมา เพื่อประดับตกแต่ง, แต่ฉันเพียงเพื่อให้กายนี้ตั้งอยู่ได้ เพื่อให้ชีวิตเป็นไปเพื่อป้องกันความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์, เราจักกำจัดเวทนาเก่า (คือหิว) เสียแล้วไม่ทำเวทนาใหม่ (อิมจนอดัด) ให้เกิดขึ้น. ความที่อายุดำเนินไปได้ ความไม่มีโทษเพราะอาหารและความอยู่ผาสุกสำราญจักมีแก่เรา” ดังนี้.

พราหมณ์! ในกาลใด ภิกษุ^๓นั้นเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ (เช่นที่กล่าวแล้ว) ดีแล้ว ตถาคตย่อมแนะนำให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า “มาเถิดภิกษุ! **ท่านจงประกอบความเพียรในธรรมเป็นเครื่องตื่น** (ไม่หลับ ไม่ง่วง ไม่มีินชา). จงชำระจิต

ให้หมดจดสิ้นเชิงจากอภยธรรมทั้งหลาย ด้วยการเดิน การนั่งตลอดวันยังค้ำไปจนสิ้นยามแรกแห่งราตรี. ครั้นยามกลางแห่งราตรี สำเร็จการนอนอย่างราชสีห์ (คือ) ตะแคงขวา เท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะในการลุกขึ้น. ครั้นถึงยามท้ายแห่งราตรี ลุกขึ้นแล้ว ชำระจิตให้หมดจดจากอภยธรรมด้วยการเดิน การนั่ง อีกต่อไป” ดังนี้.

พราหมณ์! ในกาลใด ภิกษุนี้เป็นผู้ประกอบความเพียรในธรรม เป็นเครื่องตื่น (เช่นที่กล่าวนั้น) ดีแล้ว ตถาคตย่อมแนะนำให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า “มาเถิด ภิกษุ! **ท่านจงเป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ** รู้ตัวรอบคอบ ในการก้าวไปข้างหน้า การถอยกลับไปข้างหลัง, การแลดู การเหลียวดู, การคู้ การเหยียด, การทรงสังฆาภิบาตรจีวร, การฉัน การตีม การเคี้ยว การลิ้ม การถ่าย อุจจาระปัสสาวะ, การไป การหยุด, การนั่ง การนอน, การหลับ การตื่น, การพูด การนิ่ง” ดังนี้.

พราหมณ์! ในกาลใด ภิกษุนี้เป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ (เช่นที่กล่าวนั้น) ดีแล้ว ตถาคตย่อมแนะนำให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า “มาเถิดภิกษุ! **ท่านจงเสพเสนาสนะอันสงัด** คือปาละเมาะ โคนไม้ ภูเขา ลำธาร ท้องถ้ำ ป่าช้าป่าช้า ที่แจ้ง ลอมฟาง (อย่างใดอย่างหนึ่ง). ในกาลเป็นปัจฉิมกัณฑ์ กลับจากบิณฑบาตแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรงดำรงสติเฉพาะหน้า, ละอภิขฌา ในโลก มีจิตปราศจากอภิขฌา **คอยชำระจิต** จากอภิขฌา; ละพยายาม มีจิตปราศจากพยายาม เป็นผู้กรุณามีจิตหวังความเกื้อกูลในสัตว์ทั้งหลาย คอยชำระจิตจากพยายาม; ละถีนะมีหิตะมุ่งอยู่แต่ความสว่างในใจ มีจิตปราศจาก ถีนะมีหิตะมีสติสัมปชัญญะรู้สีกตัว คอยชำระจิตจากถีนะมีหิตะ; ละอุทัจจะ กุกกัจจะ ไม่พุงชานมีจิตสงบอยู่ในภายในคอยชำระจิตจากอุทัจจะ กุกกัจจะ ;

ละวิจิกิจจา ข้ามลวงวิจิกิจจาเสียได้ ไม่ต้องกล่าววว่า 'นี่อะไร นี่อย่างไร' ในกุศลธรรมทั้งหลาย (เพราะความสงสัย) คอยชำระจิตจากวิจิกิจจา" ดังนี้.

ภิกษุ นั้น ครั้นละนิรณัมห้าประการ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองจิต ทำปัญญาให้ถอยกำลังเหล่านี้ ได้แล้ว, เพราะสงัดจากกามและสงัดจากอกุศล - ธรรมทั้งหลาย จึง**บรรลุฌานที่ ๑** มีวิตกวิจารณ์มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก แล้วแลอยู่. เพราะสงบวิตกวิจารณ์เสียได้ จึง**บรรลุฌานที่ ๒** เป็นเครื่องผ่องใส ในภายใน เป็นที่เกิดสมาธิแห่งใจ ไม่มีวิตกวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่. เพราะความจางแห่งปีติ ย่อมอยู่อุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย **บรรลุฌานที่ ๓** อันเป็นฌานที่พระอรหันต์เจ้ากล่าวว่ามีผู้ได้ฌานนี้ เป็นอยู่อุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข. และเพราะละสุข และทุกข์เสียได้ เพราะความดับหายไป แห่งโสมนัสและโทมนัสในกาลก่อน จึงได้**บรรลุฌานที่ ๔** อันไม่ทุกข์ไม่สุข มีแต่ความที่มีสติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ เพราะอุเบกขา แล้วแลอยู่.

พราหมณ์เอ๋ย! ภิกษุเหล่าใดที่ยังเป็นเสขะ (คือยังต้องทำต่อไป) ยังไม่บรรลุอรหัตตมรรค ยังปรารถนานิพพานอันเป็นที่เกษมจากโยคะ ไม่มีอื่นยิ่งไปกว่าอยู่, คำสอน ที่กล่าวมานี้แหละ เป็นคำสอนสำหรับภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้. ส่วนภิกษุเหล่าใด เป็นอรหันต์สิ้นอาสวะแล้ว จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ต้องทำสำเร็จแล้ว มีภาระอันปลงได้แล้ว มีประโยชน์ตนอันได้บรรลุ ถึงแล้ว มีสติปัญญาในภพสิ้นไปรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบแล้ว, ธรรมทั้งหลาย (ในคำสอน) เหล่านี้ เป็นไปเพื่อความอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม และเพื่อสติสัมปชัญญะ แก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านี้ด้วย.

ทรงฝึกสาวกเป็นลำดับ ๗°

อัคคิเวณสะ ! เมื่อได้ช้างที่ถูกฝึกรู้จักทำตามคำของคนฝึกในการลุกขึ้น และการทรุดลงแล้วต่อจากนั้นผู้ฝึกก็ฝึกให้รู้จักอาการที่เรียกว่า อาเนญชะ (คือไม่หวั่นไหว), เขาผูกโลไว้ที่วง มีผู้ถือหอกขัด นั่งบนคอคนหนึ่ง และหลายคนล้อมรอบ ๆ คนฝึกถือหอกขัดขนาดยาวยื่นหน้าช้างนั้นแหละสอนให้ทำอาการที่เรียกว่า อาเนญชะ, ช้างนั้นมีได้ทำทำหน้าที่ให้หิวมิได้ทำทำหลัง, กายตอนหน้า, กายตอนหลัง, ศรีษะ, ไบหู, งา, หาง, งวง ให้หิวเลยเป็นช้างควรทรงสำหรับพระราชา, ย่อมทนการประการด้วยหอก, ดาบ, ลูกศร, การประหารของข้าศึก, ทนต่อเสียงบันลือลั่นของกลอง บัณเฑาะว์ สังข์ และเปิงมางทั้งหลาย, มีความบิดเบียน คุร้าย เมามัน อันสิ้นแล้ว ควรแก่พระราชา เป็นของใช้สอยของพระราชา เรียกได้ว่าเป็นองค์อวัยวะของพระราชา ดังนี้, นี้ฉันใด.

อัคคิเวสนะ ! อันนี้ก็ฉันนั้น : ตถาคตเกิดขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ ดำเนินไปได้ รู้แจ้งโลก เป็นสาวกฝึกคนควรฝึกไม่มีใครยิ่งไปกว่า เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้เบิกบานแล้ว จำแนกธรรมออกสอนสัตว์. ตถาคตนั้นทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้ กับทั้งเทวดา มาร พรหม หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาพร้อมทั้งมนุษย์ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้แจ้งตาม. ตถาคตนั้นแสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด, ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง. คหบดีหรือบุตรคหบดี หรือผู้เกิดในตระกูลใด

๑. บาลี ทันทฎมิมิสฺสุตฺต อฺปฺริ. ม. ๑๔/๒๖๖/๓๙๕. ตรัสแก่สามเณร อจิวตตะ ผู้อัคคิเวสนโคตร, ที่สวนไผ่ ใกล้กรุงราชคฤห์.

๒. ตรัสเรื่องการฝึกช้างเป็นลำดับ ๗ มาแล้ว ตั้งแต่นำออกจากป่ามาเป็นลำดับเพื่อเปรียบเทียบกับ การฝึกภิกษุ.

ตระกูลหนึ่งในภายหลังก็ได้ **ได้ฟังธรรม** นั้นแล้ว **เกิดศรัทธา** ในตถาคต. เขาผู้ประกอบด้วยศรัทธา **ย่อมพิจารณาเห็น** ว่า “พระวาสาคับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลี, (คือกิเลส) บรรพชาเป็นโอกาส (คือที่โปร่งโล่ง) อันยิ่ง ; การที่คนอยู่ครองเรือน จะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์โดยส่วนเดียวเหมือนสังข์ที่เขาขัดแล้วนั้น ไม่ทำได้โดยง่าย. ถ้ากระไร เราจะปลงผมและหนวด ครองผ้า กาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นผู้ไม่เกี่ยวข้องกับด้วยเรือนเกิด”, ดังนี้.

โดยสมัยอื่นต่อมา **เขาละกอสสมบัติ** น้อยใหญ่ และวงศ์ญาติน้อยใหญ่ ปลงผมและหนวด **ออกจากเรือนบวช** เป็นผู้ไม่เกี่ยวข้องกับด้วยเรือนแล้ว. อัคคิเวสณะ! เพียงเท่านั้น **ย่อมชื่อว่า เขาได้ไปถึงที่โล่งโปร่ง** แล้ว, (ดูข้างที่นำออกมาจากป่าแล้ว).

อัคคิเวสณะ! ก็เทวดาและมนุษย์ ท. มีเครื่องช่วยวนคือ กามคุณห้า. ตถาคตจึงแนะนำกุลบุตรผู้บวชแล้วนั้นให้ยิ่งขึ้น ว่า “แน่ะภิกษุ! ท่านจงมา, ท่านจง **เป็นผู้มีศีล** สำรวมด้วยดีในปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมรรยาทและโคจร เห็นเป็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย จงสมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย”.

อัคคิเวสณะ! ในกาลใด ภิกษุนั้นเป็นผู้มีศีล ฯลฯ^๑ แล้ว ตถาคตจึงแนะนำให้ยิ่งขึ้นไปว่า “แน่ะภิกษุ! ท่านจงมา, ท่านจง **เป็นผู้สำรวมทวารในอินทรีย์** ท. ได้เห็นรูปด้วยตาแล้ว จักไม่ถือเอาโดยนิमित โดยอนุพยัญชนะ บาบอกุศลคืออภิชฌาและโทมนัส มักไหลไปตาม เพราะการไม่สำรวมจักขุอินทรีย์ใดเป็นเหตุ เราจักปิดกั้นอินทรีย์นั้นไว้ เป็นผู้รักษาสำรวมจักขุอินทรีย์”. (ใน หู จมูก ลิ้น กายใจ ก็มีนัยเดียวกัน).

อัคคิเวสณะ! ในกาลใด ภิกษุนั้นเป็นผู้สำรวมทวารในอินทรีย์ ท. ฯลฯ แล้ว, ตถาคตจึงแนะนำให้ยิ่งขึ้นไปว่า “แน่ะภิกษุ! ท่านจงมา, ท่านจงเป็น

๑. ทีละเปียงยาล หมายความว่าซ้ำกับข้างบนทุกแห่ง อ่านเลยไปก็ได้.

เป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ อยู่เสมอ, จักพิจารณาโดยแยบคายแล้วจึงฉันไม่ฉันเพื่อเล่นเพื่อมัวเมา เพื่อประดับตกแต่ง แต่ฉันเพียงเพื่อให้กายนี้ตั้งอยู่ได้ เพื่อให้ชีวิตเป็นไป เพื่อป้องกันความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์, เราจักกำจัดเวทนาเก่า (คือหิว) เสีย แล้วไม่ทำเวทนาใหม่ (คืออัมจนหมดสุข) ให้เกิดขึ้น. ความที่อายุดำเนินไปได้ ความไม่มีโทษเพราะอาหาร ความอยู่ ผาสุกสำราญจักมีแก่เรา” ดังนี้.

อัคคิเวสณะ ! ในกาลใด ภิกษุ นั้นเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ ฯลฯ แล้ว, ตถาคต ก็แนะนำให้ยิ่งขึ้นไปว่า “แน่ะภิกษุ! ท่านจงมา, ท่านจงตาม **ประกอบในธรรมเป็นเครื่องตื่น**, จักชำระจิตให้หมดจดสิ้นเชิงจาก อารณียธรรม ด้วยการเดินการนั่ง ตลอดวันยังค่ำ จนสิ้นยามแรกแห่งราตรี, ครั้นยามกลางแห่งราตรีนอนอย่างราชสีห์ (คือ) ตะแคงขวา เท้าเหลื่อมเท้า, มีสติสัมปชัญญะในการลุกขึ้น, ครั้นยามสุดท้ายแห่งราตรี ลุกขึ้นแล้ว ชำระจิต ให้หมดจดจากอารณียธรรมด้วยการจงกรม และการนั่งอีก” ดังนี้.

อัคคิเวสณะ ! ในกาลใด ภิกษุ นั้น เป็นผู้ตามประกอบในธรรมเป็น เครื่องตื่น ฯลฯ แล้ว, ตถาคต ก็แนะนำให้ยิ่งขึ้นไปว่า “แน่ะภิกษุ! ท่านจงมา, ท่านจงเป็นผู้ **ประกอบพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ**, จักรู้ตัวรอบคอบในการ ก้าวไปข้างหน้า การถอยกลับไปข้างหลัง, การแลดู การเหลียวดู, การคู้แขน การเหยียดแขน, การทรงสังขมาฏี บาตร จีวร, การฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม, การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ, การไป การหยุด, การนั่ง การนอน การหลับ การตื่น, การพูด การนิ่ง” ดังนี้.

อัคคิเวสณะ ! ในกาลใดแล ภิกษุ นั้นเป็นผู้ประกอบพร้อมด้วย สติ สัมปชัญญะ ฯลฯ แล้ว, ตถาคตก็แนะนำให้ยิ่งขึ้นไปว่า “แน่ะภิกษุ! ท่านจงมา, ท่านจง **เสพเสนาสนะอันสงัด** คือป่าละเมาะ โคนไม้ ภูเขาลำธาร ท้องถ้ำ

ปาฐา ปาฐฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง. ในกาลเป็นปัจฉิมกัณฑ์ กลับจากบิณฑบาตแล้ว
 นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า, ละอภิขณาในโลก มีจิตปราศจาก
 อภิขณา **คอยชำระจิต**จากอภิขณา; ละพยาบาท มีจิตปราศจากพยาบาท
 เป็นผู้กรุณามีจิตหวังเกื้อกูลในสัตว์ ท. คอยชำระจิตจากพยาบาท; ละถีนะมิทระ
 มุ่งอยู่แต่ความสว่างในใจ มีจิตปราศจากถีนะมิทระ มีสติสัมปชัญญะรู้สึกตัว
 คอยชำระจิต จากถีนะมิทระ; ละอุทธัจจะ กุกกัจจะ ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบ
 อยู่ในภายใน คอยชำระจิตจาก อุทธัจจะ กุกกัจจะ; ละวิจิกิจฉา ข้ามล่อง
 วิจิกิจฉาเสียได้ ไม่ต้องกล่าววว่า 'นี่อะไร, นี้อย่างไร' ในกุศลธรรมทั้งหลาย
 คอยชำระจิตจากวิจิกิจฉา" ดังนี้.

อัคคิเวนสะ ! ในกาลใด ภิกษุ นั้น **ละนิวรณห่า** อย่าง อันเป็น
 เครื่องเศร้าหมองจิตทำปัญญาให้ถอยกำลังเหล่านี้ได้แล้ว เป็นผู้มึปรกติ **เห็นกาย
 ในกาย, ...เห็นเวทนาในเวทนา ท, ...เห็นจิตใจจิต,**
...เห็นธรรมในธรรม ท. มีความเพียรเผาบาป รู้ตัวรอบคอบ มีสติ
 นำ **อภิขณาและโทมนัสในโลกออกได้** ในกาลนั้นเปรียบเหมือนคน
 ผู้ฝึกช้าง ผังเสาใหญ่ลงในแผ่นดินแล้ว ผูกข้างป่าเข้าที่คอเพื่อย่ำยีกำจัดเสีย
 ซึ่งปรกตินิสัยที่เป็นป่าเถื่อน เพื่อย่ำยีกำจัดเสียซึ่งความคิดครุ่นอย่างนิสัยป่าเถื่อน,
 และความกระวนกระวายดิ้นรนเร่าร้อน อย่างนิสัยป่าเถื่อนนั้นเสีย; เพื่อให้ยินดี
 ต่อบ้าน ชวนให้คุ้นเคยในปรกตินิสัย อันเป็นที่พอใจของมนุษย์ ; นี้ฉันใด.
 อัคคิเวนสะ ! สติปฏิฐานทั้งสี่นี้ ก็เป็นที่เข้าไปผูกแห่งใจของอริยสาวก
 เพื่อย่ำยีกำจัดเสียซึ่งปรกตินิสัยอย่างบ้าน ๆ เรือ่น ๆ เพื่อย่ำยีกำจัดเสียซึ่ง
 ความคิดครุ่นอย่างบ้าน ๆ เรือ่น ๆ และความกระวนกระวายดิ้นรนเร่าร้อน
 อย่างบ้าน ๆ เรือ่น ๆ นั้นเสีย ; เพื่อให้ถึงทัฬหายุทธธรรม เพื่อทำนิพพาน
 ให้แจ้ง ฉันนั้นเหมือนกัน.

(ต่อจากนี้ทรงกล่าวถึงการที่สาวกนั้น บรรลุฌานทั้งสี่ และวิชาสามอย่าง ยึดยาวโดยนัย ดังที่กล่าวไว้แล้วในเรื่องการตรัสรู้ของพระองค์เอง จงดูในที่นั้น จักได้กล่าวเนื้อความอื่นที่สืบต่อจากนั้นไป).

...ฯลฯ... ภิกษุ นั้น รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์จบแล้ว กิจควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่ต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มีอีก.

อัคคิเวณสะ ! ภิกษุ นั้น ย่อมเป็นผู้อดทนต่อความเย็น ความร้อน ความหิว ความกระหาย และสัมผัสอันเกิดจากเหลือบยุง ลมแดด และ สัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย เป็นผู้ที่มีชาติแห่งบุคคลผู้อดกลั้นได้ต่อถ้อยคำที่ กล่าวร้าย กล่าวมาไม่ดี, อดทนได้ต่อทุกขเวทนาทางกายอันเกิดขึ้นแล้ว อย่างกล้าแข็งแสบเผ็ด หมดความสำราญเบิกบานใจ ปลิดเสียได้ซึ่งชีวิต. ภิกษุ นั้นเป็นผู้มีราคะ โทสะ โมหะ อันกำจัดเสียสิ้นแล้วมีกิเลสอันย่อมนำ ใจผิด อันตนสำรอกออกเสียได้แล้ว, เป็นอาหุเนยยบุคคล เป็น ปาหุเนยยบุคคล เป็น ทักขิณเนยยบุคคล เป็นผู้ควรแก่การ กราบไหว้ เป็นเนื่อนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นไดยิ่งไปกว่า.

อัคคิเวณสะ ! ถ้าภิกษุผู้เถระ หรือภิกษุปุณกลาง หรือภิกษุใหม่ ที่ยังไม่เป็นชีณาสพ ทำกาละลงไป, ก็ย่อมถึงซึ่งการนับว่าตายแล้ว ทำกาละแล้ว ทั้งที่ยังฝึกไม่เสร็จ จุดตั้งข้างแก่ หรือปุณกลาง หรือหนุ่ม ของพระราชาที่ยังฝึก ไม่ได้ตายลง ก็ถึงซึ่งการนับว่า ตายแล้ว ทั้งที่ยังฝึกไม่เสร็จ ฉันทใด ก็ฉันทนั้น.

อัคคิเวณสะ ! ถ้าภิกษุผู้เถระ หรือภิกษุปุณกลาง หรือภิกษุใหม่ก็ตาม เป็นชีณาสพแล้ว ทำกาละลงไป, ก็ย่อมถึงซึ่งการนับว่าตายแล้ว ทำกาละแล้ว

อย่างเสร็จสิ้นการฝึกแล้ว ดูกตั้งข้างแก่ หรือปูนกลางหรือหนุ่มก็ตาม ของ พระราชา ที่เขาฝึกดีแล้ว ตายลง ก็ถึงซึ่งการนับว่า **ตายไปอย่างได้รับการฝึกสำเร็จแล้ว** ฉันทใดก็ฉันทนั้นเหมือนกัน.

เรื่องที่ไม่ทรงพยากรณ์ °

มาลากยบุตร ! ได้ยินเธอว่า (เอง) ว่า ตถาคตมิได้พูดไว้กะเธอว่า 'ท่านจงมาประพฤติพรหมจรรย์ ในสำนักเราเถิด เราจะพยากรณ์ทิฏฐิ ๑๐ ประการ แก่ท่าน' อนึ่ง เธอก็มิได้พูดว่า 'ข้าพระองค์จักประพฤติพรหมจรรย์ ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจักพยากรณ์ทิฏฐิ ๑๐ ประการ แก่ข้าพระองค์' ดังนี้เลย. ดูก่อนโมฆบุรุษ ! เมื่อเป็นดังนี้ จักบอกคืนพรหมจรรย์ กะใครเล่า.

มาลากยบุตร ! ถึงผู้ใดจะกล่าวว่ 'พระผู้มีพระภาคยังไม่ทรงพยากรณ์ ทิฏฐิ ๑๐ ประการแก่เราเพียงใด เราจักไม่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค เพียงนั้น. ต่อเมื่อทรงพยากรณ์แล้ว เราจึงจะประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค' ดังนี้ก็ตาม ทิฏฐิ ๑๐ ประการ ก็ยังเป็นสิ่งที่ตถาคตไม่พยากรณ์อยู่นั่นเอง และผู้นั้นก็ตายเปล่า.

มาลากยบุตร ! เปรียบเหมือนบุรุษ ต้องศรอันอาบด้วยยาพิษอย่างแก่. มิตร อมาตย์ ญาติสายโลหิตของเขา ก็ตระเตรียมศัลยแพทย์สำหรับการผ่าตัด, บุรุษนั้นกล่าวเสียอย่างนี้ว่า 'เราจักไม่ให้ผ่าลูกศรออก จนกว่าเราจะรู้จักตัว บุรุษผู้ยิงเสียก่อน ว่าเป็นกษัตริย์ หรือ พราหมณ์, เวสส์, สูทท์, เป็นผู้มีชื่อ

๑. บาลี จูฬมาลากยโฆวาทสูตร ม.ม. ๑๓/๑๔๗/๑๔๙. ตรัสแก่พระภิกษุมาลากยะ ที่เชตวัน.

อย่างนี้ ๆ มีสกุลอย่างนี้ ๆ, รูปร่างสูงต่ำหรือปานกลางอย่างไร, มีผิวดำขาวหรือเรื่ออย่างไร, อยู่ในหมู่บ้าน, นิคม, หรือนครไหน, และคันศรที่ใช้ยิงเรานั้นเป็นหน้าไม้ หรือเกาทัณฑ์, สายทำด้วยปอ, เอ็น, ไม้ไผ่, หรือปานอย่างไร, ฯลฯ' ดังนี้ มงคลกยบุตร! เรื่องเหล่านี้ อันบุรุษนั้นยังไม่ทราบได้เลย เขาก็ทำกาลละเสียก่อน, นี่ฉันใด; บุคคลผู้กล่าวว่า 'พระผู้มีพระภาคยังไม่พยากรณ์ทิฏฐิ ๑๐ ประการแก่เราเพียงใด, เราจักไม่ประพาศิพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเพียงนั้น ฯลฯ' ดังนี้ ทิฏฐิ ๑๐ ประการก็ยังเป็นเรื่องที่ตถาคตไม่พยากรณ์อยู่นั่นเอง, และบุคคลนั้น ก็ตายเปล่าเป็นแท้.

มาลุงกยบุตร! ต่อเมื่อมีทิฏฐิเที่ยงแท้ลงไปว่า "โลกเที่ยง" (เป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปแล้วในบรรดาทิฏฐิตั้งสิบ) หรือ, คนเราจึงจักประพาศิพรหมจรรย์ได้?

"หามิได้ พระองค์!"

มาลุงกยบุตร! ในเมื่อมีทิฏฐิว่า 'โลกเที่ยง' (เป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาทิฏฐิตั้งสิบ) อยู่, ก็ยังมีความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์กาย ทุกข์ใจ และความแห้งผากในใจ อันเป็นความทุกข์ ซึ่งเราบัญญัติการกำจัดเสียได้ ในภพที่ตนเห็นแล้วนี้ อยู่นั่นเอง. มาลุงกยบุตร! เพราะฉะนั้น พวกเขาจงจำสิ่งที่เราไม่พยากรณ์ โดยความเป็นสิ่งที่เราไม่พยากรณ์, และจำสิ่งที่เราพยากรณ์ โดยความเป็นสิ่งที่เราพยากรณ์แล้ว.

มาลุงกยบุตร! ก็อะไรเล่า ที่เราไม่พยากรณ์? สิ่งที่เราไม่พยากรณ์คือ (ทิฏฐิข้อใดข้อหนึ่งในบรรดาทิฏฐิตั้งสิบ) ว่า:-

โลกเที่ยง,

โลกไม่เที่ยง,

โลกมีที่สิ้นสุด,
โลกไม่มีที่สิ้นสุด,
ชีวะก็ดวงนั้น ร่างกายก็ร่างนั้น,
ชีวะก็ดวงอื่น ร่างกายก็ร่างอื่น,
ตายแล้ว ย่อมเป็นอย่างที่เป็นมาแล้วนี้ อีก,
ตายแล้ว ไม่เป็นอย่างที่เป็นมาแล้วนี้ อีก,
ตายแล้ว ย่อมเป็นอย่างที่เป็นมาแล้วนี้อีกก็มี ไม่เป็นก็มี,
ตายแล้ว ย่อมเป็นอย่างที่เป็นมาแล้วนี้อีกก็ไม่ใช่ ไม่เป็นก็ไม่ใช่.

เพราะเหตุไร เราจึงไม่พยากรณ์? มาดูกยบุตร! เพราะเหตุว่า นั้นไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ใช่เงื่อนไขต้นของพรหมจรรย์, ไม่เป็นไปพร้อมเพื่อความหน่าย ความคลายกำหนัด ความดับ ความรำงับ ความรู้ยิ่ง ความรู้พร้อม และนิพพาน, เหตุนั้นเราจึงไม่พยากรณ์.

เรื่องที่ทรงพยากรณ์^๑

มาดูกยบุตร! ก็อะไรเล่าที่เราพยากรณ์? สิ่งที่เราพยากรณ์ คือ นี้ทุกข์, นี้เหตุให้เกิดทุกข์, นี้ความดับไม่เหลือของทุกข์, และนี่หนทางให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์. ก็สิ่งนี้ เหตุไรเล่า เราจึงพยากรณ์, เพราะนั้นประกอบด้วยประโยชน์ เป็นเงื่อนไขต้นของพรหมจรรย์ นั้นเป็นไปพร้อมเพื่อความหน่าย ความคลายกำหนัด ความดับสนิท ความรำงับ ความรู้ยิ่ง ความรู้พร้อม และนิพพาน, เหตุนั้น เราจึงพยากรณ์แล้ว.

มาดูกยบุตร! เพราะฉะนั้นในเรื่องนี้ เธอจงจำสิ่งที่เราไม่พยากรณ์

๑. บาลี จูฬมาลากโกวิทสูตร ม.ม. ๑๓/๑๕๒/๑๕๒. ตรัสแก่พระภิกษุมาลากยะ ที่เชตวัน.

โดยความเป็นสิ่งที่ เราไม่พยากรณ์, และจำสิ่งที่เราพยากรณ์ โดยความเป็นสิ่งที่เราพยากรณ์แล้วเกิด.

ผู้ฟังพอใจคำพยากรณ์ของพระองค์ ๑

กัสสปะ! คราวหนึ่ง เราอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏใกล้กรุงราชคฤห์, เพื่อนสหพรหมจารีของท่านคนหนึ่ง ณ. ที่นั่น เป็นปริพพาชก นามว่า นิโครธะ ได้ถามปัญหาในเรื่องการเกลียดบาป. เราถูกถามปัญหาในเรื่องการเกลียดบาปแล้ว ก็พยากรณ์ ครั้นเราพยากรณ์แล้ว เพื่อนของท่านผู้นั้น ได้เป็นผู้พอใจเกินความคาดหมาย

“พระองค์ผู้เจริญ! ก็ใครเล่า ฟังธรรมของพระองค์แล้ว จักไม่พอใจเกินความคาดหมาย. แม้ข้าพระองค์ ฟังธรรมของพระองค์แล้ว ก็พอใจเกินความคาดหมาย. พระองค์ผู้เจริญ! ไพเราะนัก, ไพเราะนัก, เปรียบเหมือนนายของที่คว่ำอยู่ เปิดของที่ปิดอยู่บอกทางให้แก่คนหลงทาง หรือตั้งประทีปไว้ในที่มืด โดยคิดว่า ผู้มีตาจักได้เห็นรูป ดังนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ธรรมที่พระองค์แสดงแล้ว โดยปริยายเป็นอันมาก ก็มีอุปมาฉันนั้น. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้าพระองค์ ขอถึง พระผู้มีพระภาค กับทั้งพระธรรม กับทั้งพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง. ขอข้าพระองค์พึงได้บรรพชาอุปสมบท ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าเกิด.”

ไม่ได้ทรงพยากรณ์เพื่อให้ขอบใจผู้ฟัง ๒

อนรุทธ์ ท.! อุบาสิกาในศาสนาี้ ได้ฟังข่าวว่า “อุบาสิกาที่ชื่ออย่างนี้ตายแล้ว. เธอเป็นผู้ที่พระผู้มีพระภาคทรงพยากรณ์ให้ว่า เธอเป็นโอปปาติกส์ตัว (พระอนาคามี) เพราะความสิ้นสัญญาในเบื้องต้นต่ำ ห้าอย่าง เป็นผู้จักปรินิพพาน

๑. บาลี มหาสิหนาทสูตร สී.ที. ๙/๒๒๐/๒๗๒. ตรัสแก่กาสสปะ ที่กัณณกลนิคม.

๒. บาลี นพิกปานสูตร ม.ม. ๑๓/๒๑๒/๒๐๒. ตรัสแก่พระอนรุทธ์กับพวก ในป่าทองกวาว ใกล้บ้านนพิกะ เขตโกศล.

ในภพที่เกิดใหม่นั้น ไม่เวียนกลับมาจากโลกนั้น” ดังนี้^๑ ก็เขอนั้น เมื่อยังมีชีวิตอยู่ เป็นผู้ที่อุบาสิกาผู้นั้นได้เคยเห็นอยู่ด้วยตาตนเอง ได้ฟังอยู่เองเนือง ๆ ว่า พี่น้องหญิงคนชื่อนี้เธอมีศีล มีธรรม มีปัญญา มีความเป็นอยู่ตามปกติ มีความละวาง อย่างนี้” ดังนี้. อุบาสิกาผู้นั้น เมื่อระลึกถึงสังขาร คือ สุขะ จาคะ ปัญญา ของอุบาสิกาผู้ล่วงลับไปแล้วนั้นอยู่ ก็ยอมน้อมจิตไปเพื่อความ เป็นเหมือนเช่นนั้นบ้าง. อนุรุทธ ท.! ด้วยอาการอย่างนี้แล ความอยู่เป็นผาสุก ย่อมมีแก่อุบาสิกาผู้ระลึกอยู่นั้น. ... ฯลฯ...

อนุรุทธ ท. ! ตถาคตจะได้พยากรณ์สาวกที่ทำกาละล่วงลับไปแล้ว ว่า “ผู้นี้เกิดแล้วในภุมิโน้นผู้นั้นเกิดแล้วในภุมินี้” ดังนี้ เพื่อล่อลวงมหาชน ก็หาไม่ เพื่อเกลี้ยกล่อมมหาชนก็หาไม่ เพื่อผลคือลาภสักการะเสียง สรรเสริญก็หาไม่ เพื่อหวังว่ามหาชนจะได้รู้จักเรา ด้วยการทำอย่างนี้ก็หาไม่. อนุรุทธ ท. ! กุลบุตรผู้มีสังขาร รู้จักคุณอันยิ่งใหญ่ ปราโมทย์ในคุณอันยิ่งใหญ่ ก็มีอยู่, กุลบุตรเหล่านั้น ครั้นฟังคำพยากรณ์นั้นแล้ว ย่อมน้อมจิตไปเพื่อความ เป็นเหมือนอย่างนั้นบ้าง. ชื่อนั้นยอมเป็นไปเพื่อประโยชน์สุข แก่กุลบุตรเหล่านั้น สิ้นกาลนาน.

คำพยากรณ์นั้น ๆ ไม่ต้องทรงคิดไว้ก่อน^๒

อภยราชกุมารได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! กษัตริย์บัณฑิตบ้าง พราหมณ์บัณฑิตบ้าง คหณบัณฑิตบ้าง สมณบัณฑิตบ้าง ย่อมผูกปัญหาขึ้นแล้วนำมาทูลถามพระองค์, คำตอบของปัญหาเหล่านั้น พระองค์ได้คิดไว้ในพระทัยก่อนว่า ถ้าเขาถามเราอย่างนี้ เราจะตอบอย่างนี้ ดังนี้หรือ หรือว่าคำตอบนั้น ๆ ปรากฏแจ่มแจ้งแก่พระองค์ในขณะที่ถูกถามนั้นเล่า พระเจ้าข้า?”

๑. ในบาลีนี้ มีทรงพยากรณ์สาวกทั้งที่เป็นโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี. แต่ยกมาเฉพาะ พวกสุดท้ายพวกเดียว.

๒. บาลี อภยราชกุมารสูตร ม.ม. ๑๓/๙๒/๙๕. ตรัสแก่อภยราชกุมาร ที่นิเวศน์ของกุมารนั้น.

ราชกุมาร ! ในเรื่องนี้ เราขอถามกลับต่อท่านก่อน ท่านเห็นว่า ควรตอบอย่างไร ก็จงตอบอย่างนั้น. ราชกุมาร! เราถามท่านว่า ท่านมีความ เข้าใจรอบรู้ในส่วนประกอบต่าง ๆ ของรถหรือ?

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ มีความเข้าใจรอบรู้อยู่”.

ราชกุมาร! แล้วท่านคิดอย่างไร เมื่อมีใครเข้าไปถามท่านว่า ส่วน ประกอบของรถส่วนนี้เรียกว่าอะไร ดังนี้ ท่านต้องคิดล่วงหน้าไว้ก่อนว่า ถ้าเขา ถามอย่างนี้ ก็จะตอบอย่างนี้ หรือ หรือว่าคำตอบย่อมปรากฏแจ่มแจ้งแก่ท่านใน ขณะที่ถูกถามนั้น?”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้าพระองค์เป็นนักเล่นรถ รอบรู้เชี่ยวชาญในเรื่องส่วนประกอบของรถ ข้าพระองค์เข้าใจแจ่มแจ้งในส่วนประกอบของรถ ทุกชิ้นทุกอัน. คำตอบนั้น ๆ ย่อมปรากฏแจ่มแจ้งแก่ข้า พระองค์ในขณะนั้นเอง ไม่ต้องคิดไว้ก่อนเลย”.

ราชกุมาร! ฉันทใดก็ฉันทนั้น ที่กษัตริย์บัณฑิตบ้าง พราหมณ์บัณฑิต บ้าง คหบดีบัณฑิตบ้าง สมณบัณฑิตบ้าง ผูกปัญหาขึ้นแล้วมาถามเรา. คำตอบ ย่อมปรากฏแจ่มแจ้งแก่เราในขณะที่ถูกถามนั่นเอง. เพราะเหตุไรเล่า? ราชกุมาร! เพราะเหตุว่า ธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่ตถาคตแทงตลอดเฉพาะด้วย ดีแล้ว เพราะความเป็นผู้แทงตลอดเฉพาะด้วยดี ต่อธรรมชาตินั้นเอง คำตอบจึงปรากฏแจ่มแจ้งแก่ตถาคตในขณะนั้น

ทรงฆ่าผู้ที่ไม่รับการฝึก^๑

นี่แน่ เกสิ! ท่านเป็นคนเชี่ยวชาญการฝึกม้า มีชื่อดัง เราอยาก ทราบว่าท่านฝึกม้าของท่านอย่างไรกัน?

๑. บาลี เกสิวรรค จตุกก. อ. ๒๑/๑๕๐/๑๑๑. ตรัสแก่คนฝึกม้าชื่อเกสิผู้เชี่ยวชาญ.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้าพระองค์ยอมฝึกม้าชนิดที่พอฝึกได้ ด้วยวิธีละมุนละไม่บ้าง, ด้วยวิธีรุนแรงบ้าง, ด้วยวิธีทั้งละมุนละไม่และรุนแรงรวมกันบ้าง. (แล้วแต่ว่ามันเป็นม้ามีนิสัยเช่นไร).”

เกสสิ! ถ้าม้าของท่านไม่รับการฝึก ทั้งด้วยวิธีที่ละมุนละไม่ ทั้งด้วยวิธีที่รุนแรง และทั้งด้วยวิธีที่ละมุนละไม่รุนแรงรวมกันแล้ว ท่านทำอย่างไรกับมัน?

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้าพระองค์ยอมฆ่ามันเสีย เพื่อมิให้เสียชื่อเสียงแก่สกุลแห่งอาจารย์ของข้าพระองค์ พระเจ้าข้า. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าเล่า ย่อมเป็นสาวกที่ฝึกนุรุษที่ควรฝึกไม่มีใครยิ่งไปกว่า, พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงฝึกนุรุษที่ควรฝึกด้วยวิธีเช่นไรพระเจ้าข้า?”

เกสสิ! เรายอมฝึกนุรุษที่ควรฝึก ด้วยวิธีละมุนละไม่บ้าง ด้วยวิธีรุนแรงบ้าง ด้วยวิธีทั้งละมุนละไม่และรุนแรงรวมกันบ้าง เหมือนกัน.

เกสสิ! ในสามวิธีนั้น วิธีฝึกที่ละมุนละไม่ คือเราพร้าสอนเขาว่า กายสุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ ผลของกายสุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ, วจีสุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ ผลของวจีสุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ, มโนสุจริตเป็นอย่างนี้ ๆ ผลของมโนสุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ, เทวดา เป็นอย่างนี้ ๆ, มนุษย์ เป็นอย่างนี้ ๆ ดังนี้.

เกสสิ! ในสามวิธีนั้น วิธีฝึกที่รุนแรงคือเราพร้าบอกเขาว่า กายทุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ ผลของกายทุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ, วจีทุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ ผลของวจีทุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ, มโนทุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ ผลของมโนทุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ, นรก เป็นอย่างนี้ ๆ, กำเนิดเดรัจฉาน เป็นอย่างนี้ ๆ, เปเรตวิสัย เป็นอย่างนี้ ๆ.

เกสสิ! ในสามวิธีนั้น วิธีฝึกทั้งละมุนละไม่และรุนแรงรวมกันนั้น คือเราพร้าบอกพร้าสอนเขาว่า กายสุจริต ผลของกายสุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ, กายทุจริต ผลของกายทุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ ; วจีสุจริต ผลของวจีสุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ, วจีทุจริต ผลของวจีทุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ มโนสุจริต ผลของ

มโนสุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ , มโนทุจริต ผลของมโนทุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ
เทวดาเป็นอย่างนี้ ๆ, มนุษย์เป็นอย่างนี้ ๆ, นรกเป็นอย่างนี้ ๆ, กำเนิดเดรัจฉาน
เป็นอย่างนี้ ๆ, เปรตวิสัยเป็นอย่างนี้ ๆ.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ถ้าบุรุษที่ควรฝึกนั้นไม่รับการฝึก ทั้งโดยวิธีละมุนละไม ทั้งโดย
วิธีที่รุนแรง และทั้งโดยวิธีที่ละมุนละไมและรุนแรงรวมกันแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงทำอะไร?”

เกสิ! ถ้าบุรุษที่ควรฝึก ไม่ยอมรับการฝึกโดยวิธีทั้งสามแล้ว
เราก็ฆ่าเขาเสีย.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ก็ปาณาติบาต ย่อมไม่สมควรแก่พระผู้มีพระภาคมิใช่หรือ?
แล้วพระผู้มีพระภาคก็ยังตรัสว่า เกสิ! เราก็ฆ่าเขาเสีย?”

เกสิเอ๋ย! ปาณาติบาตย่อมไม่สมควรแก่เราจริง แต่ว่าเมื่อบุรุษที่ควรฝึก
ไม่ยอมรับการฝึกโดยวิธีทั้งสามแล้ว ตถาคตก็ไม่ถือว่าคนคนนั้น เป็นคนที่ควร
ว่ากล่าวสั่งสอนอีกต่อไป; ถึงแม้เพื่อนผู้ประพฤติพรหมจรรย์ร่วมกันซึ่งเป็นผู้รู้
ก็จะไม่ถือว่าคนคนนั้น เป็นคนที่ควรว่ากล่าวสั่งสอนอีกต่อไปด้วย. เกสิ!
นี่แหละคือ วิธีฆ่าอย่างดี ในวินัยของพระอรียเจ้า, ได้แก่การที่ตถาคตและ
เพื่อนผู้ประพฤติพรหมจรรย์ร่วมกัน พากันถือว่าบุรุษนี้เป็นผู้ที่ไม่ควรว่ากล่าว
สั่งสอนอีกต่อไป ดังนี้.

เหตุที่สาวกบางคนไม่ได้บรรลุ^๑

“ก็สาวกของพระโคตมผู้เจริญ เมื่อพระโคตมกล่าวสอน พร่ำสอนอยู่อย่างนี้ทุก ๆ องค์
ได้บรรลุนิพพานอันเป็นผลสำเร็จถึงที่สุดอย่างยิ่งหรือ หรือว่าบางองค์ไม่ได้บรรลุ?” พราหมณ์
คนกโมคคัลลานะทูลถาม.

๑. บาลีคณกโมคคัลลานสูตร อูปรี. ม. ๑๔/๘๕/๑๐๑. ตรัสแก่พราหมณ์ ชื่อคณกโมคคัลลานะ
ที่บุพพาราม ใกล้กรุงสาวัตถี.

พราหมณ์ ! สาวกของเรา แม้เรากล่าวสอน พร่ำสอนอยู่อย่างนี้ น้อยพวก ที่ได้บรรลุนิพพานอันเป็นผลสำเร็จถึงที่สุดยิ่ง, บางพวกไม่ได้บรรลุ.

“พระโคตมผู้เจริญ! อะไรเล่าเป็นเหตุ อะไรเล่าเป็นปัจจัย, ที่พระนิพพานก็ยังตั้งอยู่, หนทางเป็นที่ยังสัตว์ให้ถึงนิพพาน ก็ยังตั้งอยู่, พระโคตม ผู้ชักชวน (เพื่อการดำเนินไป) ก็ยังตั้งอยู่, ทำไมน้อยพวก ที่บรรลุ และบางพวกไม่บรรลุ?”

พราหมณ์! เราจักขออนถามท่านในเรื่องนี้ ท่านจงตอบตามควร ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในหนทางไปสู่เมืองราชคฤห์ มิใช่หรือ, มีบุรุษผู้จะไปเมืองราชคฤห์ เข้ามาหาและกล่าวกะท่านว่า “ท่านผู้เจริญ! ข้าพเจ้าปรารถนาจะไปเมืองราชคฤห์ ขอท่านจงชี้บอกทางไปเมืองราชคฤห์ แก่ข้าพเจ้าเถิด” ท่านก็จะกล่าวกะบุรุษนั้นว่า “มาซิท่าน, ทางนี้ไปเมืองราชคฤห์ ไปได้ครู่หนึ่ง จักพบบ้านชื่อโน้น และจักเห็นนิคมชื่อโน้น จักเห็นสวนและป่าน่าสนุก จักเห็นภูมิภาคน่าสนุก สระโบกขรณีน่าสนุก ของเมืองราชคฤห์” ดังนี้. บุรุษนั้น อันท่านพร่ำบอก พร่ำชี้ให้ อย่างนี้ ก็ยังถือเอาทางผิด กลับหลังตรงข้ามไป. ส่วนบุรุษอีกคนหนึ่ง (อันท่านพร่ำบอกพร่ำชี้ อย่างเดียวกัน) ไปถึงเมืองราชคฤห์ได้ โดยสวัสดิ์. พราหมณ์ ! อะไรเล่าเป็นเหตุ, อะไรเล่าเป็นปัจจัย ที่เมืองราชคฤห์ก็ยังตั้งอยู่, หนทางสำหรับไปเมืองราชคฤห์ ก็ยังตั้งอยู่, ท่านผู้ชี้บอก ก็ยังตั้งอยู่, แต่ทำไม บุรุษผู้หนึ่งกลับหลังผิดทาง, ส่วนบุรุษอีกผู้หนึ่งไปถึงเมืองราชคฤห์ได้โดยสวัสดิ์?

“พระโคตมผู้เจริญ! ในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าจักทำอย่างไรได้เล่า, เพราะข้าพเจ้าเป็นแต่ผู้บอกทางเท่านั้น”.

พราหมณ์ ! ฉันใดก็ฉันนั้น, ที่พระนิพพาน ก็ยังตั้งอยู่ ทางเป็นเครื่องถึงพระนิพพาน ก็ยังตั้งอยู่ เราผู้ชักชวน ก็ยังตั้งอยู่ แต่สาวก แม้เรา กล่าวสอนพร่ำสอนอยู่อย่างนี้ น้อยพวก ได้บรรลุนิพพานอันเป็นผลสำเร็จถึงที่สุดยิ่ง, บางพวกไม่ได้บรรลุ. พราหมณ์! ในเรื่องนี้ เราจักทำอย่างไรได้เล่า, เพราะเราเป็นแต่ผู้บอกทางเท่านั้น.

ทรงบัญญัติโลกุตตรธรรมสำหรับคนทั่วไป^๑

“พระโคตมผู้เจริญ! พราหมณ์ทั้งหลายยอมบัญญัติทรัพย์ ๔ ประการ แก่พวกกษัตริย์ พราหมณ์ เวสส์ และสุทร, คือบัญญัติการเที่ยวภิกขาจารเป็นทรัพย์ของพราหมณ์, คันศรและกลองลูกศร เป็นทรัพย์ของกษัตริย์, ไถและโครักรักรรรมเป็นทรัพย์ของเวสส์, เคียวและไม้คานเป็นทรัพย์ของสุทร. เมื่อพราหมณ์เหยียดการภิกขาจาร กษัตริย์เหยียดคันศรและกลองลูกศร เวสส์เหยียดไถและโครักรักรรรม สุทรเหยียดเคียวกับไม้คาน ซึ่งแต่ละอย่างๆเป็นทรัพย์ของตนๆเสีย ย่อมชื่อว่าทำกิจนอกหน้าที่ เช่นเดียวกับเด็กเลี้ยงโคเที่ยวถือเอาสิ่งของอันเจ้าของมิได้ให้เหมือนกัน. พระโคตมผู้เจริญ! พราหมณ์ทั้งหลายยอมบัญญัติทรัพย์ ๔ ประการ อย่างนี้แล; ส่วนพระโคตมเล่า กล่าวอย่างไรในเรื่องนี้ ?”

พราหมณ์! ก็โลกทั้งปวงยอมรับรู้การบัญญัติทรัพย์ ๔ ประการนี้ ของพราหมณ์เหล่านั้น ว่าพราหมณ์ทั้งหลายจงบัญญัติทรัพย์ ๔ ประการเหล่านี้เกิดขึ้นหรือ?

“หามิได้ พระโคตม!”

พราหมณ์ ! ถ้าอย่างนั้น มันก็เหมือนกับคนยากจนเข็ญใจไม่มีทรัพย์ ติดตัว ทั้งไม่ปรารถนาจะได้เนื้อ แต่มีคนถือเนื้อส่วนหนึ่งชูขึ้นให้ ว่า บุรุษผู้เจริญ ! เนื้อนี้นำกินสำหรับท่าน และค่าของเนื้อท่านจะต้องใช้ ดังนี้ฉันใด; พราหมณ์ ! ย่อมเป็นฉันเดียวกันแท้ ที่พราหมณ์ทั้งหลายไม่ได้รับปฏิญญาจากสมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย, แล้วยังบัญญัติทรัพย์ ๔ ประการเหล่านี้ขึ้น. พราหมณ์เอ๋ย ! **เราบัญญัติโลกุตตรธรรมอันประเสริฐ** ว่าเป็นทรัพย์ของคน. ต่อเมื่อระลึกถึงสกุลวงศ์ทางมารดาหรือบิดาของเขาแต่กาลก่อน อุตตภาพของเขาเกิดขึ้นในวรรณะใดเขาจึงถูกนับเข้าไว้โดยวรรณะนั้น ๆ. ถ้าอุตตภาพของเขาเกิดในสกุลกษัตริย์ก็ถูกนับว่าเป็นกษัตริย์, ถ้าอุตตภาพของเขาเกิดขึ้นในสกุลพราหมณ์ ก็ถูกนับว่าเป็นพราหมณ์, ถ้าอุตตภาพของเขา

๑. บาลี เอกสารวิสูตร ม.ม. ๑๓/๖๑๔/๖๖๕. ตรัสแก่เอกสาริพราหมณ์ ที่เชตวัน.

เกิดขึ้นในสกุลเวสส์ ก็ถูกนับว่าเป็นเวสส์, ถ้าอรรถภาพของเขาเกิดขึ้นในสกุลสุทร ก็ถูกนับว่าเป็นสุทร.

พราหมณ์ ! เช่นเดียวกับไฟ ถ้าอาศัยอะไรเกิดขึ้น ก็ถูกนับว่าเป็นไฟ ที่เกิดขึ้นแต่สิ่งนั้น ๆ : ถ้าไฟอาศัยไม้ฟืนโผลงขึ้น ถูกนับว่าเป็นไฟที่เกิดจากฟืน, ถ้าไฟอาศัยสะเก็ดไม้โผลงขึ้น ก็ถูกนับว่าเป็นไฟสะเก็ดไม้, ถ้าไฟอาศัยหญ้าแห้ง เกิดขึ้น ก็ถูกนับว่าเป็นไฟหญ้าแห้ง, ถ้าไฟอาศัยขี้วัวเกิดขึ้น ก็ถูกนับว่าเป็นไฟขี้วัว, นี่ฉันใด; พราหมณ์เอ๋ย! **เราบัญญัติโลกุตตรธรรมอันประเสริฐว่าเป็นทรัพย์ของคน,** ต่อเมื่อเขาจะลึกถึงสกุลวงศ์ทางมารดาหรือบิดาแต่เก่าก่อนของเขา เขาเขาจึงจะถูกนับว่าเป็นพวกนั้นๆ ตามแต่ที่อรรถภาพของเขาเกิดขึ้นในสกุลใด ๆ ฉะนั้นเหมือนกัน.

พราหมณ์ ! ถ้ากุลบุตรออกบวชจากสกุลกษัตริย์ และเขาได้อาศัยธรรมและวินัย อันตถาคตประกาศแล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต จากอทินนาทาน จากเมถุนธรรม, เป็นผู้เว้นขาดจากมุสาวาท จากปิสุณาวาท จากผรุสวาท จากสัมผัปปลาปวาท, เป็นผู้ไม่มีอภิขมา ไม่มีจิตพยาบาท เป็นผู้ไม่มีสัมมาทิฏฐิ, ก็ย่อมประสบความสำเร็จ เป็นความปลื้มใจจากผลแห่งกุศลธรรม อันเป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากทุกข์ได้.

พราหมณ์ ! แม้กุลบุตรออกบวชจากสกุลพราหมณ์...สกุลเวสส์...สกุลสุทร (ก็ย่อมเป็นอย่างเดียวกัน).

พราหมณ์ ! ท่านเข้าใจว่าอย่างไร : พราหมณ์พวกเดียวเท่านั้นหรือ ที่สมควรเจริญเมตตาจิตอันไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ในธรรมลัทธินั้น ๆ ? กษัตริย์ไม่ควรหรือ ? เวสส์ไม่ควรหรือ ? สุทรไม่ควรหรือ ?

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ชื่อนั้นหาไม่ได้. กษัตริย์ก็สมควร เวสส์ก็สมควร สุทรก็สมควร, คนทั้งปวงสมควรแผ่เมตตาจิต อันไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ในธรรมลัทธินั้น ๆ ทั่วกัน”.

อย่างเดียวกันแหละพราหมณ์ ! กุลบุตรออกบวชจากสกุลกษัตริย์ก็ตาม จากสกุลพราหมณ์ก็ตาม จากสกุลเวสส์ก็ตาม จากสกุลสุทรรค์ก็ตาม และได้อาศัยธรรมและวินัยอันตถาคตประกาศแล้ว เป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ (เป็นต้น กระทั่งมีสัมมาทิฏฐิเป็นที่สุด) ได้แล้ว ย่อมประสบความสำเร็จเป็นความปลื้มใจจากผลแห่งกุศลธรรม อันเป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากทุกข์ได้ ทั้งนี้.

พราหมณ์ ! ท่านเข้าใจว่าอย่างไร : พราหมณ์พวกเดียวกับท่านั้นหรือ ที่สมควรจะถือเกลียวผ้าสำหรับการอาบ ไปสู่มแม่น้ำ และขัดสีกัวให้สะอาด? กษัตริย์ไม่ควรหรือ? เวสส์ไม่ควรหรือ? สุทรรค์ไม่ควรหรือ?

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! ชื่อนั้นหามีได้. กษัตริย์ก็สมควร เวสส์ก็สมควร สุทรรค์ก็สมควร คนทั้งปวงสมควรถือเอาเกลียวผ้าสำหรับการอาบไปสู่มแม่น้ำและขัดสีกัวให้สะอาดด้วยกันทั้งนั้น”.

อย่างเดียวกันแหละพราหมณ์! กุลบุตรออกบวชจากสกุลกษัตริย์ก็ตาม จากสกุลพราหมณ์ก็ตาม จากสกุลเวสส์ก็ตาม จากสกุลสุทรรค์ก็ตาม และได้อาศัยธรรมและวินัยอันตถาคตประกาศแล้ว เป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ (เป็นต้น กระทั่งมีสัมมาทิฏฐิเป็นที่สุด) ได้แล้ว ย่อมประสบความสำเร็จเป็นความปลื้มใจจากผลแห่งกุศลธรรม อันเป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากทุกข์ได้ ทั้งนี้.

พราหมณ์ ! ท่านเข้าใจว่าอย่างไรในเรื่องนี้, คือชัตตติยราชาผู้ได้ มุรธาภิเศกแล้ว รับสั่งให้ประชุมบุรุษจำนวนหลายร้อย มีชาติสกุลต่างกัน โดยทรงบังคับว่า “มาเถิดท่านทั้งหลาย ! ท่านผู้ใดเกิดจากสกุลกษัตริย์ สกุลพราหมณ์ และสกุลที่เกี่ยวข้องกับราชสกุล ท่านผู้นั้นจงถือเอาไม้สาเก หรือไม้สาละ หรือไม้สลพะ หรือไม้ปทุมกะ หรือไม้จันทนะ (อย่างใดอย่างหนึ่ง) มาทำไม้สีไฟอันบน แล้วจงสีให้เกิดไฟทำเตโชธาตุให้ปรากฏ. ส่วนท่านผู้ใดเกิดแล้วจากสกุลจัณฑาล สกุลพวกพราน สกุลจักสาน สกุลทำรถ สกุลเทหยากเยื่อ ท่านเหล่านั้นจงถือเอา ไม้รางอาหารสุนัข ไม้รางอาหารสุกร ไม้รางย้อมผ้า หรือท่อนไม้ละหุ่ง (อย่างใดอย่างหนึ่ง) มาทำไม้สีไฟอันบน แล้วจงสีให้เกิดไฟ ทำเตโชธาตุให้ปรากฏเถิด” ดังนี้.

พราหมณ์ ! ท่านเข้าใจว่าอย่างไร : ไฟที่เกิดขึ้นจากไม้สีไฟที่ทำด้วยไม้สะเกหรือไม้สาละ หรือไม้สละพะ ไม้ปทุมกะ หรือไม้จันทนะของพวกที่เกิดจากสกุลกษัตริย์ พราหมณ์ หรือสกุลที่เกี่ยวข้องกับราชสกุล นั้น เป็นไฟที่มีเปลว มีสี มีรัศมี และใช้ทำกิจต่าง ๆ ที่ต้องการทำเนื่องด้วยไฟได้; ส่วนไฟที่เกิดจากไม้ รวงอาหารสุนัข ไม้รวงอาหารสุกร ไม้รวงย้อมผ้า ไม้ละหุ่ง ของพวกที่เกิดจากสกุลจัณฑาล สกุลพวกพราน สกุลจักสาน สกุลทำรถ สกุลเทหยากเหื่อนั้น เป็นไฟที่ไม่มีเปลว ไม่มีสี ไม่มีรัศมี และไม่อาจใช้ทำกิจต่าง ๆ ที่ต้องทำด้วยไฟได้ เช่นนั้นหรือ ?

“พระโคตมผู้เจริญ ! ชื่อนั้นหาไม่ได้.”

พราหมณ์ อย่างเดียวกันนั้นแหละ ! กุลบุตรออกบวชจากสกุลกษัตริย์ ก็ตาม สกุลพราหมณ์ก็ตาม สกุลเวสส์ก็ตาม สกุลสุทรก็ตาม และได้อาศัยธรรม และวินัยอันตถาคตประกาศแล้ว เป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ (เป็นต้น กระทั่งมีสัมมาทิฐิเป็นที่สุด) ได้แล้ว ย่อมประสบความสำเร็จ เป็นความปลื้มใจจากผล แห่งกุศลธรรมอันเป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากทุกข์ได้ ทั้งนี้.

(ข. เกี่ยวกับสาวกของพระองค์ ๑๕ เรื่อง)

ทรงบริหารสงฆ์ จำนวนร้อย °

ภิกษุ ท.! เมื่อมนุษย์ทั้งหลายมีอายุ (ยืดยาวออกถึง) แปดหมื่นปี, พระผู้มีพระภาคนามว่าเมตเตยยะ จักบังเกิดขึ้นในโลก เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ ดำเนินไปดี รู้แจ้งโลก เป็นผู้ฝึก บรูษที่ควรฝึก ไม่มีใครยิ่งไปกว่า เป็นผู้เบิกบาน จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์ เช่นเดียวกับเราในบัดนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมยเตยยะนั้น จักทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้ พร้อมทั้ง เทวโลก มารโลกพรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาพร้อมทั้ง มนุษย์ ด้วยพระปัญญาอันยิ่งเอง แล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ด้วย, เช่นเดียวกับเรา ในบัดนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมยเตยยะนั้น จักแสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลาง เบื้องปลาย, จักประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถะ พยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง, เช่นเดียวกับเราในบัดนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมตเตยยะนั้น จักบริหารภิกษุสงฆ์จำนวน พันเป็นอนก (หลายพัน), เช่นเดียวกับเราในบัดนี้ บริหารภิกษุสงฆ์ จำนวนร้อยเป็นอนก (คือหลายร้อย) อยู่. °

ทรงรับรองภิกษุแต่บางรูป ว่าเป็นคนของพระองค์ ๒

ภิกษุ ท. ! ภิกษุเหล่าใดเป็นคนหลอกลวง กระด้าง พุดพล่าม ยกตัวจองหอง ใจฟุ้งเฟ้อ ภิกษุเหล่านั้นไม่ใช่เป็นคนของเรา. ภิกษุ ท. ! ภิกษุเหล่านั้นได้ออกไปนอกธรรมวินัยนี้เสียแล้ว ย่อมไม่ถึงความเจริญงอกงาม ไพบูลย์ ในธรรมวินัยนี้ได้เลย.

ภิกษุ ท. ! ภิกษุเหล่าใด ไม่เป็นคนหลอกลวง ไม่พุดพล่าม มีปัญญา เป็นเครื่องทรงตัว ไม่กระด้าง ใจค่อมั่นคงดี. ภิกษุเหล่านั้นชื่อว่าเป็น คนของเรา. ภิกษุ ท. ! ภิกษุเหล่านั้นไม่ได้ออกไปนอกธรรมวินัยนี้ และย่อม เจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้.

๑. เป็นเครื่องวัดว่า พระอรหันต์ในศาสนานี้ จักมีมากน้อยเท่าใด, โดยประมาณ

๒. บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๓๓/๒๖. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ทรงมีศิษย์ทั้งที่ดื้อ และไม่ดื้อ ๑

อุทายิ ! ในธรรมวินัยนี้ เหล่าโมฆบุรุษบางพวก เมื่อเรากล่าวอยู่ว่า “พวกท่านจงละความชั่วอันนี้เสีย”, ก็กล่าวอย่างนี้ว่า “ทำไมจะความชั่วชนิดนี้ ซึ่งเป็นของเล็กน้อยต่ำต้อย, พระสมณะนี้ ชูตเกลาเกินไปแล้วละ” ดังนี้. โมฆบุรุษเหล่านั้น ไม่ละความชั่วนั้นด้วย และทั้งตั้งไว้ซึ่งความเคียดแค้นในเราด้วย ในภิกษุทั้งหลายผู้รักการศึกษาด้วย. อุทายิ! ความชั่วอันนั้น ของโมฆบุรุษเหล่านั้น ย่อมเป็นเครื่องผูกมัดที่มีกำลัง มั่นคง เหนียวแน่น ไม่รู้จักผูกเปื่อย เป็นเหมือนท่อนไม้แก่นแข็ง, ฉะนั้น.

อุทายิ ! ส่วนว่ากุลบุตรบางพวก ในธรรมวินัยนี้, เมื่อเรากล่าวอยู่ว่า “พวกท่านจงละความชั่วอันนี้เสีย”, ก็กล่าวอย่างนี้ว่า “ทำไมจะต้องให้ว่ากล่าว ด้วยความชั่วชนิดนี้ ซึ่งเป็นของเล็กน้อยต่ำต้อยซึ่งพระผู้มีพระภาคของพวกเรา กล่าวการละ กล่าวการสลัดคืนไว้แล้ว ด้วยเล่า” ดังนี้. กุลบุตรเหล่านั้น ก็ละความชั่วนั้นเสีย และทั้งไม่ตั้งไว้ซึ่งความเคียดแค้นในเราด้วย ในภิกษุทั้งหลาย ผู้ใคร่ต่อเสิกขาด้วย. กุลบุตรเหล่านั้น ละความชั่วนั้นแล้ว เป็นผู้ชวนชวายน้อย มีขนตกราบ (คือไม่ต้องขนพองเพราะความกลัว) มีชีวิตอยู่ด้วยของที่ผู้อื่นให้ มีจิตเหมือนเนื้อ (คือถูกตีครั้งหนึ่งแล้วย่อมไม่เปิดโอกาสให้ถูกตีอีก) อยู่. อุทายิ ! ความชั่วอันนั้น ของกุลบุตรเหล่านั้น ย่อมเป็นเครื่องผูกมัดที่ไม่มีกำลัง หย่อนกำลัง ผูกเปื่อยไม่มีแก่นแข็ง, ฉะนั้น.

๑. บาลี ลหุกิโกปมสูตร ม.ม. ๑๓/๑๘๑/๑๗๗. ตรัสแก่พระอุทายิ ที่อาปถมนิคม แคว้นอังคตตราปะ

สาวกของพระองค์หลุดพ้นเพราะพิจารณาความเป็น อนัตตาในเบญจขันธ์^๑

พระโคตมผู้เจริญ! ด้วยการปฏิบัติอย่างไร สาวกของพระโคตมจึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติ ตามคำสอน ปฏิบัติตรงต่อโอวาท ข้ามพ้นความสงสัยไปได้ ไม่ต้องเที่ยวถามใครว่านี่ อย่างไร นี่อย่างไร มีความกล้าหาญ ไม่ต้องเชื่อตามบุคคลอื่นในคำสอนแห่งศาสดาตน ?

อัคคิเวสณะ ! สาวกของเรา ในศาสนานี้ พิจารณาเห็นด้วยปัญญา อันชอบ ตรงตามที่เป็นจริงอย่างนี้ว่า รูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ^๒ อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม ทั้งที่ล่วงไปแล้ว ทั้งที่ยังไม่มา ทั้งที่เกิดอยู่ในบัดนี้ก็ตาม ที่เป็นภายในก็ตาม ภายนอกก็ตาม หยาบก็ตาม ละเอียดก็ตาม เลวก็ตาม ดีก็ตาม ในที่ไกลก็ตาม ในที่ใกล้ก็ตาม ทั้งหมดนั้น เป็นแต่สักว่า รูป...เวทนา...สัญญา ...สังขาร...วิญญาณ, นั่นไม่ใช่ของเรา, ไม่ใช่เป็นเรา, ไม่ใช่อัตตาของเรา ดังนี้.

อัคคิเวสณะ ! ด้วยการปฏิบัติเพียงเท่านี้ สาวกของเราย่อมได้ชื่อว่า เป็นผู้ปฏิบัติตามคำสอนเป็นผู้ปฏิบัติตรงต่อโอวาท ข้ามพ้นความสงสัยไปได้ ไม่ต้องเที่ยวถามใครว่านี่อย่างไร นี่อย่างไร มีความกล้าหาญ ไม่ต้องเชื่อตาม บุคคลอื่นในคำสอนแห่งศาสดาตน ดังนี้.

สาวกของพระองค์เสียชีพไม่เสียศีล^๓

ภิกษุ ท.! เช่นเดียวกับที่มหาสมุทร ย่อมมีน้ำหยุดอยู่ที่ระดับใด ระดับหนึ่งเป็นธรรมดา หากคลื่นฝั่งไปไม่ นี้ฉันใด; ภิกษุ ท.! เราบัญญัติสิกขาบท

๑. บาลี จูฬสังกาสุตตม ม.ม. ๑๒/๔๓๓/๔๐๑. ตรัสแก่นิครนถ์สังกษะ, ที่ปามหาวัน ใกล้เมืองเวสาลี.

๒. ในบาลีแยกกล่าวทีละอย่าง ความเหมือนกันทั้งห้าอย่าง, ในที่นี้กล่าวรวม.

๓. บาลี โสณวรรค อ.ขุ. ๒๕/๑๕๕/๑๑๘. ตรัสแก่ภิกษุ ท. ที่บุพพาราม ใกล้เมืองสาวัตถี.

ใด ๆ แก่สาวกทั้งหลายของเราแล้ว สาวกทั้งหลายของเราย่อมไม่ก้าวล่วงสิกขาบทนั้น ๆ แม้จะต้องเสียชีวิต.

ภิกษุ ท.! ข้อที่เราบัญญัติสิกขาบทใด ๆ แก่สาวกทั้งหลายของเราแล้ว สาวกทั้งหลายของเราย่อมไม่ก้าวล่วงสิกขาบทนั้น ๆ แม้จะต้องเสียชีวิต นั้นแลเป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ ไม่น่าจะมีได้ เป็นสิ่งที่สองในธรรมวินัยนี้, ซึ่งเมื่อภิกษุทั้งหลายได้เห็นแล้วๆ ซึ่งข้อนี้ ย่อมเกิดความพอใจอย่างยิ่งในธรรมวินัยนี้.

ทรงขอให้สาวกเป็นธรรมทายาท อย่าเป็นอามิสทายาท^๑

ภิกษุ ท. ! เธอทั้งหลายจงเป็นธรรมทายาท (คือรับมรดกธรรม) ของเราเถิด, อย่าเป็นอามิสทายาท (คือรับมรดกสิ่งของ) เลย. ความเป็นห่วงของเรา ในเธอทั้งหลาย มีอยู่ว่า “ทำอย่างไรเสีย สาวกทั้งหลายของเราก็คงจะเป็นธรรมทายาท, ไม่เป็นอามิสทายาท” ดังนี้.

ภิกษุ ท.! ถ้าพวกเขาเป็นอามิสทายาทไม่เป็นธรรมทายาทของเราแล้ว, เธอทั้งหลายก็จะถูกเขาตราหน้าว่า “สาวกทั้งหลายของพระศาสดา เป็นอามิสทายาทอยู่โดยปรกติ หาได้เป็นธรรมทายาทไม่เลย” ดังนี้. แม้เราเอง ก็จะถูกเขาพากันโทษว่า “สาวกทั้งหลายของพระศาสดา ล้วนแต่เป็นอามิสทายาทกันเป็นปรกติหาได้เป็นธรรมทายาทไม่เลย” ดังนี้.

๑. บาลี ธีรมมทนายาทสูตร ม.ม. ๑๒/๒๑/๒๑. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน

ภิกษุ ท. ! ถ้าพวกเธอพากันเป็นธรรมทายาทของเรา และไม่เป็น
อามิสทายาทแล้วไซ้, เธอทั้งหลายก็จะได้รับการยกย่องว่า “สาวกของพระศาสดา
ล้วนแต่เป็นธรรมทายาทกันอยู่โดยปรกติ หาได้เป็นอามิสทายาทไม่” ดังนี้.
แม้เราเอง ก็จะได้รับการยกย่องว่า “สาวกของพระศาสดา ล้วนแต่พากันเป็นธรรม
ทายาททั้งนั้น หาได้เป็นอามิสทายาทไม่เลย” ดังนี้ด้วยเหมือนกัน.

ภิกษุ ท. ! เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ เธอทั้งหลายจงพากันเป็น
ธรรมทายาทของเราเถิดอย่าได้เป็นอามิสทายาทเลย. ความเป็นห่วงของเรา
ในเธอทั้งหลายมีอยู่ว่า “ทำอย่างไรเสียสาวกทั้งหลายของเรา จงเป็นผู้
เป็นธรรมทายาทเถิด อย่าได้เป็นอามิสทายาทเลย” ดังนี้.

ทรงถือว่า ภิกษุสาวกทุกวรรณะ เป็นสมณสากยปุตติยะ โดยเสมอกัน^๑

ภิกษุ ท. ! เช่นเดียวกับที่แม่น้ำใหญ่ ๆ เช่นแม่น้ำคงคา ยมนา
อจิรวดี สรรภู มหิ, แม่น้ำทั้งหมดนี้ ครั้นไหลไปถึงมหาสมุทรแล้ว ย่อมทิ้ง
ชื่อเดิมของตน ย่อมถึงการเรียกชื่อใหม่ว่า “มหาสมุทร” เหมือนกันหมดฉันใด,
ภิกษุ ท. ! วรรณะทั้งสี่นี้ก็อย่างเดียวกัน จะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ เวสส์ หรือ
สุทท์ ก็ตาม, เมื่อคนเหล่านั้น ออกบวชในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วย่อม
ละทิ้งชื่อเดิม ชื่อสกุลเดิมของตนสิ้น ย่อมถึงการเรียกชื่อใหม่ว่า “พวก
สมณสากยปุตติยะ เหมือนกันหมดโดยแท้”. ข้อที่ถึงการเรียกชื่อใหม่ว่า “สมณะ

๑. บาลี โสณวรรค อ.ขุ. ๒๕/๑๕๗/๑๑๘. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่บุพพาราม ใกล้เมืองสาวัตถี.

สากยปุตติยะ” เสมอกันหมดนี้แล เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ ไม่น่าจะเป็นได้ เป็นสิ่งที่ ๔ ในธรรมวินัยนี้, ซึ่งเมื่อภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว ๆ ซึ่งข้อนี้ ย่อมเกิดความพอใจอย่างยิ่ง ในธรรมวินัยนี้.

ทรงมีคณะสาวกซึ่งมีปาฏิหาริย์^๑

พราหมณ์! ปาฏิหาริย์ ๓ อย่างมีอยู่. ๓ อย่างคืออะไรบ้าง ? คือ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ อนุสาสนีปาฏิหาริย์.

พราหมณ์ ! อิทธิปาฏิหาริย์เป็นอย่างไร? คือคนบางคนในโลกนี้ กระทำอิทธิวิธีมีอย่างต่าง ๆ: ผู้เดียวแปลงรูปเป็นหลายคน หลายคนเป็นคนเดียว, ทำที่กำบังให้เป็นที่แจ้ง ทำที่แจ้งให้เป็นที่กำบัง, ไปได้ไม่ขัดข้อง ผ่านทะลุฝา ทะลุกำแพง ทะลุภูเขา ดุจไปในอากาศว่าง ๆ, ผุดขึ้นและต่ำลงในแผ่นดินได้ เหมือนในน้ำ, เดินไปได้เหนือน้ำ เหมือนเดินบนแผ่นดิน, ไปได้ในอากาศ เหมือนนกมีปีก ทั้งที่ยังนั่งสมาธิคู้บัลลังก์, ลูบคลำพระจันทร์และพระอาทิตย์ อันมีฤทธิ์อำนาจมาก ได้ด้วยฝ่ามือ, และแสดงอำนาจทางกายเป็นไปตลอดถึง พรหมโลกได้. พราหมณ์! นี้แล อิทธิปาฏิหาริย์.

พราหมณ์ ! อาเทศนาปาฏิหาริย์เป็นอย่างไร? คือคนบางคนในโลกนี้ โดยอาศัยนิมิต ย่อมทนายใจคนว่า “ใจของท่านเป็นอย่างนี้, ใจของท่านมีประการอย่างนี้, ความคิดของท่านมีอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ ๆ”, แม้เขาทนายมากเท่าไร ก็ถูกหมดไม่มีผิดเลย. บางคนฟังเสียงของมนุษย์หรือของอมมนุษย์หรือของเทวดา

๑. บาลี ดิก. อ. ๒๐/๒๑๗/๕๐๐. ตรัสแก่สังคารพราหมณ์, ณ ที่แห่งหนึ่ง

แล้วทนายใจคนว่า “ใจของท่านเป็นอย่างนี้, ใจของท่านมีประการอย่างนี้, ความคิดของท่านมีอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ ๆ”, แม้เขาทนายมากเท่าไร ก็ถูกหมดไม่มีผิดเลย. บางคนฟังเสียงแห่งวิตกวิจารณ์ของบุคคลที่กำลังวิตกวิจารณ์อยู่ แล้วทนายใจคนว่า “ใจของท่านเป็นอย่างนี้, ใจของท่าน มีประการอย่างนี้, ความคิดของท่านมีอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ ๆ”. แม้เขาทนายมากเท่าไร ก็ถูกหมดไม่มีผิดเลย. บางคนกำหนดใจของผู้เข้าสมาธิอันไม่มีวิตกวิจารณ์ ด้วยใจของตนแล้วรู้ว่า “มโนสังขารอันท่านผู้นี้ตั้งไว้เช่นใด, ในลำดับแห่งจิตนี้ จักเกิดวิตกชื่อโน้น” ดังนี้, แม้เขาทนายมากเท่าไรก็ถูกหมด ไม่มีผิดเลย. พราหมณ์! นี่แล อาเทศนาปาฏิหาริย์.

พราหมณ์ ! อนุศาสน์ปาฏิหาริย์เป็นอย่างไร ? คือคนบางคนยอมทำการพร่ำสอนว่า “ท่านทั้งหลายจงตรีกอย่างนี้ ๆ อย่าตรีกอย่างนั้น ๆ, จงทำในใจอย่างนี้ ๆ อย่าทำในใจอย่างนั้น ๆ, จงเว้นสิ่งนี้ ๆ เสีย, จงทำสิ่งนี้ ๆ อยู่เป็นประจำ” ดังนี้. พราหมณ์! นี่แล อนุศาสน์ปาฏิหาริย์.

พราหมณ์ทูลถามว่า “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! เว้นพระโคตมเสีย, ภิกษุอื่นสักรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ประกอบด้วยปาฏิหาริย์สามนี้ มีอยู่หรือ ?

พราหมณ์ ! มีไม่ใช่ร้อยเดียว ไม่ใช่สองร้อย ไม่ใช่สามร้อย ไม่ใช่สี่ร้อย ไม่ใช่ห้าร้อย มีมากกว่านั้นอีกที่ประกอบด้วยปาฏิหาริย์สามนี้.

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! ก็เดี๋ยวนี้ ภิกษุเหล่านั้นอยู่ที่ไหนเล่า?”

พราหมณ์! อยู่ในภิกษุสงฆ์หมู่ี่นี้เอง.

ทรงเป็นพี่เลี้ยงให้แก่สาวก ชั่วระยะจำเป็น^๑

ภิกษุ ท.! เปรียบเหมือนเด็กที่ยังอ่อนน ยังได้แต่นอนหงาย เมื่อ

๑. บาลี ปญจ. อ. ๒๒/๖/๗. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย

พี่เลี้ยงแผลง ได้คว้าขึ้นไม้หรือเศษกระเบื้องกลืนเข้าไป พี่เลี้ยงเห็นแล้วก็จะพยายามหาวิธีเอาออกโดยเร็ว, เมื่อเอาออกไม่ได้โดยง่าย ก็จะประคองศีรษะเด็กด้วยมือซ้าย งอนิ้วมือขวาล้วงลงไปเกี่ยวขึ้นมา แม้ว่าจะถึงโลหิตออกก็ต้องทำ, ข้อนี้เพราะเหตุไรเล่า ? เพราะเหตุว่า แม่เด็กนั้น จะได้รับความเจ็บปวดก็จริง แต่พี่เลี้ยง ที่หวังการปลอดภัยแก่เด็ก หวังจะช่วยเหลือเด็ก มีความเอ็นดูเด็ก ก็ต้องทำเช่นนั้น เพราะความเอ็นดูนั่นเอง. ครั้นเด็กนั้นเติบโตขึ้น มีความรู้เพียงสภาพควรแล้ว พี่เลี้ยงก็ปล่อยมือไม่จ้ำจี้จ้ำไชในเด็กนั้นเกินไป ด้วยคิดว่าบัดนี้เด็กนี้คุ้มครองตัวเองได้แล้ว ไม่อาจจะไร้เดียงสาอีกแล้วดังนี้, ข้อนี้ฉันใด.

ภิกษุ ท. ! ข้อนี้ก็เช่นนั้น : ตราบใดที่ภิกษุยังมีได้ทำกิจในกุศลธรรมทั้งหลายอันตนจะต้องทำด้วยศรัทธา ด้วยหิริ ด้วยโอตตปปะ ด้วยวิริยะ และด้วยปัญญา, ตราบนั้น เรายังจะต้องตามคุ้มครองภิกษุนั้น. แต่เมื่อใดภิกษุนั้นได้ทำกิจในกุศลธรรมทั้งหลาย อันตนจะต้องทำด้วยศรัทธา ด้วยหิริ ด้วยโอตตปปะ ด้วยวิริยะ ด้วยปัญญา สำเร็จแล้ว เราก็หมดห่วงในภิกษุนั้น โดยคิดว่า บัดนี้ภิกษุนี้คุ้มครองตนเองได้แล้ว ไม่อาจจะประพฤติหละหลวมอีกต่อไปแล้ว. ดังนี้.

ทรงมีพระสารีบุตรเป็นผู้รองลำดับ^๑

เสลละ ! เราเป็นพระราชาผู้ธรรมราชา ไม่มีราชาอื่นยิ่งไปกว่า เราย่อมประกาศธรรมจักรให้เป็นไปโดยธรรม เป็นจักรที่ใคร ๆ จะต้านทานให้หมุนกลับมิได้.

๑. บาลี เสลสูตร ม.ม. ๑๓/๕๕๔/๖๐๙, ตรัสแก่เสลพราหมณ์ ที่ราวป่าแห่งอาปณนิคมแขวงอังคตตราปะ.

“ข้าแต่พระโคตม ! พระองค์ปฏิญาณว่าเป็นสัมพุทธะ เป็นธรรมราชา ไม่มีราชาอื่นยิ่งกว่า กล่าวอยู่ว่า “เรายอมประกาศธรรมจักรให้เป็นไปโดยธรรม” ดังนี้, ก็ใครเล่าหนอเป็นเสนาบดีของพระองค์ เป็นผู้รองลำดับของศาสดา? ใครยอมประกาศตามได้ซึ่งธรรมจักรที่พระองค์ประกาศแล้ว?” เสล - พราหมณ์ ทูลถาม.

เสล ! สารีบุตรเป็นผู้รองลำดับตถาคต ย่อมประกาศตามเราได้ ซึ่ง อนุตตรธรรมจักร อันเราประกาศแล้ว. พราหมณ์ ! สิ่งที่เราควรรู้เราได้รู้แล้ว, สิ่งที่เราควรทำให้เจริญ เราได้ทำให้เจริญแล้ว, สิ่งที่เราควรละ เราได้ละแล้ว เพราะเหตุนี้ เราจึงเป็น “พุทธะ”. ท่านจงหมดความกังขาในเรา จงวางใจเราเถิด พราหมณ์ ! การได้พบเห็นพระสัมพุทธเจ้าเนื่อง ๆ นั้น ย่อมเป็นของยาก : ท่านเหล่านั้นเป็นผู้ที่ยากที่จะปรากฏขึ้นเนื่อง ๆ ในโลก. พราหมณ์ ! เราเป็นสัมพุทธะผู้ถอนลูกศร (คือความทุกข์อันเสียบแทงสัตว์) อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า, เราเป็นพรหม ไม่มีใคร เทียบได้, เป็นผู้เหยียบย่ำเสียบซึ่งมารและเสนามาร ทำศัตรูหมู่มิตรทั้งสิ้น ให้อยู่ในอำนาจได้แล้ว เป็นผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ บันเทิงอยู่.

ทรงมีพระสารีบุตรเป็นผู้ประกาศธรรมจักร เสมอด้วยพระองค์

ภิกษุ ท. ! โอรสแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ ที่เป็นเขมฐุโอรส (หัวปี) เป็นผู้ประกอบด้วยของคุณ & ประการแล้ว ย่อมสามารถหมุนจักรที่บิดาหมุนแล้ว ให้หมุนไปตามได้โดยธรรมแท้. และทั้งจักรนั้น เป็นจักรที่มนุษย์ด้วยกัน ผู้เป็นข้าศึกมีอาจต้านทานให้หมุนกลับได้ด้วยมือ. องค์คุณ & ประการ นั้นอย่างไรเล่า? องค์คุณ & ประการ คือ เขมฐุโอรสแห่งพระเจ้าจักรพรรดินั้น

เป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักบริษัท. ภิกษุ ท.!
เชฎฐโอรสของพระเจ้าจักรพรรดิ ประกอบด้วยคุณคุณ ๕ ประการ เหล่านี้แล
จึงสามารถหมุนจักรที่บิดาหมุนแล้ว ให้หมุนไปตามได้โดยธรรมและทั้งเป็นจักร
ที่ใคร ๆ ผู้เป็นมนุษย์ด้วยกัน ที่เป็นข้าศึก มีอาจต้านทานให้หมุนกลับได้ด้วยมือ.

ภิกษุ ท.! ฉันทใดกัฉนนัน: สารีบุตรก็เป็นผู้ประกอบด้วยคุณธรรม
๕ ประการ จึงสามารถยังธรรมจักรอันไม่มีจักรอื่นยิ่งกว่า อันตถาคตหมุน
ไปแล้ว ให้หมุนไปตามได้โดยชอบแท้, และทั้งจักรนั้น เป็นจักรที่สมณะ
หรือพราหมณ์ หรือเทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ไม่สามารถ
ต้านทานให้หมุนกลับได้. ภิกษุ ท.! สารีบุตรเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จัก
ประมาณ รู้จักกาล รู้จักบริษัท. ภิกษุ ท.! สารีบุตรประกอบด้วยคุณธรรม
๕ ประการเหล่านี้แล จึงสามารถหมุนธรรมจักร อันไม่มีจักรอื่นยิ่งกว่า ที่ตถาคต
หมุนไปแล้ว ให้หมุนไปตามได้โดยชอบแท้, และทั้งเป็นจักรที่สมณะ หรือ
พราหมณ์ เทวดา มาร พรหมหรือใคร ๆ ในโลก ไม่สามารถต้านทาน
ให้หมุนกลับได้.

มหาเถระผู้มีสมบัติ และอภิญญาเทียมพระองค์ °

ภิกษุ ท.! เราหวังเพียงใด ก็ย่อมสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย
แล้วเข้าถึงฌานที่ ๑ มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกแล้ว และอยู่ได้
ตลอดกาลเพียงนั้น. ภิกษุ ท.! แม้กัสปะ(กัตุจกัน) เธอหวังเพียงใด

๑. บาลี กัสปสัณฺฑิตฺตํ นิทาน. สํ. ๑๖/๒๔๘/๔๙๗. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

ก็ยอมส่งตัวจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วเข้าถึงฌานที่ ๑ มีวิตกวิจารณ์ มีปีติ และสุขอันเกิดแต่วิเวกแล้ว และอยู่ได้ ตลอดกาลเพียงนั้น.

ภิกษุ ท.! เราหวังเพียงใด, ก็ยอม... ฯลฯ... เข้าถึงฌานที่ ๒,... ฯลฯ ฌานที่ ๓,... ฯลฯ ฌานที่ ๔,... ฯลฯ อากาสนัญญายตนฌาน,... วิญญาณัญญายตนฌาน, ... อากิญจัญญายตนฌาน, เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน, ... ฯลฯ สัญญาเวทิตินิโรธ แล้วแลอยู่ได้ตลอดกาลเพียงนั้น.^๑ ภิกษุ ท.! แม้กัสสปะ (ก็ดูจกัณ) เรายังหวังเพียงใด ก็ยอม... ฯลฯ... เข้าถึงฌานที่ ๒... ที่ ๓... ที่ ๔... อากาสนัญญายตนฌาน ... วิญญาณัญญายตนฌาน ... อากิญจัญญายตนฌาน... เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน. สัญญาเวทิตินิโรธ แล้วแลอยู่ได้ตลอดกาลเพียงนั้น.

(ต่อจากนี้ ตรัสอธิบายหก คือ อิทธิวิธี ทิพพโสด เจโตปริยญาณ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ และอาสวักขยญาณ ว่า พระมหากัสสป สามารถเท่าเทียมพระองค์โดยทำนองเดียวกันอีก. ส่วนคำอธิบายของอภิญาเหล่านี้ คั่นดูได้ตามชื่ออภิญยานั้น ๆ จากตอนว่าด้วยการตรัสรู้ในภาค ๒ ของเรื่องนี้ หรือจากธรรมวิภาคปริเฉท ๒, ในที่นี้ ไม่ต้องการกล่าวใจความส่วนนี้ นอกจากส่วนที่พระมหากัสสปมีสมาบัติ และอภิญาเดียวกับพระองค์เท่านั้น)

ส่วนที่สาวกเข้มงวดกว่าพระองค์^๒

อุทายิ! สาวกของเรา ฉันทอาหารเพียงโกสะหนึ่งบ้าง (โกสะ - ชันจอกขนาดเล็ก) ครึ่งโกสะบ้าง เท่าผลมะตูมบ้าง เท่าครึ่งผลมะตูมบ้าง ก็มีอยู่. ส่วนเรา, อุทายิ! บางคราวฉันทเต็มบาตรเสมอของปากบ้าง ยิ่งขึ้นไปกว่าบ้าง...

๑. ที่ละเอียดลเอียด หมายความว่า ตรัสทีละอย่าง โดยทำนองเดียวกัน. ส่วนคำอธิบายของฌานเหล่านั้น เหมือนกับที่กล่าวไว้แล้วในเรื่องอื่น ในตอนต้น, หรือในหนังสือธรรมวิภาคปริเฉท ๒.

๒. บาลี มหาสกุททายิสูตโร ม.ม. ๑๓/๓๑๘/๓๒๔. ตรัสแก่ปริพพาชก ชื่อสกุททายิ.

อุทายิ! สวากของเรา ถือผ้าบังสุกุล ทรงจีวรเศร้าหมอง. เธอเหล่านั้น เก็บผสมผ้าชายขาด จากป่าช้าบ้าง จากกองขยะบ้าง จากที่เขาทิ้งตามตลาดบ้าง ทำเป็นผ้าสังฆาฏิ (ผ้าคลุมนอก) แล้วทรงไว้ ก็มีอยู่. ส่วนเราเอง, อุทายิ! บางคราว ก็ครองจีวร ที่พวกคหบดีถวาย มีเนื้อนุ่มละเอียด...

อุทายิ! สวากของเรา ถือบิณฑบาตเป็นวัตร เทียวไปตามลำดับตรอกเป็นวัตร ยินดีแต่ในภัตต์อันมีอยู่เพื่อภิกษุตามธรรมดา, เมื่อเทียวไปตามระวางเรือน แม้มีผู้เชื่อเชิญด้วยอาสนะ (ฉนบนเรือน) ก็ไม่ยินดีรับ, ก็มีอยู่. ส่วนเราเอง, อุทายิ! ในบางคราว ฉันข้าวสุกแห่งข้าวสาลีไม่ดำเลย มีแกงกับเป็นอันมาก...

อุทายิ! สวากของเรา ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร, อยู่กลางแจ้งเป็นวัตร ก็มีอยู่. เธอเหล่านั้นไม่เข้าสู่ที่มุงที่บังเลย ตั้ง ๘ เดือน (ในปีหนึ่ง), ส่วนเราเอง, อุทายิ! บางคราวอยู่อาศัยในเรือนมียอด อันเขาฉาบทาทั้งขึ้นและลง มีหน้าต่างปิดได้ มีลิมมิดชิด ปราศจากลม..

อุทายิ! สวากของเราผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ถือเอาป่าเป็นเสนาสนะอันสงัด, เธอมาสู่ท่ามกลางสงฆ์ทุกกึ่งเดือน เพื่อฟังปาติโมกข์เท่านั้น, ส่วนเราเอง, อุทายิ! ในบางคราว อยู่เคลื่อนกล่นด้วยหมู่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกา พระราชา อำมาตย์ของพระราชา เดียรถีย์ และสวากของเดียรถีย์...

อุทายิ! ถ้าสวากของเรา จะสักการะเคารพ นับถือบูชาเรา แล้วเข้ามาอาศัยเราอยู่ เพราะคิดว่า พระสมณโคดม เป็นผู้ฉันอาหารน้อย (...เป็นต้น) แล้วไซ้, อุทายิ! สวากของเรา เหล่าที่มีอาหารเพียงโกสะหนึ่ง (เป็นต้น) ก็จะไม่สักการะเคารพ นับถือ บูชาเราแล้ว อาศัยเราอยู่ เพราะเหตุนี้...^๑

๑. ในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่า ให้สวากคลายความบากบั่นในปฏิปทานั้นๆ, เป็นแต่ทรงเปรียบเทียบให้ปริพพาชกผู้นั้นเห็นว่า สวากไม่ได้มาอยู่อาศัยพระศาสดา เพราะพระศาสดามีอาหารน้อยเป็นต้น ดังที่ปริพพาชกผู้นี้เข้าใจ. แต่ที่พระสวากมาอาศัยพระองค์ ก็เพราะเห็น

www.buddhadasa.info

เหตุที่ทำให้มีผู้มาเป็นสาวกของพระองค์ °

อุทายิ ! มีเหตุห้าอย่าง ที่ทำให้สาวกสักการะเคารพนับถือบูชา แล้วมาอยู่อาศัยเรา.ห้าอย่างอะไรบ้าง ?

อุทายิ ! สาวกของเราพอใจเรา ในเพราะอริศีล ว่า พระสมณโคดม ประกอบด้วยศีลชั้นธอย่างยิ่ง, ฯลฯ นี่เป็นข้อที่ ๑.

อุทายิ ! สาวกของเราพอใจเรา ในเพราะปัญญาเครื่องรู้ เครื่องเห็น อันก้าวไปได้แล้วอย่างยิ่ง ว่า พระสมณโคดม เมื่อพระองค์รู้อยู่จริง ๆ จึงจะกล่าวว่ “เรารู้”, เมื่อพระองค์เห็นอยู่จริง ๆ จึงจะกล่าวว่ “เราเห็น”, พระสมณโคดม แสดงธรรมเพื่อความรู้อยิ่ง ไม่ใช่เพื่อความไม่รู้ยิ่ง, พระสมณโคดมแสดงธรรม มีเหตุผล ไม่ใช่ไม่มีเหตุผล, พระสมณโคดม แสดงธรรมประกอบด้วย ปาฏิหาริย์ (คือความน่าอัศจรรย์จนฟังเพลิน) ไม่ใช่ไม่ประกอบด้วยปาฏิหาริย์, ฯลฯ นี่เป็นข้อที่ ๒.

อุทายิ ! สาวกของเราพอใจเรา ในเพราะอริปัญญา ว่า พระสมณโคดม ประกอบด้วยปัญญาชั้นธอย่างยิ่ง. และข้อที่จะมีว่า พระองค์จักไม่เห็นแนว สำหรับคำตรัสต่อไปข้างหน้า, หรือพระองค์จักไม่อาจข่มให้ราบคาบโดยถูกต้อง ซึ่งวจาอันเป็นข้าศึก นั้นไม่เป็นฐานะที่จะมีขึ้นได้เลย, ฯลฯ นี่เป็นข้อที่ ๓.

ความเป็นนิยานิยะของธรรมที่พระองค์ตรัสแล้ว เป็นต้น ต่างหาก.มีที่แสดงไว้อย่างชัดเจนว่า บางคราว พระองค์ทรงถือธุดงค์เหล่านี้อย่างเคร่งครัดก็มี. แต่บางสมัยจำเป็นต้องละธุดงค์บางอย่าง ไปทรงทำหน้าที่พระพุทเจ้าเท่านั้น, ไม่ได้บ่งว่า ธุดงค์ของพระองค์ที่เคยทรงมาแล้วเร็วกว่าของสาวก. พระมหากัสสปเป็นต้น ที่ถือธุดงค์ตลอดชีวิต ก็เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่ภิกษุที่บวชตาม และท่านไม่ต้องทำหน้าที่ของพระพุทเจ้า จึงมีโอกาสกว่าพระองค์. --- ผู้รวบรวม ---

๑. บาลี มหาสกุทายีสูตม.ม. ๑๓/๓๒๑/๓๒๙. ตรัสแก่ปริพพาชก ชื่อสกุทายิ.

อุทายิ! สาวกของเรา ถูกความทุกข์ใด หยั่งเอา หรือครอบงำเอาแล้ว ย่อมเข้าไปถามเราถึงความจริงอันประเสริฐ คือ ทุกข์, ถึงความจริงอันประเสริฐ คือ เหตุให้เกิดทุกข์, ถึงความจริงอันประเสริฐ คือ ความดับทุกข์เสียได้ และความจริงอันประเสริฐ คือ หนทางให้ถึงความดับทุกข์ นั้น. เราถูกถามแล้ว ก็พยากรณ์ให้แก่พวกเขา ทำจิตของพวกเขาให้ชุ่มชื้น ด้วยการพยากรณ์ ปัญหาให้, ฯลฯ นี่เป็นข้อที่ ๔.

อุทายิ! ข้อปฏิบัติเป็นสิ่งที่เราบอกแล้วแก่สาวก ท. สาวก ท. ของเรา ปฏิบัติตามแล้ว ย่อมทำสติปัญญาทั้งสี่ให้เจริญได้, คือภิกษุในศาสนานี้เป็นผู้มีปกติตามเห็นกายในกาย, มีปกติตามเห็นเวทนาในเวทนา ท., มีปกติตามเห็นจิตในจิต, มีปกติตามเห็นธรรมในธรรม ท. มีเพียรเผาบาป มีความรู้ตัวทั่วพร้อม มีสติ นำออกเสียซึ่งอภิชฌาและโทมนัสในโลก (คือความยินดี ยินร้าย อันเป็นของประจำโลก), เพราะการปฏิบัติเช่นนั้น สาวกของเราเป็นอันมาก ได้บรรลุแล้วซึ่ง อภิญญาโอสถาวรมณี (คืออรหัตตผล) แล้วแลอยู่. (ตอนนี้ตรัสยืดยาว จนตลอดโพธิปักขิยธรรม สมบัติ และวิชาแปดด้วย แต่จะไม่ยกมาใส่ไว้เพราะเกินต้องการไป), ฯลฯ นี่เป็นข้อที่ ๕.

อุทายิ! เหตุห้าอย่างนี้แล ที่ทำให้สาวกของเรา สักการะ เคารพ นับถือ บูชาแล้วอาศัยเราอยู่.

(หาใช่เพราะพระองค์เป็นผู้ฉันอาหารน้อย มีอุตุคค์ต่างๆ เป็นต้น ดังกล่าวแล้วในข้อว่าด้วย ส่วนที่สาวกเข้มงวดกว่าพระองค์ ข้างต้น นั้นไม่).

ไม่ทรงทำอุโบสถกับสาวกอีกต่อไป^๑

มีภิกษุอลัชชีปนอยู่ในหมู่สงฆ์ที่กำลังจะทำอุโบสถ. พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงทำอุโบสถ, จนพระโมคคัลลานะคั้นตัวภิกษุรูปนั้นได้ บังคับด้วยอาญาแห่งสงฆ์ ให้ออกไป

๑. บาลี โสณวรรค อ. ชุ. ๒๕/๑๕๒/๑๑๖. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่โรงอุโบสถ ณ บุพพาราม ใกล้เมืองสาวัตถี.

ถึงสามครั้งก็ไม่ยอมออก จนต้องดึงแขนออกไปแล้วกราบพูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! บุคคลนั้น ข้าพระองค์นำตัวออกไปแล้ว. บริษัทบริสุทธ์แล้ว. ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงปาติโมกข์ แก่ภิกษุทั้งหลายเถิด” ดังนี้.

น่าอัศจรรย์, โมคคัลลานะ! ไม่เคยมีเลย, โมคคัลลานะ! โมฆบุรุษ นั้นถึงกับต้องจุดแขนจึงยอมออกไป.

ภิกษุ ท.! บัดนี้ จำเดิมแต่บัดนี้ไป เราไม่ทำอุโบสถ, ไม่แสดง ปาติโมกข์. ภิกษุ ท.! จำเดิมแต่บัดนี้ไป พวกท่านทั้งหลายด้วยกันจงทำอุโบสถ, จงแสดงปาติโมกข์.

ภิกษุ ท.! ไม่ใช่โอกาส ไม่ใช่ฐานะเลย ที่ตถาคตจะพึงทำอุโบสถ จะพึงแสดงปาติโมกข์ ในบริษัทที่ไม่บริสุทธ์.

(ค. เกี่ยวกับความเป็นอยู่ส่วนพระองค์ ๑๖ เรื่อง)

ไม่ทรงติดทายก °

อานนท์! ตถาคตเกิดขึ้นในโลก เป็นอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง สมบูรณ์ ด้วยวิชาและจรณะเป็นผู้ไปดี ผู้รู้แจ้งโลก เป็นสารถิฝีกคนควรฝึกได้อย่าง ไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์. ตถาคตนั้น เสพเสนาสนะอันสงัด คือป่าไม้

๑. บาลี มหาสุญญตสูตร อุปริ.ม. ๑๔/๒๔๓/๓๕๔. ตรัสแก่พระอานนท์ ที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ ในวิหารของภิกษุสงฆ์

โคนไม้ ภูเขา ชอกห้วย ท้องถ้ำ ป่าช้า ป่าช้า ที่แจ้ง ลอมฟาง (อย่างใดอย่างหนึ่ง), เมื่อตถาคตนั้น หลีกออกอยู่อย่างนั้น ชาวนิคมและชาวชนบท ที่เป็นพราหมณ์หรือคฤหบดี ย่อมเวียนติดตาม. เมื่อชาวนิคมและชาวชนบท ที่เป็นพราหมณ์หรือคฤหบดี ย่อมเวียนติดตาม ตถาคตย่อมไม่ผูกใจใคร่ ไม่ถึงความกำหนด ไม่เวียนมาเพื่อความมักมาก... ฯลฯ...

อานนท์! ครุบางคนในโลกนี้ ย่อมเสพเสนาสนะสงัด คือป่าไม้ โคนไม้ ภูเขา ชอกห้วย ท้องถ้ำ ป่าช้า ป่าช้า ที่แจ้ง ลอมฟาง (อย่างใดอย่างหนึ่ง), เมื่อครุผู้หนึ่ง หลีกออกอยู่อย่างนั้น ชาวนิคมและชาวชนบท ที่เป็นพราหมณ์หรือคฤหบดี ย่อมเวียนติดตาม. ครุผู้หนึ่ง, เมื่อชาวนิคมและชาวชนบทที่เป็นพราหมณ์หรือคฤหบดี เวียนติดตาม, ก็ผูกใจสยบ ก็ถึงความกำหนด ก็ถึงความมักมาก. อานนท์! นี้แหละเราเรียกว่า อุบัติทวะ^๑ สำหรับอาจารย์. สิ่งอันเป็นอกุศลลามก เศร้าหมองพร้อม เป็นไปเพื่อเกิดใหม่ ประกอบด้วย ความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นผล ย่อมกดทับครุผู้หนึ่งไว้. อานนท์! อุบัติทวะ สำหรับอาจารย์ เป็นอย่างนี้แล.

ทรงเสพเสนาสนะป่าเรื่อยไป เพื่อให้เป็นตัวอย่าง^๒

พราหมณ์! ท่านอาจมีความเห็นอย่างนี้ก็ได้ว่า “ขณะนี้พระสมณโคดม ยังมีราคะ ยังมีโทสะยังมีโมหะ เป็นแน่, เพราะฉะนั้นจึงได้เสพเสนาสนะป่าอันเจียมสงัด” ดังนี้.

พราหมณ์เอ๋ย! ท่านไม่พึงมีความเห็นอย่างนั้นเลย. พราหมณ์! เรามองเห็นอยู่ซึ่งประโยชน์ ๒ ประการ จึงเสพเสนาสนะป่าอันเจียมสงัด, คือ

๑. อุบัติทวะ คืออันตราย หรือเครื่องทำลาย.

๒. บาลี ภัยภราวสุตตร มุม. ๑๒/๔๑/๕๑. ตรัสแก่ชาณูสโธณีพราหมณ์ ที่เชตวัน.

เพื่อความอยู่เป็นสุขทันตาเห็น แก่เราเองอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่ง เพื่ออนุเคราะห์แก่ผู้ที่ตามมาภายหลัง (จะมีกำลังใจปฏิบัติในการเสพเสนาสนะป่าอันเจียบสด) ดังนี้.

ทรงพอพระทัยความสามัคคีเป็นอย่างยิ่ง^๑

ภิกษุ ท.! ในทิศใด ภิกษุทั้งหลาย เกิดแตกร้างกัน เกิดการวุ่นวายกัน ทะเลาะวิวาทกันตีกันแทงกันและกันอยู่ด้วยหอกปาก, ทิศนั้นไม่เป็นทิศที่ผาสุกแก่เราเลย แม้แต่เพียงนึกถึง จะต้องกล่าวทำไมถึงเรื่องไปจนถึงที่นั่น. และเราย่อมแน่ใจในเรื่องนั้นว่า พวกเธอทั้งหลายที่นั่นพากันละเลยธรรมะสามประการเสีย แล้วทำธรรมะอีกสามประการให้เกิดขึ้นหนาแน่น เป็นแน่แท้. สามประการเหล่าไหนเล่า ที่เธอพากันละเสีย? สามประการคือ ความตริกลงในอันหลีกออกจากกาม ความตริกลงในอันไม่พยายาม และความตริกลงในอันไม่เบียดเบียน. และสามประการเหล่าไหนเล่าที่เธอพากันทำให้เกิดขึ้นหนาแน่น? สามประการคือ ความตริกลงไปในทางกาม ความตริกลงไปในทางพยายาม และความตริกลงไปในทางเบียดเบียน.

ภิกษุ ท.! ในทิศใด ภิกษุทั้งหลาย มีความพร้อมเพรียงกัน มีความบันเทิงต่อกันและกัน ไม่ทะเลาะวิวาทกัน เข้ากันและกันได้สนิทเหมือนน้ำนมกับน้ำ มองดูกันและกันด้วยสายตาแห่งความรักอยู่, ทิศนั้น เป็นที่ผาสุกแก่เรา แม้ต้องเดินไป (อย่างเหน็ดเหนื่อย) จะป่วยกล่าวไปใย ถึงการที่เพียงแต่นึกถึง. และเราย่อมแน่ใจในเรื่องนั้นว่า

๑. บาลี ดิก. อ. ๒๐/๓๕๕/๕๖๔. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

พวกเธอทั้งหลายที่นั่น พวกัณละธรรมสามประการเสีย แล้วทำธรรมะอีกสามประการให้เกิดขึ้นหนาแน่น สามประการเหล่าไหนเล่า ที่เธอพวกัณละเสีย? สามประการคือ ความตริ่กไปในทางกาม ความตริ่กไปในทางพยาบาท และความตริ่กไปในทางเบียดเบียน. สามประการเหล่าไหนเล่า ที่เธอพวกัณทำให้เกิดขึ้นหนาแน่น? สามประการคือ ความตริ่กในอันหลีกออกจากกาม ความตริ่กในอันไม่พยาบาท และความตริ่กในอันไม่เบียดเบียน, ดังนี้.

ทรงมีความสุขยิ่งกว่ามหาราช^๑

พระโคตมผู้มีอายุ! พระเจ้าพิมพิสารราชาแห่งมคธ มีความอยู่เป็นสุข กว่าพระสมณโคตมหรือว่าพระสมณโคตมมีความสุขกว่า?

นิครนถ์ ท.! ถ้าอย่างนั้นเราขอถามกลับแก่ท่านทั้งหลาย. ท่านทั้งหลาย. เห็นว่าควรตอบให้ถูกต้องอย่างไร ก็จงตอบอย่างนั้นเถิด, เราถามท่านทั้งหลายว่า ท่านมีความเห็นอย่างไร คือพระเจ้าพิมพิสารราชาแห่งมคธ สามารถทำ กายมิให้หวั่นไหว ทำวาจาให้สงบเจี๊ยบ เสวยความสุขอย่างเดียวล้วน อยู่ตลอดเวลา ๗ วัน ๗ คืน ได้หรือไม่?

“พระโคตมผู้มีอายุ! ชื่อนั้นหามีได้เลย.”

นิครนถ์ ท.! พระเจ้าพิมพิสารราชาแห่งมคธ สามารถทำกายมิให้หวั่นไหว ทำวาจาให้สงบเจี๊ยบ เสวยความสุขอย่างเดียวล้วน อยู่ตลอดเวลา ๖ วัน ๖ คืน, ..๕ วัน ๕ คืน, ..๔ วัน ๔ คืน, ๓ วัน ๓ คืน, ..๒ วัน ๒ คืน, ..๑ วัน ๑ คืน, ได้หรือไม่?

“พระโคตมผู้มีอายุ! ชื่อนั้นหามีได้.”

๑. บาลี จุฬทุกขกัณฑ์ธสุตฺต ม.ม. ๑๒/๑๘๗/๒๒๐. ตริ่สเล่าเรื่องทีทรงสนทนากับนิครนถ์เรื่องนี แก่เจ้ามหานาม ทีนโคธราชราม ไกลกรุงกบิลพัสดุ์.

นิครนถ์ ท.! เราแล สามารถเพื่อทำกายมิให้หวั่นไหว ทำวาจาให้สงบเยียบ เสวยความสุขอย่างเดียวล้วน อยู่ตลอดเวลา ๑ วัน ๑ ค่ำ, หรือ ๒ วัน ๒ ค่ำ, ..๓ วัน ๓ ค่ำ, .. ๔ วัน ๔ ค่ำ, ..๕ วัน ๕ ค่ำ, ..๖ วัน ๖ ค่ำ, .. หรือ ๗ วัน ๗ ค่ำ เป็นกำหนด ได้ตามปรารถนา. นิครนถ์ ท.!เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านทั้งหลายจะเข้าใจอย่างไร? พระเจ้าพิมพิสารราชาแห่งมคธ มีวิหารธรรมเป็นสุขกว่าเรา หรือว่าเรามีวิหารธรรมเป็นสุขกว่าพระเจ้าพิมพิสารราชาแห่งมคธ?

“พระโคตมผู้มีอายุ! ถ้าเป็นอย่างนี้ พระสมณโคตมเป็นผู้มีวิหารธรรมเป็นสุขกว่า”

ทรงฉันอาหารวันหนึ่งคนเดียว °

ภิกษุ ท.! เราย่อมฉันโภชนะแต่ในที่นั่งแห่งเดียว (คือฉันคนเดียว ลูกขึ้นแล้วไม่ฉันอีกในวันนั้น). ภิกษุ ท.! เมื่อเราฉันโภชนะแต่ในที่นั่งแห่งเดียวอยู่ ย่อมรู้สึกว่าเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีทุกข์น้อยมีความเบากายกะปรี้กะเปร่า มีกำลังและมีความสุขด้วย.

ภิกษุ ท.! มาเถิด แม้พวกเธอทั้งหลาย ก็จงฉันโภชนะแต่ในที่นั่งแห่งเดียว. ภิกษุ ท.!พวกเธอทั้งหลาย เมื่อฉันอยู่ซึ่งโภชนะแต่ในที่นั่งแห่งเดียวจักรู้สึกความเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีทุกข์น้อยมีความเบากาย กะปรี้กะเปร่า มีกำลังและมีความสุขด้วยแล.

ทรงฉันอาหารหมดบาตรก็มี ๒

อุทายิ! ถ้าจะว่า สาวกทั้งหลาย สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา

๑. บาลี ภัททาลิสุตต ม.ม. ๑๓/๑๖๓/๑๖๐. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

๒. บาลี มหาสกุณฑลิสุตต ม.ม. ๑๓/๓๑๘/๓๒๔. ตรัสแก่บริพพชกชื่อสกุณฑลอุทายิ ที่ป่าสำหรับให้เหยื่อแก่นกยูง ใกล้กรุงราชคฤห์.

แล้วอาศัยเราอยู่ เพราะเหตุที่เธอเหล่านั้นคิดเห็นว่า พระสมณโคดมเป็นผู้ฉันอาหารน้อย และทั้งมีธรรมดากล่าวสรรเสริญคุณ ของความเป็นผู้ฉันอาหารน้อยด้วยแล้ว; ก็ยังมีอยู่ อุทายิ! คือสาวกของเรา บางเหล่าที่ฉันอาหารเพียงชั้นน้อยหนึ่งบ้าง กึ่งชั้นน้อยบ้าง เท่าผลมะตูมบ้าง เท่ากิ่งผลมะตูมบ้าง. ส่วนเราเล่า อุทายิ! บางคราวฉันอาหารอันเต็มบาตร เสมอปากบ้าง ล้นกว่านั้นบ้าง ด้วยบาตรใบนี้.^๑ เมื่อเป็นเช่นนี้ สาวกพวกที่มีอาหารเพียงชั้นน้อยหนึ่งบ้าง กึ่งชั้นน้อยบ้าง เท่าผลมะตูมบ้าง เท่ากิ่งผลมะตูมบ้าง ก็หาพึงสักการะ เคารพ นับถือบูชาเรา แล้วอยู่อาศัยด้วยเรา โดยคิดว่าพระสมณโคดมเป็นผู้มีอาหารน้อย และกล่าวสรรเสริญความเป็นผู้มีอาหารน้อยดังนี้ ได้ไม่.

ทรงมีการประทม อย่างตถาคต ^๒

ภิกษุ ท.! การนอนมีสี่อย่าง คือการนอนอย่างเปรต, การนอนอย่างคนบริโศคกาม, การนอนอย่างสีหะ, การนอนอย่างตถาคต.

ภิกษุ ท.! การนอนอย่างเปรตเป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! โดยมากพวกเปรตย่อมนอนหงาย นี้เรียกว่า การนอนอย่างเปรต.

ภิกษุ ท.! การนอนอย่างคนบริโศคกามเป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท. ! โดยมาก คนบริโศคกามย่อมนอนตะแคงโดยข้างเบื้องซ้าย นี้เรียกว่า การนอนอย่างคนบริโศคกาม.

๑. ขณะนี้เป็นเวลาไปบิณฑบาต ทรงถือบาตรติดพระหัตถ์ไป, แต่แวะสนทนากันก่อน.

๒. บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๓๓๑/๒๔๖. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ ท.! การนอนอย่างสี่หะเป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! สี่หะ เป็นพญาสัตว์ ย่อมสำเร็จการนอนโดยข้างเบื้องขวา เท้าเหลื่อมเท้า สอดหางไว้ที่ระหว่างเหง้าขา. สี่หะนั้นครั้งตื่นขึ้น ย่อมชะเง้อกายตอนหน้าขึ้นสังเกตกาย ตอนท้าย ถ้าเห็นความดินเคลื้อนที่ของกาย (ในขณะหลับ) ย่อมมีความเสียใจ เพราะข้อนั้น. ถ้าไม่เห็น ย่อมมีความดีใจ. นี้เรียกว่า การนอนอย่างสี่หะ.

ภิกษุ ท.! การนอนอย่างตภาคตเป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! การนอนอย่างตภาคตคือ ภิกษุในศาสนานี้ เพราะสังัดแล้วจากกาม ท. สังัดแล้วจากอกุศลธรรม ท., ย่อมเข้าถึงฌานที่ ๑ ซึ่งมีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกแล้วแลอยู่. เพราะวิตกวิจารณ์รำงับไป เธอเข้าถึงฌานที่ ๒ อันเป็นเครื่องส่องใสแห่งใจในภายใน สามารถให้สมาธิผุดขึ้นเป็นธรรมเอก ไม่มีวิตกวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิแล้วแลอยู่. เพราะปีติจางหายไป เธอเป็นผู้เพ่งเฉยอยู่ได้ มีสติ มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม และได้เสวยสุขด้วยนามกาย เข้าถึงฌานที่ ๓ อันเป็นฌานที่พระอรียเจ้าทั้งหลาย กล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า “เป็นผู้เฉยอยู่ได้ มีสติอยู่เป็นสุข” แล้วแลอยู่. เพราะละสุข และทุกข์เสียได้ เพราะความดับหายไปแห่งโสมนัสและโทมนัสในกาลก่อน เธอเข้าถึงฌานที่ ๔ อันไม่ทุกข์และไม่สุข มีแต่สติอันบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา แล้วแลอยู่. นี้เรียกว่า การนอนอย่างตภาคต.

ตัวอย่างเพียงส่วนน้อย ของความสุข ^๑

พรหมณ์! วัว ๑๔ ตัว จะได้หายหาไม่พบ ๖ วันมาแล้ว แก่เราก็หา

๑. บาลี พรหมณสัญตต์ สคาถ. ส. ๑๕/๒๕๐/๖๖๙. ตรัสแก่พรหมณ์ภารทวาชโคตรผู้หนึ่งที่กลางป่า ไกลนครราชคฤห์.

มิได้ เพราะเหตุ^๑นั้นแหละพราหมณ์! เราจึงเป็นผู้มีความสุข. ตันงาในไร่จะยับเยินมีใบเหลือเพียง ๒ - ๓ ใบ แก่เราก็หามิได้เพราะเหตุ^๑นั้นแหละพราหมณ์! เราจึงเป็นผู้มีความสุข. พวกหนูจะกระโดดโลดเต้นในยุงเปล่า แก่เราก็หามิได้เพราะเหตุ^๑นั้นแหละพราหมณ์! เราจึงเป็นผู้มีความสุข. ที่นอนที่ละเลยไว้ตั้ง ๗ เดือน (มิได้ชำระเพราะไม่มีเวลาพอ) เคลื่อนไปด้วยสัตว์ตัวเล็ก ๆ จะมีแก่เราก็หามิได้ เพราะเหตุ^๑นั้นแหละพราหมณ์! เราจึงเป็นผู้มีความสุข. ลูกเล็กหญิงชายของลูกสาวที่เป็นหม้าย มีลูกติดคนหนึ่งบ้าง สองคนบ้าง จะมีแก่เราก็หามิได้เพราะเหตุ^๑นั้นแหละ พราหมณ์! เราจึงเป็นผู้มีความสุข. โรคผอมเหลืองตัวสะพรั่งด้วยจุดเม็ดดิงา จะมีแก่เราก็หามิได้, เพราะเหตุ^๑นั้นแหละ พราหมณ์! เราจึงเป็นผู้มีความสุข. เราจะถูกปลุกด้วยการตีเบาะตังนอนหลับก็หามิได้เพราะเหตุ^๑นั้นแหละพราหมณ์! เราจึงเป็นผู้มีความสุข. พวกเจ้าหน้าที่มาทวงหนี้แต่เข้าตู่^๒ว่า “จงใช้หนี้, จงใช้หนี้” ดังนี้ จะมีแก่เราก็หามิได้ เพราะเหตุ^๑นั้นแหละ พราหมณ์! เราจึงเป็นผู้มีความสุข.

ทรงนับพระองค์ว่าเป็นผู้หนึ่งในบรรดาผู้นอนเป็นสุข ^๑

กุมาร! เราเป็นผู้นอนเป็นสุข. บรรดาคนเหล่าใด ที่นอนเป็นสุขในโลกนี้ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาคนเหล่านั้น.

“พระองค์ผู้เจริญ! ราตรีแห่งเหมันตฤดู เป็นราตรีอันหนาว เป็นที่ตกแห่งหิมะ มีในระหว่างแปดวัน ^๒ พื้นแผ่นดินคมขรุขระเพราะรอยโคเหยียบ (ในฤดูฝน แล้วแห้งในฤดูนี้).

๑. บาลี ดิก. อ. ๒๐/๑๗๔/๔๗๔. ตรัสแก่หัตถถะ อาฬวกะที่ป่าประดู่ลาย, ในที่นี้ตรัสอุปมาปะว่ากุมาร.

๒. ระหว่างเดือนมาฆะมาส และผกคณมาส ๘ วันเชื่อมกัน, (คือปลายเดือนสาม ๔ วัน ต้นเดือนสี่ ๔ วัน).

เครื่องลาดที่ทำด้วยใบไม้ก็บาง ๆ ใบไม้ก็โกรน ผ้าที่ย้อมด้วยน้ำฝาด ก็เป็นของเย็น มีหน้าลมเวรัมพา^๑ ก็พัดความหนาวมาด้วยดังนี้.” อาฬวกะทูลถามในที่ว่า เมื่ออากาศกำลังร้ายกาจเช่นนี้ พระองค์จะทรงนอนเป็นสุขได้อย่างไร.

กุมาร! เราเป็นผู้นอนแล้วเป็นสุข บรรดาคนเหล่าใด ที่นอนแล้วเป็นสุขในโลกนี้ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาคนเหล่านั้น. กุมาร! เราจักย้อนถามท่านในเรื่องนี้ ท่านจงตอบโดยประการที่ควร. กุมาร! ท่านจักเข้าใจว่าอย่างไร? เรือนมียอด ของคหบดี หรือของบุตรคหบดี ที่ฉาบทาแล้วทั้งขึ้นและลง ไม่มีลมมีลมสลักอันชัดแล้ว มีหน้าต่างอันปิดสนิทแล้ว ในเรือนั้น มีเตียงบัลลังก์ ลาดด้วยผ้าขนสัตว์สีด้าชนิดมีขนยาวสีงาช้าง ลาดด้วยเครื่องลาดขาว ทำด้วยขนสัตว์ด้วยเครื่องลาดขนสัตว์ มีดอกเป็นกลุ่มก้อน มีพุกอันสูงค่า ทำด้วยหนังชะมด มีเพดานวิจิตรยิ่ง มีหมอนแดงทั้งสองข้าง, ในที่นั้น เขาจุดประทีปน้ำมันไว้ มีปชาบดีสี่คนคอยบำเรอน้ำอิมเอิบใจ. ท่านจะเข้าใจว่าอย่างไร คือ เขาผู้นอนแล้วในที่นั้น จะนอนเป็นสุข หรือหาไม่?

“พระองค์ผู้เจริญ! เขาเป็นผู้นอนแล้วเป็นสุข เป็นผู้หนึ่งในบรรดาผู้นอนแล้วเป็นสุขในโลกนี้”

กุมาร! ความร้อนรุ่มอันเกิดจากราคะ ที่เป็นไปทางกายหรือทางจิตก็ตาม ชนิดที่เมื่อเขาถูกมันเผาแล้ว ย่อมนอนเป็นทุกข์นั้น จะพึงบังเกิดขึ้นแก่คหบดี หรือบุตรคหบดีคนนั้นบ้าง มิใช่หรือ?

“อย่างนั้น, พระองค์”

กุมาร! ก็เมื่อคหบดี หรือบุตรคหบดี ต้องเร่าร้อนนอนทุกข์เพราะความร้อนรุ่มอันเกิดจากราคะใด ๆ, ราคะนั้น เราตถาคตละมันได้ขาด ถอดขึ้นได้ กระทั่งรากเง่า ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนไม่ให้มี ไม่ให้เกิดอีกต่อไป เพราะฉะนั้นเราจึงนอนแล้วเป็นสุข ^๒

๑. ลมที่หวนพัดมาทั้งสี่ทิศ.

๒. ต่อแต่นี้ มีการกล่าวถึงความร้อนรุ่มอันเกิดจากโทสะ โมหะ โดยทำนองเดียวกัน.

ที่ประทับนั่งนอนของพระองค์^๑

พราหมณ์! ที่นั่งสูง ที่นอนใหญ่ทั้งหลายเหล่าใด คือ เตี้ยงเท้าสูง, บัลลังก์, ผ้าโกเชวร์ขนยาว ฯลฯ ที่นอนมีหมอนข้างแดงทั้งสองข้าง (รวม ๒๐ ชนิด ที่นิยมเป็นของสูงในยุคนั้น) นั้น เป็นของหาได้ยากสำหรับบรรพชิต, อีกประการหนึ่ง ครั้นได้มาแล้ว ก็ยอมไม่สมควรแก่การบริโภค. พราหมณ์! ที่นั่งสูง ที่นอนใหญ่ สามชนิด ที่เราหาได้ง่าย ไม่ลำบาก ไม่ผิดเคืองในบัดนี้. สามชนิด คืออะไรเล่า? คือ ที่นั่งสูง ที่นอนใหญ่ อันเป็นทิพย์ อันเป็นพรหม และเป็นอริยะ.

พราหมณ์! ในโลกนี้, เราเข้าอาศัยบ้านหรือนิคมใดอยู่ เวลาเข้า ครองจีวร เทียวไปบิณฑบาตในบ้านหรือนิคมนั้น. ครั้นเวลาหลังอาหารกลับจาก บิณฑบาตแล้ว เทียวไปตามแนวป่า. เรานั้น, วัตถุใดมีอยู่ในที่นั้น ๆ จะเป็นหญ้า หรือใบไม้ก็ตาม, คร่ำมาแล้ว (ทำเป็นที่รองนั่ง) นั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรง ดำริสติเฉพาะหน้า, เรานั้นสังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมเข้าถึงฌาน ที่ ๑ ... ที่ ๒ ... ที่ ๓ ที่ ๔ อันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีแต่สติอันบริสุทธิ์ เพราะ อูเบกขาแล้วแลอยู่, พราหมณ์! เราขณะเมื่อเป็นอย่างนี้ถ้าเดินอยู่, ในสมัยนั้น สถานที่ตรงนั้น ก็ชื่อว่า ที่จกรรมทิพย์, ถ้ายืนอยู่ สถานที่ตรงนั้น ในสมัยนั้น ก็ชื่อว่า ที่ยืนอันเป็นทิพย์, ถ้านั่งอยู่ สถานที่ตรงนั้น ในสมัยนั้น ก็ชื่อว่า อาสนะทิพย์, ถ้าสำเร็จการนอน อยู่สถานที่ตรงนั้น ในสมัยนั้น ก็ชื่อว่า ที่นอนอันเป็นทิพย์, พราหมณ์! นี้แล ที่นั่งนอนสูงใหญ่อันเป็นทิพย์ ซึ่งในบัดนี้ เราหาได้ง่าย ไม่ลำบากผิดเคืองเลย.

๑. บาลี มหาวรรค ติก. อ. ๒๐/๒๓๓/๕๐๓. ตริสแก่พราหมณ์และคหบดี ชาวบ้านเวนาคปุระ แคว้นโกศล.

๒. ที่ละไว้ด้วยจุด คุณค่าเต็มในข้อว่าด้วยการประทมอย่างตถาคต, ภาคนี้.

พราหมณ์ ในโลกนี้ เราเข้าอาศัยบ้านหรือนิคมใดอยู่ เวลาเข้า
ครองจิวรเที่ยวไปบิณฑบาตในบ้านหรือนิคมนั้น. ครั้นเวลาหลังอาหาร กลับจาก
บิณฑบาตแล้ว เทียวไปตามแนวป่า. เรานั้น, วัตถุใดมีอยู่ในที่นั้น ๆ จะเป็น
หญ้าหรือใบไม้ก็ตาม, คร่ำมาแล้ว (ทำเป็นที่รองนั่ง) นั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรง
ดำรงสติเฉพาะหน้า. เรานั้น แผลไปสู่วิศที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ทั้งเบื้องบน
เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ทั่วทุกทางเสมอหน้ากันตลอดโลกทั้งปวงที่มีอยู่ ด้วยจิต
อันประกอบด้วยเมตตา อันไพบูลย์ ประกอบด้วยคุณอันใหญ่หลวง ไม่มีประมาณ
ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท; ด้วยจิตอันประกอบด้วยกรุณา อันไพบูลย์ ประกอบด้วย
คุณอันใหญ่หลวง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท; ด้วยจิตอันประกอบ
ด้วยมุทิตา อันไพบูลย์ ประกอบด้วยคุณอันใหญ่หลวง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร
ไม่มีพยาบาท; ด้วยจิตอันประกอบด้วยอุเบกขา อันไพบูลย์ประกอบด้วยคุณ
อันใหญ่หลวง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท; พราหมณ์! เรา
ขณะเมื่อเป็นอยู่อย่างนี้ ถ้าเดินอยู่, ในสมัยนั้น สถานที่นั้น ก็ชื่อว่า
ที่จกรมพรหม, ถ้ายืนอยู่, ในสมัยนั้น สถานที่นั้น ก็ชื่อว่า ที่ยืนพรหม,
ถ้านั่งอยู่ ในสมัยนั้น สถานที่นั้นก็ชื่อว่า อาสนะพรหม, ถ้านอนอยู่, ในสมัยนั้น
สถานที่นั้น ก็ชื่อว่า ที่นอนพรหม, พราหมณ์! นี่แล **ที่นั่งนอนสูงใหญ่
อันเป็นพรหม** ซึ่งในบัดนี้เราหาได้โดยง่าย ไม่ลำบากผิดเคืองเลย.

พราหมณ์! ในโลกนี้ เราเข้าอาศัยบ้านหรือนิคมใดอยู่ เวลาเข้า
ครองจิวรเที่ยวไปบิณฑบาตในบ้านหรือนิคมนั้น. ครั้นเวลาหลังอาหาร กลับจาก
บิณฑบาตแล้ว เทียวไปตามแนวป่า. เรานั้น วัตถุใดมีอยู่ในที่นั้น ๆ จะเป็น
หญ้าหรือใบไม้ก็ตาม คร่ำมาแล้ว (ทำเป็นที่รองนั่ง) นั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรง
ดำรงสติเฉพาะหน้า. เรานั้น ย่อมรู้ทั่วถึง (ในใจเราเอง) อย่างนี้ว่า รากะ
เราจะได้ขาดแล้ว ถอนขึ้นทิ้งรากแล้ว ทำให้เหมือนต้นตาลขาดที่คอแล้ว

ทำให้มีไม่ได้อีกแล้ว เป็นสิ่งที่ไม่อาจเกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา, ว่าโทษะ เราจะได้ขาดแล้ว ถอนขึ้นทั้งรากแล้ว ทำให้เหมือนต้นตาลขาดที่คอแล้ว ทำให้มีไม่ได้อีกแล้ว เป็นสิ่งที่ไม่อาจเกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา, และว่า โมหะ เราจะได้ขาดแล้วถอนขึ้นทั้งรากแล้ว ทำให้เหมือนต้นตาลขาดที่คอแล้ว ทำให้มีไม่ได้อีกแล้ว เป็นสิ่งที่ไม่อาจเกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา ดังนี้. พราหมณ์! เราขณะเมื่อเป็นอย่างนี้ ถ้าเดินอยู่, ในสมัยนั้น สถานที่นั้น ก็ชื่อว่า ที่จกรมอริยะ, ถ้ายืนอยู่, ในสมัยนั้น สถานที่นั้น ก็ชื่อว่า ที่ยืนอริยะ. ถ้านั่งอยู่, ในสมัยนั้น สถานที่นั้น ก็ชื่อว่า อาสนะอริยะ. ถ้านอนอยู่, ในสมัยนั้น สถานที่นั้น ก็ชื่อว่า ที่นอนอริยะ. พราหมณ์! นี่แล **ที่นั่งนอนสูงใหญ่อันเป็นอริยะ** ซึ่งในบัดนี้ เราหาได้โดยง่าย ไม่ลำบากผิดเคืองเลย.

ทรงเป็นสมณะสุขุมาลในบรรดาสมณะ °

ภิกษุ ท.! เมื่อใครจะกล่าวผู้ใด ว่าเป็นสมณะสุขุมาลในบรรดาสมณะทั้งหลายแล้ว เขาพึงกล่าวเรานี่เองว่า เป็นสมณะสุขุมาลในบรรดาสมณะทั้งหลาย.

ภิกษุ ท.! เราใช้สอยจีวรเป็นอันมากเพราะถูกเขาอ้อนวอน ที่ไม่ถูกใครอ้อนวอนให้ใช้สอยนั้นมีน้อย. เราฉันบิณฑบาตเป็นส่วนมาก เพราะถูกเขาอ้อนวอน ที่ไม่ถูกใครอ้อนวอนให้ฉันนั้น เป็นส่วนน้อยเราใช้สอยเสนาสนะเป็นส่วนมาก เพราะถูกเขาอ้อนวอน ที่ไม่ถูกใครอ้อนวอนให้ใช้สอยนั้น เป็นส่วนน้อย. เราฉันคิลานปัจฉยเภสัชเป็นส่วนมาก เพราะถูกเขาอ้อนวอน ที่ไม่ถูกใครอ้อนวอนให้ฉันนั้น มีเป็นส่วนน้อย.

๑. บาลี จตุก, อ. ๒๑/๑๑๕/๘๗. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ ท.! เราอยู่ร่วมกับภิกษุทั้งหลายเหล่าใด ภิกษุเหล่านั้น พวกกันประพฤติกายกรรมต่อเราเป็นที่น่าพอใจเป็นส่วนมาก ที่ไม่เป็นที่น่าพอใจนั้นเป็นส่วนน้อย, ภิกษุเหล่านั้น พวกกันประพฤติวจีกรรมต่อเราเป็นที่น่าพอใจเป็นส่วนมาก ที่ไม่เป็นที่น่าพอใจนั้นเป็นส่วนน้อย, ภิกษุเหล่านั้น พวกกันประพฤตินิกรรมต่อเรา เป็นที่น่าพอใจเป็นส่วนมาก ที่ไม่เป็นที่น่าพอใจนั้นมีส่วนน้อย, ย่อมแสดงความเคารพนับถือเป็นที่น่าพอใจทั้งนั้น ที่ไม่น่าพอใจนั้น มีเป็นส่วนน้อย.

ภิกษุ ท.! ความเจ็บป่วยใด ๆ ที่มีน้ำดีเป็นสมุฏฐาน หรือมีเสมหะเป็นสมุฏฐาน หรือมีลมเป็นสมุฏฐาน หรือมีสันนิบาตเป็นสมุฏฐาน หรือมีฤดูเปลี่ยนแปลงเป็นสมุฏฐาน หรือมีการบริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอเป็นสมุฏฐาน หรือมีการถูกแกล้งทำร้ายเป็นสมุฏฐาน หรือมีผลกระทบเป็นสมุฏฐานก็ตาม ความเจ็บป่วยเหล่านั้น มีแก่เราไม่มากเลย. เราเป็นผู้มีอาพาธน้อย.

ภิกษุ ท.! เราเป็นผู้ได้ฌานทั้งสิ้น อันเป็นสุขวิหารในทิฏฐธรรม อันอาศัยจิตอันยิ่ง โดยง่ายโดยไม่ยาก โดยไม่ลำบากเลย, ย่อมทำให้แจ้งได้ ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะสิ้นอาสวะ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในทิฏฐธรรมนี้ แล้วแลอยู่.

ภิกษุ ท.! ฉะนั้น เมื่อใคร ๆ จะกล่าวโดยถูกต้อง ว่าผู้ใดเป็นสมณะ สุขุมลในบรรดาสมณะทั้งหลายแล้ว เขาพึงกล่าวเรานี่แล ว่าเป็นสมณะสุขุมลในบรรดาสมณะทั้งหลาย ดังนี้.

ทรงทำนาที่มีอมตะเป็นผล °

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบอุปนิสัยของพราหมณ์ผู้นี้แล้ว เสด็จไปบิณฑบาตที่นาของ

๑. บาลี พราหมณสัญยุตต์ สคาถ. ส. ๑๕/๒๕๓/๖๗๒. ตรัสแก่พราหมณ์กสิภารทวาช ที่นาตำบลพราหมณคาม ทักขิณาคีรีชนบท แคว้นมคธ.

พราหมณ์ ขณะกำลังประชุมพวกพ้อง ทำมวงคณแรกนากันอยู่อย่างเอิกเกริก พราหมณ์เห็นพระองค์มายืนอยู่ใกล้ ๆ จึงกล่าวบริภาษพระองค์ขึ้นก่อนดังต่อไปนี้:

“สมณะ! เราย่อมไถ ย่อมหว่าน, ครั้นไถแล้วหว่านแล้ว จึงได้บริโภค. สมณะ! ถึงแม้ท่านก็จงไถหว่านเข้าซี ครั้นไถแล้วหว่านแล้ว จักได้บริโภค”.

พราหมณ์! ถึงแม้เรา ก็ย่อมไถ ย่อมหว่าน, ครั้นไถแล้วหว่านแล้ว จึงได้บริโภคเหมือนกัน.

“ก็พวกเขาไม่เห็นแอก ไถ ผาล ปลูก หรือโค ของพระโคดมเลย. แต่พระโคดมขีมากล่าวอยู่ดังนี้”. ครั้นพราหมณ์กล่าวดังนี้แล้ว ได้กล่าวคำที่ผูกเป็นกาพย์สี่ไป เป็นการโต้ตอบกัน :

“ท่านปฏิญญาตัวเองว่าเป็นขานา แต่เรามีได้เห็นไถของท่าน. ท่านผู้เป็นขานา ถูกเราถามแล้ว จงบอก โดยวิธีที่เราจะรู้จักการไถหว่านของท่านเถิด”.

“ศรัทธาเป็นพีช”, พระองค์ตอบ, “ความเผาผลาญกิเลสเป็นน้ำฝน, ปัญญา ของเรา เป็นแอก และคันไถ, หิริเป็นงอนไถ, ใจเป็นเชือกชัก, สติเป็นผาลแลปลูก, การคุมกาย คุมวาจา คุมท้องในเรื่องอาหาร เป็นรั้วนา, เราทำความสัจจ์ ให้เป็นผู้ถากหญ้าทิ้ง, ความยินดีในพระนิพพาน (ที่เราได้รู้รสแล้ว) เป็นกำหนดการเลิกทำนา, ความเพียรของเรา เป็นผู้ลากแอกไป ลากไปสู่แดนอันเป็นที่เกษมจากโยคะ, ไปอยู่ ๆ ไม่เวียนกลับ, สู่ที่ซึ่งบุคคลไปถึงแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก. การไถนาที่ไถแล้วอย่างนี้ นานนั้นย่อมมี อมตะ คือความไม่ตายเป็นผล, ครั้นไถนาก็เสร็จแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากความทุกข์ ทั้งปวง”.

การทรงหลีกเร้นเป็นพิเศษบางครั้ง^๑

ภิกษุทั้งหลาย! บัดนี้เราปรารถนาเพื่อจะอยู่หลีกเร้น ตลอดเวลานาน กี่เดือน ใคร ๆ ไม่พึงเข้าไปหาเรา เว้นแต่ภิกษุผู้นำอาหารบิณฑบาตไปให้ รูปเดียว.

(การหลีกเร้นเช่นนี้ เรียกว่าปฏิสังขลันะ. ทรงหลีกบ่อย ๆ หลังจากต้องทรง “รับแขก” แทบหาเวลาพักผ่อนมิได้ ตลอด ๒๐ ชั่วโมง ในวันหนึ่ง. ในการหลีกเร้นนี้ ทรงอยู่ด้วยสุขเกิดแต่วิเวกของฌาน ซึ่งเป็นสุขอย่างยิ่งใน บรรดาสุขที่จะถือเอาได้ในเมื่อยังทรงมีชีวิตอยู่. แต่สำหรับสาวกผู้ ไม่ต้อง “รับแขก” มากอย่างพระองค์ ไม่ปรากฏว่าต้องอยู่ปฏิสังขลันะ จำกัณฑ์เด็ดขาดเช่นนี้ เนื่องจากธรรมดาที่มีโอกาสอยู่วิเวกมากอยู่แล้วนั่นเอง.

การเสด็จสูททาวาส^๒

ภิกษุ ท.! ในกาลครั้งหนึ่ง เราพักอยู่ ณ ควงพญาไม้สาละ ป่าสุภวัน ในเขตอุกกัฏฐนคร. เมื่อเราเร้นอยู่ ณ ที่นั้น ได้เกิดความคิดขึ้นในใจว่า ภพเป็นที่กำเนิดที่เราไม่เคยกำเนิดนั้น ไม่หาได้ง่าย ๆ เลย นอกจากชั้นสุททาวาส ประเภทเดียว. ถ้ากระไร เราพึงไปหาพวกเทพชั้นสุททาวาสเถิด. ลำดับนั้น เราได้ออกจากควงพญาไม้สาละ ป่าสุภวัน ในเขตอุกกัฏฐนคร ไปปรากฏอยู่ใน หมู่เทวดาชั้นอวิหาร รวดเร็วเท่าเวลาที่บุรุษแข็งแรงเหยียดแขนออกแล้วงอเข้า เท่านั้น.

๑. มหาวินัยปิฎก ๑/๑๒๘/๑๗๖. ตริสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่ปามหารวัน ใกล้เมืองเวสาลี. บาลี

๒. มหาปทานสูตร มหา, ที. ๑๐/๕๗/๕๕. ตริสเล่าแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ ท.! หมู่เทวดานับร้อยนับพันเป็นอันมาก ในเทพนิภายนั้นๆ ได้เข้ามาหาเรา ครั้นไหว้แล้วยืนอยู่ที่ควรว. (พวกเทพชาวสุทธาวาสชั้นนั้น ได้ทูลเล่าเรื่องการบังเกิดขึ้นในโลก ของบรรดาพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ว่า มีชาติ ชื่อ โคตร ศील ธรรม ปัญญา วิหารธรรม และวิมุตติเป็นต้น ว่าเป็นอย่างนั้นๆ. แล้วเล่าถึงสิ่งที่ตนเองได้เคยประพฤติพรหมจรรย์ ในพระพุทธเจ้าองค์นั้นๆ, จึงได้มีการคลายความพอใจในกามทั้งหลาย ได้มาบังเกิดในพรหมวิมานนั้นๆ).

ภิกษุ ท.! ลำดับนั้น เราพร้อมด้วยเทวดาชั้นอวิหา ได้พากันไปยังสุทธาวาสชั้นอติปปา, เราพร้อมด้วยเทวดาทั้งสองชั้น ได้พากันไปยังสุทธาวาสชั้นสุทิสสา, เราพร้อมด้วยเทวดาทั้งสามชั้นนั้น ได้พากันไปยังสุทธาวาสชั้นสุทิสสี, และรวมพร้อมกันทั้งหมด ไปยังสุทธาวาสชั้นสุด คือออกนิฏฐาแล้ว.

(เทพเหล่านั้นได้กล่าวเล่าข้อความกราบทูลพระองค์ ถึงเรื่องพระพุทธเจ้าบรรดาที่ล่วงไปแล้ว และเล่าถึงการประพฤติพรหมจรรย์ของตนในชาติที่พบพระพุทธเจ้านั้น ทำนองเดียวกันทุกชั้น)

ทรงมีถ้อยแถลงพิเศษ^๑

ปุกกุสะ! คราวหนึ่งเราอยู่ที่โรงกระเดื่องเมืองอาตุมา. คราวนั้นกำลังฝนตก กำลังสายฟ้าคะนองอยู่ ฟ้าผ่าลงในที่ไม่ไกลจากโรงกระเดื่อง ถูกชาวนาสองคนพี่น้อง และวัวลากเข็นสีด้ว. ปุกกุสะ! ชาวเมืองอาตุมาพากันออกมาสู่ที่ที่สองพี่น้องและวัวทั้งสี่ถูกฟ้าผ่าผ่านั้น, เขากำลังซุลมุนกันอยู่อย่างนั้น เราออกจากโรงกระเดื่องแล้ว จงกรมอยู่ในที่กลางแจ้งไม่ไกลจากโรง. บุรุษผู้หนึ่งออกมาจากหมู่ชนเข้าไปหาเรา อภิวัตแล้วนั่งอยู่. ปุกกุสะ! เราถามบุรุษผู้นั่งอยู่แล้วนั้นว่า หมู่ชนนั้น จับกลุ่มกันทำไม? เขาตอบเรา ว่า “ท่าน

๑. บาลี มหาปรินิพพานสูตร, มหา. ที. ๑๐/๑๕๓/๑๒๑. ตริสแก่ปุกกุสะมัลลบุตร ในระหว่างทางไปเมืองกุสินารา เนื่องจากปุกกุสะ ทูลเล่าเรื่อง อาฬาร กาลามโคตร นั่งสมาธิอยู่ข้างทาง เกวียนผ่านไป ๕๐๐ เล่มไม่ได้ยินเลย.

ผู้เจริญ! เมื่อฝนตกฟ้าคะนองอยู่ ฟ้าผ่าลงในที่ที่ไม่ไกลจากโรงกระเดื่อง ถูกชาวนา สองพี่น้องและวัวลากเข็นสัตว์ ชาวเมืองพากันมาประชุมแล้วในเวลานั้น. ท่านผู้เจริญ! ก็ท่านอยู่เสียที่ไหนเล่า?” เราอยู่ในโรงกระเดื่องนี้ นี่เอง. “ท่านผู้เจริญ! ท่านไม่ได้ยินหรือ?” เราไม่ได้ยินเลย, ท่าน! “ท่านหลับเสียหรือ? ท่านผู้เจริญ!” เราไม่ได้หลับเลย, ท่าน!”ท่านมีสติปัญญา (คือความรู้สึก) อยู่หรือ?” ถูกแล้ว, ท่าน! เขาได้กล่าวสืบไปว่า “ท่านผู้เจริญ! ท่านเป็นผู้มีสติปัญญาตื่นอยู่ เมื่อฝนกำลังตก ฟ้าคะนอง ฟ้าผ่าลงมา ท่านไม่เห็นและทั้งไม่ได้ยิน ดังนั้น หรือ?” ถูกแล้ว, ท่าน!

ปุ๊กกุสะ! ลำดับนั้น บุรุษนั้นมีความคิดว่า “น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคย มีเลย ท่านผู้เจริญเอ๋ย! พวกบรรพชิตนี้ ย่อมอยู่ด้วยวิหารธรรมอันสงบรำงับ จริง ๆ คือท่านก็เป็นผู้มีสติปัญญาอยู่ ตื่นอยู่ เมื่อฝนกำลังตก ฟ้าคะนอง ฟ้าผ่าอยู่ ท่านจักไม่เห็น และจักไม่ได้ยินเลย”, ดังนี้แล้ว ได้ประกาศความเลื่อมใสอย่างสูง ในเรา กระทำประทักษิณ หลีกไปแล้ว.

กัลยาณมิตรของพระองค์เอง °

อานนท์! ภิกษุผู้ชื่อว่า มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ย่อมเจริญ ทำให้มาก ซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์แปด โดยอาการอย่างไรเล่า? อานนท์! ภิกษุในศาสนานี้ ย่อมเจริญทำให้มากซึ่งสัมมาทิฐิ...สัมมาสังกัปปะ...สัมมาวาจา ...สัมมากรรมันตะ ...สัมมาอาชีวะะ ...สัมมาวายามะ ...สัมมาสติ ...สัมมาสมาธิ ชนิดที่วิเวกอาศัยแล้ว ชนิดที่วิราคะอาศัยแล้ว ชนิดที่นิโรธอาศัยแล้ว

๑. บาลี โภสถลสัมมุตต สคค. ส. ๑๕/๑๒๗/๓๔๓. ตรัสแก่พระอานนท์ แล้วทรงนำมาเล่าแก่ พระเจ้าปเสนทิโกศล.

ชนิดที่น้อมไปรอบเพื่อการเลิกถอน. อานนท์! อย่างนี้แล ชื่อว่าภิกษุผู้มีมิตรดี สหายดี เพื่อนดี เจริญทำให้มากซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์แปด.

อานนท์! ชื่อนั้นเธอพึงทราบด้วยปริยายอันนี้เถิด คือว่า **พรหมจรรย์นี้ทั้งหมดนั้นเทียว ได้แก่ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี**, ดังนี้. อานนท์! จริงทีเดียว, สัตว์ ท. ผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา ได้อาศัยกัลยาณมิตรของเราแล้วย่อมพ้นหมด จากชาติ, ผู้มีความแก่ชรา...ความเจ็บป่วย...ความตาย.ความโศกความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความแห่งผากใจ เป็นธรรมดาครั้งได้อาศัยกัลยาณมิตร ของเราแล้ว ย่อมหลุดพ้นหมด จากความแก่ชรา...ความเจ็บป่วย...ความตาย...ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์กาย ทุกข์ใจ ความแห่งผากใจ.

อานนท์! ชื่อนั้น เธอพึงทราบโดยปริยายอันนี้เถิด คือว่า **พรหมจรรย์นี้ทั้งหมดนั้นเทียว ได้แก่ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี** ดังนี้.

(ง. เกี่ยวกับลัทธิอื่น ๆ ๑๖ เรื่อง)
พอดวงอาทิตย์ขึ้น หิ่งห้อยก็อัับแสง^๑

เป็นอย่างนั้น อานนท์! เป็นอย่างนั้น อานนท์! ตลอดเวลาที่ตถาคตผู้เป็นอรหันต์ตรัสรู้ชอบเอง ยังไม่เกิดขึ้นในโลกอยู่เพียงใด, เหล่าปริพพาชก

๑. ปาลี ชัจจนวรรค อู. พุ. ๒๕/๑๙๖/๑๔๖. ตรัสแก่พระอานนท์ ที่เชตวัน.

ผู้เป็นเดียรถียอื่น^๑ ก็ยังเป็นที่ยึดเกาะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม และยังมีลาภด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัช อยู่ตลอดเวลาเพียงนั้น.

อานนท์! ในกาลใด ตถาคตผู้เป็นอรหันต์ตรัสรู้ชอบเองเกิดขึ้นในโลก, เมื่อนั้น เหล่าบริพาทกผู้เป็นเดียรถียอื่น ก็หมดความเป็นที่ยึดเกาะเคารพนับถือบูชา นอบน้อม และไม่มีลาภด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัช. และในบัดนี้ ตถาคตเป็นที่ยึดเกาะเคารพนับถือบูชา นอบน้อม และมีลาภด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานเภสัช, รวมทั้งภิกษุสงฆ์ นี้ด้วย.

พระผู้มีพระภาคทรงแจ่มแจ้งในความข้อนี ได้ทรงอุทานคำอุทานนี้ขึ้นว่า:-

“หิงห้อยนั้น ย่อมส่องแสงอยู่ได้ชั่วเวลาที่ดวงอาทิตย์ยังไม่ขึ้นมา ครั้นอาทิตย์ขึ้นมา หิงห้อยก็หมดแสงไม่มีสว่างอีก. เดียรถียทั้งหลายก็เป็นเช่นนั้น. โอกาสอยู่ได้ชั่วเวลาที่บุคคลผู้ตรัสรู้ชอบด้วยตนเองยังไม่เกิดขึ้นในโลก. พวกที่ได้แต่นี้ ๆ เอา (คือไม่ตรัสรู้) ย่อมบริสุทธิต์ไม่ได้. ถึงแม้สาวกของเขาก็เหมือนกัน. ผู้ที่มีความเห็นผิด จะไม่พ้นทุกข์ไปได้เลย”.

ลัทธิของพระองค์กับของผู้อื่น^๒

กัสสปะ! มีสมณพราหมณ์บางพวก ที่เป็นบัณฑิต มีปัญญาพอตัว เคยทำปรวาที่มาแล้ว มีปัญญาแหลมดุจแทงถูกขนทราย, ดูเที่ยวทำลายอยู่ซึ่งความเห็นของเขาอื่นด้วยปัญญาตน. บัณฑิตเหล่านั้น **ลงกันได้กับเราใน**

๑. คำว่าเดียรถียอื่น หมายถึงลัทธิอื่นจากพุทธศาสนา ทุก ๆ ลัทธิ.

๒. บาลี มหาสีหนาทสูตร ส.ที. ๙/๒๐๖/๒๖๑. ตรัสแก่อเจลกัสสปะ ที่กัณณกถลมิคม.

บางฐานะ (บางเรื่อง), **ไม่ลงกันได้**ในบางฐานะ: บางอย่างพวกนั้นกล่าวที่ดี พวกเราก็ก่อว่าดี, บางอย่างพวกนั้นกล่าวที่ไม่ดี พวกเราก็ก่อว่าไม่ดี, บางอย่างพวกนั้นกล่าวที่ดีพวกเราก่อว่าไม่ดี, บางอย่างพวกนั้นกล่าวที่ไม่ดี พวกเราก่อว่าดี; บางอย่างพวกเราก่อว่าดี พวกนั้นก็กล่าวที่ดี, บางอย่างพวกเราก่อว่าไม่ดี พวกนั้นก็กล่าวที่ไม่ดี, บางอย่างพวกเราก่อว่าดี พวกนั้นกล่าวที่ไม่ดี, บางอย่างพวกเราก่อว่าไม่ดี พวกนั้นกล่าวที่ดี ดังนี้. เราเข้าไปหาบัณฑิตเหล่านั้นแล้ว กล่าวว่แนะนำท่าน! ในบรรดาฐานะเหล่านั้น ๆ ฐานะใดลงกันไม่ได้ ฐานะนั้น จงยกไว้... ฯลฯ... (พูดกันแต่เรื่องที่ยังกันได้).

ไม่ได้ทรงติการบำเพ็ญตบะ ไปเสียตะพึด^๑

กัถสปะ! พวกสมณพราหมณ์ ที่กล่าวหาเรา ว่า “พระสมณโคดม ติเตียนตบะทุกอย่าง, กล่าวเหยียบย่ำตำหนิผู้บำเพ็ญตบะ มีชีวิตอยู่อย่างปอนทุก ๆ คน โดยส่วนเดียว” ดังนี้, สมณพราหมณ์เหล่านั้น ไม่ได้กล่าวตรงตามที่เรากล่าว เขากล่าวตู่เราด้วยคำเท็จ ไม่มีจริง ไม่เป็นจริง.

กัถสปะ! ในเรื่องนี้ , เราเห็นผู้บำเพ็ญตบะมีชีวิตอยู่อย่างปอน, บางคนหลังจากการตายเพราะการทำลายร่างกาย บังเกิดในอบายทุกคติวินิบาตนรก, บางคนหลังจากการตายเพราะการทำลายร่างกาย บังเกิดแล้วในสุคติโลกสวรรค์, เห็นด้วยจักขุอันเป็นทิพย์ บริสุทธ์ิหมดจด ล่วงจักขุสามัญมนุษย์.

๑. บาลี มหาสิหนาทสูตร สී. ที. ๙/๒๐๕/๒๖๐. ตริสแก่อเจลกัถสปะ ที่ปากันณกถล เมืองอุชชุนญา.

กัสสปะ ! ในเรื่องนี้ เราเห็นผู้บำเพ็ญตบะ มีความยากลำบากแต่เพียงเล็กน้อย, บางคน หลังจากการตายเพราะการทำลายร่างกาย บังเกิดแล้วในอบายทุกคติวิบาตนรก, บางคนหลังจากการตายเพราะการทำลายร่างกายบังเกิดแล้วในสุคติ โลกสวรรค์, เห็นด้วยจักขุอันเป็นทิพย์ บริสุทธ์ิหมดจด ล่วงจักขุสามัญมนุษย์.

กัสสปะ ! เราอย่าอ้อมรู้ชัดตามเป็นจริงซึ่ง การมา การไป การจุติ การบังเกิดของผู้บำเพ็ญตบะเหล่านี้ อย่างนี้, อะไรเราจักติเตียนตบะทุกอย่าง เหยียบย่ำ ต่ำทอผู้บำเพ็ญตบะมีชีวิตอย่างปอนทุก ๆ คน โดยทำเดียว ได้เล่า.^๑

ไม่ทรงตำหนิการบูชาญญไปเสียทั้งหมด ^๒

อุชชยพราหมณ์ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “พระโคดมย่อมนกล่าวสรรเสริญญญบ้างหรือไม่ ?

พราหมณ์ ! เราจะกล่าวสรรเสริญญญไปเสียทั้งหมด ก็หาไม่, แต่ว่าเราจะตำหนิญญไปเสียทั้งหมด ก็หาไม่.

พราหมณ์! ก็ในญญชนิดใด โคนุกฆ่า แพะแกะกฆ่า ไก่สุกร กฆ่า สัตว์ต่าง ๆ กฆ่า เราไม่สรรเสริญญญนั้น ซึ่งมีการทำสัตว์อื่นให้พลอยทุกข์. เพราะเหตุใด? เพราะเหตุว่าพระอรหันต์ หรือผู้ที่ถึงอรหัตตมรรค ย่อมไม่เข้าใกล้ญญชนิดนี้ ซึ่งมีการทำสัตว์อื่นให้พลอยทุกข์.

พราหมณ์! ส่วนในญญชนิดใด โคนุกฆ่า แพะแกะไม่กฆ่า ไก่สุกรไม่กฆ่า สัตว์ต่าง ๆ ไม่กฆ่า, เราสรรเสริญญญนั้น ซึ่งไม่มีการทำ

๑. การบำเพ็ญตบะ อุตตกิลมถานุโยค เป็นไปได้บ้างเพื่อสวรรค์บางฐานะ, แต่ไม่อาจเป็นไปได้เพื่อนิพพาน. ทรงห้ามขาดสำหรับผู้ปรารถนาไปสู่นิพพาน, แต่ก็ไม่ทรงติใครเลย.

๒. บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๕๔/๓๙. ตรัสแก่อุชชยพราหมณ์.

สัตว์อื่นให้พลอยทุกข์ ได้แก่ นิจทาน อันเป็นยัญที่ทำสืบสกุลกันลงมา เพราะเหตุไรเล่า? เพราะพระอรหันต์ทั้งหลายก็ดี หรือผู้ถึงอรหัตตมรรค ทั้งหลายก็ดี ย่อมเข้ามาข้องแหวะด้วยยัญชนิดนี้.

บางกฎที่ทรงยกเว้นแก่บางคน ^๑

กัสสปะ! ผู้ใดเป็นพวกเดียรฉัตรอื่นมาก่อน, หวังการบรรพชา หวัง การอุปสมบท ในธรรมวินัยนี้ ผู้นั้นย่อมต้องอยู่ปริวาสสี่เดือน,^๒ ครั้นล่วงสี่เดือน พวกภิกษุ ท. มีจิตสิ้นสงสัยรังเกียจแล้ว ย่อมให้บรรพชา ให้อุปสมบท เพื่อความ เป็นภิกษุ. ก็แต่ว่า เราจักความแตกต่างระหว่างบุคคลในเรื่องนี้.

(พระบาลีเช่นนี้มีทั่ว ๆ ไป ทรงยกสิทธิพิเศษให้อัญญเดียรฉัตรบางคน ที่พระองค์ทรงสังเกตเห็นแล้วว่าไม่จำเป็น, ไม่ต้องอยู่ปริวาสสี่เดือน. ทรงเรียกภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง มาพาตัวไปบรรพชาเสีย ที่เดียว แล้วจึงให้สงฆ์ให้อุปสมบทที่หลัง. กฎหลายข้อ ที่มีอนุบัญญัติ หรือ "ข้อแม่" ไว้สำหรับ บางบุคคล, บางกาล, บางเทศะ, ทั้งนี้ก็เพราะทรงเป็นธรรมราชา. เนื้อความเช่นนี้อธิบายไว้ชัด ในอรรถกถาแห่งพระบาลี ที่กล่าวถึงเรื่องเช่นนี้ ทุกแห่งไป).

ทรง "เมาะะ" ลัทธิที่ว่าสุขทุกข์เพราะกรรมเก่าอย่างเดียว^๓

ภิกษุ ท.! ลัทธิ ๓ ลัทธิเหล่านี้มีอยู่, เป็นลัทธิซึ่งแม้บัณฑิตจะพากัน ไตร่ตรอง จะหยิบขึ้นตรวจสอบ จะหยิบขึ้นวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างไร แม้จะ บิดผันกันมาอย่างไร ก็ชวนให้น้อมไปเพื่อการไม่ประกอบกรรมที่ติงามอยู่นั่นเอง.

๑. บาลี มหาสีหนาทสูตร ส.ที. ๙/๒๒๑/๒๗๔. ตรัสแก่กาสสปะ.

๒. ปริวาสเช่นนี้ มีการลงบังคับให้ถือ หรือให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ดู จนเป็นที่พอใจจนครบ สี่เดือน ไม่มีบกพร่องในระหว่าง บกพร่องนับใหม่

๓. บาลี มหาวรรค ติก. อ. ๒๐/๒๒๒/๕๐๑. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ ท.! ลัทธิ ๓ ลัทธินั้นเป็นอย่างไรเล่า? ๓ ลัทธิคือ (๑) สมณะ และพราหมณ์บางพวกมีถ้อยคำและความเห็นว่า “บุรุษบุคคลใด ๆ ก็ตาม ที่ได้รับสุข รัับทุกข์ หรือไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ ทั้งหมดนั้น เป็นเพราะกรรมที่ทำไว้แต่ปางก่อน” ดังนี้. (๒) สมณะและพราหมณ์บางพวก มีถ้อยคำและความเห็นว่า “บุรุษบุคคลใด ๆ ก็ตาม ที่ได้รับสุข รัับทุกข์ หรือไม่ใช่สุข ไม่ใช่ทุกข์ ทั้งหมดนั้น เป็นเพราะการบันดาลของเจ้าเป็นนาย “ ดังนี้. (๓) สมณและพราหมณ์บางพวก มีถ้อยคำและความเห็นว่า “บุรุษบุคคลใด ๆ ก็ตามที่ได้รับสุข หรือได้รับทุกข์หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ ทั้งหมดนั้น ไม่มีอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยเลย” ดังนี้.

ภิกษุ ท.! ในบรรดาลัทธิทั้งสามนั้น สมณพราหมณ์พวกใดมีถ้อยคำและความเห็นว่า “บุคคลได้รับสุข หรือทุกข์ หรือไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ เพราะกรรมที่ทำไว้แต่ปางก่อนอย่างเดียว” อยู่ เราเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว สอบถามความที่เขาที่ยืนอยู่ดังนั้นแล้ว เรากล่าวกะเขาว่า “ถ้ากระนั้นคนที่ฆ่าสัตว์ ...ลักทรัพย์... ประพฤติผิดพรหมจรรย์... พุดเท็จ... พุดคำหยาบ พุดยุให้แตกกัน ...พุดเพื่อเจ้า...มีใจละโมบเพ่งเล็ง...มีใจพยาบาท...มีความเห็นวิปริต เหล่านี้ อย่างใดอย่างหนึ่ง (ในเวลา) นั้นก็ต้องเป็นเพราะกรรมที่ทำไว้แต่ปางก่อน. เมื่อมีแต่ถือเอากรรมที่ทำไว้แต่ปางก่อนมาเป็นสาระสำคัญดังนี้แล้ว คนเหล่านั้น ก็ไม่มีความอยากทำ หรือความพยายามทำในข้อที่ว่า สิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำอีกต่อไป. เมื่อกรณียกิจและอกรณียกิจไม่ถูกทำหรือถูกละเว้นให้จริง ๆ จัง ๆ กันแล้ว คนพวกที่ไม่มีสติคุ้มครองตนเหล่านั้น ก็ไม่มีอะไรที่จะมาเรียกตนว่าเป็นสมณะอย่างชอบธรรมได้”. ดังนี้.

ภิกษุ ท.! นี่แล แก่สำหรับข่มอย่างเป็นธรรม แก่สมณะพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้มีถ้อยคำและความเห็นเช่นนั้น แ่งที่หนึ่ง.

ทรง “เยาะ” ลัทธิที่ว่าสุขทุกข์เพราะการบันดาลของเจ้านาย^๑

(เรื่องตอนต้นของเรื่องนี้ ต่อเป็นเรื่องเดียวกับตอนต้นของเรื่องก่อน)

ภิกษุ ท.! ในบรรดาลัทธิทั้งสามนั้น สมณพราหมณ์พวกใดมีถ้อยคำและความเห็นว่า “บุคคลได้รับสุขหรือทุกข์ หรือไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ ทั้งหมดนั้นเป็นเพราะการนิรมิตบันดาลของผู้ที่เป็นเจ้าเป็นนาย” ดังนี้มีอยู่ เราเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว สอบถามความที่เขาที่ยืนยืนอยู่ดังนั้นแล้ว เรากล่าวกะเขาว่า “ถ้ากระนั้น (ในบัดนี้) คนที่ฆ่าสัตว์ ...ลักทรัพย์ ...ประพฤตินิโคตพรหมจรรย์ ...พูดเท็จ ...พูดคำหยาบพูดยุให้แตกกัน ...พูดเพ้อเจ้อ ...มีใจละโมภเฟื่องเลี้ยง ...มีใจพยายามหาความเห็นวิปริต เหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่นั้นก็ต้องเป็นเพราะการนิรมิตบันดาลของผู้เป็นเจ้าเป็นนายด้วย. ก็ เมื่อมีแต่ถือเอาการนิรมิตบันดาลของผู้ที่เป็นเจ้าเป็นนาย มาเป็นสาระสำคัญดังนี้แล้ว คนเหล่านั้นก็ไม่มี ความอยากทำ หรือความพยายามทำ ในข้อที่ว่า สิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำอีกต่อไป. เมื่อกรณียกิจ และอกรณียกิจไม่ถูกทำ หรือถูกละเว้นให้จริง ๆ จัง ๆ กันแล้ว คนพวกที่ไม่มีสติคุ้มครองตนเหล่านั้น ก็ไม่มีอะไรที่จะมาเรียกตนว่าเป็นสมณะอย่างชอบธรรมได้”. ดังนี้.

ภิกษุ ท.! นี่แล แก่สำหรับข่มอย่างเป็นธรรม แก่สมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้มีถ้อยคำและความเห็นเช่นนั้น แ่งที่สอง.

๑. บาลี มหาวรรค ติก. อ. ๒๐/๒๒๓/๕๐๑. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ทรง “เวยะ” ลัทธิที่ว่า สุขทุกข์ไม่มีอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย^๑

(เรื่องตอนต้นของเรื่องนี้ ต่อเป็นเรื่องเดียวกับตอนต้นของเรื่องก่อน)

ภิกษุ ท.! ในบรรดาลัทธิทั้งสามนั้น, สมณพราหมณ์พวกใดมีถ้อยคำและความเห็น ว่า “บุคคลได้รับสุข หรือทุกข์ หรือไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ ทั้งหมดนั้น ไม่มีอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยเลย” ดังนี้มีอยู่, เราเข้าไปหาสมณะและพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว สอบถามความที่เขาที่ยืนยันอยู่ดังนั้นแล้ว เรากล่าวกะเขาว่า “ถ้ากระนั้น (ในบัดนี้) คนที่ฆ่าสัตว์ ...ลักทรัพย์ ...ประพฤตินิन्दพรหมจรรย์ ...พูดเท็จ ... พูดคำหยาบ ...พูดยุให้แตกกัน...พูดเพื่อเจ้า ...มีใจละโมบเฟื่องเลี้ยง ...มีใจพยาบาท ...มีความเห็นวิปริต เหล่านี้โดยอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่นั้นก็ต้องไม่มีอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยเลย ด้วย. ก็ เมื่อมีแต่ถือเอาความไม่มีอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยเลย มาเป็นสาระสำคัญดังนี้แล้ว คนเหล่านั้นก็ไม่มี ความอยากทำหรือความพยายามทำ ในข้อที่ว่าสิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ อีกต่อไป. เมื่อกรณียกิจและอกรณียกิจไม่ถูกทำ หรือถูกละเว้นให้จริง ๆ จัง ๆ กันแล้ว คนพวกที่ไม่มีสติคุ้มครองตนเหล่านั้น ก็ไม่มีอะไรที่จะมาเรียกตน ว่าเป็นสมณะอย่างชอบธรรมได้.” ดังนี้.

ภิกษุ ท.! นี้แล แก่สำหรับข่มอย่างเป็นธรรม แก่สมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้มีถ้อยคำและความเห็นเช่นนั้น แก่ที่สาม.

ทรงระบุลัทธิมักขลิวาท ว่าเป็นลัทธิทำลายโลก^๒

ภิกษุ ท.! ในบรรดาผ้าที่ทอดด้วยสิ่งที่เป็นเส้น ๆ กันแล้ว ผ้าเกสกัมพล (ผ้าทอดด้วยผมคน) นับว่าเป็นเลวที่สุด. ผ้าเกสกัมพลนี้ เมื่ออากาศหนาว มันก็

๑. บาลี มหาวรรค ติก. อ. ๒๐/๒๒๔/๕๐๑. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

๒. บาลี โยธาชีววรรค ติก. อ. ๒๐/๓๖๙/๕๗๗. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

เย็นจัด, เมื่ออากาศร้อน มันก็ร้อนจัด. สีก็ไม่งาม กลิ่นก็เหม็น เนื้อก็กระด้าง; ซ่อนนี้เป็นฉันใด, ภิกษุ ท.! ในบรรดาลัทธิต่าง ๆ ของเหล่าปุถุชนณะแล้ว ลัทธิมักขลิวาท นับว่าเป็นเลิศที่สุด ฉะนั้น.

ภิกษุ ท.! มักขลิโมชบุรุษนั้น มีถ้อยคำและหลักความเห็น ว่า “กรรมไม่มี, กิริยาไม่มี, ความเพียรไม่มี” (คือในโลกนี้ อยาว่าแต่จะมีผลกรรม เลยแม้แต่ตัวกรรมเองก็ไม่มี, ทำอะไรเท่ากับไม่ทำ. กิริยาและความเพียรก็สูญเดียวกัน)

ภิกษุ ท.! แม้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่เคยมีแล้ว ในอดีตกาลนานไกล ท่านเหล่านั้น ก็ล้วนแต่เป็นผู้กล่าวว่ มีกรรม มีกิริยา มีวิริยะ. มักขลิโมชบุรุษยอมคัดค้านพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า นั้น ว่า ไม่มีกรรม ไม่มีกิริยา ไม่มีวิริยะ ดังนี้.

ภิกษุ ท.! แม้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่จักมีมา ในอดีตกาลนานไกลข้างหน้า ท่านเหล่านั้นก็ล้วนแต่เป็นผู้กล่าวว่ มีกรรม มีกิริยา มีวิริยะ. มักขลิโมชบุรุษยอมคัดค้านพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เหล่านั้น ว่า ไม่มีกรรม ไม่มีกิริยา ไม่มีวิริยะ ดังนี้.

ภิกษุ ท.! ในกาละนี้ แม้เราเองผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ก็เป็นผู้กล่าวว่ มีกรรม มีกิริยา มีวิริยะ. มักขลิโมชบุรุษยอมคัดค้าน เราว่า ไม่มีกรรม ไม่มีกิริยา ไม่มีวิริยะ ดังนี้.

ภิกษุ ท.! คนเขาวางเครื่องดักปลา ไว้ที่ปากแม่น้ำ ไม่ใช่เพื่อความ เกื้อกูล, แต่เพื่อความทุกข์ ความวอดวาย ความฉิบหาย แก่พวกปลาทั้งหลาย ฉะนั้น; **มักขลิโมชบุรุษเกิดขึ้นในโลก เป็นเหมือนกับผู้วาง เครื่องดักมนุษย์ไว้** ไม่ใช่เพื่อความเกื้อกูล, แต่เพื่อความทุกข์ความวอดวาย ความฉิบหาย แก่สัตว์ทั้งหลายเป็นอันมาก ฉะนั้น.

(๑. เกี่ยวกับการที่มีผู้อื่นเข้าใจผิด ๑๔ เรื่อง)
ทรงทำผู้มั่งร่ำรวยให้แพ้ภัยตัวเอง ๑

อัคคิเวสณะ! ท่านสำคัญว่าอย่างไร ในข้อที่ท่านกล่าวว่า 'รูปเป็นตัวตนของเรา' ดังนี้, ก็อำนาจของท่านอาจเป็นไปได้ในรูปนั้นว่า รูปจะเป็นอย่างนี้ ๆ เกิด อย่างได้เป็นอย่างนั้น ๆ เลย' ดังนี้หรือ?

สักจกอัคคิเวสณะได้นิ่งเฉยเสีย ทรงถามถึงสามครั้ง จึงได้ทูลตอบว่า "ข้อนี้ไม่เป็นอย่างนั้นดอก พระโคตม!"

อัคคิเวสณะ! ท่านจงใคร่ครวญ, ใคร่ครวญแล้วจึงกล่าวแก้. คำหลังของท่านไม่เข้ากันได้กับคำก่อน คำก่อนไม่เข้ากับคำหลังเสียแล้ว. อัคคิเวสณะ! รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง?

"ไม่เที่ยง, พระโคตม!"

อัคคิเวสณะ! สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนี้ส่อทุกข์หรือส่อสุข?

"ส่อทุกข์, พระโคตม!"

สิ่งใดไม่เที่ยง ส่อทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา, ควรหรือจะตามเห็นสิ่งนั้นว่าของเรา เป็นเรา เป็นตัวของเรา ดังนี้?

"ไม่ควรเลย, พระโคตม!"

อัคคิเวสณะ! ท่านจะเข้าใจอย่างไร : เมื่อรูปการณเป็นเช่นนี้ ตัวท่านติดทุกข์แล้ว เข้าถึงทุกข์แล้ว จมเข้าในทุกข์แล้ว ท่านจักเห็นทุกข์นั้นว่านั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา' ดังนี้เจียวหรือ?

"ข้อนั้นไม่เป็นอย่างนั้นดอก, พระโคตม!"

อัคคิเวสณะ! เปรียบเหมือนบุรุษต้องการไม้แก่น เทียวหาไม้แก่น ถือเอาขวานถากที่คมกริบเข้าไปในป่า เห็นกล้วยต้นใหญ่ ต้นตรง ยังไม่ทนจะ

ตกเครื่องยังไม่ตั้งปลีในภายใน. เขาตัดกล้วยต้นนั้นที่โคน แล้วตัดยอดปกอกาบแล้ว ก็ยังไม่พบแม้แต่กระพี แก่นจักมีมาแต่ไหน, ฉันทใดก็ฉันทนั้น, อัคคิเวสณะ! ท่านอุกเราชักไ้ สอบถาม ทบทวนในคำของท่านเอง ก็เป็นผู้ว่างเปล่า ละลายไป. อัคคิเวสณะ! ท่านได้ข่าวประกาศในที่ประชุมชนเมืองเวสาลี ว่า “ข้าพเจ้าไม่มองเห็นสมณะ หรือพราหมณ์ใด ที่เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ แม้จะปฏิญาณตนเป็นพระอรหันต์รัสรู้ชอบเอง ที่ถ้าข้าพเจ้าได้วาทะด้วยวาทะแล้ว จักไม่ประมาทตัวสิ้นระริว มีเห็้อไหลจากรักแระ ไปได้เลย, เพราะถ้าแม้ข้าพเจ้า ได้วาทะด้วยวาทะ กับเสาทีเป็นของไม่มีจิตใจ เสา่นั้นก็จะต้องสิ้นสะท้าน, ปวยยกกล่าวไปไย ถึงสัตว์ที่เป็นมนุษย์” ดังนี้. แต่มาบัดนี้ เห็้อเป็นหยด ๆ ตกลงแล้วจากหน้าผากของท่าน ถูกผ้าห่มแล้วลงถูกพื้น, ส่วนเห็้อในกายเราเดี๋ยวนี ไม่มีเลย.

ไม่เคยทรงพรันพริงในท่ามกลางบริษัท^๑

สารีบุตร! บริษัทสมาคมแปดชนิด คือชัตติยบริษัท พราหมณบริษัท คหบดีบริษัท สมณบริษัท จาตุมหาราชิกบริษัท ดาวดึงส์บริษัท มารบริษัท และพรหมบริษัท. ตถาคตประกอบด้วยความองอาจสี่อย่าง^๒ เข้าไปสู่ที่ประชุมแห่งบริษัทแปดชนิดเหล่านี้.

สารีบุตร! ตถาคตเคยเข้าไปสู่ ชัตติยบริษัท (หรือ) พราหมณบริษัท ฯลฯ พรหมบริษัท.จำนวนบริษัทนับด้วยร้อยเป็นอันมาก. เคยนั่งประชุม เคยเจรจา เคยสักัจฉา, เราย่อมจำเรื่องนั้น ๆ ได้ดี และนี่ก็ไม่เห็น

๑. บาลี ม.ม. ๑๒/๑๔๖/๑๖๘. ตรัสแก่ท่านพระสารีบุตร ที่นอกนครเวสาลี.

๒. เวสัชชชฎาณ คือ ธรรมเครื่องทำผู้นั้นให้องอาจ ๔ อย่าง, เปิดดูในภาค ๓

วีแววอันใดเลยว่า ความกลัว ก็ดี ความประหมา ก็ดี เคยเกิดขึ้นแก่เราในที่
ประชุมนั้น ๆ, เมื่อไม่นึกเห็น ก็เป็นผู้ถึงความเกษม ถึงความไม่กลัว ถึงความ
เป็นผู้กล้าหาญอยู่ได้.

ทรงสมาคมได้อย่างสนิทสนม ทุกบริษัท °

อานนท์! บริษัทสมาคมแปดชนิดคือ ชัตตियบริษัท พราหมณบริษัท
คหบดีบริษัท สมณบริษัท จาตุมหาราชิกบริษัท ดาวดึงส์บริษัท มารบริษัท
และพรหมบริษัท.

อานนท์! ตถาคตยังจำได้ว่าเคยได้สู่ชัตตियบริษัท พราหมณบริษัท
คหบดีบริษัท สมณบริษัท จาตุมหาราชิกบริษัท ดาวดึงส์บริษัท มารบริษัท
และพรหมบริษัท นับด้วยร้อย ๆ ครั้ง, ทั้งเคยนั่งร่วม เคยเจรจา
เคยสนทนาและสมาคม ร่วมกับบริษัทนั้น ๆ. เราย่อมจำเรื่องนั้นๆ ได้ดีว่า
(คราวนั้น ๆ) ผิวกายของพวกนั้นเป็นเช่นใด ผิวกายของเราก็เป็นเช่นนั้น,
เสียงของพวกนั้นเป็นเช่นใด เสียงของเราก็เป็นเช่นนั้น. อนึ่ง เรายังเคยได้
ชี้แจงพวกเขาเหล่านั้น ให้เห็นจริงในธรรม ให้รับเอาไปปฏิบัติ ให้เกิดความ
กล้าที่จะทำตาม ให้พอใจในผลแห่งการปฏิบัติที่ได้รับแล้ว ด้วยธรรมมีกถา.
บริษัทเหล่านั้น ไม่รู้จักเรา ผู้กำลังพูดให้เขาฟังอยู่ว่าเราเป็นใคร คือ เป็นเทวดา
หรือเป็นมนุษย์? ครั้นเรากล่าวธรรมมีกถาจบแล้ว ก็จากไปตั้งที่ชนทั้งหลาย
เหล่านั้น ก็ยังไม่รู้จักเรา. เขาได้แต่เกิดความฉงนใจว่า ผู้ที่จากไปแล้วนั้น
เป็นใคร: เป็นเทวดา หรือมนุษย์แน่, ดังนี้.

๑. บาลี มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๑๒๗/๙๙. ตรัสแก่พระอานนท์.

ทรงทำให้ใครปฏิเสธธรรมะที่พระองค์รับรอง °

พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปเยี่ยมเยียนสำนักปริพพาชก และสนทนากัน เป็นของมีโดยปรกติ.

ปริพพาชก ท.! ธรรมบทมีอยู่ ๔ บท ซึ่งรู้จักกันว่าเป็นของเลิศ เป็นของมีมานาน เป็นของประพาศีสืบกันมาแต่โบราณ ไม่ถูกทอดทิ้งเลย ไม่เคยถูกทอดทิ้งในอดีต ไม่ถูกทอดทิ้งอยู่ในปัจจุบัน และจักไม่ถูกทอดทิ้งในอนาคต สมณพราหมณ์ทั้งหลายที่เป็นผู้รู้ไม่มีใครคัดค้าน.^๑ ๔ บทนั้นคืออะไรเล่า? คือ อนภิขมา (ความไม่เพ่งด้วยความใคร่ในอารมณ์), อพยาบาท (ความไม่คิดประทุษร้าย), สัมมาสติ (ความระลึกชอบอยู่เสมอ) และ สัมมาสมาธิ (ความตั้งใจชอบแน่วแน่อยู่เสมอ).

ปริพพาชก ท.! ถ้าจะพึงมีผู้ใดกล่าวว่า “เราขอปฏิเสธธรรมบทคือ ความไม่มีอภิขมา; เราขอบัญญัติสมณะหรือพราหมณ์ ที่มากไปด้วยอภิขมา มีระคะกล้าในกามทั้งหลายแทน” ดังนี้แล้ว เราก็จะกล่าวทำผู้นั้นว่า “มาชิตาน จงกล่าวออกไป จงสำแดงให้ชัดแจ้งเถิด เราจักขอดูอานุภาพ” ดังนี้. ปริพพาชก ท.! มันไม่เป็นสิ่งที่เป็นไปได้เลย ที่ใครจะปฏิเสธความไม่มีอภิขมา แล้วไปยกย่องสมณพราหมณ์ผู้มากไปด้วยอภิขมา มีระคะกล้าในกามทั้งหลายแทน.

ปริพพาชก ท.! ถ้าจะพึงมีผู้ใดกล่าวว่า “เราขอปฏิเสธความไม่พยาบาท, เราขอบัญญัติสมณพราหมณ์ผู้มีจิตพยาบาท มีความประทุษร้ายเป็นเครื่องดำรงอยู่เป็นประจำใจแทน” ดังนี้แล้ว เราก็จะกล่าวทำผู้นั้นว่า “มาชิตาน ท่านจงกล่าวออกไป จงสำแดงให้ชัดแจ้งเถิด เราจักขอดูอานุภาพ” ดังนี้. ปริพพาชก ท.! มันไม่เป็นสิ่งที่เป็นไปได้เลย ที่ใครจะปฏิเสธความไม่พยาบาท

๑. บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๓๘/๓๐. ตรัสแก่ปริพพาชกทั้งหลาย ที่สำนักปริพพาชก ใกล้เมืองราชคฤห์.

๒. ธรรมบทสี่นี้ เป็นของเก่า ที่พระองค์ทรงรับรอง ไม่ใช่ทรงบัญญัติขึ้นเอง, เป็นการแสดงให้เห็นว่า สิ่งใดเป็นของถูกของดีมาก่อน ก็ทรงรับเข้าไว้.

แล้วไปยกย่องสมณพราหมณ์ผู้มีจิตพยาบาท มีความประทุษร้ายเป็นเครื่องดำรงอยู่ประจำใจแทน.

ปริพพาชก ท.! ถ้าจะพึงมีผู้ใดกล่าวว่า “เราขอปฏิเสธสัมมาสติ; เราขอบัญญัติสมณพราหมณ์ผู้ไร้สติปราศจากสัมปชัญญะ ขึ้นแทน” ดังนี้แล้ว เราก็จะกล่าวทำผู้นั้นว่า “มาชิต่าน ท่านจงกล่าวออกไปจงลำแดงให้ชัดแจ้งเถิด เราจักขออุทานุภาพ” ดังนี้. ปริพพาชก ท.! มันไม่เป็นที่เป็นไปได้เลย ที่ใครจะปฏิเสธสัมมาสติ แล้วไปยกย่องสมณพราหมณ์ผู้ไร้สติปราศจากสัมปชัญญะ ขึ้นแทน.

ปริพพาชก ท.! ถ้าจะพึงมีผู้ใดกล่าวว่า “เราขอปฏิเสธสัมมาสมาธิ; เราขอบัญญัติสมณพราหมณ์ผู้มีจิตกัลบกโลกไม่ตั้งมั่น ขึ้นแทน” ดังนี้แล้ว, เราก็จะกล่าวทำผู้นั้นว่า “มาชิต่าน ท่านจงกล่าวออกไปจงลำแดงให้ชัดแจ้งเถิด เราจักขออุทานุภาพ” ดังนี้. ปริพพาชก ท.! มันไม่เป็นที่เป็นไปได้เลยที่ใครจะปฏิเสธสัมมาสมาธิ แล้วไปยกย่องสมณพราหมณ์ผู้มีจิตกัลบกโลกไม่ตั้งมั่นแทน.

ปริพพาชก ท.! ผู้ใดเห็นว่าธรรมบท ๔ บทนี้ ควรตำหนิควรคัดค้าน แล้วไซ้ ในปัจจุบันนี้เองผู้นั้นจะต้องได้รับการตำหนิที่ขอบแก่เหตุ ถูกยับด้วย คำของตนเอง ถึง ๔ ประการ. ๔ ประการคืออะไรบ้างเล่า? ๔ ประการคือ ถ้ามีสมณพราหมณ์พวกใด มากด้วยอภิขณามีระคะแก่กล้าในกามทั้งหลายมา เขาก็ต้องบูชายกย่องสมณพราหมณ์เหล่านั้น. ถ้ามีสมณพราหมณ์เหล่าใดที่มีจิตพยาบาท มีความประทุษร้ายเป็นเครื่องดำรงอยู่ประจำใจมา เขาก็ต้องบูชายกย่องสมณพราหมณ์เหล่านั้น. ถ้ามีสมณพราหมณ์เหล่าใด ที่ไร้สติปราศจากสัมปชัญญะมา เขาก็ต้องบูชายกย่องสมณพราหมณ์เหล่านั้น. ถ้ามีสมณพราหมณ์เหล่าใด ที่มีจิตกัลบกโลกไม่ตั้งมั่น มา เขาก็ต้องบูชายกย่องสมณพราหมณ์เหล่านั้น, ดังนี้.

ปริพพาชก ท.! แม้แต่ปริพพาชกชื่อ วัสสะ และปริพพาชกชื่อ ภัณณะ ซึ่งเป็นลัทธิหรือเหตุกทิวฐิ อภิรียทิวฐิ นัตถิกทิวฐิ ก็ยังถือว่า ธรรมบททั้ง ๔ บทนี้ ไม่ควรดูหมิ่น ไม่ควรคัดค้าน. เพราะเหตุใดเล่า? เพราะกลัวถูกนินทาว่าร้ายและชิงชังนั่นเอง.

ทรงทำว่า ธรรมที่ทรงแสดงไม่มีใครค้านได้*

(เมื่อได้ตรัสถึงลัทธิที่มีทางค้านได้ ๓ ลัทธิ คือ ลัทธิที่ว่าสุขทุกข์เพราะกรรมแต่ปางก่อน อย่างเดียว, ลัทธิที่ว่าสุขทุกข์เพราะผู้เป็นเจ้าของบันดาลให้, และลัทธิที่ว่าสุขทุกข์ไม่มีปัจจัยอะไรเลย (ดูที่หน้า -๒๕๙) แล้วได้ตรัสข้อความต่อไปนี้:-)

ภิกษุ ท.! ธรรมอันเราแสดงแล้วนี้ ไม่มีใครข่มขี่ได้ เป็นธรรมไม่มัวหมอง ไม่มีทางถูกติไม่มีทางถูกคัดค้าน จากสมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลาย. ภิกษุ ท.! ธรรมนั้นเป็นอย่างไรเล่า? ธรรมนั้นคือธาตุ ๖ อย่าง, ผัสสายตนะ ๖ อย่าง, มโนปวิจาร ๑๘ อย่าง, และอริยสัจ ๔ อย่าง.

ภิกษุ ท.! ที่เรากล่าวว่า ธาตุ ๖ อย่าง นั้น เราอาศัยข้อความอะไรกล่าว? เราอาศัยข้อความนี้กล่าว คือ ธาตุเหล่านี้มีหก คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ ดังนี้.

ภิกษุ ท.! ที่เรากล่าวว่า ผัสสายตนะ (แดนเกิดแห่งการกระทบ) ๖ อย่าง นั้น เราอาศัยข้อความอะไรกล่าว? เราอาศัยข้อความนี้กล่าว คือ ผัสสายตนะเหล่านี้มีหก คือ ตา เป็นผัสสายตนะ หูเป็นผัสสายตนะ จมูก เป็นผัสสายตนะ ลิ้น เป็นผัสสายตนะ กาย เป็นผัสสายตนะ ใจ เป็นผัสสายตนะ ดังนี้

๑. บาลี มหาวรรค ติก. อ. ๒๐/๒๒๕/๕๐๑. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ ท.! ที่เรากล่าวว่า มโนปริจาร (ที่เกี่ยวของจิต) ๑๘ อย่าง นั้น เราอาศัยข้อความอะไรกล่าว? เราอาศัยข้อความนี้กล่าว คือ เห็นรูปด้วยตาแล้ว ใจยอมเข้าไปเกี่ยวในรูปอันเป็นที่เกิดแห่งโสมนัส ๑ ในรูปอันเป็นที่เกิดแห่ง โทมณัส ๑ ในรูปอันเป็นที่เกิดแห่งอุเบกขา ๑; ฟังเสียงด้วยหูแล้ว ใจยอมเข้าไปเกี่ยวในเสียงอันเป็นที่เกิดแห่งโสมนัส ๑; ในเสียงอันเป็นที่เกิดแห่ง โทมณัส ๑ ในเสียงอันเป็นที่เกิดแห่งอุเบกขา ๑; ได้กลิ่นด้วยจมูกแล้ว ใจยอมเข้าไปเกี่ยวในกลิ่นอันเป็นที่เกิดแห่งโสมนัส ๑ ในกลิ่นอันเป็นที่เกิดแห่ง โทมณัส ๑ ในกลิ่นอันเป็นที่เกิดแห่งอุเบกขา ๑; รู้รสด้วยลิ้นแล้ว ใจยอมเข้าไปเกี่ยวในรสอันเป็นที่เกิดแห่งโสมนัส ๑ ในรสอันเป็นที่เกิดแห่งโทมนัส ๑ ในรสอันเป็นที่เกิดแห่งอุเบกขา ๑; สัมผัสโณฏฐัพพะด้วยผิวกายแล้ว ใจยอมเข้าไปเกี่ยวในโณฏฐัพพะอันเป็นที่เกิดแห่งโสมนัส ๑ ในโณฏฐัพพะอันเป็นที่เกิดแห่งโทมนัส ๑ ในโณฏฐัพพะอันเป็นที่เกิดแห่งอุเบกขา ๑; รู้สึกอารมณ์ที่เกิดขึ้นในใจแล้ว ใจยอมเข้าไปเกี่ยวในอารมณ์อันเป็นที่เกิดแห่งโสมนัส ๑ ในอารมณ์อันเป็นที่เกิดแห่งโทมนัส ๑ ในอารมณ์อันเป็นที่เกิดแห่งอุเบกขา ๑ ดังนี้.

ภิกษุ ท.! ที่เรากล่าวว่า อริยสัจ ๔ อย่างนั้น เราอาศัยข้อความอะไรกล่าว? เราอาศัยข้อความนี้กล่าว คือ **เมื่อได้อาศัยธาตุทั้งหกแล้ว การก้าวลงสู่ครรภ์ก็ยอมมี.** เมื่อการก้าวลงสู่ครรภ์มีอยู่ (สิ่งที่เรียกว่า) นามรูป ก็ยอมมี. เพราะนามรูปเป็นปัจจัย อายตนะหก ก็ยอมมี. เพราะอายตนะหกเป็นปัจจัย ผัสสะก็ยอมมี. เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนา ก็ยอมมี. **ภิกษุ ท.! เราบัญญัติทุกข์ บัญญัติเหตุให้เกิดทุกข์ บัญญัติความดับสนิทของทุกข์ และบัญญัติทางปฏิบัติให้ถึงความดับสนิทของทุกข์ ไว้สำหรับสัตว์ผู้ยังมีเวทนาอยู่, ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ.**

ภิกษุ ท.! อริยสัจจ์ว่าด้วยความทุกข์ เป็นอย่างไรเล่า? คือ ความเกิดเป็นทุกข์ ความชราเป็นทุกข์, ความตายเป็นทุกข์, โสกปริเทวะ ทุกข์กาย ทุกข์ใจ และความแค้นใจเป็นทุกข์, ประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์, พลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์, ประารถนาสิ่งใดแล้วไม่ได้สิ่งนั้นเป็นทุกข์; โดยย่อแล้ว วัฏฏ์ห้าที่ยังมีความยึดถือเป็นทุกข์. ภิกษุ ท.! นี้แลอริยสัจจ์ว่าด้วยความทุกข์.

ภิกษุ ท.! อริยสัจจ์ว่าด้วยเหตุให้เกิดทุกข์ เป็นอย่างไรเล่า? คือ เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร. เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ, เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป. เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีอายตนะหก; เพราะมีอายตนะหกเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ. เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา, เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา, เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน, เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ, เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ, เพราะมีชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรามรณะ โสกปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสขึ้น ครอบถ้วน กองทุกข์ทั้งสิ้นย่อมเกิดมีขึ้นได้ด้วยอาการอย่างนี้. ภิกษุ ท.! นี้แลอริยสัจจ์ว่าด้วยเหตุให้เกิดทุกข์.

ภิกษุ ท.! อริยสัจจ์ว่าด้วยความดับสนิทของความทุกข์ เป็นอย่างไรเล่า? คือ เพราะอวิชชานั้นเอง จางดับไปไม่มีเหลือ จึงมีความดับแห่งสังขาร. เพราะมีความดับแห่งสังขาร จึงมีความดับแห่งวิญญาณ; เพราะมีความดับแห่งวิญญาณ จึงมีความดับแห่งนามรูป. เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งอายตนะหก. เพราะมีความดับแห่งอายตนะหก จึงมีความดับแห่งผัสสะ. เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา. เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา. เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับ

แห่งอุปาทาน; เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ; เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ; เพราะมีความดับแห่งชาติ, ชรามรณะ โสภปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสอุปายาส จึงดับสนิทไป: กองทุกข์ทั้งสิ้นย่อมดับไปด้วยอาการอย่างนี้. ภิกษุ ท.! นี่แลอริยสังข์ว่าด้วยความดับสนิทของความทุกข์.

ภิกษุ ท.! อริยสังข์ว่าด้วยข้อปฏิบัติให้ถึงความดับสนิทของความทุกข์ เป็นอย่างไร? คือหนทางอันประเสริฐ อันประกอบด้วยองค์แปดนี้เอง. ได้แก่ความเห็นถูกต้อง ความดำริถูกต้อง ความมีวาจาถูกต้อง ความมีการกระทำทางกายถูกต้อง ความมีอาชีพะถูกต้อง ความมีความพยายามถูกต้อง ความมีการระลึกระจำใจถูกต้อง และความมีการตั้งใจมั่นอย่างถูกต้อง. ภิกษุ ท.! นี่แลอริยสังข์อันว่าด้วยข้อปฏิบัติให้ถึงความดับสนิทของความทุกข์.

ภิกษุ ท.! ข้อใดที่เรากล่าวว่ ธรรมที่เราแสดงแล้วไม่มีใครชมเชยได้ เป็นธรรมไม่มีมัวหมองไม่มีทางถูกตำหนิถูกคัดค้าน จากสมณพราหมณผู้รู้ทั้งหลาย ดังนี้ นั้น ข้อความนั้นเราอาศัยข้อความเหล่านี้แลกล่าวแล้ว.

ทรงยืนยันเอง และทรงให้สาวกยืนยัน ว่ามีสมณะในธรรมวินัยนี้ °

ภิกษุ ท.! สมณะมีในธรรมวินัยนี้ โดยแท้. สมณะที่สอง ก็มีในธรรมวินัยนี้. สมณะที่สาม ก็มีในธรรมวินัยนี้. สมณะที่สี่ ก็มีในธรรมวินัยนี้. ลัทธิอื่นก็ว่างจากสมณะของลัทธิอื่น. ภิกษุ ท.! เธอทั้งหลายจงบันลือสีหนาทโดยชอบอย่างนี้เถิด.

ภิกษุ ท.! สมณะ (ที่หนึ่ง) เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! ภิกษุใน
ธรรมวินัยนี้ เพราะสิ้นสัญโญชน์สาม ย่อมเป็นโสดาบัน (คือแรกถึงกระแส
แห่งนิพพาน) มีอันไม่กลับตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงแท้ต่อการตรัสรู้
ในวันหน้า. นี้แลสมณะ (ที่หนึ่ง).

ภิกษุ ท.! สมณะที่สอง เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! ภิกษุใน
ธรรมวินัยนี้ เพราะสัญโญชน์สามอย่างก็สิ้นไป ราคะโทสะโมหะก็เบาบาง น้อยลง
ย่อมเป็นสกทาคามี, มาสู่โลกนี้อีกคราวเดียวเท่านั้นก็ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้.
นี้แล สมณะที่สอง.

ภิกษุ ท.! สมณะที่สาม เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! ภิกษุใน
ธรรมวินัยนี้ เพราะสิ้นสัญโญชน์ในเบื้องต้น ๕ อย่าง ย่อมเป็นโอบปาติกะ
(เกิดในรูปภาพ) มีการปรินิพพานในภพนั้น ๆ ไม่เวียนกลับจากโลกนั้น ๆ เป็น
ธรรมดา. นี้แล สมณะที่สาม

ภิกษุ ท.! สมณะที่สี่ เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท.! ภิกษุในธรรม-
วินัยนี้ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะ
ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในชาติเป็นปัจจุบันนี้ เข้าถึงแล้วแลอยู่. นี้แล สมณะที่สี่.

ภิกษุ ท.! สมณะมีในธรรมวินัยนี้ โดยแท้. สมณะที่สอง ก็มีใน
ธรรมวินัยนี้. สมณะที่สาม ก็มีในธรรมวินัยนี้. สมณะที่สี่ ก็มีในธรรมวินัยนี้.
ลัทธิอื่น ก็ว่างจากสมณะของลัทธิอื่น.

ภิกษุ ท.! เธอทั้งหลายจงบันลือสีหนาทโดยชอบ อย่างนี้.

โพชฌงค์ปรากฏ เพราะพระองค์ปรากฏ^๑

ภิกษุ ท.! เพราะการปรากฏแห่งพระเจ้าจักรพรรดิราช จึงมีการ

๑. บาลี มหาวาร.ส. ๑๙/๑๓๘/๕๐๕, ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

ปรากฏแห่งรัตนะทั้งเจ็ด, เจ็ดคือ จักรแก้ว^๑ ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว คหบดีแก้ว ปริณายกแก้ว : (นี่เป็นฉันใด); ภิกษุ ท.! เพราะการปรากฏแห่งตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงมีการปรากฏแห่ง โขชฌงครัตนะทั้งเจ็ด. เจ็ดคือ สติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปิติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมานิสัมโพชฌงค์ และ อุเบกขาสัมโพชฌงค์.

ภิกษุ ท.! เพราะการปรากฏแห่งตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีการปรากฏแห่งโขชฌงครัตนะทั้งเจ็ด ดังนี้แล.

ไม่ได้ทรงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อให้นับถือ^๒

ภิกษุ ท.! พรหมจรรย์นี้ เราประพฤติมิใช่เพื่อหลอกลวงคนให้นับถือ มิใช่ประพฤติเพื่อเรียกคนมาเป็นบริวาร มิใช่เพื่ออานิสงส์เป็นลาภสักการะและเสียงสรรเสริญ มิใช่เพื่ออานิสงส์จะได้เป็นเจ้าลัทธิหรือเพื่อค้ำฉันทิอื่นใดให้ล้มไป และมีใช่เพื่อให้มหาชน เข้าใจว่าเราได้เป็นผู้วิเศษอย่างนั้นอย่างนี้ก็หามิได้.

ภิกษุ ท.! ที่แท้ พรหมจรรย์นี้ เราประพฤติเพื่อสำรวจมเพื่อละ เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับทุกข์สนิท.

๑. ของแก้วมี ช้างแก้ว เป็นต้นนั้น คงหมายความว่าเพียงดี่มากจนเป็นที่นำมาซึ่งความยินดีอย่างเอก.

โพชฌงค์เป็นของเทียบเคียงกันได้ ต่างกันแต่ฝ่ายหนึ่งเป็นโลก อีกฝ่ายหนึ่งเป็นธรรม.

๒. บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๓๓/๒๕ ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

พรหมจรรย์นี้ มิใช่มีลาภเป็นอันสงส์^๑

ภิกษุ ท.! พรหมจรรย์นี้ มิใช่มีลาภสักการะและเสียงสรรเสริญเป็นอันสงส์, พรหมจรรย์นี้ มิใช่มีความถึงพร้อมแห่งศีลเป็นอันสงส์, พรหมจรรย์นี้ มิใช่มีความถึงพร้อมแห่งสมาธิเป็นอันสงส์, พรหมจรรย์นี้ มิใช่มีความถึงพร้อมแห่งญาณทัสสนะเป็นอันสงส์.

ภิกษุ ท.! ก็เจโตวิมุตติอันไม่กำเริบอันใด มีอยู่, พรหมจรรย์นี้มีเจโตวิมุตตินั้นนั่นแหละเป็นประโยชน์ที่มุ่งหมาย. เจโตวิมุตตินั้นแหละ เป็นผลสุดท้ายของพรหมจรรย์.

ทรงแก้ข้อที่เขาหาว่าเกียดกันทาน^๒

“พระโคตมผู้เจริญ! ข้าพเจ้าได้ฟังมาว่า พระสมณโคตมได้กล่าวแล้วว่า “ใคร ๆ ึ่งทำทานกะเราเท่านั้น ไม่ควรทำทานกับคนพวกอื่น, ใคร ๆ ึ่งทำทานกะสาวกทั้งหลายของเราเท่านั้น ไม่ควรทำทานกับสาวกของคนพวกอื่น, ทานที่ทากะเราเท่านั้นมีผลมาก ทำกับคนอื่นไม่มีผลมาก, ทานที่ทากับสาวกของเราเท่านั้นมีผลมาก ทำกับสาวกของคนพวกอื่นไม่มีผลมาก” ดังนี้. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! ใคร ๆ ที่กล่าวเช่นนี้ ชื่อว่ากล่าวตรงตามที่พระโคตมกล่าวหรือไม่ได้กล่าวต่อพระโคตมด้วยคำไม่จริงดอกหรือ เขากล่าวถูกต้องตามยุติธรรมอยู่หรือ เพื่อน ๆ ของเขาที่กล่าวตามเขายอมพ้นจากการถูกติเตียนหรือ? พวกข้าพเจ้าไม่อยากจะกล่าวต่อพระโคตมเลย...” คำถามของปริพาชกวัจฉโคตร.

วัจฉะ! ผู้ใดกล่าวว่าเรากล่าวเช่นนี้ ไม่ชื่อว่ากล่าวตรงตามที่เรากล่าว เขากล่าวต่อเราด้วยเรื่องไม่เป็นจริง.

๑. บาลี มหาสาโรปมสูตร ม.ม. ๑๒/๓๗๓/๓๕๒. ตริสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่ภูเขาชิลมณภู ใกล้เมืองราชคฤห์, ปรารภพระเทวทัต.

๒. บาลี ติก. อ. ๒๐/๒๐๕/๔๙๗. ตริสแก่ปริพาชกวัจฉโคตร.

วัจฉะ! ผู้ใดห้ามผู้อื่นซึ่งให้ทาน ผู้นั้นชื่อว่าเป็นอมิตร ผู้ทำอันตรายสิ่ง ๓ สิ่ง คือ ทำอันตรายต่อบุญของทายก, ทำอันตรายต่อลาภของปฎิคาหก, และตัวเองก็ชูดรากตัวเองกำจัดตัวเองเสียตั้งแต่แรกแล้ว. วัจฉะเอ๋ย! ผู้ที่ห้ามผู้อื่นซึ่งให้ทาน ชื่อว่าเป็นอมิตร ผู้ทำอันตรายสิ่ง ๓ สิ่ง ดังนี้แล.

วัจฉะ! เราเองย่อมกล่าวอย่างนี้ว่า “ผู้ใดเทน้ำล้างหม้อ หรือน้ำล้างชามก็ตาม ลงในหลุมน้ำครำหรือทางน้ำโสโครก ซึ่งมีสัตว์มีชีวิตเกิดอยู่ในนั้น ด้วยคิดว่า สัตว์ในนั้นจะได้อาศัยเลี้ยงชีวิต ดังนี้แล้ว เราก็ยังกล่าวว่ามันเป็นทางมาแห่งบุญเพราะการทำแม่เช่นนั้น ไม่ต้องกล่าวถึงการให้ทานแก่มนุษย์ด้วยกัน” ดังนี้. อีกอย่างหนึ่ง เรากล่าวว่าทานที่ให้แก่ผู้มีศีล เป็นทานมีผลมาก. ทานที่ให้แก่ผู้ทุศีล หาเป็นอย่างนั้นไม่. และผู้มีศีลนั้น เป็นผู้ละเสียซึ่งองค์ ๕ และประกอบอยู่ด้วยองค์ ๕. ละองค์ห้าคือ ละกามฉันทะ ละพยาบาท ละถีนมิทธะ ละอุทธัจจกุกกุกจะ ละวิจิกิจฉา. ประกอบด้วยองค์ห้าคือ ประกอบด้วยกองศีลชั้นนเสชะ (คือชั้นพระอรหันต์) ประกอบด้วยกองสมาธิชั้นนเสชะ ประกอบด้วยกองปัญญาชั้นนเสชะ ประกอบด้วยกองวิมุตติชั้นนเสชะ ประกอบด้วยกองวิมุตติญาณทัสสนะชั้นนเสชะ. เรากล่าวว่าทานที่ให้ในบุคคลผู้ละองค์ห้าและประกอบด้วยองค์ห้าด้วยอาการอย่างนี้ มีผลมากดังนี้.

ทรงแก้ข้อที่ถูกเขาหาว่า ทรงหลง^๑

“พระโคตมผู้เจริญ! พระโคตมยังจำการนอนหลับกลางวันได้อยู่หรือ?” สัจจะกะทูลถาม.

๑. บาลี มหาสังคจกสูตร ม.ม. ๑๒/๔๖๑/๔๓๐. ตรัสแก่นิครนถ์ ชื่อสัจจะกะ อัคคิเวสณะ ที่ปามหาวัน ใกล้เมืองเวสาลี.

อัคคิเวสนะ! เรายังจำได้อยู่, ในเดือนสุดท้ายของฤดูร้อน กลับจากบิณฑบาตในเวลาหลังอาหารแล้ว ให้นำสังฆาฏิเป็นสี่ชั้น เรามีสติสัมปชัญญะ หยั่งลงสู่ความหลับ โดยตะแคงข้างขวา.

“พระโคตมผู้เจริญ! ข้านี้แหละ สมณะและพราหมณ์ทั้งหลายบางพวกเขากล่าวว่า พระสมณโคตมหลับ เพราะการเป็นอยู่ด้วยความหลง”.

อัคคิเวสนะ! คนเราจะชื่อว่า เป็นคนหลงหรือไม่หลง เพราะเหตุเพียงเท่านี้ ก็หาไม่. แต่จะ เป็นคนหลงหรือไม่หลงโดยเหตุใดนั้น ท่านจงกำหนดในใจให้ดี เราจะกล่าวให้ฟัง :

อัคคิเวสนะ! อาสวะเหล่าใดที่ทำให้ผู้นั้นให้เศร้าหมองพร้อม เป็นไปเพื่อความเกิดอีกประกอบด้วยความทุณทราย มีทุกข์เป็นผล ทำให้มีชาติชรา มรณะอีกสืบไป, เมื่อผู้ใดละมันไม่ได้ เรากล่าวว่าผู้นั้นเป็นคนหลง, เมื่อผู้ใด ละได้ขาด เรากล่าวว่าผู้นั้นเป็นคนไม่หลง เพราะว่าจะเป็นผู้ไม่หลงได้ ก็เพราะการละอาสวะได้ขาด. อัคคิเวสนะ! อาสวะทั้งหลายเหล่านั้น เป็นสิ่งที่ตถาคต ละได้ขาดแล้ว ถอนขึ้นได้กระทั่งราก ทำให้เป็นเหมือนตาลไม่มีวัตถุ (คือหน่อสำหรับงอก) ไม่ให้มีไม่ให้เกิดได้อีกต่อไปดูจว่าต้นตาลถูกตัดที่คอแห่งต้นแล้ว ไม่อาจงอกได้สืบไป ฉนั้นใดก็ฉนั้น.

ทรงถูกคู่เรื่องฉันทปลานฉันท

ชีวกะ! การที่ชนเหล่านั้นมากกล่าวว่า “มหาชนฆ่าสัตว์มีชีวิต อุทิศเฉพาะพระสมณโคตม. พระสมณโคตมรู้อยู่ ก็บริโภคน้ำเนื้อที่เขาทำแล้วอุทิศเฉพาะ” ดังนี้; ชนพวกนั้น ไม่ชื่อว่ากล่าวสิ่งที่เรากล่าวเขากล่าวคู่เรา ด้วยสิ่งไม่มีจริงไม่เป็นจริง. ชีวกะ! เรากล่าวว่าเนื้อที่ไม่ควรบริโภค ก็เพราะเหตุ

สามอย่าง คือ ได้เห็นแล้ว ได้ฟังแล้ว ได้เกิดรังเกียจโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว. ชีวกะ! เหล่านี้แล เหตุสามอย่าง ที่ทำให้เรากล่าวว่า เนื้อนั้นไม่ควรบริโภค.

ชีวกะ! เรากล่าวว่าเนื้อที่ควรบริโภค ก็เพราะเหตุสามอย่าง คือ ไม่ได้เห็นแล้ว ไม่ได้ฟังแล้ว ไม่ได้รังเกียจโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว. ชีวกะ! เหล่านี้แล เหตุสามอย่าง ที่ทำให้เรากล่าวว่า เนื้อนั้นควรบริโภค.

แง่ที่เขากล่าวหาพระองค์อย่างผิด ๆ^๑

พราหมณ์! แ่ง (ปริยาย) ที่เมื่อผู้ใดจะฟังกล่าวหาเราโดยชอบว่า “พระสมณโคดม มีความไม่มีรสเป็นรูป (คือเป็นที่สังเกต)” นั้น, มีอยู่. พราหมณ์! คือว่า ความยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส โภกฐัพพะ เหล่าใด ความยินดีเหล่านั้นตถาคตละได้ขาดแล้ว ถอนขึ้นกระทั่งราก ทำให้เป็นเหมือนตาลไม่มีวิัตถุ (คือหน่อยอดสำหรับงอกอีกต่อไป) ไม่ให้มีไม่ให้เกิดอีกต่อไป. นี้แลเป็นแง่ที่ผู้ใดเมื่อจะกล่าวหาเราโดยชอบ ว่า พระสมณโคดมมีความไม่มีรสเป็นรูป, หาใช่เป็นดังที่ท่านหมายถึง แล้วกล่าวไม่.

พราหมณ์! แ่งที่เมื่อผู้ใดจะฟังกล่าวหาเราโดยชอบว่า “พระสมณโคดมเป็นคนไร้โรคะ” นั้น, มีอยู่. พราหมณ์! คือว่า โรคะ กล่าวคือ รูป เสียง กลิ่น รส โภกฐัพพะ เหล่าใด โรคะเหล่านั้น ตถาคตละได้ขาดแล้ว ฯลฯ หาไม่ให้มีไม่ให้เกิดอีกต่อไป. นี้แลเป็นแง่ ฯลฯ, หาใช่เป็นดังที่ท่านหมายถึง แล้วกล่าวไม่.

๑. บาลี มหาวรรค อฎฐก. อ. ๒๓/๑๗๕/๑๐๑. ตริสแก่เวรัญชพราหมณ์ ที่ใกล้โคนสะเดา ชีอนเพรุ เมืองเวรัชชา.

พราหมณ์ แ่งที่เมื่อผู้ใดจะฟังกล่าวหาเราโดยชอบว่า “พระสมณโคดม เป็นคนกล่าวแต่การไม่ทำ” นั้น มีอยู่. พราหมณ์! จริงเทียว คือว่าเรากล่าวการไม่ทำกายทุกจริต วจีทุกจริต มโนทุกจริต, กล่าวการไม่ทำสิ่งที่เป็นบาปเป็นอกุศล มีประการต่าง ๆ ต่างหาก. นี่แลเป็นแ่ง ฯลฯ, หาใช่เป็นดังที่ท่านหมายถึง แล้วกล่าวไม่.

พราหมณ์! แ่งที่เมื่อผู้ใดจะฟังกล่าวหาเราโดยชอบว่า “พระสมณโคดมเป็นคนกล่าวแต่ความขาดสูญ” นั้น มีอยู่. จริงเทียว พราหมณ์! คือว่าเรากล่าวความขาดสูญแห่งราคะ โทสะ โมหะ, ความขาดสูญแห่งสิ่งเป็นบาปอกุศล มีประการต่าง ๆ ต่างหาก. นี่แลเป็นแ่ง ฯลฯ, หาใช่เป็นดังที่ท่านหมายถึง แล้วกล่าวไม่.

พราหมณ์ แ่งที่เมื่อผู้ใดจะฟังกล่าวหาเราโดยชอบว่า “พระสมณโคดมเป็นคนมักเกลียด” นั้นมีอยู่. พราหมณ์! จริงเทียว, เรากล่าวความน่าเกลียดด้วย กายทุกจริต วจีทุกจริต มโนทุกจริต, กล่าวความน่าเกลียดเพราะถึงพร้อมด้วยสิ่งเป็นบาปอกุศลมีประการต่าง ๆ. นี่แลเป็นแ่ง ฯลฯ, หาใช่เป็นดังที่ท่านหมายถึง แล้วกล่าวไม่.

พราหมณ์! แ่งที่เมื่อผู้ใดจะฟังกล่าวหาเราโดยชอบว่า “พระสมณโคดมเป็นคนนำไปทำให้พินาศ” นั้น มีอยู่. พราหมณ์! จริงเทียว, เราแสดงธรรมเพื่อนำไปทำเสียให้พินาศ ซึ่งราคะ โทสะโมหะ, แสดงธรรมเพื่อนำไปทำเสียให้พินาศ ซึ่งสิ่งเป็นบาปอกุศลมีประการต่าง ๆ. นี่แลเป็นแ่ง ฯลฯ, หาใช่เป็นดังที่ท่านหมายถึง แล้วกล่าวไม่.

พราหมณ์! แ่งที่เมื่อผู้ใดจะฟังกล่าวหาเราโดยชอบว่า “พระสมณโคดมเป็นคนเผาผลาญ” นั้น มีอยู่. พราหมณ์! เรากล่าวความควรแก่การเผาผลาญ ในสิ่งอันเป็นบาปอกุศล มีประการต่าง ๆ คือกายทุกจริต วจีทุกจริต

มโนทุจริต, พราหมณ์! บาบอบุคคลที่ควรเผาผลาญเสีย อันผู้ใดเผาผลาญได้แล้ว เราเรียกผู้นั้นว่า ผู้เผาผลาญ (ตบัสสี). พราหมณ์! บาบอบุคคลที่ควรเผาผลาญนั้น ตถาคตละได้ขาดแล้วถอนขึ้นกระทันจระ ทำให้เหมือนตาลหน่อเน่า, ไม่ให้มี ไม่ให้เกิดได้อีกต่อไป. นี่และเป็นแ่ง ฯลฯ, หาใช่เป็นดังที่ท่านหมายถึง แล้ว กล่าวไม่.

พราหมณ์! แ่งที่เมื่อผู้ใดจะพึงกล่าวหาเราโดยชอบว่า “พระสมณโคดมเป็นคนไม่มีที่ผิดที่เกิด” นั้น มีอยู่. พราหมณ์! คือว่า การต้องนอนในครรภ์ครั้งต่อไป การต้องเกิดอีกในภพใหม่ อันผู้ใดละได้ขาดแล้ว, เราเรียกผู้นั้นว่า คนไม่รู้จักผิดจักเกิด (อปฺปคฺพฺโง). พราหมณ์! การต้องนอนในครรภ์ครั้งต่อไป การต้องเกิดอีกในภพใหม่ สำหรับตถาคตนั้น ตถาคตละได้ขาดแล้ว ถอนขึ้นกระทันจระ ทำให้เหมือนตาลหน่อเน่าเสียแล้ว ไม่ให้มีไม่ให้เกิดได้อีกต่อไป. นี่และเป็นแ่ง ฯลฯ, หาใช่เป็นดังที่ท่านหมายถึง แล้วกล่าวไม่.

มนุษย์บุญชน รู้จักพระองค์น้อยเกินไป^๑

ภิกษุ ท.! นั้นยังน้อยไป ยังต่ำไป เป็นเพียงส่วนศีลเท่านั้น คือข้อที่บุญชนกล่าวสรรเสริญคุณของตถาคตอยู่. ภิกษุ ท.! บุญชนกล่าวสรรเสริญคุณของตถาคตอยู่ ยังน้อย ยังต่ำ สักว่าศีลเท่านั้น, นั้นเป็นอย่างไรเล่า? คือบุญชนกล่าวสรรเสริญตถาคตอยู่ว่า พระสมณโคดมละการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป เป็นผู้ขาดจากปาณาติบาต วางท่อนไม้และศาสตราเสียแล้ว มีความละเอียดต่อบาป มีความเอ็นดูกรุณา หวังประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ ท. และ

๑. บาลี พรหมชาลสูตร ส.ที. ๙/๔/๒. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่อุทยานอัมพโลฏฐิกา, ระหว่างกรุงราชคฤห์ กับ เมืองนาลันทา ต่อกัน.

...ว่า พระสมณโคดม ละการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ งดขาดจากอทินนาทาน ถือเอาแต่ของที่เจ้าของให้แล้ว หวังอยู่แต่ในของที่เจ้าของเขาให้, เป็นคนสะอาด ไม่เป็นขโมย. และ

...ว่า พระสมณโคดม ละกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์, เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์โดยปกติ ประพฤติห่างไกล เว้นขาดจากการเสพเมถุน อันเป็นของสำหรับชาวบ้าน. และ

...ว่า พระสมณโคดม ละการกล่าวเท็จ งดขาดจากมุสาวาท พูดแต่คำจริง รักษาคำสัตย์ มั่นคงในคำพูด ควรเชื่อได้ ไม่แก้งกล่าวให้ผิดต่อโลก. และ

...ว่า พระสมณโคดม ละการกล่าวคำส่อเสียด งดขาดจากปิสุณาวาท, ได้ฟังจากฝ่ายนี้แล้ว ไม่เก็บไปบอกฝ่ายโน้น เพื่อทำลายฝ่ายนี้. หรือได้ฟังจากฝ่ายโน้นแล้ว ไม่เก็บมาบอกฝ่ายนี้ เพื่อทำลายฝ่ายโน้น, แต่จะสมานชนที่แตกกันแล้วให้กลับพร้อมเพรียงกัน, อุดหนุนชนที่พร้อมเพรียงกันอยู่ให้พร้อมเพรียงกันยิ่งขึ้น, เป็นคนชอบใจในการพร้อมเพรียง กล่าวแต่ว่าจที่ทำให้พร้อมเพรียงกัน. และ

...ว่า พระสมณโคดม ละการกล่าวคำหยาบ งดขาดจากผรุสวาท, กล่าวแต่ว่าจที่ปราศจากโทษ เสนาะใสต ให้เกิดความรัก เป็นคำพู่ใจ เป็นคำสุภาพที่ชาวเมืองเขาพูดกัน เป็นที่ใครที่พอใจของมหาชน. และ

...ว่า พระสมณโคดม ละคำพูดที่ไปรยประโยชน์ทั้งเสีย งดขาดจากการพูดเพื่อเจ้า, กล่าวแต่ในเวลาสมควร กล่าวแต่คำจริง เป็นประโยชน์เป็นธรรมเป็นวินัย เป็นวาจาที่ตั้ง มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีเวลาจบ เต็มไปด้วยประโยชน์ สมควรแก่เวลา. และ

...ว่า พระสมณโคดม งดขาดจากการล้างผลาญพีชคาม และภุตคาม,^๑ เป็นผู้ฉันอาหารวันหนึ่งเพียงหนเดียว เว้นจากการฉันในราตรีและวิกาล, ...เป็นผู้งดขาดจากการรำ การขับ การร้องการประโคม และดูการเล่นชนิดที่เป็นข้าศึกแก่กุศล, เป็นผู้งดขาดจากการประดับประดา คือทัดทรงตบแต่งด้วยมาลา และของหอมเครื่องลูบทา, เป็นผู้งดขาดจากการนอนบนที่นอนสูงใหญ่, เป็นผู้งดขาดจากการรับเงินและทอง, เป็นผู้งดขาดจากการรับข้าวเปลือก, งดขาดจากการรับเนื้อดิบ, การรับหญิง และเด็กหญิง, การรับทาสี และทาส, การรับแพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง ม้า โค ทั้งผู้และเมีย, งดขาดจากการรับที่นาที่สวน, งดขาดจากการรับใช้เป็นทูตไปในที่ต่างๆ (ให้คฤหัสถ์). งดขาดจากการซื้อขาย, การซื้อโกงด้วยตาชั่ง, การลวงด้วยของปลอม, การซื้อด้วยเครื่องนับ (เครื่องตวงและเครื่องวัด), งดขาดจากการโกง ด้วยการรับสินบนและล่อลวง, การตัด การฆ่า การจำจอง การชู้มทำร้าย การปล้น การกรรโชก.

(เหล่านี้ เป็นส่วน จุลศีล)

...ว่า พระสมณโคดม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวกพากันฉันโภชนะ ที่ทายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว ยังทำพีชคามและภุตคามให้กำเริบ, คืออะไรบ้าง? คือ พีชที่เกิดแต่ราก-เกิดแต่ต้น-เกิดแต่ผล-เกิดแต่ยอด-เกิดแต่เมล็ด ให้กำเริบอยู่, ส่วนท่านงดขาดจากการทำพีชคามและภุตคามให้กำเริบแล้ว.

...ว่า พระสมณโคดม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พากันฉันโภชนะที่ทายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว ยังทำการบริโภคสะสม คือ สะสมข้าว สะสมน้ำดื่ม สะสมผ้า สะสมยานพาหนะ สะสมที่นอน สะสมเครื่องพัดทาของหอม และอามิส อยู่, ส่วนท่านงดขาดจากการสะสมเห็นปานดั่งนั้นเสีย.

๑. พีชคามคือพันธุ์ที่เขานำมาให้ แต่ยังไม่ปลูกเป็นได้อีกอยู่, เช่นของมีเมล็ดมีหน่อ ฯลฯ ภุตคามคือพีชพันธุ์ที่ยังเกิดอยู่กับที่เดิม.

...ว่า พระสมณโคดม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พากันฉันโภชนะที่ท่ายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว ยังดูการเล่น คือ ดูก้อน ฟังขับ ฟังระโคม ดูก้อนลอย ฟังนิยาย ฟังเพลงปรบมือ - ตีฆ้อง-ตีระนาด ดุหุ่นยนต์ ฟังเพลงขอทาน ฟังแคน ดูการเล่นหน้าศพ ดูชนช้าง แข่งม้า ชนกระบือ ชนโค-แพะ-แกะ-ไก่-นกกระทา, ดูรำไม้ รำมือ ชกมวย, ดูเขารบกัน ดูเขาตรวจพล, ดูเขาตั้งกระบวนทัพ; ดูกองทัพที่จัดไว้เสร็จแล้วบ้างอยู่, ส่วนท่านเป็นผู้งดขาดจากการดูการเล่นเห็นปานดั่งนั้นเสีย.

...ว่า พระสมณโคดม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พากันฉันโภชนะที่ท่ายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว ยังเล่นการพนัน หรือการเล่นอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คือเล่นหมากรุกทุกชนิดแถวละ๘ ตาบ้าง ๑๐ ตาบ้าง เล่นหมากเก็บ, ซิงนาง หมากไหว โยนบ่วง ไม้หึ่ง ฟาดให้เป็นรูป ทอดลูกบาศก์ เปาไปไม้, เล่นไถน้อย ๆ หกคะเมน กังหัน ตวงทรายด้วยไปไม้ รดน้อย ๆ ฤษน้อยๆ ทายอักษรในอากาศ ทายใจ ล้อคนพิการอยู่, ส่วนท่านงดขาดจากการพนัน หรือการเล่นอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เห็นปานดั่งนั้นเสีย.

...ว่า พระสมณโคดม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พากันฉันโภชนะที่ท่ายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว ยังประกอบการนอนบนที่นอนสูงใหญ่ คือเตียงเท้าสูงเกินประมาณ, เตียงที่เท้าสลักรูปสิงห์, ฝ่าโกเขาวัวขนยาว, เครื่องลาดขนแกะวิจิตรด้วยลายเย็บ, เครื่องลาดขนแกะสีขาว, เครื่องลาดขนแกะมีลายเป็นกลุ่มดอกไม้, เครื่องลาดมีนุ่นภายใน, เครื่องลาดวิจิตรด้วยรูปสัตว์ร้าย, เครื่องลาดมีขนตรงขึ้นข้างบน เครื่องลาดมีชายครุย เครื่องลาดแกมทอง-เงิน-ไหม เครื่องลาดใหญ่ (นางพื่อนได้ ๑๖ คน) ฯลฯ, อยู่, ส่วนท่านงดขาดจากการนอนบนที่นอนสูงใหญ่ เห็นปานดั่งนั้นเสีย.

...ว่า พระสมณโคดม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พากันฉันโภชนะที่ท่ายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว ยังประกอบการประดับประดาตกแต่งร่างกาย

เห็นปานนี้ คือการอบตัว การเคลঁนตัว การอาบน้ำอา่าง การนวดเนื้อ การส่องดูเงา การหยอดตาให้มีแววมขำ การใช้ดอกไม้ การทาของหอม การตัดหน้า การทาปาก การผูกเครื่องประดับที่มีมือ การผูกเครื่องประดับที่กลางกระหม่อม การถือไม้ถือ การห้อยแขวนกล่องกลักอันวิจิตร การคาดดาบ การคาดพระขรรค์การใช้ร่มและรองเท้าอันวิจิตร การใส่กรอบหน้า การปักปิ่น การใช้พัดสวยงาม การใช้ผ้าขาวชายเพื่อยและอื่นๆ อยู่, ส่วนท่านงดขาดจากการประดับประดาตกแต่งร่างกาย เห็นปานดั่งนั้นเสีย.

...ว่า พระสมณโคดม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พวกกันฉัน โภชนะที่ทายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว ยังประกอบเครื่องจตุตถกถา คือคุยกันถึงเรื่องพระราชา, โจร, อมาตย์, กองทัพ, ของน่าหวาดเสียว, การรบ; เรื่องน้ำ, เรื่องข้าว, ผ้า, ที่นอน, ดอกไม้, ของหอม, ญาติ, ยานพาหนะ, บ้าน, จังหวัด, เมืองหลวง, บ้านนอก, หญิง, ชาย, คนกล้า, ตรอก, ทำน้ำ, คนตายไปแล้ว, เรื่องโลกต่างๆ, เรื่องสมุทร, เรื่องความฉิบหาย, เรื่องความมั่งคั่ง, บ้างอยู่, ส่วนท่านงดขาดจากการประกอบเครื่องจตุตถกถาเห็นปานดั่งนั้นเสีย.

...ว่า พระสมณโคดม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พวกกันฉัน โภชนะที่ทายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว ยังประกอบกรกล่าวถ้อยคำแก่งแย่งกันอยู่ คือแก่งแย่งกันว่า “ท่านไม่รู้ทั่วถึงพระธรรมวินัยนี้, ข้าพเจ้ารู้ทั่วถึงพระธรรมวินัยนี้, ท่านจะรู้ทั่วถึงอย่างไรได้, ท่านปฏิบัติผิด ข้าพเจ้าปฏิบัติถูก, ถ้อยคำของข้าพเจ้าเป็นประโยชน์, - ของท่านไม่เป็นประโยชน์, คำควรพูดก่อนท่านนำมาพูดทีหลัง คำควรพูดทีหลัง ท่านพูดเสียก่อน, ข้อที่ท่านเคยเชี่ยวชาญ ได้เปลี่ยนแปลงไปเสียแล้ว, ข้าพเจ้ายกคำพูดแก่ท่านได้แล้ว ท่านถูกข้าพเจ้าข่มได้แล้ว ท่านจงถอนคำพูดของท่านเสีย หรือถ้าท่านสามารถ ก็จงค้านมาเถิด” ดั่งนี้ อยู่, ส่วนท่านงดขาดจากการกล่าวถ้อยคำแก่งแย่ง เห็นปานดั่งนั้นเสีย.

...ว่า พระสมณโคดม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พวกกันฉันท์ โภชนะที่ท่ายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว ยังประกอบการรับเป็นทูต, รับใช้ไปในที่นั้นๆ อยู่ คือรับใช้พระราชา รับใช้อมาตย์ของพระราชา รับใช้กษัตริย์ -พราหมณ์ -คหบดี และรับใช้เด็กๆ บ้าง ที่ใช้ว่า “ท่านจงไปที่นี้, ท่านจงไปที่โน้น, ท่านจงนำสิ่งนี้ไป, ท่านจงนำสิ่งนี้มา” ดังนี้ อยู่, ส่วนพระสมณโคดมท่านเป็นผู้งดขาดจากการรับเป็นทูต เห็นปานดั่งนั้นเสีย.

...ว่า พระสมณโคดม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พวกกันฉันท์ โภชนะที่ท่ายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว ยังประกอบการแสวงหาลาภ ด้วยการกล่าวคำ ล้อหลอก การพูดพรีไพไร การพูดแวดล้อมด้วยเล่ห์ การพูดให้ท่ายกเกิดมานะ มุทะลุในการให้ และการใช้ของค่าน้อย ต่อเอาของที่มีค่ามาก อยู่, ส่วนท่านงดขาดจากการแสวงหาลาภโดยอุบายหลอกลวง เห็นปานดั่งนั้นเสีย.

(เหล่านี้ เป็นส่วน มัชฌิมคัมภีร์)

...ว่า พระสมณโคดม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พวกกันฉันท์ โภชนะที่ท่ายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว ยังประกอบมิจฉาอาชีวะ ทำเดรัจฉานวิชา เห็นปานนี้้อยู่ คือ ทายลักษณะในร่างกาย, นิमितกลางดีร้าย, ดาวตก, อสนีบาต, ทำนายฝัน, -ชะตา, ฝ่าหนูกัด, ทำพิธีโหมเพลิง, เบิกแว่นเวียนเทียน ชาติไปรยแกลบรำข้าวสาร ฯลฯ, อยู่, ส่วนท่านเป็นผู้งดขาดจากการประกอบ มิจฉาอาชีวะ ทำเดรัจฉานวิชา เห็นปานดั่งนั้นเสีย.

...ว่า พระสมณโคดม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พวกกันฉันท์ โภชนะที่ท่ายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว ยังประกอบมิจฉาอาชีวะ ทำเดรัจฉานวิชา เห็นปานนี้้อยู่ คือ ฯลฯ (°หมวดทายลักษณะสิ่งของเช่นแก้ว, ไม้เท้า, เสื้อผ้า,

๑. ในบาลี จำแนกรายชื่อมากมาย จนเกินความต้องการที่จะยกมาไว้ในที่นี้ ผู้ประสงค์พึงเปิดดูในทีมนั้นๆ จากพระบาลี, หรือจากเรื่องบุรพภาคของการตามรอยพระอรหันต์ ตอนบาลีสัมภาษณ์ผลสุตรก็ได้.

ทาสเป็นต้น, หมอตำหนายการรบพุ่ง, หมอตำหนายทางโหราศาสตร์, หมอตำหนายดินฟ้าอากาศ, หมอตำหนายมนต์พ่นด้วยคาถา, หมอตำหนายให้คนมีอันเป็นไปต่างๆ และหมอตำหนายเวชกรรม (ประกอบยาแก้โรคต่างๆ) อยู่, ส่วนท่านงดขาดจากการประกอบมิจฉาอาชีวะ ทำเดรัจฉานวิชา เห็นปานนั้นเสีย.

ภิกษุ ท.! นี่แล คำสำหรับบุณชน พุทธสรรเสริญคุณของตถาคตยังน้อย ยิ่งต่ำ สักว่าเป็นชั้นศีลเท่านั้น.

ภิกษุ ท.! ธรรมอื่น ที่ลึกซึ้ง เห็นยาก รู้ยาก รำจับ ประณีต ไม่เป็นที่เที่ยวของความตรितริก (ตามธรรมดา) เป็นธรรมละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิต ซึ่งตถาคตได้ทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ผู้อื่นรู้แจ้งตามด้วย, เป็นคำสำหรับผู้จะพุทธสรรเสริญตถาคตให้ถูกเต็มตามที่เป็นจริง มีอยู่. ธรรมนั้นคือ อะไรเล่า? (ตอนนี้ ทรงแสดงทฎฐิติ ๖๒ ประการ พร้อมทั้งเรื่องราวต้นเหตุ, ที่เป็นหัวข้อ เปิดดูได้ในภาค ๓ ของเรื่องนี้ ตอนว่าด้วยทรงทราบทฎฐิติที่ลึกซึ้ง, ส่วนเรื่องละเอียดเปิดดูในพระบาลีเดิม).

(จ.เกี่ยวกับเหตุการณ์พิเศษบางเรื่อง ๑๖ เรื่อง) การทรงแสดงความพ้น เพราะสิ้นตัณหา^๑

โมคคัลลานะ! เรายังจำได้อยู่, ที่บุพพารามนี้เอง, ทำวสักกะจอมเทพได้เข้ามาหาเราถึงที่อยู่ อภิวัตแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควร ได้ถามค่านี๊กะเราว่า “พระองค์ผู้เจริญ! ว่าโดยสังเขป, ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าใด ภิกษุจึงเป็นผู้พ้นวิเศษแล้วเพราะความสิ้นไปแห่งตัณหา ออกไปได้ถึงที่สุดยิ่ง เกษมจากโยคะถึงที่สุดยิ่ง มีพรหมจรรย์ถึงที่สุดยิ่ง จบกิจถึงที่สุดยิ่ง เป็นผู้ประเสริฐแห่งเทพและมนุษย์ทั้งหลาย?”

๑. บาลี จูฬัตถมหาสังขยสูตร ม.ม. ๑๒/๔๗๐/๔๓๙. ตรัสแก่พระมหาโมคคัลลานะ, ที่บุพพารามใกล้กรุงสาวัตถี.

โมคคัลลานะ! ครั้นทำวสัฏฐะกล่าวคำนี้แล้ว เราได้ตอบว่า “ท่านผู้เป็นจอมเทพ! หลักคิดที่ภิกษุในศาสนานี้ได้ฟังแล้ว ย่อมมีอยู่ว่า **“สิ่งทั้งปวงไม่ควรเข้าไปยึดถือ”** ดังนี้. เมื่อเธอฟังดังนี้แล้วย่อมรู้ยิ่งซึ่งธรรม (ธรรมตา) ทั้งปวง, ครั้งรู้ยิ่งแล้ว ก็รอบรู้, ครั้นรอบรู้แล้ว ได้รู้ถึงความรู้สึกอันใดอันหนึ่งจะเป็นสุขหรือทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุขก็ตาม เธอย่อมมองเห็นความไม่เพียงแท้ในความรู้สึก (เวทนา) ทั้งหลายเหล่านั้นอยู่. เมื่อเธอมองเห็นความไม่เพียงในเวทนา ท. เหล่านั้น มองเห็น (คือรู้สึก) ความคลายกำหนด มองเห็นความดับสนิท มองเห็นความสลัดคืน (ของตน) อยู่เนืองนิจ ก็ไม่ยึดถือด้วยใจซึ่งอะไร ๆ ในโลกนี้, เมื่อไม่ยึดถือก็ไม่สะดุ้งใจ, เมื่อไม่สะดุ้งใจ ชื่อว่าดับสนิทรอบ ในภายในนั้นเทียว, เธอย่อมรู้สึกตนชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จไปแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มีอีก ดังนี้. ท่านผู้จอมเทพ! ว่าโดยสังเขป, ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้นแล ภิกษุชื่อว่า พันวิเศษแล้ว เพราะความสิ้นตัณหา, ออกไปได้ถึงที่สุดยิ่ง เกษมจากโยคะถึงที่สุดยิ่ง มีพรหมจรรย์ถึงที่สุดยิ่งจบกิจถึงที่สุดยิ่ง เป็นผู้ประเสริฐแห่งเทพและมนุษย์ทั้งหลาย”.

โมคคัลลานะ! เราย่อมจำภาสิตเรื่องความพันวิเศษ เพราะความสิ้นตัณหา โดยย่อๆ แก่ทำวสัฏฐะผู้จอมเทพได้ ดังนี้แล.

การเกิดของพระองค์ ไม่กระทบกระเทือนถึงกฎธรรมชาติ^๑ (การทรงแสดงไตรลักษณ์)

ภิกษุ ท.! เพราะตถาคตเกิดขึ้น หรือเพราะตถาคตไม่ได้เกิดขึ้นก็ตาม,

๑. ปาลี โยธาชีววรรค ติก. อ.๒๐/๓๖๘/๕๗๖. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

สิ่งที่ทรงตัวอยู่ได้เอง ซึ่งเป็นความตั้งอยู่ตามธรรมดา เป็นความตายตัวของธรรม, นั้น ย่อมตั้งอยู่อย่างคงตัว ว่า **“สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง”**, ดังนี้. ภิกษุ ท.! ตถาคตได้ตรัสรู้ ได้หยั่งรู้อย่างยิ่งในสิ่งนั้นๆ. ครั้นตรัสรู้อย่างยิ่ง หยั่งรู้อย่างยิ่งแล้ว ก็บอก ก็แสดง ก็บัญญัติ ก็วางหลักเกณฑ์ ก็เปิดเผย ก็จำแนก ก็ทำให้ของง่าย เพื่อให้รู้ทั่วกันว่า “สังขารทั้งหลายทั้งปวง ไม่เที่ยง” ดังนี้.

ภิกษุ ท.! เพราะตถาคตเกิดขึ้น หรือเพราะตถาคตไม่ได้เกิดขึ้นก็ตาม, สิ่งซึ่งทรงตัวอยู่ได้เอง ซึ่งเป็นความตั้งอยู่ตามธรรมดา เป็นความตายตัวของธรรม, สิ่งนั้น ย่อมตั้งอยู่อย่างคงตัว ว่า **“สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์”**, ดังนี้. ภิกษุ ท.! ตถาคตได้ตรัสรู้ ได้หยั่งรู้ เป็นอย่างยิ่งในสิ่งนั้นๆ. ครั้นตรัสรู้อย่างยิ่ง หยั่งรู้อย่างยิ่งแล้ว ก็บอก ก็แสดง ก็บัญญัติ ก็วางหลักเกณฑ์ ก็เปิดเผย ก็จำแนก ก็ทำให้ของง่าย เพื่อให้รู้ทั่วกันว่า “สังขาร ทั้งหลายทั้งปวง เป็นทุกข์ ” ดังนี้.

ภิกษุ ท.! เพราะตถาคตเกิดขึ้น หรือเพราะตถาคตไม่ได้เกิดขึ้น ก็ตาม, สิ่งซึ่งทรงตัวอยู่ได้เอง ซึ่งเป็นความตั้งอยู่ตามธรรมดา เป็นความตายตัวของธรรม, นั้น ย่อมตั้งอยู่อย่างคงตัว ว่า **“ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา”**, ดังนี้. ภิกษุ ท.! ตถาคตได้ตรัสรู้ ได้หยั่งรู้อย่างยิ่งในสิ่งนั้นๆ. ครั้นตรัสรู้อย่างยิ่ง หยั่งรู้อย่างยิ่งแล้ว ก็บอก ก็แสดง ก็บัญญัติ ก็วางหลักเกณฑ์ ก็เปิดเผย ก็จำแนก ก็ทำให้ของง่าย เพื่อให้รู้ทั่วกันว่า “ธรรมทั้งหลายทั้งปวง เป็นอนัตตา” ดังนี้.

การทรงแสดงเหตุของความเจริญ^๑

พราหมณ์! คราวหนึ่ง เราอยู่ที่สารันทตเจดีย์เมืองเวสาลี, ณ ที่นั้น เราได้กล่าวธรรมที่เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อม ๗ ประการเหล่านี้ แก่พวกเจ้าวัชชี, พราหมณ์! ถ้าธรรมทั้งเจ็ดอย่างนั้น คงตั้งอยู่ในพวกเจ้าวัชชี ก็หรือเจ้าวัชชี จักตั้งตนอยู่ในธรรมทั้งเจ็ดอย่างเหล่านั้นแล้ว, พราหมณ์! อันนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญอย่างเดียว หากความเสื่อมมิได้. (ต่อไปนี้เป็นตัวธรรมเจ็ดประการที่ตรัสแก่พระอานนท์ ซึ่งวัสสการพราหมณ์ก็นั่งฟังอยู่ด้วย).

อานนท์! พวกเจ้าวัชชีประชุมกันเนื่อง ๆ ประชุมกันโดยมาก...

อานนท์! พวกเจ้าวัชชีพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พวกเจ้าวัชชี จะต้องทำ...

อานนท์! พวกเจ้าวัชชีมิได้บัญญัติข้อที่มิได้บัญญัติไว้ มิได้ถอนข้อที่บัญญัติไว้แล้ว, แต่ประพฤติอยู่ในวัชชีธรรมตามที่ได้บัญญัติไว้...

อานนท์! พวกเจ้าวัชชี สักการะ เคารพ นับถือ บูชา ท่านที่เป็นประธาน ของเจ้าวัชชีตั้งใจฟังคำสั่งของท่านผู้นั้น...

อานนท์! พวกเจ้าวัชชี มิได้ลบหลู่ดูถูกสตรี ที่เป็นเจ้าหญิง หรือ กุมารีในสกุล...

อานนท์! พวกเจ้าวัชชี สักการะ เคารพ นับถือ บูชา เจดีย์ทั้งภายในและภายนอก มิได้ปล่อยละเลย ให้ทานที่เคยให้ ให้กิจที่เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้น และให้พิธีกรรมที่ประกอบด้วยธรรม, เสื่อมเสียไป...

อานนท์! พวกเจ้าวัชชี เตรียมเครื่องต้อนรับไว้พร้อม เพื่อพระอรหันต์ ท. ว่า “พระอรหันต์ ท. ที่ยังมีได้มา ฟังมาสู่แว่นแคว้นนี้, ที่มาแล้ว ฟังอยู่สุขสำราญ เกิด” ดังนี้...

๑. บาลี มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๘๙/๖๙. ตรัสแก่วัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์มคธ ที่เขาคิชฌกูฏ.

อานนท์! เหล่านี้ (แต่ละอย่างๆ, ที่ตรัสทีละอย่าง) ล้วนแต่เป็นความ
เจริญแก่เจ้าวัชชีอย่างเดียวนะ หากความเสื่อมมิได้.

การตรัสเรื่อง “ทุกข์นี้ใครทำให้?”^๑

อานนท์! คราวหนึ่งเราอยู่ที่ป่าไผ่ เป็นที่ให้เหยื่อแก่กระแต ไก่ลี้กฐ
ราชคฤห์ นี่แหละ, ครั้งนั้น เวลาเช้าเราครองจีวรถือบาตร เพื่อไปบิณฑบาตใน
กรุงราชคฤห์ คิดขึ้นมาว่า ยังเข้าเกินไปสำหรับการบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ถ้า
ไหน เราเข้าไปสู่อารามของปริพพาสก ผู้เป็นเดียรถีย์เหล่าอื่นเถิด. เราได้เข้า
ไปสู่อารามของปริพพาสก ผู้เป็นเดียรถีย์เหล่าอื่น กระทำสัมโมทนียกตาแก่กัน
และกัน นิ่งลง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง.

อานนท์! ปริพพาสกเหล่านั้นได้กล่าวกะเราผู้นั่งแล้ว อย่างนี้ว่า
“ท่านโคตมะ! มีสมณพราหมณ์บางพวกที่กล่าวสอนเรื่องกรรม ย่อมบัญญัติความ
ทุกข์ว่าเป็นสิ่งที่ ตนทำเอาด้วยตนเอง, มีสมณพราหมณ์อีกบางพวกที่กล่าวสอน
เรื่องกรรม ย่อมบัญญัติความทุกข์ ว่าเป็นสิ่งที่ผู้อื่นทำให้, มีสมณพราหมณ์อีก
บางพวก ที่กล่าวสอนเรื่องกรรม ย่อมบัญญัติความทุกข์ว่าไม่ใช่ทำเองหรือใคร
ทำให้ ก็เกิดขึ้นได้. ในเรื่องนี้ ท่านโคตมะของพวกเรา^๒ กล่าวสอนอยู่อย่างไร?
และพวกเรากล่าวอยู่อย่างไร จึงจะเป็นอันกล่าวตามคำที่ท่านโคตมะกล่าวแล้ว,
ไม่เป็นการกล่าวด้วยคำไม่จริง แต่เป็นการกล่าวโดยถูกต้อง และสหธรรมิกบางคน
ที่กล่าวตาม จะไม่พลอยกลายเป็นผู้ควรถูกติเตียนไปด้วย?” ดังนี้.

๑. บาลี อภิสมยสังยุตต์ นิทาน. ส. ๑๖/๔๑/๗๖. ทรงเล่าแก่พระอานนท์ ที่เวฬุวัน.

๒. โวหารพูดเสมอกันฉันเพื่อน ซึ่งเป็นธรรมดาที่พวกปริพพาสก เดียรถีย์อื่นพูดกับพระองค์.

อานนท์! เราได้กล่าวกะปริพพาชกทั้งหลายเหล่านั้นว่า ท่าน! เรา
กล่าวว่า ทุกข์ อาศัยเหตุปัจจัย (ของมันเองเป็นลำดับๆ)^๑ เกิดขึ้น.
มันอาศัยเหตุปัจจัยอะไรเล่า? อาศัยปัจจัยคือ ผัสสะ. ผู้กล่าวอย่างนี้แล ชื่อว่า
กล่าวตรงตามที่เรากล่าว.

การสนทนากับ “พระเหม็นคาว”^๒

ภิกษุ ท.! เมื่อเข้านี้ เราครองจีวรถือบาตรไปบิณฑบาตในเมือง
พาราณสี. เราได้เห็นพระภิกษุรูปหนึ่ง เทียวบิณฑบาตอยู่ตามแหล่งที่ซื้อขายโค
ของพวกมิลักขะ, เป็นภิกษุมีท่าทางกระหายกามคิดลึก ปล่อยสติ ปราศจาก
สัมปชัญญะ จิตฟุ้ง ใจเขว ผิดพรหมแห่งเกษม. ครั้นเห็นแล้ว เราได้กล่าว
กะภิกษุนั้น ว่า “ภิกษุ! เธออย่าทำตัวให้เน่าพอง. ตัวที่เน่าพองส่งกลิ่น
เหม็นคาวคุ้งแล้ว แมลงวันจักไม่ตอมไม่ดูคุ้งนั้น เป็นไปไม่ได้นะภิกษุ”. ดังนี้.
ภิกษุนั้นถูกเราทักอย่างนี้ ก็เกิดความสลดขึ้นในใจ.

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดังนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้ทูลถามขึ้นว่า “อะไรเล่า พระเจ้าข้า
ชื่อว่าของเน่าพอง? อะไรเล่า ชื่อว่ากลิ่นเหม็นคาว! อะไรเล่า ชื่อว่าแมลงวัน?”

ภิกษุ! อภิชฌา ชื่อว่า ของเน่าพอง. พยาบาท ชื่อว่ากลิ่น
เหม็นคาว. ความคิดที่เป็นอกุศลลามก ชื่อ แมลงวัน. ตัวที่เน่าพอง
ส่งกลิ่นเหม็นเหม็นคาวคุ้งแล้ว แมลงวันจักไม่ตอมไม่ดูคุ้งนั้น เป็นไปไม่ได้.

๑. ดูของปฏิจสุมุขบาท, แต่ในที่นี้ทรงยกมาเฉพาะผัสสะ.

๒. บาลี ติก. อ. ๒๐/๓๖๑/๕๖๘. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่อุสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี.

การตอบคำถามของทัณฑปาณีสักกะ^๑

ภิกษุ ท.! วันนี้ เ้านี้เอง เราครองจีวรเข้าไปบิณฑบาตในเมือง กบิลพัสดุ์. เสร็จการบิณฑบาต กลับจากการบิณฑบาตแล้ว เข้าไปอยู่พักกลางวัน ที่โคนต้นมะตูมหนุ่มในปามหาวัน.

ภิกษุ ท.! แม้ทัณฑปาณีสักกะ ก็เดินเที่ยวเล่นบริหารแข่งอยู่ ได้เข้าไป สู่ปามหาวัน ตรงไปที่ต้นมะตูมหนุ่มอันเรานั่งอยู่. เข้าไปหาเราแล้วกล่าวทักทาย ปราศรัย แล้วยืนยันคางด้วยไม้เท้า มีมือทั้งสองกุมปลายไม้เท้าอยู่ใต้คาง, ได้กล่าว กะเราว่า “พระสมณะมีถ้อยคำอย่างไร มีการกล่าวอย่างไรอยู่เป็นประจำ?” ดังนี้.

ภิกษุ ท.! ทัณฑปาณีก้าวอย่างนี้แล้ว เราได้กล่าวตอบเขาอย่างนี้ว่า
“เพื่อนเอ๋ย! มีถ้อยคำอย่างไรแล้ว ไม่ทะเลาะวิวาทอยู่กับใคร ๆ ในโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อม ทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์แล้ว, เรามีถ้อยคำอย่างนั้น มีการกล่าวอย่างนั้น อยู่เป็นประจำ; อีกอย่างหนึ่ง ใครมีถ้อยคำอย่างไร แล้ว ความจำ (ในเรื่องราวก่อนๆ) ไม่มาติดตามอยู่ในใจผู้นั้นซึ่ง (บัดนี้) เป็นผู้หมดบาป ไม่ประกอบตนอยู่ด้วยกาม ไม่ต้องกล่าวด้วยความสงสัยว่า อะไรเป็นอย่างใ้อีกต่อไป มีความรำคาญทางกายและทางใจอันตนตัดขาดแล้ว ปราศจากค้นหาในภพไหน ๆ ทั้งสิ้นแล้ว, เรามีถ้อยคำอย่างนั้น มีการกล่าว อย่างนั้นอยู่เป็นประจำ. เพื่อนเอ๋ย! เรามีถ้อยคำอย่างนี้ มีการกล่าวอย่างนี้ อยู่เป็นประจำ” ดังนี้.

๑. บาลี มธุปนิทกสูตร มุ.ม. ๑๒/๒๒๑/๒๔๔. ตรัสแก่ภิกษุ ท. ที่นิโครธาราม ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์. คำถามนี้ผู้ถามเป็นเชิงหยั่งเสียงว่าพระผู้มีพระภาคเจ้ากับพระเทวทัตนั้น ใครเป็นคนก่อเรื่อง.

ภิกษุ ท.! เมื่อเราตอบไปเช่นนี้แล้ว ทณฑปาณิสักกะก็กำศีระชะแลบลิ้น ตะหน้าผากด้วยนิ้วสามนิ้ว เลิกคิ้วแล้วลากไม้เท้าหลีกไป.

การสนทนากับ นิครนถ์^๑

มหานาม! คราวหนึ่ง เราอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้นครราชคฤห์, ครั้งนั้นพวกนิครนถ์เป็นอันมากประพฤตวิบัติอย่างเดียวก ดการนั่ง อยู่ ณ ที่กาฬศิลา ช้างภูเขาสีคิลิ, ต่างประจบความเพียรแรงกล้าเสวยเวทนาอันเป็นทุกข์กล้าแข็งแสบเผ็ด.

มหานาม! ครั้งนั้นเป็นเวลาเย็น เราออกจากที่เรือนแล้วไปสู่กาฬศิลา ช้างภูเขาสีคิลิ อันพวกนิครนถ์ ประพฤตวิบัติอยู่, ได้กล่าวกะพวกนิครนถ์เหล่านั้นว่า “ท่าน! เพราะอะไรหนอ พวกท่านทั้งหลายจึงประพฤตยั้งไม่นั่งประจบความเพียรได้รับเวทนาอันเป็นทุกข์กล้าแข็งแสบเผ็ด?” ดังนี้.

มหานาม! นิครนถ์เหล่านั้นได้กล่าวกะเราว่า “ท่าน! ท่านนิครนถนาฏบุตร เป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวงเห็นสิ่งทั้งปวง ได้ยืนยันทสสนะของตนเองโดยไม่มีกรยกเว้น ว่าเมื่อเราเดินอยู่, ยืนอยู่, หลับอยู่ ตื่นอยู่ ก็ตาม ทสสนะของเราย่อมปรากฏติดต่อกันไม่ขาดสาย” ดังนี้. ท่านนิครนถนาฏบุตรนั้นกล่าวไว้อย่างนี้ว่า “นิครนถ์ผู้เจริญ! บาปกรรมในกาลก่อนที่ได้ทำไว้ มีอยู่แล, พวกท่านจงทำลายกรรมนั้นให้สิ้นไป ด้วยทุกกริยาอันแสบเผ็ดนี้; อนึ่ง เพราะการสำรวจ กาย วาจา ใจ ในบัดนี้ ย่อมชื่อว่าไม่ได้กระทำกรรมอันเป็นบาปอีกต่อไป. เพราะการเผาผลาญกรรมเก่าไม่มีเหลือ และเพราะการไม่กระทำกรรมใหม่ กรรมต่อไปก็ขาดสาย, เพราะกรรมขาดสาย ก็สิ้นกรรม, เพราะ

๑. บาลี จุฬทุกขขันธสูตร ม.ม. ๑๒/๑๘๔/๒๑๙. ทรงเล่าแก่ท้าวมหานามสากยะ ที่นิโครธารามกรุงกบิลพัสดุ์.

สิ้นกรรม, ก็สิ้นทุกข์, เพราะสิ้นทุกข์ ก็สิ้นเวทนา, เพราะสิ้นเวทนา ทุกข์ทั้งหมดก็เหือดแห้งไป, ดังนี้. คำสอนของท่านนาฏบุตรนั้น เป็นที่ชอบใจ และควรแก่เรา, และพวกเราก็เป็นผู้พอใจต่อคำสอนนั้นด้วย” ดังนี้.

มหานาม! เราได้กล่าวคำนี้กะนิครนถ์เหล่านั้นสืบไปว่า “ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท.! ท่านทั้งหลายรู้หรือหรือว่า พวกเราทั้งหลาย ได้มีแล้วในกาลก่อน หรือว่ามีได้มี?”

“ไม่ทราบเลยท่าน!”

“ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท.! ท่านทั้งหลายรู้หรือหรือ ว่าพวกเราทั้งหลาย ได้ทำกรรมที่เป็นบาปแล้วในกาลก่อน หรือว่าพวกเราไม่ได้ทำแล้ว?”

“ไม่ทราบได้เลย, ท่าน!”

“ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท.! ท่านทั้งหลายรู้หรือหรือ ว่าเราทั้งหลาย ได้ทำกรรมที่เป็นบาปอย่างนี้ๆ ในกาลก่อน?”

“ไม่ทราบเลยท่าน!”

“ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท.! ท่านทั้งหลายรู้หรือหรือ ว่า (ตั้งแต่ทำตบะมา) ทุกข์มีจำนวนเท่านี้ ๆ ได้สิ้นไปแล้ว และจำนวนเท่านี้ ๆ จะสิ้นไปอีก, หรือว่าถ้า ทุกข์สิ้นไปอีกจำนวนเท่านี้ ทุกข์ก็จักไม่มีเหลือ?”

“ไม่ทราบได้เลย, ท่าน!”

“ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท.! ท่านทั้งหลายรู้หรือหรือ ว่าอะไรเป็นการละเสียดซึ่งสิ่งอันเป็นอกุศล และทำสิ่งที่เป็นกุศลให้เกิดขึ้นได้ในภพปัจจุบันนี้?”

“ไม่เข้าใจเลย, ท่าน!”

มหานาม! เราได้กล่าวคำนี้ กะนิครนถ์เหล่านั้นสืบไปว่า “ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท.! ดังได้ฟังแล้วว่า ท่านทั้งหลาย ไม่รู้หรือหรือ ว่าเราทั้งหลาย ได้มีแล้วในกาลก่อน หรือไม่ได้มีแล้วในกาลก่อน, ... ฯลฯ ...อะไรเป็นการละเสียด

ซึ่งสิ่งอันเป็นอกุศลแล้ว และทำสิ่งที่เป็นกุศลให้เกิดขึ้นได้ ในภพปัจจุบันนี้. ครั้นเมื่อไม่รู้อย่างนี้แล้ว (น่าจะเห็นว่า) ชนทั้งหลายเหล่าใดในโลก ที่เป็นพวกพราน มีฝ่ามือคร่ำไปด้วยโลหิตมีการงานอย่างกักขฬะ ภายหลังมาเกิดเป็นมนุษย์แล้ว ย่อมบรรพชาในพวกนิครนถ์ทั้งหลาย ละกรรมัง?”

ทรงสนทนากะเทวดา เรื่องวิมุตติของภิกษุณี ^๑

ภิกษุ ท.! เมื่อคืนนี้ ราตรีล่วงไปมากแล้ว เทวดาสองตน มีวรรณะ ยิ่ง ส่องเขาคิซมณูทั้งสิ้นให้สว่าง ได้เข้ามาหาเราถึงที่อยู่ ครั้นไหว้เราแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควร. เทวดาตนหนึ่งได้พูดกะเราว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ภิกษุณีเหล่านี้ เป็นผู้วิมุตติแล้ว” ดังนี้. เทวดาอีกตนหนึ่ง ได้พูดกะเราว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ภิกษุณีเหล่านี้ เป็นผู้วิมุตติดีแล้ว เพราะไม่มีกิเลส ที่เป็นเชื้อเหลืออยู่” ดังนี้.ภิกษุ ท.! ครั้นเทวดาเหล่านั้นพูดจบแล้วไหว้เรา ทำประทักษิณหายไปแล้ว.

หมายเหตุ: มีข้อที่น่าสังเกตว่า ทำไมเทวดาบางตน จึงมีความรู้ถึงกับรู้ว่าใครเป็นพระอรหันต์หรือไม่เป็น, แล้วยังแถมมาแสดงตน ทำนอง “อวดรู้” ต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าอีกด้วยจนกระทั่งพระ โมคคัลลานะเอง ผู้อยู่ในหมู่ภิกษุ ที่ตรัสเหล่านั้น ถึงกับฉงนว่าเทวดาพวกไหนหนอ เก่ง ถึงเพียงนี้.

การสนทนาเรื่องที่สุดโลก ^๒

ภิกษุ ท.! เมื่อคืนนี้ ราตรีล่วงไปมากแล้ว, เทวบุตรชื่อ โรหิตัสส์ มีวรรณะอย่างยิ่ง ส่องเขตวันทั้งสิ้นให้สว่างอยู่, ได้เข้ามาหาเราถึงที่อาศัย

๑. บาลี สุตตค. อ. ๒๓/๗๕/๕๓. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่ภูเขาคิซมณู.

๒. บาลี ปฐมบัณฑิตยสาร จตค. อ. ๒๑/๖๒/๔๖. เล่าแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เขตวัน ในวันรุ่งขึ้นจากคืน ที่ทรงสนทนา.

ไหว้เราแล้วยืนอยู่ ณ ที่ข้างหนึ่ง. ได้กล่าวกะเราว่า “พระองค์! ในที่สุดโลกแห่งใด ซึ่งสัตว์จะไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัตินั้น ใคร ๆ อาจ เพื่อจะรู้ จะเห็น จะถึงที่สุดโลกแห่งนั้น ด้วยการไป ได้หรือไม่?”

ภิกษุ ท.! เทวบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว, เราได้ตอบว่า “แน่เธอ! ในที่สุดโลก ซึ่งสัตว์จะไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัตินั้น เรากล่าวว่า ใคร ๆ ไม่อาจรู้ ไม่อาจเห็น ไม่อาจถึงที่สุดโลกนั้น ด้วยการไป ได้เลย”.

ภิกษุ ท.! เรากล่าวดังนี้แล้ว เทวบุตรนั้นได้กล่าวสืบไปว่า “พระองค์! อัศจรรย์จริง, ไม่เคยมีเลย คือคำที่พระองค์ตรัสนี้. ข้าแต่พระองค์! ในกาลก่อน ข้าพระองค์เป็นฤๅษีชื่อโรหิตัสส์ ผู้โภชนบุตร มีฤทธิ์ไปได้โดยอากาศ. ความรวดเร็วของข้าพระองค์ เช่นเดียวกับลูกธนูของอาจารย์ผู้คล่องแคล่วลือชาในการยิงธนูขนาดหนัก สามารถยิงถูกชนทราญได้ในระยะอุสุภหนึ่ง ที่ยิงตลอดเงาแห่งตาล^๑ โดยขวาง ด้วยลูกศรอันเบาปลิวฉะนั้น. การก้าวเท้าของข้าพระองค์ (ก้าวหนึ่งมีระยะไกล) ประมาณเท่า จากสมุทรฟากตะวันออก ถึงสมุทรฟากตะวันตก. ข้าแต่พระองค์! เมื่อประกอบด้วยความรวดเร็ว และการก้าวไกลถึงเช่นนี้ ข้าพระองค์เกิดความปรารถนาว่า เราจักถึงที่สุดโลก ด้วยการไปให้จงได้. ข้าพระองค์จึงงดการบริโภค การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม งดการถ่ายอุจจาระปัสสาวะ งดการหลับ อันเป็นเครื่องบรรเทาความเหน็ดเหนื่อยเสีย, มีอายุ มีชีวิต ๑๐๐ ปี ก็เดินทางทั้ง ๑๐๐ ปี, ยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกเลย ได้ตายเสียในระหว่าง. ข้าแต่พระองค์! อัศจรรย์จริง, ไม่เคยมีเลย, คือคำที่พระองค์ตรัสว่า “เรากล่าวว่า ใคร ๆ ไม่อาจรู้ อาจเห็น อาจถึงที่สุดโลก ด้วยการไป ได้เลย, ดังนี้”.

๑. บาลี = ติริย ตาลจุฉาย, น่าจะเป็นเงาดันตาลตามพื้นดิน?

ภิกษุ ท.! เราได้กล่าวกะเทวบุตรนั้นว่า “แน่เธอ! ที่สุดโลก
แห่งใด อันสัตว์ไม่เกิดไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ, เราไม่กล่าว
การรู้ การเห็น การถึงที่สุดโลกนั้น เพราะการไป. แน่เธอ!
ในร่างกายที่ยาววาหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยสัญญา และใจนี้เอง เราได้
บัญญัติโลก, เหตุเกิดของโลก, ความดับไม่มีเหลือของโลก และทาง
ให้ถึงความดับไม่มีเหลือของโลกไว้” ดังนี้.

การตรัสเรื่อง “มหาภูต” ไม่ยั้งลงในที่ไหน °

แก้วกฐะ! เรื่องเคยมีมาแล้ว : ภิกษุรูปหนึ่ง ในหมู่ภิกษุนี้เอง เกิด
ความสงสัยขึ้นในใจว่า “มหาภูตสี่ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เหล่านี้ ย่อมดับสนิท
ไม่มีเศษเหลือ ในที่ไหนหนอ” ดังนี้.

(ความว่า ภิกษุรูปนั้นได้เข้าสมาธิ อันอาจนำไปสู่เทวโลก ได้นำเอา
ปัญหาข้อที่ตนสงสัยนั้นไปเที่ยวถามเทวดาพวกจาตุมมหาราชิกา, เมื่อไม่มีใคร
ตอบได้ ก็เลยไปถามเทวดาในชั้นดาวดึงส์, เทวดาชั้นนั้นโยนให้ไปถามท้าวสักกะ,
ท้าวสุยามะ, ท้าวสันตุลิตะ, ท้าวสุนิมมิตะ, ท้าวปรนิมมิตวสวัตตี, ถามเทพพวก
พรหมกายิกา, กระทั่งท้าวมหาพรหมในที่สุด, ท้าวมหาพรหมพยายามหลีกเลี่ยง
เบี่ยงบ่ายที่จะไม่ตอบอยู่พักหนึ่ง แล้วในที่สุดได้สารภาพว่าพวกเทวดาทั้งหลาย
พากันคิดว่าท้าวมหาพรหมเอง เป็นผู้รู้เห็นไปทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ที่จริงไม่รู้ใน
ปัญหาที่ว่ามหาภูตรูปจักดับไปในที่ไหนนั่นเลย. มันเป็นความผิดของภิกษุนี้เอง
ที่ไม่ไปทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้า ในที่สุดก็ต้องย้อนกลับมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า).

๑. บาลี แก้วกฐสุต สี. ที. ๙/๒๗๗/๓๔๓. ตรัสแก่แก้วกฐะคหบดี ที่ป่าวาริภัมวัน เมืองนาลันทา.

เกวัญภูงะ ! ภิกษุ นั้นได้กลับมาทราทราบเรา นิ่ง ณ ที่ควร แล้วถามเรา ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! มหาภูตสี่ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เหล่านี้ ย่อมดับสนิท ไม่มีเศษเหลือ ในที่ไหน?” ดังนี้.

เกวัญภูงะ ! เมื่อเธอถามขึ้นอย่างนี้ เราได้กล่าววาทะภิกษุ นั้นว่า เนอะ ภิกษุ ! เรื่องเก่าแก่มืออยู่ว่า พวกค้าทางทะเล ได้พานกสำหรับค้นหาฝั่งไปกับเรือค้าด้วย. เมื่อเรือหลงทิศในทะเล และแลไม่เห็นฝั่ง พวกเขาปล่อยนก สำหรับค้นหาฝั่งนั้นไป. นกนั้นบินไปทางทิศตะวันตกบ้าง ทิศใต้บ้าง ทิศ ตะวันตกบ้าง ทิศเหนือบ้าง ทิศเบื้องบนบ้าง ทิศน้อย ๆ บ้าง. เมื่อมันเห็น ฝั่งทางทิศใดแล้วมันก็จะบินตรงไปยังทิศนั้น, แต่ถ้าไม่เห็น ก็จักบินกลับมาสู่เรือ ตามเดิม. ภิกษุ ! เช่นเดียวกับเธอนั้นแหละ ได้เที่ยวหาคำตอบของปัญหา นี้ มาจนจบทั่วกระทั่งถึงพรหมโลกแล้ว ในที่สุดก็ยังต้องย้อนมาหาเราอีก.

ภิกษุ ! ในปัญหาของเธอนั้น เธอไม่ควรตั้งคำถามขึ้นว่า “มหาภูตสี่ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เหล่านี้ ย่อมดับสนิทไม่มีเศษเหลือในที่ไหน?” ดังนี้เลย, อันที่จริง เธอควรจะตั้งคำถามขึ้นอย่างนี้ว่า: “ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่หยังลงได้ ในที่ไหน? ความยาว ความสั้น ความเล็ก ความใหญ่ ความงาม ความไม่งาม ไม่หยังลงได้ในที่ไหน? นามรูป ย่อมดับสนิทไม่มีเศษเหลือในที่ไหน? ดังนี้ ต่างหาก.

ภิกษุ ! ในปัญหานั้น คำตอบมีดังนี้: “สิ่ง” สิ่งหนึ่ง ซึ่งบุคคลพึงรู้ แจ้ง เป็นสิ่งที่ไม่มีการปรากฏการณ์ไม่มีที่สุด แต่มีทางปฏิบัติเข้ามาถึงได้โดยรอบ, นั้นมีอยู่. ใน “สิ่ง” นั้นแหละ ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่หยังลงได้. ใน “สิ่ง” นั้นแหละความยาว ความสั้น ความเล็ก ความใหญ่ ความงาม ความไม่งาม ไม่หยังลงได้. ใน “สิ่ง” นั้นแหละ นามรูปย่อมดับสนิท ไม่มีเศษเหลือ. นามรูป ดับสนิทใน “สิ่ง” นี้ เพราะการดับสนิทของวิญญาน, ดังนี้”.

การมาเฝ้าของตายนเทพบุตร^๑

ภิกษุ ท.! เมื่อคืนนี้ ราตรีล่วงไปมากแล้ว เทพบุตรชื่อตายนะผู้เคย เป็นเจ้าลัทธิดีรยธิปไตยในกาลก่อน, มีวรรณะยิ่ง สองเขตวันทั้งคืนให้สว่าง เข้า มาหาเราถึงที่อยู่ ไหว้เราแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรได้กล่าวคำผูกเป็นกาพย์เหล่านี้ ในที่ใกล้เรา ว่า:-

“จงตัดกระแส, จงบากบั้นไปสู่คุณเบื้องสูง, จงบรรเทา กามเสียดิตนะ พราหมณ์! เพราะมุนีที่ไม่ละกาม ย่อมถึง ความเป็นคนลงโลก. ๕

ถ้าจะกระทำก็จงทำจริง, จงบากบั้นสิ่งนั้นให้หนักแน่น, เพราะว่า บรรพชาที่รับถือไว้หลวม ๆ ย่อมไปรอยโทษ คือ ฐลืออย่างหนัก. ๕

ไม่ทำความชั่ว ดีกว่า, ความชั่วย่อมเผาผลาญในภายหลัง. ทำความดี ดีกว่า - ความดีชนิดที่ทำแล้วไม่ตามเผาผลาญ. ๕
หญ้าคาที่จับไม่ดีแล้วดึง ย่อมบาดมือผู้จับ ฉันท; ความ เป็นสมณะ ที่บุคคลใดลูบคลำอย่างเลวทราม ย่อมคร่าผู้นั้น ไปนรก. ๕

การงานอันใดที่ย่อหย่อน, วัตรอันใดที่เศร้าหมอง, พรหมจรรย์ที่ระลึกขึ้นมาแล้วรังเกียจตัวเองได้ นั้นไม่เป็นสิ่ง ที่มีผลมากได้เลย”. ๕

ภิกษุ ท.! ตายนเทพบุตร, ครั้นกล่าวดังนี้แล้ว ก็อภิวาทเรา กระทำ ประทักษิณ หายไปแล้ว. ภิกษุ ท! พวกเธอทั้งหลายจงถือเอา จงเล่าเรียน

๑. บาลี เทวปุตุตถสุตต สคาถ. ส. ๑๕/๖๘/๒๔๐. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน ในวันรุ่งขึ้น จากคืนที่เทพบุตรมาเฝ้า.

จงทรงไว้ซึ่ง ตายนคาถา^๑. ภิกษุ ท.! ตายนคาถาเป็น ของประกอบด้วย
ประโยชน์ เป็น เงื่อนต้นของพรหมจรรย์.

การมาของอนาถปิณฑิกเทพบุตร^๒

ภิกษุ ท.! เมื่อคืนนี้ ราตรีล่วงไปมากแล้ว เทพบุตรคนหนึ่งมี
วรรณะยิ่ง สองเขตรวันทั้งสิ้นให้สว่าง ได้เข้ามาหาเราถึงที่อยู่ ให้อุไรแล้วยืนอยู่
ณ ที่ควร ได้กล่าวคำผูกเป็นกาพย์ กะเราว่า:-

“เขตรวันนี้ ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นที่ที่หมู่แห่งท่านผู้แสวง
คุณในเบื้องสูง อาศัยแล้ว, พระองค์ผู้เป็นธรรมราชาได้ประทับ
อาศัยแล้ว ชื่อนั้น เป็นเครื่องยังปิติให้เกิด แก่ข้าพระองค์.”

กุศลกรรม วิชา ธรรม และศีล เหล่านี้เป็นของสูงสุด
ในชีวิต, สัตว์ย่อมบริสุทธ์ได้เพราะธรรมนั้น ๆ หาใช้เพราะโคตร
หรือทรัพย์ไม่. ๕

เพราะฉะนั้นแล บุรุษผู้เป็นบัณฑิต เมื่อมองหาอยู่ซึ่งประโยชน์
ของตน จงเลือกเฟ้นธรรมโดยแยบคาย, เมื่อเป็นเช่นนั้นย่อม
บริสุทธ์ได้เพราะธรรมนั้น. ๕

ท่านพระสารีบุตร เป็นผู้ประเสริฐด้วยปัญญา ศีล และความ
สงบรำงับ. ภิกษุผู้ถึงฝั่ง คือพระนิพพานแล้ว มีพระสารีบุตร
เท่านั้น เป็นอย่างเยี่ยมยอด. ๕ ” ดังนี้.

๑. ตายนคาถานี้ ในที่อื่นเป็นพุทธภาษิตโดยตรง ก็มี.

๒. บาลี อนาถปิณฑิกโกวาทสูตร. อุปรี. ม. ๑๔/๔๗๒/๗๓๙. ตรัสเล่าแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เขตรวัน
หลังจากวันทำกาละของอนาถปิณฑิกคหบดี.

ภิกษุ ท.! เทวบุตรนั้นกล่าวดังนี้แล้ว กำหนดในใจรู้ว่า “พระศาสดาทรงพอพระทัยในเราแล้ว”, ไหว้เรา กระทำประทักษิณ หายไปแล้ว.

“พระองค์ผู้เจริญ! เทวบุตรนั้น คงเป็นอนาถปิณฑิกเทวบุตรเป็นแน่, พระองค์ผู้เจริญ! อนาถปิณฑิกคหบดี เป็นผู้เลื่อมใสในท่านพระสารีบุตรยิ่งนัก.” พระอานนท์ทูลสนองขึ้น.

ถูกแล้ว, อานนท์! ถูกแล้ว. เธอเป็นผู้ถูก ในสิ่งที่พึงถูก ได้ด้วยการคิดทลายเอาแล้ว. เทวบุตรนั้น คืออนาถปิณฑิกเทวบุตร, มิใช่ใครอื่น.

การมาเฝ้าของจาตุมหาราช^๑

ภิกษุ ท.! เมื่อคืนนี้ มหาราช^๒ ทั้งสี่ พร้อมทั้งเสนายักษ์ เสนาคนธรรพ เสนากุมภัณฑ์ และเสนานาค หมู่ใหญ่ ๆ ตั้งการรักษา การคุ้มครอง แวดล้อมไว้ทั้งสี่ทิศแล้ว, มีวรรณะรุ่งเรืองยิ่ง สองเขตวันทั้งสิ้นให้สว่าง ได้เข้ามาหาเราถึงที่อยู่ ในเมื่อราตรีล่วงไปเป็นอันมาก (ดึก) ครั้นเข้ามาหาแล้วไหว้และนั่งอยู่ ณ ที่ควร.

ภิกษุ ท.! ยักษ์ (คือเสนา) เหล่านั้น บางพวกไหว้เรา, บางพวกปราศรัยด้วยคำน่าบันเทิงใจ จับใจ, บางพวกน้อมอัญชลีมาทางเรา, บางพวกร้องขานชื่อและโคตรของตน, บางพวกเฉย ๆ, แล้วนั่งในที่ควรส่วนข้างหนึ่งด้วยกันทั้งนั้น.

ภิกษุ ท.! มหาราชชื่อเวสสวัณ ผู้นั่งแล้วในที่ควร ได้กล่าวคำนี้กะเราว่า :-

๑ .ตราสเล่าแก่ภิกษุทั้งหลายในวันรุ่งขึ้น, ที่ภูเขาคิชฌกูฏใกล้นครราชคฤห์. บาลี ปา.ที.๑๑/๒๑๙/๒๑๙.

๒. ท้าวมหาราช ยักษ์ คนธรรพ กุมภัณฑ์ นาค จะเป็นสัตว์ชนิดใด ควรวินิจฉัยดูจากเรื่องนี้บ้าง.

“ข้าแต่พระองค์! ยักษ์ชั้นสูง ที่ไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคก็มี ที่เลื่อมใสก็มี, ยักษ์ชั้นกลางที่ไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคก็มี ที่เลื่อมใสก็มี, ยักษ์ชั้นต่ำ ที่ไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคก็มี ที่เลื่อมใสก็มี, แต่ว่า **ยักษ์ส่วนมาก ไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคดอก**, พระองค์ผู้เจริญ! เพราะเหตุไรเล่า? เพราะเหตุว่า พระผู้มีพระภาค ย่อมแสดงธรรมเพื่องดเว้นจากปาณาติบาต, จากอกุศลนาทาน, จากกาเมสุมิฉฉาจาร, จากมุสาวาท, จากการดื่มสุรา เมรัย; แต่ยักษ์ส่วนมาก ไม่งดเว้นจากปาณาติบาตเสียเลย, ไม่งดเว้นจากอกุศลนาทาน, จากกาเมสุมิฉฉาจาร, มุสาวาท และการดื่มสุราเมรัย. **ธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่เป็นที่รัก ที่พอใจแก่ยักษ์ทั้งหลายเหล่านั้น.**

“ข้าแต่พระองค์! เหล่าสาวกของพระผู้มีพระภาค ผู้เสพเสนาสนะป่า อันสงัดในราวป่า อันน้อยเสียง ไม่กึ่งก้อง ปราศจากเสียงคน เป็นที่เหมาะแก่การดับของมนุษย์สมควรแก่การหลีกเร้น, ในที่นั้นมียักษ์ชั้นสูงอาศัยอยู่. พวกใดไม่เลื่อมใสในธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาค เพื่อให้พวกนั้นเลื่อมใส, ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงรับ อาฏานาฏิยรักษมนต์ เพื่อการคุ้มครองรักษา การไม่ถูกเบียดเบียน การอยู่เป็นผาสุก แก่ภิกษุ ภิกษุณีอุบาสก และอุบาสิกาทั้งหลายเถิด”.

ภิกษุ ท.! เรารับการขอร้องของทำวมหาราชด้วยการนี้. ลำดับนั้น ทำวมหาราช ชื่อเวสสวัณ รู้ความยอมรับของเรา จึงกล่าว อาฏานาฏิยรักษมนต์ ขึ้นในขณะนั้น (เป็นกาพย์) ว่า:-

“ขอ นอบ น้อม แต่พระวิปัสสีพุทธะ ผู้มีจักขุ มีสิริ.
 ขอนอบน้อมแต่พระสิขีพุทธะ ผู้มีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งปวง.
 ขอนอบน้อมแต่พระเวสสภูพุทธะ ผู้มีตบะ ผู้สิ้นบาปแล้ว.

ขออนอบน้อมแด่พระกกุสันธพุทธะ ผู้ย้ายymarและเสนา ได้.
 ขออนอบน้อมแด่พระโกนาคมนพุทธะ ผู้ประเสริฐจบพรหมจรรย์.
 ขออนอบน้อมแด่พระกัสสปพุทธะ ผู้พ้นแล้วจากกิเลสทั้งปวง.
 ขออนอบน้อมแด่พระอังกীরสพุทธะ ° ผู้เป็นสากยบุตร มีสิริ,
 ผู้แสดงธรรมอันเป็นเครื่องบรรเทาทุกข์ทั้งปวง นี้. ฯลฯ ๒.”

ในที่สุดทำวมหาราชกล่าวแก่เราว่า “พวกข้าพระองค์ ท. จะลาไปบัดนี้ พวกข้าพระองค์มีกิจมาก มีธุระมาก” ดังนี้. เราตอบว่า พวกท่านทั้งหลาย ย่อมรู้จักเวลาของกิจใด ๆ ดีแล้ว ดังนี้.

ภิกษุ ท.! ลำดับนั้น มหาราชทั้งสี่ ลุกจากที่นั่ง อภิวัตเรา ทำประทักษิณแล้ว หายไปในที่นั้น. ยักษ์เหล่านั้น ครั้นลุกจากที่นั่งแล้ว บางพวก อภิวัต ทำประทักษิณ, บางพวกกล่าวถ้อยคำบั่นทึงใจจับใจ, บางพวก ทำอัญชลี, บางพวกร้องขานชื่อและโคตร, บางพวกเฉย ๆ, แล้วหายไปในที่นั้น.

การข่มลิจฉวีบุตร ผู้มัวเมาในปาฏิหาริย์ °

ภคควะ! คราวหนึ่ง เราอยู่ที่ศาลามีรูปร่างเหมือนเรือนยอด ที่ปามหาวัน ไกลนครเวสาลี. ครั้งนั้น นักบวชเปลือย (อเจละ) ชื่อ กฬารัมชณกะ

๑. คือพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราในปัจจุบัน.

๒. มนต์ต่อไปนี้ไป ยังมีอีกมาก แต่ไม่แน่ใจว่าเป็นพุทธภาษิตแท้, และกลัวว่าจะไม่เป็นประโยชน์ ในการนำมาใส่ไว้ทั้งหมด ผู้ปรารถนา ฟังเปิดดูใน อภินาฏยสูตร เกิด.

๓. บาลี ปาฏิสาสูตร ปา. ที. ๑๑/๙/๕. ตรัสแก่ปริพาชกผู้ภคควโคตร ที่อารามของเขา, ปรารถกันถึงเรื่องสุนักขัตต์ ลิจฉวีบุตร ยกเรื่องหาว่าถ้าพระองค์ไม่แสดงปาฏิหาริย์จะไม่อยู่ประพตติพรหมจรรย์ ด้วย, แต่พระองค์ไม่ทรงทำตามขอ เพราะไม่ได้สัญญากันว่ามาประพตติพรหมจรรย์เพื่อดูปาฏิหาริย์. แต่ที่แท้ ปาฏิหาริย์ ย่อมมีตามธรรมดาบ่อยๆ.

อาศัยอยู่ ณ เมืองเวสาลี ถึงแล้วด้วยลาภและยศเหลือล้น อยู่ในบ้านรัชชีคาม, เพราะนักบวชผู้นั้น สมทานวัตตบท ๗ ประการ อย่างเต็มที่คือ:-

๑. ข้าพเจ้า จักเป็นคนเปลือยตลอดชีวิต ไม่นุ่งห่มผ้า.
๒. ข้าพเจ้า จักเป็นพรหมจารี ไม่เสพเมถุน จนตลอดชีวิต.
๓. ข้าพเจ้า จักมีชีวิตอยู่ด้วยสุราและเนื้อ ไม่บริโภคข้าวสุกและขนมสดจนตลอดชีวิต.
๔. ข้าพเจ้า จักไม่ล่วงเกินอุเทนเจดีย์ ในเมืองเวสาลี ทางทิศตะวันออก.
๕. ข้าพเจ้า จักไม่ล่วงเกินโคตมกเจดีย์ ในเมืองเวสาลี ทางทิศใต้.
๖. ข้าพเจ้า จักไม่ล่วงเกินสัตตัมพเจดีย์ ในเมืองเวสาลี ทางทิศตะวันตก.
๗. ข้าพเจ้า จักไม่ล่วงเกินพญุตตกเจดีย์ ในเมืองเวสาลี ทางทิศเหนือ.

ภคคะ! ครั้งนั้น สุนัขขัตตะ ลิจฉวีบุตร เข้าไปหาอเจลกพารัมชฌกะ ถึงที่อยู่ แล้วถามปัญหา, อเจละผู้นั้นถูกถามแล้ว ไม่อาจตอบ ก็แสดงความโกรธโทสะ และความไม่ยินดีด้วย ให้ปรากฏขึ้น.

ภคคะ! ครั้งนั้น สุนัขขัตตะ ลิจฉวีบุตร มีความคิดว่า “เราได้รับกวนพระอรหันตสมณะผู้ดีงามเสียแล้ว อย่าเป็นไปเพื่อความทุกข์ ความไม่เกื้อกูลแก่เรา ตลอดกาลนานเลย” ดังนี้แล้ว ได้เข้าไปหาเรา ไหว้แล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง. เราได้กล่าววกะสุนัขขัตตะ ลิจฉวีบุตร ว่า “โมฆบุรุษ! ท่านเป็นสมณสากยบุตรดี จักต้องสำนึกตัวไว้” ดังนี้.

“พระองค์ผู้เจริญ! ทำไมพระองค์จึงได้ตรัสดังนั้นเล่า?” สุนัขขัตตะ ลิจฉวีบุตร ได้ย้ถามเรา.

“สุนัขขัตตะ! เธอได้เข้าไปถามปัญหาแก่อเจลกพารัมชฌกะ, อเจลกพารัมชฌกะตอบไม่ได้แล้วแสดงความโกรธ โทสะ และความไม่ยินดีด้วยให้ปรากฏ, เธอยังคิดว่า เราได้รับกวนพระอรหันต์ผู้ดีงามเสียแล้ว ขออย่าเป็นไปเพื่อความทุกข์ไม่เกื้อกูลแก่เรา ตลอดกาลนาน ดังนี้, มิใช่หรือ?”

“จริงอย่างนั้น, พระองค์! แต่ว่าทำไมพระผู้มีพระภาคจึงทรงเกี่ยวพันพระอรหันต์ตถะเล่า?”

“โมฆบุรุษ! เรามิได้เกี่ยวพันพระอรหันต์คุณดอก แต่ว่าทิวณฺโณของเรามีอยู่ เธอจงละมันเสีย จงอย่าเป็นไปเพื่อทุกข์ ไม่เกี่ยวแก่เธอตลอดกาลนาน. สุนัขขัตตะ! ข้อที่เธอสำคัญว่า กฬารมฺชณฺกะ เป็นอรหันต์สมณะผู้ดีงามนั้น ในไม่นานดอก กฬารมฺชณฺกะจักนุ่งผ้า มีภรรยาตามหลังเที่ยวไป, บริโภคข้าวสุก, และขนมสด ล่วงเกินเจตีย์ ในเมืองเวสาลีทุกๆ แห่ง เสื่อมจากลาภและยศ ทำกาลแล้ว”.

ภคฺควะ! ต่อมาไม่นาน (เหตุการณ์เป็นไปดังเราพยากรณ์), สุนัขขัตตะ ลิจฺฉวีบุตร (ทราบเรื่องแล้ว) ได้เข้าไปหาเราถึงที่อยู่ ใหว่แล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควร. ภคฺควะ! เราได้ถามสุนัขขัตตะนั้นว่า ข้อใดที่เราพยากรณ์ไว้ ข้อนั้นเป็นดั่งนั้น หรือเป็นโดยประการอื่น?

“พระองค์ผู้เจริญ! เป็นดั่งนั้น มิได้เป็นโดยประการอื่น”.

“เมื่อเช่นนั้น เป็นอันว่า เราทำอุตตริมนุสสรธรรม อธิททาฎฐาริย์ หรือ มิได้ทำ?”

“พระองค์ผู้เจริญ! เป็นอันว่าทำแล้ว, หาใช่มิได้ทำไม่”.

โมฆบุรุษ! ท่านจงเห็นความผิดของตัวเถิด”.

ภคฺควะ! สุนัขขัตตะ ลิจฺฉวีบุตร, เมื่อเรากล่าวอยู่อย่างนี้ ได้หลีกไปแล้ว จากธรรมวินัยของเรา เหมือนสัตว์นรก ผู้หาความเจริญมิได้.

ผนวกภาค ๔

ตามเสียงคนนอกที่กล่าวถึงพระองค์

www.buddhadasa.info

ผนวกภาค ๔

มีเรื่อง : - ตามเสียงกระฉ่อนทั่วไป --ตามเสียงของผู้สรรเสริญ
ธรรมเทศนา --ตามเสียงของปริพพาชกวัจฉโคตร -ตามเสียงของ
คณกโมคคัลลานพราหมณ์ --ตามเสียงของสัจจกะนิครนถ์ -ตามเสียง
ของเจ้าลิจฉวี ทูมมุขะ --ตามเสียงของปริพพาชกคณะแม่น้ำสัปปีนี
--ตามเสียงของปิไลติกปริพพาชก -ตามเสียงของวัสสการพราหมณ์
--ตามเสียงของหัตถกเทพบุตร --ตามเสียงของโลหิจจพราหมณ์ -
ตามเสียงของโสณทัณฑพราหมณ์ --ตามเสียงของอุตตรมาณพ --
ตามเสียงของพระเจ้าปัสเสนทิโกศล -ตามเสียงของคณกโมคคัลลาน
พราหมณ์ --สังเวชนียสถานสี่แห่งเกี่ยวกับพระผู้มีพระภาค.

เรื่องควรมนวก

ของพุทธประวัติจากพระโอษฐ์

นวนิภาค ๔

คือพระประวัติเบ็ดเตล็ดตามเสียงของคนนอก.

คำชี้แจงสำหรับเรื่องนวนก

ขณะที่รวบรวมพระประวัติภาคนี้ ได้พบเรื่องที่เป็นพระประวัติเบ็ดเตล็ด ปรากฏอยู่เป็นคำของคนนอก เช่นพวกพราหมณ์ เป็นต้น กล่าวถึงพระองค์. เห็นว่าควรนำมาผนวกไว้ในเรื่องจากพระโอษฐ์เสียด้วย เพราะคำที่คนนอกกล่าวนี้ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความระแวง หรือการกล่าวหาของผู้อื่นว่าเป็นเรื่องยกตัวเองเลย, จึงนำมาทำเป็นเรื่องนวนกของภาคนี้ แม้ว่ามิใช่เป็นเรื่องที่ตรัสจากพระโอษฐ์เอง ก็ยังมีเหตุผลเป็นที่เชื่อถือได้ดุจเดียวกัน. อีกอย่างหนึ่ง เรื่องที่จะกล่าวโดยคนนอกเช่นนี้ มีน้อยจนไม่พอเพื่อทำเป็น “พุทธประวัติจากเสียงของคนนอก” อีกเล่มหนึ่งต่างหาก.

ในพระบาลี พรหมชาลสูตร สี. ที. ตรัสว่า มหาชนธรรมดาฐักพระองค์อย่างสูงเพียงแต่ความดงามในส่วนที่เป็นชั้น “ศีล” เพราะฉะนั้นจึงไม่เป็นการแปลกประหลาดอย่างใดก็ตามเสียงของคนนอกในเรื่องนวนกนี้ จึงมีเพียงส่วนที่เป็นชั้น “ศีล” ดังกล่าวแล้ว, เพราะศีลเป็นสิ่งที่ปรากฏได้ในสายตาของคนนอกทั่วไป; แต่ถึงกระนั้น ก็ยังอาจเป็นทิวฐานุสติ แก่ผู้หวังดำเนินตามรอยพระยุคลบาท หรือแม้เพียงหวังศึกษา เพื่อให้รู้จักพระพุทธองค์ยิ่งขึ้น ก็เป็นความดีไม่น้อย. ยิ่งเมื่อเป็นเรื่องที่ไม่ค่อยเคยถูกนำออกเผยแพร่ หรือศึกษากันมาก่อน เช่นนี้ด้วยแล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นเรื่อง ที่ควรอ่านด้วยความพิจารณาอย่างเต็มที่. --ผู้รวบรวม.

ตามเสียงกระฉ่อนทั่ว ๆ ไป °

: ทรงเป็นสัมมาสัมพุทธะประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิ์

นี่แน่ะอุตตระ! พระสมณโคดม โอรสเจ้าสากยะ ออกผนวชจาก
 สากยตระกูล เสด็จจาริกอยู่ในหมู่ชาววิเทหะ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ประมาณ
 ๕๐๐ รูป. และเสียงที่กล่าวสรรเสริญพระโคดมั้น กระฟือไปแล้วอย่างนี้ว่า
 “เพราะเหตุเช่นนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบได้
 ด้วยตนเอง สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้ไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถี
 ที่ฝึกคนควรฝึกได้ ไม่มีใครยิ่งไปกว่า เป็นครูของเทวดา และมนุษย์
 เป็นผู้เบิกบาน จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์. พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทำให้
 แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ซึ่งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก
 หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์, เทวดาพร้อมทั้งมนุษย์, แล้วจึงประกาศ
 ให้ผู้อื่นรู้. ท่านแสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ไพเราะในท่ามกลาง ไพเราะ
 ในที่สุด, ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถะ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์
 บริบูรณ์สิ้นเชิง. การได้เห็นพระอรหันต์ผู้เช่นนี้ เป็นความดี”
 ดังนี้. แน่ะพ้ออุตตระ! เจ้าจงไปเฝ้าพระโคดม แล้วสังเกตให้รู้ว่า เป็นความจริง
 ดังเสียงสรรเสริญที่กระฟือไปอย่างนั้น จริงหรือไม่. เราจักได้รู้จักพระสมณโคดม
 ไว้ด้วยกัน.

๑. เป็นคำลือกระฉ่อนของคนทั่วไป. ล่วงหน้าไปในตำบอที่พระองค์กำลังจะเสด็จไปถึง. มีที่มาใน
 บาลีทั่วไป มากแห่งเหลือที่จะนับ เฉพาะที่ยกมานี้ เป็น บาลี ม.ม. ๑๓/๕๒๙/๕๘๕. เป็นคำของ
 พรหมมายุพราหมณ์ กล่าวแก่ศิษย์ของตนตามที่ได้ฟังเล่าลือมา.

ตามเสียงของผู้สรรเสริญธรรมเทศนา^๑

: ทรงมีธรรมเทศนาเป็นแสงสว่าง

พระโคตมผู้เจริญเป็นผู้เกิดก่อนใครทั้งหมด, พระโคตมผู้เจริญเป็นผู้ประเสริฐที่สุด. พระโคตมผู้เจริญ! ธรรมเทศนานั้นไพเราะนัก. ธรรมเทศนานั้นไพเราะนัก ธรรมปริยายเป็นอันมากที่พระโคตมผู้เจริญ ทรงประกาศแล้วนี้เปรียบเหมือนการหายใจของที่คว่ำอยู่, เปิดของที่มีสิ่งอื่นปิดไว้, บอกทางแก่คนหลงทาง, หรือว่าจุดไฟไว้ในที่มืด ด้วยหวังว่าคนมีตาดีจักได้เห็นรูปทั้งหลาย. ฉันทักฉันนั้น.

ข้าพระองค์ ขอถึงพระโคตมผู้เจริญนี้ว่าเป็นสรณะ, รวมทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ด้วย. ขอพระโคตมผู้เจริญ จงทรงจำข้าพระองค์ไว้ว่า เป็นอุบาสกผู้ถือเอาพระรัตนตรัยเป็นสรณะ จนสิ้นชีวิตจำเดิมแต่นี้ไป. อนึ่งขอพระโคตมผู้เจริญ จงอยู่จำพรรษาในเมืองเวรัญชานี้ พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย.

ตามเสียงของปริพาชกวัจฉโคตร^๒

: ทรงมีคำสอนที่เป็นแก่นแท้ล้วน ๆ

พระโคตมผู้เจริญ! เปรียบเหมือนต้นสาละ^๓ ใหญ่อยู่ในที่ไม่ไถ่แต่

๑. คำของเวรัญชพราหมณ์ ทูลสรรเสริญธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ตามความรู้สึกลงใจจริง. มหาวิภัง. วินัย. ๑/๙/๔. การสรรเสริญพระธรรมเทศนาโดยโวหารเช่นนี้ มีทั่ว ๆ ไปมากแห่งด้วยกันในที่นี้ยกเอามาเฉพาะรายแรกที่สุด ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก.

๒. เป็นคำของปริพาชกวัจฉโคตร กล่าวออกมาในที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยความพอใจในธรรมเทศนาของพระองค์. ม.ม. ๑๓/๒๔๘/๒๕๒

๓. ไม้สาละนี้ เป็นไม้แก่นแข็งชนิดหนึ่งในอินเดีย. แต่ก่อนเคยแปลกันว่าไม้รัง, ภายหลังปรากฏว่าไม่ใช่, จึงแปลทับศัพท์ว่าไม้สาละ, ศัพท์พจนานุกรมว่า Shorea Robusta.

หมู่บ้านหรือนิคม. เพราะความแก่ชราของต้นไม้ นั้น ใบและกิ่งหลุดร่วงไป เปลือกและกะเทาะหลุดร่วงไป กระพี้หลุดร่วงไปอยู่เรื่อย ๆ ตามลำดับ ๆ. ครั้นถึง สมัยหนึ่งก็เป็นต้นไม้ที่ปราศจากกิ่งและใบ ปราศจากเปลือกและกะเทาะ, ปราศจากกระพี้โดยสิ้นเชิง มีแต่แก่นแท้ ๆ ปรากฏอยู่, ชื่อนี้ฉันใด; คำสอน ของพระสมณโคดมเป็นคำสอนที่ปราศจากกิ่งและใบ ปราศจากเปลือกและ กะเทาะ ปราศจากกระพี้, มีแต่แก่นแท้ ๆ ปรากฏอยู่ ฉะนั้น.

พระโคตมผู้เจริญ! ธรรมเทศนานี้ไพเราะนัก. ธรรมเทศนานี้ ไพเราะนัก. ธรรมปริยายเป็นอันมาก ที่พระโคตมผู้เจริญประกาศแล้วนี้ เป็น เหมือนการหายใจของที่คว่ำ การเปิดของที่ปิด การชี้ทางแก่คนหลงทาง หรือ เหมือนการจุดตะเกียงไว้ในที่มืด เพื่อว่าคนมีตายังดีจะได้เห็นรูป, ฉันใดก็ฉันนั้น. ข้าพเจ้าขอถึงพระโคตมผู้เจริญเป็นที่พึ่ง รวมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์. ขอ พระโคตมผู้เจริญ จงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่าเป็นอุบาสก จำเดิมแต่วันนี้ไปจนตลอดชีวิต.

ตามเสียงของคณกะโมคคัลลานพราหมณ์ ^๑

“โอวาทของพระโคตมเป็นยอด”

พระโคตมผู้เจริญ! บรรดาไม้มีรากหอม เขากล่าวว่ากุชณาเป็นยอด บรรดาไม้มีแก่นหอม เขากล่าวว่าจันทน์แดงเป็นยอด. บรรดาไม้มีดอกหอม

๑. คำของคณกะโมคคัลลานะ ทูลสรรเสริญพระผู้มีพระภาคเจ้า หลังจากที่พระองค์ได้ทรงบรรยาย ลักษณะบางอย่างเกี่ยวกับสาวกของพระองค์บางพวกให้เขาฟัง. อุปริ. ม. ๑๔/๘๘/๑๐๔.

เขากล่าวว่าดอกมะลิเป็นยอด แม้นั้นใด; บรรดาปราชญ์ทั้งหลาย โอวาท
ของพระโคตมผู้เจริญ ย่อมเป็นยอด ฉะนั้นแล.

พระโคตมผู้เจริญ! ภาชิตของพระองค์ไพเราะนัก ๆ. พระโคตม
ทรงประกาศธรรมเทศนาโดยปริยายเป็นอันมากนี้ เหมือนหงายของที่คว่ำอยู่
หรือเหมือนเปิดของที่ปิดอยู่ หรือเหมือนชี้บอกหนทางให้แก่คนหลงทาง หรือ
เหมือนอย่างตามตะเกียงในที่มืดให้คนตาดีได้เห็นรูป ฉะนั้น. ข้าพระองค์ขอถึง
พระโคตมผู้เจริญ และพระธรรมพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก. ขอพระโคตม
ผู้เจริญ จงทรงจำข้าพระองค์ไว้ว่าเป็นอุบาสก ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งจนตลอด
ชีวิต ในกาลมีวันนี้เป็นต้นไป.

ตามเสียงของสัจจะนิครนถ์^๑

“เจาะพระโคตมแล้ว ไม่มีรอดไปได้”

พระโคตมผู้เจริญ! ข้าพเจ้านั้นเที่ยว เป็นคนคอยกำจัดคุณของผู้อื่น,
เป็นคนคะนองวาจา เพราะได้สำคัญถ้อยคำของพระโคตมว่า ตัวอาจหักล้างได้ด้วย
ถ้อยคำของตัวเอง.

พระโคตมผู้เจริญ! บุรุษมาปะทะข้างอันซบมันเข้าก็ดี เจาะกองไฟ
อันกำลังลุกโชนก็ดี เshedงูที่มีพิษร้ายก็ดี ก็ยังมีทางเอาตัวรอดได้บ้าง. แต่มา
เจาะพระโคตมเข้าแล้วไม่มีทางเอาตัวรอดได้เลย. ข้าพเจ้านั้นเที่ยวเป็นคน
คอยกำจัดคุณของผู้อื่น เป็นคนคะนองวาจา เพราะได้สำคัญถ้อยคำของพระโคตม
ว่าตัวอาจหักล้างได้ด้วยถ้อยคำของตัวเอง ขอพระโคตม พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ จงรับ
ภัตตาหารของข้าพเจ้า เพื่อฉันในพรุ่งนี้.

๑. คำสารภาพของสัจจะนิครนถ์ สารภาพต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า. ม.ม. ๑๒/๔๓๕/๔๐๓.

ตามเสียงของเจ้าลิจฉวี ทุมมุขะ ^๑

: ทรงหักล้างถ้อยคำของปรปักษ์ได้

เหมือนเด็ก ๆ รุมกันต่ออยกำมปู

เปรียบเหมือนในที่ใกล้แห่งบ้านหรือนิคม มีสระโบกขรณีอยู่สระหนึ่ง, ในสระนั้นมีปุตว์หนึ่ง, มีเด็กชายหญิงเป็นอันมากออกจากบ้านหรือนิคมนั้น ไปถึงสระโบกขรณีนั้นแล้วก็ลงจับปุตว์นั้นขึ้นมาจากน้ำวางไว้บนบก, ปุตว์นั้นจะน้อมกำมไปข้างไหน เด็กเหล่านั้นก็จะคอยต่ออยกำมปูนั้นด้วยท่อนไม้หรือขึ้นกระเบื้อง, ครั้นปุตว์นั้นมีกำมหักหมดอย่างนี้แล้ว ก็ไม่อาจลงสู่สระโบกขรณีนั้นได้อีกเหมือนอย่างก่อน ข้อนี้ฉันใด; ทิฏฐิที่เป็นเลี่ยนหนามปกคลุมอยู่ ยกไปยกมาไม่อยู่ในร่องรอย บางอย่าง อย่างของสัจจะอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำให้หักเสียแล้ว, ต่อนี้ไป สัจจะไม่อาจเข้ามาใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยประสงค์จะได้ตอบได้อีกฉันนั้น.

เมื่อเจ้าทุมมุขลิจฉวีกล่าวอย่างนี้แล้ว สัจจะพูดกับเธอว่า "เจ้าทุมมุขะ! ท่านหยุดเถิด, ท่านหยุดเถิด, ท่านเป็นคนปากมากนัก, ข้าพเจ้าไม่ได้พูดหรือกับท่าน, ข้าพเจ้าพูดหรือกับพระโคดมต่างหาก".

ตามเสียงของปริพพชกคณะแม่น้ำสปีปี ^๒

: ไม่มีช่องทางที่ใครจะขันธ์สู่พระผู้มีพระภาคเจ้า

นี่แน่ะสรวะ! สุนัขจึงจอกในป่าใหญ่ ทะยานใจว่าจักบันลือสีหนาท,

๑. คำเยาะเย้ย ของเจ้าลิจฉวี ทุมมุขะ เยาะเย้ยสัจจะนิครนถบุตร ซึ่งจำนนต่อถ้อยคำของตัวเองในการได้วาทีกับพระผู้มีพระภาคเจ้า. ม.ม. ๑๒/๔๓๒/๔๐๐.

๒. คำของปริพพชกคณะแม่น้ำสปีปีทั้งคณะ กล่าวถากถางปริพพชกคนหนึ่งในคณะของตนที่กล้าไปทำทนายพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วในที่สุดกลับนั่งเงียบ เมื่อเขาให้พูดในที่ประชุม. ดิก.อ. ๒๐/๒๔๑/๕๐๔.

ครั้งร้องออกมาจริง ก็ร้องเป็นเสียงสูงขี้จิ้งจอกนั่นแหละ ร้องเป็นเสียงสูงขี้ป่า
อยู่นั่นเอง, นี่ฉันใด; สรรพะ! ท่านเองก็ฉันนั้น ถัดหลังพระสมณโคตมคฺยว่า
“ข้าจักบันลือสีหนาท”, แต่แล้วก็ร้องเป็นเสียงสูงขี้จิ้งจอกนั่นแหละ ร้องเป็น
เสียงสูงขี้ป่าอยู่นั่นเอง.

ลูกไก่เจี๊ยะ ทะยานใจว่าจักฉันให้เหมือนเสียงพ่อไก่, ครั้งขันออกมาจริง
ก็ร้องเป็นเสียงลูกไก่เจี๊ยะอยู่นั่นเอง, ฉันใด; สรรพะ! ท่านเองก็ฉันนั้น ถัดหลัง
พระสมณโคตม คฺยว่า “ข้าจักขัน”, แต่แล้วก็ร้องเจี๊ยะ ๆ นั่นเอง.

โคอยู่ในโรงว่างเจี๊ยะตัวเดียว ก็ทะยานใจว่าเสียงของตัวก้อง, ฉันใด;
สรรพะ! ท่านเองอยู่ถัดหลังพระสมณโคตม ก็สำคัญว่าเสียงของตัวอูโฆษ
ฉันนั้น.

ตามเสียงของปิไลติกะปริพพาชก ^๑

: ทรงมีคุณธรรมลึกจนผู้อื่นได้แต่เพียงอนุমানเอา

ชาตฺสฺสโธณิพราหฺมณฺเห็นปิไลติกะปริพพาชกเดินมาแต่ที่ไกล ได้ถามว่า “ท่านผู้เป็น
วัจฉายนโคตร ย่อมมาแต่ไหนแต่ยังวันเช่นนี้?”

“ท่านผู้เจริญ! ข้าพเจ้ามาแต่สำนักพระสมณโคตม”.

“ท่านวัจฉายนโคตรผู้เจริญ! บัดนี้ติดพากันถือว่าพระสมณโคตมมีความรอบรู้และความ
เจี๊ยะแหลมเพียงไหน?”

“ท่านผู้เจริญ! ข้าพเจ้านะหรือ จักรู้จักความรอบรู้และความ
เจี๊ยะแหลมของพระสมณโคตมว่าเป็นอย่างไรได้, คนที่จะรู้ได้ ก็มีแต่คนที่มี
ความรอบรู้และความเจี๊ยะแหลมเท่ากับพระสมณโคตมเท่านั้น”

๑. คำของปิไลติกะปริพพาชก ตอบชาตฺสฺสโธณิพราหฺมณฺตามความรู้สึกของตนที่มีอยู่ในพระผู้มีพระภาค
เจ้าว่าพระองค์เป็นเช่นไร. ม.ม. ๑๒/๓๓๖/๓๒๙.

“ท่านผู้เจริญ! ท่านผู้เป็นวัจฉายนะโคตรย่อมสรรเสริญพระสมณโคดมกับเขาด้วย อย่างมากมายเหมือนกันหรือ?”

“ท่านผู้เจริญ อะไร ข้าพเจ้านะหรือจะไม่สรรเสริญพระสมณโคดม. พระสมณะโคดมนั้น เป็นผู้ที่ไม่ใคร ๆ พากันสรรเสริญกันทั่วหน้า ว่าเป็นผู้ประเสริฐ กว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”.

“ท่านวัจฉายนโคตร เห็นอำนาจประโยชน์ของอะไร จึงได้มีความเลื่อมใสในพระสมณโคดมมากมายถึงเพียงนี้?”

“ท่านผู้เจริญ! ข้าพเจ้าเป็นใครไหนมา ที่จะไม่เลื่อมใสอย่างมากมาย ในพระสมณโคดม. เรื่องนี้ เปรียบเหมือนนักล่าช้างผู้ฉลาด เข้าไปในป่าช้าง ได้เห็นรอยเท้าช้างในป่านั้น โดยยาวก็ยาวมาก โดยกว้างก็กว้างมาก, เขาก็ถึงความแน่ใจได้ว่า ช้างตัวนี้ใหญ่ ชื่อนี้ฉันใด ข้าพเจ้าก็ฉันนั้น, ในกาลใดได้เห็นเครื่องยืนยัน ๔ ประการในพระสมณโคดม, ในกาลนั้นข้าพเจ้าก็ถึงความแน่ใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง พระธรรมเป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นตรัสไว้ถูกต้องแล้ว สงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ดังนี้.

“ท่านผู้เจริญ! เครื่องยืนยัน ๔ ประการนั้นเป็นอย่างไรเล่า? คือ (๑) ข้าพเจ้าได้เห็นขัตติยบัณฑิตบางพวก มีปัญญาละเอียดสุขุม เคยทำการไต่สวนมาอย่างเชี่ยวชาญ มีปัญญาคมกล้าปานว่าจะแทงขนเนื้อทรายได้ เทียบทำลายความคิดเห็นของผู้อื่นอยู่ด้วยปัญญาของตน บัณฑิตเหล่านั้น ได้ฟังข่าวว่าพระสมณโคดมประทับอยู่ที่หมู่บ้านหรือนิคมชื่อนั้น ๆ เขาพากันผูกปัญหาเตรียมไว้ทุกกลุ่มทุกทางว่า ถ้าเราถามปัญหานี้กะพระสมณโคดม ถ้าพระสมณโคดมแก้อย่างนี้เราจะแย้งอย่างนั้น, ถ้าแก้อย่างนั้น เราจะแย้งอย่างนี้ แล้วพากันไปสู่มุขบ้านหรือนิคมที่พระสมณโคดมประทับอยู่ ครั้นไปถึงแล้ว ได้เข้าไปเฝ้าพระสมณโคดมถึงที่ประทับ. พระสมณโคดมได้แสดงธรรมิกถา

ได้ปลุกใจขัตติยบัณฑิตเหล่านั้นให้มีกำลังใจกล้าหาญว่าเริงด้วยธรรมิกถา, บัณฑิตเหล่านั้น ถูกชี้แจงปลุกใจให้มีกำลังใจกล้าหาญว่าเริงเช่นนั้นแล้ว ก็หาได้ถามปัญหาไม่, แล้วจะพูดอะไรกันถึงการแย้งตามที่คิดกันได้. เขาพากันกลายเป็นสาวกของพระสมณโคดมนั่นเอง หมดสิ้นไม่มีเหลือ. ท่านผู้เจริญ! ในกาลใดข้าพเจ้าได้เห็นเครื่องยืนยันประการที่ ๑ นี้ ในพระสมณโคดมในกาลนั้นข้าพเจ้าก็ถึงความแน่ใจว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นเป็นผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง. พระธรรมเป็นสิ่งทีพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ตรัสไว้ถูกต้องแล้วพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ดังนี้.

“ท่านผู้เจริญ! (๒) ข้าพเจ้าได้เห็น พราหมณ์บัณฑิตบางพวก มีปัญญาละเอียดสุขุม เคยทำการไต่วาทะมาอย่างเชี่ยวชาญ...(๔๗)... (เหมือนข้อที่ ๑ ทุกอย่างจนตลอดทั้งข้อ)

“ท่านผู้เจริญ! (๓) ข้าพเจ้าได้เห็นคหบดีบัณฑิตบางพวก มีปัญญาละเอียดสุขุม เคยทำการไต่วาทะมาอย่างเชี่ยวชาญ...(๔๗)...

“ท่านผู้เจริญ! (๔) ข้าพเจ้าได้เห็นสมณบัณฑิตบางพวก มีปัญญาละเอียดสุขุม เคยทำการไต่วาทะมาอย่างเชี่ยวชาญ...(๔๗)...

ท่านผู้เจริญ! พระสมณโคดมยอมให้บรรพชาแก่บัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้น. บัณฑิตเหล่านั้น ครั้นบวชแล้วในธรรมวินัยนั้น เป็นผู้หลีกออกสู่ที่สงัด ไม่ประมาท มีความเพียรเผากิเลส มีตนส่งไปในสมาธิภาวนาอยู่เป็นปกติ, ไม่นานเลย ก็ทำให้แจ้งได้ซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันไม่มีพรหมจรรย์อื่นยิ่งกว่าอันเป็นที่ปรารถนาของกุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นผู้ไม่มีเรือน, ได้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงสุขอันเกิดแต่พรหมจรรย์นั้นแล้วแลอยู่. ท่านเหล่านั้นได้พากันกล่าวว่า `ท่านผู้เจริญทั้งหลายเอ๋ย! เราไม่ขี้หวัใจของเราอีกต่อไป. เราไม่ขี้หวัใจของเราอีกต่อไป. ก่อนหน้านี้ พวกเรา

ไม่เป็นสมณะ ก็ปฏิญาณว่าตัวเองเป็นสมณะ, ไม่เป็นพราหมณ์ ก็ปฏิญาณตัวเองว่าเป็นพราหมณ์, ไม่เป็นอรหันต์ ก็ปฏิญาณตัวเองว่าเป็นอรหันต์. บัดนี้ พวกเราเป็นสมณะแล้ว, บัดนี้พวกเราเป็นพราหมณ์แล้ว, บัดนี้พวกเราเป็นอรหันต์แล้ว.' ดังนี้.

ท่านผู้เจริญ! ในกาลใดข้าพเจ้าได้เห็นเครื่องยืนยันทั้ง ๔ ประการเหล่านี้ ในพระสมณโคดม, ในกาลนั้น ข้าพเจ้าก็ถึงความแน่ใจแล้วว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง. พระธรรมเป็นสิ่ง ที่พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ตรัสไว้อย่างถูกต้องแล้ว พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ปฏิบัติดีแล้ว ดังนี้."

ลำดับนั้น ชาณุสโธณิพราหมณ์ได้ลงจากรถ ทำผ้าห่มเฉียงป่า ประณมมืออัญชลีไปทางทิศ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ กล่าวอุทานขึ้น ๓ ครั้งว่า :-

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส !

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส !

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ! และว่าเมื่อไรหนอ เราจะพึงพบปะสมาคมกับพระสมณโคดมนี้, ทำอย่างไรหนอ จะได้สนทนาเรื่องไร ๆ กับพระสมณโคดมนี้ ดังนี้.

ตามเสียงของสัตสการพราหมณ์^๑

: ทรงมีคุณธรรมสูง ๔ ประการ

พระโคดมผู้เจริญ! เรื่องนี้น่าอัศจรรย์, เรื่องนี้ไม่เคยมีมาก่อน, ก็

๑. คำของสัตสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์แห่งมคธ ทูลสรรเสริญถึงการบัญญัติบุคคล ที่เป็นมหาบุรุษ มหาปราชญ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ ที่เวฬุวัน ใกล้เมืองราชคฤห์. จตุกก. อ.๒๑/๔๗/๓๕.

ตามที่พระองค์ตรัสนี้ข้าพระองค์จักจำไว้ว่า พระองค์ประกอบพร้อมด้วยธรรม ๔ ประการนี้ คือ :-

(๑) พระโคตมผู้เจริญเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลแก่มหาชน เพื่อความสุขของมหาชน เพื่อยังประชุมชนเป็นอันมากให้ประดิษฐานอยู่ในอริยอายุธรรม คือ ความเป็นผู้มีธรรมงาม มีธรรมเป็นกุศล.

(๒) พระโคตมผู้เจริญจำนงจะตรีกเรื่องใด ก็ตรีกเรื่องนั้นได้ ไม่จำนงจะตรีกเรื่องใด ก็ไม่ตรีกเรื่องนั้นได้, จำนงจะดำริเรื่องใดก็ดำริเรื่องนั้นได้ ไม่จำนงจะดำริเรื่องใด ก็ไม่ดำริเรื่องนั้นได้, ทั้งนี้เป็นเพราะพระโคตมเป็นผู้มีอำนาจเหนือจิต ในคลองแห่งความตรีกทั้งหลาย.

(๓) พระโคตมผู้เจริญเป็นผู้ได้ตามต้องการ ได้โดยไม่ยากได้โดยไม่ลำบากซึ่งฌานทั้ง ๔ อันเป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในภพปัจจุบันนี้อันเป็นธรรมเป็นไปในทางจิตชั้นสูง.

(๔) พระโคตมผู้เจริญกระทำให้งั่งได้ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะเพราะหมดอาสวะแล้ว ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงแล้ว และอยู่ในวิหารธรรมนั้น ในภพเป็นปัจจุบันนี้ ดังนี้.

ตามเสียงของหัตถกเทวบุตร °

: ทรงอัดแอดอยู่ด้วยบริษัทนานาชาติ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ธรรมเหล่าใด ที่ข้าพระองค์เคยประพฤติเมื่อ

๑. ตามเสียงของหัตถกเทวบุตร ซึ่งเมื่อเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้พาราณสี ถูกพระผู้มีพระภาคเจ้าถามถึงการประพฤติธรรมเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ว่าเดี๋ยวนี้ยังประพฤติอยู่หรือไม่? ติก. อ. ๒๐/๓๕๙/๕๖๗.

ครั้งเป็นมนุษย์ ธรรมเหล่านั้นข้าพระองค์ก็ยังประพฤติอยู่บัดนี้ แถมยัง
ประพฤตินั้น ที่ไม่เคยประพฤติเมื่อครั้งเป็นมนุษย์อีกด้วย.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าถูกแวดล้อม
แออัดอยู่ด้วยหมู่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พวกพระราชา
มหาอำมาตย์ พวกเดียรถีย์ และสาวกเดียรถีย์, ข้อนั้นฉันใด; ข้าพระองค์
ตามปรกติก็เกลื่อนกล่นอยู่ด้วยเทวบุตรทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน. เทวบุตร
ทั้งหลายมาแม้แต่ที่ไกล ๆ ตั้งใจว่า “เราทั้งหลายจักฟังธรรมในสำนักหัตถกเทวบุตร”
ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้าพระองค์ ไม่อ้อมไม่เบื้อของ ๓ อย่างจนตาย.
ของ ๓ อย่างอย่างไรกัน? ๓ อย่างคือ :-

ข้าพระองค์ไม่อ้อมไม่เบื้อการเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า จนตาย.

ข้าพระองค์ไม่อ้อมไม่เบื้อการได้ฟังพระสัทธรรม จนตาย.

ข้าพระองค์ไม่อ้อมไม่เบื้อการได้อุปัฏฐากพระสงฆ์ จนตาย.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้าพระองค์ไม่อ้อมไม่เบื้อของ ๓ อย่างนี้แลจน
ตาย.

ตามเสียงของโลหิจจพราหมณ์^๑

: ทรงมีนามัยเป็นอย่างดี

เข้ามาเนี้, เพื่อนโรลิกะ! พระสมณโคดม อันมหาชนจะไปเฝ้าได้
ณ ที่ใด ท่านจงเข้าไปเฝ้าโดยที่นั่น แล้วกล่าวตามคำของเราะพระสมณโคดม
ผู้มีอาพาธน้อย มีโรคน้อย ลูกได้กระปี่กระเป่ามีกำลังพล้ง มีอันอยู่เป็น

๑. เมื่อสั่งให้โรลิกะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า, ส.ที. ๙/๒๘๕/๓๕๓. และบาลีแห่งอื่นอีกหลายแห่ง.

ผาสุก ว่า...ขอพระโคตมผู้เจริญ พร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ จะทรงรับภัตตาหาร
ของโลหิจจพราหมณ์ เพื่อภัตตบริโภคนั้น ในวันพรุ่งนี้เถิด.

ตามเสียงของโสณทัณฑพราหมณ์ ^๑

: ทรงมีคุณสมบัติสูงทุกประการ

พวกพราหมณ์ ๕๐๐ คนได้กล่าวทัดทาน ห้ามมิให้โสณทัณฑพราหมณ์เจ้าเมืองจัมปาไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาค กล่าวว่าจะเสื่อมเสียเกียรติยศของพวกพราหมณ์ชั้นสูงสุดไป. โสณทัณฑพราหมณ์ได้กล่าว
เหตุผลที่เขาควรจะไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคดังต่อไปนี้:

ดูก่อน ท่านผู้เจริญ ท.! ถ้าเช่นนั้น ขอพวกท่านจงฟังคำของข้าพเจ้า
บ้าง ว่าทำไมพวกเราจึงเป็นฝ่ายที่ควรไปเฝ้า เยี่ยมพระสมณโคตม แทนที่จะ
ให้พระสมณโคตม เสด็จมาหาพวกเรา. เท่าที่เราได้ทราบมาแล้ว : พระสมณ-
โคตม มีชาติอันดีทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายมารดาและฝ่ายบิดา ถือปฏิสนธิ
ในครรภ์อันบริสุทธิ์ตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ, เป็นผู้ที่ไม่มีความคั่งค้างท้วงติงได้
ด้วยการกล่าวถึงชาติ, นี่ก็เป็นข้อหนึ่ง ที่พวกเราควรไปเฝ้าเยี่ยมพระสมณโคตม
แทนที่จะให้พระสมณโคตม เสด็จมาหาพวกเรา.

พระสมณโคตม ทรงละหมู่พระญาติวงศ์อันใหญ่ยิ่ง แล้วออก
ผนวช, นี่ก็เป็นข้อหนึ่ง ที่ ๗๗.^๒ พระสมณโคตม ทรงสละเงินและทอง
เป็นอันมาก ทั้งที่อยู่แผ่นดิน และนำขึ้นจากดินแล้ว ออกผนวชแล้ว,
นี่ก็เป็นข้อหนึ่ง ๗๗.

๑. เสียงของโสณทัณฑพราหมณ์ บอกกล่าวแก่พวกพราหมณ์ด้วยกัน ที่ทัดทานตนในการจะไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาค. ส.ที. ๙/๑๔๖/๑๔๒

๒. ที่ละด้วยเปลยาล (๗๗) หมายความว่า มีค่าเต็มเหมือนทำยข้อตัน ซึ่งมีใจความว่าเราควรไปเฝ้า
พระสมณโคตม แทนที่จะให้พระองค์มาหาเรา, ทุกแห่ง.

พระสมณโคดม ยังเป็นผู้หนุ่มแน่น มีผมดำสนิท ประกอบด้วยเยาว์ที่กำลังเจริญ ตั้งอยู่ในปฐมวัย ออกจากเรือน บวชไม่หวังประโยชน์เกื้อกูลด้วยเรือน แล้ว, ฯลฯ. พระสมณโคดม นั้น, ขณะเมื่อมารดาบิดาไม่ปรารถนาให้ออกบวช กำลังมีหน้าเต็มไปด้วยน้ำตา ทรงกันแสงอยู่. ท่านได้ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้าข้อมด้วยน้ำฝาด ออกบวชจากเรือน ไม่หวังประโยชน์เกื้อกูลด้วยเรือนแล้ว, ฯลฯ.

พระสมณโคดม มีรูปร่างผาย ควรแก่การดู เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ประกอบด้วยความงามแห่งผิวพรรณเป็นอย่างยิ่ง มีผิวพรรณเหมือนมหาพรหม มีทรวดทรงเหมือนมหาพรหม หน้าดูมิใช่เล็กน้อย ฯลฯ. พระสมณโคดม เป็นผู้ที่มีศีล มีศีลอันประเสริฐ มีศีลเป็นกุศล ประกอบพร้อมด้วยศีลอันเป็นกุศล, ฯลฯ.

พระสมณโคดม เป็นผู้มีความไพเราะ ให้กึกก้องด้วยอุทธรณ์อันไพเราะ ประกอบด้วยวาจาอันเป็นที่ชอบใจแห่งชาวเมือง ไม่กึกก้อง ไม่พล่าม, สามารถให้ผู้ฟังเข้าใจเนื้อความ, ฯลฯ. พระสมณโคดม เป็นอาจารย์ และประธานอาจารย์แห่งชนเป็นอันมาก, ฯลฯ.

พระสมณโคดม เป็นผู้สิ้นกามราคะ ปราศจากความกระเสือกกระสนในกาม, ฯลฯ. พระสมณโคดม เป็นผู้กล่าวสอนลัทธิกรรม กล่าวสอนกิริยาชักนำสัตว์ในความคิด, ฯลฯ.

พระสมณโคดม ออกผนวชจากตระกูลอันสูง คือตระกูลกษัตริย์อันไม่ระคนด้วยตระกูลอื่น, ฯลฯ. พระสมณโคดม ออกผนวชจากตระกูลอันมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก, ฯลฯ.

พระสมณโคดม เป็นผู้ที่มีมหาชนชาวแคว้นนอก ๆ ชาวชนบทนอก ๆ ก็มาแล้ว เพื่อสอบถามข้อสงสัย, ฯลฯ. พระสมณโคดม เป็นผู้ที่เทวดาจำนนพัน

เป็นอนเนก ถือเอาเป็นสรณะด้วยการมอบชีวิต, ฯลฯ.

พระสมณโคดม มีเกียรติศัพท์อันงดงาม ฟุ้งไปแล้ว อย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบได้ด้วยตนเอง สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้ไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบวชที่ฝึกได้ ไม่มีใครยิ่งไปกว่า เป็นครูของเทวดาแลมนุษย์ เป็นผู้เบิกบาน จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์ ดังนี้, ฯลฯ.

พระสมณโคดม เป็นผู้ประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ, ฯลฯ. พระสมณโคดม เป็นผู้ไม่ปรกติกล่าวคำต้อนรับเชื่อเชิญ มีถ้อยคำนุ่มนวล หน้าตาเบิกบาน ไม่สยิว ไม่อิดเอื้อน เป็นผู้ไม่ถ้อยคำถูกต้องและกาละเทศะสำหรับ ทักทายเขาก่อน, ฯลฯ.

พระสมณโคดม เป็นผู้ที่ บริษัททั้งสี่ สักการะ เคารพ นับถือบูชา นอบน้อมแล้ว, ฯลฯ. เทวดาและมนุษย์เป็นอันมาก เลื่อมใสอย่างยิ่งแล้วเฉพาะพระสมณโคดม, ฯลฯ.

พระสมณโคดม ประทับอยู่ ณ บ้านหรือนิคมใด อมนุษย์ย่อมไม่รบกวนมนุษย์ในบ้านหรือนิคมนั้น, ฯลฯ. พระสมณโคดมเป็นผู้มีหมู่มีคณะ เป็นอาจารย์ผู้ฝึกฝนหมู่คณะ ปราภฏว่าเป็นผู้เลิศกว่าบรรดาเจ้าลัทธิตั้งหลายอันมีอยู่เกลื่อนกล่น, เกียรติยศเกิดแก่สมณพราหมณ์เจ้าลัทธิตเหล่านั้น ด้วยอาการอย่างใด แต่จะเกิดแก่พระสมณโคดมด้วยอาการอย่างนั้น ก็หามิได้ ที่แท้ เกียรติยศเกิดแก่พระสมณโคดมเพราะความสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ อันไม่มีอื่นยิ่งไปกว่า, ฯลฯ.

พระเจ้าพิมพิสาร ผู้จอมทัพ ราชาแห่งมคธ พร้อมด้วยบุตรและภรรยา บริษัทและอมาตย์ ได้ถึงพระสมณโคดมเป็นสรณะจนตลอดชีวิต, ฯลฯ. พระเจ้าปเสนทิโกศล พร้อมด้วยบุตรภรรยา บริษัท และอมาตย์ ก็ถึงพระสมณโคดมเป็นสรณะ จนตลอดชีวิต, ฯลฯ. พราหมณ์ไปกขรชาติ พร้อมด้วย

บุตถภรรยา บริษัท และอมาตย์ ก็ถึงพระสมณโคดมเป็นสรวงะ จนตลอดชีวิต, พระสมณโคดม เป็นผู้ที่พระเจ้าพิมพิสารผู้จอมทัพ ผู้ราชาแห่งมคธ, พระเจ้าปเสนทิโกศล, และพราหมณ์โปกขรชาติ สักการะ เคารพ นับถือ บูชานอบน้อม แล้ว, ฯลฯ.

พระสมณโคดม เสด็จมาถึงเมืองจัมปา ประทับอยู่ที่แทบฝั่งสระโบกขรณี ชื่อ คัคครา ไกลนครจัมปานี้แล้ว. ท่านผู้เจริญ ท.! ก็สมณะหรือพราหมณ์ไร ๆ ก็ตาม ที่มาถึงคามเขตของเรา ก็เป็นแขกของพวกเรา. ขึ้นชื่อว่าแขกย่อมเป็นผู้ที่พวกเราควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชานอบน้อม. พระสมณโคดม ก็ถึงแล้ว เพราะเหตุนั้น พระสมณโคดม จึงเป็นแขกของพวกเรา เป็นแขกที่พวกเราควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชานอบน้อม, นี่ก็อีกข้อหนึ่งที่ **พระสมณโคดม ไม่ควรเสด็จมาหาพวกเรา; ที่แท้ พวกเรานั้นแหละควรไปเยี่ยมเฝ้าพระสมณโคดม.**

เราพรรณนาเกียรติคุณของท่านโคตมะอยู่เพียงเท่านี้ ก็จริงแล แต่พระสมณโคดม จะประกอบด้วยเกียรติคุณเพียงเท่านั้น ก็หาไม่ ที่แท้ พระสมณโคดมนี้มีเกียรติคุณมาก หาประมาณมิได้.

ตามเสียงของอุตตรมาณพ^๑

: ทรงประกอบด้วยมหาปุริสลักขณะ ๓๒

ท่านผู้เจริญ! ตามเสียงเล่าลืออันมีแก่พระโคตม เป็นอย่างนั้นจริง, พระสมณโคดม ก็เป็นจริงตามเสียงเล่าลือ ไม่แปลกไปโดยประการอื่น, พระสมณโคดมนี้ ประกอบด้วยมหาปุริสลักขณะครบทั้ง ๓๒ ประการ คือ พระ

๑. คำของอุตตรมาณพ ผู้ติดตามดูพระผู้มีพระภาคอยู่ถึง ๗ เดือน แล้วกลับไปเฝ้าแก่อาจารย์ตนตามที่ได้สังเกตเห็นมา. ปาลี .ม.ม ๑๓/๕๓๒/๕๘๘

สมณโคดม มีพื้นฝ่าเท้าเต็มเสมอ (ไม่แห้งเหี่ยว), นี่เป็นมหาปุริสลักษณะข้อหนึ่ง (คำต่อไป ๆ เช่นเดียวกับที่กล่าวแล้วในภาค ๑ ข้างต้น ซึ่งเป็นคำที่ตรัสเอง ทั้ง ๓๒ ลักษณะ) ฯลฯ... พระสมณโคดม มีศรัทธารับกับกรอบหน้า, นี่ก็เป็นมหาปุริสลักษณะข้อหนึ่ง. เหล่านี้แล เป็นมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ของพระสมณโคดม.

: ทรงมีลีลาสง่า งดงาม

ท่านผู้เจริญ! พระสมณโคดมนั้น, เมื่อจะดำเนิน ย่อมก้าวเท้าชวาก่อน, ไม่ยกย่องไกลเกิน ไกลเกิน, เมื่อดำเนิน ไม่ก้าวถี่เร็วเกิน และไม่ช้าเกิน, ไม่ให้แข้งเบียดแข้ง ไม่ให้ข้อเท้ากระทบข้อเท้า, ไม่ยกขาสูง (เหมือนเดินในน้ำ), ไม่ลากขาท่ำ, ไม่ให้ขาเป็นเกลียว (คือผลัดไขว้กันไปไขว้กันมาเวลาก้าวเดิน), ไม่ส่ายขาไปมา, เมื่อพระโคดมดำเนินนั้น กายมั่นคงไม่โยกโคลง, และไม่รู้สึกว่าจะต้องออกแรงในเมื่อเดิน. เมื่อจะเหยียดดู ย่อมเหยียดทั้งกาย (ไม่เหยียดเฉพาะพระพักตร์), ไม่มองดูเบื้องบน ไม่มองดูเบื้องต่ำ, ไม่ตะลีตะลานเดิน, แต่มองเพ่งตรงออกไป ประมาณชั่วแอก, ที่นอกบริเวณชั่วแอกออกไป ทรงเห็นได้ด้วยอนาวาฏญาณทัสสนะ.

: ทรงมีมรรยาทเป็นสง่า น่าเลื่อมใส

ท่านผู้เจริญ! พระสมณโคดมนั้น เมื่อเข้าไปในหมู่บ้าน ย่อมไม่กระหย่งกายให้สูง ไม่ย่อกายให้ต่ำ ไม่บิดกาย ไม่ส่ายกายไปมา เข้าไป, พระสมณโคดมนี้ ไม่หมุนกายเมื่อนั่ง ไกลเกิน ไกลเกิน, ไม่ยันกายด้วยมือแล้วจึงนั่ง, ไม่นั่งจมที่นั่ง (เช่นนอนพิงพนักจนเกือบเป็นนอน หรือทิ้งตัวนั่งแรง), พระสมณโคดมนี้ ไม่นั่งกระดิกมือ กระดิกเท้า, ไม่นั่งจุนปลีแข่ง

ขึ้นไว้ด้วยปลีแข็ง (ขัดสมาธิชนิดชันเข้าขึ้นสูง?), ไม่นั่งจนตาตุ่มไว้ด้วยตาตุ่ม (ตาตุ่มซ้อนกันอยู่), ไม่นั่งยันคางด้วยมือ.

: ไม่ทรงตื่นเต้นพระทัย ในบ้าน

ท่านผู้เจริญ! พระสมณโคดมนั้น เมื่อนั่งในบ้านเรือนย่อมไม่สะดุ้ง ไม่หวาดเสียว ไม่ครั่นคร้ามไม่สั่นสะท้าน เป็นผู้มีปรกติไม่สะดุ้งหวาดเสียว ครั่นคร้ามสั่นสะท้าน ปราศจากความมีขนชูชัน มีจิตเวียนมาสู่วิเวก.

: ทรงฉันทอาหารในหมู่บ้านเรียวร้อยนัก

ท่านผู้เจริญ! พระสมณโคดมนั้น นั่งในบ้านเรือนแล้ว, เมื่อรับน้ำล้างบาตร^๑ ย่อมไม่ชูปาตรรับ ไม่เอียงบาตรรับ ไม่หมุนบาตรรับ ไม่ส่ายบาตรรับ, ย่อมไม่รับน้ำล้างบาตร มากเกิน น้อยเกิน, ไม่ล้างมีเสียงขลุ่ย ๆ, ไม่หมุนบาตรล้าง, ไม่วางบาตรที่พื้นแล้ว จึงล้างมือ, แต่บาตรกับมือเป็นอันล้างเสร็จพร้อมกัน. ไม่เทน้ำล้างบาตร ไกลเกิน ใกล้เกิน และไม่เทให้ฟุ้งกระเซ็น.

พระสมณโคดมนั้น เมื่อรับข้าวสุก ย่อมไม่ชูปาตรรับ ไม่เอียงบาตรรับ ไม่หมุนบาตรรับ ไม่ส่ายบาตรรับ, ย่อมรับข้าวสุก ไม่น้อยเกินมากเกิน. ย่อมถือเอาแกงกับแต่พอประมาณ, ไม่ให้คำข้าวยิ่งไปด้วยแกงกับ, ย่อมตะล่อมคำข้าวในปากให้หมุนมาถูกเคี้ยวใหม่ ๒-๓ กลั้ว แล้วจึงกลืน, เยื่อข้าวสุกที่ยังไม่แหลกละเอียด ย่อมไม่เข้าไปในกาย, และเยื่อข้าวสุกชนิดเดียว ก็ไม่เหลืออยู่ในปาก, ย่อมน้อมคำข้าวเข้าไปแต่ครั้งหนึ่ง (ฉันทคราวละครั้งคำหรือครั้งปาก).

๑. เป็นน้ำล้างบาตร ก่อนแต่จะใช้รับภัตตาหาร ยุคโน้น แม้ฉันทที่บ้านเรือน ก็ฉันทด้วยบาตรที่พาไปนั่นเอง. เมื่อจะรับ จึงมีการถวายน้ำให้ล้างบาตรเสียก่อน, และคงถวายเมื่ออยู่ในที่เทน้ำล้างบาตรได้.

: ไม่ทรงติดในรสอาหาร

ท่านผู้เจริญ! พระสมณโคดมฉัน รู้สึกตบตะกร้อรสแห่งอาหาร, ไม่รู้สึกความยินดีจิตใจในรส. พระสมณโคดมฉันอาหารประกอบพร้อมด้วยองค์แปด คือ ฉันเพื่อเล่น ก็หามีได้, ฉันเพื่อมัวเมาในรส ก็หามีได้, ฉันเพื่อประเทืองผิว ก็หามีได้, ฉันเพื่อตกแต่งอวัยวะ ก็หามีได้; แต่ฉันเพียงเพื่อให้กายนี้ตั้งอยู่ได้ เพื่อให้มีความเป็นไปแห่งอรรถภาพสืบไป, เพื่อห้ามกันเสียซึ่งความหิวลำบาก, เพื่ออนุเคราะห์แก่พรหมจรรย์; โดยคิดเห็นว่า `ด้วยการทำเช่นนี้ เรายอมกำจัดเวทนาเก่า และไม่ทำเวทนาใหม่ให้เกิดได้; ความเป็นไปแห่งอรรถภาพ, ความไม่มีโทษเพราะอาหาร, และความอยู่ผาสุก จักมีแก่เรา' ดังนี้.

: ทรงมีวัตรในบาตร

ท่านผู้เจริญ! พระสมณโคดมฉันแล้ว เมื่อจะรับน้ำล้างบาตร ย่อมไม่ชูบาตรรับ ไม่ตะแคงบาตรรับ ไม่หมุนบาตรรับ ไม่ส่ายบาตรรับ, ย่อมไม่รับน้ำล้างบาตรมากเกินไป น้อยเกินไป, ไม่ล้างบาตรมีเสียงขลุ่ย ๆ ไม่หมุนบาตรล้าง, ไม่วางบาตรที่พื้นแล้วจึงล้างมือ แต่บาตรกับมือเป็นอันล้างแล้ว เสร็จพร้อมกัน ไม่เทน้ำล้างบาตรไว้ไกลเกิน ใกล้เกิน, และไม่เทให้กระเซ็นฟุ้ง, ฉันเสร็จแล้วไม่วางบาตรไว้ไกลเกิน ใกล้เกิน, ไม่ละเลยบาตร, ไม่ละเลยการรักษาบาตรจนล่วงเวลา.

: การเสด็จกลับจากฉันในหมู่บ้าน

พระสมณโคดมฉัน ฉันแล้ว นั่งนิ่งอยู่ขณะหนึ่ง และไม่ปล่อยใจให้เวลา

แห่งการอนุโมทนาล่วงเลยไป, ฉันทันทีก็อนุโมทนา โดยไม่ติเตียนอาหารนั้น ยกย่องอาหารอื่น (เลือกสิ่งชอบ), ย่อมสนทนาชักชวนบริษัทนั้น ๆ ให้อาจหาญ ร่าเริงด้วยธรรมิกถาโดยแท้, แล้วจึงลุกจากอาสนะ หลีกไป. พระสมณโคดมนั้น ไม่ผลุนผลันไป ไม่เฉื่อยชาไป, และไม่ไปโดยเขาไม่รู้ไม่เห็น.

: ทรงนุ่งห่มกระตัดรัด

จีวรที่คลุมกายของพระสมณโคดม ไม่ปรกสูงเกิน ต่ำเกิน, ไม่รัดแน่น ไม่หลุด ๆ หลวม ๆ, ลมไม่อาจเวิกจีวรที่กายของพระสมณโคดม, ภูลีละของ ไม่อาจติดกายของพระสมณโคดม.

: ทรงมุ่งแต่ความเกื้อกูลสัตว์

พระสมณโคดมนั้น ไปถึงอารามแล้ว จึงนั่ง, นั่งบนที่นั่งที่จัดไว้แล้ว จึงล้างเท้า, และพระสมณโคดม ไม่เป็นคนประกอบการประคบบระหงมตกแต่ง เท้า, ครั้งล้างเท้าแล้ว ก็นั่งคู้บัลลังก์ตั้งการตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า. จะได้ คิดเพื่อเบียดเบียนตนก็หามิได้ เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นก็หามิได้ เพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่ายก็หามิได้, เป็นผู้นั่งคิดอยู่ซึ่งสิ่งอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลตน, เกื้อกูลท่าน, เกื้อกูลทั้งสองฝ่าย, คือ เกื้อกูลแก่โลกทั้งปวงนั้นเทียว.

: การแสดงธรรมด้วยพระสำเนียงมีองค์ ๘

พระสมณโคดมนั้น ไปถึงอารามแล้ว (เย็นลง) ย่อมประชุมบริษัท แสดงธรรม, ไม่ประจบประแจงบริษัท, ย่อมสนทนาชักชวนบริษัทให้อาจหาญ ร่าเริงด้วยธรรมิกถา.

เสียงก้องกังวาล ที่เปล่งออกจากพระโอษฐ์ของพระสมณโคดมนั้น ประกอบพร้อมด้วยองค์แปด คือ ไม่ขัด, ฟังเข้าใจ, เพราะพริ้ง, นำฟัง, หดย้อย, ไม่พรวดเลือน, ซาบซึ้ง, บั่นลือชัดเจน. เสียงที่พระสมณโคดมใช้เพื่อยังบริษัทให้เข้าใจเนื้อความ ไม่กึกก้องแพร่ไปภายนอกแห่งบริษัท. บริษัทเหล่านั้น ครั้นพระสมณโคดม สังสนทนาซักชวนให้อาจาญรีนเริงด้วยธรรมิกถา แล้วลุกจากที่นั่งหลีกไปก็ยังเหลียวมองดูอยู่ด้วยภาวะแห่งคนผู้ไม่อยากจะไป.

ท่านผู้เจริญ! ข้าพเจ้าย่อมเห็นพระสมณโคดม เมื่อดำเนินไป, เมื่อยืนอยู่, เมื่อเข้าไปสู่บ้านเรือน, เมื่อนั่งนิ่ง ๆ ในบ้านเรือน, เมื่อฉันภัตตาหารในบ้านเรือน, เมื่อฉันแล้วนั่งนิ่ง ๆ, เมื่อฉันแล้วและอนุโมทนา, เมื่อมาสู่อาราม, เมื่อถึงอารามแล้วนั่งนิ่ง ๆ, เมื่อถึงอารามแล้ว แสดงธรรมแก่บริษัท. พระสมณโคดม นั้น เป็นเช่นกล่าวมานี้ด้วย, และยิ่งกว่าที่กล่าวมาแล้วด้วย”.

“ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาค ผู้อรหันตสมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น! ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาค ผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น!! ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาค ผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น!!! ถ้าไฉนในบางคราว เราพึงได้สมาคมกับพระสมณโคดม, พึงเจรจาด้วยถ้อยคำกับพระสมณโคดมเถิด”. - -นี้เป็นอุทานของพรหมายุพราหมณ์ เปล่งในเมื่อฟังถ้อยคำนั้นจบแล้ว และคำรำพึงใคร่จะสมาคมกับพระผู้มีพระภาคเจ้า.

ตามเสียงของพระเจ้าปเสนทิโกศล °

: ทรงมีคณะสงฆ์ที่ประพฤติพรหมจรรย์ตลอดชีวิต

พระองค์ผู้เจริญ! ข้อสังเกต ของหม่อมฉันมีอยู่ในพระผู้มีพระภาค

๑. คำของพระเจ้าปเสนทิโกศล ทูลแด่พระผู้มีพระภาค ที่นิคมเมทพุปะ แคว้นสาकยะ, ในคราวไปเฝ้าเยี่ยม. ม.ม. ๑๓/๕๐๙/๕๖๒

ว่า 'พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ตรัสรู้ชอบด้วยตนเอง, พระธรรมเป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว, พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค ปฏิบัติดีแล้ว' ดังนี้.

พระองค์ผู้เจริญ! คือในเรื่องนี้ หม่อมฉันได้เห็นสมณพราหมณ์บางคน ประพฤติพรหมจรรย์อย่างเคร่งครัด ได้สืบบิบบ้าง ยี่สืบบิบบ้าง สามสืบบิบบ้าง สี่สืบบิบบ้าง ครั้นสมัยอื่น สมณพราหมณ์พวกนั้นกลายเป็นผู้อาบอย่างดี ภูษาอย่างดี แต่งผมแต่งหนวด อิมเอิบ เพียบพร้อมด้วยกามคุณห้า ให้เขาบำเรออยู่ ส่วนภิกษุในศาสนาี้, หม่อมฉันเห็นประพฤติพรหมจรรย์บริสุทธิ์ บริบูรณ์จนตลอดชีวิต จนกระทั่งหมดลมหายใจ. พระองค์ผู้เจริญ! หม่อมฉันไม่เห็นพรหมจรรย์อื่น ที่บริสุทธิ์บริบูรณ์อย่างนี้ นอกจากพรหมจรรย์นี้. นี้แลเป็นข้อสังเกตของหม่อมฉัน อันมีอยู่ในพระผู้มีพระภาค.

: ทรงมีคณะสงฆ์ที่พร้อมเพรียง

ข้ออื่นยังมีอีก, พระองค์ผู้เจริญ! ราชาก็ยังวิวาทกับราชาด้วยกัน, กษัตริย์ก็ยังวิวาทกับกษัตริย์, พราหมณ์ก็ยังวิวาทกับพราหมณ์, คหบดีก็ยังวิวาทกับคหบดี, มารดาก็ยังวิวาทกับบุตร, บุตรก็ยังวิวาทกับมารดา, บิดาก็ยังวิวาทกับบุตร, บุตรก็ยังวิวาทกับบิดา, พี่น้องชายยังวิวาทกับพี่น้องหญิง, พี่น้องหญิงก็ยังวิวาทกับพี่น้องชาย, แม่สหายก็ยังวิวาทกับสหาย; ส่วนในพรหมจรรย์นี้ หม่อมฉันเห็นภิกษุทั้งหลายเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน เบิกบานต่อกัน ไม่วิวาทกัน เข้ากันสนิทตั้งน้ำใจกับน้ำนมสด มองดูกันและกันด้วยสายตารัก. พระองค์ผู้เจริญ! หม่อมฉันไม่เห็นบริษัทอื่นที่พร้อมเพรียงกันอย่างนี้ นอกจากบริษัทนี้. แม่นี่ก็เป็นข้อสังเกตของหม่อมฉัน ในพระผู้มีพระภาค.

: ทรงมีคณะสงฆ์ที่ชุ่มชื่นผ่องใส

ข้ออื่นยังมีอีก, พระองค์ผู้เจริญ! หม่อมฉันเที่ยวไปเนื่อง ๆ จากอารามนี้สู่อารามนั้น จากสวนนี้สู่อารามนั้น, ได้เห็นสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ชูบผอม เศร้าหมอง ผิวพรรณทราหม ผอมเหลือง สะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็น เห็นจะไม่ประสงค์มองดูใครเสียเลย. หม่อมฉันมีความเห็นว่า ท่านพวกนี้คงฝันใจ ประพฤติพรหมจรรย์เป็นแน่ หรือมิฉะนั้น ก็ยังมีบาปสักอย่างหนึ่ง ซึ่งท่านเหล่านั้น ทำแล้วปกปิดไว้ จึงเป็นผู้ชูบผอม เศร้าหมอง ผิวพรรณทราหม ผอมเหลือง สะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็น รวากะไม่ประสงค์มองดูใครเสียเลย. หม่อมฉันเข้าไปหา แล้วถามว่า เหตุไรจึงเป็นดังนั้น, ท่านเหล่านั้นตอบว่า “ข้าแต่มหाराชา! พวกเรามีโรคเนื่องมาเป็นเผ่าพันธุ์”, ดังนี้. ส่วนภิกษุในศาสนานี้ หม่อมฉัน เห็นท่านร่าเริงและรื่นเริง ส่อความรู้สึกภายในใจอันสูงขึ้นและสูงขึ้น มีรูปน่าปลื้มใจ มีอินทรีย์ชุ่มชื่น มีความชวนชวายน้อย มีขนอันตกราบ^๑ มีชีวิตเป็นไปด้วย ของที่ผู้อื่นให้ มีใจเป็นดุจมฤค (อ่อนโยน). หม่อมฉัน มีความเห็นว่า ท่านเหล่านี้ คงรู้คุณวิเศษอันโอฬาร ในศาสนาของพระผู้มีพระภาค ยิ่งขึ้นกว่าเก่า ๆ เป็นแน่ จึงเป็นดังนั้น. พระองค์ผู้เจริญ! แม้นี้ก็ข้อสังเกตของหม่อมฉัน ในพระผู้มีพระภาค.

: ทรงมีสังฆบริษัทที่เจียบเสียง

ข้ออื่นยังมีอีก, พระองค์ผู้เจริญ! หม่อมฉันเป็นกษัตริย์ได้มรรคาภิเศก แล้ว มีอำนาจพอเพื่อให้ฆ่าคนควรฆ่า ฆาตคนควรฆาต ฆาตคนควรฆาต ก็จริง, เมื่อนั่งวินิจฉัยคดี ชนทั้งหลายยังอีกที่ก กลบเสียงหม่อมฉันเสียเป็นระยะ ๆ

๑. หมายความว่า ไม่มีความสะดุ้งกลัว.. เจ็บปวดอย่างไร.

หม่อมฉัน จะห้ามว่า ท่านผู้เจริญ! พวกท่านอย่ากลบเสียงของเราผู้หนึ่ง วินิจฉัยคดีให้ตกไปโดยระยะ ๆ เลย จงรอให้จบถ้อยคำของเราเสียก่อนดังนี้ก็ไม่ไหว. เขาเหล่านั้น ยังคงอีกที่กลบเสียงหม่อมฉันเสียโดยครั้งคราว. ส่วนภิกษุในศาสนาฉัน, หม่อมฉันเห็นไม่มีเสียงจาม หรือเสียงไอเลย ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงธรรมแก่บริษัทผู้หนึ่งฟังเป็นจำนวนหลายร้อย. ที่ล่วงมาแล้วแต่หลังเมื่อพระผู้มีพระภาคแสดงธรรมแก่บริษัทจำนวนหลายร้อย, ถ้าสาวกคนหนึ่งคนใดในเวลานั้นไอขึ้น เพื่อนสพรหมจารีด้วยกัน จะกระทบเขาด้วยเขา เพื่อให้รู้สึกรว่า “ท่านจงมีเสียงน้อย, ท่านอย่ากระท้ำเสียง, พระผู้มีพระภาคศาสดาของพวกเรา กำลังแสดงธรรม” ดังนี้. หม่อมฉันที่ความเห็นว่าอัศจรรย์จริง ๆ ไม่เคยมีจริง ๆ บริษัทมีระเบียบเรียบร้อยดีอย่างนี้ โดยไม่ต้องใช้อาชาญา หรือศาสตราเลย. พระองค์ผู้เจริญ! หม่อมฉันไม่เห็นบริษัทอื่นที่เรียบร้อยดีอย่างนี้ นอกจากบริษัทนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! แม้นี้ ก็เป็นข้อสังเกตของหม่อมฉัน ในพระผู้มีพระภาค.

: ทรงชนะคนมุ่งร้ายที่เข้าเฝ้า °

ข้ออื่นยังมีอีก, พระองค์ผู้เจริญ! หม่อมฉัน เห็นชัตตยบัณฑิต, ...พราหมบัณฑิต, ...คหบดีบัณฑิต, ...^๑สมณบัณฑิต บางคนในโลกนี้มีปัญญาเฉียบแหลม ชำนาญการได้วาทะ เชี่ยวชาญ ดุจนายขมังธนูผู้สามารถยิงถูกชนทราย, ดูเหมือนเที่ยวทำลายความเห็นของผู้อื่น ด้วยปัญญาของตนเท่านั้น. บัณฑิตเหล่านั้น ได้ยินข่าวว่า “พระสมณโคดม จักเสด็จแวง

๑. ข้อความคล้ายนี้ ยังมีในจุฬหัตถปิโปมสูตร ม.ม. เป็นคำสรรเสริญของปิไลติกปริพพาชก กล่าวสรรเสริญพระผู้มีพระภาคแก่ชาลุสโสณีพราหมณ์.

๒. ในบาลีแยกกล่าวทีละพวก ความอย่างเดียวกัน

บ้านหรือนิคมชื่อนั้น”, ก็ตระเตรียมปัญหา และอดอ้างว่าเราจักเข้าไปถาม
ปัญหานี้ กะพระสมณโคดม ถ้าเธอถูกถามแล้วพยากรณ์อย่างนี้ พวกเราจักหักล้าง
วาทะของเธอด้วยวาทะอย่างนี้ ๆ, แม้ถ้าเธอถูกถามแล้ว พยากรณ์อย่างนั้น ๆ
พวกเราก็จักหักล้างวาทะของเธอได้ด้วยวาทะอย่างนั้น ๆ, ดังนี้ ครั้นเขา
เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจริง ๆ พระผู้มีพระภาคยอมชี้แจงให้เห็นชอบ
ให้ปลงใจ ให้อาจหาญ ให้ร่าเริงด้วยธรรมิกถา. ท่านบัณฑิตเหล่านั้น เลยไม่
ถามปัญหา ไหนจักได้ชมชีวาทะเล่า ย่อมพากันเข้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาค
โดยแท้. และ (บางพวก)ขอโอกาสเพื่อบรรพชาจากเรือน ไม่หวังประโยชน์
เกื้อกูลด้วยเรือน, พระผู้มีพระภาคก็บรรพชาให้, บัณฑิตเหล่านั้น เป็นบรรพชิตแล้ว
หลีกเลี่ยงจากหมู่ ไม่ประมาท มีเพียร มีตนส่งไปแล้วในสมาธิภาวนาก็ทำให้แจ้งได้
ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันไม่มีอะไรยิ่งไปกว่า อันเป็น
ที่ปรารถนาของเหล่ากุลบุตรผู้ออกบวชจากเรือน ไม่หวังประโยชน์เกื้อกูล
แก่เรือน ได้ในภพอันตนทันเห็นนี้, เข้าถึงแล้วแลอยู่. ท่านเหล่านั้นกล่าว
อย่างนี้ว่า พวกเราไม่ขี้หิวใจเราอีกต่อไปแล้ว. จริงอยู่ เมื่อก่อน เราไม่เป็นสมณะ
ก็ปฏิญาณตนว่าเป็นสมณะ, ไม่เป็นพราหมณ์ ก็ปฏิญาณตนว่าเป็นพราหมณ์,
ไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ปฏิญาณตนว่าเป็นพระอรหันต์. แต่บัดนี้เล่า เราเป็นสมณะ
เราเป็นพราหมณ์ เราเป็นพระอรหันต์โดยแท้, ดังนี้. พระองค์ผู้เจริญ!
แม้นี้ ก็เป็นข้อสังเกตของหม่อมฉัน ในพระผู้มีพระภาค.

: ทรงชนะน้ำใจคน โดยทางธรรม

ข้ออื่นยังมีอีก, พระองค์ผู้เจริญ! มีช่างไม้สองคน ชื่อ อธิสันทะ และ
ปุราณะ ทั้งสองนายนี้ กินข้าวของหม่อมฉัน ใช้ยวดยานพาหนะของหม่อมฉัน,

หม่อมฉันให้เบี้ยเลี้ยงชีพ, ให้ยศศักดิ์แก่เขา, แต่เขาจะมีความเคารพในหม่อมฉันเท่าที่มีในพระผู้มีพระภาค ก็หาไม่. เรื่องที่ล่วงมาแล้ว คือ หม่อมฉันยกเสนาออกไปกำจัดข้าศึก เมื่อจะทดลองช่างไม้สองคนนี้ จึงเข้าไปพักในที่คับแคบแห่งหนึ่ง (เพื่อเห็นกันโดยใกล้ชิด), เขาทั้งสองคน ฆ่าเวลาด้วยการสนทนาธรรมเกือบนครองอยู่แล้วนอนหันศีรษะไปทางทิศที่เขาได้ยินข่าวว่าพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ เหยียดเท้ามาทางหม่อมฉัน. พระองค์ผู้เจริญ! หม่อมฉันมีความรู้สึกที่ อัจฉริยะจริง, ไม่เคยมีเลย, ช่างไม้สองคน กินข้าวของเรา ให้นอนพำนักของเรา เราให้เบี้ยเลี้ยงชีพ และยศศักดิ์แก่เขา แต่เขาหามีความเคารพในเรา เท่าที่เรามีในพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่. ชะรอยคนทั้งสองนี้จะรู้ถึงคุณวิเศษอันโอฬารในศาสนาของพระผู้มีพระภาค เพิ่มขึ้น ๆ เป็นแน่แท้. พระองค์ผู้เจริญ! แม้ก็เป็นข้อสังเกตของหม่อมฉัน ในพระผู้มีพระภาค.

: ทรงเสมอกับพระเจ้าโกศลโดยวัย

อีกข้อหนึ่ง, พระองค์ผู้เจริญ! พระผู้มีพระภาค ก็เป็นกษัตริย์ หม่อมฉันก็เป็นกษัตริย์. พระผู้มีพระภาคเป็นชาวโกศล^๑ หม่อมฉันก็เป็นชาวโกศล, พระผู้มีพระภาคมีพระชนม์ ๘๐ หม่อมฉันก็มีอายุ ๘๐, ด้วยเหตุนี้เอง, หม่อมฉันจึงควรทำความเคารพอย่างยิ่ง ในพระผู้มีพระภาค, ควรแสดงความสนิทสนม.

ตามเสียงของคณกะโมคคัลลานพราหมณ์^๒

: ทรงคบและไม่ทรงคบบุคคลเช่นไร

พระโคตมผู้เจริญ! บุคคลทั้งหลายเหล่าใด เป็นผู้ไม่มีศรัทธา มีความ

๑ แคว้นสาकยะเป็นถิ่นแห่งโกศล. ดังที่ตรัสเอง (ในภาค ๑).

๒. คำของคณกะโมคคัลลานะ ทูลสรรเสริญพระผู้มีพระภาคเจ้า หลังจากที่พระองค์ได้ทรงบรรยายลักษณะบางอย่างเกี่ยวกับสาวกของพระองค์บางพวกให้เขาฟัง. อุปริ.ม.๑๔/๘๗/๑๐๔.

เลี้ยงชีวิตเป็นข้อประสงค์ ออกจากเรือนบวชเป็นคนไม่มีเรือนแล้ว เป็นนักบวช
อวดดี มีมายา เจ้าเล่ห์ เป็นผู้ฟุ้งซ่านเป็นผู้ไว้ตัว เป็นผู้กลับกลอก เป็นคน
ปากกล้า มีวาจาสับสาย มีทวารอันไม่ระวังแล้วในอินทรีย์ทั้งหลายไม่รู้จักประมาณ
ในโภชนะ ไม่ประกอบความเพียรของบุคคลผู้ตื่น ไม่เพ่งในสามัญญคุณ ไม่เคารพ
ยิ่งในสิกขามีความประพฤติเป็นไปเพื่อความมักมาก มีความประพฤติเป็นไป
ด้วยอาการลุ่ม ๆ ดอน ๆ เป็นหัวหน้าในทางเขื่อนแซ ทอดธุระในวิเวกเสียแล้ว
เป็นผู้เกียจคร้าน มีความเพียรอันเลว มีสติอันหลงลืมไม่รู้ตัว เป็นผู้ไม่มั่นคง
มีจิตอันหมุนเวียน มีปัญญาอันเขลาทรามดุจคนหูหนวกแลคนเป็นใบ้ พระโคตม
ผู้เจริญ ย่อมไม่อยู่ร่วมกับด้วยชนทั้งหลายเหล่านั้น.

ส่วนว่า กุลบุตรทั้งหลายเหล่านี้ เป็นผู้มีศรัทธา ออกจากเรือนบวช
เป็นคนไม่มีเรือนแล้วไม่อวดดี ไม่มีมายา ไม่ใช่คนเจ้าเล่ห์ ไม่ใช่คนฟุ้งซ่าน
ไม่ใช่คนไว้ตัว ไม่ใช่คนกลับกลอก ไม่เป็นคนปากกล้า มีวาจาไม่สับสาย
มีทวารอันระวังแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย รู้จักประมาณในโภชนะ ประกอบความเพียร
ของบุคคลผู้ตื่น เพ่งในสามัญญคุณ มีความเคารพยิ่งในสิกขา ไม่ประพฤติเป็นไป
เพื่อความมักมาก ไม่ประพฤติเป็นไปด้วยอาการลุ่ม ๆ ดอน ๆ ไม่เป็นหัวหน้าในวิเวก
ไม่ทอดธุระในทางเขื่อนแซ มีความเพียรปรารภแล้ว มีตนอันสงบแล้ว มีสติ
อันเข้าไปตั้งอยู่แล้ว เป็นผู้รู้ตัว เป็นผู้มั่นคง มีจิตแน่ว เป็นผู้ที่มีปัญญา หาใช่
คนเขลาดังคนหูหนวกคนเป็นใบ้ไม่ พระโคตมผู้เจริญ ย่อมอยู่ร่วมกับด้วย
กุลบุตรทั้งหลายเหล่านั้น.

จบภาค ๔

ภาค ๕

การปรินิพพาน.

www.buddhadasa.info

ภาค ๕

มีเรื่อง:- แปกสิบปียังไม่พินเพื่อน -ทรงทำหน้าที่
พระพุทธรเจ้าบริบูรณ์แล้ว—เรื่องเบ็ดเตล็ดก่อนหน้าปรินิพพาน
--การปรินิพพาน--แผ่นดินไหวเนื่องด้วยการปรินิพพาน --
เราเห็นพระองค์ได้ชั่วเวลาที่ยังปรากฏพระกาย - -การปรินิพพาน
ของพระองค์คือความทุกข์ ร้อนของมหาชน --สังเวชนียสถานสี่.

พุทธประวัติจากพระโอษฐ์

ภาค ๕

การปรินิพพาน

แปดสิบปียังไม่ฟื้นเพื่อน^๑

สารีบุตร! มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวอย่างนี้ เห็นอย่างนี้ ว่า
ชั่วเวลาที่บุรุษนี้ยังเป็นหนุ่ม มีผมดำสนิท ประกอบด้วยความหนุ่มแน่น ตั้งอยู่
ในปฐมวัย, ก็ยังคงประกอบด้วยปัญญาอันเฉียบแหลมว่องไวอยู่เพียงนั้น, เมื่อใด
บุรุษนี้แก่เฒ่า เป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาลนาน ผ่านวัยไปแล้ว มีอายุ ๘๐ ปี ๙๐ ปี
หรือ ๑๐๐ปี จากการเกิด, เมื่อนั้น เขาย่อมเป็นผู้เสื่อมสิ้น จากปัญญา
อันเฉียบแหลมว่องไว. สารีบุตร! ข้อนี้ เธออย่าพึงเห็นอย่างนั้น, เรายังแล
ในบัดนี้เป็นคนแก่เฒ่า เป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาลผ่านวัยมาแล้ว วัยของเรานับได้
๘๐ ปี, ... ฯลฯ...

สารีบุตร! ธรรมเทศนาที่แสดงไปนั้น ก็ได้แปรปรวน บทพยัญชนะ
แห่งธรรมของตถาคต ก็ได้แปรปรวน ปฏิภาณในการตอบปัญหาของตถาคต

๑. บาลี มหาสิหนาทสูตร ม.ม. ๑๒/๑๖๓/๑๙๒. ตรัสแก่ท่านพระสารีบุตร, ที่กลางป่า
นอกนครเวสาลี.

ก็มีได้แปรปรวน ฯลฯ, สารีบุตร! แม้ว่าเธอทั้งหลายจักนำเราไปด้วยเพียงน้อย (สำหรับหามคนทุพพลภาพ), ความแปรปรวนเป็นอย่างอื่น แห่งปัญญา อันเฉียบแหลม ว่องไว ของตถาคต ก็มีได้มี.

สารีบุตร! ถ้าผู้ใดจะฟังกล่าวให้ถูกให้ชอบว่า “สัตว์มีความไม่หลง เป็นธรรมดา บังเกิดขึ้นในโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์โลก, เพื่อประโยชน์ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย” ดังนี้แล้ว ผู้นั้น ฟังกล่าวซึ่งเราผู้เดียวเท่านั้น.

ทรงทำหน้าที่พระพุทธเจ้าบริบูรณ์แล้ว °

จุนทะ! ในบัดนี้เราแล เป็นศาสดา บังเกิดขึ้นในโลก เป็น อรหันตสัมมาสัมพุทธะ, อนึ่ง ธรรม เราได้กล่าวไว้ดีแล้ว ได้ประกาศไว้ดีแล้ว เป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากห้วงทุกข์ เป็นไปพร้อมเพื่อความสงบรำงับ ชื่อว่า ประกาศไว้แล้ว โดยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า, อนึ่ง สาวกทั้งหลาย เราก็ได้สอน ให้รู้แล้วในสังฆธรรม, พรหมจรรย์อันบริบูรณ์สิ้นเชิง สำหรับสัตว์เหล่านั้น เราได้กระทำให้แจ่มแจ้ง ทำให้เป็นของหงาย (เข้าใจได้ทันที) ทำให้เป็น บทสงเคราะห์ ทำให้เป็นสิ่งประกอบด้วยความนำอัศจรรย์ พอเพียงเพื่อให้ประกาศ ได้ดีด้วย โดยเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (สืบไป) แล้ว จุนทะ! ในบัดนี้ เราเป็นศาสดาที่แก่เฒ่า รู้ราตรีนาน บวชนาน มีวัยยี่ดียวผ่านไปแล้ว โดยลำดับ.

จุนทะ! ในบัดนี้ ภิกษุผู้เฒ่า ผู้เป็นสาวกของเรา ก็มีอยู่ ล้วนเป็นผู้ฉลาด เป็นผู้จูงได้เป็นผู้แก้วักلاء ลุธรรมเป็นเครื่องเกษมจากโยคะแล้ว ; สามารถจะบอกสอนสังฆธรรม สามารถข่มขี่ถ้อยคำอันเป็นข้าศึกที่บังเกิดแล้ว

ให้สงบราบคาบโดยธรรม แล้วแสดงธรรมพร้อมทั้งความน่าอัศจรรย์ได้.

จนทะ! ในบัดนี้ ภิกษุผู้ปุณกลาง, ผู้ใหม่, ผู้เป็นสาวกของเรา ก็มีอยู่. จนทะ! ในบัดนี้ภิกษุณีผู้เถระ, ผู้ปุณกลาง, ผู้ใหม่, ผู้เป็นสาวิกาของเรา ก็มีอยู่. จนทะ! ในบัดนี้ อุบาสก ผู้เป็นคฤหัสถ์หนุ่มสาว ประพฤติพรหมจรรย์ ผู้เป็นสาวกของเราก็มีอยู่, ผู้เป็นคฤหัสถ์หนุ่มสาว ยังบริโภคกาม ผู้เป็นสาวกของเราก็มีอยู่. จนทะ! ในบัดนี้ อุบาสิกา ผู้เป็นคฤหัสถ์หนุ่มสาว ประพฤติพรหมจรรย์, และพวกที่ยังบริโภคกาม, ผู้เป็นสาวิกาของเรา ก็มีอยู่.

จนทะ! ในบัดนี้ พรหมจรรย์ (คือศาสนา) ของเรา มั่งคั่ง เจริญแพร่หลาย เป็นที่รู้จักของมหาชน เป็นปึกแผ่น พอเพื่อเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ประกาศได้ด้วยดี (สืบไป) ได้แล้ว.

เรื่องเบ็ดเตล็ดก่อนหน้าปรินิพพาน ^๑

: การตรัสภิกษุอธิหานิยธรรม ^๒

อานนท์! เธอจงไป สั่งให้ภิกษุทุกรูปบรรดาอาศัยที่นครราชคฤห์ มาประชุมกัน ณ ที่อุปัฏฐานศาลา. (ท่านพระอานนท์ประชุมสงฆ์เสร็จแล้ว กราบทูลให้ทรงทราบ ได้ตรัส ภิกษุอธิหานิยธรรม ๖ หมวด. ดังยกมาเป็นตัวอย่างเพียง ๑ หมวด คือ)

ภิกษุ ท.! เราจักแสดงอธิหานิยธรรมอีกหมวดหนึ่งแก่เธอ, จงเงี่ยฟัง จงทำในใจให้ดี.(๑) ภิกษุ ท.! ภิกษุจะไม่ใช่ผู้ยินดีในนวกกรรม^๓ ไม่ใช่ยินดีแล้วในนวกกรรม ไม่ประกอบความเป็นผู้ยินดีในนวกกรรม อยู่เพียงไร,

๑. บาลี มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๘๕/๖๗. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายโดยมาก, ในที่หลายแห่ง.

๒. มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๘๒/๗๑. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่อุปัฏฐานศาลา นครราชคฤห์.

๓. นวกกรรมคือการก่อสร้างสถานที่และวัตถุต่าง ๆ

ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุ ท. หวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย, อยู่เพียงนั้น.
 (๒)ภิกษุ ท.! ภิกษุจักไม่เป็นผู้ยินดีในการพุดคุย ไม่ยินดีแล้วในการพุดคุย
 ไม่ประกอบความยินดีในการพุดคุยอยู่เพียงไร, ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุ ท.
 หวังได้อยู่ ไม่มีความเสื่อมอยู่เพียงนั้น. (๓) ภิกษุ ท.! ภิกษุจักไม่เป็นผู้
 ยินดีในการนอนหลับ ฯลฯ, (๔) ภิกษุ ท.! ภิกษุจักไม่เป็นผู้ยินดีในความ
 คลุกคลีกันเป็นหมู่ ๆ ฯลฯ, (๕) ภิกษุ ท.! ภิกษุจักไม่เป็นผู้มีความ
 ปรารถนาเลวทราม(ลามก) ฯลฯ, (๖) ภิกษุ ท.! ภิกษุจักไม่เป็นผู้
 คบเพื่อนชั่ว ฯลฯ, (๗)ภิกษุ ท.! ภิกษุจักไม่เป็นผู้หยุดเลิกเสียในระหว่าง
 เนื่องจากได้บรรลุคุณวิเศษสักเล็กน้อยแล้ว อยู่เพียงไร, ความเจริญก็เป็นสิ่ง
 ที่ภิกษุ ท. หวังได้ ไม่มีความเสื่อม,อยู่เพียงนั้น.

เสด็จสวนอัมพลัญจิกา ^๑

อานนท์! มาเถิด, มาจักเข้าไปสู่สวนอัมพลัญจิกา. (ณ ที่นี้ได้ตรัสเรื่อง
 ศีล-สมาธิ-ปัญญาโดยนัยเป็นต้นว่า) ศีลเป็นอย่างไร ๆ สมาธิเป็นอย่างไร ๆ ปัญญา
 เป็นอย่างไร ๆ. สมาธิ ที่ศีลอบรมส่งเสริมแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก,
 ปัญญา ที่สมาธิอบรมส่งเสริมแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก, จิต ที่ปัญญา
 อบรมส่งเสริมแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะ คือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ.

เสด็จเมืองนาลันทา ^๒

อานนท์! มาเถิด, พวกเราจักไปเมืองนาลันทา. (พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์

๑. มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๙๖/๗๖.

๒. มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๙๖/๗๗.

เสด็จถึงเมืองนาลันทา ประทับที่ป่าวาทิกัมพวัน. (ณ ที่นั้นได้ทรงสนทนากับพระสารีบุตร) :
 สารีบุตร! เธอกล่าวคมคายนัก, ที่เธอเปล่งสีหนาทยืนยันลงไปว่า “ข้าพระองค์
 เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาค ว่าสมณะหรือพราหมณ์เหล่าอื่น ที่จะเป็นผู้รู้ยิ่งกว่า
 พระผู้มีพระภาคเป็นไม่มีแล้ว จักไม่มี และไม่มีอยู่” ดังนี้ นั้น; สารีบุตร! เธอล่วงรู้
 ความรู้สึกภายในใจ ของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ที่ล่วงไปแล้ว,
 -ที่จักมาในอนาคต, -และคือเราในบัดนี้ ว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า นั้น ๆ มีศีล,
 สมภาณี, ปัญญา อย่างนี้ ๆ มีวิหารธรรม มีวิมุตติ อย่างนี้ ๆ หรือ?

“หามีได้ พระองค์!”

สารีบุตร! ทำไมเธอจึงกล่าวคมคายเปล่งสีหนาทยืนยันลงไปดังนั้นเล่า?

“พระองค์ผู้เจริญ! ข้าพระองค์ไม่มีญาณกำหนดรู้พระทัยของ
 พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งในอดีต อนาคต ปัจจุบัน ก็จริง แต่การเป็นไป
 ตามทำนองแห่งธรรมนั้น ข้าพระองค์ ทราบแล้ว”.

เสด็จบ้านปาฏลีคาม °

อานนท์ มาเถิด, พวกเราจะไปสู่อบ้านปาฏลีคาม. (ณ ที่นั้น ได้ทรงรับ
 วิหารทานของชาวบ้านบ้านนั้น และตรัสเรื่องศีล) คหบดี! โทษของศีลวิบัติ ของบุคคล
 ผู้ทุศีล ๕ ประการ คือยอมเข้าถึงทางแห่งความเลื่อมโภคทรัพย์อันใหญ่
 เนื่องจากความประมาท นี่เป็นข้อที่ ๑, ย่อมระบือไปด้วยกิตติศัพท์อันชั่ว
 นี่เป็นข้อที่ ๒, ย่อมเป็นผู้เก้อเขิน ไม่กล้าหาญ เมื่อเข้าไปสู่บริษัท จะเป็น
 บริษัท แห่งกษัตริย์พราหมณ์ คหบดี หรือสมณะก็ตาม นี่เป็นข้อที่ ๓,
 ย่อมหลงไหล ทำกาลละ(ตาย) นี่เป็นข้อที่ ๔, และ เบื้องหน้าแต่การตาย

๑. มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๙๙/๗๘.

www.buddhadasa.info

เพราะการทำลายร่างกายย่อมเข้าถึง อบาย ทุกติ วินิบาต นรก ที่เป็นข้อที่ ๕
ดังนี้. (แล้วตรัสอานิสงส์ของความถึงพร้อมด้วยศีลโดยนัยตรงกันข้าม).

เสด็จบ้านโกฏิกาม ^๑

อานนท์! มาเถิด, เราจักไปสู่นบ้านโกฏิกาม. (เสด็จสู่นบ้านนี้ โดยข้ามแม่น้ำ
คงคาด้วยปาฏิหาริย์ คือไม่ใช่เรือแพ ทรงหายจากฝั่งนี้ แล้วปรากฏที่ฝั่งโน้น. ที่บ้านนี้ได้ทรงแสดงอริยสัจ
และศีล-สมาธิ-ปัญญา). ภิกษุ ท.! เพราะการไม่รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจสี่ประการ
จึงทำให้เราและพวกท่าน ท่องเที่ยวไปในสงสารสิ้นกาลนาน, ฯลฯ.

เสด็จหมู่บ้านนาทิกะ ^๒

อานนท์! มาเถิด, เราจักไปหมู่บ้านนาทิกะ (ณ ที่นี้ประทับที่บ้านพัก
อันก่อด้วยอิฐ ได้ตรัสตอบคำถามของพระอานนท์ ถึงเรื่องคติในภพหน้าของชนเป็นอันมากผู้ทำกาละแล้ว
ในหมู่บ้านนั้น). อานนท์! ภิกษุสาพพะ (มรณภาพแล้วในบ้านนาทิกะนี้) หาอาสวะมิได้
เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะ ท. เธอทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ด้วยปัญญา
อันยิ่งเองในทิวรรวมนี้แล้วแลอยู่แล้ว (บรรลุประอรหันต์แล้ว).

อานนท์! ภิกษุณีนันทาเป็นผู้อุปปาติกะ เพราะความสิ้นไปแห่ง
สัญญาชนในเบื้องต้น ^๕ อย่างจักปรีนิพพานในภพ (สุทธาวาส) นั้น ไม่กลับมา
จากโลกนั้นอีก (คือเป็นอนาคามี).

อานนท์! อุบาสกสุทัตตะ เป็นสกทาคามี เพราะหมดสัญญาชน
สามอย่าง และมีราคะโทสะโมหะบางเบา, จักมาสู่โลกนี้อีกคราวเดียว แล้วถึง
ที่สุดแห่งทุกข์.

๑. มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๑๐๖/๔๖.

๒. มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๑๐๘/๔๙.

อานนท์! อุบาสิกาสุชาตา เป็นโสดาบัน เพราะหมดสังกัณเฑาะว์สามอย่าง, มีความไม่ตกต่ำ(ลงอบาย) เป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง (ต่อนิพพาน) เป็นผู้มีการตรัสรู้ในเบื้องต้น.

อานนท์! อุบาสกกกุระ อุบาสกการพิมภะ อุบาสกนิภะ อุบาสกกุสิสสะ อุบาสกตุมภูระ อุบาสกสันตุมภูระ อุบาสกรามภู อุบาสกสุภภู และอุบาสกอีก ๕๐ กว่าคน ทุกคนล้วนแต่เป็นอุปปาติกะเพราะความสิ้นไปแห่งสังกัณเฑาะว์ในเบื้องต้นห้าอย่าง จักปรินิพพานในภพ (สุทธาวาส) นั้น ไม่เวียนกลับจากโลกนั้น เป็นธรรมดา, (คือเป็นอนาคามี).

อานนท์! อุบาสกอีก ๙๖ คน ในบ้านนาทิกะที่ทำกาละแล้ว เธอเป็นสกทาคามี เพราะหมดสังกัณเฑาะว์สามอย่าง และมีระคะโทสะโมหะบางเบา, จักมาสู่โลกนี้อีกคราวเดียว แล้วถึงที่สุดแห่งความทุกข์

อานนท์! อุบาสกอีก ๑๕๐ คน ในบ้านนาทิกะ ที่ทำกาละแล้ว, เธอเป็นพระโสดาบัน เพราะหมดสังกัณเฑาะว์สามอย่าง, มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เที่ยงแท้ (ต่อนิพพาน) มีการตรัสรู้เป็นเบื้องต้น.(ต่อจากนี้ ได้ตรัสเครื่องวัดสำหรับตนเองว่าเป็นผู้บรรลุโสดาบันหรือไม่, วัดด้วยการมีความเชื่อ ความเลื่อมใสไม่หวั่นไหวใน พระพุทธ-พระธรรม-พระสงฆ์ - และมีศีลบริสุทธิ์อย่างยิ่ง).

เสด็จเมืองเวสาลี °

อานนท์! มาเถิด, เราจักไปสู่เมืองเวสาลี. (ณ ที่นี้ ประทับที่สวนป่าอัมพาลีวัน, ตรัสสติปัฏฐานทั้งสี่แก่ภิกษุ ท. นางอัมพาลีเข้าเฝ้าทูลให้รับนิมนต์ฉันเสียก่อนพวกเจ้าลิจฉวีแล้วเยาะเย้ยเจ้าลิจฉวี ด้วยการขับรถกระทบ, นางอัมพาลีได้ถวายสวนนั้นเป็นของสงฆ์ทรงประทับพอควร, และได้ตรัส ศีลสมาธิปัญญา โดยนัยเดียวกับที่อัมพาลีทูล).

เสด็จบ้านเวฬุคาม ^๑

อานนท์! มาเถิด, เราจักไปสู่อำเภอบ้านเวฬุคาม. (ณ ที่บ้านนั้น ตรัสให้ ภิกษุสงฆ์จำพรรษา) ภิกษุ ท.! เถอเถิด, พวกเธอจงจำพรรษาในเขตเมืองเวสาลี โดยรอบ ๆ ตามพวกมิตรสหายและชาวเกลเถิด, ส่วนเราจักจำพรรษา ณ บ้านเวฬุคามนี้แล. (ภิกษุ ท. จำพรรษาตามพอใจแล้ว, ในพรรษาพระองค์ประจวบหน้าจวนสิ้นพระชนมายุ แต่ทรงมีสติสัมปชัญญะไม่กระวนกระวาย, ทรงดำริว่า ต้องแจ้งให้อุปัฏฐาก และภิกษุสงฆ์ทราบล่วงหน้าเสียก่อนแล้วบริณิพพานจึงจะควร ครั้นหายประจวบแล้วได้ตรัสกะพระอานนท์ผู้ทูลสรรเสริญถึงความอดกลั้นต่อทุกขเวทนาของพระองค์เอง, และท่านหวังว่ายังไม่ทรงนิพพานก่อนแต่จะตรัสเรื่องสำคัญอีก).

อานนท์! ภิกษุสงฆ์จักยังหวังอะไรในเราอีกเล่า, ธรรม เราได้แสดงแล้วไม่ขาดระยะ ไม่มีอีกนอกจากที่แสดงแล้ว ไม่มีกำมือในธรรม (คือธรรมที่ยังกำไว้ไม่เปิดเผยให้ดู) แก่ตถาคตเลย. ...ฯลฯ...

อานนท์! บัดนี้เราแก่เฒ่าเป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาลผ่านวัยนานโดยลำดับ. วัยของเราเป็นมาได้ ๘๐ ปีแล้ว. อานนท์ ! กายของตถาคตคร่ำคร่าแล้ว เปรียบเหมือนเกวียนคร่ำคร่า ที่เขาซ่อมแซมปะทะปะทั่งไว้ด้วยไม้ไผ่.

อานนท์! สมัยใด ตถาคตเข้าสู่เจโตสมาธิ ที่ไม่มีนิमित เพราะไม่ทำนิमितไว้ในใจ ดับเวทนาบางพวกเสีย สมัยนั้น กายของตถาคต ย่อมผาสุกยิ่งนัก. (ต่อจากนี้ตรัสให้มีธรรมหรือตัวเองเป็นที่พึ่ง, คือสติปัฏฐานสี่).

เสด็จทิวาวิหาร ที่ป่าवालเจตีย์ ^๒

อานนท์! เธอจงถือผ้าปูนั่งไป เราจักไปสู่อำเภอบ้านป่าवालเจตีย์ เพื่อนั่งพักตลอดเวลากลางวัน. (ณ ที่นี้ ได้ตรัสอานุภาพของอิทธิบาทสี่ประการ ว่าอาจทำบุคคลผู้เจริญได้เต็มที่ ให้มีชีวิตอยู่ก็ปีหนึ่งก็ได้แต่พระอานนท์มิได้ทูลขอให้ทรงอยู่ เพราะรู้ไม่ทัน, ทรงขับ

๑. มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๑๑๖/๙๓.

๒. มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๑๑๙/๙๔.

พระอานนท์ไปแล้ว มารได้พินคำสัญญาเรื่องจะปรินิพพานในเมื่อพระศาสนาเป็นปึกแผ่นดีแล้วพระองค์ จึงทรงตัดสินพระทัยในการปรินิพพาน เรียกว่าปลงอายุสังขาร, แผ่นดินไหวและตรัสเหตุที่ทำให้แผ่นดินไหว, คือลมกำเริบ, ผู้มีฤทธิ์บันดาล, โภธิสัตว์จุติ, ประสูติ, ตรัสรู้, แสดงธรรมจักร, ปลงอายุสังขาร, ปรินิพพาน).

อานนท์! เมื่อตะกี้นี้ มารผู้ใจบาป ได้เข้ามาหาเรา ที่ป่าवालเจตีย์นี้, ยืนอยู่ ณ ที่ข้างหนึ่งแล้วกล่าวแก่เราว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าจงปรินิพพานเสียเถิด, บัดนี้ถึงเวลาปรินิพพานของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสไว้แต่ก่อนว่า ° มาร, เราจักยังไม่ปรินิพพานจนกว่า พวกภิกษุสาวก ภิกษุณีสาวกาอุบาสกาสวก อุบาสิกาสาวิกา จักมีพร้อมบริบูรณ์, จนกว่า พรหมจรรย์(คือศาสนา) จักมั่งคั่ง เจริญ แพร่หลาย เป็นที่รู้จักของมหาชน เป็นปึกแผ่นพอเพือมนุษย์และเทวดา ท.ประกาศได้ด้วยดี (สืบไป)’ ดังนี้, พระองค์ผู้เจริญ! บัดนี้พรหมจรรย์ของพระผู้มีพระภาค มั่งคั่ง ฯลฯ แล้ว ขอพระผู้มีพระภาคจงปรินิพพานเถิด, ขอพระสุคตจงปรินิพพานเถิด” ดังนี้. เราตอบว่า “มารผู้ใจบาป! เธอไม่ต้อง ขวนขวายดอก, ไม่นานเลยตถาคต จักปรินิพพาน, อีกสามเดือนจากนี้ ตถาคตจักปรินิพพาน”, ดังนี้.

ทรงปลงอายุสังขาร ^๒

อานนท์! บัดนี้ เรามีสติสัมปชัญญะ ปลงอายุสังขารแล้ว ณ ป่าवालเจตีย์นี้. (พระอานนท์ได้สติจึงทูลขอให้ดำรงพระชนม์ชีพอยู่ด้วยอิทธิบาทภาวนา กัมป์หนึ่ง หรือยิ่งกว่ากัมป์; ทรงปฏิเสธ), อานนท์!อย่าเลย, อย่าวิงวอนตถาคตเลย มิใช่ เวลาจะวิงวอนตถาคตเสียแล้ว. (พระอานนท์ทูลวิงวอนอีกจนครบสามครั้ง ได้รับพระ-

๑. ตรัสไว้เมื่อตรัสรู้ใหม่ ๆ, เปิดดูภาค ๓ ตอนตรัสรู้แล้วใหม่ ๆ.

๒. มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๑๓๔/๑๐๒

คำรสตอบอย่างเดียวกัน, ตรัสว่าเป็นความผิดของพระอานนท์ผู้เดียว, แล้วทรงจาระไนสถานที่ ๑๖ แห่ง ที่เคยให้โอกาสแก่พระอานนท์ในเรื่องนี้ แต่พระอานนท์รู้ไม่ทันสักครั้งเดียว). อานนท์! ในที่นั้น ๆ ถ้าเธอวิงวอนตถาคต ตถาคตจักห้ามเสียสองครั้ง แล้ว จักรับคำในครั้งที่สาม, อานนท์ ! เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ จึงเป็นความผิดพลาดของเธอแต่ผู้เดียว.

อานนท์! ตถาคตได้บอกแล้วมิใช่หรือ ว่า สัตว์จะต้องพลัดพราก จากของรักของชอบใจทั้งสิ้น, สัตว์จะได้ตามปรารถนา ในสังขารนี้ แต่ที่ไหนเล่า, ข้อที่สัตว์จะหวังเอาสิ่งที่เกิดแล้ว เป็นแล้ว มีปัจจัย ประชุมแล้ว มีการแตกดับเป็นธรรมดา ว่า สิ่งนี้อ่าฉิบหายเลย ดังนี้ ย่อมไม่เป็นฐานะที่มีได้เป็นได้.

อานนท์! สิ่งใดที่ตถาคต พ้นแล้ว คายแล้ว ปล่อยแล้ว ละแล้ว สลัดแล้ว สิ่งนั้นคืออายุสังขารที่ตถาคตปลงแล้ว, ตถาคตกล่าววาทายตว์แล้ว ว่าจักมีการปรินิพพานในไม่ช้า, ตถาคตจัดปรินิพพานต่อครบสามเดือน จากนี้, การที่จะคืนค่านั้น แม้เพราะเหตุจะต้องเสียชีวิต ก็ไม่เป็นสิ่งจะเป็นไปได้เลย.

เสด็จป่ามหาวัน °

อานนท์! มาเถิด, เราจักไปสู่ป่ามหาวัน, เราจักไปยังกุฎาคารศาลา อานนท์! เธอจงให้ภิกษุทุกรูป บรรดาอาศัยเมืองเวสาลี มาประชุมพร้อมกัน ที่อุปัฏฐานศาลาเถิด. (ครั้นภิกษุประชุมพร้อมกันแล้ว ได้ตรัสอภิญาเทสิตธรรม ดังนี้) :

ภิกษุ ท.! ธรรมเหล่าใดที่เราแสดงแล้ว ด้วยปัญญาอันยิ่ง, ธรรม เหล่านั้น พวกเธอพึงเรียนเอาให้ดี พึงเสพให้ทั่ว พึงเจริญ ทำให้มาก โดย อากาโรที่พรหมจรรย์ (คือศาสนา) นี้ จักมั่นคงตั้งอยู่ได้ตลอดกาลนาน, ข้อนั้น

จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่มหาชน เพื่อความสุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์โลก, เพื่อประโยชน์ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดา และมนุษย์ ท. ภิกษุ ท.!ธรรมเหล่าไหนเหล่า ที่เราแสดงแล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ฯลฯ, คือ สติปัฏฐานสี่ สัมมัปปธานสี่ อิทธิบาทสี่ อินทรีย์ห้า พละห้า โพชฌงค์เจ็ด อริยมรรคมีองค์แปด.

ภิกษุ ท.! บัดนี้เราจักเตือนท่านทั้งหลาย : สังฆารทั้งหลาย มีความเสื่อมเป็นธรรมดา พวกเธอจงยังประโยชน์ตนประโยชน์ท่าน ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด, การปรินิพพานของตถาคต จักมีในกาลไม่นานเลย, ตถาคตจักปรินิพพาน โดยกาลล่วงไปแห่งสามเดือนจากนี้.

สัตว์ทั้งปวง ทั้งที่เป็นคนหนุ่ม คนแก่, ทั้งที่เป็นคนพาลและบัณฑิต, ทั้งที่มั่งมี และยากจน ล้วนแต่มีความตายเป็นที่ไปถึง ในเบื้องหน้า. เปรียบเหมือนภาชนะดินที่ช่างหม้อปั้นแล้ว ทั้งเล็กและใหญ่ ทั้งที่สุกแล้ว และยังดิบ ล้วนแต่มีการแตกทำลายเป็นที่สุด ฉันทใด; ชีวิตแห่งสัตว์ ท. ก็มีความตายเป็นเบื้องหน้า ฉันทนั้น. ฯ

วัยของเรา แก่หง่อมแล้ว ชีวิตของเราริบหรี่แล้ว, เราจักละพวกเธอไป. สรรณะของตัวเองเราทำได้ไว้แล้ว. ภิกษุ ท.! พวกเธอจงเป็นผู้ไม่ประมาท มีสติ มีศีล เป็นอย่างดี มีความดำริอันตั้งไว้แล้วด้วยดี ตามรักษาซึ่งจิตของตนเถิด. ในธรรมวินัยนี้, ภิกษุใดเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว จักละชาติสังสาร ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้.

เสด็จบ้านภัณฑคาม ^๑

อานนท์! การเห็นเมืองเวสาลีของตถาคตครั้งนี้ เป็นการเห็นครั้งสุดท้าย, มาเถิด, อานนท์! เราจักไปสู่บ้านภัณฑคาม. (ณ ที่นี้ได้ตรัสธรรมเทศนาหลายอย่าง มีใจความเป็นต้นว่า เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอด คือ สมภาณี ปัญญา และวิมุตติ จึงต้องท่องเที่ยวไปในสงสาร ทั้งพระองค์เองและผู้อื่น).

คือ สมภาณี ปัญญา และวิมุตติ อันไม่มีอะไรยิ่งไปกว่า, เหล่านี้เป็นสิ่งที่พระโคตมะผู้มีเกียรติยศ ได้รู้ได้ถึงแล้ว. ครั้นรู้แล้ว ย่อมบอกแก่ภิกษุ ท. พระศาสดา ผู้กระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้แล้วก็ปรินิพพาน อย่างลึมตา.

(ต่อจากนี้ได้ตรัสศีล-สมภาณี-ปัญญา โดยนัยเดียวกับที่ตรัสที่สวนอัมพลฎฐิกา อีกเป็นอันมาก).

เสด็จบ้านหัตถิคาม โดยลำดับ ^๒

อานนท์! มาเถิด, เราจักไปสู่บ้านหัตถิคาม, บ้านอัมพคาม, บ้านชัมพูคามและโกคนคร.ที่โกคนครประทับที่อานันทเจดีย์, ได้ตรัสหลักมหาปเทศสำหรับเทียบเคียงในการวินิจฉัยว่า ถ้ามีคำกล่าวอย่างนี้ ๆ และอ้างว่าเป็นพุทธวจนะ, จะจริงหรือไม่. ภิกษุ ท.! ถ้าภิกษุในธรรมวินัยนี้ จะฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าฟังมาแล้ว ได้รับมาแล้ว เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาค ว่านี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นคำสอนของพระศาสดา, ดังนี้, พวกเธออย่าเพ้อรับรอง, อย่าเพ้อคัดค้าน. เธอกำหนดเนื้อความนั้นให้ดีแล้วนำไปสอบสวนในสูตร นำไปเทียบเคียงในวินัย, ถ้าวางกันไม่ได้ เทียบเคียงกันไม่ได้ ฟังแน่ใจว่า นั้นไม่ใช่คำของพระผู้มีพระภาคแน่นอน ภิกษุรูปนั้นจำมาผิด, พวกเธอฟังทั้งคำเหล่านั้นเสีย; ถ้า

๑. มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๑๔๒/๑๐๙.

๒. มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๑๔๔/๑๑๒

ลงกันได้ เทียบเคียงกันได้ ฟังแน่ใจว่า นั่นเป็นคำของพระผู้มีพระภาคเจ้าแน่แล้ว ภูิกษุรูปนั้นจำมาอย่างดีแล้ว, พวกเธอพึงรับเอาไว้. นี่เป็นมหาปเทศ ข้อที่หนึ่ง, (ข้อต่อไปความอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่คำอ้าง, ข้อที่สองอ้างว่า รับฟังมาจากสงฆ์ พร้อมทั้งเถระหัวหน้า เป็นพหูสูตอยู่ในอวาสโน้น ๆ, ข้อที่สามรับฟังมาจากพวกเถระ พหูสูต ในอารามโน้น ๆ, ข้อที่สี่รับฟังมาจากพวกเถระพหูสูต พักอยู่อาศัยอยู่ในอวาสโน้น ๆ. แล้วทรงแสดงศีล-สมาธิ-ปัญญา โดยนัยเดียวกับที่สวนอัมพลฎฐิกาอีกเป็นอันมาก).

เสด็จเมืองปาวา °

อานนท์! มาเถิด, เราจักไปสู่เมืองปาวา, (ที่นี่ ประทับที่สวนมะม่วงของ นายจุนท์ กัมมารบุตร. ทรงแสดงธรรมแก่นายจุนท์ และเสด็จไปรับภัตตาหารที่บ้านในวันรุ่งขึ้น).

จุนทะ! สุกรมัททวะ^๒ ที่จัดไว้ จงนำมาเลี้ยงเรา, ขาเหนียว โภชนียะ อย่างอื่น ที่ตกแต่งไว้ จงนำไปเลี้ยงภิกษุสงฆ์. จุนทะ! สุกรมัททวะที่เหลือนี้ ท่านจงฝังเสียในบ่อ เราไม่มองเห็นใครในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ที่บริโภครแล้ว จักให้ย่อยได้, นอกจากตถาคต, (ต่อจากนี้ก็ประจวบ ด้วยโรคบักขันทิกาพาธอย่างกล้า จวนสิ้นพระชนมายุ).

เสด็จเมืองกุสินารา °

อานนท์! มาเถิด, เราจักไปเมืองกุสินารา, (แล้วเสด็จทั้งที่ยังประจวบ,

๑. มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๑๔๗/๑๑๗.

๒. คำบาลีว่า สุกรมัททวะ นี้ เคยแปลตาม ๆ กันมาว่า เนื้อสุกรอ่อน, บัดนี้การค้นคว้าของนักศึกษาทั่วไป ได้ก้าวหน้าไปจนถึงกับไม่ถือว่า แปลอย่างนั้นเป็นคำแปลที่ถูกต้อง น่าจะเป็นหัวพีชมีพิษชนิดใดชนิดหนึ่งมากกว่า, ในที่นี้จึงไม่อาจแปลว่าเนื้อสุกร เหมือนที่แล้วมาคงทิ้งทับศัพท์ไว้เป็นภาษาบาลีเดิม คือ สุกรมัททวะ ไม่ต้องแปล.

๓. มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๑๔๙/๑๑๙.

ในกลางทาง ทรงแวะนั่ง ณ ร่มไม้แห่งหนึ่ง), อานนท์! เธอจงปู้ผ้าสังฆาฏิที่พับเป็นสี่ชั้นให้เราเถิด เราลำบากกายนัก, จักนั่งพัก, อานนท์! เธอจงนำน้ำดื่มมาให้เรา, เรายะหายนัก. พระอานนท์ทูลผัดว่า เกวียนห้ำร้อยเพ็งจะผ่านไป น้ำชุ่มหมด, ขอให้ทรงทนไปหาน้ำมีแม่น้ำกุงนทีข้างหน้า จนตรัสซ้ำถึง ๒ ครั้ง พระอานนท์ จึงไปตักน้ำ แต่น้ำมีได้ชุ่มเลย, กลับมาแล้วทูลความอัศจรรย์ข้อนี้. ต่อจากนี้ ทรงพบและสนทนาเรื่องสมาธิอย่างยิ่ง กับปุกกุสะ มัลลบุตร ดังที่กล่าวแล้วในภาค ๔ ตอน”ทรงมีมานที่แน่วแน่ชั้นพิเศษ”. ในที่สุด เขาถวายผ้าเนื้อดีสองผืน). ปุกกุสะ! ถ้าอย่างนั้น เธอจงคลุมให้เราผืนหนึ่ง, อีกผืนหนึ่ง ให้อานนท์เถิด. (แต่เมื่อปุกกุสะทำดั่งนั้นหลีกไปแล้ว พระอานนท์น้อมเข้าไปสู่พระกายพระผู้มีพระภาคทั้งสองผืน เห็นพระฉวีผ่องไสยงนัก ก็ทูลถาม).

อานนท์! เป็นอย่างนั้น, กายของตถาคต ย่อมมีฉวีผุดผ่องในกาลสองครั้ง คือ ในราตรีที่ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ, และราตรี ที่ตถาคตปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ. อานนท์! การปรินิพพานของตถาคต จักมีในระหว่างต้นสาละคู่ ในสวนสาละอันเป็นที่แวะพักกลางทาง ของพวกมัลลक्षัตริย์. ใกล้เมืองกุสินารา ในตอนปัจฉิมยามแห่งคืนนี้.

มาเถิด, อานนท์! เราจักไปยังแม่น้ำกุงนทีด้วยกัน. (ทรงสงในแม่น้ำแล้ว เสด็จเข้าสวนอัมพวัน ประทับนอนสี่เหลี่ยม เพื่อพักผ่อนบนสังฆาฏิพับเป็นสี่ชั้นปูถวายโดยพระจุนทกะ, และตรัสปรารภถึงนายจุนท์).

อานนท์! คงมีใครทำความเดือดร้อนให้แก่ จุนทะ กัมมารบุตร โดยกล่าวว่า “จุนทะ! การที่ท่านถวายบิณฑบาตเป็นครั้งสุดท้าย ซึ่งหาได้โดยยากนั้น ไม่เป็นลาภเสียแล้ว” ดังนี้. อานนท์! เธอพึงกำจัดความเดือดร้อนนั้นเสีย โดยกล่าวว่า “จุนทะ! การถวายบิณฑบาตครั้งสุดท้ายของท่านเป็นความดีแล้ว เป็นลาภของท่านแล้ว, เราได้ฟังมาแล้วเฉพาะพระพักตร์ว่า บิณฑบาตทั้งสอง มีผลเสมอกัน มีผลยิ่งยอดกว่าบิณฑบาตอื่น ๆ คือ บิณฑบาตที่พระตถาคตเจ้าเสวยแล้ว ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณอย่าง ๑ และที่เสวยแล้วเสด็จปรินิพพาน ด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุอย่าง ๑. กุศลกรรม

ที่นายจุนทะสร้างสมแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อ อายุ วรรณะ สุขะ ยศ สวรรค์ และ
ความเป็นใหญ่.” อานนท์! เธอพึงกำจัดความเดือดร้อนของนายจุนทะ กัมมารบุตร
ด้วยการกล่าวอย่างนี้แล (แล้วทรงเปล่งพระอุทานนี้) :

บุญ ย่อมเจริญ งอกงาม แก่ทายก ผู้ให้อยู่ ๆ,
เวร ย่อมไม่สืบต่อ แก่บุคคลผู้ระงับเวรเสียได้,
คนฉลาดเท่านั้น, ละบาปเสียได้แล้ว ก็นิพพาน
เพราะความสิ้นไปแห่ง ราคะ โทสะ และโมหะ.

การปรินิพพาน

หรือ

การประทับสอิหเสยยา ครั้งสุดท้าย^๑

อานนท์! มาเถิด, เราจักไปสู่ฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำหิรัญญวดี, ไปยัง
สวนป่าสาละเป็นที่แหวะพักของมัลลกะษัตริย์ ใกล้เมืองกุสินารา. (ครั้นถึงที่นั่นแล้ว
ตรัสสั่งให้ตั้งเตียงปรินิพพาน).

อานนท์! เธอจงจัดตั้งที่นอน ระหว่างต้นสาละคู่ มีศรีษะทางทิศ
เหนือ เราลำบากกายนัก, จักนอน (ประทับสอิหเสยยาแล้ว มีอัศจรรย์ ดอกสาละ
ผลิผิวดอกกาลปรอยลงบนพระศรีษะ, ดอกมณฑารพ จรดไม้จันทร์, ดนตรีล้วนแต่ของทิพย์ ได้ตกลง
และบรรเลงขึ้น; เพื่อบูชาพระตถาคตเจ้า).

อานนท์! การบูชาเหล่านี้ หาชื่อว่า ตถาคตเป็นผู้ที่ได้รับสักการะ
เคารพ นับถือ บูชาแล้วไม่. อานนท์! ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาใด
ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง, ปฏิบัติตามธรรมอยู่; ผู้นั้นชื่อว่า

๑. มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๑๕๙/๑๒๘.

ย่อมสักการะ เคารพ นับถือ บูชาตถาคต ด้วยการบูชาอันสูงสุด. อานนท์! เพราะฉะนั้นเธอพึงกำหนดใจว่า 'เราจักประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรมอยู่' ดังนี้. (ต่อจากนี้ ทรงขับท่านพระอุปัชฌายะ ที่เข้ามาอยู่งานพัด, พระอานนท์ทูลถามถึงเหตุที่ขับ, ตรัสตอบดังต่อไปนี้):

อานนท์! พวกเทวดาในโลกธาตุทั้งสิบโดยมาก มาประชุมกันแล้ว เพื่อเห็นตถาคต. อานนท์! สวนป่าสาละที่แหวะพักของมัลลกษัตริย์แห่งเมืองกุสินารา ๑๒ โยชน์โดยรอบ มิได้มีที่ว่างแม้เท่าปลายขนทราย ที่เทวดามีศักดิ์มิได้ตั้งอยู่. เทวดา ท. ย่อมยกโทษว่า 'เราทั้งหลายมาแต่ไกลเพื่อเห็นพระตถาคต, ต่อนานนักพระตถาคตจึงจะเกิดขึ้นในโลก สักครวหนึ่ง และการปรินิพพานของพระตถาคต ก็จักมีในปัจฉิมยามแห่งราตรีวันนี้ ก็พระภิกษุผู้มีศักดิ์ใหญ่รูปนี้ มาเป็นเสี้ยตรงพระพักตร์ บังอยู่, เรา ท. ไม่ได้เห็นพระตถาคตในกาลสุดท้าย' ดังนี้. (ต่อจากนี้ พระอานนท์ทูลถามถึงความรู้สึกภายในใจของพวกเทวดาได้ตรัสดังต่อไปนี้:-)

อานนท์! มีพวกเทวดา ผู้มีความสำคัญในอากาศ ว่าเป็นแผ่นดิน, และพวกที่มีความสำคัญในแผ่นดิน ว่าเป็นดิน พากันสยายผม ร้องไห้ คร่ำครวญ กอดแขนร้องไห้คร่ำครวญ ล้มกลิ้งเกลือกไปมา ดูจว่ามีเท้าถูกตัดขาดออก, รำพันอยู่ว่า 'พระผู้มีพระภาคจักปรินิพพาน เสียเร็วนัก, พระสุตตจักปรินิพพานเสียเร็วนัก, พระผู้เป็นดวงจักษุในโลก จักดับหายไปเสียเร็วนัก', ดังนี้. ส่วนเทวดาเหล่าใดปราศจากราคะแล้ว, เทวดา ท. เหล่านั้น มีสติสัมปชัญญะ อดกลั้นด้วยรู้สึกว่ 'สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง, ข้อที่จะให้ได้ตามใจหวังในเรื่องนี้นั้น สัตว์จักได้มาแต่ที่ไหนเล่า', ดังนี้. (ต่อจากนี้ พระอานนท์ทูลถึงเมื่อไม่มีพระองค์แล้วสาวกก็ได้พบปะกันเหมือนดังบัดนี้, ทรงแสดงสถานที่สี่แห่ง คือที่ประสูติ, ตรัสรู้, แสดงธรรมจักร, และนิพพาน ว่าเป็นที่ควรเห็นและพบปะกันของพุทธบริษัท ดังที่ปรากฏอยู่ในเรื่องสุดท้ายของภาคนี้. ต่อจากนั้น ตรัสเรื่อง การปฏิบัติในสตรี คือ การไม่พบปะด้วย, ถ้าต้องพบปะก็ไม่พูด, ถ้าต้องพูดพึงมีสติ, ต่อจากนั้น พระอานนท์ได้ทูลถามถึงการจัดพระศพ).

อานนท์! พวกเธออย่าขวนขวาย เพื่อจัดการบูชาสรีระของตถาคตเลย, จงสืบต่อ จงพยายาม ในประโยชน์ของตน (คือการตั้งหน้าปฏิบัติ) เกิด, จงอย่าประมาท จงมีความเพียร กำหนดอยู่ในประโยชน์ของตนเกิด. อานนท์! กษัตริย์, พราหมณ์, หรือคหบดี ผู้เลื่อมใสอย่างยิ่ง ในตถาคตก็มีอยู่, เขาเหล่านั้น จักจัดการบูชาสรีระของตถาคต.

“ข้าแต่พระองค์! เขาเหล่านั้น พึงจัดการอย่างไร?”

อานนท์! เขาพึงจัดเหมือนที่จัดในสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิ : เขาพันสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้าไหม แล้วซับสำลี แล้วพันด้วยผ้าไหม แล้วซับด้วยสำลี โดยอุบายนี้ ๕๐๐ คู่ แล้วเชิญลงในรางเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ปิดด้วยรางเหล็กอีกรางหนึ่ง กระทำจิตกาธารด้วยของหอมทุกอย่างแล้ว จึงถวายพระเพลิง, กระทำสถูป(ที่ระลึก) สำหรับพระมหาจักรพรรดิ ไว้ ณ หนทางสี่แยก. อานนท์! ชนเหล่านั้นพึงปฏิบัติในสรีระของตถาคต เช่นเดียวกับที่ชนทั้งหลายปฏิบัติในสรีระของพระมหาจักรพรรดิ นั้นแล, ชนเหล่าใดวางพวงมาลัย หรือของหอม หรือจตุรมุข หอม ณ ที่นั่นก็ดี หรืออภิวัต, หรือทำความเลื่อมใสอยู่ในจิตก็ดี, ชื่อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่เขาสิ้นกาลนาน. (ต่อจากนั้นตรัสบุคคลควรแก่การก่อสร้าง ๔ จำพวกคือ พระตถาคต, พระปัจเจกพุทธะ, พระสาวก, พระเจ้าจักรพรรดิ, พระอานนท์เลี้ยงไปเป็นเหยื่อไม้ไผ่กบปัสสีระ ร้องให้อยู่, ตรัสให้ไปเรียกตัวมา ตรัสสรรเสริญว่าเป็นยอดของอุปัฏฐากผู้หนึ่งในบรรดายอดอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าทั้งปวง. และสรรเสริญการรอบรู้ในหน้าที่นี้ และการกล่าววาจาเป็นที่ชอบใจแก่ผู้เข้าไปคบหา, ต่อจากนั้น พระอานนท์ทูลขอให้เสด็จไปปรินิพพานเมืองอื่น เพราะเมืองนี้เป็นเมืองกิง เมืองดอน).

อานนท์! เธออย่ากล่าววว่า เมืองน้อย เมืองดอน กิงเมือง ดังนี้เลย ครั้งก่อนโน้น ราชอาณาจักรนามว่ามหาสุทศน์ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิธรรมราชา มีอาณาเขตกระทั่งมหาสมุทรทั้งสี่ ชนะสงครามีชนบทมั่งคั่ง ประกอบด้วยรัตนะ ๗ ชนิด. อานนท์! เมืองกุสินารานี้แล เป็นราชธานีของพระเจ้ามหาสุทศน์ (ในครั้งนั้น) ชื่อว่ากุสาวดี ยาวทางบุรพทิศ และปัจฉิมทิศ ๑๒ โยชน์ กว้างทางอุตตฺรทิศ และทักษิณทิศ ๗ โยชน์ เกือบกล่นด้วยหม่อมมนุษย์ ฯลฯ.

อานนท์! เธอจงเข้าไปในเมืองกุสินารา จงบอกแก่มัลลกษัตริย์ ท. แห่งเมืองกุสินาราว่า 'ดูก่อนกษัตริย์ผู้วาสนาสูงใหญ่โคตร ท.! ในยามสุดท้ายแห่งราตรีวันนี้ การปรินิพพานของพระตถาคตเจ้าจักมี. เชิญท่าน ท. รีบไป, ขออย่าต้องเดือดร้อนในภายหลังว่า การปรินิพพานของพระตถาคตเจ้า ได้มีแล้วในคามเขตของพวกเรา แต่พวกเรามีได้เห็นพระตถาคตเจ้าเป็นครั้งสุดท้าย. (พระอานนท์ผู้เดียว เข้าไปแจ้งแก่มัลลกษัตริย์ ๆ คร่ำครวญโดยนัยเดียวกับพวกเทวดาที่กล่าวมาแล้วพากันออกมาเฝ้าพระองค์. พระอานนท์จัดให้เฝ้าโดยขานชื่อถวายทีละพวก เสร็จก่อนปฐมยาม. ต่อจากนี้สุภัททบริพัทธกษัตริย์มีโอกาสเข้าเฝ้า ทูลถามความผิดหรือถูกของลัทธิอื่น ๆ. ตรัสห้ามเสียแล้วตรัสถึงเรื่องสมณะที่แท้จริง มีเฉพาะในศาสนาที่มีอริยมรรคประกอบด้วยองค์แปด, ไม่มีในศาสนาที่ไม่มีอริยมรรคมีองค์แปด).

สุภัททะ! เราเมื่อมีวัย ๒๙ ปี บวชแล้วแสวงหาอยู่ว่าอะไรเป็นกุศล ๆ นับแต่บวชแล้วได้ ๕๑ ปี ความเป็นไปแห่งธรรมประเทศเครื่องตรัสรู้ มิได้มีภายนอกจากธรรมวินัยนี้, แม้สมณะ (สมณะที่ ๑ คือ โสดาบัน) ก็มีได้มี. ภายนอกจากธรรมวินัยนี้ แม้สมณะที่ ๒, ที่ ๓, ที่ ๔, ก็มีได้มี. วาทะเครื่องสอนของผู้อื่น ว้างจากสมณะของพวกอื่น, สุภัททะ! ก็ภิกษุ ท. เหล่านี้พึงอยู่โดยชอบเถิด โลกก็จะไม่ว่างเปล่าจากพระอรหันต์ทั้งหลาย. (ต่อจากนี้ สุภัททะทูลสรรเสริญเทศนา ขอบรรพชาอุปสมบท ได้รับยกเว้นไม่ต้องติดภริยวิวาสก่อนอุปสมบท, ต่อมาไม่นานได้บรรลุอรหัตตผล. (เธอเป็นสาวกองค์สุดท้ายในบรรดาสาวกที่ทันเห็นพระพุทธองค์), ต่อจากนี้ได้ตรัสพระโอวาทที่สำคัญ ๆ ต่าง ๆ อีก ๔-๕ เรื่อง).

อานนท์! ความคิดอาจะมีแก่พวกเธออย่างนี้ว่า 'ธรรมวินัยของพวกเรา มีพระศาสดาล่วงลับไปเสียแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา' ดังนี้. อานนท์! พวกเธออย่าคิดดังนั้น. อานนท์! ธรรมก็ดี วินัยก็ดี ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่พวกเธอ ท. ธรรมวินัยนั้น จักเป็นองค์ศาสดาของพวกเธอ ท. โดยกาลที่เราล่วงลับไปแล้ว.

อานนท์! เวลา^{นี้} พวกภิกษุ^{ทั่วไป} เรียกกันด้วยคำว่า อาวุโส °
แก่กันและกัน (ทั้งแก่ทั้งอ่อน); โดยกาลที่เราล่วงลับไปแล้ว ไม่ควรเรียกร้อง
กัน^{ดังนั้น} : ผู้แก่กว่าจงเรียกผู้^{อ่อน} โดยชื่อ หรือโดยชื่อสกุล หรือโดยคำว่า
อาวุโส, ผู้^{อ่อนกว่า} จงร้องเรียกผู้^{แก่กว่า} ว่า ภัณฑะ หรือ อาัยสมา.

อานนท์! โดยกาลที่เราล่วงลับไปแล้ว สงฆ์^{จง}เลิกถอนสิกขาบท
เล็กน้อยได้, ถ้าต้องการ.

อานนท์! โดยกาลที่เราล่วงลับไปแล้ว สงฆ์^{จง}ลงพรหมทัณฑ์แก่
ภิกษุ^{ชั้น}นะ, คือ ภิกษุ^{ชั้น}นะ^{จง}กล่าวอะไรได้ตามพอใจ, ภิกษุ^{ทั้งหลาย}ไม่พึงว่า
กล่าว^{ตักเตือน}สิ่ง^{สอน}เธอ. (ต่อจากนี้^{ตรัส}พระทานโอกาส^{ครั้งสุดท้าย}ทำให้ผู้^{นั้น}กล่าวออกมาได้
ถ้าใครยังสงสัย^{รังเกียจ}อัน^{ใดบ้าง} ในพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์).

ภิกษุ ท.! ก็ถ้ามีภิกษุ^{แม้}รูปหนึ่ง มีความเคลือบแคลง เห็นแย้งใน
พระพุทฺธ, พระธรรม, พระสงฆ์, ในมรรค ในข้อปฏิบัติ^{ที่ดี} จงถามเสีย.
อย่าเป็นผู้^{เดือดร้อน}ในภายหลัง ว่า เราอยู่เฉพาะหน้าพระศาสดาแล้ว ไม่กล้า
ถาม^{ในที่}เฉพาะหน้า['] ดังนี้ (ไม่มีภิกษุ^{รูป}ใดทูลถาม ตลอดเวลาที่ทรง^{เตือน}ซ้ำ^{จน}ครบ^{สาม}ครั้ง,
ในที่สุด^{ตรัส}ว่า ถ้าไม่กล้าถามเอง ให้วานเพื่อนถามแทน, ก็ไม่มีใครทูลถาม. พระอานนท์
ทูลสรรเสริญ^{ความ}ที่ภิกษุ^{สงฆ์}แม้^{แต่}รูปหนึ่ง ก็ไม่มีใครเคลือบแคลงในพระศาสดา หรือธรรมวินัย
ของตน, ตรัสว่า) :

อานนท์! เธอก^{กล่าว}ด้วยความ^{เลื่อมใส}และ^{หยั่ง}ถึง. ที่จริงในเรื่องนี้
ความรู้สึก^{ของ}ตถาคต^{ก็มี}แล้ว^{ว่า} ความเคลือบแคลงเห็นแย้ง ในพระพุทฺธ
พระธรรม พระสงฆ์ ในมรรค ในข้อปฏิบัติ ของภิกษุ^{แม้}รูป^{เดียว} ในภิกษุ^{สงฆ์}นี้
ไม่มีเลย, อานนท์! เพราะว่าในบรรดาภิกษุ ๕๐๐ รูป เหล่านี้ รูปใด
ที่ต่ำที่สุด^{กว่า}เขา^{ทั้ง}ปวง รูป^{นั้น} ก็ยังเป็นโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็น^{ธรรม}ดา
เทียง^{ต่อ}นิพพาน มีการ^{ตรัส}รู้^{เป็น}เบื้องหน้า, (ในที่สุด ได้ทรง^{เตือน}เป็น^{ครั้ง}สุดท้าย^{ว่า}) :

๑. อาวุโส เป็นคำพูดเสมอกัน ไม่แสดงความเคารพ และเป็นทีว่าตนสูงกว่าผู้ฟังด้วย.

ภิกษุ ท.! บัดนี้ เราจักเตือนพวกเธอ ท. ว่า สังฆาร
ทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาพวกเธอ ท. จงยัง
ประโยชน์ตนและท่าน ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด
ดังนี้. นี่เป็นวาจาครั้งสุดท้ายของตถาคต.

(ต่อจากนี้ ทรงนั่งเียบ : เข้าปฐมฌาน,^๑ ทุตติยฌาน, ตติยฌาน, จตุตถฌาน,
อากาสนัญญายตนฌาน, วิญญานัญญายตนฌาน, อากิญจัญญายตนฌาน, เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน,
สัญญาเวทยิตนิโรธ, แล้วย่นลงกลับมาตามลำดับ จนถึงปฐมฌาน แล้วย่นขึ้นอีกโดยลำดับ ๆ
จนถึงจตุตถฌาน เสด็จปรินิพพาน ในเมื่อออกจากจตุตถฌานนั้นแล้ว).

(เรื่องหลังจากการปรินิพพานแล้วต่อไปนี้ เป็นข้อความที่ตรัสไว้ก่อนการปรินิพพาน ในที่
ต่าง ๆ กัน. ได้นำมาเรียงลำดับไว้ตอนนี้ ก็เพื่อให้เป็นท้องเรื่องประวัติที่เข้ารูปกัน, ผู้อ่านไม่พึงมอง
ว่าพระพุทธรองค์ปรินิพพานแล้วทำไมยังมาตรัสเล่าได้อีก).

แผ่นดินไหว เนื่องด้วยการปรินิพพาน ^๒

อานนท์! ในกาลใด ตถาคต ปรินิพพาน ด้วยอนุปาติเสสนิพพาน-
ธาตุ ; ในกาลนั้น ปฐวี ย่อมไหว ย่อมสั่น ย่อมสะเทือน. อานนท์! นี่เป็น
เหตุที่แปด เป็นปัจจัยที่แปด แห่งการปรากฏของแผ่นดินไหวอันใหญ่.^๓

เราเห็นพระองค์ได้ชั่วเวลาที่ยังปรากฏพระกาย^๔

ภิกษุทั้งหลาย! กายของตถาคตนี้ มีตันทาอันเป็นเครื่องนำไปหาภพ

๑. พึงทราบว่า ออกจากฌานนั้น ๆ เสียก่อน แล้วจึงเลื่อนขึ้นฌานต่อไปได้โดยลำดับ.

๒. บาลี จาลวรรค อังกุฐ. อ. ๒๓/๓๒๓/๑๖๗. ตรัสแก่พระอานนท์.

๓. แผ่นดินไหว เพราะเหตุ แปดอย่างคือ ลมกำเริบ, ผู้มีฤทธิ์บันดาล, โภธสัตว์ลงสู่ครรภ์,
ประสูติ, ตรัสรู้, พระตถาคตแสดงธรรมจักร, ปลงอายุสังฆาร, และนิพพาน.

๔. บาลี พรหมชาลสูตร สี. ที. ๙/๕๙/๙๐. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่อุทยานอัมพลัญจิกา ระหว่าง
เมืองราชคฤห์กับเมืองนาลันทา.

ถูกตถาคตถอนขึ้น เสียได้แล้ว, ดำรงอยู่. กายนี้ยังดำรงอยู่เพียงใด เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ยังคงได้เห็นตถาคตนั้น อยู่เพียงนั้น เพราะการทำลายแห่งกาย, หลังจากการควบคุมกันอยู่ได้ของชีวิต เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจักไม่เห็นตถาคตนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อชั่วพวงมะม่วงขาดแล้ว มะม่วงทั้งหลายเหล่าใด ที่เนื่องชั่วเดียวกัน มะม่วงเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเป็นของตกตามไปด้วยกันฉันฉนี้, ภิกษุทั้งหลาย! กายของตถาคตก็ฉันนั้น กายของตถาคตมีตัณหาเครื่องนำไปหาภพ ถูกตถาคตถอนขึ้นเสียได้แล้ว, ดำรงอยู่. กายนี้ดำรงอยู่เพียงใด เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ยังคงเห็นตถาคตอยู่ชั่วเวลาเท่านั้น. เพราะการทำลายแห่งกาย, หลังจากการควบคุมกันอยู่ได้ของชีวิต เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จักไม่เห็นตถาคตเลย.

(อธิบายว่าเมื่อเป็นอรหันต์สัมมาสัมพุทธะแล้ว กายสิ้นเชื้อที่จะนำไปหาภพใหม่ คือการเกิดอีก คงตั้งอยู่ชั่วเวลาที่ยังไม่แตกดับ. ครั้นแตกดับแล้ว ถึงความเป็นของว่าง ไม่มีอะไรเหลือ. ส่วนผสมของกายต่อไป รวมชั่วอยู่ที่ตัณหาที่เป็นเครื่องนำไปหาภพ, เพราะฉะนั้นจึงตรัสไว้ดังนั้น).

การปรินิพพานของพระองค์คือความทุกข์ร้อน ของมหาชน^๑

ภิกษุ ท.! การทำกาลกิรียาของบุคคลเอก ย่อมเป็นความทุกข์ร้อนของมหาชนเป็นอันมาก. การทำกาลกิรียาของบุคคลเอกคนใดเล่า? คือการทำกาลกิรียาของพระตถาคต ผู้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง.

ภิกษุ ท.! การทำกาลกิรียาของบุคคลเอกนี้แล ย่อมเป็นความทุกข์ร้อนของมหาชนเป็นอันมาก.

๑. บาลี เอก. อ. ๒๐/๒๙/๑๔๒. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

สังเขปนียสถานภายหลังพุทธปรินิพพาน °

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! แต่ก่อนนี้ ภิกษุทั้งหลายที่จำพรรษาในทิศต่าง ๆ แล้วยอมมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า. พวกข้าพระองค์ทั้งหลาย ได้มีโอกาสเห็นภิกษุทั้งหลายผู้น่าเจริญใจเหล่านั้น ได้มีโอกาสเข้าพบปะภิกษุทั้งหลายผู้น่าเจริญใจเหล่านั้น. ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าล่วงลับไปแล้ว พวกข้าพระองค์ทั้งหลายย่อมหมดโอกาสที่จะได้เห็น หรือได้เข้าพบปะภิกษุทั้งหลายผู้น่าเจริญใจเหล่านั้นอีกต่อไป”.

- พระอานนท์ กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าในวันปรินิพพาน.

ดูก่อนอานนท์! สถานที่ที่ควรเห็นและควรเกิดความสังเวชแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา มีอยู่ ๔ ตำบล. ๔ ตำบลอะไรเล่า? ดูก่อนอานนท์! สถานที่ที่ควรเห็นและควรเกิดความสังเวชแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา ว่าพระตถาคตประสูติแล้ว ณ ที่นี้ ๑, สถานที่ที่ควรเห็นและควรเกิดความสังเวชแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา ว่าพระตถาคตได้ตรัสรู้อนุตรธรรมสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ณ ที่นี้ ๑, สถานที่ที่ควรเห็นและควรเกิดความสังเวชแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา ว่าพระตถาคตได้ประกาศอนุตรธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว ณ ที่นี้ ๑, สถานที่ที่ควรเห็นและควรเกิดความสังเวชแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา ว่าพระตถาคตได้ประกาศอนุตรธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว ณ ที่นี้ ๑, สถานที่ที่ควรเห็นและควรเกิดความสังเวชแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา ว่าพระตถาคตปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุแล้ว ณ ที่นี้ ๑. อานนท์! สถานที่ที่ควรเห็นและควรเกิดความสังเวชแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา มี ๔ ตำบลเหล่านี้แล.

อานนท์! ภิกษุทั้งหลาย หรือภิกษุณีทั้งหลาย หรืออุบาสกทั้งหลาย หรืออุบาสิกาทั้งหลาย ผู้มีศรัทธา จักพากันมาสู่สถานที่ ๔ ตำบลเหล่านี้ โดยหมายใจว่า พระตถาคตได้ประสูติแล้ว ณ ที่นี้บ้าง, พระตถาคตได้ตรัสรู้อนุตรธรรมสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ณ ที่นี้บ้าง, พระตถาคตได้ประกาศอนุตรธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว ณ ที่นี้บ้าง, พระตถาคตได้ปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ ณ ที่นี้บ้าง ดังนี้.

๑. บาลี มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๑๖๓/๑๓๑. ตรัสแก่พระอานนท์ ที่ระหว่างต้นสาละคูในที่ปรินิพพาน.

อานนท์! ชนเหล่าใดเที่ยวไปตามเจดีย์สถานจักมีจิตเลื่อมใส ทำกาละ
แล้ว ชนเหล่านั้นจักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ภายหลังจากการตายเพราะการทำลาย
แห่งกาย ดังนี้.

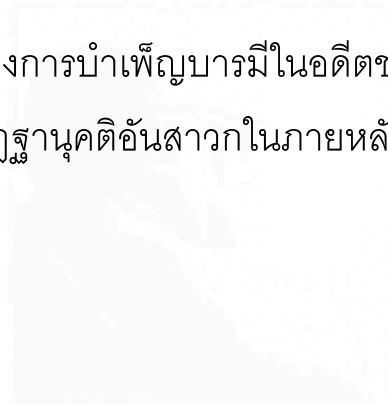
จบภาค ๕

ภาค ๖

เรื่องการทำเพ็ญบารมีในอดีตชาติ

ซึ่งเต็มไปด้วยทิวสนาคติอันสาวกในภายหลังพึงดำเนินตาม.

www.buddhadasa.info

ภาค ๖

มีเรื่อง:- ต้องท่องเที่ยวมาแล้วเพราะไม่รู้ปริยสัจจ์ --ตลอด
วิภูฏสงสารของพระองค์ไม่เคยทรงบังเกิดในชั้นสุทธาวาส --ในวิภูฏ-
สงสารที่ล่วงมาแล้วเคยทรงบูชาัญญ์และบำเรอไฟแล้วอย่างมาก --
วิภูฏฐานคติแห่งความดีที่ทรงสั่งสมไว้แต่ภพก่อน ๆ -- เคยทรงบังเกิด
เป็นมหาพรหม สักกะ ฯลฯ -- ครั้งมีพระชาติเป็นโชติปาละมานพ --
ครั้งมีพระชาติเป็นพระเจ้ามहाสุทัศน์ -- ครั้งมีพระชาติเป็นปุโรหิต
สอนการบูชาัญญ์ -- ครั้งมีพระชาติเป็น พระเจ้ามชเทวราช --
ครั้งมีพระชาติเป็นมหาโควินทพราหมณ์ -- ครั้งมีพระชาติเป็นรถการ
ช่างทำรถ -- ครั้งมีพระชาติเป็นอกิตติดาบส --ครั้งมีพระชาติ
เป็นพระจันทกุมาร -- ครั้งมีพระชาติเป็นสังขพราหมณ์ --ครั้งมี
พระชาติเป็นเวลามพราหมณ์ -- ครั้งมีพระชาติเป็นพระเวสสันดร
-- ครั้งมีพระชาติเป็นมาตังคชภูริ -- ครั้งมีพระชาติเป็นจุฬโพิธิ
-- ครั้งมีพระชาติเป็นเจ้าชายยุธัญชยะ --ที่สุดแห่งการท่องเที่ยว
ของพระองค์.

พุทธประวัติจากพระโอษฐ์

ภาค ๖

เรื่องการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติ

ซึ่งเต็มไปด้วยทิวทัศน์อันสวยงามในภายหลังฟังดำเนินตาม.

คำชี้แจงเฉพาะภาคนี้

เรื่องราวที่กล่าวถึงพระชาติในอดีตของพระองค์ ซึ่งข้าพเจ้าประมวลมาไว้ในภาคนี้ นั้น เลือกรวบแต่เรื่องที่มีในคัมภีร์ชั้นบาลีพระไตรปิฎก, เว้นเรื่องจำพวกที่เราเรียกกันว่า “ชาดก” และ อรรถกถาเสีย, จึงได้มาไม่กี่เรื่อง. สำหรับท้องเรื่องชาดก (อรรถกถาชาดก) ที่มีตอนประชุมกลับชาติ เป็นพระพุทธานุชาดก ดังที่เราเคยอ่านกันทั่วไปนั้น ไม่มีในบาลี จึงมิได้นำเรื่องประเภทนี้มารวบรวมไว้ด้วย และมีมากมายจนเหลือที่จะรวบรวมมา.

อนึ่ง เฉพาะคัมภีร์บาลีจรียาปิฎก ซึ่งมีอยู่ ๓๕ เรื่องนั้น ได้ประมวลมาไว้ในที่นี้เพียง ๘ เรื่อง เลือกรวบเฉพาะแปลกกัน และจัดไว้ตอนปลายของภาคอีกพวกหนึ่ง นอกจากเรื่องมหาสุทนต์จรียาซึ่งใส่ไว้ ตอนกลาง.

ประการหนึ่ง, การที่นำเรื่องบุรพชาติของพระองค์มากกล่าวไว้ในเรื่อง “พุทธประวัติ จากพระโอษฐ์” นี้ มีความมุ่งหมายให้ผู้่านกำหนดพิจารณาให้เห็นพระพุทธรจรียา ที่เรียกกันว่า การสร้างบารมี หรือสั่งสมความดีของพระองค์, เพื่อถือเอาเป็นทิวทัศน์อันงดงามดำเนินตาม มิได้มุ่งเล่านิยาย, เพราะ หนังสือเล่มนี้มุ่งกล่าวหนักไปทางธรรม แทนการกล่าวหนักไปทางนิยาย หรือตำนานดังที่เคยปรารภมาแล้ว ข้างต้น เท่านั้น.

-- ผู้รวบรวม.

ต้องท่องเที่ยวมาแล้ว, เพราะไม่รู้อริยสัจจ์^๑

ภิกษุ ท.! เพราะไม่รู้ถึง ไม่แทงตลอด ซึ่งอริยสัจจ์สี่อย่าง, เราและพวกเธอทั้งหลายจึงท่องเที่ยวไปแล้วในวัฏฏสงสาร ตลอดกาลยี่ดยาวนานถึงเพียงนี้. ภิกษุ ท.! เพราะไม่รู้ถึง เพราะไม่แทงตลอดซึ่งอริยสัจจ์สี่อย่าง เหล่าไหนเล่า? สี่อย่างคือ อริยสัจจ์คือทุกข์, อริยสัจจ์คือเหตุให้เกิดทุกข์, อริยสัจจ์คือ ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์, อริยสัจจ์คือทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์. ภิกษุ ท.! เพราะไม่รู้ถึง ไม่แทงตลอด ซึ่งอริยสัจจ์สี่ประการ เหล่านี้แล, เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงได้ท่องเที่ยวไปแล้ว ในสังสารวัฏตลอดกาลยี่ดยาวนานถึงเพียงนี้.

ตลอดวัฏฏสงสารของพระองค์ ไม่เคยทรงบังเกิด ในชั้นสุทธาวาส^๒

สารีบุตร! สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีถ้อยคำมีความเห็นว่า “ความบริสุทธิ์ มีได้เพราะการท่องเที่ยวในสังสารวัฏ”. สารีบุตร! ก็สังสารวัฏที่เราไม่เคยท่องเที่ยวมาแล้วแต่หลัง ตลอดกาลยี่ดยาวนานนั้นหาได้ไม่ง่ายเลย, เว้นเสียแต่ในหมู่เทพชั้นสุทธาวาส. สารีบุตร! ถ้าเราท่องเที่ยวไปในหมู่เทพเหล่าสุทธาวาส, ก็จะไม่พึงมาสู่โลกนี้ได้เลย. (ย่อมนิพนพานในภพนั้น).

๑. บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๕๔๑/๑๖๙๘. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่โกฏิกาม แคว้นวัชชี

๒. บาลี มหาสิหนาทสูตร ม.ม. ๑๒/๑๖๒/๑๘๗. ตรัสแก่พระสารีบุตร ที่วนสัณทิใกล้กรุงเวสาลี.

สารีบุตร! สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีถ้อยคำมีความเห็นว่า “ความบริสุทธิ์มีได้เพราะการอุบัติ (บังเกิด)”. สารีบุตร! ก็การบังเกิดที่เราไม่เคยบังเกิดมาแล้วแต่หลัง ตลอดกาลยี่ดียวนานนั้น หาได้ไม่ง่ายเลย เว้นเสียแต่การบังเกิดในหมู่เทพชั้นสุทธาวาส. สารีบุตร! ถ้าเราบังเกิดในหมู่เทพชั้นสุทธาวาส, ก็จะไม่พึงมาสู่โลกนี้ได้เลย, (ยอมบริณีพพานในภพนั้น).

สารีบุตร! สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีถ้อยคำมีความเห็นว่า “ความบริสุทธิ์มีได้เพราะภพเป็นที่อยู่อาศัย”. สารีบุตร! ก็ภพที่เราไม่เคยอยู่อาศัยมาแล้วแต่หลัง ตลอดกาลยี่ดียวนานนั้น หาได้ไม่ง่ายเลย เว้นเสียแต่การอยู่อาศัยในหมู่เทพชั้น สุทธาวาส. สารีบุตร! ถ้าเราบังเกิดในหมู่เทพชั้นสุทธาวาส, ก็จะไม่พึงมาสู่โลกนี้ได้เลย. (ยอมบริณีพพานในภพนั้น).

ในวัฏฏสงสารที่ล่วงมาแล้ว เคยทรงบูชาญญและบำเรอไฟแล้วอย่างมาก °

สารีบุตร! สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีถ้อยคำมีความเห็นว่า “ความบริสุทธิ์มีได้เพราะการบูชาญญ”. สารีบุตร! ก็ญญที่เรายังไม่เคยบูชามาแล้วแต่หลัง ตลอดการท่องเที่ยวอันยี่ดียวนาน เป็นกษัตริย์บ้าง เป็นกษัตริย์ผู้ได้มูรธาภิเษกบ้าง เป็นพราหมณ์มหาศาลบ้าง นั้น, หาได้ไม่ง่ายเลย.

สารีบุตร! สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีถ้อยคำมีความเห็นว่า “ความบริสุทธิ์มีได้ เพราะการบำเรอไฟ”. สารีบุตร. ก็ไฟที่เรายังไม่เคยบูชามาแล้วแต่หลัง ตลอดการท่องเที่ยวอันยี่ดียวนาน เป็นกษัตริย์บ้าง เป็นกษัตริย์ผู้ได้มูรธาภิเษกบ้าง เป็นพราหมณ์มหาศาลบ้าง นั้น, หาได้ไม่ง่ายเลย.

๑. บาลี มหาสิหนาทสูตร มุ.ม. ๑๒/๑๖๓/๑๙๐. ตรัสแก่พระสารีบุตร ที่วนลัณทีใกล้กรุงเวสาลี.

ทิวฐานาคติแห่งความดี ที่ทรงสั่งสมไว้แต่ภพก่อน ๆ^๑

ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อนภพก่อน, ได้เป็นผู้บากบั่นในกุศล ถือนั่นในกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต, ในการบริจาคทาน การสมาทานศีล การรักษาอุโบสถ การปฏิบัติมารดาบิดา การปฏิบัติสมณพราหมณ์ การอ่อนน้อมต่อผู้เจริญในตระกูล และในอิฏฐุศลธรรมอย่างอื่น ๆ. เพราะได้กระทำ ได้สั่งสม ได้พอกพูน ได้มั่วสุมกรรมนั้น ๆ ไว้ภายหลังแต่การตาย เพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อนภพก่อน, ได้เป็นผู้นำสุขมาสู่มหาชน เป็นผู้บรรเทาภัยคือความสะดุ้งหวาดเสียว จัดการคุ้มครองรักษาโดยธรรม ได้ช่วยทานพร้อมทั้งบริกษารช. ...ได้เป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต วางเสียซึ่งศาสตรา และอาชญา มีความละอายเอ็นดู กุณณาเกื้อกูล แก่สัตว์มีชีวิตทั้งปวงฯ. ...ได้เป็นผู้ให้ทานด้วยของควรเคี้ยว ควรบริโภค ควรดื่ม ควรจิบ ควรดื่ม อันมีรสประณีตฯ. ...ได้สงเคราะห์ผู้อื่นด้วยการสงเคราะห์ทั้งสี่ คือ การให้สิ่งของ, วาจาที่ไพเราะ, การประพฤติประโยชน์ท่าน, และความวางตนเสมอกันฯ. ...ได้เป็นผู้กล่าววาจาประกอบด้วยอรรถ ด้วยธรรม แนะนำชนเป็นอันมาก, เป็นผู้นำประโยชน์สุขมาสู่ชนทั้งหลาย ตนเองก็เป็นผู้นุชาธรรมฯ. เพราะได้กระทำ ได้สั่งสมพอกพูน มั่วสุมกุศลกรรมนั้น ๆ ไว้ภายหลังแต่การตาย เพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

๑. บาลี ลักษณะสูตร ปา. ที. ๑๑/๑๕๙/๑๓๑. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน ใกล้กรุงสาวัตถี.

ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ภพก่อน, ได้เป็นผู้สอนศิลปวิทยาการ ข้อปฏิบัติ ด้วยความเคารพ ด้วยหวังว่าด้วยสัตว์เหล่านั้น ฟังรู้ได้รวดเร็ว ฟังปฏิบัติได้รวดเร็ว ไม่เพียงใดก็เศร้าสิ้นกาลนานฯ... ได้เป็นผู้เข้าไปหาสมณพราหมณ์แล้ว สอบถามว่า ‘ท่านผู้เจริญ! อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล, อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ, ทำอย่างใดไม่มีประโยชน์ เป็นทุกข์ไปนาน ทำอย่างใดมีประโยชน์ เป็นสุขไปนานฯ. ...ได้เป็นผู้ไม่มักโกรธ ไม่มากไปด้วยความแค้น, แม้ชนเป็นอันมาก ว่ากล่าวเอา ก็ไม่เอาใจใส่ ไม่โกรธ ไม่พยาบาท ไม่คุมแค้น, ไม่แสดงความโกรธ ความร้ายกาจ ความเสียใจให้ปรากฏ. ทั้งเป็นผู้ให้ทานผ้าที่ทำด้วยเปลือกไม้ ผ้าด้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ สำหรับลาดและนุ่งห่ม อันมีเนื้อละเอียด, ฯลฯ.

ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อนภพก่อน, ได้เป็นผู้สมาณญาติมิตร สหายชาวเกลอ ผู้เห็ดห่างแยกกันไปนาน, ได้สมาณมิตรระหว่างมารดา กับบุตร บุตรกับมารดา, บิดากับบุตร บุตรกับบิดา, พี่น้องชายกับพี่น้องหญิง พี่น้องหญิงกับพี่น้องชาย; ครั้นทำความสามัคคีได้แล้ว ก็พลอยชื่นชมยินดีด้วยฯ. ...ได้เป็นผู้สังเกตขั้นเชิงของมหาชน: รู้ได้สม่าเสมอ รู้ได้เอง รู้จักบุรุษธรรมดา รู้จักบุรุษพิเศษ ว่าผู้นี้ ๆ ควรแก่สิ่งนี้ ๆ; ได้เป็นผู้ทำประโยชน์อย่างพิเศษ ให้แก่ชนเหล่านั้นฯ. ...ได้เป็นผู้ใคร่ต่อประโยชน์ต่อความเกื้อกูล ความผาสุก ความเกษมจากโยคะ แก่ชนเป็นอันมาก ว่า ไฉนหนอ ชนเหล่านี้ ฟังเจริญด้วยศรัทธา ศีล การศึกษา ความรู้ ความเผื่อแผ่ ธรรม ปัญญา ทรัพย์และข้าวเปลือก นาและสวน สัตว์สองเท้า สี่เท้า บุตรภรรยา ทาสกรรมกร และด้วยญาติมิตรพวกพ้อง, ฯลฯ.

ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ภพก่อน, ได้เป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ด้วยมือก็ตาม ด้วยก้อนดินก็ตาม ท่อนไม้ก็ตาม ศาสตราก็ตาม ฯ ...ได้เป็นผู้ไม่ถลึงตา ไม่ค้อนควัก ไม่จ้องลับหลัง, เป็นผู้เข้มข้ม มองดูตรง ๆ มองดูผู้อื่นด้วยสายตาอันแสดงความรัก ฯ ได้เป็นหัวหน้าของชนเป็นอันมาก ในกุศลกิจทั้งหลาย ได้เป็นประธานของหมู่ชน ผู้ประกอบกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต ในการจำแนกทาน การสมาทานศีล การอยู่อุโบสถ การประพฤติเกื้อกูลแก่มารดาบิดาสมาสนีพรหมณ์, การนบนาบต่อผู้เจริญในตระกูล, ในอธิกุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯ ...ได้เป็นผู้ละเว้นจากมุสาวาท, พุดคำจริง หลังคำสัจย์เที่ยงแท้ ซื่อตรง ไม่หลอกลวงโลก, ฯลฯ.

ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อนภพก่อน, ได้เป็นผู้ละวาจาส่อเสียด (คือพุดยู่ให้เขาแตกกัน), คือไม่ฟังจากข้างนี้ แล้วไปบอกข้างโน้นเพื่อทำลายข้างนี้ ไม่ฟังจากข้างโน้นแล้วมาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายข้างโน้น, แต่เป็นผู้ที่สมานพวกที่แตกกันแล้ว ให้กลับคืนดีกัน และส่งเสริมพวกที่พร้อมเพรียงกัน ฯได้เป็นผู้ละเว้นการกล่าวคำหยาบ, กล่าวแต่วาจาที่ไม่มีโทษ เป็นสุขแก่หู เป็นที่ตั้งแห่งความรักซึ้งซาบถึงใจ เป็นคำพุดของชาวเมือง เป็นที่พอใจและชอบใจของชนเป็นอันมาก, ฯลฯ.

ภิกษุ ท.! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ภพก่อน, ได้เป็นผู้ละเว้นการพุดเพ้อเจ้อ, เป็นผู้กล่าวควรแก่เวลา กล่าวคำจริงกล่าวเป็นธรรม กล่าวมีอรรถ กล่าวเป็นระเบียบ กล่าวมีที่ตั้ง มีหลักฐาน มีที่สุดประกอบด้วยประโยชน์ ฯ ...ได้เป็นผู้ละมิจฉาชีพ, มีการเลี้ยงชีพชอบ เว้นจากการฉ้อโกง การหลอกลวงคดโกงด้วยเครื่องชั่ง เครื่องตวง เครื่องวัด, เว้นจากการตัด การฆ่า การผูกมัด การทำร้าย การปล้น การกรรโชก, ฯลฯ.

เคยทรงบังเกิดเป็นมหาพรหม สักกะ ฯลฯ^๑

ภิกษุ ท.! แต่ชาติที่แล้วมาแต่อดีต ตถาคตได้เคยเจริญเมตตาทาภาวนา ตลอด ๗ ปี จึงไม่เคยมาบังเกิดในโลกมนุษย์นี้ ตลอด ๗ สังวัฏฏ์กับปี และ วิวัฏฏ์กับปี. ในระหว่างกาลอันเป็นสังวัฏฏ์กับปีนั้น เราได้บังเกิดในอภัสสรพรหม. ในระหว่างกาลอันเป็นวิวัฏฏ์กับปีนั้น เราก็ได้อยู่พรหมวิมานอันกว้างเปล่าแล้ว.

ภิกษุ ท.! ในกับปีนั้น เราได้เคยเป็นพรหม ได้เคยเป็นมหาพรหมผู้ยิ่งใหญ่ ไม่มีใครครอบงำได้ เป็นผู้เห็นสิ่งทั้งปวงโดยเด็ดขาด เป็นผู้มีความสูงส่ง.

ภิกษุ ท.! เราได้เคยเป็นสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเทวดา นับได้ ๓๖ ครั้ง. เราได้เคยเป็นราชาจักรพรรดิผู้ประกอบด้วยธรรม เป็นพระราชาโดยธรรม มีแว่นแคว้นจคมหาสมุทรทั้งสี่เป็นที่ที่สุด เป็นผู้ชนะแล้วอย่างดี มีชนบทอันบริบูรณ์ ประกอบด้วยแก้วเจ็ดประการ นับด้วยร้อย ๆ ครั้ง, ทำไมจะต้องกล่าวถึงความ เป็นราชาตามธรรมดาด้วย.

ภิกษุ ท.! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ผลวิบากแห่งกรรมอะไรของเราหนอ ที่ทำให้เราเป็นผู้มีฤทธิ์มากถึงอย่างนี้ มีอานุภาพมากถึงอย่างนี้ ในครั้งนั้น ๆ.

ภิกษุ ท.! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ผลวิบากแห่งกรรม ๓ อย่างนี้แล ที่ทำให้เรามีฤทธิ์มากถึงอย่างนี้ มีอานุภาพมากถึงอย่างนี้, วิบากแห่งกรรม ๓ อย่าง ในครั้งนั้น คือ ผลวิบากแห่ง ทาน การให้ ๑, แห่ง ทมะ การบีบบังคับใจ ๑, แห่ง สัจญมะ การสำรวจมระวัง ๑, ดังนี้.

๑. บาลี อิติวุ. ชุ. ๒๕/๒๔๐/๒๐๐. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย

ครั้งมีพระชาติเป็นโชติपालมาณพ^๑

อานนท์! ความคิดอาจมีแก่เธอว่า 'ผู้อื่นต่างหาก ที่เป็นโชติ-
पालมาณพในสมัยนั้น'. อานนท์! เธอไม่ควรเห็นเช่นนั้น, เรายังเองได้เป็น
โชติपालมาณพแล้วในสมัยนั้น.....^๒

อานนท์ ครั้งศึกดำบรรพ์ พื้นที่ตรงนี้เป็นนิคมชื่อเวภพิคะ มั่งคั่ง
รุ่งเรือง มีคนมากเกลื่อนกล่น.อานนท์! พระผู้มีพระภาค นามว่า กัสสปะ
ทรงอาศัยอยู่ ณ นิคมเวภพิคะนี้, ได้ยินว่า อารามของพระองค์อยู่ตรงนี้เอง,
ท่านประทับนั่งกล่าวสอนหมู่สาวก ตรงนี้.

อานนท์! ในนิคมเวภพิคะ มีช่างหม้อชื่อสมุฏิการะ เป็นอุปัฏฐากอันเลิศ
ของพระผู้มีพระภาคกัสสปะนั้น. สมุฏิการะมีสหายรักชื่อโชติपालะ. อานนท์!
ครั้งนั้น สมุฏิการะเรียกโชติपालมาณพผู้สหายมาแล้วกล่าวว่า "เพื่อนโชติपालะ!
มา, เราไปด้วยกัน, เราจักไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้ากัสสปะ.
การเห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น บัณฑิตลงเห็นพร้อมกันว่า ดี".

"อย่าเลย, เพื่อนสมุฏิการะ! มีประโยชน์อะไรด้วยการเห็นสมณะ
หัวโล้น".

"เพื่อนโชติपालะ! ไปด้วยกันเถอะ, ฯลฯ การเห็นพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้านั้น บัณฑิตลงเห็นพร้อมกันว่า ดี". (ได้กันตั้งนี้ถึงสามครั้ง).

"อย่าเลย, เพื่อนสมุฏิการะ! มีประโยชน์อะไรด้วยการเห็นสมณะ
หัวโล้น".

๑. บาลี สมุฏิการสูตร ม.ม. ๑๓/๓๗๔/๔๐๕. ตรัสแก่พระอานนท์ ที่รุกขมุลแห่งหนึ่งระหว่าง
การเดินทาง ในชนบทแห่งโกศล.

๒. เนื้อความก่อนนี้ อยู่ท้ายสูตร นำมาจั่วหน้า, เพื่อให้เข้าใจง่ายว่าตรัสถึงเรื่องในชาติก่อน.

“ถ้าเช่นนั้น เราเอาเครื่องชุดถูร่างกายไปอาบน้ำที่แม่น้ำกันเถอะ, เพื่อน!”

อานนท์! ครั้งนั้น ฌฎิการะและโชติपालมาณพได้ถือเครื่องชุดสี่ตัวไปอาบน้ำที่แม่น้ำด้วยกันแล้ว, ฌฎิการะได้กล่าวกะโชติपालมาณพอีกว่า “เพื่อนโชติपालะ! นี่เอง วิหารแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้ากัศสปะอยู่ไม่ไกลเลย, ไปเถอะเพื่อน! เราจะไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยกัน, การเห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น บัณฑิตลงเห็นพร้อมกันว่า ดี”.

“อย่าเลยเพื่อน ฌฎิการะ! มีประโยชน์อะไรด้วยการเห็นสมณะหัวโล้นนั้น”. (ได้กันดังนี้อีกถึง ๓ ครั้ง).

อานนท์! ฌฎิการะ ได้เหนี่ยวโชติपालมาณพที่ชายพก แล้วกล่าวว่า “เพื่อนโชติपालะ! ตรงนี้เอง วิหารของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ไกลเลย, ไปเถอะเพื่อน, เราจักไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยกัน, การเห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บัณฑิตลงเห็นพร้อมกันว่า ดี”.

อานนท์! ครั้งนั้นโชติपालะ พยายามโดยวิธีที่ฌฎิการะต้องปล่อยชายพกนั้นได้แล้ว กล่าวว่ “อย่าเลยเพื่อน ฌฎิการะ! ประโยชน์อะไรด้วยการเห็นสมณะหัวโล้น.” อานนท์! ลำดับนั้น ฌฎิการะเหนี่ยวโชติपालมาณพผู้อาบน้ำสระเกล้าเรียบร้อยแล้ว เข้าที่มวยผมแล้ว กล่าวดังนี้อีก.

อานนท์ โชติपालมาณพ เกิดความคิดขึ้นภายในใจว่า “น่าอัศจรรย์หนอท่าน, ไม่เคยมีเลยท่าน, คือข้อที่ฌฎิการะช่างหม้อมีชาติอันต่ำ มาอาจเอื้อมจับเรา ที่มวยผมของเรา, เรื่องนี้เห็นจักไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยเสียแล้วหนอ.” ดังนี้ จึงกล่าวกะ ฌฎิการะช่างหม้อ :-

“เพื่อนฌฎิการะ! นี่จะเอาเป็นเอาตายกันเจียวหรือ?”

“เอาเป็นเอาตายกันทีเดียว, เพื่อนโชติपालะ! เพราะการเห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นการดีจริง ๆ.”

“เพื่อนฌฎิการะ! ถ้าเช่นนั้น ก็จงปล่อย เราจักไปด้วยกันละ”.

อานนท์! ลำดับนั้น ฌฎิการะและโชติपालมาณพ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคกัสสปะถึงที่ประทับแล้ว นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนโชติपालมาณพ ก็ได้ทำความคุ้นเคยขึ้นชมกับพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะ นั่งอยู่แล้ว. ฌฎิการะได้ทูลพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะว่า “พระองค์ผู้เจริญ! นี่คือโชติपालมาณพสหายรักของข้าพระพุทธเจ้า, ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงแสดงธรรมแก่เขาเถิด”.

อานนท์! พระผู้มีพระภาคกัสสปะ ได้ทำให้ฌฎิการะและโชติปาละเห็นจริง, ถือเอา, อาจหาญและร่าเริงเป็นอย่างดี ด้วยธรรมิกถาแล้ว. ทั้งสองคนเพิลิตเพลินปราโมทย์ต่อภษิตของพระองค์. บันเทิงจิต ลุกจากอาสนะ ถวายอภิวาททำประทักษิณ แล้วจึงหลีกไป.

อานนท์! ลำดับนั้น โชติपालมาณพได้กล่าวถามกะฌฎิการะว่า “เพื่อนฌฎิการะ! เพื่อนก็พึงธรรมนี้อยู่ ทำไมจึงยังไม่บวชออกจากเรือน เป็นผู้ไม่หวังประโยชน์ด้วยเรือน เล่า?”

“เพื่อนไม่เห็นหรือ เพื่อนโชติปาละ! ฉันต้องเลี้ยงมารดาบิดาผู้แก่และตาบอดอยู่”.

“เพื่อนฌฎิการะ! ถ้าเช่นนั้น ฉันจักบวช ออกจากเรือนไม่เกี่ยวข้องด้วยเรือนละ”.

อานนท์! ครั้งนั้น เขาทั้งสองได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคกัสสปะอีก. ฌฎิการะกราบทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ! โชติปาละสหายรักของข้าพระพุทธเจ้านี้แลประสงค์จะบวช, ขอพระองค์จงให้เขาบวชเถิด”.

อานนท์! โชติपालมาณพ ได้บรรพชาและอุปสมบทในสำนักแห่งพระผู้มีพระภาคกัสสปะแล้ว, รวากิ่งเดือน พระผู้มีพระภาคกัสสปะ ก็เสด็จจาริกไปยังเมืองพาราณสี. ... ฯลฯ... อานนท์! ความคิดอาจมีแก่เธอว่า “คนอื่นต่างหากที่

เป็นโชติปาละมาณพในสมัยนั้น". อานนท์! เธอไม่ควรคิดไปอย่างนั้น, เรายังเอง, เป็นโชติปาละมาณพแล้ว ในสมัยนั้น.

ครั้งมีพระชาติเป็นพระเจ้ามโหสถ^๑

ในกาลใด, เราเป็นพระเจ้าแผ่นดินในนครช็อกกุสาวดี มีนามว่า มโหสถผู้เป็นจักรพรรดิมีกำลังมาก. ในกาลนั้น เราจัดให้มีการป่าวร้องในที่ทั่วไป วันละสามครั้ง. ใครปรารถนาอะไร ใครประสงค์สิ่งใด ใครควรได้ทรัพย์ เช่นไร, ใครหิว ใครกระวนกระวาย, ใครต้องการมาลา ใครต้องการเครื่องอุปโภค. ฝ่ายยอมแล้วด้วยสิ่งต่าง ๆ กัน ใครไร้ผ้าจางนุ่งห่ม. ใครจะเดินทางจงเอาร่มไป, เอารองเท้างาม ๆ นุ่ม ๆ ไป'.

เราให้ป่าวร้องเช่นนี้ ทั้งเช้าและเย็นทุก ๆ แห่ง. ทรัพย์ที่เตรียมไว้สำหรับยาก ไม่ใช่สิบแห่ง หรือร้อยแห่ง แต่ตั้งหลายร้อยแห่ง. จะเป็นกลางวันหรือกลางคืนก็ตาม ถ้ายากมาเมื่อใด เป็นได้สิ่งของตามที่เขาปรารถนาเต็มมือกลับไปเสมอ. เราให้ทานอันใหญ่หลวงเช่นนี้ จนตลอดชีวิต และใช้ว่าจะให้ทานด้วยทรัพย์ส่วนที่เราเกลียดไม่ชอบ ก็หาไม่ การสะสมทรัพย์จะมีในเราก็หาไม่.

ผู้ป่วยกระสับกระส่าย ใครจะพ้นไปจากโรค ให้ขวัญข้าวแก้หม้อ จนเป็นที่พอใจแล้ว ย่อมหายจากโรคได้ฉันใด เราก็ฉันนั้น เรามุ่งแต่จะทำให้เต็มเปี่ยม, ให้ทานแก่ยาก ก็เพื่อทำใจที่ยังพร่องอยู่ให้เต็ม, ไม่อาลัยทรัพย์ ไม่เกาะเกี่ยวในทรัพย์ ก็เพื่อการลุดึงโดยลำดับ ซึ่งปัญญาอันเป็นเครื่องรู้พร้อม.

๑. บาลี มหาสุทฺถสฺนจรียา จรียา. พุ. ๓๓/๕๕๔/๔.

‘อานนท์! ความคิดอาจมีแก่เธอว่า ‘ผู้อื่นต่างหาก ที่เป็นพระเจ้า มหาสุทศน์ในสมัยนั้น’. อานนท์! เธอไม่ควรเห็นเช่นนั้น, เรายังเป็น พระเจ้ามหาสุทศน์แล้วในสมัยนั้น. นครจำนวนแปดหมื่นสี่พัน มีราชนาถีกุสาวดี เป็นประมุข เหล่านั้นของเรา. ๒ปราสาทจำนวนแปดหมื่นสี่พัน มีปราสาทชื่อ ธรรมปราสาทเป็นประมุข เหล่านั้นเป็นของเรา. เรือนยอดจำนวนแปดหมื่นสี่พัน มีปราสาทยอดชื่อมหาวิญหะเป็นประมุข เหล่านั้นเป็นของเรา. บัลลังก์จำนวน แปดหมื่นสี่พัน ทำด้วยทอง ทำด้วยเงิน ทำด้วยงา ทำด้วยแก้วลาย ลาดด้วยขนเจียม ลาดด้วยสักหลาด ฯลฯ เหล่านั้นเป็นของเรา. ช้างจำนวนแปดหมื่นสี่พันประดับ ด้วยเครื่องทอง ฯลฯ มีพญาช้างตระกูลอุโบสถเป็นประมุข เหล่านั้นเป็นของเรา. ม้าจำนวนแปดหมื่นสี่พัน ประดับด้วยเครื่องทอง ฯลฯ มีพญาม้าตระกูล วลาหก เป็นประมุข เหล่านั้นเป็นของเรา. รถจำนวนแปดหมื่นสี่พัน หุ้มบุด้วยหนังราชสีห์ หนังเสือโคร่ง ฯลฯ มีเวษัตถรถเป็นประมุข เหล่านั้นเป็นของเรา. มณีแปดหมื่น สี่พัน มีแก้วมณีรัตนะเป็นประมุข เหล่านั้นเป็นของเรา. หงิงแปดหมื่นสี่พัน มีนางสุภัททาเทวีเป็นประมุข เหล่านั้นเป็นของเรา. คหบดีแปดหมื่นสี่พัน มีคหบดีรัตนะเป็นประมุข เหล่านั้นเป็นของเรา. กษัตริย์แปดหมื่นสี่พัน ผู้คอย แวดล้อมประดับเกียรติ มีปริณายกรัตนะเป็นประมุข เหล่านั้นเป็นของเรา. โคนมแปดหมื่นสี่พัน กำดั่งมีนมไหลรดรองได้ เหล่านั้นเป็นของเรา. ผ้าแปดหมื่น สี่พันโกฏี คือผ้าปานอันละเอียดอ่อน ผ้าฝ้ายอันละเอียดอ่อน ฯลฯ เหล่านั้นเป็น ของเรา. ถาดตักแต่งอาหารแปดหมื่นสี่พัน อันคนเชิญเครื่องเชิญทั้งเข้าและเย็น เหล่านั้นเป็นของเรา อานนท์ ! นครที่เราอยู่ ปราสาทที่เราอยู่... ฯลฯ... ถาดตักแต่งอาหารที่เราใช้ ล้วนเป็นของชั้นเอก (ไม่มีสองเปรียบ) ทั้งนี้.

๑. มหาสุทศนสูตร มหา. ที. ๑๐/๒๒๕/๑๘๕, ตรัสแก่พระอานนท์ที่ป่าสาละ ใกล้นครกุสินารา, อันเป็นที่พระอานนท์ทูลว่า เป็นเมืองกิ่งเมืองดอน ไม่ควรปรินิพพาน.

๒. คำว่าแปดหมื่นสี่พัน เป็นจำนวนภาษาบาลีที่ใช้กับของที่มากที่สุด ที่คนเรายกย่องกัน.

อานนท์! จงดูเถิด, สิ่งทั้งหลายเหล่านั้น ทั้งหมด
ได้ล่วงไป แล้วดับหายไปแล้ว แปรปรวนไปสิ้นแล้ว.
อานนท์! สังขารทั้งหลาย เป็นของไม่เที่ยง เช่นนี้เอง เป็น
ของไม่ยั่งยืน เช่นนี้เอง เป็นของไม่มีเจ้าของ อย่างนี้เอง.

อานนท์! เพียงเท่านั้น ก็พอแล้ว, พอเพื่อจะหน่ายในสังขาร
ทั้งหลาย, พอเพื่อคลายกำหนด, พอเพื่อหลุดพ้นไปจาก. อานนท์!
เรารู้ที่ที่เป็นหลุมฝังเรา, เขาฝังสรีระของเราไว้ ณ ที่นี้, การทอดทิ้งร่าง
เหนือแผ่นดินครั้งนี้ เป็นครั้งที่ ๗ ของเราในชาติที่เป็นพระราชชาตินั้จักรพรรดิ.

ครั้งมีพระชาติเป็นปุโรหิต สอนการบูชาอัญญา^๑

พราหมณ์! ในสมัยนั้น เราเป็นพราหมณ์ผู้ปุโรหิต ผู้สั่งงานบูชาอัญญา
ของพระเจ้ามหาวชิตราช.^๒

พราหมณ์! เรื่องมีแล้วในกาลก่อน. พระเจ้ามหาวชิตราช เป็นราชา
ผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์สมบัติมาก มีทองและเงินเหลือเฟือ มีอุปกรณ์ของทรัพย์
เหลือเฟือ มีทรัพย์และข้าวเปลือกเหลือเฟือ มีฝูงนางเต็มล้น. วันหนึ่ง
ประทับอยู่ ณ ที่สงัด เกิดพระดำริว่า `เราได้เสวยมนุษย์สมบัติอันวิบูล ครบ-
ครอบปฐพีมณฑลอันใหญ่ยิ่ง ถ้ากระไร เราควรบูชามหาอัญญา อันจะเป็น

๑. บาลี ฎกัณฑ์ตสุตฺร สี่. ที. ๙/๑๗๑/๒๐๕. ตริสแก่ฎกัณฑ์ตพราหมณ์ ที่ราชอุทยานอัมพลัญญี
กาบ้านขานุมัตฺร เว้นมคธ.

๒. เฉพาะเนื้อความตอนนี้ อยู่ที่หน้า ๑๘๕ บรรพ ๒๓๐

ประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เราสิ้นกาลนาน'รับสั่งให้หาพราหมณ์ปุโรหิต มาบอกพระดำรินี้แล้ว ขอให้บอกสอนวิธีการบูชาัญญู.

พราหมณ์! ปุโรหิตได้ทูลสนองพระดำรัสนั้นว่า 'แวนแคว้นของ พระองค์ยังมีเสี้ยนหนามหลักตอ การปล้นฆ่าในหมู่บ้านก็ยังปรากฏ การปล้นฆ่า ในจังหวัดก็ยังปรากฏ. การปล้นฆ่าในนครก็ยังปรากฏการแย่งชิงตามระยะ หนทางก็ยังปรากฏ. และถ้าพระองค์จะให้เลิกเก็บส่วย ในขณะที่แวนแคว้น เป็นไปด้วยเสี้ยนหนามหลักตอเช่นนี้ ก็จะได้ชื่อว่าทำกิจไม่ควรทำ. อีกประการ หนึ่ง พระองค์อาจทรงพระดำริว่า เราจักถอนหลักตอ คือโจรผู้ร้ายเสียได้ด้วย การประหาร การจองจำ การริบ การประจาน หรือการเนรเทศดังนี้ ข้อนี้ ก็ไม่เชื่อว่าเป็นการกำจัดได้ราบคาบด้วยดี เพราะผู้ที่ยังเหลือจากการถูกระงับก็ยัง มีชนพวกนี้จะเบียดเบียนชนบทของพระองค์ในภายหลัง. แต่ว่ามีอุบายที่จะถอน หลักตอเหล่านั้นให้ราบคาบด้วยดีได้ คือ ชนเหล่าใดบากบั่นเลี้ยงโคเพื่อกสิกรรม พระองค์จึงประทานพืชพันธุ์ข้าวแก่ชนเหล่านั้น. ชนเหล่าใดบากบั่นในวานิชยกรรม พระองค์จึงประทานเงินเพิ่มให้ชนเหล่านั้น. ชนเหล่าใดเป็นข้าราชการ ขอ พระองค์จึงประทานเบี้ยเลี้ยงแก่ชนพวกนั้น. มนุษย์เหล่านั้นต่างจะชวนช่วยในการ งานของตน ไม่เบียดเบียนแวนแคว้นของพระองค์ และพระคลังหลวงก็จะเพิ่มพูน มากมาย. แวนแคว้นจะตั้งอยู่ด้วยความเกษม ปราศจากเสี้ยนหนามหลักตอ. พวก มนุษย์จะร่ำเรียงบันเทิง นอนชูบุตรให้เต็นฟ้อนอยู่บนอก แม้จักไม่ปิดประตูเรือน ในเวลาค่ำคืน ก็เป็นอยู่ได้.

พราหมณ์! ครั้นชนบทนั้นสงบจากเสี้ยนหนามหลักตอแล้ว ปุโรหิต จึงกราบทูลวิธีแห่งมหาัญญู (อันประกอบด้วยบริวารสิบหก คือได้รับความยินยอมเห็นพ้อง จากกษัตริย์เมืองออก จากอมาตย์บริษัท จากพราหมณ์มหาศาล และจากคหบดีมหาศาล นี้จัด เป็นบริวารสี่, พระเจ้ามหาวิชิตรประกอบด้วยของคุณ ๘ มีพระชาติอันดี มีพระรูปลงงามเป็นต้น นี้เป็นบริวารอีกแปด; และปุโรหิตประกอบด้วยของคุณ ๔ ความเป็นผู้มีชาติบริสุทธิ์ และจบเวท เป็นต้น นี้เป็นบริวารอีกสี่ รวมเป็นสิบหก; และกราบทูลประการสามแห่งัญญู คือผู้บูชาต้องไม่เกิด

วิปัสสนาด้วยความตระหนี่ ทั้งในขณะที่จะบูชา บูชาอยู่ และบูชาเสร็จแล้ว;แล้วกราบทูลเหตุไม่ควร
วิปัสสนาเพราะปฏิกาหผู้มารับทาน ๑๐ จำพวก เช่นเป็นคนทำปาณาติบาต อทินนาทาน ฯลฯ เป็นต้น,
เพื่อไม่ให้เกิดเสียพระทัยว่าคนเลว ๆ มารับทาน.) ... ฯลฯ...

พราหมณ์! ในการบูชายัญญุ์นั้น โค แพะ แกะ ไก่ สุกร ไม่ได้
ถูกฆ่า สัตว์อื่น ๆ ก็ไม่ต้องได้รับความวิบัติพลัดพราก ต้นไม้ก็ไม่ถูกตัดมาเพื่อ
หลักยัญญุ์, เชื้อเพลิงก็ไม่ถูกเกี่ยวตัดมาเพื่อการเปียดเบียนสัตว์ใดให้ลำบาก.
พวกที่เป็นทาส เป็นคนใช้และกรรมกร ก็ไม่ต้องถูกคุกคามด้วยอาชญา และ
ความกลัว, ไม่ต้องร้องไห้หน้าตานองหน้าพลาง ทำการงานพลาง. ใครปรารถนา
จะทำก็ทำ, ไม่ปรารถนาก็ไม่ต้องทำ, ปรารถนาทำสิ่งใด ก็ทำเฉพาะสิ่งนั้น
ไม่ปรารถนาทำสิ่งใด ก็ไม่ต้องทำสิ่งนั้น. ยัญญุ์นั้น สำเร็จไปแล้วด้วยเนยใส
น้ำมัน เนยข้น นมสด น้ำผึ้งน้ำอ้อย. ... ฯลฯ...

พราหมณ์! เราผู้ชัดเจนอยู่ ซึ่งหมู่ชนเหล่านั้น ๆ ผู้บูชายัญญุ์อย่างนี้
แล้ว ภายหลังแต่การตายเพราะกายแตก ย่อมบังเกิด ณ สุคติโลกสวรรค์.
พราหมณ์! ในสมัยนั้น เราเป็นพราหมณ์ผู้ปุโรหิต ผู้สั่งงานบูชายัญญุ์ของพระเจ้า
มหาวิชิตราช นั้น.

ครั้งมีพระชาติเป็นพระเจ้ามฆเทวราช ^๒

อานนท์! ความคิดอาจมีแก่เธอว่า 'ผู้อื่นต่างหากที่เป็นพระเจ้า
มฆเทวราชในสมัยนั้น'. อานนท์! เธอไม่ควรเห็นเช่นนั้น, เรายังเองได้เป็น
พระเจ้ามฆเทวราชแล้วในสมัยนั้น...

๑. ผู้ปรารถนาทราบรายละเอียด พลิกดูที่มาเดิม, ๙/๑๗๓/๒๐๗.

๒. บาลี มฆเทวสูตร ม.ม. ๑๓/๔๑๕/๔๕๓. ตรัสแก่พระอานนท์ ที่มฆเทวีมวัน ใกล้กรุงมิถิลา

อานนท์! เรื่องดึกดำบรรพ์ที่เมืองมิลินา มีพระราชานามว่า พระเจ้ามชเทวะ เป็นธรรมราชาผู้ตั้งอยู่ในธรรม ประพฤติราชธรรม ในพราหมณ์และคหบดี ทั้งในเมืองหลวงและชนบท, ย่อมเข้าอยู่อุโบสถในวันที่ ๑๔ หรือ ๑๕ และวันที่ ๘ แห่งปักข์. พระเจ้ามชเทวะนั้น เรียกช่างกลบกมาแล้วสั่งว่า 'เพื่อน! ท่านเห็นผมหงอกเกิดขึ้นที่ศีรษะเราเมื่อใดก็จงบอกเรานั้น'.

อานนท์! ล่วงมานับด้วยปีเป็นอันมาก ช่างกลบกนั้นได้เห็นผมหงอกแล้วกราบทูลให้ทรงทราบ. พระเจ้ามชเทวะรับสั่งให้ถอนหงอกด้วยแหบ แล้ววางใส่ฝาพระหัตถ์ให้ทอดพระเนตร. ครั้งทอดพระเนตรเห็นแล้ว พระราชทานบ้านส่วนเป็นบำเหน็จแก่ช่างกลบกนั้น. รับสั่งให้หาพระราชบุตรองค์ใหญ่มาเฝ้าแล้วตรัสว่า 'แน่ะพ่อกุมาร! เทวทูตปรากฏแก่เราแล้ว : หงอกเกิดขึ้นบนศีรษะแล้ว. กามอันเป็นวิสัยของมนุษย์เราได้บริโภคเสร็จแล้ว เตียวนี้ถึงสมัยอันควรเพื่อการแสวงกามอันเป็นทิพย์สืบไป. มาเถอะพ่อผู้กุมาร! เจ้าจงครองตำแหน่งพระราชา. ส่วนเราจะปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้าย้อมฝาด ออกบวชจากเรือนไม่เกี่ยวข้องกับด้วยเรือนไป. อนึ่ง ถ้าเจ้าเห็นหงอกเกิดขึ้นที่ศีรษะของเจ้าเมื่อใด, เมื่อนั้นจงประทานบ้านส่วยเป็นบำเหน็จแก่ช่างกลบกแล้วชี้แจงมอบหมายตำแหน่งพระราชาแก่ราชบุตรองค์ใหญ่ให้ดี, แล้วจงปลงผมและหนวด ครองผ้าย้อมฝาดออกบวชจากเรือน ไม่เกี่ยวข้องกับด้วยเรือนไปเถิด. เจ้าจงประพฤติตามกัลยาณวัตรอันนี้ ตามที่เราได้บัญญัติไว้แล้ว, เจ้าอย่าเป็นบุรุษคนสุดท้ายของเรา. กัลยาณวัตรอันนี้ ชาติตอลงในยุคของผู้ใด ผู้นั้นชื่อว่า เป็นคนสุดท้าย แห่งบุรุษทั้งหลาย ผู้ประพฤติตามกัลยาณวัตรของเรา. แน่พ่อผู้กุมาร! เราขอกล่าวถึงวัตรนั้น กะเจ้าในบัดนี้ อย่างนี้ว่า เจ้าจงประพฤติตามกัลยาณวัตรนี้ตามที่เราได้บัญญัติไว้แล้ว ขอเจ้าจงอย่าเป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย'.

อานนท์! ครั้นพระเจ้ามชเทวะ ประทานบ้านส่วยแก่ช่างกัลบก มอบหมายรัชชสมบัติแก่พระราชบุตรองค์ใหญ่เป็นอย่างดีแล้ว ก็ปลงผมและหนวด ครองผ้าย้อมฝาด บวชแล้วจากเรือน ไม่เกี่ยวข้องกับเรือน ในปามชเทวัมพวัน นี้เอง. เธอผู้บวชแล้วนั้น แผ่ความรู้สึกด้วยจิตอันประกอบด้วยเมตตาไปยังทิศ ที่หนึ่ง, และทิศที่สอง ที่สาม ที่สี่ โดยอาการอย่างเดียวกัน. ด้วยเหตุนี้ เป็นอันว่าเธอมีจิตประกอบด้วยเมตตาอย่างไพบุลย์เยี่ยมยอด หาที่เปรียบมิได้ ปราศจากเวรและพยาบาท แผ่ไปทั่วโลกทั้งปวง เพราะแผ่ทั่วไปทั้งในเบื้องบน เบื้องล่างและเบื้องขวางโดยรอบ. เธอ นั้น มีจิตประกอบด้วยกรุณา ...มุทิตา ...อุเบกขา ฯลฯ แผ่ไปทั่วโลกทั้งปวง เพราะแผ่ทั่วไปทั้งในเบื้องบน เบื้องล่าง และเบื้องขวางโดยรอบ แล้วแลอยู่แล้ว. ...เธอบวชแล้วประพฤติพรหมจรรย์ อยู่ในปามชเทวัมพวันนี้เอง. ครั้นทำพรหมวิหารธรรมทั้งสี่ให้เจริญแล้ว ก็เข้าถึงพรหมโลก ภายหลังจากการตาย เพราะการทำลายแห่งกาย. ...ฯลฯ...

อานนท์! เราแล ได้เป็นพระเจ้ามชเทวะแล้วในสมัยนั้น. อนุชน ที่เกิดในภายหลัง ได้ประพฤติตามกัลยาณวัตร ที่เราตั้งไว้แล้ว แต่ว่ากัลยาณวัตร นั้นจะเป็นไปพร้อมเพื่อความหน่าย ความคลายกำหนด ความดับสนิท ความรำงับ ความรู้ยิ่ง ความรู้พร้อม และนิพพาน ก็หาไม่ ; เป็นไป เพียงเพื่อเข้าถึงพรหมโลกเท่านั้น.

อานนท์! ก็แต่ว่า กัลยาณวัตรที่เราบัญญัติไว้แล้วในกาล นี้แล ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อความหน่าย ความคลายกำหนด ความดับสนิท ความรำงับ ความรู้ยิ่ง ความรู้พร้อม และ นิพพาน ได้โดยทำเดียว. กัลยาณวัตรนั้นคือ อริยมรรคมีองค์แปด

ได้แก่ความเห็นชอบ ดำริชอบ พุทธชอบ การงานชอบ ดำรงชีพชอบ
เพียรชอบ ระวังชอบ ตั้งใจมั่นชอบ, ดังนี้.

ครั้งมีพระชาติเป็นมหาโควินทพราหมณ์^๑

ปัญญาสิทธิ์! เราคงยังระลึกได้อยู่, ในสมัยนั้น เราได้เป็นพราหมณ์
ชื่อมหาโควินท เราได้แสดงทางปฏิบัติเพื่อการเข้าอยู่ร่วมกับพวกพรหมทั้งหลาย
แก่สาวกทั้งหลายเหล่านั้น. แต่พรหมจรรย์นั้นหาได้เป็นไปเพื่อความหน่าย
ความคลายกำหนัด ความดับสนิท ความรำงับ ความรู้ยิ่ง ความรู้พร้อม
และนิพพานไม่, แต่เป็นไปเพียงเพื่อเข้าถึงพรหมโลกเท่านั้น.

(การแสดงทางปฏิบัติแก่สาวกของมหาโควินทพราหมณ์นั้น ทราบได้จากคำของปัญญาสิทธิ์
ภพบุตรตอนหนึ่ง ดังต่อไปนี้: “มหาโควินทพราหมณ์ มีจิตประกอบด้วยเมตตาแผ่จิตไปสู่ทิศที่หนึ่ง,
และทิศที่สอง ที่สาม ที่สี่ ก็ดุจเดียวกัน. ด้วยเหตุนี้เห็นว่า มหาโควินทพราหมณ์ มีจิตประกอบด้วย
เมตตาอย่างไพบุลย์เยี่ยมยอดหาที่เปรียบมิได้ ปราศจากแตรและพยาบาทแผ่ไปทั่วโลกทั้งปวง เพราะแผ่
ทั่วไปทั้งในเมืองบน เมืองล่าง และเบื้องขวางโดยรอบ. มหาโควินทพราหมณ์มีจิตประกอบด้วยกรุณา
...มุทิตา ..อุเบกขา ฯลฯ แผ่ไปทั่วโลกทั้งปวง เพราะแผ่ทั่วไปทั้งในเมืองบน เมืองล่าง และเบื้องขวาง
โดยรอบ, แล้วและชี้ทางเพื่อเข้าอยู่ร่วมกับชาวพรหมโลก แก่พวกสาวกทั้งหลายด้วย”).

ปัญญาสิทธิ์! ก็แต่ว่า พรหมจรรย์ของเราในบัดนี้แล ย่อมเป็นไปพร้อม
เพื่อความหน่าย ความคลายกำหนัด ความดับสนิท ความรำงับ ความรู้ยิ่ง
ความรู้พร้อม และนิพพานโดยทำเดียว. พรหมจรรย์นั้นคือ อริยมรรคมีองค์แปด
ได้แก่ ความเห็นชอบ ดำริชอบ พุทธชอบ การงานชอบ ดำรงชีพชอบ
เพียรชอบ ระวังชอบ ตั้งใจมั่นชอบ, ดังนี้.

๑. บาลี มหาโควินทสูตร มหา. ที. ๑๐/๒๘๕/๒๓๔. ตรัสแก่ปัญญาสิทธิ์ภพบุตรที่ภูเขาชิลมณภู
ใกล้กรุงราชคฤห์

ครั้งมีพระชาติเป็นรถการ ช่างทำรถ °

ภิกษุ ท.! ในกาลดีกดำบรรพ ยังมีพระราชาทรงพระนามว่าปเจตนะ. ครั้งนั้น พระเจ้าปเจตนะตรัสเรียกช่างทำรถมารับสั่งว่า “นี่แน่ะสหายรถการ! นับแต่นี้ล่วงไปอีก ๖ เดือน สงครามจักมีแก่เรา. เจ้าอาจทำล้อรถใหม่คู่หนึ่ง ให้เราได้หรือไม่?”

ช่างทำรถทูลรับต่อพระเจ้าปเจตนะว่า “ขอเดชะฯ ข้าพระองค์อาจทำได้ พระเจ้าข้า!” ครั้งนั้นแล ช่างทำรถ ทำล้อได้ช่างเดียวสิ้นเวลา ๖ เดือน หย่อนอยู่ ๖ วัน.

พระเจ้าปเจตนะ ตรัสเรียกช่างทำรถมารับสั่งถามว่า “แน่สหายรถการ! นับแต่นี้ล่วงไป ๖ วัน สงครามจักเกิดแล้วละ. ล้อรถคู่ใหม่สำเร็จแล้วหรือ?”

ช่างทำรถทูลว่า “ขอเดชะฯ โดยเวลา ๖ เดือน หย่อนอยู่ ๖ วันนี้ ล้อสำเร็จได้ช่างเดียวพระเจ้าข้า!”.

พระราชารับสั่งว่า “แน่สหายรถการ! ก็เจ้าอาจจะทำล้อช่างที่ ๒ ให้สำเร็จโดยใช้เวลาเพียง ๖ วันนี้ ได้หรือไม่?”

ช่างทำรถทูลว่า “ขอเดชะฯ ข้าพระองค์ อาจทำได้ พระเจ้าข้า!”. ที่นั่นเอง ช่างทำรถได้ทำล้อช่างที่ ๒ สำเร็จได้โดยใช้เวลาเพียง ๖ วัน เขาจึงนำล้อคู่ใหม่ไปเฝ้าพระเจ้าปเจตนะ ครั้นไปถึงแล้วกราบทูลว่า “ขอเดชะฯ นี้พระเจ้าข้า ล้อรถคู่ใหม่ของพระองค์สำเร็จแล้ว”.

พระราชารับสั่งว่า “สหายรถการ! ล้อช่างที่ทำแล้ว ๖ เดือนหย่อน ๖ วัน กับล้อช่างที่ทำแล้วใน ๖ วันนี้ ต่างกันอย่างไร, เราไม่เห็นความต่างกันของมันที่ตรงไหน?”

๑. บาลี ติก. อ. ๒๐/๑๔๐/๔๕๔. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน, ใกล้เมืองพาราณสี.

ช่างทำรถพูดว่า “ความต่างของล้อทั้งสอง มีอยู่ พระเจ้าข้า, ขอเชิญพระองค์ทอดพระเนตรความต่างกันของล้อเกิด”. ว่าแล้ว ช่างทำรถก็หมุนล้อข้างที่ทำแล้ว ๒ วัน ให้กลิ้งไป. มันกลิ้งไปพอสุดกำลังหมุนแล้วก็ตะแคงล้มลงดิน. แล้วเขาก็หมุนล้อข้างที่ทำ ๒ เดือนหย่อน ๒ วันให้กลิ้งไป, มันกลิ้งไปสุดกำลังหมุนแล้วก็ตั้งตรงอยู่เองได้ราวกะติดอยู่กับเพลลา.

พระเจ้าปเสนะตรัสถามว่า “สหายรถการ! เหตุอะไร ปัจจัยอะไร ล้อข้างที่ทำแล้ว ๒ วันนี่จึงกลิ้งไปสุดกำลังหมุนแล้วจึงตะแคงล้มลงดิน, เหตุอะไร ปัจจัยอะไร ล้อข้างที่ทำแล้ว ๒ เดือนหย่อน ๒ วันนั่นจึงกลิ้งไปสุดกำลังหมุนแล้วตั้งตรงอยู่เองได้ราวกะติดอยู่กับเพลลา?”

ช่างทำรถพูดชี้แจงว่า “ขอเดชะฯ ล้อข้างที่ทำแล้ว ๒ วันนี่ กงของมันก็ประกอบด้วยเนื้อไม้ที่คด ที่มีโทษ ที่เจือเนื้อฝุและกระพี. ถึงกำและดุมของมันก็เช่นเดียวกัน ประกอบด้วยเนื้อไม้ที่คด ที่มีโทษ ที่เจือเนื้อฝุและกระพี. เพราะความที่กง, กำ, ดุมของมันประกอบด้วยเนื้อไม้ที่คด ที่มีโทษ ที่เจือเนื้อฝุและกระพี, มันกลิ้งไปสุดกำลังหมุนแล้วจึงตะแคงล้มลงดิน. ส่วนล้อข้างที่ทำแล้ว ๒ เดือนหย่อน ๒ วัน กงของมันก็ไม่มีเนื้อคด ไม่มีโทษ เป็นไม้ที่หมดเนื้อฝุและกระพี. กำและดุมของมันก็เช่นกัน ไม่มีเนื้อคด ไม่มีโทษ เป็นไม้ที่หมดเนื้อฝุและกระพี. เพราะความที่กง, กำ, ดุมของมัน ไม่มีเนื้อคด ไม่มีโทษ เป็นไม้ที่หมดเนื้อฝุและกระพี, มันกลิ้งไปสุดกำลังหมุนแล้วจึงตั้งตรงอยู่เองได้ราวกะติดอยู่กับเพลลา”.

ภิกษุ ท.! เธอทั้งหลาย อาจจะมีความคิดว่า ช่างทำรถคราวนั้นเป็นคนอื่นเป็นแน่ แต่เธอทั้งหลาย อย่าเข้าใจอย่างนั้น. เราเองเป็นช่างทำรถในกาลนั้น. ภิกษุ ท.! ในครั้งนั้น เราเป็นผู้ฉลาดต่อความคดของไม้โทษ (มีปมและตาเป็นต้น) ของไม้ และความมีเนื้อไม้บริสุทธิ์ของมัน.

ภิกษุ ท.! แต่กาลบัดนี้ เราเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้ฉลาดต่อความคดทางกายทางวาจา ทางใจ, ต่อโทษทางกาย ทางวาจา ทางใจ, ต่อกิเลสเพียงดั่งน้ำฝนทางกาย ทางวาจา ทางใจ.

ภิกษุ ท.! ความคดทางกาย ทางวาจา ทางใจ, โทษทางกาย ทางวาจา ทางใจ, กิเลสเพียงดั่งน้ำฝนทางกาย ทางวาจา ทางใจ ของผู้ใดผู้หนึ่ง จะเป็นภิกษุก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม ยังไม่ได้แล้ว, ภิกษุภิกษุณีเหล่านั้นก็หล่นไปจากธรรมวินัยนี้ เหมือนล้อรถข้างที่ทำแล้ว ๖ วัน ฉะนั้น. ความคดทางกายทางวาจา ทางใจ, โทษทางกาย ทางวาจา ทางใจ, กิเลสเพียงดั่งน้ำฝนทางกาย ทางวาจา ทางใจของผู้ใดผู้หนึ่ง จะเป็นภิกษุก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม อันเธอละได้แล้ว; ภิกษุ ภิกษุณี เหล่านั้นก็ตั้งมั่นอยู่ในธรรมวินัยนี้ได้ เหมือนล้อรถข้างที่ทำแล้ว ๖ เดือน หย่อน ๖ วัน ฉะนั้น.

ภิกษุ ท.! เพราะฉะนั้น ในข้อนี้ ท่านทั้งหลาย พึงสำเหนยใจไว้ว่า “เราทั้งหลาย จักละความคดทางกาย, โทษทางกาย, กิเลสเพียงดั่งน้ำฝนทางกาย; จักละความคดทางวาจา, โทษทางวาจา, กิเลสเพียงดั่งน้ำฝนทางวาจา; จักละความคดทางใจ, โทษทางใจ, กิเลสเพียงดั่งน้ำฝนทางใจ”. ท่านทั้งหลาย พึงสำเหนยใจไว้อย่างนี้แล.

ครั้งมีพระชาติเป็นอกิตติดาบส^๑

บารมีใด ๆ อันเราประพฤติสั่งสมแล้ว ในระยะกาลนับได้สี่อสงขัยแสนกัลป์ บารมีนั้นทั้งหมด เป็นเครื่องปมโพธิญาณให้สูง, บารมีที่เราประพฤติแล้ว

๑. บาลี อกิตติจริยา จริยา. ชุ. ๓๓/๕๕๑/๑.

ในภพน้อยใหญ่ ในกัลป์ก่อน ๆ นั้น จักงดไว้ก่อน, จักกล่าวเฉพาะบารมีที่เรา ประพฤติในกัลป์นี้ ท่านจงฟังคำของเรา.

ในกาลใด, เราเป็นดาบส นามว่า อภิตติ อาศัยอยู่ในป่าหลวงสงัดเงียบ ห่างจากคนไปมา, ในกาลนั้น ด้วยอำนาจการบำเพ็ญตบะกรรมของเรา ทำวสัฏกะ ผู้เป็นใหญ่ยิ่งในไตรทิวป์ ได้ร้อนใจทนอยู่ไม่ได้แล้ว.^๑ เธอแปลงเพศเป็นพราหมณ์ เข้ามาขออาหารกะเรา.

เราเห็นพราหมณ์นั้น ยืนอยู่แทบประตูของเรา จึงให้ไปไม้ อันเรานำมาจากป่า ไม่มีมันและไม่เค็ม^๒ ไปทั้งหมด. ครั้นให้แล้ว ก็คิดว่าภาชนะเก็บ และไม่ออกแสวงหาใหม่ เข้าสู่บรรณศาลาแล้ว.

ในวันที่สอง และที่สาม พราหมณ์นั้นได้มาขอกะเราอีก. เรามีผู้มีจิต ห้วนไหวไปจากเดิมไม่ได้อ่อนอก อ่อนใจ ได้ให้ไปหมดทั้งภาชนะอย่างเดียวกับวันก่อน. ความทรุดโทรมแห่งผิวพรรณในสรีระของเรา จะมีเพราะเหตุอดอาหารนั้น ก็หาไม่, เราฆ่าเวลาเป็นวัน ๆ นั้นได้ด้วยความยินดี โดยสุขอันเกิดจากปีติ.

หากว่าเราได้ปฏิบัติหกอันประเสริฐ ตลอดเวลาตั้งเดือนหรือสองเดือน เราก็จะคงเป็นผู้มีจิตไม่ห้วนไหวไปจากเดิม ไม่อ่อนอก อ่อนใจ และให้ทานอันสูงสุด ได้สม่ำเสมอ. เมื่อเราให้ทานแก่พราหมณ์นั้น เราจะได้ปรารถนายศ หรือลาภ ก็หาไม่ได้, เราปรารถนาอยู่ซึ่งสัตัพัญญุตญาณ (อันจะเกิดได้เพราะการถูกบ่มโดยทานนั้น) จึงได้ประพฤติแล้วซึ่งกรรมทั้งหลายเหล่านั้น.

๑. นัยว่า ชาวการบ่าเพ็ญตบะอย่างสูงสุดของใครก็ตาม ย่อมทราบถึงทำวสัฏกะผู้มีกระแวงอยู่เสมอว่า จะมีใครบ่าเพ็ญตบะเพื่อหวังแย่งบัลลังก์ของตน.

๒. ดาบสนี้ ฉ้นโบหมากเม่าต้มเปล่า ๆ เป็นอาหาร เพื่อตัดความกังวลในเรื่องนี้.

ครั้งมีพระชาติเป็นพระจันทกุมาร^๑

ครั้งอื่นอีก, เราเป็นโอรสของพระราชเอกในนครบุพผดี มีนามอัน
เขานานให้ว่า จันทะ. ในกาลนั้น เรายอดพ้นไปได้จากการถูกฆ่าบูชาญญ
(ซึ่งปุโรหิตผู้อาฆาตหุลยุงพระราชบิดาให้หลงเชื่อ), เกิดความสลดสังเวชขึ้น
ภายในใจ ได้บำเพ็ญมหาทานแล้ว.

เมื่อไม่ได้ทักษิณียบุคคลผู้มารับทาน เราก็ยังไม่ดื่ม ไม่เคี้ยว^๒ ไม่
บริโภคอาหารด้วยตนเอง บางคราว ๖ วันบ้าง ๕ วันบ้าง. พาณิชสะสมสินค้า
ไฉนไปขายในที่ที่มีกำไรมาก ย่อมมีกำไรมากฉันใด การงดเว้นสิ่งที่จะบริโภค
เองเพื่อบำเพ็ญทานแก่ผู้อื่นก็ฉันนั้น.

เพราะเหตุนี้ ทุกคนพึงให้ทานแก่ผู้อื่น จักเป็นความดีเกิดขึ้น ๑๐๐ เท่า.
เราเองมองเห็นอำนาจแห่งประโยชน์อย่างนี้แล้ว จึงบำเพ็ญทานทุก ๆ ภาว.
เราไม่ก้าวถอยกลับจากการให้ทาน ก็เพื่อการลุถึงโดยลำดับซึ่งปัญญาเป็นเครื่อง
รู้พร้อม.

ครั้งมีพระชาติเป็นสังขพราหมณ์^๓

ครั้งอื่นอีก, เมื่อเราเป็นพราหมณ์มีนามว่า สังขะ ได้ไปที่ท่าเรือเพื่อ
เดินทางข้ามสมุทร. ณ ที่นั้นเราได้เห็นท่านผู้ชนะกิเลสได้โดยตนเอง เป็น
ผู้อันกิเลสจะทำให้กลับแพ้อีกมิได้, ท่านผู้นั้นเดินทางกันดาร ไปในท่ามกลาง
พื้นทรายอันร้อนจัด.

๑. จันทกุมารจริยา จริยา. พุ. ๓๓/๕๕๖/๗.

๒. เคี้ยว คือของกินเล่น หรืออาหารว่าง.

๓. บาลี สังขจริยา จริยา. พุ. ๓๓/๕๕๒/๒.

เราเห็นท่านสยัมภู^๑ ผู้นั้น ในขณะที่ท่านเดินทางอยู่, เกิดความคิดขึ้นภายในใจว่า ‘นาบุญนี้ อันเราผู้แสวงบุญมาถึงเข้าแล้วโดยลำดับ. ก็เมื่อชานาได้เนื่อมา อย่างดีแล้ว ยังไม่หว่านพืชลงในนา นั้น ก็แปลว่าเรามีได้เป็นผู้มีความต้องการด้วยข้าวเปลือก นี่เป็นฉันทใด เราก็จะเป็นฉันทนั้น ถ้าว่าเราเป็นผู้ต้องการบุญเห็นนาบุญอันสูงสุดแล้ว ก็หาลงมือประกอบกรรมนั้นไม่ ฯลฯ.

เราคิดดังนี้แล้ว ลงถอดรองเท้า กราบลงที่บาทของท่านผู้สยัมภูนั้น แล้วถวายร่มและรองเท้าของเราแก่ท่าน. เพราะกรรมนั้น (ในชาตินี้) เราจึงได้เสวยสุข เป็นสุขุมลชาติยิ่งกว่าตั้งร้อยเท่า, และทั้งเป็นการทำทานบารมีของเราให้เต็ม เราจึงให้ท่านแก่ท่านผู้เช่นนั้น.

ครั้งมีพระชาติเป็นเวลามพราหมณ์^๒

คหบดี! ในกาลดึกดำบรรพ์ ได้มีพราหมณ์ผู้หนึ่ง ชื่อเวลามะ. เวลามพราหมณ์นั้น ได้บริจาคทานอันเป็นทานอย่างใหญ่หลวง เห็นปานนี้คือ :-

ได้ให้ถาดทองจำนวนแปดหมื่นสี่พัน อันบรรจุเต็มด้วยเงิน. ได้ให้ถาดเงินจำนวนแปดหมื่นสี่พันอันบรรจุเต็มด้วยทอง. ได้ให้ถาดสำริดจำนวนแปดหมื่นสี่พัน อันบรรจุเต็มด้วยเงิน. ได้ให้ช้างจำนวนแปดหมื่นสี่พัน ประดับแล้วด้วยเครื่องทอง ธง ก็ทำด้วยทอง ตาข่ายเครื่องปิด ก็ล้วนทำด้วยทอง. ได้ให้รถจำนวนแปดหมื่นสี่พัน หุ้มบุด้วยหนังราชสีห์ ด้วยหนังพยัคฆ์ ด้วยหนังเสือเหลือง ด้วยผ้ากัมพลเหลือง ประดับไปแล้วด้วยเครื่องทอง ธง ก็ทำด้วยทอง ตาข่ายเครื่องปิด ก็ล้วนทำด้วยทอง . ได้ให้แม่โคนม

๑. พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง.

๒. บาลี นวก. อ. ๒๓/๔๐๖/๒๒๔. ตรัสแก่นาถปิณฑิกคหบดี ที่อารามเชตวัน.

จำนวนแปดหมื่นสี่พัน ล้านกำลังมีนมไหลลูกรองได้. ได้ให้นางสาวน้อย
จำนวนแปดหมื่นสี่พัน ซึ่งแต่ละนางมีตุ้มหูประดับมณี. ได้ให้บัลลังก์จำนวน
แปดหมื่นสี่พัน ซึ่งลาดด้วยขนเจียม ลาดด้วยสักหลาด ลาดด้วยผ้าปักลวดลาย
ลาดด้วยเครื่องลาดที่ทำด้วยหนังชะมด มีเพดานแดง มีหมอนข้างแดง. ได้ให้ผ้า
จำนวนแปดหมื่นสี่พัน คือผ้าทอด้วยเปลือกไม้อันละเอียดอ่อน ผ้าไหมอัน
ละเอียดอ่อน ผ้าฝ้ายอันละเอียดอ่อน. ฉะนั้น จึงไม่ต้องกล่าวถึงการให้ข้าว
ให้น้ำ ให้ของเคี้ยวของบริโภค ให้เครื่องลูบไล้เครื่องทา และให้เครื่องนอน
เวลามพราหมณ์นั้นบริจาคให้ไป ๆ เหมือนแม่น้ำไหลไม่ขาดสาย.

คหบดี! ก็ความคิดอาจมีแก่ท่านว่าผู้อื่นต่างหาก ที่เป็นเวลามพราหมณ์
ผู้ให้ท่านอันใหญ่หลวงในครั้งนั้น. คหบดี! ท่านไม่ควรคิดไปอย่างนั้น,
เราเองได้เป็นเวลามพราหมณ์ในสมัยนั้น เราเอง ได้บริจาคท่านอันใหญ่หลวง
นั้น. คหบดี! ก็แต่ว่า การให้ท่านในครั้งกระนั้น ใคร ๆ ที่จะสมควร
รับทักษิณาทานมิได้มีเลย, ใคร ๆ ที่จะช่วยให้การให้ทักษิณาทานนั้นบริสุทธิ์ได้
ก็ไม่มีเลย.

ครั้งมีพระชาติเป็นพระเวสสันดร^๑

กระษัตริย์ใดได้เป็นมารดาของเรา มีนามว่า ผู้สดี กระษัตริย์นั้นเป็น
มเหสีของท้าวสักกะ มาแล้วในอดีตชาติ. ท้าวสักกะผู้จอมเทพราชอายุชัยของ

๑. บาลี เวสสันดรจรिया จरिया. พ. ๓๓/๕๕๙/๙. ในคัมภีร์จรรยาปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นบาลี
มิได้เรียงเรื่องเวสสันดร ไว้เป็นเรื่องสุดท้ายแห่งเรื่องทั้งหลาย เหมือนในคัมภีร์ชาดก; ฉะนั้น
ในที่นี้ข้าพเจ้า จึงไม่เรียงเรื่องเวสสันดรไว้เป็นเรื่องสุดท้ายเหมือนที่คนทั้งหลายเชื่อกัน,

พระมหेशองค์นั้นแล้ว ได้ตรัสกะเธอว่า “เจ้าผู้เลิศงาม เราให้พรแก่เจ้าสืบประการตามแต่เจ้าจะเลือกเอา”^๑.

พระเทวีนั้น ได้รำพันถามท้าวสักกะว่า “หม่อมฉันมีความผิดอย่างไรหรือหนอ, หม่อมฉันเป็นที่เกลียดชังของพระองค์แล้วหรือ จึงถูกบังคับให้ละโลกอันนารีธรรมนี้ไป ดุจพฤษชาติที่ถูกลมพัดถอนขึ้นทั้งรากฉะนั้น”.

ท้าวสักกะผู้อันพระเทวีรำพันเช่นนั้นแล้ว ได้ตรัสแก่เธอว่า “ใช่เจ้าจะทำบาปอันใดลงไปก็หาไม่ได้ ใช่เจ้าจะไม่ใช่ที่รักของเราก็หาไม่ได้ แต่ว่าอายุของเจ้ามีเพียงเท่านี้ บัดนี้เป็นเวลาที่เจ้าจะจุติ ฉะนั้น เจ้าจงรับเอาพรสืบประการอันเราให้เถิด”.

พระเทวีนั้น จุติแล้ว บังเกิดในตระกูลกษัตริย์ นามว่ามุสตี ได้สมรสกับพระราชาสัญชัย ในนครเชตุตตร. ในกาลที่เราก้าวลงสู่พระกรรมแห่งพระมารดาอันเป็นที่รักนั้น มารดาของเราได้เป็นผู้ยินดีในทานตลอดเวลา เพราะเดชของเรา. ท่านได้ให้ทานแก่ยากผู้ไร้ทรัพย์ อาตุร ครวญคร่ำ และแก่สมณพราหมณ์ อย่างไม่ยั้งมือ.

แม่เจ้ามุสตีดำรงกรรมครบสิบเดือน กำลังเที่ยวประพาสทั่วนคร ได้ประสูติเรา ณ ถนนแห่งชาวร้าน เพราะกำเนิดที่ถนนแห่งชาวร้าน นามของเราจึงไม่เกี่ยวเนื่องด้วยมารดาและบิดา, ได้ชื่อว่าเวสสันดร (แปลว่า “ระหว่างชาวร้าน”.)

เมื่อเราเป็นทารกอายุแปดปี นั่งอยู่ในปราสาท ก็รำพึงแต่จะให้ทาน ; “เราจะให้ทาน หัวใจดวงตา เนื้อ เลือด ร่างกาย ให้ปรากฏ ถ้าว่าจะมีผู้มาขอกะเรา”, เมื่อเรารำพึงแนใจ ไม่หวั่นไหวเช่นนั้น แผ่นดินได้ไหว ภูเขาสิเนรุสั่นสะเทือน.

๑. คำพูดเช่นนี้ นัยว่าเป็นประเพณี พูดกับผู้ที่จะต้องจุติจากสวรรค์,

ในวันอุโบสถกึ่งเดือน และปลายเดือน เราขึ้นสู่ข้างขึ้น ปัจจุบันนา
ไปให้ทาน. พวกพราหมณ์ชาวแคว้นแคว้นกาลิงค์ เข้ามาหาเรา และได้ขอข้าง
อันประเสริฐซึ่งสมมติกันว่าเป็นมงคลนั้น กระเรา เขากล่าวกระเราว่า “ที่ชนบท
ของข้าพเจ้า ฝนไม่มีตก เกิดทุพภิกขภัยอดอาหารอย่างใหญ่หลวง ขอพระองค์
จงประทานข้างอันบวร เป็นจอมข้าง มีอวัยวะชาวหมด แก่ข้าพเจ้าเถิด”.

เราตกลงใจว่า เราให้, เราไม่มีวันไหว. เราไม่หวงแหนปกปิด
ทานวัตถุที่เรา มี เพราะใจของเรายินดีในทาน. การปฏิเสธต่ออยากที่มาถึง
เข้าแล้วนั้น ไม่ควรแก่เรา, เราอย่าทำลายการสมาทานของเราเสียเลย เราจักให้
ข้างอันวิญญูย์ บัดนี้ละ.

เราจับที่วงข้างมือหนึ่ง อีกมือหนึ่งหล่อน้ำในเต้าใส่มือพราหมณ์ ให้
ข้างแก่พราหมณ์ไป. เมื่อเราให้ทานข้างเผือกสูงสุดนี้ แผ่นดินได้วันไหว ภูเขา
สิเนรุสั่นสะเทือนอีกครั้งหนึ่ง.

เมื่อเราให้ข้างตัวนั้น ชาวเมืองสีพีโกรธมาก มาประชุมกันให้เนรเทศ
เราจากนคร ไปอยู่เขาวงกต. เมื่อชนพวกนั้นพากันกำเริบ เราก็ยังมีความ
ไม่หวั่นไหว, ขออ้อกระเขาเพื่อได้ให้ทานครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ชาวสีพีถูกขออ้อ
เข้าแล้วก็ยอมให้.

เราให้ปาวร้องเอิกเกริกว่าเราจะให้มหาทาน. มีเสียงเล่าลืออย่างใหญ่
หลวงเพราะเรื่องนี้ว่า “ถูกขบเพราะให้ทาน ยังจะให้ทานอีก!”. เราให้ทาน
ข้าง ม้า รถ ทาสี ทาส โค และทรัพย์. ครั้นให้มหาทานแล้ว จึงออก
จากนครไป. ครั้นออกไปพ้นเขตนครแล้ว ได้กลับเหลียวดูเป็นการลา แผ่นดิน
ได้ไหว ภูเขาสิเนรุสั่นสะเทือนอีกครั้งนั้น.

เมื่อถึงทางสี่แพร่ง ได้ให้ทานรถเทียมด้วยม้าสี่ไป เราผู้ไร้เพื่อนบุรุษ
กล่าวกับพระนางมัททรีว่า “เจ้าจงอุ้มกัณหาลูกหญิงน้อย ค่อยเบาหน่อย
เราจักอุ้มซาลี พี่ชายหนึ่งหนักกว่า”. เป็นอันว่าพระนางมัททรีได้อุ้มกัณหาชนะ

อันงามเหมือนดอกบุทริก และเราได้ลุ่มซาลี ซึ่งงามเหมือนรูปทองหล่อรวมเป็นสี่กษัตริย์สุขุมาลชาติ ได้เหยียบย่ำไปตามหนทางต่ำ ๆ สูง ๆ ไปสู่เขาวงกต.

พบใครในระหว่างทางก็ถามว่า เขาวงกตอยู่ทางไหน ชนเหล่านั้นสงสารเราและบอกว่ายังไกลมาก. เด็ก ๆ ได้เห็นผลไม้ในป่า ก็ร้องให้อยากได้ผลไม้เหล่านั้น. เห็นเด็ก ๆ ร้องได้ ต้นไม้ก็น้อมกิ่งมีลูกตกเข้ามาหาเด็กเอง. พระนางมัทรีเห็นความอัศจรรย์ชวนสยของชนเช่นนี้ ก็ออกอุทานสาธุการ “โอหนอ ของอัศจรรย์ ไม่เคยมีในโลก น่าขนพอง ต้นไม้ก็น้อมกิ่งลงมาเอง ด้วยอำนาจแห่งพระเวสสันดร”.

พวกยักษ์ ช่วยย่นการเดินทาง เพื่อความอนุเคราะห์แก่เด็ก ๆ, ในวันที่ออกจากนครนั่นเองได้เดินทางถึงแคว้นแคว้นของเจตราช, ญาติในที่นั้นร้องให้คร่ำครวญกลิ้งเกลือกทั้งผู้ใหญ่และเด็ก. ออกจากแคว้นแคว้นของญาติเหล่านั้นแล้วก็มุ่งไปเขาวงกต.

จอมเทพ สั่งให้วิสสุกัมมผู้มีฤทธิ์ สร้างบรรณศาลา^๑ เป็นอาศรมอันร่มเย็น, วิสสุกัมมได้สร้างแล้วเป็นอย่างดี ตามดำรัสของท้าวสักกะ. พวกเราสี่คนก็ลุดึงราวป่าอันเงียงเหงา ไม่มีวิเวกแห่งมนุษย์, ได้อาศัยอยู่แล้วในบรรณศาลานั้น ในระหว่างภูเขา. บรรเทาความโศกของกันและกันได้แล้ว ณ ที่นั้น. เราดูแลเด็ก ๆ ในอาศรม พระนางมัทรีไปเสาะหาผลไม้ในป่ามาเลี้ยงกัน.

เมื่อเราอยู่ถึงในป่าสูง ก็ยังมีนักขอไปหาเรา, ได้ขอลูกของเราคือซาลีและกัณหาชินะ ทั้งสองคน. ความบันเทิงใจเกิดขึ้นแก่เรา เพราะได้เห็นยาจกเข้าไปหา เราได้ยื่นบุตรทั้งสองคนให้กะพราหมณ์ผู้มาขอขึ้นไป. เมื่อเราสละบุตรให้แก่พราหมณ์นามว่าชุกกในกาลนั้น แผ่นดินได้ไหว เขาสิเนรุสิ้นสะเทือนอีก.

๑. บรรณศาลา คือศาลามุง กั้นด้วยใบไม้ ใบหญ้าชนิดใดชนิดหนึ่ง.

ต่อมา ทำวสัฏกะได้ลงมาโดยเพศพราหมณ์ ขอพระนางมัทรีผู้มีศีลและมีวัตรในสามมี กะเราอีก. เราได้จับหัตถ์มอบหมายให้ และหลังน้ำลงในฝ่ามือพราหมณ์ มีจิตเบิกบานผ่องใส ให้พระนางมัทรีไป. ขณะที่เราให้ ทวยเทพในนภากาศก็พลอยอนุโมทนา แผ่นดินได้ไหว เขาสิเนรุสันตะเพื่อนอีก.

เราละชาติกัณหา และพระนางมัทรีผู้มีวัตรในสามมี, ไม่มีความดั่งใจก็เพราะเหตุแห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้ (รู้ความดับทุกข์ของสัตว์โลก). ลูกสองคนนั้นจะเป็นที่เกลียดชังของเราก็หาไม่ พระนางมัทรีจะเป็นที่เกลียดชังก็หาไม่. สัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเรา เราจึงให้ของรัก (เพื่อสิ่งที่เรารัก) ... ฯลฯ.

ครั้งมีพระชาติเป็นมาตังคชฎิล °

ชาติอื่นอีก : เราเป็นชฎิล บำเพ็ญตบะกล้า นามว่ามาตังคะ มีศีลมีสมาธิมั่น. เรากับพราหมณ์อีกผู้หนึ่ง ต่างอาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาด้วยกัน. อาศรมของเราอยู่เหนือน้ำ ของพราหมณ์อยู่ใต้น้ำ.

พราหมณ์นั้นเดินเลาะฝั่งขึ้นมา เห็นอาศรมของเราทางเหนือน้ำ มีความรังเกียจ ด่าว่าเราแข่งเราให้ศรีษะแตก. ที่จริงถ้าเราโกรธพราหมณ์นั้นขึ้นมาหรือศีลของเราไม่ควบคุมเราไว้แล้ว เพียงแต่เรามองดูเท่านั้น ก็อาจทำพราหมณ์ให้กลายเป็นตุ๊กตาชี้เท้าไป.

พราหมณ์นั้น โกรธ คิดประทุษร้าย ว่าเราด้วยคำสาปแข่งอย่างใด อาการนั้นกลับเป็นแก่พราหมณ์นั่นเอง เราพ้นไปด้วยอำนาจคุณของเรา.

เรารักษาศีลของเรา เราไม่ได้รักษาชีวิตของเรา(หมายถึงเกียรติยศ), ในกาลนั้น
เรารักษาศีล เพราะเหตุแห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้เท่านั้น.

ครั้งมีพระชาติเป็นจุฬโพิธิ ^๑

ชาติอื่นอีก : เมื่อเราเป็นพราหมณ์ชื่อจุฬโพิธิผู้มีศีล, มองเห็นภพโดย
ความเป็นของน่ากลัวจึงได้ออกบวช. ภริยาเก่าของเราเป็นพราหมณ์มีรูปดั่ง
ทำด้วยทอง. แม้เธอนั้น ก็ไม่ประสงค์ต่อการเวียนว่ายในวัฏฏะ จึงออกบวช
เสียด้วยกัน.

เราสองคน เป็นผู้ไม่มีที่อาศัย ตัดขาดจากวงศ์พันธุ์ ไม่มีความ
มุ่งหมายอะไรในตระกูล และหมู่ชน เทียวไปตามหมู่บ้านและจังหวัด ลุถึงเมือง
พาราณสีแล้ว. ณ ที่นั้น เราบำเพ็ญปัญญา ไม่ระคนด้วยหมู่คณะ อยู่ใน
ราชอุทยานอันไม่มีผู้คนเกลื่อนกล่น และเงียบเสียง.

พระราชาสัตย์มาประพาสสวน ทอดพระเนตรเห็นนางพราหมณ์ ก็เข้า
มาถามเราว่า หญิงนั้นเป็นภริยาของท่าน หรือของใคร? เราทูลตอบว่าไม่ใช่
ภริยาของเรา เป็นเพียงผู้ประพาศธรรมร่วมกันคือคำสอนอย่างเดียวกัน.

พระราชากำหนดในนางพราหมณ์นั้น รับสั่งให้จับและขุดคร่านางไป
โดยพลการ สู่ภายในนคร.เมื่อขุดคร่านางไป ความโกรธได้เกิดขึ้นแก่เรา
แต่พร้อมกับความโกรธที่เกิดขึ้นนั้น เราชะลิกขึ้นได้ถึงศีลและวัตร. ในขณะนั้น
เอง เราข่มความโกรธได้ และไม่ยอมให้เกิดขึ้นมาได้อีก.

เรารู้สึกตัวเราว่า แม้ใครจะทำร้ายนางพราหมณ์ด้วยหอกคมกล้า เราก็
ไม่ทำลายศีลของเรา, เพราะเหตุเห็นแก่โพธิญาณ (มากกว่าเห็นแก่นางพราหมณ์).

๑. บาลี จุฬโพิธิจริยา จริยา. ชุ. ๓๓/๕๗๑/๑๔.

แต่ใช้ว่า นางพราหมณีจะไม่ใช่ที่รักของเราก็อหาไม่ และใช้ว่าเราจะไม่มีกำลังวังชาก็หาไม่. สัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเรา เราจึงตามประคองศีลไว้.

ครั้งมีพระชาติเป็นเจ้าชายยุธัญชยะ ๑

เมื่อเรามีชาติเป็นราชบุตรชื่อ ยุธัญชยะยังด้วยยศ ได้เกิดความรู้สึกสลดต่อชีวิต ในขณะที่มองเห็นหยาดน้ำค้างในเวลาเช้า เหือดแห้งไปเพราะแสงแดดเป็นอุปมา. เรายึดเอาความรู้สึกนั้นเป็นอารมณ์อันแน่นแแน่น ก็ยิ่งสลดสังเวชมากขึ้น, เข้าไปหาเจ้าแม่และเจ้าพ่อ ขออนุญาตออกบวช.

เจ้าแม่และเจ้าพ่อ พร้อมด้วยชาวนครและชาวแคว้น เข้ามาอ้อนวอนเราขอให้คงอยู่ครอบครองแผ่นดินอันมั่งคั่งรุ่งเรือง. เราไม่เอาใจใส่ต่อเจ้าแม่เจ้าพ่อ พระญาติวงศ์ พร้อมทั้งชาวนครและชาวแคว้น, สลัดทิ้งไปแล้ว.

เราสลัดราชสมบัติ ญาติ ข้าแผ่นดิน ยศ และสิ่งทั้งปวงไปอย่างไม่ลังเลเยื่อใย เพราะเหตุแห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้. ใช้ว่าเจ้าแม่เจ้าพ่อจะไม่ใช่ที่รักของเราก็อหาไม่ เราจะเกลียดยศก๊หาไม่. สัพพัญญุตญาณเป็นที่รักยิ่งของเรา ฉะนั้น เราจึงสลัดราชสมบัติเสีย.

ที่สุดแห่งการท่องเที่ยวของพระองค์ ๒

เราเมื่อยังคั่นไม่พบแสงสว่าง, มัวเสาะหานายช่างปลุกเรื่อน (คือค้นหา

๑. บาลี ยุธัญชยจริยา จริยา. พุ. ๓๓/๕๗๙/๒๑.

๒. พระวาจาเยี่ยตันทาซึ่งทรงเปล่งขึ้นทันที ในขณะที่ทรงรู้สึกพระองค์ว่าได้สิ้นค้นหาแล้ว.

บาลีธิ. พุ. ๒๕/๓๕/๒๑.

เรื่องเพิ่มเติมใหม่ ๑ เรื่อง

การสนทนากับปริพาชกชื่อมณฑิกะ และชาลิกะ ๑

มหาลี ! ครั้งหนึ่ง เราอยู่ที่โฆสิตาราม นอกเมืองโกสัมพี ครั้งนั้น ปริพาชกชื่อมณฑิกะ และชาลิกะ ผู้ทารูปัดกันเตวาสี ได้เข้ามาหาเราถึงที่อยู่, ครั้นเข้ามาแล้ว ได้กระทำสัมโมทนียกถา ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง. บรรพชิตทั้งสองนั้นยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กล่าววาทะเราว่า “อาวุโส โคตมะ ! ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อัน นั้น; หรือว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น?” ดังนี้. เราได้กล่าววาทะบรรพชิตทั้งสองว่า :-

“ดูก่อนอาวุโส ! ถ้าอย่างนั้นท่านจงฟัง, จงกระทำในใจให้ดี เรา จักกล่าว. ดูก่อนอาวุโส ตถาคตเกิดขึ้นแล้วในโลกนี้ เป็นอรหันต์ตรัสรู้ชอบ ด้วยตนเอง ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ไปแล้วดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษ ไม่มีสารถีอื่นยิ่งกว่า เป็นครูผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบาน จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์. ตถาคตนั้น กระทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ผู้อื่นรู้. ตถาคตนั้น แสดงธรรมไพเราะ ในเบื้องต้น ไพเราะในท่ามกลาง ไพเราะในที่สุด, ประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง พร้อมทั้งอรรถะ พร้อมทั้งพยัญชนะ.

๑. บาลี มหาลิสสูตร สิล.ที. ๙/๒๐๐/๒๕๕ ข้อความตอนนี้ ควรใส่ไว้ในหนังสือเล่มนี้ ที่หน้า ๓๐๕, ต่อ จากเรื่อง “การข่มลิจฉวีบุตร ผู้มัวเมาในปาฏิหาริย์” แต่ไม่อาจจะใส่ได้ เพราะจะทำให้หน้า หนังสือสับสนไม่ตรงกันทุกคราวที่พิมพ์, จึงนำมาต่อท้ายไว้เช่นนี้.

คฤหบดี หรือว่าคฤหบดีบุตร หรือบุคคลผู้เกิดแล้วในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ในภายหลัง ย่อมได้ฟังธรรมนั้น. บุคคลนั้น ๆ ครั้นได้ฟังแล้วย่อมได้ซึ่งสัทธาใน ตถาคต, มาตามพร้อมแล้วด้วยการได้สัทธาในตถาคตแล้ว ย่อมพิจารณาเห็นอย่างนี้ว่า “สมรवासเป็นที่คับแคบ เป็นทางมาแห่งทุกข์, บรรพชาเป็นโอกาสว่าง ; มิใช่เป็นการง่าย ที่จะอยู่ครองเรือนแล้วประพฤติพรหมจรรย์ ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียวดุจสังข์อันขัดดีแล้ว, ถ้ากระไร เราจะพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะแล้ว ออกจากเรือนบวชสู่ความไม่มีเรือนเถิด” ดังนี้. บุคคลนั้น ครั้นถึงสมัยอื่น ละโภคะน้อยใหญ่ ละวงศ์ญาติน้อยใหญ่ ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะแล้ว ออกบวชจากเรือนสู่ความไม่มีเรือน.

ภิกษุ นั้น ผู้ออกบวชแล้วอย่างนี้ สำรวมแล้วด้วยความสำรวมในปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมรรยาทและโคจร, มีปรกติเห็นภัยในโทษแม้มีประมาณน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย, มาตามพร้อมแล้วด้วยกายกรรม วจีกรรมอันเป็นกุศล, มีอาชีวะบริสุทธิ์ ถึงพร้อมด้วยศีล มีทวารอันคุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย ประกอบสติสัมปชัญญะ มีความสันโดษ.

ดูก่อนอาวุโส! ภิกษุ นั้น ละการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป เป็นผู้งดขาดจากปาณาติบาต วางท่อนไม้และศาสตราเสียแล้ว (...ข้อความตอนต่อไปนี้เป็นอย่างเดียวกันกับข้อความ ที่พระองค์ตรัสรู้ถึงพระองค์เองในเรื่องสี่ลโดยพิสดาร ดังกล่าวไว้ในหัวข้อที่ว่า “มนุษย์บุฤชนรู้จักพระองค์น้อยเกินไป” ดังที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้ หน้า ๒๘๐ เริ่มตั้งแต่บรรทัดที่ ๑๙, ไปจนถึงหน้า ๒๘๖ บรรทัดที่ ๗ แล้วตรัสข้อความต่อไปดังนี้ :-)

ดูก่อนอาวุโส ภิกษุ นั้น เป็นผู้ที่มีศีลอย่างนี้แล้ว มีใจสงบแล้วจากกามและอกุศลทั้งหลาย, บรรลุปฐมฌานอันมีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกแล้วแลอยู่; ดูก่อนอาวุโส ! ภิกษุ นั้น เป็นผู้รู้้อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ เป็นการควรหรือหนอ ที่ภิกษุ นั้นจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น” , หรือว่า “ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น” ดังนี้.

ดูก่อนอาวุโส โคตมะ ! ภิกษุใดรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอย่างนี้, ย่อมไม่เป็นการสมควรที่ภิกษุนั้นจะพึงกล่าวว่า “ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น”, หรือว่า “ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น”, ดังนี้

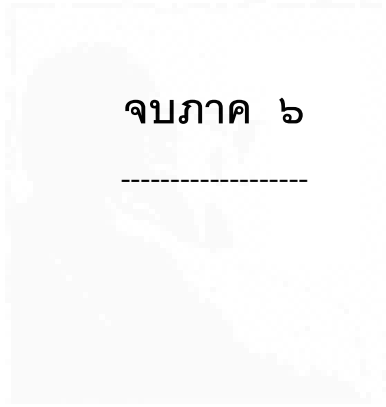
ดูก่อนอาวุโส ! แม้เราตถาคตในบัดนี้ ย่อมรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้; และเราย่อมไม่หวั่นไหว ว่า “ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น”, หรือกล่าวว่า “ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น” ดังนี้.

(ต่อจากนี้ ได้ตรัสถึงการที่ภิกษุนั้น บรรลุมฤตยุมาน ตติยมาน จตุตถมาน, กระทบญาณทัสสนะเป็นลำดับไป จนถึงอัสวัชฌญาณ มีพรหมจรรย์อันอยู่จบแล้ว, และได้ตรัสถามให้บริพพาชกนั้นตอบเอง ด้วยคำถาม และคำตอบ อย่างเดียวกัน ทุกประการ. มหาลิจฉวีผู้ปากแข็ง ได้ชอบใจเพลิดเพลินในภาสิตนี้อย่างยิ่ง).

ผู้ก่อสร้างเรือนคืออัครตภาพ) อยู่, ได้ท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ กล่าวคือ ความเกิด แล้วเกิดอีกเป็นอนเนกชาติ. ความเกิดเป็นทุกข์ซ้ำไปทุกชาติ.

แนะนำช่างผู้ปลูกสร้างเรือน! เรา รู้จักเจ้าเสียแล้ว, เจ้าจักสร้างเรือน ให้เราต่อไปอีก ไม่ได้, โครงเรือน (คือกิเลสที่เหลือเป็นเชื้อเกิดใหม่) ของเจ้า เราหักเสียยับเยิน หหมดแล้ว. ยอดเรือน (คืออวิชชา) เราขยี้เสียแล้ว, จิตของเรา ถึงความเป็นธรรมชาติ ที่อารมณ์จะยุแห่ยั่วเข้าไม่ได้เสียแล้ว มันได้ลุถึงความ หหมดอยากทุกอย่าง.

จบภาค ๖

www.buddhadasa.info

พุทธประวัติจากพระโอษฐ์

จบ

ปทานุกรม

ของพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ ๒,๑๙๙ คำ

(เรียงลำดับตามหลักอักษรไทย)

ก

กกุณเฑาะ (แม่น้ำ) ๓๕๒

กกุณเฑาะ (อุบาสก) ๓๕๕

กกุณเฑาะพุทธรูป ๓๐๓

กฎเกณฑ์การศึกษาตามลำดับ ๒๐๒

กฎเกณฑ์การกระทำตามลำดับ ๒๐๒

กฎเกณฑ์การปฏิบัติตามลำดับ ๒๐๒

กฎธรรมชาติ ๒๘๗

กฎที่ยกเว้นแก่บางคน ๒๕๙

กฐินสหะ (อุบาสก) ๓๕๕

กบิลพัสดุ์ ๑๔/๑๖/๔๒/๒๗๓/

๒๔๐/๒๙๒/๒๙๓

กัมมศีระชะ แลปลิ้น ๒๙๓

กรกัณฐะ (ราชกุมาร) ๑๙

กรรมทางกายบริสุทธิ์ ๘๗

กรรมทางกายไม่บริสุทธิ์ ๘๗

“กรรมไม่มี” ๒๖๓

กระแสด ๒๙๙

กระแสน้ำ ๑๙๕

กระแสดแห่งมาร ๑๓

กลองแห่งอมตธรรม ๑๗๔

กลอนศาลาอันเก่าคร่ำคร่า. ๕๘/๖๕

กลางคืนแท้ ๆ เข้าใจว่ากลางวัน ๑๐

กลางวันแท้ ๆ เข้าใจว่ากลางวัน ๑๐

กล่าวต่อพระองค์ด้วยคำกล่าวเท็จ ๒๐๑

กล่าวธรรมได้เหมือนกะทองไว้ ๕๐

กล่าวอย่างใดทรงทำอย่างนั้น ๒๐๑

กลืนเหม็นคาว ๒๙๑

กษัตริย์ ๒๒๐

กษัตริย์โดยชาติ ๑๕

กษัตริย์ได้มูรธาภิเศก ๓๓๑/๓๖๗

กษัตริย์บัณฑิต ๒๑๖

กฬารัมชณกะ (อุเจดกะ) ๓๐๓

กองวิมุตติชั้นอเสชชะ ๒๗๖

กัณณกถล (สวนป่า) ๑๓๓/๒๑๔/

๒๕๖/๒๕๗

กัณหา (ลูกหญิง) ๓๙๑

กันทรกะ (บริพพาชก) ๑๙๕

กัมมาสถัมมะ (หมู่บ้าน) ๔๐

กัลยาณมิตร ๒๕๔	กายตรงดุจกายพรหม ๓๐
กัลยาณมิตรของเรา ๒๕๕	กายเมื่อยล้า ๗๑
กัลยาณวัตร ๓๘๐	กายยังไม่หลีกออกจากวัตรุกาม ๖๐
กัลยาณวัตรคือ มรรคมืดองค์แปด ๓๘๑	กายละจากวัตรุกามแล้ว-
กัสนุปพุทฺธะ ๓๐๓/๓๗๒	-ตั้งใจไม่ระดมกิเลสกาม ๖๑
กัสนปะ (เถระ) ๒๓๓	กายสังขาร ๙๑
กัสนปะ (อเจลกะ) ๑๒๕/๑๓๓/๒๑๔/ ๒๕๖/๒๕๗/๒๕๙	กายหลีกจากวัตรุกาม- -แต่ใจยังระดมกิเลสกาม ๖๐
กามคุณ ๔๐	การกระทำของสัตว์ที่อยู่เป็นคู่ ๆ ๑๙๓
กามคุณในอดีต ๗๘	การกระทำที่จะเหนียวเปล่า ๕๙
กามคุณในปัจจุบัน ๗๘	การกระทำที่สมควรแก้ตน ๑๖๔
กามคุณในอนาคต ๗๘	การกล่าวถ้อยคำแก่งแย่งกัน ๒๘๔
กามคุณห้า อันเป็นทิพย์ ๔๑	การกัณจิตจากกามคุณในอดีต ๗๗
กามที่เป็นทิพย์ ๔๑/๓๘๐	การก้าวลงสู่ครรภ์ อาศัยธาตุ ๒๗๐
กามที่เป็นวิสัยอย่างมนุษย์ ๔๑/๓๘๐	การกำหนดรู้กามสัญญา ๑๙๓
กามวิตก ๖๙	การเกิดของพระองค์ ๒๘๗
กามสุข ๔๐	การเกิดครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้าย ๑๑๔
กามาสนะ ๑๐๙	การเกิดแห่งวงศ์สาकยะ ๑๙
กายก็ไม่ลำบาก ตาก็ไม่ลำบาก ๙๓	การเกียดกันกิเลสด้วยตบะ ๑๓๔
กายกระสับกระส่าย ๖๑	การขอร้องของท้าวมหาราช ๓๐๒
กายกับวา เเท่ากัน ๓๐	การคอยควบคุมวิตก ๖๙
กายของตถาคต ๓๕๘	การควบคุมกายวาจา-คุมท้อง-
กายของพระสมณโคดม ๓๒๘	- ในเรื่องอาหาร ๒๕๑
กายข้างหน้าดูจราชสีห์ ๓๐	การงานที่ย่อยหย่อน ๒๙๙

การจัดสระของเจ้าจักรพรรดิ ๓๕๕	การนวดพื้นที่ได้รับจากมาตุคาม ๑๓๕
การจับตัวความขลาดความกลัว ๘๘	การนอนบนที่นอนสูงใหญ่ ๒๘๓
การจตุจากดุสิต ๒๒	การนอนอย่างคนบริโภคคาม ๒๔๓
การชำระจิต ๒๐๔/๒๐๙	การนอนอย่างเปรต ๒๔๓
การเชื้อเชิญของพรหม ๑๖๔	การนอนอย่างสีหะ ๒๔๔
การได้ตามใจตัว ๓๙	การนอนอย่างตภาคต ๒๔๔
การได้ฟังพระสัทธรรม ๓๒๐	การนอนอย่างราชสีห์ ๒๐๔
การได้เห็นพระอรหันต์ ๓๑๐	การนอนหลับ ๓๔๒
การได้อุปัฏฐากพระสงฆ์ ๓๒๐	การนอนหลับกลางวัน ๒๗๖
การตรัสรู้ ๑๐๖	การนิรมิตบันดาล ๒๖๑
การตอบคำถามบริสุทธิ์ ๑๒๘	การบรรพชา ๑๑/๔๔
การต่อสู้ตภาคต ๑๕๘	การบริโภคสะสม ๒๘๒
การโต้ตอบกับเวทดา ๘๕	การบันลือสีหนาทของตภาคต ๑๙๑
การไถนา ๒๕๑	การบำเพ็ญตบะ ๒๕๗
การท่องเที่ยว ๒๖๖	การบำเรอไฟ ๓๖๗
การทำงานที่ถูกต้อง ๑๑๐	การบีบบังคับใจ ๓๗๑
การทำกิเลสให้แห้งด้วยวิธีการต่าง ๆ ๕๖	การบูชาอัญญ ๒๕๘
การทำลายเปลือกไข่ครั้งแรก ๑๑๘	การบูชาสูงสุด ๓๕๔
การทำลายเปลือกไข่ครั้งที่สอง ๑๑๘	การประกอบความเพียรหมานตน ๑๐๙
การทำลายเปลือกไข่ครั้งที่สาม ๑๑๘	การประกอบตนพัวพันอยู่ในกาม ๑๐๙
การทำสัตว์อื่นให้พลอยทุกข์ ๒๕๘	การประกาศพระศาสนา ๑๘๗
การเทศน์ตั้งชี้ทางแก่คนหลง ๓๑๑	การประดับตกแต่งร่างกาย ๒๘๓
การเทศน์ตั้งปิดของที่ปิดไว้ ๓๑๑	การประสูติ ๒๖
การแทงตลอดอเนกธาตุ ๑๘๓	

การปรากฏการไหวของแผ่นดิน ๒๔/ ๒๘/๑๑๓/๑๗๙/๓๔๗/๓๕๘	การรับเนียดิบ ๒๘๒
การปรากฏของผู้ที่ไม่มีใครซ้ำสอง ๘/๑๖๐	การรับหญิงและเด็กหญิง ๒๘๒
การปรากฏของพระองค์ ๑๘๒	การรู้ว่าเทวดานี้มาจากไหน ๘๕
การปรากฏแห่งจักรพรรดิราช ๒๗๓	การลงน้ำเวลาเย็นเป็นครั้งที่สาม ๕๖
การปรากฏแห่งพระตถาคต ๒๗๔	การลงสู่ครรภ์ ๒๔
การปรากฏแห่งพระรัตนทั้งเจ็ด ๒๗๔	การละเล่น ๒๘๓
การปรากฏแห่งโพชฌงค์ ๒๗๔	การล้างผลาญพีชคามภูตคาม ๕๖
การปรินิพพาน ๓๕๓	การเล่นชนิดเป็นข้าศึกแก่กุศล ๒๘๒
การปรินิพพานในภพนั้น ๆ ๒๙๓	การเล่นเป็นที่ตั้งความประมาท ๒๘๓
การเป็นไปตามทำนองแห่งธรรม ๓๔๓	การเลี้ยงชีพบริสุทธิ์ ๑๓๙
การเปล่งเสียงตลอดทุกโลกธาตุ ๑๕๒	การสังเคราะห์ทั้งสี่ ๓๖๘
การฝึกเป็นลำดับ ๆ ๒๐๖	การสำรวจมรรควัง ๓๗๑
การฝึกม้า ๒๐๒	การแสดงไตรลักษณ์ ๒๘๗
การพนัน ๒๘๓	การแสดงธรรมบริสุทธิ์ ๑๒๘
การพยายามในเนกขัมมจิต ๙๔	การแสดงแบบครองชีวิตแก่โลก ๑๑
การพิจารณาจนหายมัวเมา ๓๙	การแสดงปฐมเทศนา ๑๗๔
การพูดคุย ๓๔๒	การเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ๓๒๐
การพูดจาที่ถูกต้อง ๑๑๐	การเห็นอันสงฆ์ออกจากกาม ๗๑/๙๕
การมีธรรมอยู่ในโลก ๙	การให้ ๓๗๑
การเดินการยี่บนหนาม ๕๕	การพิมพ์ (อุบาสก) ๓๔๕
การรับใช้เป็นทูต ๒๘๒/๒๘๕	การอดอาหาร ๖๔
การรับที่นาที่สวน ๒๘๒	การอนุเคราะห์แก่ชนชั้นล่าง ๒๔๐
	การอยู่ของพระอรหันต์ ๖๔
	การอยู่ในครรภ์ ๒๔

การอยู่ในหมู่เทพชั้นดุสิต ๒๑	กฎทันตพราหมณ์ ๓๗๗
การออกจากทุกข์ ๘๑	กุมภันท์ ๓๐๑
การออกผนวช ๔๕	กุมารผู้อาชญา ๒๐
การอาชีพที่ถูกต้อง ๑๑๐	กุสวดี (ราชธานี) ๓๕๕/๓๗๖
การอาพาธในทางจิต ๙๕/๙๖/๙๗/ ๙๘/๑๐๐/๑๐๑/๑๐๒/๑๐๓	กุนินารา ๒๕๓/๓๕๑/๓๗๖
การอุปบัติ ๓๖๗	กฐาคารศาลา ๓๔๘
กาลามโคตร ๔๙/๑๗๒/๒๕๓	แก้วกฐาคหบดี ๑๕๓/๒๙๗
กาลิงค์(แคว้น) ๓๙๑	เกสก์มพล ๒๖๒
ก้าวเท้าขวาก่อน ๓๒๕	เกส (คนฝึกม้า) ๒๑๖
ก้าวไป ๗ ก้าว ๒๗	เกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลปวงชน ๑๐
กาสี (เมือง) ๓๙/๑๗๓	เกิดในโลกแต่ครอบงำโลก ๑๔
กาฬการาม ๑๓๒	เกิดขึ้นทาน ๒๗๕
กาฬสิลา ๒๙๓	เกิดขึ้นพระอรหันต์ ๓๐๕
กาฬบรรพ ๕๘/๖๔	เกียรติยศของพราหมณ์ชั้นสูง ๓๒๑
กำเนิดเดรัจฉาน ๑๔๒	เกียรติศัพท์อันงามของพระโคดม ๓๒๓
กำเนิดการเลิกทำนา ๒๕๑	แก้ว ๗ ประการ ๒๙
กิจที่เคยทำแก่เจดีย์ ๒๘๙	แก้วไพฑูรย์ ๒๕
กิจไม่ควรทำ ๓๗๘	โกกนุทะ (ปราสาท) ๑๔
กินกะเบาตำผง ๕๘	โกญจะ (ปราสาท) ๑๔
กิมพีละ (ภิกษุ) ๗๓	โกฏิกาม (หมู่บ้าน) ๓๔๔/๓๖๖
'กิริยาไม่มี' ๒๖๓	โกนาคมนพุทธะ ๓๐๓
กิเลสกาม ๖๐	โกลิตะ (อัครสาวก) ๑๔
กิเลสอันข่มใจดุจน้ำฝาด ๒๑๐	โกล (แคว้น) ๒๑/๒๑๔/๒๔๗/๓๓๔/ ๓๗๒

โกสัมพี ๑๙๙

ไก่อสุกร ๔๓

ข

ชนชุมละเส้น ๓๐

ชนตกราบ ๒๒๕

ชนมีรากเน่าหลุดออกจากกาย ๕๙

ชานานนามพระองค์เอง ๑๓

ชบพินด้วยพิน ๖๑

ชอนาอัศจรรย์ ๘/๒๒/๒๘

ชองเน่าพอง ๒๙๑

ข้อความให้สนใจพุทธประวัติ ๗

ข้อที่จะทำให้จิตแล่นไปสู่เนกขัมมะ ๑๐๓

ข้อที่จะทำให้จิตเลื่อมใสเนกขัมมะ ๑๐๓

ข้อที่จะทำให้จิตตั้งอยู่ในเนกขัมมะ ๑๐๓

ข้อที่จะทำให้จิตหลุดออกสู่เนกขัมมะ ๑๐๓

ข้อที่ถูกละทิ้งหลง ๒๗๖

ข้อที่มีพื้นฐานจะมีได้ ๗

ข้อเท้าอยู่สูง ๓๐

ข้อนิ้วยาว ๓๐

ข้อปฏิบัติที่ตกาศได้ตรัสรู้ ๑๐๙

ข้อปฏิบัติที่ทำให้พิเศษสิ้นตัณหา ๒๘๗

ข้อปฏิบัติไปสู่กำเนิดเดรัจฉาน ๑๔๙

ข้อปฏิบัติไปสู่เทวโลก ๑๕๐

ข้อปฏิบัติไปสู่นรก ๑๔๙

ข้อปฏิบัติไปสู่นิพพาน ๑๕๐

ข้อปฏิบัติไปสู่เปรตวิสัย ๑๔๙

ข้อปฏิบัติไปสู่มนุษยโลก ๑๕๐

ข้อปฏิบัติเพื่อความเจริญแห่ง-

-อิทธิบาท ๗๘

ข้อปฏิบัติอันเป็นเสมือนหนทาง ๑๑๐

‘ชื่อแม่’ สำหรับธรรมราชา ๒๕๙

ข้อสังเกตในพระผู้มีพระภาค ๓๓๐

ขัตติยบริษัท ๒๖๕/๒๖๖

ขัตติยบัณฑิต ๓๑๖/๓๓๒

ขานุมัตร์ (หมู่บ้าน) ๓๗๗

ข้าวปลายเกรียนกับน้ำส้ม ๓๙

ข้าวสาลีเจือด้วยเนื้อ ๓๙

ข้าศึกตัวร้าย ของผู้ที่เป็นโลกจัต ๑๓๐

ข้าศึกภายใน-ภายนอก ๓๒

ชีณาสพ ๑๒๑

เชมา (อัครสาวิกา) ๑๕

เข้ากันสนิทดั่งน้ำเจือกับนมสด ๓๓๐

เขาวงกต ๓๙๒

เข้าสมาธิหนึ่งไม่ไหวติง เป็นนินสัย ๙๐

เขี้ยวสี่ขาวงาม ๓๐

แข่งดุจเนื้อทราย ๓๐

ค	คนพูดบ้าน้ำลาย ๘๗
คางคา (แม่น้ำ) ๑๒/๑๓๙/๒๒๘	คนมักเกลียด ๒๗๙
คติ ๑๔๙	คนมักมาก ๖๗/๑๗๕
คณกโมคคัลลานะพรหมณ์ ๒๐๒/	คนมั่งร่ำรวยที่เข้าเฝ้า ๓๓๒
๒๐๘/๓๑๒/๓๓๔	คนไม่เป็นรส ๒๗๘
คณะสงฆ์ที่ชุ่มชื่นผ่องใส ๓๓๑	คนไม่มีที่ผิดที่เกิด ๒๘๐
คณะสงฆ์ที่ประพฤติพรหมจรรย์-	คนไม่หลง ๒๗๗
-ตลอดชีวิต ๓๒๙	คนไร้โรคะ ๒๗๘
คณะสงฆ์ที่พร้อมเพรียง ๓๓๐	คนเลี้ยงโคเพียงแต่กำเน็ดฝูงโค ๗๒
คณะสงฆ์สาวกซึ่งมีปาฏิหารย์ ๒๒๙	คนเลี้ยงโคที่ดีต้อนโคจากข้าวกล้า ๗๑
คนกล่าวแต่การไม่ทำ ๒๗๙	คนหลง ๒๗๗
คนกล่าวแต่ขาดสูญ ๒๗๙	คยาสี่สะ (ตำบลด) ๘๔/๑๗๓
คนของพระองค์ ๒๒๔	ครรรภัสสิปเดือนเต็ม ๒๖
คนคอยกำจัดคุณของคนอื่น ๓๑๓	ครรรภัสสิฤทธิ์เจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ๓๒๑
คนคะนองวาจา ๓๑๓	ครองเรือน ๒๙ ปี ๑๔
คนจูงคนให้เดินผิดทาง ๒๐๑	ครอบครองโลกธรรม ๒๙
คนที่พระโคดมคนด้วย ๓๓๕	ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ ๔๒/๖๗/๖๙
คนที่พระโคคบไม่คบด้วย ๓๓๕	๗๓/๗๗/๗๘/๗๙/๘๑
คนที่ยังจัดเป็นสัตว์เลวทรามอยู่ ๔๑	๘๔/๘๖/๘๙/๙๓/๙๔
คนธรรพ์ ๑๔/๓๒/๓๐๑	คฤหัสถ์ผู้หนุ่มสาว ๑๐๖
คนนำไปทำให้พินาศ ๒๗๙	คลื่น ๑๙๕
คนผู้ฝึกช้าง ๒๐๙	คางแห่งไม้ฮัสสัดถะ ๑๕
คนผู้รักตน ๑๖๔	คว่ำขึ้นไม้เศษกระบือองกลีน ๒๓๑
คนเผาผลาญ ๒๗๙	ความกระสันอยาก ๗๕

ความกลัวอย่างอกุศล ๘๗	ความดับสนิทแห่งสักกายะ ๑๓๐
ความกำหนดหมายในภาวะต่าง ๆ ๙๙	ความดับแห่งปัญญา ๖๙
ความกำหนดหมายในรูป ๙๙	ความต่างพร้อยของพรหมจรรย์ ๑๓๕
ความกำหนดหมายอารมณ์ที่ซัดใจ ๙๙	ความดำริที่ถูกต้อง ๑๑๐
ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสี่ ๘๓	ความดีเกิดขึ้น ๑๐๐ เท่า ๓๘๗
ความเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก ๙	ความตั้งใจมั่นที่ถูกต้อง ๑๑๐
ความขลาด ๘๖	ความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม ๑๙๔
ความคงที่ต่อวิสัยโลก ๑๓๒	ความตั้งอยู่ตามธรรมดา ๒๘๘
ความครุ่นคิดไปทางเหยาเรือน ๙๓	ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งกาม ๔๐
ความคลุกคลีกันเป็นหมู่ ๓๔๒	ความตายตัวของธรรม ๒๘๘
ความเคลิ้มและง่วงงุน ๗๓	ความตื่นเต้น ๗๔
ความคะนองหยาบ ๗๔	ความทุกข์ร้อนของมหาชน ๔๕๙
ความคิดที่เป็นอกุศลลามก ๒๙๑	ความบริสุทธิ์มีเพราะท่องเที่ยว ๓๖๖
ความงาม-ความไม่งาม	ความบริสุทธิ์มีเพราะการอุปบัติ ๓๖๗
-ไม่อาจหยั่งลงในที่ใด ๒๙๘	ความบริสุทธิ์มีเพราะภพที่อยู่ ๓๖๗
ความจริงใดเมื่อรู้แล้วก็ปฏิบัติ ๑๔๖	ความบริสุทธิ์เพราะอาหาร ๕๗
ความจริงอันประเสริฐ ๑๑๐/๒๓๗	ความบันเทิงต่อกันและกัน ๒๔๐
ความจำเป็นของสัตว์บางพวก ๑๗๐	ความเบากายกระปรี้กระเปร่า ๒๔๒
ความเจริญแห่งปัญญา ๗๑	ความปรากฏแสงสว่างใหญ่หลวง ๑๘๓
ความชুবดมอย่างยิ่ง ๕๘	ความเป็นคนลวงโลก ๒๙๙
ความเฉียบแหลมของพระโคดม ๓๑๕	ความเป็นธรรมชาติที่อารมณ์-
ความดับไม่มีเหลือของโลก ๒๙๗	-จะยุเหยยัวเข้าไม่ได้อีก ๓๙๖
ความดับไม่มีเหลือแห่งกองทุกข์ ๘๔	ความเป็นผู้ฉันทน้อย ๒๔๓
ความดับสนิทของกองทุกข์ ๒๐๑	ความเป็นผู้มีเพื่อนดี ๒๕๕

ความเป็นผู้มีมิตรดี ๒๕๕	ความมัวเมาในความเป็นหนุ่ม ๓๙
ความเป็นผู้มีสหายดี ๒๕๕	ความมัวเมาในความไม่มีโรค ๓๙
ความเป็นมหาบุรุษ ๑๕๘	ความมัวเมาในชีวิต ๔๐
ความเป็นสมณะที่ดูบค้ำอย่างเลว ๒๙๙	ความมีชนชั้น ๓๒๖
ความเป็นห่วงของพระองค์ ๒๒๗	ความมีชนอันตกราบแล้ว ๘๗
ความเป็นอยู่ส่วนพระองค์ ๒๓๘	ความมีอาหารน้อย ๕๘/๖๕
ความเผด็จลาภกิเลส ๒๕๑	ความมีอำนาจเหนือจิต- - ในคลองแห่งวิตกทั้งหลาย ๑๓๑
ความฝันครั้งสำคัญ ๑๐๔	ความไม่ตาย ๒๕๑
ความฝันเพราะสิ้นต้นหา ๒๘๖	ความไม่ถอยในความเพียร ๑๐๔
ความพร้อมเพรียงกัน ๒๔๐	ความไม่ทำไว้ในใจ ๗๓
ความพากเพียรที่ถูกต้อง ๑๑๐	ความไม่ประมาณ ๑๐๔/๓๕๘
ความเพ่งรูปจนเกินไป ๗๔	ความไม่ประมาณและสติ ๗๘
ความเพียร ๑๐๔/๒๕๑	ความไม่รู้จักพอในกุศล ๑๐๔
ความเพียรที่ปรารถนาจัดเกินไป ๗๔	ความยาว - ความสั้นไม่อาจหยั่ง - ลงในที่ใด ๒๙๘
ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป ๗๕	ความยินดีในพระนิพพาน ๒๕๑
ความเพียรนานถึง ๖ ปี ๑๔/๕๙	ความร้อนกล้าขึ้นทั่วกาย ๖๓
ความเพียรมีประมาณโดยยิ่ง- - เป็นที่ห้า ๘๙	ความร้อนรังอันเกิดจากราคะ ๒๔๖
ความเพียรไม่ถอยหลัง ๑๐๔	ความระมัดระวังอย่างยิ่ง ๑๘๙
'ความเพียรไม่มีความหมาย' ๒๖๓	ความรำลึกที่ถูกต้อง ๑๑๐
ความมั่นหมายซึ่งนิพพาน ๑๓๒	ความรุ่มร้อนในวัตถุกุศล ๖๐
ความมั่นหมายโดยความเป็นนิพพาน ๑๓๒	ความรู้สึกรู้สึกที่ทำให้ออกผนวช ๔๒
ความมั่นหมายในนิพพาน ๑๓๒	ความลี้ลับ ๗๓
ความมั่นหมายว่านิพพานของเรา ๑๓๒	

ความเล็ก - ความใหญ่ไม่อาจหยั่ง	คหบดีบัณฑิต ๒๑๖/๓๑๖/๓๓๒
- ลงในทีใด? ๒๙๘	คหปติรัตน์ ๓๗๖
ความสมบูรณ์ด้วยวิชาจรณะ ๓๒๓	คห กลมเกลี้ยง ๓๐
ความสัจ ๒๕๑	คหยชำระจิตจากนิวรรณ์ ๒๐๙
ความสะดุ้งหวาดเสียว ๗๔	คัศครา (สระบัว) ๑๙๕/๓๒๔
ความสุข ๔๕/๑๓๐	คัณไถ ๒๕๑
ความสุขของชนเป็นอันมาก ๑๐	คัณธาระ (แก้ว) ๑๕๔
ความสุขของโลก ๙	คางดูจราชสีห์ ๓๐
ความสุขที่เว้นจากกามและอกุศล ๖๖	คานาน้ำอัศจรรย์ ๕๗
ความสุขยิ่งกว่ามหาราช ๒๔๑	คำถามของทัณฑปาณิสักกะ ๒๙๒
ความสุขอย่างเดียว-	คำแทนชื่อตถาคต ๑๙๐
- ตลอด ๗ วัน ๗ คืน ๒๔๑	คำ 'ปริภาส' ของพระองค์ ๑๙๒
ความใส่ใจไปในสิ่งต่าง ๆ ๗๕	คำว่าอาวุโส ๓๕๗
ความหน่าย ๔๐	คำสอนของนิครนถ์นาฏบุตร ๒๙๔
ความเห็นที่ถูกต้อง ๑๑๐	คำสอนที่ปราศจากกิงและใบ ๓๑๒
ความหลีกเลี่ยงจากกาม ๙๔	คำสอนที่เป็นแก่นแท้ล้วน ๓๑๑
ความหวั่นไหวโยกโคลงของกาย ๙๐	คำสอนเป็นอย่างเดียวกันหมด ๒๐๑
ความหวั่นไหวโยกโคลงของจิต ๙๐	คำสัจ ๑๔๖
ความองอาจ ๒๖๕	คำสำหรับพุดสรรเสริญตถาคต ๒๙๖
ความอยู่เป็นสุขทันตาเห็น ๒๔๐	คิฆณุกฎ (ภูเขา) ๑๒๖/๒๑๔/๒๗๕
ความอยู่เป็นสุขในทิฐฐธรรม ๒๑๕	๒๘๙/๒๙๓/๒๙๕/๓๐๑/๓๘๒
ความอยู่สังัดจากกาม ๙๔	คุณของการฉันวันละหน ๒๔๒
ความอร่อยแห่งกาม ท. ๔๐	คุณธรรมของพระองค์ ๑๓๓
คหบดีบริษัท ๒๖๕/๒๖๖	คุณเบื้องสูง ๒๙๙

คุณวิเศษอันโอฬารในศาสนา	หมึกภาวะ (ช่างหม้อ) ๓๗๒
๓๓๑/๓๓๔	ฆราวาสเป็นที่คับแคบ ๑๑/๔๔/๒๐๗
คุณวุฒิที่จะนำไปสรรเสริญ -	ฆ่าเวลาเป็นวัน ๆ -
- ตถาคตได้อย่างถูกต้อง ๑๔๐	- ด้วยสุขอันเกิดจากปิติ ๓๘๖
เคยผนวชในสำนักกัสสปพุทธะ ๓๗๔	โสมลิตาราม ๑๒๘
เครื่องดักปลา ๒๖๓	ง
เครื่องดับความระหวยในกาม ๑๙๓	งอนไถ ๒๕๑
เครื่องถอนเสี้ยซึ่งกามวิตก ๑๙๓	งานแรกนา ๖๖
เครื่องบ่มโพธิญาณให้สุก ๓๘๕	เงื่อนต้นแห่งพรหมจรรย์ ๒๐๐/
เครื่องป้องกันจิต ๗๘	๒๑๓/๓๐๐
เครื่องผูกมัดที่มีกำลัง ๒๒๕	แง่ที่เขากล่าวหาพระองค์ ๒๗๘
เครื่องยังปิติให้เกิด ๓๐๐	แง่สำหรับชมอย่างเป็นธรรม ๒๖๑/๒๖๒
เครื่องยืนยันคุณธรรมพระโคตม ๓๑๖	จ
เครื่องระงับแผดเผาของกาม ๑๙๓	จกรมแก้ความขลาด ๘๘
เครื่องละกาม ๑๙๓	จงแสดงธรรมให้ดังาม ๑๘๘
โคตมะ ๑๔	จดเข้าข้างขวาที่พื้นดิน ๑๖๔
โคตมกเจดีย์ ๑๘๙/๓๐๔	จบพรหมจรรย์ ๑๙๖
โคตมโคตร ๑๔/๑๕	จอมเขานิมนต์เป็นหมอน ๑๐๕
โคนสะเดาชื่อ นเพ็ญ ๒๗๘	จักขุทิพย์ ๑๐๘/๑๗๒
โครงเรือน ๓๙๖	จักขุน้อย ๗๖
โคอยู่ในโรงว่างเจียบตัวเดียว ๓๑๕	จักรของพระองค์ ๑๘๐
ใครที่ปรากฏมีได้ยากในโลก ๘	จักรโดยธรรม ๑๖๑
ใครมีอาจท้วงติงตถาคตได้ ๑๒๖	จักรที่ใครต้านให้หมุนกลับไม่ได้
ฆ	๑๖๑/๑๘๒/๒๓๑
ฆฎายสังกะ ๒๓๘	

จักรที่มีธรรมราชาเป็นเจ้าของ ๑๘๑	จิตอ่อนเพลีย ๗๑
จักรพรรดิผู้ประกอบในธรรม ๒๙/๑๘๑	จิตอันประกอบด้วยเมตตา ๑๔๘/๒๔๘
จักรพรรดิราชา ๑๘๐/๒๓๒	จิตอันประกอบด้วยกรุณา ๑๔๙/๒๔๘
จักษุ ๑๑๑/๑๔๕	จิตอันประกอบด้วยมุทิตา ๑๔๙/๒๔๘
จันทกุมาร ๓๘๗	จิตอันประกอบด้วยอุเบกขา ๑๔๙/๒๔๘
จับนกระจาบหนักมือเกิน ๗๔	จิตอันยิ่ง ๒๕๐
จับนกระจาบหลวมมือเกิน ๗๕	จิวรที่คลุมกายพระสมณโคดม ๓๒๘
จับนกดายในมือ ๗๔	จตุจากหมู่เทพชั้นดุสิต ๒๒
จับปา (เมื่อง) ๑๙๕/๓๒๑/๓๒๔	จตุปาตญาณ ๑๐๘
จาดุมหาราช ๒๙๗	จุนทะกัมมารบุตร ๓๕๑/๓๕๒
จาดุมหาราชิกบริษัท ๒๖๕/๒๖๖	จุนทะสามเณร ๓๔๐
จำเราไว้ว่าเป็นพุทธะ ๑๔	จุลศีล ๒๘๒
จำแสงสว่างได้เห็นรูปได้ด้วย ๘๕	จุฬโพธิ์ (โพธิ์สัตว์) ๓๙๔
จำแสงสว่างได้ แต่ไม่เห็นรูป ๗๖	เจตีย์ในเมืองเวสาลี ๓๐๕
จำแสงสว่างได้นิดเดียว-	เจตีย์สถาน ๓๖๑
- เห็นรูปกัณฺฑิเดียว ๗๖	เจโตวิมุตติ-ปัญญาวิมุตติ ๙๐/๑๒๐/๑๒๗
จำแสงสว่างมากไม่มีประมาณ-	/๑๓๑/๑๕๐/๑๕๙/๒๗๓
- เห็นรูปก็มากไม่มีประมาณ ๗๖	/๓๑๙
จิตตะ (อุบาสก) ๑๕	เจโตวิมุตติอันไม่กำเริบ ๒๗๕
จิตตสังขาร ๙๑	เจโตสมาธิที่ไม่มีนิमित ๓๔๖
จิตไม่มีเวรไม่มีพยาบาท ๑๔๘	เจริญเมตตาภาวนาตลอด ๗ ปี ๓๗๑
จิตเวียนมาสู่วิวก ๓๒๖	เจอะพระโคดมแล้วไม่มีทางรอด ๓๑๓
จิตห่างจากสมาธิ ๗๑	เจ้าวัชชี ๒๘๙
จิตเหมือนเนื้อ ๒๒๕	เจ้าหน้มาทวงแต่เข้าตุ้ ๒๔๕
	ใจ ๒๕๑

ใจเป็นดุจมฤค ๓๓๑

ใจยังระคนด้วยกิเลสกำม ๖๐

ฉ

ฉันทะ (ภิกษุ) ๓๕๗

ฉันทโอบหมากเม่าต้มเปลา ๆ ๓๘๖

ฉันทเพื่องเพื่อให้กายนี้ตั้งอยู่ได้ ๒๐๓

ฉันทอาหารหมดบาตร ๒๔๒

ฉันทภิตตตะ(สะดุ้งหวาดเสียว) ๗๔

ช

ชนทั้งหลายย่อมพอใจกามคุณ ๘

ชนทั้งหลายย่อมยินดีในการถือตัว ๘

ชนทั้งหลายย่อมมัวเมิงในความว่าวุ่น

ไม่สงบ ๙

ชนทั้งหลายย่อมมบอดมืดด้วยอวิชชา ๙

ชนบทตรงข้ามภูเขานิพพานต์ ๒๑

ชรามรณะ ๘๑/๘๓

ช่องทางที่ใครจะขึ้นสู่พระองค์ ๓๑๔

ชอบฟังเสียงของมาตุคาม ๑๓๖

ชอบระลึกรื่องเก่าเกี่ยวกับมาตุคาม ๑๓๖

ชฎีปาน่าฟังกลัว ๕๗

ชฎีป่าเยือกเย็น ๕๓

ชัมพูคาม (หมู่บ้าน) ๓๕๐

ช้างควรทรงสำหรับพระราชชา ๒๐๖

ช้าง โค ม้า พ้า ๔๓

ช้างตระกูลอุโบสถ ๓๗๖

ช้างที่นำออกจากป่าแล้ว ๒๐๗

ช้างทำรถ ๓๘๓

ช้างผู้ปลุกเรื่อน ๓๙๖

ชาณุสโสณีนีพราหมณ์ ๑๐/๘๖/๑๓๔/

๒๓๙/๓๑๕/๓๓๒

ชาติ ๘๒/๘๓

ชาติสิ้นแล้ว ๒๑๐/๒๗๘

ชาติสุดท้าย ๖๘/๖๙/๗๗/๘๖/

๑๓๘/๑๕๗/๑๗๔

ชาติอันดีทั้งสองฝ่าย ๓๒๑

ชาติ (ลูกชาย) ๓๙๑

ชาวโกศล ๓๓๔

ชาวนา ๒๕๑

ชาวนิคมย่อมเวียนติดตาม -

- ผู้ที่เสพเสนาสนะสังัด ๒๓๙

ชินะ ๑๔

ชิวกะ (หมอบ) ๑๒/๒๗๗

ชูชก (พราหมณ์) ๓๙๒

เชคุจฉิวตริ ๕๖

เช็ดอุจจาระของตนด้วยมือ ๕๔

เชตวัน ๘/๑๐/๑๑/๑๕/๒๙/๔๒/๖๙/

๘๖/๙๐/๑๔๔/๑๖๓/๒๐๑/๒๑๑

๒๑๓/๒๒๐/๒๒๗/๒๓๓/๒๓๙/

๒๔๑/๒๔๒/๒๕๕/๒๗๖/๒๙๕/

๒๙๙/๓๐๐/๓๖๘/๓๘๘

เชตุตตร (นคร) ๓๙๐

เข็อกชัก ๒๕๑

โชติपालมาณพ ๓๗๒

ณ

ณานที่พระอรียเจ้าว่าเป็นสุข ๙๖

ณานที่หนึ่ง ๙๕/๑๐๖/๒๐๕

ณานที่สอง ๙๖/๑๐๗/๒๐๕

ณานที่สาม ๙๗/๑๐๗/๒๐๕

ณานที่สี่ ๙๘/๑๐๗/๒๐๕

ณานแนวแน่ชั้นพิเศษ ๒๕๓

ณานสี่เครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๑๕๙

ณานเอาการไม่หายใจเป็นอารมณ์ ๖๒

ญ

ญาณ ๘๓/๘๔/๑๑๑

ญาณทัสสนะที่บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น ๘๕

ญาณทัสสนะที่เป็นไปทับซึ่งเทวดา ๘๖

ญาณทัสสนะที่บริสุทธิ์ ๑๒๙

ญาณทัสสนะเป็นชั้น ๆ ๘๔

ญาณทัสสนะ มีปริวัฏฏ์สาม ๑๑๒/๑๕๗

ญาณทัสสนะมีอาการสิบสอง ๑๑๒/๑๕๗

ญาณ และทัสสนะ ๑๓๘

ญาณ และเถรวาท ๕๐

ญาณธรรม ๒๐๙

ฐ

ฐานะชนชาติพราหมณ์ ๑๔๘

ฐานะที่จะมีได้ ๗

ฐานะลำบาก ๑๒๓

ฐานะสิบ ๓๑

ด

ดนตรีล้วนแต่สตรีไม่มีบุรุษ ๔๐

ดวงใจในโลก ๓๕๔

ดวงตา ๘๓/๘๔

ดวงตาอันใหญ่หลวงของโลก ๑๘๒

ดาวดั่งส์ ๔๑/๒๙๗

ดาวดั่งสบริษัท ๒๖๕/๒๖๖

ดาวที่ปรากฏเงาในบ่อลึก ๕๘/๖๕

ดำรงจิตให้หยุดอยู่ภายใน ๗๑

ดำรงอยู่ในหมู่เทพชั้นดุสิต ๒๒

ดินน้ำไฟลมไม่หยั่งลงในที่ใด ๒๙๘

ดื่มน้ำคั้นจากผลกระเบา ๕๘

ดุสิต (สวรรค์) ๒๑

ดูการเล่น ๒๘๓

เด็ก ๆ รุมกันต่ออยก้ามปู ๓๑๔

เด็กเลี้ยงโคซัดฝุ่นใส่ ๕๗

เด็กเลี้ยงโคถ่ายมูตรรด ๕๗

เด็กเลี้ยงโคให้ร้องใส่หู ๕๗

เด็กเลี้ยงโคเอาไม้ตีมหู ๕๗

เดรัจฉานกถา ๒๘๔	ตปุสสะคหบดี ๙๔
เดรัจฉานวิชา ๒๘๕	ตโปชิตุจฉานวาที ๑๓๔
เดินได้เหนือน้ำเหมือนเดินบนดิน ๘๙	ตริสเส่าโดยผ่านพระอาณนที ๒๑
เดินบนหนาม ๕๕	ตริกตามตรงตามนานเกินไพนัก ๗๑
เดินบนอุจจาระกองเท่าภูเขา ๑๐๕	ตริกเนกขัมมมาก-
เดียรถีย์ ๓๒๐	- ก็เป็นอันว่าละกามวิตก ๗๒
เดียรถีย์อื่น ๒๕๖/๒๕๙	ตริกอัพยาบาทมาก-
แดนสากยะ ๒๑	- เป็นอันว่าละพยาบาทวิตก ๗๒
แดนอันเป็นที่เกษมจากโยคะ ๒๕๑	ตริกวินิจสามาก
ด	- ก็เป็นอันว่าละวินิจสาวิตก ๗๒
ตถาคต ๑๐/๑๕๕	ตริกในการทำสัตว์ให้ลำบาก ๗๐
ตถาคตเกิดขึ้นแล้วในโลก ๑๑	ตลอดฤดูฝนไม่ลงจากปราสาท ๓๙
ตถาคตปรารณาก็พึงอยู่ได้กับปี	ตลอดเวลาที่ไม่ว่าเชื่อได้ว่าตรัสรู้ ๖๗/๖๘/
หนึ่ง ๑๕๒	๘๐/๘๖/๑๑๒/๑๓๘/๑๕๖/๑๕๗
ตถาคตเปิดประตูไว้เพื่อสัตว์ ๑๓	ตัมหา ๘๓/๘๓
ตถาคตพลญาณ ๑๑๙	ตัมเนาพองส่งกลิ่น ๒๙๑
ตัมงานในไร่ยับเยิน ๒๔๕	ตัมอย่างแห่งความสุข ๒๔๔
ตัมไพรที่พักร้อนของเด็กเลี้ยงแพะ-	ตาเขี้ยวสนิท ๓๑
๑๖๓/๑๖๕/๑๖๖/๑๗๑	ตาดูจตาวิ้ว ๓๑
ตัมโพธิ์ ๑๕	ตายนคาถา ๓๐๐
ตัมสาละใหญ่ ๓๑๑	ตายนเทพบุตร ๒๙๙
ตัมเหตุที่ทำให้เกิดทิวาฐิตีต่าง ๆ ขึ้น ๑๔๐	ตายเปล้า ๒๑๑
ตัมสึลวัตร (วัตรอย่างกิเลส) ๕๔	ตายไปอย่างได้รับการฝึกแล้ว ๒๑๑
ตัมปัสสี ๒๘๐	ตายแล้ว ทั้งที่ยังฝึกไม่เสร็จ ๒๑๐

ตำหนักัญญ์ ๒๕๘	เถระผู้แท้จริง ๑๖๕
ตำแหน่งจอมโลก ๑๑๙/๑๒๑	เถระผู้บัณฑิต ๑๖๖
ตีเตียนตบะ ๒๕๗	เถระผู้พาล ๑๖๕
ติสหัสสี่ มหาสหัสสี่โลกธาตุ ๑๕๒	เถากาฬบรรพ ๕๘/๖๔
ตุณฐะ (อุบาสก) ๓๔๕	เถาวัฏฏนาวพี ๔๘/๖๔
เตียงปรินิพพาน ๓๕๓	เถาวัลย์อาสีติกบรรพ ๕๘/๖๔
แตะหน้าผากด้วยนิ้วสามนิ้ว ๒๙๙๓	ท
ไตรทิพย์ ๓๘๖	ทมะ ๓๗๑
ไตรลักษณ์ ๒๘๗	ทรงกลับพระทัย ๖๕
ไต่วาทะกับเสา ๒๖๕	ทรงเคยประพตวิตรสวนสุดข้างตึง ๕๙
ถ	ทรงฉันทตอาหารในหมู่บ้าน ๓๒๖
ถ้าเป็นฆราวาสจะเป็นจักพรรดิ ๒๙	ทรงได้รับการบำเรอ ๓๗
ถามกลับ ๒๔๑	ทรงตรัสรักเพื่อตรัสรู้ ๖๗
ถ้าออกบวชยอมเป็นสั้มมาสั้มพุทธะ ๒๙	ทรงท้อพระทัยในการแสดงธรรม ๑๖๖
ถีนมิทระ ๗๓/๒๐๔/๒๐๙	ทรงเที่ยวแสวง ๖๘
ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ๒๓๕	ทรงสอนเฉพาะเรื่องทุกข์ ๒๐๑
ถือผ้าบังสกุลเป็นวัตร ๒๓๕	ทรงเสพเสนาสนะป่าเรื่อยไป ๒๓๙
ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร ๒๓๕	ทรงทรมานพระองค์ ๔๙
ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ๒๓๕	ทรวดทรงดูจตุไนไทร ๓๐
ถือเอาโดยนิमित ๒๐๓/๒๐๗	ทรวดทรงเหมือนมหาพรหม ๓๒๒
ถือเอาโดยอนุพยัญชนะ ๒๐๓/๒๐๗	ทรัพย์ของคน ๒๒๐
ถูกตันทาในกามเคี้ยวกินอยู่ ๔๑	ทรัพย์ของตถาคต ๓๕
ถูกทมิฬครุบทับดั่งปลาในอวน ๑๔๓	ทวิสหัสสี่มัชฌิมิกาโลกธาตุ ๑๕๒
เถรวาท ๕๐	ทศพลญาณ ๑๑๙

ทองและเงิน ๔๓	ทำที่แจ่งให้เป็นที่กำบัง ๘๙
ท่อธารน้ำสองท่อจากอากาศ ๒๗	ทำวิตกทั้งหลายให้เป็นสองส่วน ๖๙
ทักษิณาศรีชนบท ๒๕๐	ทำให้เหมือนตาลหน่อเนา ๒๘๐
ทักษิณียบุคคล ๒๑๐	ทำอย่างไร กล่าวอย่างนั้น ๒๐๑
ทัณฑพานิสักกะ ๒๙๒	ทิวฐิธัมมนิพพานวาท ๑๔๓
ทางไปสู่อำเนตเตรัจฉาน ๑๔๙	ทิวฐิฐานุคติ ๓๖๘
ทางไปสู่อเวทโลก ๑๕๐	ทิวฐิที่เป็นเสี้ยนหนามยกไปยกมา ๓๑๔
ทางไปสู่นรก ๑๔๙	ทิวฐิรามก ๓๐๕
ทางไปสู่นิพพาน ๑๕๐	ทิวฐิสืบประการ ๒๑๑
ทางไปสู่อเปรตวิสัย ๑๔๙	ทิวฐิหกลีบสอง ๑๔๐
ทางไปสู่มนุษย์โลก ๑๕๐	ทิมแทงกันด้วยหอกปาก ๒๔๐
ทางเพื่ออยู่ร่วมกับพรหม ท. ๑๔๙	ทิวาวิหาร ๓๔๖
ทางมาแห่งฐิติ ๑๑/๔๔/๒๐๗	ทิศที่ผาสุกแก่พระองค์ ๒๔๐
ทางสายกลาง ๑๐๙	ที่จกกรมทิพย์ ๒๔๗
ทางแห่งความสำเร็จ ๙๔	ที่จกกรมพรหม ๒๔๘
ทางให้ถึงความดับไม่มีเหลือ ๒๙๗	ที่จกกรมอริยะ ๒๔๙
ทานที่เคยให้ ๒๘๙	ที่ซึ่งไปถึงแล้วยอมไม่เศร้าโศก ๒๕๑
ทานที่ให้แก่ผู้ทุศีล ๒๗๖	ที่ที่มารไปไม่ถึง ๑๓๙
ทานที่ให้แก่ผู้มีศีล ๒๗๖	ที่ที่มฤตยูไปไม่ถึง ๑๓๙
ทานวิบาก ๓๗๑	ที่ที่สมควรตั้งความเพียรของกุลบุตร ๕๔
ท้าวมหาพรหม ๒๙๗	ที่ที่เี่ยวของจิต ๒๗๐
ท้าวสักกะจอมเทพ ๒๘๖/๒๙๗	ที่นอกบริเวณชั่วคราวแอกออกไป ๓๒๕
ทาสหญิง ทาสชาย ๔๓	ที่นอนเคลื่อนไปด้วยตัวสัตว์เล็ก ๆ ๒๔๕
ทำที่กำบังให้เป็นที่แจ่ง ๘๙	ที่นอนทิพย์ ๒๔๗

ที่นอนพรหม ๒๔๘	เทวดาแลมมนุษย์มีรูปเป็นที่ยินดี ๑๒๙
ที่นอนอริยะ ๒๔๙	เทวดาย่อมเข้ารับก่อน ๒๖
ที่นั่งนอนสูงใหญ่อันเป็นที่พิภ ๒๔๗	เทวทัต ๒๗๕/๒๙๒
ที่นั่งนอนสูงใหญ่อันเป็นพรหม ๒๔๘	เทวทูต ๓๘๐
ที่นั่งนอนสูงใหญ่อันเป็นอริยะ ๒๔๙	เท้าอุฐ ๖๔
ที่ประทับนั่งนอนของพระองค์ ๒๔๗	เที่ยวทำลายความเห็นเขาอื่น -
ที่พึ่งสำหรับพระองค์เอง ๑๖๓	- ด้วยปัญญาตน ๒๕๗/๓๑๖/๓๓๒
ที่ยืนอันเป็นที่พิภ ๒๔๗	โศภนพราหมณ์ ๑๓
ที่ยืนพรหม ๒๔๘	โสมนัส ๒๐๓/๒๐๗
ที่ยืนอริยะ ๒๔๙	โทษการแสดงอาณาเขตนาปาฏิหาริย์ ๑๕๔
ที่สุดโลก ๒๙๖/๒๙๗	โทษการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ๑๕๔
ที่สุดแห่งการท่องเที่ยว ๓๙๕	โทษของรูป ๘๐/๘๑
ทุกข์ ๑๐๘	โทษของศีลวิบัติ ๓๔๓
ทุกข์นี้ใครทำให้ ๒๙๐	โทษในโลก ๖๗/๖๘
ทุกข์เวทนาอันกล้าแข็งแสบเผ็ด ๖๕	โทษอันต่ำทรามแห่งกาม ท. ๔๐
ทุกข์อาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้น ๒๙๑	โทษะ ๒๔๙
ทุกรกริยา ๖๑	ธ
ทฎฐูลละ (คนองหยาบ) ๗๔	ธรรมของตถาคตมีลักษณะสี่ ๘
ทุมมุขลิจฉวี ๓๑๔	ธรรมของตถาคตไม่ให้ข้องเกี่ยวกับกาม ๘
เทน้ำล้างหม้อลงหลุมน้ำครำ ๒๗๖	ธรรมของตถาคตกำจัดการถือตัว ๘
เทพ ๑๔๙	ธรรมของตถาคตเป็นไปเพื่อสงบ ๙
เทพชั้นดุสิต ๒๑	ธรรมของตถาคตกำจัดอวิชชา ๙
เทพบุตรผู้เคยเป็นเจ้าลัทธิเดียรฉัตร ๒๙๙	ธรรมของพวกสมณะสากยบุตร ๑๒๒
เทพพวกพรหมกายิกา ๒๙๗	

ธรรมเครื่องอยู่เป็นสุข -

- ในภาพปัจจุบัน ๓๑๙

ธรรมจักร ๑๔/๑๗๔/๑๗๘/๒๓๑

ธรรมจักรไม่มีจักรอื่นยิ่งกว่า ๑๖๒/๑๘๑

ธรรมชาติที่อารมณ์ยั่วไม่ได้ ๓๙๖

ธรรมดาของคนที่ไม่เชื่อไม่เลื่อมใส ๑๕๔

ธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ๑๖๔

ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา ๒๘๘

ธรรมทนายา ๒๒๗

ธรรมที่เกษมจากเครื่องร้อยรัด ๔๔

ธรรมที่ตถาคตแสดง ๑๒

ธรรมที่ทรงรับรอง ๒๖๗

ธรรมที่ทรงแสดง ๒๖๙

ธรรมที่ทำให้คนเป็นเถระ ๑๖๕

ธรรมที่ประกาศไว้โดยพระสุคต ๑๒

ธรรมที่เป็นไปเพื่อความไม่เลื่อมใส ๒๘๙

ธรรมที่มีขึ้นมาเพราะตถาคต ๘

ธรรมที่ไม่เกิด ๑๗๗

ธรรมที่ไม่มีความชรา ๑๗๗

ธรรมที่ไม่มีความเจ็บไข้ ๑๗๘

ธรรมที่ไม่ตาย ๑๗๘

ธรรมที่ไม่มีความเศร้าหมอง ๑๗๘

ธรรมที่ลึก สัตว์อื่นเห็นได้ยาก ๑๔๐

ธรรมที่แสดงแล้ว-

ไม่มีใครชมขี้ได้ ๒๖๙/๒๗๒

ธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาค ๓๐๒

ธรรมเทศนาดูจุดไว้ในที่มีด ๓๑๑

ธรรมเทศนาดูจบอกแก่คนหลงทาง ๓๑๑

ธรรมเทศนาดูเปิดของที่ปิดไว้ ๓๑๑

ธรรมเทศนาดูจนหายของที่คิดว่า ๓๑๑

ธรรมธาตุ ๒๑๖

ธรรมบท ๒๖๗

ธรรมประเทศ ๓๕๖

ธรรมปราสาท ๓๗๖

ธรรมเป็นเครื่องตื่น ๒๐๓/๒๐๔

ธรรมเป็นที่สงบระงับของสังขาร ๑๖๗

ธรรมเป็นธงชัย ๑๖๒

ธรรมเป็นไปเพื่อดับเย็นสนิท ๑๒

ธรรมเป็นไปเพื่อสงบรำงับ ๙/๑๒

ธรรมเป็นไปเพื่อรู้ครบถ้วน ๑๒

ธรรมเป็นไปในทางจิตขั้นสูง ๑๕๙/๓๑๙

ธรรมเพื่อความรำงับ, ดับ, รู้ ๑๒

ธรรมที่ไม่ทำความคับแคบ ๑๔๔

ธรรมไม่ทำความแห้งผากในใจ ๑๔๔

ธรรมไม่บริสุทธิ์ ๑๖๘

ธรรมไม่เป็นข้าศึก ๑๔๔

ธรรมไม่เป็นที่เที่ยวของความตริก ๒๘๖

ธรรมไม้แก้วหมอง ๒๖๙/๒๗๒	นอนในป่าช้า ทับกระดูกทราศพ ๕๗
ธรรมราชา ๑๖๑/๑๘๒/๒๓๑/๓๐๐	นอนบนที่นอนทำด้วยหนาม ๕๖
ธรรมราชาที่เคารพธรรม ๑๖๒	นอนหงาย ๒๔๓
ธรรมละเอียด ๒๘๖	นพิกะ (หมู่บ้าน) ๒๑๔
ธรรมวินัยเป็นองค์ศาสนาแทน ๓๕๖	นักจาริกแสวงบุญ ๔๕
ธรรมสี่หนาท ๑๒๕	นักบวชเปลือย ๓๐๓
ธรรมสี่หนาทที่ทำเทวโลกสะเทือน ๑๒๔	นักบวชवादดี ๓๓๕
ธรรมอันยิ่งของมนุษย์ ๖๕	นักล่าช้างผู้ฉลาด ๓๑๖
ธรรมอันให้ถึงที่ทวนกระแส ๑๖๗	นั่งแก้ความฉลาด ๘๘
ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ๑๗๗	นันทมาตา(อัครอุปัฏฐายิกา) ๑๕
ธาคู ๒๖๙	นันทวัน(สวนสวรรค์) ๔๑
ฐะระในวิเวก ๓๓๕	นันทา(ภิกษุณี) ๓๔๔
ฐิติเกราะเกรงที่กายเป็นปี ๆ ๕๖	นันทิยะ(ภิกษุ) ๗๓

น

'นกตายในมือ' ๗๗	นา ๒๕๑
นกทั้งหลายกลายเป็นสีขาวหมด ๑๐๕	นาค ๓๒/๓๐๑
นกสำหรับค้นหาฝั่ง ๒๙๘	นางอัปสร ๔๑
'นกหลุดมือบินไป' ๗๕	นาทิก (หมู่บ้าน) ๓๔๔
นรก ๑๔๙	นาที่มีอมตะเป็นผล ๒๕๐
นวกกรรม ๓๔๑	นันทตัสถุญา (ใส่ใจไปต่าง ๆ)
นอนแก้ความฉลาด ๘๘	นทานุญ ๒๑๐
นอนชูบุตรให้เพื่อนอยู่บนอก ๓๗๘	นามพระองค์เอง ๑๓
นอนตะแคงโดยข้างขวา ๒๔๔	นามรูป ๘๑/๘๓/๒๗๐
นอนตะแคงโดยข้างซ้าย ๒๔๓	นามรูปดับสนิทในที่ใด? ๒๙๘

นายช่างปลูกเรือน ๓๙๕

นาลันทา (เมือง) ๒๘๐/๒๙๗

/๓๔๒/๓๕๘

น้ำ กับน้ำนม ๒๔๐

น้ำล้างบาตร ๓๒๗

น้ำวน ๑๙๕

น้ำอภิขมาโทมนัสโลกออกได้ ๒๐๙

นิกฎะ (อุบาสก) ๓๔๕

นิครนถ์ ๒๔๑

นิครนถนาถบุตร ๒๙๓

นิโครธะ (ปริพพาชก) ๑๒๖/๑๙๖/๒๑๔

นิโครธาราม ๔๒/๒๓๘/๒๔๐/๒๙๒/๒๙๓

นิจจทาน ๒๕๙

นิปปีติกมาน (ฌมานที่ ๓) ๙๗

นิพพาน ๔๔/๑๓๑

นิमितทั้งสี่ ๑๔

นุ่งห่มกะทัดรัด ๓๒๘

นุ่งห่มปีกนกเค้า ๕๕

นุ่งห่มผ้ากัมพลผมคน ๕๕

นุ่งห่มแผ่นกระดานกรอง ๕๕

นุ่งห่มแผ่นปอกรอง ๕๕

นุ่งห่มแผ่นหญ้าคากรอง ๕๕

นุ่งห่มหนังเสือทั้งเล็บ ๕๕

เนกขัมมวิตก ๗๑

เนกขัมมะ (หลักออกจากกาม) ๙๔

เนรัญชรา ๑๖๓/๑๖๕/๑๖๖/๑๗๐

เนวส์ัญญานาสัญญายตนะ ๕๒/๑๐๒

เนวส์ัญญานาสัญญายตนะภพ ๕๓

เนวส์ัญญีนาสัญญีวิวาท ๑๔๒

เนื้อที่เขาทำอุทิศเฉพาะ ๒๗๗

เนื้อที่ไม่ควรบริโภค ๒๗๗

เนื้อนุชนาในที ๗ แห่ง ๓๐

แนวการสอนที่เป็นปาฏิหาริย์ ๑๕๔

บ

บรรพชาที่รับถือไว้หลวม ๆ ๒๙๙

บรรพชาเป็นที่โปร่งโล่งอันยิ่ง ๒๐๗

บรรลุน ควงไม้้อัสสัตตะ ๑๕

บรรลุลยามแรกแห่งราตรี ๑๐๗

บรรลุลยามกลางแห่งราตรี ๑๐๘

บรรลุลยามปลายแห่งราตรี ๑๐๙

บริโภคด้วยความเห็นโทษ ๑๐๖

บริวารของตถาคต ๓๒

บริษัทนานาชาติ ๓๑๙

บริษัทสมาคมแปดชนิด ๒๖๕/๒๖๖

บริสุทธิเพราะอาหาร ๕๘

บริสุทธิเหมือนสังขที่ขัดดีแล้ว ๑๑

บ่วงที่เป็นของทิพย์ ๑๘๗

บ่วงที่เป็นของมนุษย์ ๑๘๗

บวชแล้วจากสากยตระกูล ๒๐	บุพพาราม ๒๐๒/๒๑๘/๒๒๖/๒๒๘/
บังเกิดขึ้นในหมู่เทพชั้นดุสิต ๒๑	๒๓๗/๒๔๖
บัญญัติวินัย ๑๙๐	บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ๑๐๗
บ้นเทาะวี ๒๐๖	บุพพกรรม ๓๑
บัวบุณทริก ๑๖๙	บุรุษคนสุดท้าย ๓๘๐
บัวปทุม ๑๖๙	บุรุษต้องศรัทธาพยาบาลพิษ ๒๑๑
บัวอุบล ๑๖๙	บุรุษที่ควรฝึก ๒๑๗
บาปอกุศล ๒๐๓	บุรุษที่พอฝึกได้ ๒๐๒
บาปอกุศลที่ควรเผาผลาญ ๒๗๙	บุรุษบัณฑิตผู้ยืนบนนฝั่ง ๑๙๕
บารมี ๓๖๕	เบญจขันธ์ ๗๙/๘๐
บุคคลที่ไม่มีใครซ้ำสอง ๘/๑๖๐	แบบแห่งการครองชีวิตอันประเสริฐ ๑๑
บุคคลผู้ละองค์ห้า	

ป

และประกอบด้วยองค์ห้า ๒๗๖	ปเจตนะ (พระราชา) ๓๘๓
บุคคลเอก ๘/๑๒๙/๑๖๐/๑๘๒/๓๕๙	ปชาบดีสี่คนคอยบำเรอ ๒๔๖
บุณทริกะ (บัวขาว) ๓๘	ปฏิฆสัจญา ๙๙
บุตรผู้กล้าหาญตามเสด็จพันคน ๒๙	ปฏิบัติเพื่อความเอ็นดูสงสารสัตว์ ๑๔๖
บุตรและภรรยา ๔๓	ปฏิบัติเพื่อหนายกาม ๑๔๖
บุตรอันมีศักดิ์ใหญ่ ๒๖	ปฏิบัติเพื่อหนายภพ ๑๔๗
บุดูชน ๒๘๐	ปฏิบัติให้เข้าแนวที่ไม่มีกังวล ๑๔๗
บุดูชนชั้นต่ำทั่วไป ๑๙๐	ปฏิบัติทำให้ถึงพรหมโลก ๑๔๗
บุดูชนที่มีได้ยินได้ฟัง ๓๙	ปฏิบัติเป็นสิ่งที่บัญญัติไว้ดีแล้ว ๑๒๗
บุดูสมณะ ๒๖๓	ปฏิภาณในการตอบปัญหา ๓๓๙
บุบผวดี (นคร) ๓๘๗	ปฏิศีลลีนะ ๒๕๒
	ปฐมฌาน ๖๖

ปฐมเทศนา ๑๗๑/๑๗๔	ประพติมิใช่เพื่อได้เป็นเจ้าของ ๒๗๔
ปฐม (บัวหลวง) ๓๘	ประพติมิใช่เพื่อผลเป็น-
ปรกตินิสัยที่เป็นปาเถื่อน ๒๐๙	- ลามสักการ ๒๗๔
ปรกตินิสัยที่พอใจมนุษย์ ๒๐๙	ประพติมิใช่เพื่อลวงคนให้นับถือ ๒๗๔
ปรกตินิสัยอย่างบ้าน ๆ เรือน ๆ ๒๐๙	ประพติมิใช่เพื่อให้คน-
ปรนิมิตวสวัตตี ๒๙๗	- มาเป็นบริวาร ๒๗๔
ปรมปัญญาอันประเสริฐ ๑๓๔	ประโยชน์ของตน ๓๕๕
ปรมวิมุตติอันประเสริฐ ๑๓๔	ประโยชน์ที่มุ่งหมาย ๒๗๕
ปรมศีลอันประเสริฐ ๑๓๔	ประโยชน์สุขสิ้นกาลนาน ๑๒
ปรวาทิ ๒๕๗	ประโยชน์อันบุคคลจะลู่ได้-
ประกอบในธรรมเป็นเครื่องตื่น ๒๐๓	- ด้วยกำลังแห่งบุรุษ ๑๐๔
ประกอบพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ ๒๐๔	ประสาทรบรสนันเลิศ ๓๐
ประกาศธรรมจักรที่อิสิปตนะ ๑๔	ประสูติได้ ๗ วัน ๓๘
ประกาศพรหมจักร ๑๑๙/๑๒๑	ปราสาทสูง ๓ ฤดู ๑๔/๓๘
ประกาศพระศาสนา ๑๘๗	ปริณายกรัตนะ ๓๗๖
ประตุนครแห่งความไม่ตาย ๑๓/๑๔๐	ปริพาชก ๑๒๒
ประตุนิพพานอันไม่ตาย ๑๖๘/๑๖๙	ปริพาชกคณะแม่น้ำสัปปิณี ๓๑๔
ประธานอาจารย์ ๓๒๒	ปริพาชกชื่อ นิโครธะ ๒๑๔
ประพตិพรหมจรรย์เพื่อเป็นเทวดา ๑๓๘	ปริพาชกชื่อ ภัญญะ ๒๖๙
ประพติเพื่อคลายกำหนด ๒๗๔	ปริพาชกชื่อ วัสสะ ๒๖๙
ประพติเพื่อดับทุกข์สนิท ๒๗๔	ปริพาชกผู้เป็นเดียรถียอื่น ๒๕๖
ประพติเพื่อละ ๒๗๔	ปริวาสสี่เดือน ๒๕๙
ประพติเพื่อสำรวจ ๒๗๔	ปลงภาระลงได้ ๑๙๖
ประพติมิใช่เพื่อค้ำลัทธิอื่น ๒๗๔	ปลงอายุสังขาร ๓๔๗

ปลาบปลื้มยินดีที่ถูกบำเรอ ๑๓๕	ปัญหาการเกี่ยวกันบาปอย่างยิ่ง ๑๒๖
ปลาบปลื้มยินดีที่ได้พุดจา ๑๓๕	ปากของงูที่มีพิษร้าย ๑๙๓
ปลาบปลื้มยินดีที่ได้สบตา ๑๓๖	ปากของงูเห่าดำ ๑๙๓
ปลาบปลื้มยินดีที่ได้ฟังเสียง ๑๓๖	ปาฏิธิดคาม (หมู่บ้าน) ๓๔๓
ปลาบปลื้มยินดีในการเฝ้าระลึก ๑๓๗	ปาฏิโมกข์ ๒๓๕/๒๓๘
ปลาบปลื้มยินดีที่เห็นเขาบำเรอกัน ๑๓๗	ปาฏิหาริย์ ๑๕๓
ปลายชนชั้นขึ้น-เวียนขวา ๓๐	ปาฏิหาริย์ที่ภิกษุพึงสั่งสอน ๑๕๔
ปลุกด้วยการตีบตะทั้งนอนหลับ ๒๔๕	ป่าทองกวาว ๒๑๔
ปวิวิตตวัตร ๕๖	ป่าไผ่เป็นที่ให้เหยื่อกระแต ๒๙๐
ปวิเวก (อยู่สงัดจากกาม) ๙๔	ปามะม่วงของหมอชีวก ๑๒/๒๗๗
ปเสนทิโกศล (พระราชา) ๒๐/๒๕๔/ ๓๒๓/๓๒๙	ป่าไม้สีสปลา ๑๙๙/๒๔๕
ปักขันธิกาพาธ (โรค) ๓๕๑	ป่าและป่าเปลี่ยว ๘๖
ปัจฉกัปปี (หมู่บ้าน) ๔๔	ปาวา (เมือง) ๒๕๑
ปัจฉยนาค (ช้าง) ๓๙๑	ปาวาริกมพวัน ๑๕๓/๒๙๗/๓๔๓
ปัญจวัคคีย์ ๖๖/๑๗๒/๑๗๔	ปาวาลเจดีย์ ๒๔/๒๘/๑๑๒/๑๕๑ ๑๖๖/๑๗๙/๓๔๖
ปัญจสิขะคันธัพบุตร ๓๘๒	ป่าสากใหญ่ ๑๙
ปัญญา ๘๓/๘๔/๑๑๑/๒๕๑	ป่าสำหรับให้เหยื่อนกยูง ๒๔๒
ปัญญาชั้นร้อยอย่างยิ่ง ๒๓๖	ป่าหุเนยยบุคคล ๒๑๐
ปัญญาชั้นอเสขะ ๒๗๖	ปิไลติกะปีพพาชก ๓๑๕
ปัญญาจุจแทงถูกชนทราญ ๒๕๗/๓๑๖	ปุกกุสะมัลลบุตร ๒๕๓/๓๕๒
ปัญญาวาที ๑๓๔	ปุราณะ (ช้างไม้) ๓๓๓
ปัญญาวิมุตติ ๙/๑๒๐/๑๒๗/๑๓๑๐ ๑๕๐/๑๕๙/๒๕๐/๒๗๓/๓๑๙	ปู ๓๑๔
	'ปุ๊ก้ามหัก' ๓๑๔

เปรมวิสัย ๑๔๙	ผลกรรมที่ไม่เบียดเบียนสัตว์ ๓๕
เปิงมาง ๒๐๖	ผลกรรมที่ไม่พูดคำหยาบ ๓๗
เปือกแล้วแต่ผู้เดียวในป่า ๕๗	ผลกรรมที่ไม่พูดเพื่อเจ้อ ๓๗
เปลือยกาย ๕๔	ผลกรรมที่ไม่พูดยุยงให้แตกแยก ๓๖
เปลือยตลอดชีวิต ๓๐๔	ผลกรรมที่ไม่มักโกรธไม่พยาบาท ๓๔
แปดสิบปีไม่พัวเพื่อน ๓๓๙	ผลกรรมที่เว้นจากปาณาติบาต ๓๒
ไปกขรชาติพระหมณ ๑๙/๓๒๓	ผลกรรมที่สมานญาติมิตรให้สนิทกัน ๓๔
ไปได้ในอากาศเหมือนนกมีปีก ๘๙	ผลกรรมที่เชื้ออารีรู้ใจผู้อื่น ๓๒
ไปได้ไม่ซ่องซัดผ้าทะเลูกำแพง ๘๙	ผลกะเบา ๕๘
ผ	ผลสุดท้ายของพรหมจรรย์ ๒๗๕
ผมหงอกเส้นแรก ๓๘๐	ผอมเหลืองสะพรั่งด้วยจุดเมล็ดงา ๒๔๕
ผลกรรมที่กล่าววาจาชอบ ๓๓	ผัสสะ ๘๒/๘๓
ผลกรรมที่เข้าคบหาสมณพราหมณ์ ๓๓	ผัสสายตนะ ๒๖๙
ผลกรรมที่ใคร่ต่อประโยชน์มหาชน ๓๕	ผ้าทอดด้วยผมนคน ๒๖๓
ผลกรรมที่ได้บอกศิลปวิทยา ๓๓	ผ้าข้อมผาด ๑๑/๔๔/๔๕
ผลกรรมที่ได้บากบั่นในกุศล ๓๑	ผาลและปฏัก ๒๕๑
ผลกรรมที่ได้ละมิจฉาชีพ ๓๗	ผิวพรรณเหมือนมหาพรหม ๓๒๒
ผลกรรมที่ได้สังเคราะห์ผู้อื่น ๓๓	ผิวหนังละเอียดละเอียดของจับไม่ติด ๓๐
ผลกรรมที่ได้ให้ทาน ๓๒	ผุดขึ้นและดำลงในแผ่นดิน ๘๙
ผลกรรมที่นำสุขมาให้แก่มหาชน ๓๒	ผุสดี (กษัตริย์) ๓๘๙
ผลกรรมที่เป็นหัวแรงในการกุศล ๓๖	ผู้เกิดก่อนใครทั้งหมด ๒๑๑
ผลกรรมที่พูดคำจริง-คำสัจ ๓๖	ผู้เกิดตามตถาคต ๑๖๒
ผลกรรมที่มองคนด้วยสายตารัก ๓๕	ผู้เกิดในโลก แต่ครอบงำโลก ๑๔
	ผู้ชนสัตว์ด้วยยาน ๑๖๘

ผู้ข่มอินทรีย์ ๑๑๘	ผู้ที่เทวดาถือสรวณะสอขบชีวิต ๓๒๓
ผู้คงที่เป็นปรกติได้ในสิ่งทั้งปวง ๑๓๓	ผู้ที่มีหาชนใกล้ชิด ๓๖
ผู้ครอบงำได้หมด ๑๗๓	ผู้ที่มีหาชนประพฤติ ๓๖
ผู้ควรแก่การกราบไหว้ ๒๑๐	ผู้ที่มีความเห็นผิด ๒๕๖
ผู้เคารพต่อธรรม ๑๙๐	ผู้ที่ไม่รับการฝึก ๒๑๖
ผู้ฉลาดต่ออวิชฺฐะ-อวิชฺฐะ ๑๒/๑๓๙	ผู้ที่ศัตรูภายในภายนอกกำจัดไม่ได้ ๓๗
ผู้ฉลาดในฐานะอสูร ๗	ผู้เที่ยงแท้ต่อการตรัสรู้ ๒๗๓
ผู้ฉลาดในเรื่องโลกนี้และโลกอื่น ๑๒/๑๓๙	ผู้นอนเป็นสุข ๒๔๕
ผู้ชนะ ๑๗๔	ผู้นำสุขมาให้แก่มหาชน ๓๒
ผู้ชำนาญการฝึกม้า ๒๐๒	ผู้บริสุทธิ์สะอาดหมดจดมาทีเดียว ๒๗
ผู้ซึ่งไม่มีใครซ้ำสอง ๑๖๐	ผู้บอกศิลปวิทยา ๓๓
ผู้ซึ่งไม่มีใครเป็นสหายด้วยได้ ๑๖๐	ผู้บากบั่นในกุศล ๓๑
ผู้ดับแล้ว เย็นสนิท ๑๗๓	ผู้บำเพ็ญตบะ มีชีวิตอย่างปอน ๒๕๘
ผู้ดำรงจิตให้ตั้งมั่นอยู่ ๙๒	ผู้ปฏิบัติเกื้อกูลแก่มหาชน ๑๕๙/๓๑๙
ผู้เดียวแปลงรูปเป็นหลายคน ๘๙	ผู้ปฏิบัติตามคำสอน ๒๒๖
ผู้ได้วัตถุอันสมควรแก่สมณะ ๓๓	ผู้ประกาศธรรมจักร ๒๓๒
ผู้ติดตามดูพุทธองค์ถึง ๗ เดือน ๓๒๔	ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ไม่บริสุทธิ์ ๑๓๕
ผู้ถอนลูกศรทิ้ง ๒๓๒	ผู้ประเสริฐกว่าเทวดาแลมนุษย์
“ผู้ถากหญ้าทิ้ง” ๒๕๑	๒๘๗/๓๑๖
ผู้ทำกายสังขารให้สงบรำงับ ๙๑	ผู้ปรารถนาความเพียร ๑๙๗
ผู้ทำจิตตสังขารให้สงบรำงับ ๙๑	ผู้เป็นเนื่อนานุญของโลก ๒๑๐
ผู้ทำจิตให้ปราโมทย์ ๙๒	ผู้เป็นยิ่ง ๑๕๖
ผู้ทำจิตให้ปลดปล่อยอยู่ ๙๒	ผู้เป็นหัวหน้าของมหาชน ๓๖
ผู้ที่ต้องตาต้องใจของมหาชนมาก ๑๖	ผู้เฝ้าลาญ ๒๘๐

ผู้ผู้มองเห็นความไม่เที่ยง ๙๒	ผู้ไม่ต้องเที่ยวถามใคร ๒๒๖
ผู้มองเห็นธรรมเครื่องจางคลาย ๙๒	ผู้ไม่ถลึงตา ๓๕
ผู้มองเห็นธรรมเครื่องดับสนิท ๙๒	ผู้ไม่เที่ยง สำคัญว่าเป็นผู้เที่ยง ๑๒๕
ผู้มองเห็นธรรมเครื่องสลัดกลับ ๙๒	ผู้ไม่เบียดเบียน ๓๕
ผู้มักมาก ๑๗๕	ผู้ไม่มักโกรธ ๓๔
ผู้มัวเมาในปาฏิหาริย์ ๓๐๓	ผู้ไม่มีประโยชน์เกี่ยวข้องกับด้วยเรือน ๔๔
ผู้มาเป็นสาวกของพระองค์ ๒๓๖	ผู้ไม่มีภัยแต่ไหน ๆ ๒๓๒
ผู้มีการรททางกายอันบริสุทธิ์ ๘๗	ผู้ไม่รู้จักผิดรู้จักเกิด ๒๘๐
ผู้มีความสุข ๒๔๕	ผู้ไม่เสื่อมเป็นธรรมดา ๓๕
ผู้มีชาติแห่งบุคคลผู้อดกลั้น ๒๑๐	ผู้ไม่ใส่ใจทั้งสิ่งไม่ปฏิญและปฏิญ ๙๔
ผู้มีถ้อยคำถูกต้องทักทายก่อน ๓๒๓	ผู้ไม่โอ้อวด ๑๙๗
ผู้มีบริวารมาก ๓๒	ผู้ไม่หมุนกลับมาสู่กามอีก ๔๒
ผู้มีบริวารสะอาด ๓๘	ผู้ไม่หวนซ้ำศึกทั้งภายในภายนอก ๓๑
ผู้มีบริษัทให้กระจัดกระจาย ๓๗	ผู้ยิ่งในอธิเชคฺจจะ ๑๓๔
ผู้มีบุตรคือสาวกมาก ๓๔	ผู้ยิ่งในอธิปัญญา ๑๓๔
ผู้มีปรกติกกล่าวต้อนรับเชื้อเชิญ ๓๒๓	ผู้ยิ่งในอธิวิมุตติ ๑๓๔
ผู้มีปัญญา ๑๙๘	ผู้ยิ่งในอธิศีล ๑๓๔
ผู้มีปัญญาใหญ่ ๓๔	ผู้ยินดีในการนอนหลับ ๓๔๒
ผู้มีฤทธิ์ ศักดิ์ อานุภาพมาก ๑๒๕	ผู้ยินดีในการพุดคุย ๓๔๒
ผู้มีวาจาที่ผู้อื่นเอื้อเพื่อเชื่อฟัง ๓๗	ผู้ยินดีในนวรรรม ๓๔๑
ผู้มีศีรัทธา ๑๙๗	ผู้รองลำดับตถาคต ๒๓๒
ผู้มีอาพาธน้อย ๓๕/๑๙๗/๒๕๐	ผู้รู้จบหมด ๑๗๓
ผู้มีอำนาจสูงสุดโดยธรรมผู้เดียว ๑๕๖	ผู้รู้ชัดที่ที่มารไปไม่ถึง ๑๒
ผู้มีอำนาจเหนือจิต ๑๓๑/๑๕๙/๓๑๙	ผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกายทั้งปวง ๙๑

ผู้รู้สึกพร้อมเฉพาะซึ่งจิต ๙๒	ผู้หนึ่งในบรรดาผู้นอนเป็นสุข ๒๔๕
ผู้รู้สึกพร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร ๙๑	ผู้หมุนกลับจากกามไม่ได้ ๔๑
ผู้รู้สึกพร้อมเฉพาะซึ่งปีติสุข ๙๑	ผู้หยุดเลิกเสียในระหว่าง ๓๔๒
ผู้รู้สึกพร้อมเฉพาะซึ่งสุข ๙๑	ผู้เหยียบย่ำเสียซึ่งมารดาและเสนา ๒๓๒
ผู้ละมิจฉาชีพ ๓๗	ผู้ให้ทาน ๓๒
ผู้ละวาจาเสื่อมเสีย ๓๖	ผู้อยู่ด้วยความหลง ๑๐
ผู้ละเว้นการกล่าวคำหยาบ ๓๗	ผู้อยู่ในโลก โลกไม่แปรเปลี่ยน ๑๔
ผู้ละเว้นการพูดเพื่อใจ ๓๗	ผู้อยู่ไม่มีที่เคารพ ๑๖๓
ผู้ละเว้นจากมุสาวาท ๓๖	แผ่นดินไหวเพราะเหตุแปด ๓๕๘
ผู้ละอาสวะที่ทำให้เป็นมนุษย์ ๑๔	แผ่นดินไหวโพธิสัตว์จุติ ๒๔
ผู้ละแอก ๒๕๑	แผ่นดินไหวโพธิสัตว์ประสูติ ๒๘
ผู้เลิกว่าบรรดาเจ้าลัทธิทั้งหลาย ๓๒๓	แผ่นดินไหวโพธิสัตว์ตรัสรู้ ๑๑๓
ผู้เลิกว่าบรรดาสัตว์สองเท้า ๑๖๑	แผ่นดินไหวแสดงธรรมจักร ๑๗๙
ผู้เลิกประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งหลาย ๓๓	แผ่นดินไหวปลงอายุสังขาร ๓๔๗
ผู้วางเครื่องกับดักมนุษย์ ๒๖๓	แผ่นดินไหวบริณิพพาน ๓๕๘
ผู้วิมุตติแล้วเพราะไม่มีเชื้อเหลือ ๒๙๕	แผ่โอภาสไปก่อนแล้วบันลือเสียง ๑๕๓
ผู้เว้นจากปาณาติบาต ๓๒	ผ
ผู้สงเคราะห์บริษัท ๓๓	ผน ๑๕๑
ผู้สงเคราะห์ผู้อื่นด้วยสังคหวัตถุ ๓๓	ผักฝ้ายแห่งความคับแค้น ๖๙
ผู้สมานมิตร ๓๔	ผ่าเท้ามีจักรเกิดแล้ว ๒๙
ผู้สังเกตขั้นเชิงของมหาชน ๓๔	ผ่ามือผ่าเท้าอ่อนละมุล ๓๐
ผู้สัพพัญญู ๑๕๘	ผืนใจประพฤติพรหมจรรย์ ๓๓๑
ผู้สัพพทัสสาวี ๑๕๘	พ
ผู้หนักในธรรม ๑๙๐	พญาสัตว์ชื่อสีหะ ๑๒๔/๑๘๘
	พบการเจริญอุททิบาทด้วยวิธีคิดค้น ๗๙

พยาบาท ๒๐๔/๒๐๙/๒๙๑	พรหมอายุพรหมณี ๓๑๐/๓๒๙
พยาบาทวิตก ๗๐	พระโคตมผู้ชักชวน ๒๑๙
พยายามด้วยกำลังมือเท้าทั้งหมด ๑๙๕	พระโคตมผู้มีอายุ ๑๗๕/๒๔๑
พรธิบประการ ๓๙๐	พระเจ้าโกศล ๒๐/๓๓๔
พรหม ๒๓๒	พระชนนีทิวงคต ๓๘
พรหมจรรย์ ๑๑	พระนามว่าตถาคต ๑๕๕
พรหมจรรย์ของพระองค์ ๑๓๔	พระประวัติเบ็ดเตล็ด ๓๐๙
พรหมจรรย์คืออริยมรรค ๓๘๒	พระปัจเจกพุทธเจ้า ๓๘๘
พรหมจรรย์จบแล้ว ๑๐๙	พระพุทธเจ้าทั้งปวงเคารพธรรม ๑๖๔
พรหมจรรย์ทั้งหมด ๒๕๕	พระมหากัปปิณะ ๙๐
พรหมจรรย์ที่นี้กรังเกียดตัวเอง ๒๙๙	พระราชชาของพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๘๑
พรหมจรรย์นี้ ๒๗๔/๒๗๕	พระราชชาโดยธรรม ๒๙
พรหมจรรย์ปรารถนาไปเป็นเทพ ๑๓๘	พระสมณโคตม ๖๓/๑๒๕/๑๕๗/๒๐๑/ ๒๓๖/๓๑๐
พรหมจรรย์ไม่บริสุทธิ์ ๑๓๕	'พระสมณโคตมมีวิชาสาม' ๑๕๘
พรหมจรรย์สำหรับสัตว์เหล่านั้น ๓๔๐	พระสำเนียงมีองค์แปด ๓๒๘
พรหมจรรย์อันประกอบด้วยองค์สี่ ๕๔	พระสุคต ๙
พรหมจักร ๑๑๙/๑๒๑	พระเหม็นคาว ๒๙๑
พรหมจารี ๑๓๕	พระอรหันต์ ๒๕๘
พรหมทัณท์ ๓๕๗	พระอรหันต์ ๖๐ รูปชุดแรก ๑๘๗
พรหมบริษัท ๒๖๕/๒๖๖	พระอาทิตย์กับหิ้งห้อย ๒๕๕
พรหมโลก ๑๔๗	พรหมณี ๒๒๐
พรหมโลกปฏิบัติ ๑๔๗	พรหมคาม (ตำบล) ๒๕๐
พรหมวิมานว่างเปล่า ๓๘๑	พรหมณบริษัท ๒๖๕/๒๖๖
พรหมวิหาร ๓๘๑	

พราหมณ์บัณฑิต ๒๑๖/๓๑๗/๓๓๒	พูดเหมือนนกการวิก ๓๑
พราหมณ์สี่จั่ว ๑๔๕	เพศฆราวาส ๑๑
พราหมณ์สี่จั่วอย่างพุทธศาสนา ๑๔๖	เพศที่เป็นทางมาแห่งภูลี ๑๑
พลงญาณ ๑๑๙	เพียงระลึกว่านั่นแหละธรรมทั้งหลาย ๗๒
พลีกรรมที่ประกอบด้วยธรรม ๒๘๙	แพภัยตัวเอง ๒๖๔
พวกที่ได้แต่นึก ๆ เอา ๒๕๖	แพะแกะ ๔๓
พวกที่ไม่มีสติคุ้มครองตน ๒๖๐	โพชฌงค์ ๒๗๓
พวกมีลักษณะ ๒๙๑	โพชฌงค์ต้นละ ๒๗๔
พวกฤษีภายนอก ๓๑	โพธิราชกุมาร ๔๕/๔๙/๕๙/๑๐๖/๑๖๖
พวกสากยะ ๒๐	๑๗๑/๑๗๔/๑๙๗/๑๙๙
พวกเห็นโทษปรโลกว่าเป็นภัย ๑๖๙	โพธิสัตว์ ๒๑/๓๘/๔๒/๖๗/๗๓/
พหูสูตรเจดีย์ ๓๐๔	๗๗/๗๘/๗๙/๘๑/๘๔/๘๖/๘๙/
พหูสูตร ๑๕๘	๙๓/๙๔
พาราณสี ๑๔/๑๔๕/๑๕๗/๑๗๓/๑๗๔	โพธิสัตว์กำลังก้าวลงสู่ครรภ์ ๒๔
๑๘๗/๒๙๑/๓๑๙/๓๘๓	
	พ
พิมพิสาร (พระราชชา) ๒๑/๒๔๑/๓๒๓	ฟังธรรมแล้วเกิดความพอใจเกิน
พี่เลี้ยงของสาวก ๒๓๐	คาดหมาย ๒๑๔
พี่ใหญ่กว่าเขาทั้งหมด ๒๗	พิน ๔๐ ชื่อ ปริบูรณ์ ๓๐
พีช ๒๕๑	พินเรียบเสมอกันทุกซี่ ๓๐
พีชคาม ๒๘๒	พินสนิทติดกันตลอด ๓๐
พื่นเท้าสมาธิ ๒๙	ไพชั้ว ๒๒๑
พุทธจักขุ ๑๖๙	ไฟเกิดจากพิน ๒๒๑
'พุทธะ' ๑๓/๒๓๒	ไฟสะเก็ดไม้ ๒๒๑
พูดจาเล่นหัวสัพยอกกับมาตุคาม ๑๓๕	ไฟหญ้าแห้ง ๒๒๑

ภ	โกชนะแต่ในที่นั่งแห่งเดียว ๒๔๒
ภพ ๘๒/๘๓	โกชนะที่ทายกถวายศรัทธา ๒๘๒
ภวาสวะ ๑๐๙	โกชนบุตร (สกุล) ๒๙๖
ภักคควโคตร ปริพพาชก ๓๐๓	ม
ภักคคะ ๑๙๗	มคธ ๕๓/๒๒๓/๓๗๗
ภัญญะปริพพาชก ๒๖๙	มฆเทวาราช ๓๗๙
ภันตคาม (หมู่บ้าน) ๓๕๐	มฆเทวมพวัน (สวนป่า) ๓๗๙/๓๘๑
ภัททกัปปี ๑๕	มณเฑียรณะ ๓๗๖
ภัยที่จะเกิดเพราะอวิหิงสาวิตก ๗๑	มนสากตคาม (หมู่บ้าน) ๑๔๗
ภาชนะดิน ๓๔๙	มนต์มหาปริสลักขณะ ๓๑
ภารทวาชโคตร ๔๐/๒๔๔/๒๕๐	มनुषย์ ๑๔๙
ภาวะแห่งผู้ไม่อยากจากไป ๓๒๙	มनुषย์เข้ารับต่อภายหลัง ๒๖
ภิกษุ ๖๖/๗๘	มनुषย์ธรรมดา ๑๒๙
ภิกษุผู้มีชื่อว่ามีมิตรดี ๒๕๔	มनुषย์มีอายุแปดหมื่นปี ๒๒๓
ภิกษุผู้ถึงฝั่ง ๓๐๐	มโนกรรมไม่บริสุทธิ์ ๘๗
ภิกษุผู้เถระ ๒๑๐	มโนปริจาร ๒๖๙
ภิกษุผู้ปานกลาง ๒๑๐	มรرياتทางกาย ๑๓๙
ภิกษุผู้ใหม่ ๒๑๐	มรرياتทางวาจา ๑๓๙
ภิกษุผู้ยังไม่ได้สมาธิ ๘๖	มรرياتทางใจ ๑๓๙
ภิกษุอธิการนิยธรรม ๓๔๑	มรرياتเป็นสง่า ๓๒๕
ภิกษุอุลัชชี ๒๓๗	มหาโควินทพราหมณ์ ๓๘๒
ภุตคาม ๒๘๒	มหานามสากยะ ๔๒/๒๔๐/๒๙๓
เภสกพิวัน (สวนป่า) ๑๙๘	มหานุรุช ๑๕๘/๑๕๙
โภคนคร ๓๕๐	มหานุรุชยอมมีคติสอง ๒๙

มหาปเทส ๓๕๑	มายาเทวี ๑๔/๑๖
มหาปราชญ์ ๑๕๘/๑๕๙	มาร ๑๖๖
มหาปฐิสลักขณะ ๒๙/๓๒๓/๓๒๔	มารดาบิดาไม่ปรารถนาให้บวช ๔๕
มหาภุต ๒๙๗	มารดาแห่งโพธิสัตว์ ๒๔/๒๕/๓๘
มหาอัญญา ๓๗๗	มารบริษัท ๒๖๕/๒๖๖
มหाराชทั้งสี่ ๓๐๑	มาลุงกยะ (ภิกษุ) ๒๑๑/๒๑๓
มหารวัน (สวณป่า) ๑๙๒/๒๒๖/๒๕๒/ ๒๗๖/๒๙๒/๓๐๓/๓๔๓	มาสู่โลกนี้อีกคราวเดียว ๒๗๓ มิจฉาอาชีวะ ๒๘๕
มหาวิภูโกชนนัตถ ๕๗	มิใช่มีลาภสักการะเป็นอันสงส์ ๒๗๕
มหาวิชิตรราช ๓๗๗	มิใช่มีความถึงพร้อมแห่งศีล- - เป็นอันสงส์ ๒๗๕
มหาวิญหะ (ปราสาท) ๓๗๖	มิใช่มีความถึงพร้อมแห่งสมาธิ- - เป็นอันสงส์ ๒๗๕
มหาสุทศน์ (จักพรรดิ) ๓๕๕/๓๗๕	มิใช่มีความถึงพร้อมด้วยญาณทัสนะ- - เป็นอันสงส์ ๒๗๕
มหาสุบิน ๑๐๔	มิได้ลบหลู่ดูถูกสตรี ๒๘๙
มเหสี (แม่น้า) ๒๒๘	มิดิลา (เมือง) ๓๘๐
มักขลิโมฆบุรุษ ๒๖๓	มิลักขะ (ชนชั้น) ๒๙๑
มัชฌิมศีล ๒๙๕	มีกายตรงดุจกายพรหม ๓๐
มัชฌิมาปฏิปทา ๑๔๔	มีกิเลสเครื่องปกปิด อันเปิดแล้ว ๒๙
มัทรี (กษัตริย์) ๓๙๑	มีชนอันตกราบ ๓๓๑
มัลลกษัตริย์ ๓๕๒	มีไค้มัยเป็นภักษา ๕๕
มาคันทียะปริพพาชก ๔๐/๑๑๘	มีชีวิตอยู่ด้วยสุราและเนื้อ ๓๑๔
ม้าชนิดที่อาจฝึกได้ ๒๐๒	มีกรรมเป็นธงชัย ๑๖๒
มาตังคชฎิล ๓๙๓	
ม้าตระกูลวลาห ๓๗๖	
ม้าเป็นพาหนะ ๑๔	

มีธรรมเป็นอธิปไตย ๑๘๑/๑๘๒	โมหะ ๒๔๙
มีปรกติกาล่าวกำต้อนรับเชื้อเชิญ ๓๒๓	ไม่เข้าที่มุงที่บังปีละแปดเดือน ๒๓๕
มีเปลือกไม้เป็นภักษา ๕๕	ไม่จันทะ ๒๒๒
มีพระพักตร์ทางทิศเหนือ ๒๗	ไม่ต้องปิดประตูเรือนในเวลาค่ำคืน ๓๗๘
มีรูปผึ่งผาย ๓๒๒	ไม่ติดจมหมกใจในลาภ ๑๐๖
มีลาภเป็นอานิสงส์ ๒๗๕	ไม่ถือการพูดคำสัจเป็นเหตุถือตัว ๓๗๘
มีศีล ๒๐๓/๒๐๗	ไม่ทรงทำอุโบสถอีกต่อไป ๒๓๗
มีสหรัยเป็นภักษา ๕๕	ไม่ที่มีเกียรติได้นามว่าไม่โพธิ์ ๑๕
มีหญ้าเป็นภักษา ๕๕	ไม่นั่งจมนั่ง ๓๒๕
มีอภิษมามาก ๘๗	ไม่นั่งยันคางด้วยมือ ๓๒๖
มุณีที่ไม่ละกาม ๒๙๙	ไม่ปทุมกะ ๒๒๒
มุณีผู้ชวนขวายเป็นความบริสุทธิ์ ๕๗	ไม่ประมาทมีเพียร มีตนส่งไปอยู่ ๖๙/ ๗๖/๘๕
บุตรและภริยาเป็นอาหาร ๕๗	ไม่เป็นที่กังวลแก่ใคร- - และไม่กังวลถึงใคร ๑๔๗
เมตตาเจโตวิมุตติ ๑๔๘	ไม่เป็นที่กังวลถึงใคร ๑๔๗
เมตเตยยะ (พุทฺธะ) ๒๒๓	ไม่เป็นที่กังวลถึงใคร ๑๔๗
เมถุนธรรมด้วยภรรยาเก่า ๑๙๒	ไม่มีความลับที่ต้องช่วยปิด ๑๒๘
เมทพุปะ (นิคม) ๓๒๙	ไม่ยกขาสูงเหมือนเดินในน้ำ ๓๒๕
เมืองงานแรกนา ได้ปฐมฌาณ ๖๖	ไม่ยันกายด้วยมือแล้วจึงนั่ง ๓๒๕
เมืองขึ้นแห่งโกศล ๒๑	ไม่รับอาหารที่เขาร้องเชิญ ๕๔
เมืองแห่งชาวกาสิ ๑๗๓	ไม่สดขุ่มยาง แะอยู่ในน้ำ ๕๔
แมลงวัน ๒๙๑	ไม่สดขุ่มยาง วางอยู่บนบก ๖๐
โมคคัลลานะ ๑๖/๑๒๘/๒๓๗/๒๘๖/ ๒๙๕	ไม่สลพัะ ๒๒๒
โมฆบุรุษ ๑๙๒/๒๑๑/๒๒๕/๒๓๘/ ๒๖๓/๓๐๔	ไม่สากะ ๒๒๒

ไม้สาละ ๒๒๒/๒๕๒

ไม้สีไฟ ๕๙

ไม้สีสปา ๑๙๙/๒๔๕

ไม้เสพเมถุนจนตลอดชีวิต ๓๐๔

ไม้หมุนกายนั้ง ๓๒๕

ไม้แห้งสนิท วางอยู่บนบก ๖๐

ไม้โศก ๑๙๙

ย

ยมนา (แม่น้ำ) ๒๒๘

ยโสธรวา ๑๔

ยอดคน ๒๗

ยอดเรือ ๓๙๖

ยอดแห่งแก่นไม้หอม ๓๑๒

ยอดแห่งดอกไม้หอม ๓๑๓

ยอดแห่งรากไม้หอม ๓๑๒

ยอดแห่งปรมัตถธรรม ๓๑๓

ยอดแห่งพรหมจรรย์ ๑๗๕

ยักษ์ ๓๐๑

ยักษ์ชั้นสูง ๓๐๒

ยักษ์ชั้นกลาง ๓๐๒

ยักษ์ชั้นต่ำ ๓๐๒

ยักษ์และรากษส ๑๙๕

ยักษ์ส่วนมาก ๓๐๒

ยัญญ์ ๒๕๘

ยัญญ์ที่ทำสืบสกุลกันลงมา ๒๕๙

ยามเฝ้าตลิ่งให้ปวงสัตว์ ๑๙๔

ยื่นกระหย่ง ๕๕

ยื่นแก้ความขลาด ๘๘

ยื่นคลอด ๒๖

ยื่นเดินบนหนาม ๕๕

ยื่นไม่ย่อตัว แต่จะเข้าได้ ๓๐

ยุดัญชยะ (เจ้าชาย) ๓๙๕

โยคักเขมธรรม ๑๐๔

ร

รมณีสถานมีป่าชฎุปาเยือกเย็น ๕๓

ร่วมไม้หว่ามีเงาเย็นสนิท ๖๖

รสอร่อยของรูป ๗๙/๘๐

รสอร่อยของอุปาทานขันธุ์ ๘๐

รสอร่อยในโลก ๖๗/๖๘

ร้องขานชื่อและโคตรของตน ๓๐๑

ร้องเจ็บบ่ ๓๑๕

รอยเท้าอสูร ๕๘

รวินา ๒๕๑

ระเบียบวินัยพระสุคต ๙

รากษส ๑๙๕

รากษ ๒๖๘

ร่างกายที่ยาววาหนิ่งนี้เอง ๒๙๗

ราชคฤห์ ๑๒/๑๒๖/๑๓๑/๑๕๘/๒๐๖/

๒๑๙/๒๔๒/๒๔๔/๒๖๗/๒๗๕/	เรียนธรรมได้ไว ชั่วเวลาได้ตอบ ๕๐
๒๗๗/๒๙๐/๒๙๐/๒๙๓/๓๐๑/	เรื่องก่อนประสูติ ๑๙
๓๔๑/๓๕๘/๓๘๒	เรื่องก่อนตรัสรู้ ๖๙/๗๓/๗๗/๗๘/๗๙/ ๘๐/๘๑/๘๔/๘๖/๘๙/๙๐/๙๔
ราชสีห์ ๑๙๐	เรื่องก่อนหน้าปรินิพพาน ๓๔๑
รากษะ(อุบาสก) ๓๔๕	เรื่องความทุกข์ ๒๐๒
รามบุตร ๕๑/๑๗๒	เรื่องฉันทปลาดินเนื่อ ๒๗๗
รามะรัฐธรรมโต ท่านรัฐธรรมนั้น ๕๓	เรื่องซึ่งพันวิสัยโลก ๑๓๙
ราหุล ๑๔	เรื่องที่เชื่อแล้ว จะได้ประโยชน์สุข ๑๒
รู้แจ้งกระทำให้เป็นญาณ ๑๔๔	เรื่องที่สุดในโลก ๒๙๕
รูปนิมิต ๗๖	เรื่องนี้ควรฟังควรเชื่อ ๑๓๙
รู้ประมาณในโภชนะ ๒๐๓/๒๐๘	เรื่อน ๓๙๖
รูปสัญญา ๙๙	แรกถึงกระแสแห่งพระนิพพาน ๒๗๓
รूपานัง อตินิชฌายิตัจจะ ๗๕	โรงบูชาไฟ ๑๑๘
รู้สึกถึงโทษทรมานของการต้องเกิด ๔๔	โรสิกพราหมณ์ ๓๒๐
รู้สึกปวดท้งศีรษะเหลือประมาณ ๖๒	โรหิตัสส์ (เทวบุตร)๒๙๕
รู้สึกปฏิภูมต่อสิ่งไม่ปฏิภูม ๙๓	ล
รู้สึกไม่ปฏิภูมต่อสิ่งปฏิภูม ๙๓	ลมกล้าแห่งเขาขัณฑ์ระหม่อม ๖๒
รู้สึกปฏิภูมต่อสิ่งไม่ปฏิภูมและปฏิภูม ๙๓	ลมกล้าหวนกลับลงแห่งพื้นท้อง ๖๓
รู้สึกไม่ปฏิภูมต่อสิ่งปฏิภูมและ -	ลมเวรัมพา ๒๔๖
- ไม่ปฏิภูม ๙๔	ลมออกทางช่องหูทั้งสอง ๖๒
'เรากี่ฆ่าเขาเสีย' ๒๑๘	ละทิ้งศาสนาบวชเป็นปริพาชก ๑๒๒
เราเป็นแต่บอกทางเท่านั้น ๒๑๙	ลักษณะของการพูดเพื่อแจ้ง ๓๗
เราไม่ขี้หวัใจอีกต่อไป ๓๑๗/๓๓๓	ลัทธิกรรม ๓๒๒
'เราไม่ให้ผ่าลูกศรออก' ๒๑๑	

ลัทธิของพระองค์ ๒๕๖	เลาะลัดจากป่านีสู่ป่าไผ่ ๕๖
ลัทธิทำลายโลก ๒๖๒	โลก ๒๙๗
ลัทธิที่ว่าสุขทุกข์เพราะกรรมเก่า ๒๕๙	โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์ ๓๕๖
ลัทธิที่ว่าสุขทุกข์เพราะการบังดาล ๒๖๑	โลกจักฉิบหาย ๑๖๘
ลัทธิที่ว่าสุขทุกข์ไม่มีเหตุปัจจัย ๒๖๒	โลกธาตุหนึ่งมีพระพุทธรเจ้าองค์เดียว ๗
ลัทธินต์ถิกทมิฏฐิ ๒๖๙	โลกมีจำนวนพันหนึ่ง ๑๕๒
ลัทธิมกขลิวาท ๒๖๒	โลกไม่ฉาบทาแปดเปื้อน ๑๔
ลัทธิอภิริยทมิฏฐิ ๒๖๙	โลกันตตริกนรก ๒๓
ลัทธิเหตุกทมิฏฐิ ๒๖๙	โลกุตตรธรรมมีสำหรับคนทั่วไป ๒๒๐
ลัทธิอื่น ๒๗๒	โล่งโถงไม่มีอะไรกัน แต่มีคมน ๒๓
ลายฝ่ามือเท้าจุดตาย ๓๐	โลหิจจพราหมณ์ ๓๒๐
ลิจฉวีทุมมุข ๓๑๔	ว
ลิจฉวีบุตรผู้มัวเมาปาฏิหาริย์ ๓๐๓	วจักรกรรมไม่บริสุทธิ์ ๘๗
ลึนเพียงพอ ๓๐	วนส์ถน ๓๖๖/๓๖๗
ลีลาศสง่างดงาม ๓๒๕	วรรณะสีจำพวก ๑๐๖
ลูกได้กระป๋องเปร่า ๓๒๐	วัจฉโคตร ๑๕๗/๒๗๕/๓๑๑
ลูกไก่เจียบ ๓๑๕	ัจฉายนะโคตร ๓๑๕
ลูกไก่ตัวพีที่สุด ๑๑๗	วัชชี ๒๘๙/๓๖๖
ลูกไซ่แห่งทุกข์ ๘๑	วัชชีคาม ๓๐๔
ลูกสาวที่เป็นหม้ายมีลูกติดรุงรัง ๒๔๕	วัชชีธรรม ๒๘๙
ลูกวัตร (วัตรในการเสerahมอ) ๕๖	วัฏสงสารของพระองค์ ๓๖๖
ลู่วางที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์ ๑๗๐	วัฏอันเป็นที่อยู่ของมฤตยู ๑๒/๑๓๙
ลูบค้ำพระจันทร์พระอาทิตย์ ๘๙	วัตตบพ ๓๐๔
เล่นหัวสัพยอกกับมาตุคาม ๑๓๕	

วัดตุลาคม ๖๐	ว่ายทวนกระแสดกลับมา ๑๙๕
วัดรของเดียรกีร์ ๕๔	วาเสฏฐโคตร ๓๕๖
วัดรที่เศรำหมอง ๒๙๙	วาเสฏฐะมานพ ๒๐/๑๔๗
วัดรในการอยู่เบกขา ๕๘	วิจิกิจฉา ๗๓/๒๐๔/๒๐๙
วัดรในความเป็นผู้ไม่รังเกียจ ๕๖	วิชา ๘๓/๘๔/๑๑๑
วัดรในความเป็นผู้เศรำหมอง ๕๖	วิชาที่ ๑. ๑๐๗
วัดรในความเป็นผู้สงัดทั่วแล้ว ๕๖	วิชาที่ ๒. ๑๐๘
วัดรในบาตร ๓๒๗	วิชาที่ ๓. ๑๐๙
วัดรเพื่อความเป็นผู้มีตบะ ๕๖	วิชาชื่อคันธารี ๑๕๔
วัดรอย่างกิเลส ๕๔	วิชาชื่อมณิกา ๑๕๔
วัดรยื่นอย่างเดียว ๒๙๓	วิญญาณ ๘๒/๘๔
วัหายหาไม่พบ ๖ วัน แล้ว ๒๔๔	วิญญาณอันแล่นไปตามความรำลึก ๖๖
วัสสการพราหมณ์ ๑๓๑/๑๕๘	วิญญาณัญญาตนะ ๑๐๐
๒๘๙/๓๑๘	วิเทหะ ๓๑๐
วัสสะปริพพาชก ๒๖๙	วิธีฆ่าอย่างดีในวินัยพระอรียะ ๒๑๘
วาศาครั้งสุดท้ายของตถาคต ๓๕๘	วิธีน้อมจิตออกจากกาม ๗๒
วาศาจริง มีประโยชน์ นำฟัง ๑๘๘	วิธีบันลือธรรมให้แผ่กว้างไป ๑๕๓
วาศาจริง มีประโยชน์ ไม่นำฟัง ๑๘๘	วิธีฝึกที่รุนแรง ๒๑๗
วาศาจริง ไร้ประโยชน์ แต่นำฟัง ๑๘๘	วิธีฝึกที่ละมุนละไม ๒๑๗
วาศาจริง ไร้ประโยชน์ ไม่นำฟัง ๑๘๘	วิธีฝึกที่ละมุนละไมและรุนแรง ๒๑๗
วาศาไม่จริง ไร้ประโยชน์ แต่นำฟัง ๑๘๘	วิธี 'รุก' ฆ่าศึกให้แพ้ภัยตัว ๑๒๒
วาศาไม่จริง ไร้ประโยชน์ ไม่นำฟัง ๑๘๘	วิธีละและบรรเทาการวิตก ๖๙
วาศาที่ต้องเลือกให้เหมาะกาล ๑๘๘	วิธีละและบรรเทาพยาบาลวิตก ๖๙
วาศาเป็นที่ชอบใจแห่งชาวเมือง ๓๒๒	วิธีละและบรรเทาวิหิงสาวิตก ๗๐

วิธีแห่งมหาัญญ ๓๗๘	เวลาที่ควรบัญญัติวินัย ๑๙๐
วิธีแห่งอิทธิบาท ๗๘	เวลาปรีนิพพาน ๓๔๗
วินัยของพระสุคต ๙	เวลามปราหมณ์ ๓๘๘
วินัยของพระอริยเจ้า ๒๑๘	เวลาสมควรปรีนิพพาน ๑๖๖
วิปัสสีพุทธะ ๓๐๒	เวลส์ (วรรณะ) ๒๒๑
วิมุติของภิกษุณี ๒๙๕	เวสสภูพุทธะ ๓๐๒
วิมุติญาณทัสนะชั้นอเสขะ ๒๗๖	เวสสวัณ (มหाराช) ๓๐๑
วิมุติวาที ๑๓๔	เวสสันดร (ราชา) ๓๘๙
วิวัฏฏกัปป ๑๐๗	เวสาร์ชชญาณ ๑๒๑/๒๖๕
วิวัฏฏะอันไม่เป็นที่อยู่ของมาร ๑๒/๑๓๙	เวสาลี ๒๔/๒๘/๑๑๒/๑๑๙/๑๔๙/๑๕๑/
วิสุสุกัมม (เทวนบุตร) ๓๙๒	๗๙/๑๘๙/๑๙๒/๒๒๖/๒๕๒/
วิหารธรรม ๒๔๒	๒๖๕/๒๘๙/๓๐๓/๓๔๕/๓๖๖/๓๖๗
วิหารธรรมที่ทรงอยู่มากที่สุด ๙๐	เวพุกคาม (หมู่บ้าน) ๓๔๖
วิหารธรรมอันสงบบ้าง ๒๕๔	ศ
วิหิงสาวิตก ๗๐	ศรัทธา ๒๕๑
เวชยันตรถ ๓๗๖	ศัตรูไม่อาจปลงชีวิตในระหว่าง ๓๒
เวทนา ๘๒/๘๓	ศาสดาของพวกเขย ๓๕๖
เวทนาเก่า ๓๒๗	ศิษย์ที่ดี ๒๒๕
เวทนาใหม่ ๓๒๗	ศิษย์ที่ไม่ดี ๒๒๕
เวทนาคปุระ (หมู่บ้าน) ๒๔๗	ศีระวักับกับกรอบหน้า ๓๑
เวภพิตะ (นิคม) ๓๗๒	ศีลชั้นอย่างยิ่ง ๒๓๖
เวรัชราปราหมณ์ ๑๑๗/๑๖๑/๒๗๘/๓๑๑	ศีลชั้นอเสขะ ๒๗๖
เวรัชรา (เมือง) ๑๖๑/๑๙๐/๒๗๘/๓๑๑	ศีลบริสุทธิ ๑๒๘
เวลาชั่วที่เจรจาโต้ตอบ ๕๐	ศีลวิบัติ ๓๔๓

<p>ส</p> <p>สกทาคามี ๒๗๓</p> <p>สกุลจักสาน ๒๒๒</p> <p>สกุลจันฑาทาล ๒๒๒</p> <p>สกุลเทหยากเยื่อ ๒๒๒</p> <p>สกุลทำรถ ๒๒๒</p> <p>สกุลพวกพราน ๒๒๒</p> <p>สกุลทนายปริพาชก ๒๓๔/๒๓๖/๒๔๒</p> <p>สคารวะพราหมณ์ ๔๔/๒๒๙</p> <p>สงฆ์จำนวนร้อยเป็นอนเนก ๒๒๔</p> <p>สงฆ์ประกอบด้วยคุณอันใหญ่ ๑๖๕</p> <p>สงฆ์หมู่ใหญ่เพราะตั้งมานาน ๑๙๑</p> <p>สงฆ์หมู่ใหญ่เพราะแผ่ไปเต็มที ๑๙๑</p> <p>สงฆ์หมู่ใหญ่เพราะมีลาภมาก ๑๙๑</p> <p>สติ ๒๕๑</p> <p>สติปฏิฐานสี่ ๑๗๑/๒๓๗</p> <p>สิ้นเท้ายาว ๓๐</p> <p>สบตาด้วยตามาคูคาม ๑๓๖</p> <p>สมณบริษัท ๒๖๕/๒๖๖</p> <p>สมณบัณฑิต ๒๑๖/๓๑๗/๓๓๒</p> <p>สมณพราหมณ์ที่เป็นผู้รู้ ๒๖๗/๒๖๙</p> <p>สมณพราหมณ์ที่สอนเรื่องกรรม ๒๙๐</p> <p>สมณพราหมณ์ผู้อยู่ด้วยความหลง ๑๐</p> <p>สมณสากยะปุตติยะ ๒๒๘/๓๐๔</p>	<p>สมณะของลัทธิอื่น ๒๗๒</p> <p>สมณะที่ ๑. ๒๗๒/๓๕๖</p> <p>สมณะที่ ๒. ๒๗๒/๓๕๖</p> <p>สมณะที่ ๓. ๒๗๒/๓๕๖</p> <p>สมณะที่ ๔. ๒๗๒/๓๕๖</p> <p>สมณะในธรรมวินัยนี้ ๒๗๒</p> <p>สมณะมีแต่ในศาสนานี้ ๓๕๖</p> <p>สมณะสุขุมาล ๒๔๙</p> <p>สมณะหัวโล้น ๓๗๒</p> <p>สมณะอย่างชอบธรรม ๒๖๐</p> <p>สมสู่กับภคินีของตนเอง ๑๙</p> <p>สมัยใดสมาธิมาก จักขุก็มาก ๗๖</p> <p>สมาคมอย่างสนิทสนมกับบริษัท ๒๖๖</p> <p>สมาบัติทั้งเจ็ด ๕๑</p> <p>สมาบัติทั้งแปด ๕๓</p> <p>สมาธิเคลื่อน ๗๓</p> <p>สมาธิเจ็ดอย่าง ๗๗</p> <p>สมาธิชั้นอเสขะ ๒๗๖</p> <p>สมาธิโดยวิธีสามอย่าง ๗๗</p> <p>สมาธิน้อย ๗๖</p> <p>สมาธินิมิต ๗๓</p> <p>สมาธิสัมปยุตต์ด้วยฉันทะ ๗๙/๘๙/๑๕๑</p> <p>สมาธิสัมปยุตต์ด้วยวิริยะ ๗๙/๘๙/๑๕๑</p> <p>สมาธิสัมปยุตต์ด้วยจิตตะ ๗๙/๘๙/๑๕๑</p>
---	---

สมาธิสัมปยุตต์ด้วยวิมังสา ๗๙/๘๙/๑๕๑	สังวัฏฏ์กับปี ๑๐๗
สยัมภู ๓๘๘	สังเวชนียสถาน ๓๖๐
สรวะปริพาชก ๓๑๔	สังสมบารมีสี่องสงฆ์กับปี ๓๘๕
สรวุ (แม่น้ำ) ๒๒๘	สังสารวัฏ ๓๙๖
สรวริณียัญญ์ ๒๕๘	สังจกะอัคคิเวสนะนิครนถ์ ๒๒๖/๒๖๗/ ๒๗๖/๓๑๓/๓๑๔
สรวะ ๓ สรวะ ๓๘	
สรวะโบกขรณีนีข่างภูเขานิพพานต์ ๑๙	สังขัย (ราชา) ๓๙๐
ส่วนสุดและมัชฌิมา ๑๔๔	สังขชาติแห่งคนตรง ๑๙๖
สหัสสิจุฬานิกาลโลกธาตุ ๑๕๒	สังขญมะ ๓๗๑
สหัมบดีพรหม ๑๖๔/๑๖๘/๑๖๙/๑๗๑	สังขญา (ความรู้สึก) ๒๕๔
สหายนกับเหล่าเทพในดาวดึงส์ ๔๑	สังขญาทางกามเกิดแทรกแซง ๙๕
สหพายตนะ ๘๒/๘๓	สังขญาในวิตกเกิดแทรกแซง ๙๖
สอนตอนเช้า เย็นลงก็บรรล ๑๙๙	สังขญาเวทียตนิโรธ ๑๐๓/๓๕๘
สอนตอนเย็น รุ่งเช้าก็บรรล ๑๙๙	สังขญีวาท - ว่ามีสังขญา ๑๔๒
สอนแต่เรื่องความทุกข์เท่านั้น ๒๐๒	สังขญูชนนีในภพ ๒๐๕
สังกะ (จอมเทพ) ๒๙๗	สังตัมพเจตีย์ ๓๐๔
สังกกายะ ๑๒๔/๑๓๐	สังตว์ดุจดอกบัว ๓ เหล่า ๑๖๙
สังขพรหมณ ๓๘๗	สังตว์ที่มีความไม่หลงเป็นธรรมดา ๓๔๐
สังขาร ๘๒/๘๔	สังตว์ที่มีธุลีในดวงตาแต่น้อย ๑๖๘/๘๘
สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ๒๘๘	สังตว์น้อย ๆ ที่มีคติไม่เสมอกัน ๕๖
สังขารทั้งปวงทุกข์ ๒๘๘	สังตว์ผู้เกิดขึ้นเกื้อกูลชนเป็นอันมาก ๑๐
สังคหวัตถุ ๓๓	สังตว์ผู้เคลื่อนกล่นด้วยโสภ ๑๖๘
สังขบริษัทที่เจียบเสีง ๓๓๑	สังตว์ผู้มีความหลงไม่เป็นปรกติ ๑๐
สังขสันนิบาตล้วนเป็นชีณาสพ ๑๖	สังตว์ผู้ยังมีเวทนาอยู่ ๒๗๐

สัตว์ผู้รู้ทั่วถึงธรรม ๑๖๘	'สากยะ' ๒๐
สัตว์พวกที่จะเสื่อมจากคุณ ๑๘๘	สากยะ (แคว้น) ๓๒๙/๓๓๔
สันตภูมฺหะ (อุบาสก) ๓๔๕	สากยะโดยชาติ ๒๑
สันตสูติตะ (จอมเทพ) ๒๙๗	สากยะตระกูล ๑๔/๓๑๐
สัปปีเน (แม่น้ำ) ๑๒๒/๑๔๕/๓๑๔	สาเกต (เมือง) ๑๓๒
สัพพัญญุกิริยาบถ ๑๕๗	สามัคคี ๒๔๐
สัมพุทฺธะ ๑๖๒	สามัญญคุณ ๓๓๕
สัมพุทฺธะผู้ถอนลูกศร ๒๓๒	สารันททเจดีย์ ๒๘๙
สัมมาปฏิบัติ ๑๔๔	สารีบุตร ๑๖/๕๔/๑๑๙/๑๔๙/๑๖๒
สัมมาทิฏฐิ ๑๔๕	๑๙๐/๒๓๑/๒๓๒/๒๖๕/๓๐๐/
สัมมาสังกัปปะ ๑๔๕	๓๓๙/๓๖๖/๓๖๗
สัมมาวาจา ๑๔๕	สาละ (ต้นไม้) ๑๓๑/๓๑๑/๓๖๐/๓๗๖
สัมมากัมมันตะ ๑๔๕	สาวกของพระผู้มีพระภาค ๓๐๒
สัมมาอาชีวะ ๑๔๕	สาวกเดียรฉีย์ ๓๒๐
สัมมาวายามะ ๑๔๕	สาวกที่เข้มงวดกว่าพุทธองค์ ๒๓๔
สัมมาสติ ๑๔๕/๒๖๗	สาวกแท้ รูปที่ล้ำหลังเขาที่สุด ๑๙๒
สัมมาสมาธิ ๑๔๕/๒๖๗	สาวกสันนิบาตสงฆ์ ๑๒๕๐ รูป ๑๖
สัมมาสัมพุทธเจ้าชื่อว่าโคตมะ ๑๔	สาวกองค์สุดท้าย ๓๕๖
สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ๑๖๔/๒๖๓	สาวัดดี ๒๐๒/๒๑๘/๒๒๖/๒๒๘/
สัมมาสัมพุทธะ ๑๒๑/๑๕๖/๑๕๗	๒๓๗/๒๗๖/๒๘๖/๓๖๘
สัมมาสัมพุทธะสององค์- เกิดขึ้นพร้อมกัน ๗	สาเหตุที่หมุนกลับจากกามไม่ได้ ๔๒
สัมมาสัมโพธิญาณอันสูงสุด ๑๔	สาฬหะ (ภิกษุ) ๓๔๔
สัสสตวาท- เทียงทุกอย่าง ๑๔๐	สำนักปริพพาชก ๒๖๗
	สำรวจรวมในอินทรียทั้งหลาย ๒๐๓/๒๐๗

ลิกขาบทเล็กน้อย ๓๕๗	สิ่งที่ตรัสรู้แต่ไม่ทรงนำมาสอน ๑๙๙
ลิกขีพุทธะ ๓๐๒	สิ่งที่ทรงตัวอยู่ได้เอง ๒๘๘
สิ่งซึ่งมีรูปเป็นที่ยินดี ๑๑๘	สิ่งที่ทำได้เป็นสักขีพยานทันชาตินี้ ๘๙
สิ่งซึ่งมีเสียงเป็นที่ยินดี ๑๑๘	สิ่งที่น่าอัศจรรย์ ๒๒๗/๒๒๙
สิ่งซึ่งมีกลิ่นเป็นที่ยินดี ๑๑๘	สิ่งที่พระอริยเจ้าว่าเป็นสุข ๑๓๐
สิ่งซึ่งมีรสเป็นที่ยินดี ๑๑๘	สิ่งที่มนุษย์เข้าไปเทิดทูนเอาไว้ ๔๓
สิ่งซึ่งมีโณฏฐัพพะเป็นที่ยินดี ๑๑๘	สิ่งที่เกิดความเกิดเป็นธรรมดา ๔๒
สิ่งซึ่งมีธรรมารมณเป็นที่ยินดี ๑๑๙	สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ๔๒
สิ่งทั้งปวงไม่ควรเข้าไปยึดถือ ๒๘๗	สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ๔๒
สิ่งเกื้อกูลแก่มหาชนเป็นอันมาก ๙	สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา ๔๓
สิ่งที่คนในโลกมัวหลงแสวงหา ๔๓	สิ่งที่มีความโศกเป็นธรรมดา ๔๓
สิ่งที่ควรกำหนดรู้ ๑๑๑	สิ่งที่มีความเศร้าหมอง-
สิ่งที่ควรละเสีย ๑๑๑	- โดยรอบด้านเป็นธรรมดา ๔๓
สิ่งที่ควรทำให้แจ้ง ๑๑๑	สิ่งที่มีผลมาก ๒๙๙
สิ่งที่ควรทำให้เกิดมี ๑๑๒	สิ่งที่ไม่อาจทำให้ตถาคตจิตใจ ๑๓๓
สิ่งที่ใครจะได้ง่าย ๆ เป็นไม่มี ๔๕	สิ่งที่ยังมองไม่เห็น และยังไม่-
สิ่งที่ใคร ๆ ทำได้โดยยาก ๑๔	- ได้นำมาทำให้การคิดนึกให้มาก ๙๕
สิ่งที่ตถาคตกำหนดรู้รอบแล้ว ๑๑๑/๑๓๒	สิ่งที่ยังไม่เคยได้รู้รสเลย ๙๕
สิ่งที่ตถาคตละได้แล้ว ๑๑๑/๑๓๒	สิ่งที่เราไม่พยากรณ์ ๒๑๒
สิ่งที่ตถาคตได้ทำให้แจ้งแล้ว ๑๑๑/๑๓๒	สิ่งที่เราพยากรณ์ ๒๑๓
สิ่งที่ตถาคตได้ทำให้เกิดมีแล้ว ๑๑๒/ ๑๓๒	สิ่งที่เรียกว่านามรูป ๒๗๐
สิ่งที่ตถาคตไม่ได้ยินได้ฟังมาก่อน ๑๑๑	สิ่งที่แล่นดังไปสุดโต่ง ๑๐๙
สิ่งที่ตรัสรู้ ๑๐๙	สิ่งที่น่ารักน่าเพลิดเพลิน ๑๙๕
	สินีปุระ (ราชกุมาร) ๑๙
	สินีรุ (ภูเขา) ๓๙๐

สีกายดุจทอง ๓๐	สุภฏะ (อุบาสก) ๓๔๕
สีพี (เมือง) ๓๙๑	สุภวัน (สงวนป่า) ๑๓๑/๒๕๒
สีลวาที ๑๓๓	สุภัททะปริพพาชก ๔๕/๓๕๖
สีสปา (ไม้) ๑๙๙	สุภัททาเทวี ๓๗๖
สีหนาทโดยชอบ ๒๗๒	สุมาคธา (แม่น้ำ) ๑๙๖
สีหเสยยาครั้งสุดท้าย ๓๕๓	สุยามะ (จอมเทพ) ๒๙๗
สีหะ (สัตว์) ๑๒๔/๑๘๙	สุกรมัทวะ ๓๕๑
สุขที่ต่ำทราม ๑๔๔	สูงด้วยคุณธรรมกว่าเขาทั้งหมด ๒๗
สุขและโสมนัส ๖๗/๗๙	สุทร (วรรณะ) ๒๒๑
สุขวิหารในทิวภูมิธรรม ๒๕๐	เสขะ ๒๐๕
สุขอันเกิดแต่พรหมจรรย์ ๓๑๗	เสนากุมภันท์ ๓๐๑
สุคติโลกสวรรค์ ๔๑	เสนาคนธรรพ์ ๓๐๑
สุจันทะ (ปราสาท) ๑๔	เสนานาค ๓๐๑
สุชาติตา (อุบาสิกา) ๓๔๕	เสนายักษ์ ๓๐๑
สุทธาวาส ๒๕๒/๓๖๖	เสนาสนะยากที่จะเสพได้ ๘๖
สุทโธทนะ ๑๔/๑๖	เสนาสนะอันสงัด ๘๖
สุทัตตะ (อุบาสก) ๓๔๔	เสพเมถุนด้วยภรรยาเก่า ๑๙๒
สุทัสสา (สุทธาวาส) ๒๕๓	เสพเสนาสนะอันสงัด ๒๐๔/๒๐๘/๒๓๘
สุทัสสี (สุทธาวาส) ๒๕๓	เสลาพราหมณ์ ๑๖๑/๒๓๑
สุทินน์ (ภิกษุ) ๑๙๒	เสวยสุขด้วยนามกาย ๙๖
สุนักขัตตลิจฉวีบุตร ๓๐๓	เสียงกล่าวสรรเสริญพรโคดม ๓๑๐
สุนัขัจจอก ๓๑๔	เสียงคนนอกที่กล่าวถึงพระองค์ ๓๐๗
สุนิมมิตะ (จอมเทพ) ๒๙๗	เสียงดูจนกการวิก ๓๑
	เสียงเสียงพรหม ๓๑

เสียงที่ได้ยินตลอดทุกโลกธาตุ ๑๕๒	หมื่นโลกธาตุห้วนไหว ๒๓
เสียงเล่าลืออันมีแก่พระโคตม ๓๒๔	หมู่ชนชาวกรุง ๔๐
เสียงชีพไม่เสียงศีล ๒๒๖	หลงกาม ๔๒
แสงสว่างเนื่องด้วยการจุติ ๒๓	หลักเกณฑ์การฝึกตามลำดับ ๒๐๒
แสงสว่างเนื่องด้วยการประสูติ ๒๘	หลักคิดของภิกษุในศาสนา ๒๘๗
แสงสว่างเนื่องด้วยการตรัสรู้ ๑๑๒	หลักในการตรัส ๑๘๘
แสงสว่างเนื่องด้วยการแสดงธรรมจักร ๑๗๙	หลักมหาปเทศ ๓๕๐
แสงสว่างและการเห็นรูปหายไป ๗๓	หลังเต็มไม่มีร่อง ๓๐
แสงสว่างอันโอฬารหาประมาณมิได้ ๒๓	หลายคนแปลงรูปเป็นคนเดียว ๘๙
แสดงอำนาจทางกายไปพรหมโลก ๘๙	หลุดจากกาม ๔๒
แสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ฯ ๔๕	หลุมถ่านเพลิง ๑๙๓
โสณทัณฑพราหมณ์ ๓๒๑	ห้วงน้ำลึก ๑๙๕
โสดาบัน ๒๗๓	หอกปาก ๒๔๐
ห	หัตถกเทวบุตร ๓๑๙
หงายของที่คว่ำอยู่ ๒๑๔	หัตถกะ อาฬวกะ ๒๔๕
หญ้าคาขอกขึ้นจากสะดือ ๑๐๕	หัตถาฬวะ (อุบาสก) ๑๕
หญ้าคาที่จับไม่ดีแล้วดึง ๒๙๙	หัตถิคาม (หมู่บ้าน) ๓๕๐
หนทางเครื่องไปทางเดียว ๑๗๑	หัตถินีกะ (ราชกุมาร) ๑๙
หนทางแห่งการตรัสรู้ ๖๖	หัวใจพระธรรม ๑๙๒
หนอนคลานขึ้นตามเท้าถึงเข่า ๑๐๕	หายใจเข้าก็มีสติ ๙๑
หนังท้องกับกระดูกยันหลังชิดกัน ๕๙	หายใจเข้ายาว - เข้าสั้น ๙๑
หน้าที่พระพุทธรเจ้า ๓๔๐	หายใจออก ก็มีสติ ๙๑
หนุกระโดดโลดเต้นในยุ้งเปล่า ๒๔๕	หายใจออกยาว - ออกสั้น ๙๑
หมดกจิควรรทำ ๑๙๖	หิ้งห้อย ๒๕๖

หิริญญวดี (แม่น้ำ) ๓๕๓

หิริ ๒๕๑

เหิงอไหลจากรักแร้ ๒๖๕

เหตุเกิดของโลก ๒๙๗

เหตุของความเจริญ ๒๘๙

เหตุต้องท่องเที่ยว ๓๖๖

เหตุได้ชื่อว่า 'สากยะ' ๒๐

เหตุที่ทำให้แผ่นดินไหว ๓๕๘

เหตุเป็นที่บังเกิดแห่งกาม ท. ๔๐

เห็นแจ้งกระทำให้เป็นจักขุ ๑๔๔

เห็นรูปแต่จำแสงสว่างไม่ได้ ๗๖

เห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย ๒๐๓/๒๐๗

เห็นอย่างดีด้วยปัญญา ๖๘

เหมาะแก่การลับขงมนุษย์ ๓๐๒

เหล่าสัตว์ถูกค้นหาในกามเคี้ยวกิน ๔๑

เหลี่ยมคูนของราชสีห์ ๑๙๐

เหลียวทั้งกาย ๓๒๕

แห้งร้อนแล้วแต่ผู้เดียวในป่า ๕๗

แหล่งซื้อขายโคของพวกมิลักขะ ๒๙๑

ให้ทาน เพื่อทำใจที่พร่องให้เต็ม ๓๗๕

ฤ

ฤดูหนาวระหว่างแปดวัน ๕๗/๒๔๕

ฤทธิ ๑๕๐

ฤษี ชื่อคณธวระ ๑๕๔

ฤษีชื่อโรหิตัสส์ ๒๙๖

ฤษีภายนอก ๓๑

อ

อกนิษฐา (สุทธาวาส) ๒๕๓

อกิตติดาบส ๓๘๕

องคชาติตั้งอยู่ในฝัก ๓๐

องคชาติแห่งมาตุคาม ๑๙๓

องค์อวัยวะของพระราชา ๒๐๖

อจิรวดี (แม่น้ำ) ๒๒๘

อจิรวตะ (สามเณร) ๒๐๖

อเจลละ (นักบวชเปลือย) ๓๐๓

อเจลกัสสปะ ๑๒๕/๑๓๓/๒๑๔/๒๕๖/

๒๕๗/๒๕๙

อดอาหารโดยประการทั้งปวง ๖๔

อดปัปา (สุทธาวาส) ๒๕๓

อดลีลนวิริยะ (เพียรหย่อน) ๗๕

อดทุกขมสุข (ฌาณที่ ๔) ๘๙

อดิคุศลธรรม ๓๖๘

อดิจสมุปบันนิกา - เกิดเองลอยๆ ๑๔๑

อดิเชคุจณะ (คืออดิจิต) ๑๓๔

อดิปัญญา ๑๓๔/๒๓๖

อดิวิมุตติ (คือฉันทะหรืออภัยาศัย) ๑๒๐

อดิศีล ๑๓๔/๒๓๖

อดิษฐานความเพียร ๑๐๔

อนภิขณา ๒๖๗	อมตะ ๒๕๑
อนัตตลักขณสูตร ๑๗๗	อมนสิการ ๒๓
อนัตตในเบญจขันธ์ ๒๒๖	อมนุชย์ ๓๒๓
อนาถปิณฑิก คหบดี ๓๐๑/๓๘๘	อมราวีกเขปิกา-พุดไม้ให้ตัวตาย ๑๔๑
อนาถปิณฑิกเทพบุตร ๓๐๐	อมิตรผู้ทำอันตราย ๒๗๖
อนาวฏญาณทัสนะ ๓๒๕	อญฺหฺลิกเร้นตลอดเวลาถึงเดือน ๒๕๒
อนุตตรธรรมจักร ๑๗๘/๒๓๒	อหฺตตผลชั่วเวลา ๗ วัน ๑๙๗
อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ๖๗/๖๙/ ๘๐/๘๖/๑๑๒/๑๓๒/๑๓๘/ ๑๕๖/๑๕๗	อหฺตตสัมมาสัมพุทธะ ๑๓๐
อนุปาทเสสนิพพาน ๒๐๑/๓๕๘	อหฺตตสาวกนํปรุอยเป็นอนน ๑๒๗
อนุปุพพวิหารสมาบัติ ๙๔/๑๕๖	อริยเจ้ากล่าวโดยความเป็นทุกข์ ๑๓๐
อนรุทระ (ภิกษุ) ๗๓/๒๑๔	อริยญาณธรรม ๑๓๑/๑๕๙/๓๑๙
อนุศาสนีปาฏิหาริย์ ๑๕๔/๒๓๐	อริยมรรคมีองค์แปด ๑๔๕
อบายทุกติวินิบาตนรก ๑๙๓	อริยสังข์ ๑๕๗/๒๖๙/๓๖๖
อปปคพฺโง ๒๘๐	อริยสังข์กำหนดที่กิลเลสวัฏฏ ๑๐๘/๑๒๔
อปริหานิยธรรม ๓๔๐	อริยสังข์กำหนดที่วิปากวัฏฏ ๑๐๘/๒๐๐
อพยาบาล ๒๖๗	อริยสังข์ว่าด้วยความทุกข์ ๒๗๑
อภยราชกุมาร ๒๑๕	อริยสังข์ว่าด้วยเหตุให้เกิดทุกข์ ๒๗๑
อภิขณา ๒๐๔/๒๐๙/๒๙๑	อริยสังข์ว่าด้วยความดับสนิห- ขของความทุกข์ ๒๗๑
อภิขณาแลโถมนัสในโลก ๒๐๙/๒๓๗	อริยสังข์ว่าด้วยข้อปฏิบัติให้ถึงความ- ดับสนิหขของความทุกข์ ๒๗๒
อภิขปปา (กระสันอยาก) ๗๕	อริยสังข์อธิบายด้วยปัจจุสมุปบาท ๒๗๑
อภิญา ๒๓๓	อรุปรหม ๕๑
อภิญาเทศิตธรรม ๓๔๘	อลมรียญาณทัสนวิเศษ ๖๕
อภิญาโวนานบารมี ๒๓๗	

อวิชชา ๘๒/๘๔	อัมพลัญฐิกา (สวนป่า) ๑๔๐/๒๘๐/
อวิชชาเป็นคฺจเปลือยกฟองไข่ ๑๑๗	๓๔๒/๓๕๘/๓๗๗
อวิชชาสวระ ๑๐๙	อัมพัญฐะมานพ ๑๙
อวิตกกรรม (ฌาณที่ ๒) ๙๖	อัสสัดถะ (ต้นไม้) ๑๕
อวิหา (สุทธาวาส) ๒๕๒	อาการมาตรวาท่องด้วยปาก ๕๐
อวิหิสาวิตก ๗๑	อาภาสานัญญาตนะ ๙๙
อัสัญญิวาท-ไม่มีสัญญา ๑๔๒	อาภิญัจญญาตนะ ๕๐/๑๐๑
อัสัทธิกรรม ๑๙๓	อาภิญัจญญาตนะภพ ๕๑
อสุริ ๑๔/๓๒	อาจารย์ ๓๒๒
ออบบวชจะปรารภนาก็หาไม่ได้ ๒๑	อาชีวะบริสุทธี ๑๒๘
ออบบวชมีม้าเป็นพาหนะ ๑๔	อาชีวะไม่บริสุทธี ๘๗
อัคริเวสนะโคตร ๒๐๖	อาภูยานาฎิยรัทขมนต์ ๓๐๒
อัครสาวกคู่เลิศ ๑๖	อาตุมา (เมื่อง) ๒๕๓
อังกีระสะพุทธร ๓๐๓	อาทิตย ๒๕๖
อังกุตราปะ (แคว้น) ๑๖๑/๒๒๕/๒๓๑	อาทิตยโดยโคตร ๒๑
อัจจาร์ทวิริยะ (เพียรจัด) ๗๔	อาเทศนาปาฎิหาริย์ ๑๕๔/๒๓๐
อัจฉริยมนุษย์ ๑๒๙	อานนท์ ๗/๑๕/๑๖/๒๑/๒๔/๒๘/ ๓๘/๙๔/๑๑๓/๑๕๑/๑๕๒/๑๕๖/ ๑๖๖/๑๗๙/๒๓๘/๒๕๔/๒๕๕/ ๒๖๖/๒๘/๒๙๐/๓๐๑/๓๔๑/ ๓๕๘/๓๖๐/๓๗๒/๓๗๙
อัชปาลนิโครธ ๑๖๕	
อัดเพดานปากด้วยลิ้น ๖๑	
อัดถกิลมถานุโยค ๕๔	
อันตานันตีกวาท ๑๔๑	
อับปนาสมาธิประกอบด้วยเมตตา ๑๔๘	อาณาปานสติสมาธิ ๙๐
อภัยปาทวิตก ๗๑	อาณิสงส์ในการหลีกออกจากกาม ๙๕
อัมพคาม (หมู่บ้าน) ๓๕๐	อาเนญชะ ๒๐๖

อาปถนิคม ๑๖๑/๒๒๕/๒๓๑	อาหารหยาบ ๖๖/๑๐๖
อาภัสสรพรม ๓๗๑	อาหุเนยยนุคคิล ๒๑๐
คามิสทายาท ๒๒๗	อาฬารดาบส ๔๙/๑๗๒/๒๕๓
อายุขัยแห่งสัตว์ในยุคนี้ ๑๕	อำนาจการบำเพ็ญตบกรรม ๓๘๖
อายุขัยแห่งสัตว์ในยุคเมตเตยยะ ๑๕	อำนาจพระเจ้าโกศล ๒๐
อายุได้สามสิบหยาบหนึ่งโดยวัย ๔๕	อำนาจแห่งพระเวสสันดร ๓๙๒
อายุสังขาร ๓๔๗	อิจฉานังคละ (หมู่บ้าน) ๑๙
อารามของปริพพาชก ๒๙๐	อิทธิบาท ๗๘/๘๙/๑๕๐
อารวณียธรรม ๒๐๔/๒๐๘	อิทธิบาทเพื่ออยู่ได้ถึงกับปี ๑๕๐
อาสนะทิพย์ ๒๔๗	อิทธิปาฏิหาริย์ ๑๕๓/๒๒๙/๓๐๕
อาสนะพรม ๒๔๘	อิทธิวิธี ๒๒๙
อาสนะอริยะ ๒๔๙	อิทธิวิธีมีอย่างต่าง ๆ ๘๙/๑๕๑
อาสภิวาจา ๒๗	อิสสิคิลิ (ภูเขา) ๒๙๓
อาสาฬหानิยธรรม ๑๙๐	อิสสิทันตะ (ช่างไม้) ๓๓๓
อาสาฬ ๑๐๘	อิสสิปตนมฤคทายวัน ๑๔/๑๐๙/๑๔๕/ ๑๗๓/๑๗๔/๑๗๘/๒๙๑/ ๓๑๙/๓๘๓
อาสาฬะที่ทำให้เป็นคนธรรม ๑๔	
อาสาฬะที่ทำให้เป็นเทวดา ๑๓	
อาสาฬะที่ทำให้เป็นมนุษย์ ๑๔	อุกกเวลา (เมือง) ๑๒/๑๓๙
อาสาฬะที่ทำให้เป็นยักษ์ ๑๔	อุกกัฏฐนคร ๑๓๑/๒๕๒
อาสาฬักขยญาณ ๑๐๘	อุกกากมฺข (ราชกุมาร) ๑๙
อาสาฬิติกบรพ (เถาวัลย์) ๕๘/๖๔	อุกกากราช (พระราช) ๑๙
อาหารเพียงโกสะหนึ่ง ๒๓๔	อุจเฉทวาท-ตายแล้วสูญ ๑๔๓
อาหารวันหนึ่งเท่าเอื้องพู่ ๖๔	อุชชยพราหมณ์ ๒๕๘
อาหารวันหนึ่งหนเดียว ๒๔๒	อุชฺฐญญา (เมือง) ๑๒๕/๑๓๓/๒๕๘
	อุณาโลมหว่างคิ้วขาวอ่อน ๓๑

อุตตรมานพ ๓๑๐/๓๒๔	อุปปาติกะ ๓๔๔
อุตตรา (อัครอุปัฏฐายิกา) ๑๕	อุปมาสามช้อ ๕๙
อุตริมนุสสรธรรม ๓๐๕	อุปวณะ (ภิกษุ) ๓๕๔
อุทกดาบส ๕๑/๑๗๒	อุปัฏฐากผู้ใกล้ชิด ๑๔/๑๖
อุทัจจะกุกกัจจะ ๒๐๔/๒๐๙	อุปัฏฐากอันเลิศ ๑๖
อุทาน ๒๕๖	อุปัฏฐานศาสนา ๓๔๑
อุทายิ (ภิกษุ) ๒๒๕	อุปัทวะสำหรับอาจารย์ ๒๓๙
อุเทนเจตีย์ ๓๐๔	อุปาทาน ๘๒/๘๓
อุบล (บัวเขียว) ๓๘	อุพพิละ (ตีนเดิน) ๗๔
อุบลวรรณา (อัครสาวิกา) ๑๕	อุรุเวลา ๕๓/๙๔/๑๖๓/๑๖๕/๑๖๖
อุบายเครื่องออกจากกาม ท. ๔๐	๑๗๐/๑๗๓/๑๘๘
อุบายเครื่องออกจากโลก ๖๗/๖๘	เอกบุญชริก (อาราม) ๑๕๗
อุบายเครื่องออกไปให้พ้นจากรูป ๘๐/๘๑	เอกัจฉัสสตวาท-เที่ยงบางอย่าง ๑๔๑
อุบายที่จะถอนหลักตอ ๓๗๘	เอสุการีพราหมณ์ ๒๒๐
อุบาสก ๑๕๐ คน เป็นโสดาบัน ๓๔๕	แอก ๒๕๑
อุบาสก ๕๐ คน เป็นอุปปาติกะ ๓๔๕	โอกาสประพฤติให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ ๑๑
อุบาสก ๙๖ คน เป็นสกทาคามี ๓๔๕	โอกาสว่าง ๑๑/๔๔
อุปกาศีวก ๑๗๓	โศขอันทิพย์ ๖๔
อุปกิเลสแห่งจิต ๗๖	โอบปาติกะ ๒๑๔/๒๗๓
อุปติสสะ (อัครสาวก) ๑๔	โอบาสนิมิต ๗๖

ลำดับหมวดธรรม

ในหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์
(เรียงลำดับจากน้อยไปหามากและตามลำดับอักษร)

๒		๓	
ฉวีวรรณผุดผงในกาล สอง	๓๕๒	กรรมวิบากที่ทำให้ทรง-	
ท่อน้ำจากอากาศ สอง	๒๗	-มีฤทธิ์มาก สาม	๓๗๑
ทายาท สอง	๒๒๗	การทำลาย “เปลือกฟองไข่”-	
ธรรมของมหาบุรุษ สอง	๑๐๔	- สาม	๑๑๘
บัว สอง	๑๘๗	กิลีส สาม	๒๔๘
ปิณฑบาตที่มีผลมาก สอง	๓๕๒	กุศลวิตก สาม	๖๙/๒๔๐
ประโยชน์แห่งการเสพ-		ความมัวเมา สาม	๓๙
เสนาสนะป่า สอง	๒๓๙	ญาณ สาม	๑๐๗
ภิกษุทำกาลละ มีประเภท สอง	๒๑๐	ฐานะลำบาก สาม	๑๒๓
ยัญญ์ สอง	๒๕๘	ตถาคตแสดงธรรมเพื่อผล สาม	๑๒
วิตกมีส่วน สอง	๖๙	ที่ประทมของตถาคต สาม	๒๔๗
สิ่งที่เล่นไปสุดโต่ง สอง	๑๐๙	ทุกขปริวัฏฏ สาม	๑๑๑
อธิจฺสมุปฺปันนิกา ทิฏฐิ สอง	๑๔๑	ทุกขสมุทฺยปริวัฏฏ สาม	๑๑๑
อัครสาวก สอง	๑๔	ทุกขนิโรธปริวัฏฏ สาม	๑๑๑
อัครสาวิกา สอง	๑๔	ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติ-	
อัครอุปัฏฐาก สอง	๑๕	-ปริวัฏฏ สาม	๑๑๒
อัครอุปัฏฐายิกา สอง	๑๕	ธรรมที่พากันละเสีย สาม	๒๔๐

ธรรมที่พากันทำมาก สาม	๒๔๐	อาสวะ สาม	๑๐๙
เนื้อควรบริโภค เหตุ สาม	๒๗๘	อาสวฐุณิยะธรรมมีเหตุ สาม	๑๙๑
เนื้อไม่ควรบริโภค เหตุ สาม	๒๗๘	อุปมาเป็นอัครจริย สาม	๕๙
บุคคล (เกี่ยวกับตถาคต) –		๔	
- มีประเภท สาม	๑๗๐	การนอนมีชนิด ที่	๒๔๓
ปราสาทของพระสิทธัตถะ สาม		ของสูงสุดในชีวิต ที่	๓๐๐
	๑๔/๓๘/๔๐	ของอัครจริยไม่เคยมี ที่	๘
ปาฏิหาริย์ สาม	๑๕๓/๒๒๙	ความจริงอันประเสริฐ ที่-	๑๑๐/
ผู้ทำอันตรายสิ่ง สาม	๒๗๖	๑๔๕/๑๗๙/๒๙๗	
ไม่อิม ไม่เปื้อ จนตาย-		ความองอาจของตถาคต ที่	๒๖๕
- ในของ สาม	๓๒๐	เครื่องยืนยันคุณ ของ-	
ยัญญ์สมบุรณ์ด้วยขณะ สาม	๓๗๘	- พระสมณะโคดม ที่	๓๑๖
ลัทธิเกี่ยวกับสุขและทุกข์ สาม	๒๖๐	ฌาน ที่	๒๐๕/๒๔๔
โลกธาตุ สาม	๑๕๒	ฌานเมื่อจะตรัสรู้ ที่	๑๐๔
วิชา สาม	๑๐๗	ทรัพย์ของวรรณะ ที่	๒๒๐
วิธีฝึก สาม	๒๑๗	ทางที่ถูกด้วยคำของตนเอง ที่	๒๖๘
สมาธิโดยวิธี สาม	๗๗	ธรรมบทซึ่งมีมานาน ที่	๒๖๗
สระสำหรับพระสิทธัตถะ สาม	๓๘	ธรรมปฏิบัติของตถาคต ที่	๓๑๙
สัตว์ดุจดอกบัว สาม	๑๖๙	บุคคลควรแก่การก่อกอบ ที่	๓๕๕
สิ่งที่ใครไม่หวังดึงตถาคตได้ สาม	๑๒๗	พรหมจรรย์อัครกิลมถานุโยค ที่	๕๔
แสดงธรรมในเชิงงาม สาม	๑๘๘	พรหมวิหารในทิศ ที่	๑๔๘/๒๔๘
อกุศลวิตก สาม	๖๙/๒๔๐	พรหมณ์สี่จัจ ที่	๑๔๕
อาการที่ทรงแสดงธรรม สาม			
	๑๘๙/๒๓๖		

ภิกษุประพฤติต่อพระองค์-		เสนา	สี่	๓๐๑
- มีลักษณะ	สี่	๒๕๐	เหตุที่ทำให้ได้นามว่าตถาคต	สี่ ๑๕๕
มหาบุรุษอย่างพราหมณ์-		อมราวีกเขปิกา-		
- มีลักษณะ	สี่	๑๕๙	- พุดไม่ให้ตายตัว	สี่ ๑๔๑
มหาปราชญ์อย่างพราหมณ์-		อริยสังข์	สี่	๑๑๐/๑๔๕/๑๗๙/
- มีลักษณะ	สี่	๑๕๙		๒๗๐/๓๖๖
มหาปเทส	สี่	๓๕๐	อันตานั้นตีกวาท	เกี่ยวข้องกับที่สุด-
มหาภูต	สี่	๒๙๗	- และไม่มีที่สุด	สี่ ๑๔๑
ราชกุมารที่ถูกขับ	สี่	๑๙	อิทธิบาท	สี่ ๑๕๐
ลักษณะธรรมที่ตถาคตแสดง	สี่	๘	เอกัจจสังสตวาท-	
ลักษณะผู้เป็นมหาบุรุษ	สี่	๑๖๐	- เทียงบางอย่าง	สี่ ๑๔๑
ลักษณะผู้เป็นมหาปราชญ์	สี่	๑๖๐		๕
วรรณะเปรียบด้วยนก	สี่	๑๐๖	กามคุณ	ห้า ๔๐
วาที (ผู้ยื่นคำพูด)	สี่	๑๓๔	คติ	ห้า ๑๔๙
เวสารัชชญาณ	สี่	๑๒๑	เครื่องทำกิจในกุศลธรรม	ห้า ๒๓๑
สงเคราะห์ด้วยสังคหวัตถุ	สี่	๓๓	จักพรรดิราชา-	
สติปฏิฐาน	สี่	๑๗๑/๒๐๙/๒๓๗	- ที่ประกอบไปด้วยองค์	ห้า ๑๘๐
สมณะ	สี่	๒๗๒	ตถาคตประกอบด้วยธรรม	ห้า ๑๘๑
สมณะสุขุมาล	สี่	๒๔๙	ทิฏฐิวัมมนิพพานวาท-	
สังเวชนียสถาน	สี่	๓๖๐	- นิพพานในปัจจุบัน	ห้า ๑๔๓
สังสตวาท-เทียงทุกอย่าง	สี่	๑๔๐	โทษของศีลวิบัติ	ห้า ๓๔๓
สิ่งที่ตถาคตไม่ต้องสำรวจอีก	สี่	๑๓๘	ธรรมที่โพธิสัตว์อบรมมาก	ห้า ๘๙
สิ่งที่พยากรณ์เอง	สี่	๒๑๓	นิวรรณ	ห้า ๒๐๔/๒๐๙
สิ่งที่อยู่ในกายยาววานี้	สี่	๒๙๗		

ผู้ประกอบอยู่ด้วยองค์ ห้า	๒๗๖	การเกี่ยวพันด้วยเมถุน เจ็ด	๑๓๕
ผู้ละองค์ ห้า	๒๗๖	แก้ว (มีประการ) เจ็ด	๒๙
พีช ห้า	๒๘๒	ทรัพย์สินของตถาคต เจ็ด	๓๕
มหาสุบิน ห้า	๑๐๔	ทุกกิริยามีวาระ เจ็ด	๖๑
แม่น้ำใหญ่ ห้า	๒๒๘	ธรรมที่ทรงแสดงแล้ว-	
เรื่องเกี่ยวกับกาม ห้า	๑๙๓	-ด้วยปัญญาอันยิ่ง เจ็ด	๓๔๙
ละเสียซึ่งองค์ ห้า	๒๗๖	ธรรมเพื่อความไม่เสื่อม-	
สิ่งที่ไม่ทรงให้ใคร -		-ของพวกวัชชี เจ็ด	๒๘๙
-ช่วยปกปิด ห้า	๑๒๘	นามพระพุทธเจ้า เจ็ด	๓๐๒
สุทธาวาส ห้า	๒๕๒	เนื่อนุหนาเป็นแห่ง ๆ เจ็ด	๓๒
หลักมงคลสมบัติในบุคคล ห้า	๒๑๕	โพชฌงค์รัตนะ เจ็ด	๒๗๔
เหตุที่คนมาเป็นพุทธสาวก ห้า	๒๓๖	ภิกขุอธิการนิยธรรม เจ็ด	๒๘๙
องค์ของผู้หมั่นจักรตามบิดา ห้า	๒๓๒	รัตนะ เจ็ด	๒๗๔
องค์อันควรแก่การประกอบ-		วัชชีอธิการนิยธรรม เจ็ด	๒๘๙
-ควรเพียร ห้า	๑๙๗	วัตตบพของอเจลกะ เจ็ด	๓๐๔
อนัตตาในเบญจขันธ์ ห้า	๒๒๖	สมาธิ เจ็ด	๗๗
๖		อภิญาเทสิตธรรม เจ็ด	๓๔๙
ธาตุ หก	๒๖๙	อุจเฉทบาท-ตายแล้วสูญ เจ็ด	๑๔๓
ผัสสายตนะ หก	๒๖๙	๘	
สิ่งที่มิวหากันโดยฝืนธรรมดา หก	๔๒	กิริยาฉันอาหาร-	
หลักที่ทรงใช้ในการตรัสรู้ หก	๑๘๘	- ประกอบด้วยองค์ แปด	๓๒๗
อินทรีย์ หก	๑๑๘		

ลำดับหมวดธรรม

๔๕๑

ข้อปฏิบัติมีองค์ แปด	๑๑๐		
ญาณทัสสนะมีปริวัฏฏ์ แปด	๘๖	ความเป็นทิพย์ สิบ	๓๑
เนวส์ัญญี นาสัญญีวาท แปด	๑๔๒	ตถาคตพลญาณ สิบ	๑๑๙
บริษัทสมาคม แปด	๒๖๕	ทิวฐิติไม่ทรงพยากรณ์ สิบ	๒๑๑
มรรคมืดองค์ แปด	๑๑๐/๒๗๒	บัญญัติสิกขาบทเพื่อ -	
โรคสมมภูฐาน แปด	๒๕๐	- ประโยชน์ สิบ	๑๙๔
เสียงของพระสมณะโคดม -		อกุศลกรรมบท สิบ	๒๖๐
- มีองค์ แปด	๓๒๙	อิทธิวิธี สิบ	๒๒๙
หนทางประกอบด้วยองค์ แปด	๒๗๒		๑๑
เหตุปัจจัยที่ให้แผ่นดินไหว-		ปัจจุสมุปบาท สมุทวาร-	
- แปด	๓๔๗	- สิบเอ็ด	๒๗๑
องค์ลักษณะเมื่อทรงบันลือธรรม-		ปัจจุสมุปบาท นิโรธวาร-	
- แปด	๑๒๖	- สิบเอ็ด	๒๗๑
อริยมรรคมืดองค์ แปด	๑๔๕/๒๕๕/ ๓๘๑/๓๘๒	อุปกิเลสแห่งจิต สิบเอ็ด	๗๖
อสังญีวาท-ไม่มีสังญีวาท แปด	๑๔๒		๑๖
	๙	มหาญญี มีบริวาร สิบหก	๓๗๘
คำพูดของเถรพาลมีองค์ เก้า	๑๖๕	สังญีวาท สิบหก	๑๔๒
คำพูดของเถรบัณฑิตมีองค์ เก้า	๑๖๖	สิ่งที่ทำให้เกิดขลาดในป่า สิบหก	๘๗
เสนาสนะอันสังัด เก้า	๒๐๔/๒๐๘	อานาปานสติ มีลำดับ สิบหก	๙๑
องค์แห่งการพูดที่ไม่เพ้อเจ้อ เก้า	๓๗		
อนุุปพิหารสมาบัติ เก้า	๙๔		

	๑๘	ธรรมที่แสดงด้วยปัญญาอันยิ่ง -	
ทิวสิปปารามขันธินอดีตกาล-		- สามสิบเจ็ด	๓๔๙'
- สิบบแปด	๑๔๑		
มโนปิศาจ สิบบแปด	๒๗๐	๖๒	
	๓๒	ทิวสิวัตถุ ที่ลึกซึ้ง หกสิบสอง	๑๔๐
มหาบุริสลักขณะ สามสิบสอง	๒๙		

www.buddhadasa.info

แก้คำผิด (พุทธประวัติ จากพระโอษฐ์)

หน้า	บรรทัด (นับลง)	คำว่า	แก้เป็น
(๖)	๘	เอกทส	เอกาทส
๑๕	๒	อุปัฏฐากา	อุปัฏฐาก
๒๑	๖	..ฯ..”	...”ฯ
๒๖	๑๕	ในการใด	ในกาลใด
๒๖	๒๓	๑๔-๒๕๑-๓๗๒	๑๔/๒๕๑/๓๗๒
๒๗	๑๘,๑๙,๒๐	เชฏฐิ(ทุกแห่ง) เสฏฐิ (ทุกแห่ง)	เชฏฐิ เสฏฐิ
๒๙	๔	แห่งปราภุ	แห่งการปราภุ
๓๑	๒๑	๑๓๑,๑๗๑	๑๓๑-๑๗๑
๓๒	๒๖	ติม	ติม
๓๔	๑๐	นั่น ๆ ครั้น	นั่น ๆครั้น
๔๒	๒๐	ม.ม.๑๒/๑๐๘/๔๑๑	ม.ม.๑๒/๑๘๐/๒๑๑
๔๙	๑๔,๑๕	ม.ม. (ทุกแห่ง)	ม.ม.
๕๑	๒๒	๑๓	ม.ม.๑๓
๕๒	๑๙,๒๒,๒๓,	รามะ	เรา
๕๓	๒๒	ปาสราสิสูตร มหาสัจจสูตร	ปาสราสิสูตร ม.ม. มหาสัจจสูตร ม.ม.
๕๔	๑๐	ปวิวิตต	ปวิวิตต
๕๔	๑๙	๑๓.๑๒	๑๒
๕๙	๒๑	ราช	ราชวรรค
๕๙	๒๒	ม.ม.	ม.ม.
๖๖	๒๒	ม.ม.	ม.ม.
๗๒	๒๒	คามนตสสมเวสติ	คามนตสมภเวสติ
๗๕	๑๑,๑๖	ทฎฐิลละ	ทฎฐิลละ
๗๗	๒๕	ตติยสูตร	จตุตถสูตร
๘๑	๙	ของรูป	ของเวทนา
๘๕	๑๐	...ก็	ก็...
๑๐๙	๔	เอาคำว่า “วิชาเกิดขึ้นแล้ว, ความมืดถูกทำลายแล้ว, ความสว่างเกิดขึ้นแล้ว” ไปต่อท้ายคำว่า “อวิชาถูกทำลายแล้ว” แห่งบรรทัดที่ ๗	
๑๑๒	๒๑	๑๗๖	๑๗๗
๑๑๔	๑๒	ม.ม.	ม.ม.
๑๑๙	๒๑	บาลีนิทาน	บาลี นิทาน

หน้า	บรรทัด (นับลง)	คำว่า	แก้เป็น
๑๑๙	๒๒	ม.ม.	มู.ม.
๑๒๑	๒๔	ม.ม.	มู.ม.
๑๒๒	๒๔	จตุก	ตีก
๑๒๖	๒๒	สตูก	สตตก.
๑๓๑	๑๙	๘๙	๙
๑๓๔	๒๕	สตก	สตตก.
๑๓๘	๒๒	สตก.	สตตก
๑๔๔	๒๒	๖๕๖	๖๕๗
๑๔๕	๒๒	๑๖๖	๑๖๖๖
๑๔๖	๒	ให้ทั่วกัน	ให้รู้ทั่วกัน
๑๔๙	๓	ที่มีขีด	ที่ไม่มีขีด
๑๔๙	๒๓	ม.ม.	มู.ม.
๑๕๑	๒๔	๑๖๙/๑๗๐	๑๗๐/๑๒๗
๑๕๒	๒๒	๕๒๐	๕๐๒
๑๕๓	๒๓	แก้วภูคหบดี	แก้วภูคหบดีบุตร
๑๕๕	๒๒	กู.	กู.
๑๖๒	๑๐, ๑๗	ภิกษุ ท.	ดูก่อน ภิกษุ !
๑๗๓	๒๑	๕๑๓	๕๑๒-๓
๑๗๔	๑๖	หเวยยาวุโส	หุเวยยาวุโส
๑๗๖	๒๔	เช่น.	เป็น
๑๗๗	๙	ม.ม.	มู.ม.
๑๘๑	๑๗	ภิกษุ ท.	ดูก่อน ภิกษุ ท.
๑๙๔	๒๒	อิตฺติ. ชุ	อิตฺติ. ชุ.
๑๙๕	๒๐	๒๒	๒/๒
๑๙๙	๒๐	๑๗๒๑	๑๗๑๒
๒๑๐	๑๖	ปน	ปฺน
๒๑๑	๒๑	๑๔๖	๑๔๗
๒๑๔	๒๑	กัณณกถนินคม	กัณณกถมิตทายวัน
๒๒๕	๒๐	อุทายี	อุทายี
๒๓๗	๑๔	ซึ่ง ภิกษุญา	ซึ่ง อภิกษุญา
๒๔๘	๑๖	ที่นั่น	สถานที่นั่น
๒๕๒	๒๐	๑๒๔	๑๒๘
๒๕๗	๒๑	อุชฺฌญา	อุชฺฌญา

หน้า	บรรทัด (นับลง)	คำว่า	แก้เป็น
๒๖๒	๒๓	จตุก.	ติก
๒๗๕	๒๐	๓๗๔	๓๗๓
๒๗๕	๒๒	๒๐๓	๒๐๕
๒๘๖	๒๒	สังเขยยสูตร	สังขยสูตร
๒๘๖	๒๓	ในกรุง	ใกล้กรุง
๒๙๐	๑๔	ให้มี	ให้, มีสมณพราหมณ์อีกบางพวก ที่กล่าวสอนเรื่องกรรม ย่อม บัญญัติความทุกข์ว่าเป็นสิ่งที่ ตนทำเอาเองด้วย และผู้อื่นทำ ให้ด้วย, มี
๒๙๑	๑๖	ภิกษุ ท.	ดูก่อนภิกษุ !
๒๙๗	๒๑	คหบดี ที่ป่า วรี	คหบดีบุตร ที่ป่าวาริ
๓๐๑	๒๐	ป่าที่	ป่า.ที่.
๓๑๐	๒๑	พรหมมายู	พรหมมายู
๓๑๑	๑๒	อุบาล	อุบาลก
๓๑๖	๑๙	ทราญได้	ทราญได้
๓๑๙	๒๐	ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พาราณสี	ที่เขตวัน
๓๔๐	๒๒	๑๑๕	๑๐๕
๓๔๕	๒๓	๙๑	๙๐
๓๕๑	๒๔	๑๑๙	๑๑๗
๓๕๘	๒๐	๓๒๔	๓๒๓
๓๗๑	๒๓	ฐ.๒๔๑	ฐ.๒๔๐
๓๘๘	๒	ภูสยัม	สยัมภู
๓๙๕	๒๐	๑๑	๒๑
๓๙๖ ค.	๗	ญาณ	ญาณ-